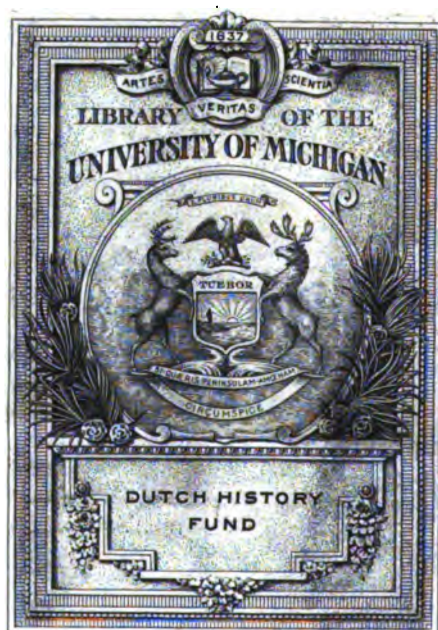
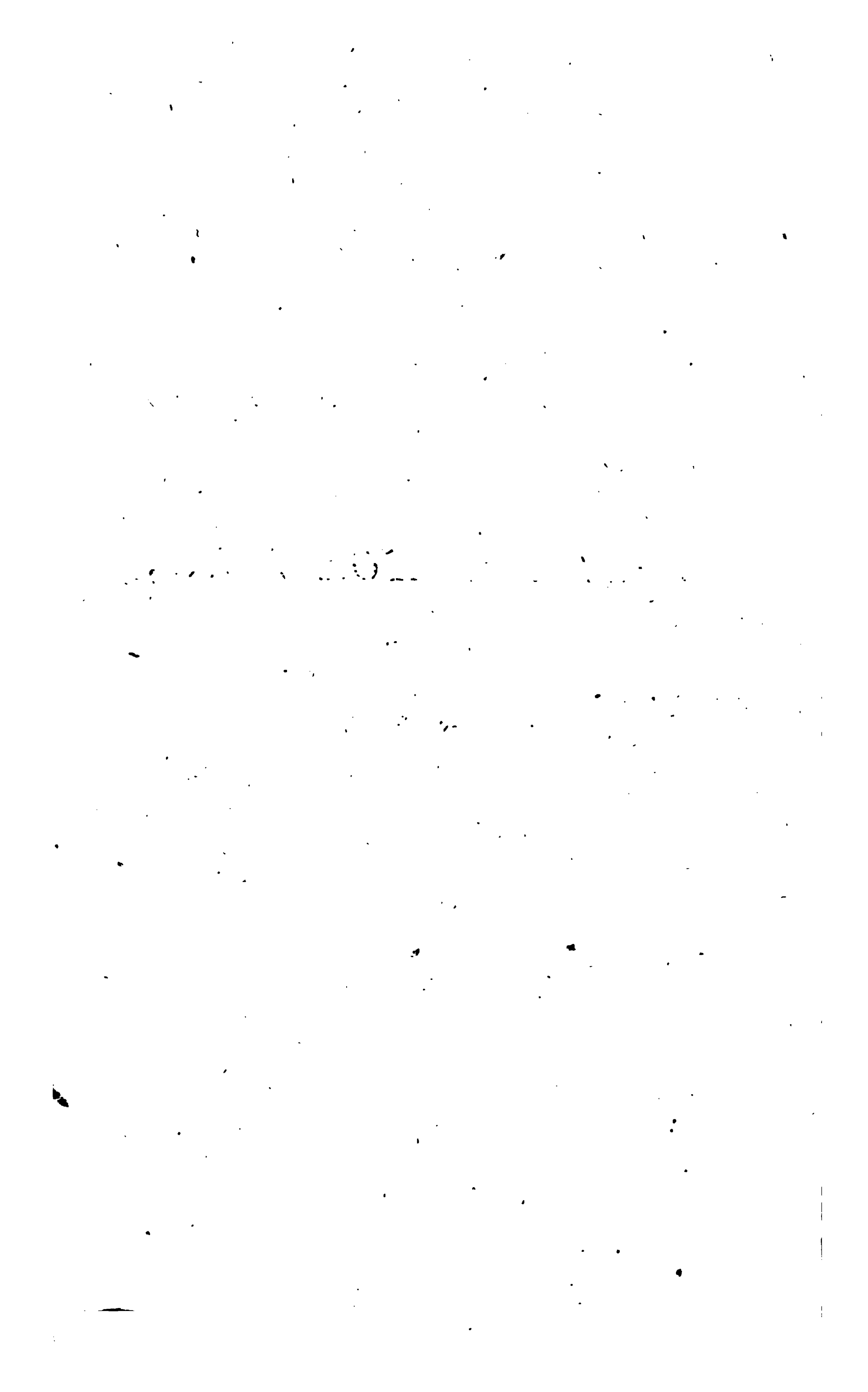

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

BOEKBESCHOUWING;

VOOR

1820.

VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

EERSTE STUK.

VOOR

1820.

BOEKBESCHOUWING.

Te AMSTERDAM, bij
G. S. LEENEMAN VAN DER KROE
en
J. W. IJNTEMA.
1820.

BOEKBESCHOUWING.

De Oosterlingen van vroegen en lateren tijd, of Ophelderingen der Heilige Schrift, uit de natuurlijke gesteldheid, de overleveringen, zeden en gewoonten van het Oosten; door E. F. K. ROSENMULLER. *Vertaald en met eenige Bijvoegsels vermeerderd, door* G. J. F. CRAMER VON BAUMGARTEN, *Predikant te Eenrum. Iste Deel. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1819. *In gr. 8vo. VIII en* 340 *Bl.* *f* 2-16-:

Hoezeer er reeds verscheidene werken, vooral dat van HARMER in het Engelsch, en uit die taal in het Hoogduitsch door FABER vertaald en met aanmerkingen verrijkt, en volgens deze vertaling in het Nederduitsch overgebragt, zijn uitgekomen, tot opheldering der H. Schriften uit de gewoonten en gebruiken der Oosterlingen, kan men, echter, het onderhavige werk, van hetwelk wij alhier het eerste Deel hebben, niet als overbodig beschouwen. Het is, blijkens den titel, uitgebreider van aanleg, en volgt de orde der Bijbelboeken zelve. — De Heer ROSENMULLER, gewoon Hoogleeraar in de Oostersche Letterkunde te Leipzig, en in ons land ook bij velen bekend door zijne *Scholia in Vetus Testamentum*, vervaardigde dit nieuwe werk naar aanleiding van een soortgelijk Engelsch werk van BURDER, tot welks vertaling hij aangezocht was, en vulde, hetgene hem voorkwam in hetzelve onvolledig te zijn, aan, deels uit een ander Engelsch werk van WARD, deels door zijne eigene bijvoegsels. Zoodanig werk vond de Eerw. CRAMER VON BAUMGARTEN waardig om in het Nederduitsch overgebragt te worden, en werd in dit zijn gunstig oordeel bevestigd door zijnen Leermeester, den Hoog-

leeraar MUNTINGHE. Dien ten gevolge floeg hij de handen aan het werk, en gaf, op verfcheidene plaatfen, zijne eigene bijvoegfelen: zoodat wij alhier aanmerkingen hebben, door vier verfchillende Auteuren gemaakt of uit andere Schrijvers verzameld, welke alle voor den Lezer behoorlijk onderfcheiden zijn.

Dit eerfte Deel gaat over Genefis en Exodus, en met nog drie Deelen, van gelijke zwaarte als dit, zal het geheele werk over het O. V. volledig zijn. Of er nog iets over het N. V. volgen moet, hebben wij met genoegzame zekerheid niet kunnen ontdekken. De algemeene benoeming van *de Heilige Schrift* op den titel fchijnt het werk niet alléén tot het O. V. te bepalen; maar in de Voorrede fchijnt het werk in vier Deelen als compleet te worden voorgedragen. Hoe het daarmede ook gelegen zij, wij befchouwen dit werk als eene wezenlijke aanwinst, tot welks aanbeveling de aanmoediging van den Heer MUNTINGHE, om het te vertalen, zeer veel afdoet; en wij twijfelen niet, of vele verftandige beoefenaars der gewijde Letterkunde zullen in hetzelve geen gering genoegen en nut kunnen vinden. De Eerw. Vertaler heeft niet weinig, door zijne meestal zeer belangrijke bijdragen, toegebragt, om het nog beter en nuttiger te maken dan het in het oorfpronkelijke is; en wij hopen, dat hij op die zelfde loffelijke wijze zal voortgaan. — Op fommige plaatfen is dit werk vrij uitvoerig, vooral waar eene meerdere uitvoerigheid te pas komt. Zeer veel is, b. v., bijeenverzameld bij de merkwaardige befchrijving van Sodoms verwoesting en de daaruit ontftane Doode Zee, Genef. XIX: 24, 25. Uit verfchillende berigten wordt niet onwaarfchijnlijk gemaakt, dat er een werkelijke zwavelregen gevallen is, waardoor de Naphta-bronnen, waarvan het dal Siddim vol was, aangeftoken werden, en alles in brand geraakte, totdat de geheele ftreek in het onderaardfche meer verzwolgen werd. Tot de betere kennis van dit meer is hier ook veel te vinden, en de Vertaler heeft hier eene uitvoerige en rijke bijdra-

drage gegeven uit de berigten van den beroemden Reiziger SEETZEN, die overwaardig zijn gelezen te worden.

Op bl. 325 vermoeden wij eene schrijffout. Aldaar staat, van de verschrikkelijke zwermen van sprinkhanen, die Egypte verwoest hadden en nu in zee omkwamen, dat het wonderbare van dit laatste hierin gelegen was, dat dit *op Pharao's bede* gebeurde. Wij gelooven, dat er staan moest: *op Mozes bede*. Pharao had er Mozes wel om verzocht; maar de wind, die de sprinkhanen naar zee dreef, ontstond op Mozes gebed, Exod. X: 16—19.

Handboek over het Avondmaal, voor jonge Predikanten. Uitgegeven door A. J. VAN DER VEEN, *Predikant te Gorredijk. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1818. *In gr. 8vo.* 287 *Bl. f* 2-4-:

Wij hebben aan den Eerw. VAN DER VEEN reeds de uitgave in onze taal van de *Overdenkingen van* DIETSCH *over het Avondmaal, getrokken uit de schriften van* REINHARD*, te danken; nu geeft hij zijnen jongen Ambtsbroederen dit *Handboek*, in hetwelk hij gebruik maakt van het beste en doelmatigste, dat hij kon bijeenzamelen, door hem oordeelkundig gekozen en gerangschikt, met aanwijzing doorgaans van zijne bronnen; en wij twijfelen geenszins, of ook deze zijn arbeid zal dankbaar ontvangen en met nut gebruikt worden van zoodanigen, die teregtwijzing en wenken en voorbeelden behoeven, ter gelegenheid der viering eener gedurig terugkeerende plegtigheid, over welke dan gewoonlijk telkens drie malen gepredikt wordt. Het werk heeft vijf Hoofdstukken. Het eerste heeft ten opschrift: *Leerredenen, ontwerpen en redenen over het Avondmaal, welke nog niet vertaald zijn*, en is het uitvoerigste, daar het *vijf* Afdeelingen heeft, behelzende: de natuur, aard

en bedoeling van het Avondmaal, uit verschillende oogpunten; — de hooge waarde, belang en nut van hetzelve, (hier ontvangen wij niet minder dan zeventien verschillende bijzonderheden;) — de verpligting der Christenen, om het Avondmaal te houden, (op zeven onderscheidene wijzen aangedrongen;) — en eindelijk: over de regte viering van het Avondmaal, (nog dertien mede van elkander verschillende overdenkingen.) Het tweede Hoofdstuk geeft *schetsen van Leerredenen, en hoofddenkbeelden van Verhandelingen en Overdenkingen over het Avondmaal, die in onze taal voorhanden zijn;* dezelve zijn twee en twintig in getal. Het derde geeft *teksten* op, *die geschikte stof tot Avondmaalsleerredenen opleveren;* natuurlijk kunnen deze alle niet regtstreeks van het Avondmaal handelen, maar alle zijn welgekozen en toepasselijk. Eerst vinden wij teksten, die tot elkander in verband staan; dat zegt, dat dezelve geschikt zijn, om bij voorbereiding, bediening en nabetrachting, bij vervolg, behandeld te worden; dan volgen de zoodanige, die meer op zich zelve staan, en slechts tot ééne dezer leerredenen kunnen gebruikt worden. Hierop volgt eene aanwijzing, hoe sommige teksten nuttig gebruikt kunnen worden, eerst uit uitgegevene geschriften, en vervolgens uit door den Schrijver gehoorde, of hem door vrienden medegedeelde, of door hem zelven gestelde leerredenen. Het vierde Hoofdstuk zegt een enkel woord over de *aanspraken aan de Nachtmaalstafel*, en geeft daarvan eenige voorbeelden. Eindelijk wordt eene *opgave van schriften*, welke men over het Avondmaal kan raadplegen, een vijfde Hoofdstuk genoemd. Het spreekt van zelf, dat deze lijst niet volledig is, en wij hebben er ongaarne, o. a., eenen HERMES gemist.

Voor het overige hebben wij, bij het deels naauwkeurig lezen, deels enkel doorbladeren van dit Handboek, geene redenen gevonden, die ons het gebruik van hetzelve zouden doen ontraden aan zoodanige jonge of ook oudere Leeraars, die omtrent de keuze en behan-

handeling van tekften en belangrijke oogpunten bij de viering van het Avondmaal verlegen zijn, niet weten te zorgen voor gedurige afwisfeling, behoudens de hoofdzaak en het doel dezer plegtigheid, en de Gemeente door herhaling van het alledaagfche vervelen; maar wij kunnen ons moeijelijk in der zoodanigen plaats ftellen, en verblijdden ons, dat voor ons en voor velen dit Handboek geene volftrekte behoefte was. Evenwel vernamen ook wij van meer dan éénen broeder zeker opzien en verlegenheid, omtrent het opzetten van den arbeid bij die gelegenheid. Men danke dan den arbeidzamen VAN DER VEEN, en gebruike zijn werk met oordeel; men zal wel niets nieuws, maar veel goeds, ja voortreffelijks vinden.

Gefchiedenis der Joden, van den dood van Alexander tot de verwoesting van Jeruzalem, vervat in de twee eerfte boeken der Maccabeën en in de werken van Flavius Jofefus; door P. VAN EYK, *J. U. D. en Emeritus Conrector der Latijnfche Scholen te 's Hertogenbosch. Te Amfterdam, bij* A. B. Saakes. 1818. *In gr. 8vo. XII en* 120 *Bl. f* 1-2-:

Het oogmerk van dit ftukje wordt op den titel, welken wij niet geheel afgefchreven hebben, opgegeven. Dit ftukje, namelijk, wordt aldaar befchreven als *een vervolg van de Bijbelfche gefchiedenisfen, ten dienfte van hen, die verlangen eene aaneengefchakelde kennis van de Joodfche gefchiedenis te verkrijgen.* Nader wordt dit te kennen gegeven aan het einde der voorrede, alwaar de Schrijver zegt, dat, dewijl de grootere werken van PRIDEAUX, HAMELSVELD, MUNTINGHE, en anderen niet in ieders handen zijn, en ook sommige derzelve weinig gefchikt zijn voor alle foorten van lezers, hij geoordeeld heeft, met de uitgave van dit werkje, geen' onnuttigen arbeid op zich genomen

te hebben; daar zij, welke verlangen den Bijbel naar zijne, te voren uitgegevene, *Handleiding* te lezen, in hetzelve vinden zullen, hetgene in de gewone Bijbel-uitgaven niet gevonden wordt, en tevens elk, die met de geschiedenis van het Joodsche volk tracht bekend te worden, in hetzelve zijn verlangen voldaan vindt, en ook onderwijzers van hetzelve gebruik kunnen maken, om hunne leerlingen van die geschiedenis eene aaneengeschakelde kennis te geven.

Wij hebben hier dan hoofdzakelijk het eerste boek der Maccabeën, met inlassching van het merkwaardigste van het tweede boek, en met aanvulling van het vervolg uit Josephus. Voorts wordt in de eerste der aanmerkingen, die over het geheel genomen tot het oogmerk des Auteurs, om voor ongeleerden te schrijven, zeer goed zijn, het tijdvak, dat tusschen Nehemia en den dood van Alexander is verloopen, kortelijk aangevuld.

Wij wenschen den Schrijver een genoegzaam vertier toe van dit, naar zijn oogmerk welingerigt, werkje, en hopen, dat hij daardoor moge aangespoord worden, om, ten algemeenen nutte, de belangrijke boeken der *Wijsheid* en van *Jezus Sirach*, volgens zijn, in de voorrede van dit stukje aangekondigd, voornemen, uit te geven.

Leerrede bij de opening van de nieuwgebouwde Kerk der Hervormde Gemeente in den Oudenbosch, gehouden den 17 October 1819, door HERM. JO. KROM, *Predikant aldaar. Te Gouda, bij* W. Verblaauw *en* J. van Bentum. *In gr. 8vo. 27 Bl. f* :-8-:

Hetgene op de keerzijde van den titel, bij wijze van *motto*, geplaatst is, doet ons vermoeden, dat de uitgave dezer Leerrede ook nog eene andere aanleiding had, dan het voorberigt opgeeft. Het had althans op

ons

ons dien invloed, dat wij met alle oplettendheid nagingen, of wij ook iets vonden, hetwelk verbitteren of ergeren kon; maar wij verklaren rondborſtig, dat wij niets van dien aard hebben opgemerkt. De Leeraar heeft te dezer zeldzame gelegenheid vrijmoedig, met waarde, en geheel en al doelmatig, tot zijne Protestantſche Gemeente geſproken, en tevens met alle beſcheidenheid en in den goeden Christelijken geest jegens andersdenkenden. De Leerrede is eenvoudig, welſprekend, zonder eenige gezochte ſieraden der kunst, onderhoudend en voor iederen hoorder duidelijk. Wij twijfelen ook geenszins, of ieder onbevooroordeeld lezer zal den Redenaar regt doen; en, al neemt hij geen bijzonder deel in het feest van dien dag voor de Protestanten in den *Oudenbosch*, zoo leest hij toch dit opſtel met belangſtelling, rangſchikt den jongen KROM onder die waardige Leeraars, welke der Leidſche Kweekſchole grootelijks tot eer zijn, en verblijdt zich, bij het zien van deze proeve, in hem den man te vinden, die, bij al het alwederom bijzonder kenmerkende, den naam van Vader en Grootvader in de vaderlandſche Kerk waardiglijk kan handhaven.

Eere-zuil, ter gedachtenis van de voor tweehonderd jaren te Dordrecht gehoudene Nationale Synode, opgeregt door NICOLAAS SCHOTSMAN, *Predikant te Leyden. Tweede Druk. Te Leyden, bij* J. van Thoir. 1819. *In gr. 8vo. (Thans met eene Voorrede en voorloopige Aanmerkingen, beſlaande te zamen 24 bladz.) f* 1-2-:

Hetgene wij voorſpeld hadden, dat deze *Eere-zuil* voor haren Stichter eene *Schandzuil* zijn zou, is zoo tamelijk bewaarheid. Bij allen, die er zich, zoo veel wij weten, openlijk over hebben laten hooren, is dit *lasterſchrift* veroordeeld; en wij hebben geen bijzonder

 le-

lezer van hetzelve ontmoet, die het niet verfoeid heeft. — Wil men het uit de fraaije *Voorrède*, die allezins voor den *tweeden druk*(?) van dit ftuk voegt, vernemen? Daarin wordt geklaagd, dat „ de oude getrouwe „ Schildwacht," SCHOTSMAN, (die zich, uit eigene beweging, voor den bouwval van het Monnikenklooster der *onverdraagzaamheid*, waaraan fchier niemand meer dacht, geplaatst heeft) „ in zijne ouderwetfche montering, op zijn *eenzame* post ftaande, „ door een hoop baldadige jongens, van uit een duisteren fchuilhoek, met flijk en vuiligheden, en door „ ftouter en kwaadaartiger knapen meer openlijk met „ fteenen gefmeten, en door die allen uitgejouwd en „ befpot is." Ziet daar dan: zelfs de kinderen hebben moeten lagchen, en de handen niet t' huis kunnen houden! Dat komt er van, als oude fchildwachten in het hoofd krijgen, om zich, in eene befpottelijke montering van vorige eeuwen, bij de puinhoopen van een oud gefticht, waar weinigen meer belang in ftellen, te plaatfen, en de ftille voorbijgangers, die er den hoed niet voor afnemen, te brutaliféren. Ondertusfchen hebben nu, och laci! eenige van de door de kinderen geworpene fteenen ook de dierbare, maar ranke zuil, door SCHOTSMAN bij deze ruïnen gefticht, zoo droevig getroffen, dat zij gedreigd heeft te vallen, en gewis reeds zou zijn ter nedergeploft, had hij er niet, knaphandig, eene *dommekracht* weten onder te wurmen. Alzoo ftaat zij nu, in fchijn, weêr vast, en de trouwe fchildwacht, als voren, op zijn' post. Maar evenwel, een weinig bevreesd voor nieuwen aanval, en nu bij ondervinding geleerd hebbende, hoe weinig hij daarvoor beftand is, heeft hij zich daartegen een geducht befchermer meenen aan te fchaffen, door zich van eenen grooten hond te voorzien, een' tweeden *Cerberus*, en een zoo woest dier, dat vorige meesters zich van hem hebben moeten ontdoen om zijne kwaadaardigheid. Deze ligt nu vlak voor hem, en hij acht zich veilig. Onnoozel zeker: want hij is thans evenzeer, als te voren,

ren, zoowel als zijne zuil en hond, aan het werpen van vuiligheid en steenen blootgesteld; maar toch men moet zich wachten, dat men het beest niet te na kome, uit vrees voor den muil. Een iegelijk zij dus op zijne hoede! — Doch het gevaar is, wèl beschouwd, niet zoo heel groot. De rekel bast, jankt, huilt, raast en tiert met zulk geweld, dat men hem van verre hoort; daarenboven ligt hij aan eene massive ketting, zoodat men hem ook, met zweep of stok, mores zou kunnen leeren; en eindelijk men mompelt reeds, dat de buren zoo bitter klagen over den overlast, dien zij van het woedend beest lijden, dat zij bedacht zijn op middelen, om het zulk een' naauwen muilband te doen aanleggen, dat het noch bijten noch bassen zal kunnen. Dit mogen wij lijden: want het heeft ook een' sprong naar ons gedaan, om ons in de beenen te bijten, toen wij stonden te kijken, en ons met zijne magtelooze woede vermaakten. Wij hadden het gevoelig voor den snoet kunnen schoppen; doch achteden het beest zoo min het ligten van den voet, als den schildwacht, die het grijnzend stond aan te zien, een scheldwoord waardig. Waren nu de kinderen ook maar zoo wijs, dat zij zich verder met het een en den anderen, daar zij toch niet schaden kunnen, niet verder bemoeiden, en hield elk zijnen hond t'huis, om niet tegen te keffen, de klucht zou spoedig uit zijn. Het zij zoo!

Verklaringsproeve van het Tafereel der zeven Bazuinen, uit de Openbaring van Johannes, als iets op onzen tijd betrekkelijk; door J. W. H. DEUSSEN, *Christenleeraar bij de Protestanten, te Maria Hoorebeke en bij het Garnizoen te Oudenaarden. In gr. 8vo. 34 Bl. f* :-11-:

De eerste Oordeelsdag, als aanstaande voorgesteld, in eene Leerrede over 1 Tess. V: 2, -3a.; door denzelfden. In gr. 8vo. 28 Bl. f: - 8 - :

Beide deze stukjes zijn te Amsterdam, bij A. VINK, 1819, uitgegeven, en een aantal soortgelijke van den Eerw. DEUSSEN, die daarenboven het *Amsterdamsch Letterlievend Maandschrift* met zijne verklaringen over *Michaël* enz. uit het boek der Openbaring heeft verrijkt.

Als *proeve* van verklaring laten wij 's mans geschrijf gelden, wat het gelden kan; dewijl het ons en anderen volkomen vrijstaat, de schouders op te trekken, bij het lezen van dit en soortgelijk werk. Gelooft de man, waaraan wij geenszins twijfelen, hetgene hij schrijft, en meent hij het niet te kunnen verantwoorden voor God en zijn geweten, zoo hij er van zwijgt, — hij doe dan, hetgene hij niet nalaten kan! Maar zoo hij, bij zijne verwachtingen, zich eeniglijk bepalen wilde tot ernstige en gemoedelijke poging, om de Christenen te *Maria Hoorebeke* en *het Garnizoen te Oudenaarden* op te leiden tot gegronde kennis en vaste overtuiging van de altijd blijvende, eenvoudige, Evangelische waarheid, en zoodanige deugdzame gezindheden en heiligen wandel, door welke men toch wel het best tegen iedere toekomst des Heeren gesterkt en voorbereid wordt, zou hij, naar ons inzien, wijzer handelen, beter aan zijne roeping beantwoorden, en meerder nut stichten. De man leze in de Openbaring van Joannes, en geloove, wat hij wil, van NAPOLEON BUONAPARTE, en van MICHAËL PAUWLOWITZ, *een' Russisch' Grootvorst*, die in het land, waar vele Joden zijn, zetelt, en van eenen aanstaanden oorlog van den *Turk* met *Rusland*, enz. enz.; maar hij behoeft daarvan niet te prediken. Hij predike, dat Jezus Christus in de wereld gekomen is om zondaren zalig te maken, en dat een iegelijk, die op Hem hope heeft, afstand moet doen van alle ongeregtigheid! — En, wij ontkennen het niet,

zoo

zoo hij het Evangelie niet beter kan aandringen, dan door de aankondiging, dat NAPOLEON uit *St. Helena* verrijzen, en, met nog anderen, vierdehalf jaar de wereld beroeren zal, zouden wij nederig van oordeel zijn, dat hij met zijn stokpaardje kon worden op stal gezet.

Verhandeling, over de verschillende Ziekten der Onderbuiksingewanden. Door C. R. PEMBERTON, *buitengewoon Geneesheer van den Prins Regent van Engeland. Uit het Engelsch, met eenige Aanmerkingen en een Bijvoegsel vermeerderd, door* J. J. VAN HOUTEN, *Med. Doct. te Haarlem. Met Platen. Te Haarlem, bij* F. Bohn, 1819. *In gr. 8vo. f* 1-16-:

Daar de Latijnsche taal, in vroegere tijden de band van verbroedering tusschen de Geleerden van alle beschaafde volken, bij voortduring meer en meer in onbruik schijnt te geraken, zoo verheugen wij ons, dit werk, in de Engelsche taal opgesteld, in de Nederduitsche te zien overgebragt. De gretigheid, waarmede deze Verhandeling in Engeland is ontvangen, de lof, waarmede zij in Duitschland werd aangekondigd, waarborgen dezelve hier waarschijnlijk geen minder goed onthaal. Zij verdient ook die onderscheiding, welke haar is geworden onder een aantal van niet minder belangrijke geschriften, sedert eenigen tijd in Engeland uitgekomen. Wij gaan dadelijk over tot de vermelding van derzelver inhoud, om bij een en ander belangrijk gedeelte iets langer te kunnen stilstaan. Eene korte Voorrede, van Schrijver en Vertaler, leert ons, dat dit werk de vrucht is eener veertigjarige ondervinding. Het is geene stelselmatige of volledige geschiedenis van de ziekten des onderbuiks; maar het zijn de bevindingen des Schrijvers, gedurende zijne langdurige geneeskundige loopbaan: dit verleent echter de meeste waar-

de aan hetzelve, alsmede, dat *middelen*, *geneeswijze* en *diagnostische* teekenen alleen uit de ondervinding zijn opgegeven, zoo als zij door deze zijn bewaarheid geworden. De Heer VAN HOUTEN hebbe dus dank voor zijne pogingen, om ook de Nederlandsche Artsen met hetzelve nader bekend te maken. Daar het *ware* altijd belangrijk blijft, zoo behoeft het niet *nieuw* te worden; de waarheid blijft altijd dezelfde; zoo als zij ten tijde van HIPPOCRATES was, bestaat zij ook nog; zij is de altijd bloeijende boom des levens; de ondervinding kan haar slechts nu en dan in helderder daglicht plaatsen; zij blijft dezelfde hier en overal, ook in Duitschland, waar gewis de stelselzucht niet erger woedt, dan elders. Weshalve wij ook het gezegde voor rekening van den Heer Vertaler willen laten. Wij zouden althans aarzelen, zulk een oordeel over een land te vellen, hetwelk onder zijne voornaamste Artsen eenen HUFELAND, VOGEL, HILDEBRAND en FRANK telt, om meer anderen niet te noemen.

Het werkje zelf is in *elf* Hoofdstukken verdeeld, welker opschriften de navolgende zijn: *de ontsteking van het darmvlies; ziekten der lever — der galblaas — der alvleeschklier — der milt — der nieren — der maag — van de darmbuis; de darmontsteking; ontsteking van de slijmhuid der ingewanden — van de klieren der ingewanden.* Een bijvoegsel van den Vertaler, over verouderde *maagkramp*, en eene waarneming van eenen *hardnekkigen buikloop*(?) besluiten het werk, in een Nederduitsch gewaad ons hier aangeboden. De Vertaler schrijft in zijn Voorberigt, dat, waar zijn Ed. zich niet met den Schrijver konde vereenigen, hij sommige geringe aanmerkingen bij diens arbeid gevoegd heeft. Het was wenschelijk geweest, dat hij bij dit voornemen ware gebleven, en niet, zoo als b. v. op bl. 6, het *aqua menth. pip.* in *aq. hordé* (lees *aqua hordei*) hadde veranderd, latende dit ter verantwoording van den Schrijver. Desgelijks moeten wij het ingelaschte *recept*

cept op bl. 22 afkeuren; want hetgene den Vertaler i zijne praktijk goeden dienst gedaan heeft, moet ni als middel ter aanvulling van des Schrijvers meenin worden voorgedragen. Wij zouden ook twijfelen, dit wel de ware meening des Schrijvers geweest z Reeds in het op bl. 7 opgegevene voorschrift ontdekk wij de flordigste drukfeilen, hetwelk bijna in ieder voo schrift herhaald wordt (*).

Met kracht wordt er in dit *eerste* Hoofdstuk aang drongen, zich door geene schijnbare zwakte bij ontst king van het darmvlies te laten terughouden, maar, weêrwil dezer ongunstige teekenen, die zich dadelij bij het begin dezer ziekte opdoen, dadelijk tot het la cet de toevlugt te nemen.

Belangrijk is in het *tweede* Hoofdstuk de opgaaf d onderscheidende kenteekenen tusschen *borst-* en *leve ontsteking*. Het bij de geneeswijze aangehaalde voo schrift wordt, door deszelfs onnaauwkeurigheid, groo stendeels onverstaanbaar. Door de vermenging van ee drachma *pulveris gummosi* met eene once *syr. althae* op zes oncen *aqua menth.* zal dit door den Vertal voorgestelde mixtuur ook vrij lijvig worden. — I regels bij het aderlaten in deze ziekte en bij alle ande ontstekingen, over het maken eener groote openin opdat de bloedvliet schielijk en met een' ruimen spro geschiede, verdienen overweging en navolging. H gebruik van den *calomel* wordt hier ook naar waar beoordeeld. De *taraxacum*, reeds door BOERHAAV geprezen, wordt naar waarde beoordeeld. Bij de on steking der *galblaas* vindt men belangrijke aanmerki gen over de galsteenen en derzelver wijze van ontla ting, waarbij eene zeer goede plaat gevoegd is. Bij *ontsteking der nieren* geeft de Schrijver eene wijze va

ve

(*) *Aqu. Rosar.* ℥x denkelijk ℥i. *Tinct. opii gtt.* i. (*gtt.* *mf. haustus!!* Vervolgens: R. *inf. rosar.* ℥x *syr. mor.* ʒß *n haustus!*

verdeeling der klieren op, die als zeer gegrond voorkomt, en van welke hij zich veel belooft, ter betere onderscheiding van vele ziekten. Hij verdeelt ze in zulke klieren, die eene vloeistof uit het bloed afzonderen, ten dienste van het geheele stelsel, en in zulke, die vochten afscheiden, welke uit het ligchaam moeten gedreven worden. De eerste zoude men, den Schrijver volgende, *voedende*, de laatste *verterende* klieren kunnen noemen. Gebrek aan plaats verbiedt ons, den Schrijver hier verder in de uiteenzetting zijner denkbeelden te volgen, welke echter allergewigtigst zijn. Het zij genoeg, de rangschikking van sommige ingewanden op te geven, tot welke soort van klieren zij schijnen te behooren. Dus kan men tot de *voedende* klieren brengen: *de lever*, *de alvleeschklier*, *de klieren der ingewanden*, welligt ook *de maag* en *de dunnere darmen*. Tot de *verterende*: *de nieren*, *de long*, *derzelver slagaderen* en *de dikke darmen*. Van de *milt* wordt niets bepaald gezegd; maar, dewijl hare ziekten altijd *uittering* ten gevolge hebben, zoude men haar, bij gevolg, ook tot de *voedende klieren* kunnen brengen.

Der proefneminge waardig is de stelling van den Engelschen Geneesheer BRANDE, dat kleine giften *magnesia* zeer werkzaam zouden zijn, om het ontstaan van zuren te verhinderen, en dat de *magnesia* het beste middel is tegen al de tot nu toe onderzochte steenen. Het onderzoek omtrent de blaassteenen door Dr. WOLLASTONE schijnt hiermede echter strijdig te zijn, daar het grootste gedeelte derzelve door zuren, en wel door het zoutzuur, oplosbaar was; hetwelk door de proeven van PEMBERTON zeer vele waarschijnlijkheid verkrijgt. Hij heeft de voordeeligste gevolgen der werking van *zoutzuur* op de *smeltbare steenen* of het *smeltbare zand* van Dr. WOLLASTONE gezien. Tot dit einde schreef PEMBERTON alle twee uren zes druppels van dit *zuur* in water voor, waarvan hij bij vijf lijders goede gevolgen ontdekte.

Het

Het gevoelen van PEMBERTON, dat de maagpijnen het gevolg zijn van de voornaamste voeding door aardappelen, verkrijgt veel gezag, doordien deze ziekte bij ons zoo menigmalen wordt waargenomen, terwijl zoo vele der ingezetenen dezer landen enkel en alleen door aardappelen en flappe warme dranken gevoed worden. De overeenkomst tusschen de *zoetepisvloeijing* en *maagbranding* is een verder onderzoek waardig; als ook, Dr. ROLLO volgende, dat zij met de jicht in verwantschap staat. De *Gum Kino* wordt als een werkzaam middel tegen de maagpijnen aangeprezen. Tegen de werktuigelijke maagziekten worden *melkdieet* en kleine giften *calomel* en *cicuta* geroemd. Of echter het *extr. cicutae* tot vier greinen tegelijk, en wel tweemalen daags, eene kleine gift genoemd kan worden, vooral indien hetzelve echt en welbereid is, zouden wij niet gaarne onderschrijven. Behalve deze middelen, vinden wij hier, zoo als overal, eene groote vooringenomenheid met het *sulphas magnesiae.* Hoezeer dit een gevolg der in *Engeland* heerschende *mode* schijnt te zijn, bijna uitsluitende met *Engelsch zout* en *calomel* op de ontlasting te werken, ware het wenschelijk geweest, dat het genie van dezen waarlijk grooten praktischen Geneesheer zich van deze banden eener slaafsche navolging ontdaan hadde. Weinigen althans zullen, met ons, het *sal catharticum* voor een zoo algemeen aanwendbaar middel houden tegen al de anders hier zoo uitmuntend beschrevene ziekten.

Uit eene aanmerking van den Heer Vertaler, bl. 129, zouden wij bijna oordeelen, dat zijn Ed. nog een aanvankelijk beoefenaar der Geneeskunde is; anders toch zoude het door hem aldaar opgegevene geneesmiddel niet met zoo veel zelfvertrouwen voorgesteld zijn geworden, en hem wel reeds meer dan eenmaal in de aanwending mislukt zijn. In de aangehaalde waarneming moest het echter vooral mislukken; wij vinden waarneming en opschrift derzelve zeer ongelukkig gekozen, en schijnt de ziekte, bij eene nadere ontleding van des

Schrij-

Schrijvers eigene opgave, geheel iets anders: deze beloop was immers niet; de oorspronkelijke ziekte, maar meer eene bijkomende, mogelijk wel een gevolg der overprikkeling door te menigvuldige prikkelende middelen, waarvan wij ter proeve een voorschrift afschrijven, hetwelk nog een der minst zamengestelde is: R. *cort. peruv. rubr.*, *flavi* ā ℥β, *rad. valer.* ʒiij, *serpent.* ʒij, *coq. et inf. ad* ℥x *col. adde syr. alth.* ℥i, *spir. c. cervi* ℈i, *S. om het uur een lepel.* In de meeste is het *eenvoudige* niet tot grondregel aangenomen, met uitzondering van hetgene door Dr. LANDSKROON werd aangeraden. Zij bezitten echter de verdienste van naauwkeuriger te zijn nagezien, dan die van den Heer PEMBERTON, welke, zoo als reeds gezegd is, van drukfeilen overvloedig voorzien zijn, terwijl wij er hier geene gevonden hebben. Nu, dit is ook eigen werk! Doch genoeg: keeren wij nog met een woord terug tot het werk zelf van PEMBERTON.

Bij de beschrijving der *colica pictonum* ontmoeten wij vooral belangrijke voorschriften omtrent de behandeling der verlamming, wanneer de band van het gewricht der handen schijnt droog en slap te worden, even alsof eene verzwering der hand de banden heeft uitgerekt; waarbij dan nog dikwerf een gezwel boven op de hand komt, hetwelk meestal week en beweegbaar, doch somwijlen ook hard is en volkomen vastzit. Behalve de gepaste inwendige middelen, zoekt de Schrijver dit gebrek ook door de aanwending van eenige werktuigelijke middelen te bestrijden. Hij bezigt hiertoe eene spalk, in den vorm van eene goot, die, onder den geheelen voorarm gelegd, tot aan de toppen der vingers moet vastgehecht worden. Op de tweede plaat vinden wij de spalk en de wijze van aanlegging afgebeeld.

De beschrijving der *febris remittens infantum* is eene der belangrijkste in dit geheele boek. Wij gaan dezelve echter voorbij, dewijl zij voor geen uittreksel vatbaar is; zij behoort geheel gelezen te worden door elken Arts, die met een gelukkig gevolg bij kinderen werkzaam wil

zijn.

zijn. Vele dezer jonge schepselen dalen zeker ten grave, doordien deze ziekte dikwijls niet gekend, en derhalve ook veeltijds verkeerd behandeld wordt. — De behandeling der darmontsteking verdient de overweging van iederen nadenkenden. Te regt worden sterke en herhaalde aderlatingen voorgesteld, als het voornaamste middel om dezelve te beperken. Men kan hier niet voorzigtig genoeg zijn, daar deze ziekte zoo spoedig doodelijk wordt; naauwelijks gekend, heeft zij hare prooi reeds in het wisse verderf gestort, en het berouw der miskenning komt te laat. — De kennis en behandeling der ontsteking van de slijmhuid der ingewanden, en van de klieren der ingewanden, besluit dit doelmatig werk.

Wij wenschen het, als een van de beste voortbrengsels der Geneeskunde, in veler handen, vooral van eerstbeginnende Artsen, die hier op de gevolgtrekking eener redelijke ondervinding onthaald worden. Tot dit einde was het van belang geweest, dat dit werk beter uitgevoerd, en tevens beknopter gedrukt ware geworden, om het nog gemeenzamer te kunnen verkrijgen. Maar vooral hadden wij van den Heer Vertaler meer oplettendheid en zorg voor eene juiste correctie der voorschriften verwacht, die thans door eene menigte drukfouten, en jammerlijke rangschikking derzelve, ontsierd worden, en hierdoor somwijlen naar geneeskundige raadsels gelijken.

Over de Alleenheersching volgens het Charter; door den Burggraaf DE CHÂTEAUBRIAND, *Pair van Frankrijk, Staatsminister, enz. Met eenige Aanmerkingen over de Zitting der Kamer van* 1815, *door de Uitgevers van den Nain Jaune. Uit het Fransch vertaald, door J*r*. W. Baron* V. G. *Te 's Hertogenbosch, bij* D. Noman en Zoon. *X en* 255 *Bl. f* 1-16-:

Hoewel dit werkje, door den overvloed der stof, en om

omdat het enkel tot *Frankrijks* binnenlandschen toestand betrekking heeft, wat lang bij ons is blijven liggen, zoo vereischt toch de gespannen toestand van *Europa*, en van *Frankrijk* in het bijzonder, dat wij iets van hetzelve zeggen. Nimmer toch werd het gezegde des Dichters meer bewaarheid, dan thans in dat Rijk, ja in ons geheele Werelddeel:

Incidis in Scyllam, qui vult vitare Charybdim.

Twee magtige partijen betwisten elkander overal het oppergezag: de aanklevers van het oude, van alle voormalige inrigtingen, wetten, zeden en Godsdienstinzettingen vóór 1789; en de onbepaalde voorstanders van hetgene de Omwenteling, eerst van *Amerika*, daarna van *Frankrijk*, tot beginsel gesteld, en op de Maatschappij toegepast heeft, het Schrikbewind van ROBESPIERRE alleen uitgezonderd. Één oogenblik was er, waarin men dezen geest uitgedoofd, of liever, al wat hij goeds had, met het oude Monarchale stelsel innig verbroederd waande; één oogenblik na den vrede van 1814: dan ach! hoe ras verdween die schoone droom! De terugkomst des Mans van *Elba* vertoonde de *Revolutie* weder in al hare dreigende en schrikbarende gestalte. Men onderdrukte dien geest spoedig in *Frankrijk*, en waande hem voor goed gesmoord, althans gebreideld: overal elders, dus dacht men, weerden hem de door ondervinding wijsgewordene Volken en Koningen. Er zijn na de laatste gebeurtenis naauwelijks vier jaren verloopen, en reeds steekt de geest der Omwenteling, niet slechts in *Frankrijk*, maar ook in *Engeland*, het hoofd op, en wordt in *Duitschland* naauwelijks door het vernietigen van alle vrijheid der drukpers, door het oprigten van *Inquisitoriale Commissiën*, en door het aan banden leggen der *Akademische* vrijheid, in *Spanje* door de hatelijkste vervolgingen geweerd.

Wat de reden mag zijn van dit verschijnsel, staat ons niet te onderzoeken, en zou ons ook te verre heenvoeren. In *Duitschland* klaagt men over *veel beloven en*

wei-

weinig geven; in *Engeland* wil men door Parlements-hervorming de fabrijken weder aan den gang en het volk aan brood helpen; in *Spanje* eischt men verzachting van het *Despotismus*, hetwelk nu reeds bijna drie Eeuwen dat land onder den voet heeft gehouden. Men ziet dus, dat bijkomende oorzaken aan den oud-Monarchalen en nieuw-Constitutionélen geest in ieder land eene bijzondere wijziging geven. In *Frankrijk* vertoonen beide zich meer zuiver, meer ontdaan van bijkomende toevalligheden. De *Liberalen* eifchen het *Charter* van LODEWIJK XVIII in deszelfs volle kracht, en daarin hebben zij zeker gelijk; maar zij tellen onder hunne banieren (en roemen daarop) eenen drom van veile slaven des ouden Geweldenaars, die toen onderdanig kropen, en nu luidkeels schreeuwen, omdat zij het veilig doen kunnen, — en voor deze *heeft* men, *zelfs* onder de Regering der beste beginselen, toch wel iets te vreezen. En wat willen daarentegen de zoogenoemde *Anti-Liberalen*, of streng Koningsgezinden? De andere partij zegt: Terugkeering van al het oude, zelfs de Heerendiensten, de Kerk- en Adelgoederen, en de Tienden; vervolging der Protestanten; *herstelling* der Jezuiten, en der middeleeuwsche barbaarschheid; benevens wraak op de *mannen des Revolutie*, op de Fransche krijgslieden, die Republiek en BUONAPARTE hebben verdedigd.

Tot op de terugkomst van NAPOLEON waren dit losse aantijgingen, meer in vrees dan op stellige bewijzen van daadzaken gegrond, en verspreid om den opstand eene kleur te geven; na zijne tweede verdrijving werden zij gedeeltelijk bewaarheid. Men heeft het werkje: *Marseille et Nîmes en* 1815, slechts te lezen, om te erkennen, dat er zich in het Zuiden van *Frankrijk* een nieuw Schrikbewind, eene Regering van het Graauw op naam des Konings — of liever der Prinsen — vestigde, die niet alleen in de genoemde twee steden, maar ook te *Avignon* en *Lyon* een' tijd lang ongestraft moorden pleegde op andersdenkenden, vooral op de Protestan-

tanten: want (en dit verlieze men niet uit het oog) Godsdienstige onverdraagzaamheid en ingekankerde wrok voegden zich bij staatkundige wraakzucht. Men zegge ook niet, dat dit met het boven door ons gezegde zou strijden, alsof het in *Frankrijk*, zuiverder dan elders, een oorlog van *beginselen* ware. Immers, de onverdraagzaamheid, de haat tegen de Protestanten behoort wel degelijk tot de *beginselen* der streng Monarchalen, gelijk DE BONALD en de welsprekende *Pair*, wiens werkje voor ons ligt, (om nu van de mindere Echo's dier partij te zwijgen) met zoo vele woorden gezegd hebben. Ook heeft, tot hare schande, de geheel in dien geest denkende en handelende Kamer der *Fransche* Vertegenwoordigers van 1815 de moorden van dat jaar, die geheel *Europa* reeds kende, durven logenstraffen; en ook CHÂTEAUBRIAND doet dit zijdelings. Dit moet ons verdenking tegen deze geheele partij inboezemen: want daden spreken luider dan woorden. Het is echter nuttig, dat wij van een harer eerste, meest geachte en zekerlijk buiten 's lands meest gekende Hoofden eene soort van staatkundige belijdenis hebben, waaruit wij ook nu nog ten minste de *voorgegevene* eischen en gronden van Regering der streng Monarchale partij leeren kennen; een boekje dus, thans te merkwaardiger, daar het als oorlogsverklaring kan dienen van eene der twee partijen, die thans in slagorde tegenover elkander geschaard zijn, om te zamen — gelukkig nog slechts met mond en pen — eenen onverzoenlijken krijg te voeren. De *hoofdresultaten* zijn deze, bl. 198: „De „Godsdienst als de grond van het nieuwe gebouw; „het *Charter* en de eerlijke lieden; de staatkundige „zaken, maar niet de staatkundige mannen der *Revo*„*lutie:* ziedaar geheel mijn stelsel!" En onder het woord *Godsdienst* versta men niet den Godsdienst des harten bij eenen man, die met zoo veel verrukking van de *klokken* spreekt (*Génie du Christianisme*), en de getrouwde Priesters onbeschaamdelijk *Godsmoordenaars* (*Déicides*) noemt. Het zijn al de bijgeloovigheden der Mid-

Middeleeuwen, door *Jezuiten* verdedigd; het is de wering aller Protestanten vooreerst uit openbare ambten, tot men hen voegzaam weder van alle burgerlijke Regten kan berooven. *De teruggave der geestelijke goederen, en het onderwijs der jeugd door de Roomſche Geestelijkheid*, (de herſtelde *Jezuiten*, *videatur Freiburg*:) ziedaar hetgene de Kamer van 1815 wilde, en hetgene CHÂTEAUBRIAND ook begeert!

Maar wat nu zijn' anderen eisch betreft: „ de ſtaat„ kundige zaken, maar niet de ſtaatkundige mannen „ der *Revolutie*;" daaromtrent hebben wij reeds gezien, dat het *tweede lid* niet weinig voor zich heeft. Wij ook, wij kennen de ſtaatkundige mannen der *Revolutie* — en van het Keizerſchap: op den naam van eenen afſchuwelijken DE CELLES rijzen onze haren te berge, gelijk die der *Hamburgers* op den naam van DAVOUST en die der *Bremers* op dien van VAN DAMME. *Zulke* booswichten te fnuiken, is nu, en was vooral in 1815, onmiddellijk na de voorbeeldelooze verlating des Konings door hen, die hij voor zijne getrouwſten hield, niet onbillijk. Maar ongelukkig bleef het daar niet bij. Onder den naam van te *zuiveren*, wilde men ook mannen verſtooten, eerwaardig door hunne vrijheidlievende beginſelen, en die hun vaderland liever verlieten, om zich aan eene lange gevangenſchap bloot te ſtellen, dan de ſchanddaad van 10 Augustus en den ondergang van den Troon goed te keuren; gelijk LAFAYETTE. Ook in den jongſten tijd hebben de ſtreng Monarchalen wel getoond, dat zij *alles* of *niets* wilden hebben; dat zij den Ministers niets vergaven, wanneer deze niet volkomen in hunne maatregelen, in hunne voetſtappen traden.

„Maar zij willen toch, volgens CHÂTEAUBRIAND, „ de ſtaatkundige zaken der *Revolutie*." Hier is het groote punt, waar wij den Burggraaf toeven. Hij heeft, zoowel in dit, als in andere geſchriften, meermalen ſtellig betuigd, dat hij de herſtelling van den ouden Regeringsvorm voor ondoenlijk hield: maar nogtans ziet

 men,

men, met welk eenen tegenzin hij de vervreemding der tegenwoordige Nationale Domeinen (die, bij alle onregtvaardigheid in het beginsel, nogtans aan *Frankrijks* landbouw en welvaart een' oneindigen dienst heeft bewezen) beschouwt, en het nog niet verkochte dadelijk aan de Geestelijkheid wil hebben teruggegeven, hetwelk ook het verkochte, door de vereenigde werking van dat magtige ligchaam, zeer in gevaar zou brengen. Ook zoekt hij meer voorregten en eigendommen aan de waardigheid van *Pair* te hechten, dan het *Charter* daaraan toekent; hij wil de waardigheid aan den grond verbinden, want „ dit is het middel, 'om in *Frank*„ *rijk* die *Aristokratische* familiën weder te brengen, „ welke de wachters en bolwerken van den Troon „ zijn. Indien de Kamer der *Pairs* minder eerbewij„ zingen en landeigendommen dan de Kamer der Af„ gevaardigden heeft, is het evenwigt verbroken." (Bl. 23) Maar, aan den anderen kant, schijnt CHÂTEAUBRIAND de voorregten ook van de Kamer der Afgevaardigden, dus van het *Demokratische* gedeelte der Staatsregeling, niet alleen te handhaven, maar zelfs uit te breiden, door aan die Kamer het regt van voordragt toe te kennen, hetwelk, volgens de *Fransche* Grondwet, uitsluitend aan den Koning behoort, (bl. 7) door de verantwoordelijkheid der Ministers niet alleen, maar zelfs hunne gedwongene onderwerping aan den wil van de meerderheid der Volksvertegenwoordigende Kamer, gelijk in *Engeland*, (bl. 64) vast te stellen. Dit is nog niet alles. Onze Koningsgezinde *Pair* ijvert zoo sterk, als een *Constitutionele* dit zou kunnen doen, voor de afschaffing van het Ministerie van Policie (bl. 48), voor de vrijheid van drukpers (bl. 35), en tegen de bemoeijing van Vreemden met de zaken van *Frankrijk*, (bl. 168 en verv.). Doch hierin handelt CHÂTEAUBRIAND volkomen naar de toenmalige omstandigheden zijner partij. De Kamer van 1815 was streng monarchaal. Zij ging in hare plans van *zuivering* en *herstelling* veel verder, dan de Ministers noodig of

zelfs

zelfs uitvoerlijk keurden. Deze trachtten vergeefs, door eenige *opofferingen*, de Kamer terug te houden van verdere geweldige stappen, die elkander nu snel opvolgden, en van welke de ballingschap der Koningsmoorders, die hunne schuld door nieuwe verkleefdheid aan BOONAPARTE na zijne terugkomst hadden verzwaard, geenszins de onregtvaardigste of onbillijkste was. In deze omstandigheden riepen de Ministers gedurig den naam en den personelen wil des Konings in, om zich staande te houden, en om de *Koningsgezinden* te beter tot zwijgen te brengen (*). De *Liberalen* trokken destijds ook, belangshalve, met de Ministers ééne lijn, en verhieven 's Konings voorregten. Er schoot dus aan de voorstanders van het oude niets over, dan zich met den mantel der volksgezindheid en vrijheidsliefde te omhangen, en hunne partij van zucht voor het ministeriële *Despotismus* te beschuldigen, die op hare beurt de Kamer van 1815 bij de *Conventie* onder ROBESPIERRE vergeleek, en haar insgelijks beschuldigde van niet getrouw aan hare beginselen te blijven. Het scheen dus, alsof de beide partijen, door de zijde, welke de Ministers kozen, (een gevolg van de tooneelen in het Zuiden, en van de hevigheid der Kamer) de rollen gewisseld hadden; en vandaar de ongemeen *liberale* geest, die in het *staatkundige* dit boekje schijnt te bezielen. In het Godsdienstige blijft elk, die niet Roomsch is, den Heere CHÂTEAUBRIAND een gruwel.

Over het algemeen zijn het de *Revolutionaire belangen*, die hier aangetast worden. Het zij verre, dat wij ons tot verdedigers derzelve zouden willen opwerpen; het tegendeel is waar: maar, zoo men onder het woord *belangen* ook die van de verkochte en in duizend handen overgegane *Nationale Domeinen* verstond, (en

(*) Zie dit aangetoond in het achter dit werkje geplaatste uittreksel uit den *Nain Jaune*.

(en dit kon zeer wel eene *arrière pensée* van den Burggraaf zijn) dan ware dit niet alleen hoogst onvoorzigtig voor de rust, maar ook zeer onstaatkundig voor de welvaart van *Frankrijk*. De boerenstand, te voren doodarm en veracht, is thans grootstendeels welvarend, ja rijk en zeer in achting. Wee der Geestelijkheid en den Adel, wanneer zij dezen stand verdringen willen! En schoon wij CHÂTEAUBRIAND met dit voornemen niet beschuldigen, vreezen wij echter, dat uit vele van de voormaals bevoorregte *Casten* dit denkbeeld niet geweken is.

Ziedaar den *geest* van dit werkje, naar ons inzien, geschetst; hetwelk wij boven eene doorloopende ontleding van hetzelve de voorkeur hebben gegeven. Veel goeds is er buiten twijfel in: het valt gemakkelijk, in de schildering der Omwenteling en der mannen des bloeds welsprekend te zijn; en welk een veld levert dit dan niet op voor eenen CHÂTEAUBRIAND, wiens wegslepende stijl zelfs hier en daar in deze vertaling doorschittert! Als er ook slechts de helft waar is van hetgene op bl. 151 gemeld wordt, is men schreeuwend partijdig voor de *Janitsaren* en gehoorzame dienaars van BUONAPARTE. Maar, zoo als gezegd is: *Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.*

Fragmenten uit een Dagboek, gehouden in Groenland, in de jaren 1770—1778, *door* H. EGEDE SAABYE, *weleer geordend Zendeling in de Districten Claushavn en Christianshaab, thans Predikant te Udbye in het Stift Fühnen; uit het Deensch in het Hoogduitsch vertaald, door* G. FRIES, *weleer Koninklijk Deensch Kapitein, en verrijkt met eene Voorrede des Hoogduitschen Vertalers, bevattende eenige berigten nopens de levenswijze der Groenlanders, het Zendelingschap in Groenland, benevens andere daarmede verknochte onderwerpen, en eene Kaart van Groenland. Volgens de Hoogduitsche vertaling in het Nederduitsch overgebragt. Te*

Gra-

Groningen, *bij* W. Wouters. 1818. *In gr.* 8vo. 93 *Voorr.* *en* 214 *Bl.* *f* 2-16-:

Onder alle klassen van menschen heeft de Aardrijkskunde bijkans aan niemand grootere verpligting, dan aan de Zendelingen. Volgens den aard van hun werk naar ruwe, weinig bekende volken afgevaardigd, om aldaar niet enkel met de hoogere klassen der maatschappij, maar met het volk te verkeeren, en, ten einde op deszelfs karakter te werken, verpligt, dat karakter door en door te bestuderen, de taal des lands aan te leeren, en tevens door den omgang de zeden en gebruiken des volks, waarmede de Zendeling zich dikwijls gelijk stellen moet, te leeren kennen, voor eigen welzijn en dat zijner hoorders te zorgen, en daartoe somtijds ook de inlandsche planten als geneesmiddelen te gebruiken, waartoe hem vaak een veeljarig verblijf in staat stelt, kan niemand, die slechts voor genoegen, of zelfs voor wetenschappelijke doeleinden reist, enkele *Geniën*, zoo als een COOK, FORSTER, HUMBOLDT, enz. uitgezonderd, met hem gelijk gesteld worden in gelegenheden, om echte en naauwkeurige aardrijkskundige bijzonderheden op te lezen. De ondervinding heeft deze redenering bevestigd: *China*, *Indostan*, *Siam*, *Abyssinië*, de binnenlanden der *Kaap de Goede Hoop*, de *Westindische* eilanden, de boorden van den *Oronoco*, zelfs *Canada* en *Groenland* zijn ons het eerst door Roomsche en Protestantsche Zendelingen bekend geworden; en hoe groot is niet de *massa* van kundigheden, door deze dikwerf verachte menschen aangebragt, sedert den Monnik RUBRUQUIS, die het eerst *Groot-Tartarije* bezocht, tot de Doopsgezinde Zendelingen CAREY en WARD, die ons de jongste en beste berigten over *Indostan* hebben geleverd! — Het voor ons liggende boek is daarvan een nieuw bewijs. *Nieuw-Groenland* toch is zijne geheele ontdekking aan de Zendelingen — aan den braven *Deenschen* Predikant EGEDE, en aan de *Moravische* Broeders, onder welke CRANZ van dat land zulk een uitgebreid tafereel heeft geleverd — verschuldigd. Een der afstammelingen (de dochters zoon) van gemelden EGEDE, de Zendeling HANS EGEDE SAABYE, levert ons hier een aantal bijzonderheden van zijn verblijf in dat barre gewest, (waar ook hij den voorvaderlijken naam

met eene ophield) die, door eenvoudigheid, hartelijkheid en zuivere waarheidsliefde, na den toets eener dubbele overgieting te hebben doorgestaan, ons nog bekoren, ja somtijds zoete tranen der menschelijkheid in ons oog doen verrijzen. De kundige *Hoogduitsche* Vertaler FRIES heeft ons op het standpunt weten te plaatsen, waar wij met vrucht van de *Fragmenten* uit een *Dagboek*, hetwelk natuurlijk meerdere bekendheid aan *Groenland* vooronderstelt, gebruik kunnen maken. Deze Voorrede (of liever Inleiding) getuigt van meer dan gemeene kunde diens lands, en maakt ons, in een meer kort bestek, vrij volledig en meer *systematisch* met hetzelve bekend, dan de Fragmenten uit het Dagboek zelve: maar dit laatste wint het verre in onderhoudende, wel eens *dramatische* voordragt; het wijdt ons in den geest, de denk- en handelwijze der *Groenlanders* volkomen in, en toont tegelijk den onuitsprekelijk lastigen, behoeftigen (en wel eens gevaarlijken toestand van eenen Zendeling in dit *Ultima Thulé*, waar hij, met een nietig inkomen, aan ongemak van allerlei aard, de koude van den Poolkring, eenen nacht van bijna twee maanden, aan overstroomingen, aan moeijelijke en soms halsbrekende reizen, aan gebrek van beschaafden omgang, aan worsteling tegen menig vooroordeel der inlanders, aan levensgevaar zelfs, bij eene al te ijverige waarneming van zijn ambt, (schoon dit, bij het doorgaans zachtaardige en leerzame karakter der ingezetenen, ten uiterste zeldzaam is, en slechts dán plaats heeft, wanneer hunne vooroordeelen of hun bijgeloof in het spel komen) en eindelijk aan de noodzakelijkheid is blootgesteld, om, ter bewaring van zijn krediet, ook voor Arts te spelen, hetwelk hem somtijds moeijelijk genoeg valt. Doch veel van deze bezwaren wordt vergoed door genietingen des harten, wanneer de brave Zendeling, zoo als onze EGEDE SAABYE, in de gemoederen van dit goede volk echt Christelijke beginselen mag opwekken, en zelfs den sterksten hartstogt van ruwe Natiën, de zucht tot bloedwraak, overwinnen; zoodat een zijner leerlingen zelfs den moordenaar zijns vaders, om wiens dood te bewerken hij opzettelijk in dat oord was gekomen, van harte vergaf, (bl. 139—153.) Nu en dan gelukt het hem ook, oude vrouwen, die, even als in de Middeleeuwen bij ons, als *booze heksen* veel gevaar loopen, aan de klaauwen van het bijgeloof te onttrekken, (bl. 40—47.) De zorg der Voorzie-

zienigheid schijnt bijzonder over deze afgelegene Godsdienst-leeraars te waken; althans meermalen zien wij den Zendeling in die grootste gevaren bijna wonderdadig beschermd, (bl. 11. 50. 61.) Dan, hij moet soms voor de onmenschkundige hardheid zijner Oppersten onderdoen, die van den bekeerling, welke, volgens de *Groenlandsche* wijze, met twee vrouwen gehuwd is, scheiding van eene derzelve eischen, al is het, dat de man daarbij verscheidene kinderen heeft, (bl. 30 en verv.) Eindelijk grieft den eerlijken en gemoedelijken Zendeling de schandelijke hebzucht en bedriegerij der *Deensche* kooplieden ten aanzien der arme *Groenlanders* geweldig. Waagt hij het, daarover zijne landslieden te berispen, dan is hij van hunne genegenheid en hulpe verstoken; en dit zegt iets in *Groenland!* Ja, zij beschuldigen hem zelfs wel in het Vaderland met hunne eigene misdaden, (bl. 69. 76.) Het is een schouwspel, hetwelk den mensch verheft, wanneer hij zijnen natuurgenoot *dergelijke* zwarigheden, uit de zuiverste beginselen, ziet braveren, en het in *zulk* een land, op *zulk* eenen post, acht jaren uithouden, met geene andere uitwendige belooning, dan dat hij bij zijne terugkomst door zijne Gebieders *vrij koel ontvangen wordt*, (laatste bl.)

Bij zoo vele goede eigenschappen van onzen Zendeling, en bij de behoefte van omgang met de *Europeänen*, verwonderde het ons meer of min, hem genoegzaam volstrekt niet van de *Hernhutsche* of *Moravische* Broeders te hooren gewagen, die toch ook aanzienlijke Zendingen in *Groenland* hebben. Dan, een oogopslag op de Kaart toont ons, dat de woonplaats van EGEDE SAABYE wel 4 graden noordelijker ligt, dan de noordelijkste *Moravische* volkplanting *Nieuw-Hernhut*. Daarenboven geeft ons de Heer FRIES in zijne Voorrede geen zeer gunstig denkbeeld van de werkzaamheden dezer Gemeente, in zoo verre zij de *Groenlanders*, door hen rondom hunne woningen te verzamelen, in het bekomen van onderhoud door jagt en vischvangst beletten, (Voorr. bl. 65.) Het is zeer mogelijk; maar wij hopen niet, dat hier sektengeest in het spel kome! De inrigtingen der Broedergemeente elders worden toch door iedereen zeer geprezen; en zouden zich deze in *Groenland* verloochenen?

Het karakter der *Groenlanders* is, over het algemeen, zacht en goed. Dieverij van kleinigheden, (meer dan te rijkelijk opgewogen door de dieverijen in het groot der *Deensche* koop-

kooplieden) bijgeloof, hekfenmoord, bloedwraak door de nabeftaanden van den vermoorden, en toch lafhartigheid; ziedaar de voornaamfte vlekken op hun karakter. En het fchijnt zeker, dat door de Zendelingen daarin groote verbetering is te weeg gebragt. Hunne zonderlinge vrijerij en andere trekken hunner zeden, (uit SAABYE, zoowel als uit FRIES) hebben wij bij eene andere gelegenheid aan onze Lezers medegedeeld (*). De jeugd is vlug en leerzaam; zedigheid en ingetogenheid worden er, door weigering des huwelijks vooral bij de Heidenen, tot een belagchelijk uiterfte gedreven, en de Predikant moet fomtijds met gezag tusfchenbeide komen, om de ftugheid der ouders te buigen, (bl. 79.) Doch juist hieruit blijkt hunne ingetogenheid. Zindelijkheid, vooral in hunne winterwoningen, is, alles behalve hunne deugd; echter drinken zij geene traan, gelijk men hun heeft nagegeven, maar leggen *Angelica* wortels in door walvischfpek te kaauwen, en op die wortels uit te fpuwen! — Meer ftalen van een en ander mede te deelen, duldt ons beftek niet; men leze die zelf in het belangrijke boek. EGEDE acht de ontdekking der oostkust, of van *Oud-Groenland*, (welke men weet, dat onlangs door de *Engelfche* Pool-Expeditie vruchteloos gezocht is) voor zeer mogelijk, al ware het alleen om de zuidpunt van *Nieuw Groenland* heen. Onder zijne lotgevallen behoort ook de aanftelling en inwijding van eenen Leeraar op *Groenland*, onder anderen door het houden eener *Latijnfche mis*, (bl. 201.) Wij wisten niet, dat van den ouden Roomfchen zuurdeefem, in de Evangelisch-Luterfche Kerk in *Denemarken*, nog zoo veel tot diep in de achttiende Eeuw was overgebleven!

De vertaling van dit boek, hetwelk wij als eene aangename uitfpanning zoowel, als eene nuttige bijdrage tot landen- en volkenkennis, ja als eene belangrijke *lectuur* voor vrienden des Christendoms allezins aanbevelen, is vloeijend,

(*) *Vaderl. Letteroef. Mengelwerk*, Maart 1819.

Ge-

Gedichten van HENDRIK HARMEN KLYN. *IIde en laatste Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1819. *In gr. 8vo. VIII,* 278 *Bl. f* 4-10-:

Wonderlijke tegenstrijdigheid! Wij zijn geene liefhebbers van *theoriën* omtrent de Dichtkunst, en wij beginnen geene recensie van eenig nieuw dichtwerk, of iedere inleiding is, als ware het, eene theoretische les over dichten en Dichters. Ja, zoo ongelijk is de mensch, en dus ook de beoordeelaar, aan zich zelven! Maar is deze tegenstrijdigheid van beginsel en betrachting ook meer schijnbaar dan wezenlijk? Er is toch eene eeuwige waarheid; er is toch gezond verstand; er is toch een onvervalscht gevoel; er is toch een vaste en gelouterde smaak; er is toch oordeel, kennis, trant, beschaving, juistheid, gemakkelijkheid, en wat al zoo meer loffelijk heeten mag; met één woord, er bestaat eene deugd van schrijven en van dichten; hierin stemmen wij overeen. Laat ons een en ander slechts niet te veel uitpluizen, niet te zeer in de fraaije Letteren als *raffinéren*; laat ons over woorden vooral niet twisten. Wij erkennen, er is in de beoefening der edele Dichtkunst goed en kwaad, dat spreekt van zelf. „Maar er is toch iets *karakteristieks* in de Dichtkunst zoowel, als in alle kunsten; er bestaat dus zeker eene *theorie*, zoo van alle kunsten in het gemeen, als van Dichtkunst in het bijzonder." Lastige Filozofen! Nu ja dan. Wilt gij weten, waarin bij ons de *theorie* van alle kunst in het gemeen, en ook van de Dichtkunst, gelegen zij, wij kunnen het u met één enkel woordje zeggen, in — *harmonie*. „Maar wat is *harmonie?*,, en *harmonie* is geen Hollandsch." Loopt, wijsneuzen! wij willen geene *overeenstemming*, maar wij willen harmonie van het overgebragte met het wezen, dat is het doel; harmonie van de deelen met het geheel; harmonie in, met en door zich zelve; harmonie van het verstand, gevoel en smaak; wij willen ons harmonisch gevoel tevreden gesteld hebben, of wij een schilderstuk zien, muzijk hooren, of poëzij lezen. Of wij goed, dat is harmonisch genoeg gestemd zijn, om zaak en behandeling, en wat er al zoo meer opgesloten ligt in het deugdelijke van kunst, te omvatten, dit laten wij aan het oordeel van anderen; genoeg, dat

dat wij aan dat gevoel of die stemming datgene toetsen, wat men ons ter beoordeeling geeft. Anderen mogen op hunne wijze, door hunne of anderer oogen, of wel door hulpglazen zien, — wij gebruiken ons natuurlijk licht, en willen het niemand opdringen, of eens anders glazen aan stukken slaan. In deze stemming dan dit tweede Deel der Gedichten van H. H. KLYN gelezen hebbende en nu aankondigende, vonden wij in den geheelen bundel iets harmonisch tusschen een warm Vaderlander, vurig Kunstliefhebber, hartelijk Vriend, regt gevoelig Echtgenoot, diep getroffen Vader, edel Mensch; en — een uitmuntend Dichter. Uit alle poëtische werken kan men juist den mensch niet kennen; hier ontdekt zich overal eene edele inborst, zuivere deugd en hartelijke liefde, met teederheid en fijngevoeligheid; hier vloeit alles zoo wèl en gemakkelijk naar buiten, dat de bron inwendig wel rein en zuiver zijn moet. Wij dachten dikwerf, bij het lezen dezer meestal roerende, treffende en der deugd en liefde gewijde Gedichten, aan de woorden van YOUNG, in den zesden Zang der *Nachtgedachten*, volgens SCHENK:

Ja, 't hart, en 't hart alleen voegt alle lof en prijs.
Al 't goede ontspringt van daar. Die sterv'ling handelt wijs,
Die 't beste middel kiest, om 't beste doel te treffen.

Deze inleiding en uitspraak zullen den Lezer misschien doen vermoeden, dat deze Gedichten nu als het toonbeeld — liever zeggen wij proeven, van alle dichterlijke volmaaktheid, volgens ons, zijn aan te merken, en deze alzoo door ons gekeurd worden als het eenige echte goud. — Neen, waarlijk niet! Ook in deze Gedichten vonden wij ginds en elders wel iets, dat wij gaarne anders hadden. De regte gekuischte taal, waar men tegenwoordig zoo kiesch op is, ontbreekt hier en daar. Sommige woorden, enkele zinnen, een en ander denkbeeld is somwijlen niet juist, niet proefhoudend; hetgene wij hier, der waarheid getrouw, niet verzwijgen willen. — Dan, leveren wij *staaltjes*, (ziedaar een woordje van den smaak!) en toonen wij, na het vermelde wegens het *eigendommelijke* (ook al naar de mode!) van KLYN's dichttrant, thans door proeven, dat ons oordeel met ons harmonisch gevoel hier geene schipbreuk lijde.

Van alle gedichten melding te maken, laat ons het bestek,

ons gegeven, niet toe. Wij moeten dus al aanstonds het uitvoerig gedicht, *De Hoop*, (hoe belangrijk, laten liggen; en inderdaad, het daarop volgende, *Onafhankelijkheid*, niet minder uitvoerig, zouden wij verkiezen: al dat warme en gevoelige voor Vaderland en Kunst, KLYN zoo zeer eigen, blinkt hier uitnemend door; wij kennen het geheel meesterlijk, en gestemd op den echten en hoogen dichterlijken toon; het is vol verstand en goed van houding; zeer vele plaatsen konden wij niet zonder buitengewone geestdrift, niet dan overluid lezen; inzonderheid trof ons de opproping der kunst in het Fransche Museum en de terugvoering der vaderlandsche schilderijen, en diep voelden wij de regels:

De Stier van Potter kwijnt niet meer op vreemden grond;
Maar loeit weêr Hollands Erf, en klaverweiden rond!
De vreemdling die ons minde om 't eerlijke in den handel;
De vreemdling die ons roemde, om hart, en geest, en wandel,
Staat roerloos bij het zien van zulk een edlen buit,
En galmt met Neêrlands deugd, — weêr Neêrlands kunstroem uit.

Dan, deelen wij ook van het vroegere iets uitvoerigers mede, hetwelk bewijzen kan het hooge en welgestemde der vaderlandsche Lier van onzen Dichter omtrent dit onderwerp:

't Was niet genoeg dat de aard' lag in zijn boei geslagen,
En volk bij volk het juk van d'Aartstiran moest dragen:
Hij sprak (zoo brult de hel,) zijn' wreedsten banvloek uit:
„ Der volken laatste steun, hun kunstschat, zij mijn buit."
Zie hoe die plunderaars, als uitgevaste dieren,
Zich stortten op Euroop', en door haar steden gieren,
En rooven wat de kunst, als grootsch en schitterends biedt,
En sparen in hun woên Gods heilge tempels niet.

o Zwakheid! die zich hier het scheemrend oog laat blinden:
Die in den tastbren nacht, één' lichtstraal denkt te vinden;
Die van het heerlijk graan, gerukt, geroofd van 't veld,
En in de schuur gepropt, zich nog een' oogst voorspelt;
o Dwaas! het mist zijn' grond, het mist zijn kracht en groeijing,
Het derft de vrije lucht, de zuivre dauw besproeijing:
't Is, van zijn steng gerukt, door licht noch lucht verkwikt,
Tot bergen opgehoopt, en eer gij 't denkt, verstikt.

Snel

Snel nu naar 't Babel heen! ga daar uw' fmaak vereedlen,
Ga, ('t is zijn vuurge wensch) om kunst den dwingland beedlen:
Gij zwelgt, de geest geboeid, bedwelmd van hart en zin,
Met franfche woestheid, ook hun' zedeloosheid in.

Befchermgeest van de kunst! gij hebt die fchand' gewroken:
Uw mond heeft dan in 't eind het magtwoord uitgefproken;
De tweede heervaart, die den dwingland heeft verplet,
Heeft, voor 't verlost Euroop' haar' kunsten-fchat gered.

o Onvergeetbre dag! o jublen aller volken!
o Heilig dankgebed dat ftijgt door lucht en wolken!
o Plegtige ommegang! o fchande en fmaad ontvliën!
Zoo als Euroop', nooit zag, of nimmer weêr zal zien;
Snelt! fnelt uw vesten uit! fnelt aan, o Landgenooten!
De hoorn des overvloeds wordt op u uitgegoten!
Hij komt, de reine ftoet, hij komt de ontroofde fchat:
Rukt, poorten! rukt u op! en wat ooit grendlen had!
Breidt, wallen! breidt u uit! buigt, vesten! buigt u neder!
't Verloste Nederland, ontvangt zijn' kunst-fchat weder!
Rijst, fteden! half gefloopt, rijst uit uw' puinhoop op!
Heft! heft de hijmnen aan, en voert uw vreugd ten top!
Juicht, achtbre Templen! juicht! fchudt af dat moedloos treuren,
Uw heilgen fnellen weêr in uwe ontfloten deuren!
Men zegt, dat Rubbens beeld, (op 't needrig praalgeftícht,
Weêr door het juichend volk met geestdrift opgerigt,)
Het oog ten hemel floeg, als of het danken wilde,
Terwijl zijne asch bewoog, en 't heilig Marmer trilde.

Weinig beduidende vlekken vinden wij in het fchoon geheel van dit gedicht; b. v. bl. 40. *In het vloeijend zilver baden.* Bl. 42. *'t Verachtlijk wier en flijk, dat gij veraardt in goud.* Bl. 44. *Waar vorst en volk te zadm zich 't vreemd geweld verzet*, moet noodzakelijk zijn: *zich tegen 't vreemd geweld verzetten.* Bl. 64. *Die onafhanklijkheid, ons erf eens* INGEZWOREN; dit woord, ook elders gebruikt, behaagt ons geenszins. — Dan, dit zijn kleinigheden. De lierzang achter dit gedicht is zoo vol verheffing en zoo gemakkelijk van verfificatie, dat het ons leed doet, daarvan niets te durven aanhalen.

Het

Het daarop volgend *Krijgslied* is doeltreffend, en juist van gang en maat.

De *Cantate tot lof der Kunsten*, in drie deelen, is het onderwerp volkomen waardig.

De *Hulde aan* J. H. VAN KINSBERGEN is welmeenend, ongeveinsd en zonder vleijerij, zeer geschikt voor het doel, waartoe dezelve, zoo wij meenen, vervaardigd werd.

Uitgenomen eenen enkelen prozaïschen regel, geviel ons mede zeer: *Bede aan Hesperus.*

Regt kunstig, naïf en uitstekend gevonden is *Het Klaverblad*, hetgene wij ter lezing, ook om de keurigheid van uitdrukking, inzonderheid aanbevelen.

De *Zangen, bij gelegenheid van het derde Eeuwfeest der Hervorming*, deden, op den tweeden November 1817 in de Lutersche Kerk te Amsterdam uitgevoerd, eene uitstekende werking; en, hoezeer bij de lezing het gemis der *harmonie* van stem en instrument met de woorden het regte *accoord* van het geheel natuurlijk doet missen, zijn het blijvende gedenkstukken van den verlichten Godsdienstigen en welgestemden geest, welke onzen Dichter vervult, die het moeijelijk werk, om naar eisch verzen, voor de muzijk geschikt, te maken, uitnemend verstaat, gelijk zulks hier en elders blijkt.

Het gedicht, *De Dood een slaap*, ademt al dat droefgeestige, roerende en Godvruchtige, dat in volgende gedichten de gevoelige ziel van KLYN zoo treffend kenmerkt. Het is vol troostrijke denkbeelden, waarvan geen der minst fraaije en waarlijk wijsgeerige dit is:

Een geest die de eeuwigheid kan denken,
Bestaat niet voor één oogenblik;
Een deugd, wier majesteit, noch smart noch smaad kan krenken,
Vervliegt niet met den jongsten snik.
o Neen, zij is, en blijft, en zal haar banden slaken:
Eens komt ge o zaligend ontwaken!
Gewenschte morgenstond! verheerlijkt wederzien!
ô Gij, die met mij zorg en smarte,
Die met mij 's levens stormen tartte,
Klemt, Gade en Telgje, u aan mijn harte!
De Mensch, gewis de Mensch, zal 't hongrig graf ontvliên:

Ja, gevoelige KLYN! klem Gade en Telg aan uw hart; nog weinige jaren, en gij voegt uwe Gade toe (bl. 188):

't Eenigst kind van God gebeden:
Alles wat Gods liefde ons gaf:
Al ons uitzigt hier beneden,
Stortte naast uw zijde in 't graf.

Er is voor zacht- en welgestémde harten eene hemelvreugd bij Gade en Kroost. De ware wijsheid des levens verheugt zich in den huisselijken kring en ouderlijken pligt. Wat is het leven zonder deelgenootschap, zonder te verkeeren met die éénige, die wij kennen en van wie wij gekend zijn, die leven door ons en door welke wij slechts leven, die wij lief hebben en die ons vurig beminnen? Voelt het, Ouders, wat het is, één eenig Kind te hebben, dat Kind heerlijk te zien ontwikkelen, en, ontwikkeld, allergelukkigst gehuwd te zien; voelt het, wat het is, met opgetogene blijdschap te zien naderen den heugelijksten aller stonden, dat uwe eenige Dochter moeder wordt; smaakt den wellust in uw hart en verbeelding der Grootouderlijke en Ouderlijke vreugde, en gevoelt dan den afgrond onder u zich openen, en al die vreugde in een oogenblik onherstelbaar verzinken; terwijl gij bewusteloos alleen staat, en u daarover slechts beklaagt, dat die zelfde afgrond zich te ras heeft toegesloten, om ook niet dadelijk u, en met u uwe ondraagbare, moordende smart, te verslinden? ... Maar neen! gij kunt dit niet gevoelen, of gij moest in het ontzettend lot van onzen Dichter gedeeld hebben, en *bloemen*, als hij, kunnen *hechten aan het graf van* zulk een *eenigst Kind*. Geen gevoelig Lezer, verbeelden wij ons, kan, vooral na de lezing der gedichten, *gekweekt in de uren mijner vreugde*, die, *gekweekt in mijne diepste smarte*, met drooge oogen lezen. Alles is bij de laatste (want bij de eerste ons op te houden, verbiedt ons ons medegevoel, door de laatste zoo-grievend opgewekt) zoo vol, zoo roerend, zoo regt natuurlijk overstroomend gestort uit eene overkropte borst, die niets voelt dan onlijdelijke smart, dat wij ons naauwelijks herinneren, bij eenigen Dichter, uitgenomen misschien den diepdenkenden YOUNG, elders, en den gevoeligen DE DECKER bij den dood zijns Vaders, onder ons, iets dergelijk treffends te hebben gelezen. Is nu het opgewekt ge-

voel,

voel, gelijk wij meermalen beweerd hebben, de ware bron der poëzij, zoo kan men nagaan, hoedanig deze gedichten zijn. Dezelve zijn, met den aanhef, 15 in getal. Uit dezelve eene keus te doen, is moeijelijk, om de voortreffelijkheid van alle; het laatste, *Het Troosten* getiteld, is zeker geen der minste, en wie roeren niet regels als deze:

Al 't verzachten, al het troosten,
Alles wat het in zich sluit,
Loopt niet, alles op 't vergeten,
Van den aangebeednen uit? —
Wee mij, zoo 'k door uw begoochling,
Ooit mijn kind vergeten kon:
Laat de smart me aan 't leven knagen;
Zegen is 't wat zij verslindt;
Zij vermolmt in 't eind den slagboom,
Die mij afscheidt van mijn kind.
Weent dan! weent dan, lijdende oogen!
Vloei! vloei daaglijks droeve traan!
Bij de slooping van mijn leven,
Is den rouwpligt eerst voldaan.

Op taalonnaauwkeurigheden, ginds en elders voorkomende, hier opmerkzaam te maken, komt ons koud en ongepast voor. De Letterkunde dezer dagen bepaalt zich al meer en meer, helaas! tot eene kinderachtige en naauwkeurige Grammatica, die wel prijsselijk in zich zelve is, maar met hooge letterkundige en dichterlijke verdiensten in geene de minste vergelijking komt, daar zulks veelal ook door een' goeden Corrector, vast in deleer van SIEGENBEEK of BILDERDIJK, ligt verholpen wordt. Daarom zouden wij den Zuid-Nederlandschen Broeders gaarne hunnen eersten naamval *den* en hun *ae* laten, zoo zij maar, gelijk zij meer en meer beginnen, met de werken onzer Letterkunde van den besten stempel, en alzoo met het ware pit, merg en sieraad onzer taal, zich gemeenzaam maken. — Dan, keeren wij, ten slotte, tot onzen Dichter weder, en wenschen wij hem en zijne Gade verligting van smart, door banden van liefde, vriendschap en pligt, bovenal door te bedenken en te beleven hunne godvruchtige betuiging:

Op den Drempel,
Van Gods Tempel,
Zinkt voor ons de nacht van 't graf:
Dáár, daar koelt het drukkend gloeijen;
Dáár, daar werpt de ziel haar boeijen,
Met eene eedle fierheid af.

Vol vertrouwen,
Op 't aanschouwen,
Stijgt zij uit het stof omhoog;
En het zwaar, en schriklijk strijden,
En het onverdraagbaar lijden,
Vlugt als dampen voor het oog.

Dáár, daar treft haar,
En verheft haar,
Wat hier onbegrijpbaár scheen:
Daar verklaart zich al ons kampen:
Door den nacht van onze rampen,
Schittert eeuwge wijsheid heen.

Gij beveiligt,
Sterkt en heiligt,
Godsdienst! bij het zwaarst gemis;
Wat vraagt hij naar 't leed verduren,
Naar den strijd van weinige uren,
Die door u gelouterd is?

Verhandeling over de Geslachten der Naamwoorden in de Nederduitsche Taal, door Mr. W. BILDERDIJK. *Tweede Druk, met Bijvoegselen en vermeerderde Aanteekeningen. Te Amsterdam, bij* J. C. Sepp en Zoon. 1818. *In gr.* 8vo. *Behalve de Voorberichten*, 374 *Bl.* f 3-:-:

Zoo verschijnt dan eindelijk de zoo lang beloofde en verwachte tweede druk der taalkundige Verhandeling van onzen beroemden BILDERDIJK! Reeds in 1805 zag de eerste druk, als eene proef van een grooter werk, het licht, in 144 bladzijden. De Schrijver had zijne nadere aanteekeningen gereed, en

en dacht die in 1811 uit te geven. De omstandigheden van dien tijd belemmerden die uitgave. Welligt ware er, zonder den aandrang van eenige vrienden, nog niets van gekomen; en dank zij hun, die zulks aandrongen, daar wij alhier een' schat van waarnemingen en aanmerkingen ontmoeten, die nergens elders voorkomt! Een ieder begrijpt ligtelijk, dat dit werk geenszins eene algemeene Spraakkunst bevat, maar daartoe alleenlijk den grondslag legt, daar de Schrijver de kennis der geslachten van de etymologie, en de vorming en afleiding der naamwoorden uit de eenvoudigste klanken en beteekenissen ontleent.

Na de Inleiding, waarin eenige taalstelsels van sommige Geleerden beoordeeld worden, behandelt de Schrijver, in acht Afdeelingen, de algemeene grondbeginselen der taal en de grondwoorden, waarbij, ten opzigte der oorspronkelijke geluiden, de tusschenwerpsels (*interjectiën*), en, ten aanzien der hoedanigheden, de *adjectiva* en *verba* als stamwoorden gelden; voorts, de vorming der zelfstandige naamwoorden, welker uitdrukking de tongletter aanduidt; verder, de onderscheidene geslachten van mannelijk, vrouwelijk en onzijdig, met derzelver toepassing, die uit den aard en het wezen, en tevens uit de wording der naamwoorden ontstaan; en, eindelijk, de verklaring van eenige uitgangen van naamwoorden, waaruit men alsdan de zwarigheden ontdekt, die of van den tegenwoordigen vorm of klank van een woord, of van de verwantschap van verscheidene woorden, of van de verandering der medeklinkers, of van een tweederlei geslacht, of van de ongelijkvloeijende werkwoorden, of wel van het *moderne* of ingeplante, of van het oude, echte en eigenaardige, voor de bepaling der geslachten, voortvloeijen.

Het resultaat des Schrijvers is, na eene beschouwing der persoonlijke en algemeene toepassing, die de geslachten doorgaans regelt, hierin gelegen: dat de vorming des woords uit een *adjectivum*, door deszelfs aanneming, het geslacht vrouwelijk, — uit een *verbum*, door aanneming van den wortel, mannelijk, — uit de aanneming van het *participium activum* en *passivum* vrouwelijk, — door aanneming van den *infinitivus* onzijdig, en door toevoeging van het zelfstandigheidsteeken mannelijk maakt; terwijl de zigtbare en verholene zamenstelling, zoo door koppeling van erkende naamwoorden als door aangenomene uitgangen, het geslacht primitief vrouwe-

 lijk,

lijk, in enkele gevallen mannelijk doet zijn, en de vervorming, of in de verandering of in de opvatting van het woord zelf, hetzij in de vervrouwelijkende uitgangen of het gebruik *in concreto*, het geslacht der naamwoorden onzijdig stelt. Eene menigte van geleerde Aanteekeningen wordt dus gebezigd, om alhier de noodige ophelderingen en bewijzen te leveren, welker groote uitgebreidheid van 232 bladzijden de hoogere waardij van dezen tweeden druk, die slechts 48 bladzijden daartoe bevattede, van zelve doet in het oog vallen.

De Heer BILDERDIJK legt, gelijk in al zijne geschriften en dichtwerken, ook alhier wederom zijne ongemeene oorspronkelijkheid en schranderheid aan den dag, en bovenal zijne ontzettende taalkennis, daar hij niet slechts het Gottische, Mezogottische, Angelsakisische, IJslandsche, Schijftsche, Keltische, Teutonische en de tegenwoordige Europesche levende talen, maar ook de oude, het Latijn, Grieksch, Hebreeuwsch, Chaldeeuwsch, Arabisch, Syrisch en Perzisch, bezigt, om tot de oorspronkelijke afleiding der woorden op te klimmen. Alleenlijk moeten wij twijfelen, of niet eene diepe achting voor ons Nederduitsch taaleigen zijne scherpzinnigheid, ten aanzien der aangenomene gronden en van de afleiding der woorden, een weinig verschalkt of overdreven hebbe, daar toch de aanneming der bijvoegelijke naamwoorden tot zelfstandige, en de afleiding van zeer vele woorden uit de oude talen, door de menigvuldige verhuizingen der onderscheidene volksstammen, alhier een aantal bedenkingen en zwarigheden doen ontstaan, welker behandeling zeer ligtelijk tot eene andere uitkomst doet besluiten. Dan, men dient dit werk zelf in te zien, hetgene niet vatbaar is voor eene mededeeling van enkele proeven. Den zeer geleerden Schrijver zij intusschen de opregtste dank toegewijd voor deze zijne taalkundige navorschingen, en met een vurig verlangen zien wij zijne lang beloofde Nederduitsche Spraakkunst te gemoet.

Gedachten over eenige Onderwerpen, betrekking hebbende tot de aanstaande Nederlandsche Wetgeving. Te Zutphen, bij H. C. A. Thieme. 1819. *In gr. 8vo.* 84 *Bl. f* :-15-:

Tot de belangrijkste gebeurtenissen van eenen Staat behoort gewisselijk de invoering van een nieuw Wetboek. Het is alsof men door eene nieuwe verordening den Staat hervormen en zuiveren wil van den zwadder, die denzelven uit vooroordeel, gewoonten en zeden des vorigen tijds nog aankleeft. En echter heeft de ondervinding meer dan overvloedig geleerd, hoe moeijelijk en gevaarlijk zulk eene onderneming moet geschat worden. Ondanks de vele voorbeelden van andere Natiën, en de verligting van den arbeid, die daaruit, als ware het, scheen te moeten voortspruiten, bleek het bij de uitkomst, dat al de voorarbeid zeer weinig te stade kwam, en wel daarom, omdat de juistheid en vorm van ieder Wetboek naar de heerschende gevoelens en zeden van den tijd moeten gerigt worden, en omdat de regtsgeleerden, aan welke die arbeid doorgaans wordt toevertrouwd, slechts zelden zoodanige land-, wereld- en menschkundigen zijn, als tot denzelven vereischt worden, en nog te zeer gehecht aan de duizende vitterijen, waarin de nog niet genoeg hervormde hoogescholen hen, in hunne akademische jeugd, gewoon waren te verwarren.

Geen wonder alzoo, dat, bij onze aanstaande Wetgeving, menig kundig en vaderlandsch Schrijver zijne begrippen daaromtrent in openbaren druk mededeelde. Van dezen aard zijn ook de alhier aangekondigde *Gedachten.* Zij zijn *zeven* in getal, en betreffen zeer voorname punten.

Het *eerste* geldt het *openbaar Ministerie*, hetwelk hij, met onzen beroemden Advocaat en Schrijver MEIJER, hoogstnoodzakelijk acht, om het politiek en administratief gezag door eenen naauwen band aan de regterlijke magt te verbinden, en daardoor de algemeene rust, veiligheid en handhaving des regts te verzekeren.

Tot het *tweede* punt maakt de Schrijver de *publiciteit der Teregtzittingen* tot onderwerp zijner beschouwing. Hij geeft te regt, in de lijfstraffelijke regtspleging, aan de mondelinge debatten bij verre de voorkeur boven de schriftelijke,

ke, welke laatste, bij het opmaken van verklaringen, maar al te ligtelijk aanleiding geven tot dwaalbegrippen; doch hij vindt teveus, ondanks alle zwarigheden, die daartegen worden ingebragt, in dat openbare eenen voornamen steun voor de regtvaardigheid der regters, mits deze slechts de vrijheid hebben, om de zeer teedere en de zedelijkheid kwetsende regtsgedingen voor het groote publiek te sluiten, en mits (dit zouden wij er gaarne bijvoegen) het vonnis in het openbaar wierde uitgesproken, en daarbij de redenen vermeld, waarom men die zaak niet openlijk had behandeld.

De *instructie* van criminele regtsgedingen, in eenen ruimeren zin, maakt het *derde* punt uit. Hij wil, overeenkomstig den waarborg der individuéle vrijheid, zulks niet aan één bepaald persoon, maar aan de geheele regtbank opdragen, welke alsdan den een' of anderen harer Leden, voor eenen bepaalden tijd, zoude verkiezen, en zeer zeker, tot eigene verantwoording, geenen onbevoegden benoemen zal.

Het *vierde* punt dringt aan op de vermeerdering van Leden bij de Regtbanken van eersten Aanleg, met wegschaffing der plaatsvervangende Regters, welker dienst toch in verre de meeste plaatsen zeer onvoegzaam is. Hij wil, dat ook de traktementen verbeterd worden; dat de gegradueerde Meesters in de Regten, als bijzonderlijk tot deze posten bevoegd, daarin vergoeding vinden voor de kosten hunner studiën; dat het onderscheid van Prokureurs (*Avoués*) en Advocaten wegvalle, en de laatste alleen, als geädmitteerde Regtsdoctoren, zullen mogen pleiten.

De *Vredegeregten* worden in het *vijfde* punt behandeld. Te regt wil hij dezelve in stand houden, zoo tot conciliatie, als tot penale regtsmagt in zaken van enkele politie, mits de misbruiken geweerd worden, de gedagvaarden in persoon verschijnen, de uitspraak stelliger zij, de correctionele kamer uit meerdere Leden besta, en Vrederegter en Griffier veel beter bezoldigd worden.

Het *zesde* punt betreft de *intime convictie* des regters in lijfstraffelijke zaken, waaromtrent de Schrijver vordert, dat in het Wetboek duidelijk bepaald worde, wat als regterlijk bewijs in criminele zaken gelden kan, gelijk zulks in civile zaken vrij naauwkeurig wordt omschreven.

Aan dit punt grenst ook het *zevende* of laatste, namelijk het

het bewijs door getuigen, waaromtrent de wet de grootstmogelijke zekerheid geven moet. Hij wil daarom, dat er verandering kome, zoowel in den Eed, door de eerbiedige verklaring van den Getuige, „ te zullen *zweren bij den Almagtigen God, dat hij zal ſpreken zonder haat en zonder vrees, en de waarheid, en niets meer dan de waarheid, zeggen zal,*" als in den vorm met het opſteken der twee voorſte vingers van de regterhand, waarvoor hij dan voorſlaat het leggen van de hand op het hart, of het uitſtrekken van den regterarm, of iets anders uiterlijks, dat meer indruk op de ziel maakt; terwijl hij te regt vordert, dat de Eed altijd *in perſoon* worde afgelegd.

De Schrijver dezer *Gedachten* toont in alle opzigten, een zeer bekwaam Regtsgeleerde te zijn, die zeer wel in ſtaat is, om over regterlijke zaken te oordeelen. Het ſtukje verdient allerwegen gelezen en wel overdacht te worden, en wij hopen, dat bij het te arresteren Wetboek van zijne aanmerkingen een allezins gepast en nuttig gebruik zal gemaakt worden.

Wendelgarde van Linzgau, of Geloof, Liefde en Hoop. Door J. C. APPENZELLER. *In III Boeken. Uit het Hoogduitsch. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. *In gr. 8vo. Te zamen* 565 *Bl. f* 4-4-:

In dit romantisch verhaal, dat zeer wel geſchreven is, en in de Geſchiedenis gegrond, worden wij tot in den aanvang der tiende eeuw teruggezet, en vinden de zeden en Godsvrucht van dien vroegen voortijd. De lotgevallen der ſchoone en waardige vrouw, hare edele grondbeginſelen en Godsvrucht, in den geest van dien tijd, hare huwelijksliefde en trouw, en hare kinderliefde en overige deugden, leveren allezins een belangrijk onderwerp voor den romandichter; en de korte, achter ieder boek gevoegde, *aanmerkingen*, tot welke, gelijk tot het geheele verhaal, de beste hulpbronnen gebruikt zijn, maken het werkje ook voor de Geſchiedenis niet onbelangrijk. De mare van het ſneuvelen van Graaf ULRIK VAN LINZGAU, in eenen veldſlag tegen de invallende Barbaarſche horden, deed WENDELGARDE rijkdom en grootheid en alle

le wereldsch genot, ja zelfs hare kinderen opofferen, en de toevlugt nemen tot strenge kloosterlijke afzondering en onthouding; — zij legde hare gelofte af. Dit was dan haar GELOOF, in het eerste Boek geteekend. Het tweede bevat hare LIEFDE, hare blijvende liefde, tot kinderen en overledenen echtgenoot, en haren worstelstrijd tusschen die aardsche liefde en hetgene zij zich zelve nu ten onherroepelijken pligt had gesteld. Het derde behelst hare HOOP, door de gelukkigste uitkomst bevestigd. Deze hoop was intusschen minder de hare, dan die van hare vrienden, die eerder dan zij wisten, dat Graaf ULRIK slechts gevangen was, en die het wederzien bewerkstelligden. Met weinig moeite werd de opheffing der gelofte verkregen; en WENDELGARDE's geluk ware bestendig gebleven, zoo niet haar gemoed verontrust was door eenen ellendigen geestelijke, die haar aan het wettige der vernietiging harer gelofte deed twijfelen. Zij stierf te vroeg, en in het kraambed van eenen zoon, die het verlies, dat de Kerk door het terugtreden der moeder geleden had, aan dezelve moest vergoeden. Wij lazen geheel het verhaal met genoegen, en het gaf ons velerlei aanleiding tot nadenken over het menschelijk hart en den invloed van echte of vermeende Godsdienstigheid. De voorrede van den Schrijver, hoe afgebroken, en hier en daar donker misschien ook, getuigt van zijne liefde voor vaderland, deugd en Godsdienst, en verdient de behartiging van ieder, die het goede en kwade van den lateren leeftijd opmerkt, en daarbij niet onverschillig is. „In deze verhalen is het beeld ontworpen van die tij„den, welke ons geheel vreemd zijn geworden; doch zou„den wij ons daarop wel veel laten voorstaan? Zoo min als „wij meer kloosters stichten, en lust gevoelen, om de ont„eerende kluisters des bijgeloofs te torschen, of ons gedwee „te buigen onder het smadelijk juk des gewetensdwangs; „even min durven wij ons wagen op de woeste paden des „ongeloofs, en in de vermetele aanmatiging: — *om ons zel„ven genoeg te zijn*, het anker wegwerpen, dat de Voor„zienigheid ons in het Christendom, tot troost in tegen„spoed zoowel, als tot een behoedmiddel tegen trotsch„heid en euvelmoed in voorspoed, aanbiedt." — Eene fraaije plaat, die de Gravin voorstelt, zoo als zij naar het klooster trekt, versiert den titel.

Ant-

Antwoord van J. H. VAN DER PALM *op de Aanmerkingen van den Hooggeleerden Heer* H. MUNTINGHE, *geplaatst in het XVde No. der Vaderlandsche Letteroefeningen voor* 1819.

Het doet mij opregtelijk leed, den Heere MUNTINGHE reden, en, gelijk ik vreeze, geene geheel ongegronde reden, gegeven te hebben, om zich over mij te beklagen. Moest ik het geschrevene en gedrukte aangaande de *Inleiding van* SCHULTENS *op het Boek van Job* nog schrijven of drukken laten, het zou niet, althans niet op deze wijs, geschieden. Doch daar dit, helaas! onherroepelijk is, blijft mij niets over, dan mij, zoo goed mogelijk, te verdedigen, en althans alle verdenking van mij te weren, dat ik den Heer MUNTINGHE heb willen grieven; eenen man, wiens uitgebreide geleerdheid, en groote verdiensten omtrent alle vakken van Bijbelstudie, op geenen te hoogen prijs kunnen geschat worden, en in wien de gaven des geestes door die des gemoeds en des karakters ten minste worden geëvenaard. Hij hoore mijne verdediging, en, hoe die uitvalle, hij blijve hetgene hij was, mijn hooggeschatte vriend!

Mijne *Verhandeling over den aanleg en de voortreffelijkheid van het Boek Job* is met veel warmte en ijver geschreven; inzonderheid dat gedeelte derzelve, hetwelk de echtheid en oudheid van het historisch deel diens Boeks betreft, waaromtrent het mij tot onuitsprekelijk genoegen verstrekt, ook den Heer MUNTINGHE aan mijne zijde te hebben. Ik wist, welk een' zwerm ik hier tegen mij had, zoo van welmeenende oude, als van moedwillige nieuwe Uitleggers; welke laatste, uit de jongheid van dit geschiedkundig deel, tot den laten oorsprong van het geheele Boek, op hunne wijze, besluiten. Maar aan die alle kreunde ik mij minder. Doch HENDRIK ALBERT SCHULTENS, den man, wiens naam ik niet dan met diepen eerbied en vurige erkentenis noemen kan, onder de zoodanige te vinden, die de oudheid des geheelen Boeks meenden niet te kunnen handhaven, zonder de nieuwheid der eerste Hoofdstukken (en dus ook van het laatste) staande te houden, dit *griefde mij*; griefde mij, niet zoo zeer voor 's mans eer, die noch door zulk eene bijzonderheid,

heid, noch door iemands oordeel kon beneveld worden; maar het griefde mij *voor mij zelven*, die in mijn gevoelen over dit punt de eer des ganfchen Boeks begrepen achtte. Daar ik mij dus niet herinnerde, gedurende mijne ftudiejaren, van 1778 tot 1784, SCHULTENS dit gevoelen te hebben hooren uiten, althans niet in dien tijd, toen ik hem dagelijks gemeenzaam zag; en daar het mij uit die *Inleiding* ontwijfelbaar bleek, dat SCHULTENS, toen hij het eerst dezelve opftelde, het werk van HERDER *over de Hebreeuwfche Poëzij* niet kende; vermits het *onmogelijk* was, dat hij, dit kennende, van LOWTH *alleen* zou gefproken hebben, als dien, die de Hebreeuwfche dichtkunst in het licht heeft gefteld; zoo was mij het denkbeeld welkom, dat dit een arbeid van SCHULTENS vroege jeugd was, dien hij nimmer aan het publiek zou gegeven hebben; hoewel dit oude *Dictatum*, met zijnen lateren arbeid over *Job*, in hetzelfde loket had kunnen gevonden worden. Wanneer zulk eene gedachte eens post heeft gevat, en ons uit eene opkomende belemmering redt, wordt zij ligt voor onbetwistelijk gehouden; en ziet daar mijn geval!

Maar waarom dan die Inleiding niet teruggehouden? Ik zou dit misfchien gedaan hebben; maar behoefde de Heer MUNTINGHE het te doen, die zelf destijds, op voetfpoor van A. SCHULTENS, den Grootvader des laatften, aan de echtheid der betwiste Hoofdftukken twijfelde? Voorzeker neen! Wat de Heer MUNTINGHE in 1818 zou gedaan hebben, komt hier niet te pas; maar wat hij deed in 1794. En bovendien heb ik het altijd daarvoor gehouden, dat hij niet *geheel* vrij was in het al of niet plaatfen der hem toegezondene ftukken, of gebruik maken van dezelve.

Dit geef ik den Hooggeleerden Heere MUNTINGHE als mijne verdediging: wat daaraan ontbreekt, zal de vriendelijke toegevendheid des waardigen mans, beter dan iemand anders, aanvullen.

J. H. VAN DER PALM.

Hierboven, bl. 3, laatfte reg., ftaat *vijf*, lees *vier*.

BOEKBESCHOUWING.

Nieuwe Verhandelingen van het Genootschap ter verdediging van den Christelijken Godsdienst tegen deszelfs hedendaagsche Bestrijders. Voor den jare 1816. *II. In den Haag, bij* de Erve J. Thierrij en C. Mensing en Zoon. *In gr. 8vo. f* 3 : - :

Dit Deel behelst een antwoord van den Eerw. SELTENREICH over de Prijsvrage nopens „ de kracht „ van het bewijs voor de waarheid en Goddelijkheid „ des Christendoms uit deszelfs voortplanting in de „ eerste eeuwen en instandhouding tot onzen tijd toe, „ met wederlegging der nieuwste tegenwerpingen van „ GIBBON en anderen." Lezers van ons vorig verslag herinneren zich gewis den naam van dezen *Saksischen* Leeraar, wien het alzoo gebeuren mogt, in eene en dezelfde Vergadering des Genootschaps, dubbelen lof te behalen, door zijnen reeds vermelden letterarbeid met zilver, dezen, die voor ons ligt, met goud bekroond te zien.

Zijn stuk, oorspronkelijk in het Latijn geschreven, verschijnt in het licht, door eene kundige hand niet slechts vertaald, maar bovendien verrijkt met eenen schat van *Aanteekeningen*, die, onzes oordeels, niet weinig de waarde verhoogen dezer Verhandeling. Want doorgaans dienen zij tot naderen aandrang, of toelichting en uitbreiding, van hetgene door den Eerw. SELTENREICH beweerd en betoogd wordt; ook wel geven zij blijk van teregtwijzing en bescheidene verbetering van deszelfs misslagen; en overal getuigen zij eene belezenheid van onzen onbekenden Landgenoot, welke met die van den vermaarden *Duitscher* mag vergeleken worden. Ons bestek verbiedt ons meer te zeggen, of eenig bewijs aan te voeren tot staving van den

lof des Vertalers; daar wij ons haasten moeten tot eenige opgave wegens den inhoud der Prijsverhandeling, van welke een kundig oog, bij het nagaan der Vrage, daarin beantwoord, gemakkelijk doorziet, dat zij eenen grooten omvang en verfcheidenheid van ftoffe bevatten moet. Zeer gepast opent zij dus met een overzigt van het wijde veld der geheele gefchiedenis van het Christendom; en behelst het Ifte Hoofdftuk eene beknopte fchets van deszelfs oorfprong en voortgang, in een *vijftal* onderdeelen behoorlijk onderfcheiden. Daarna treedt de Schrijver, in het IIde en uitvoeriger Hoofdftuk, toe, ter wegneming der tegenwerpingen en twijfelingen, door GIBBON en anderen geopperd tegen het bewijs, dat Christenen bouwen op den fnellen opgang en duurzame inftandhouding van 's Heilands naam en kerk op aarde. Met genoegen lazen wij hier de wederlegging van GIBBON, die, met terzijdeftelling van de kracht der waarheid van Jezus leere, en Gods wonderdadige medewerking in de eerfte eeuw harer ftichting voorbijziende, als Wijsgeer en Gefchiedkundige, een *vijftal* andere en *tweede* oorzaken aanvoert, en ook genoegzaam keurt, ter oplosfing van die hoogte en uitgebreidheid, waartoe in weinig jaren, of bij het verval van het Romeinfche Keizerrijk, het Christendom verheven werd. Wijsfelijk ontkent SELTENREICH de begunftiging dier oorzaken niet, door GIBBON opgegeven; dan toont hij omtrent elke derzelve aan, hoe er wezenlijk *meer* vereischt werd, dan deze, om den naam des *Gekruisten* te doen zegevieren over eene wereld, vijandig tegen deszelfs zedeleer, en zich ergerende aan dien Mesfias en zijnen gehaten evenzeer als miskenden aanhang. Anderen, als FRERET, de Schrijver van het lasterfchrift, *le Christianisme dévoilé*, deze en gene Duitfche *Neologen*, waaronder ook, naar het oordeel vooral des Vertalers, de Hoogleeraar HENKE te rangfchikken is, tastten meer onbefchaamd en ftoutelijk onzen Godsdienst aan, het fpoor van GIBBON wel volgende, maar ten eenemale

vreemd

vreemd van die zedigheid en bescheidenheid, waarmede de schrandere *Brit* bij herhaling betuigd heeft, niet als *Godgeleerde*, maar als *Geschiedschrijver*, den *voortgang* des Christendoms na te vorschen. Deze alzoo worden wegens hunne vermetelheid, beide van Schrijver en Vertaler, met scherpere pen wederlegd en tot stilzwijgen gebragt, zoo aan het einde van het IIde, als op menige plaats van het IIIde Hoofdstuk, waar hij niet missen kon, hen bij herhaling te ontmoeten op zijnen weg. Aldaar, namelijk, ontwikkelt SELTENREICH zeer in het breede: eerst, hoedanig het plan des Heeren geweest zij, en wie zich Jezus betoond heeft te zijn, in het stichten van onzen Godsdienst; daarna ontvouwt hij den aard en de strekking der Evangelieleer; vervolgens bewerkt en ontwikkelt hij de middelen, waardoor de Voorzienigheid zoowel de voorbereiding door de Profeten, als de voortplanting van het Christendom beide vóór en na de tijden van KONSTANTIJN, had begunstigd; alsmede, hoe God in de tijden des vervals de kerk in stand gehouden, en later het geweld der Hierarchij geknakt heeft bij de Hervorming. Eindelijk toeft hij den Lezer bij het aangelegen punt van onderscheidene heilzame uitwerkselen, vroeger en later door het Christendom, met name sedert de Hervorming, der wereld aangebragt; doende hierbij inzonderheid den laster uitkomen, door gezegde onbeschaamde Schrijvers den Godsdienst van Jezus aangewreven, welker taal, indien zij eenige waarheid behelze, hard voor de Christenkerk, dat gedeelte derzelve alleenlijk treft, welk nog gelegen ligt onder den Pauselijken zetel en het ijzeren juk van domheid en bijgeloof.

Ziet daar, voor zoo veel ons bestek gehengt, eenig, schoon oppervlakkig, overzigt van deze hoogstbelangrijke Prijsverhandeling. Naar de uitgebreidheid van het tijdvak, en het onderscheid van middelen, waardoor de Voorzienigheid het Christendom eerst vestigde, uitbreidde en in grootheid verhief, daarna in stand hield, ondanks alle list en geweld van het rijk der duisternis,

had het voorzeker moeite in, de verlangde bewijzen vóor de waarheid en Goddelijkheid van Jezus leere en zending in een geregeld betoog te vatten, en bovendien de menigerlei tegenbedenkingen des Ongeloofs uit den weg te ruimen. Men beschuldige des onzen Schrijver niet voorbarig, wanneer men bij hem in het betoogend deel herhaald vindt, wat bevorens bij de wederlegging van GIBBON en anderen voor het minst werd aangeroerd. Immers de Vraag des Genootschaps, van zoo wijden omvang en verschillende strekking, was, onzes inziens, bezwaarlijk te beantwoorden, zonder in dezen min of meer te struikelen. Dan, het mishaagde ons, in dit verdedigschrift van Jezus Godsdienst, bij herhaling plaatsen te ontmoeten, waar de Eerw. Schrijver, buiten staat om geheel het Christendom tegen de lastertaal van het schaamteloos Ongeloof te verdedigen, alleen de Hervormden kon vrijpleiten, maar de regtmatigheid der beschuldiging ten aanzien der Roomsche Kerk erkennen moest, en haar alzoo die smet aanwrijven, waarvan hij de Protestanten zuivert. Niet dat wij in de zaak zelve van SELTENREICH zoo zeer verschillen, of in zijne uitdrukkingen zoo veel berispelijks vonden; maar onwillekeurig rees telkens het denkbeeld bij ons op, dat zoodanige, hoe bescheidene, verdediging van eigen' aanhang, ten koste van het oudste en talrijkste Genootschap der kerke, welk de Voorzienigheid alsnog in stand houdt, ten aanzien van het *Christendom*, of het *geheele* ligchaam der Gemeente des Heeren, weinig klem heeft; dat vijanden der leere daarover juichen mogen, als zij den Christen met nedergeslagenen hoofde over zijne Geloofsgenooten zien schaamrood worden, of met andere woorden in deze XIXde eeuw lezen:

Pudet
Hæc dici potuisse, et non potuisse refelli.

En wij huiverden bovendien van vreeze, of niet de verwijdering tusschen Roomschen en Onroomschen, en hun wederzijdsche aanstoot, aangewakkerd mogte worden

den door zulk eene aanklagte, en vrijspraak tevens van eigen' aanhang. — Dan, mogelijk vraagt men: hoe zulks te mijden, en tevens de waarheid niet te krenken? Wij verbeelden ons, dat eene andere orde in de Verhandeling daartoe had kunnen leiden, en stellen dezelve hiernevens, onze gedachte aan deskundigen ter toetsing aanbevelende.

Eerst hadden wij eene voordragt in het algemeen verlangd van de weldaden, door den invloed der Evangelieleer, of de belijdenis van Jezus, der wereld *in het algemeen* aangebragt. Daarna mogten die voordeelen volgen, die *meer bijzonder* uit de denkwijze en de kerkeorde, sedert de *Hervorming* bij de Protestanten aangenomen, hunnen oorsprong ontleenen, zonder vermelding van het kwaad, welk nog te dezen in het Pausdom is overgebleven. Eindelijk zou, dus vertrouwen wij, de *geheele* verdediging van het Christendom met nadruk worden aangedrongen door het bewijs, ten slotte, van den langzamen, maar wissen gang, waarmede de kerk zich zuivert van de onkunde en verbastering, welke den luister en de gezegende uitwerksels des Evangelies benevelen moest, en ook belet heeft, gedurende den loop van den nacht der middeleeuwen.

Behalve deze onze bedenkingen tegen den vorm der Prijsverhandeling, willen wij nog eenige minder algemeene aanmerkingen onder deze bladzijde plaatsen, (*) en nemen thans een minzaam afscheid van den *Saksischen* Leeraar, aan zijn werk gaarne den welverdienden rang toekennende onder de schriften tot verdediging van het Christendom.

De

(*) Alhoewel wij doorgaans in deze Prijsverhandeling eene zeer redelijke Protestantsche denkwijze aantroffen, met welke wij vertrouwen, dat, over het geheel, zelfdenkende Christenen zullen instemmen, hebben wij echter op deze en gene plaatsen, waar SELTENREICH van Christus en diens Goddelijke Nature spreekt, in toepassing op het werk der Verlossing, (bl. 152, 165 en 182) den Godgeleer-

 de,

De Godsdienstleer van den Bijbel uit het standpunt van onze geestelijke behoeften beschouwd; door J. L. EWALD. *IIde en laatste Deel. Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. 1818. *In gr. 8vo. VIII en* 375 *Bl. f* 2-18-:

Van het eerste Deel dezes werks een kort verslag gevende, hebben wij hetzelve, over het algemeen, zeer aan-

de, aan zijn stelsel gehecht, meer zien doorstralen, dan wij oorbaar keuren in een geschrift tegen het *Ongeloof.* De Kerkgeschiedenis toch heeft geleerd, dat de twisten over diepe *verborgenheden*, tusschen de kerk en ketters van verschillende namen, weleer MAHOMED begunstigd hebben. Niemand daarom verbeelde zich, den Wijsgeer onzer Eeuwe ooit te zullen overreden, ten zij de *Openbaring* hem voorgesteld worde als een helder *licht* of *woord*, tot verstandigen gesproken, die deszelfs kracht en waarheid erkennen zullen, met onzijdigheid oordeelende.

Ook is het, onzes inziens, vergezocht, dat de Eerw. Schrijver (op bl. 172) aandringt, „als ware de Christelijke „Doop door den Heere ingesteld in plaatse der Besnijdenis," en (gelijk hij op bl. 261 beweert) „die kerkplegtigheid een „gezegend middel geweest tegen het te vondeling leggen „der kinderen, onder de Heidenen in zwang." Maar omtrent het *eerste* heeft hem alreede, in noot *b*, de kundige vaderlandsche Vertaler teruggewezen tot den *Doop der Proselyten*, waaruit die van Joannes beide en Christus schijnt ontleend te zijn. Met dezen althans stemmen de *voorwerpen* en het *doel* der heilige bediening overeen, die beide daarentegen *niets* gemeen hebben met dat *uitwendig, blijvend teeken*, waardoor de Israëliet ten *achtsten* dage onderscheiden werd, als behoorende tot Abrahams *Nageslacht.* En omtrent het *andere* willen wij niet betwisten, of de zwakheid en bijgeloovigheid der Christenen van de derde en latere eeuwen door kinderdoopen eenig goed gesticht hebbe ter afschaffing van het te vondeling leggen. Maar, zoo ja, dan diende dit uitdrukkelijk toegeschreven, minder aan de gewijde plegtigheid,

aangeprezen; en het tweede Deel komt ons nog ruim zoo aanprijzenswaardig voor. Trouwens het handelt over het voor den Christen belangrijkste gedeelte des Bijbels; en geeft tevens een overzigt over deszelfs geheele leer zoowel, als over de gronden van de Goddelijkheid der openbaringen, in denzelven vervat. De onduidelijkheid, uit eene afgetrokkene en wijsgeerige voordragt ontsproten, en op eenige plaatsen van het eerste Deel voorkomende, zal men in dit tweede Deel niet aantreffen, en ook door minder drukfouten gehinderd worden; schoon er, behalve de opgeteekende, nog wel enkele hier en daar zijn overgebleven: b. v. bl. 5. reg. 7. v. o. staat Matth. IX: 11, in plaats van Matth. IV: 11.

Dit tweede, dan, en door deszelfs inhoud gewigtigste Deel handelt over den persoon van Jezus, — over den geest zijner daden, — over zijne leer, — over zijne lotgevallen, als gevolgen zijner leer en daden beschouwd, — over de voorbereiding der Apostelen tot hun leeraarsambt en hunne leer, — over de openbaringen van den Bij-

heid, door Jezus aan de belijdenis des geloofs in Hem verbonden, dan wel aan reeds gedachte verbastering dier tijden. En dewijl nu de Overheid tegen die grove en onnatuurlijke misdaad van Ouders genoeg vermag te waken, vleijen wij ons, dat eerlang DE KERK moge terugkeeren tot het gehoorzamen van des Heeren last, „ om *zijne leerlingen* te doo„ pen, " na de *geborenen* in haren schoot *daartoe* te hebben opgekweekt.

Zacht genoeg, alverder, waren, voor ons gevoel over de mishandeling, door KALVIJN SERVETUS aangedaan, de uitdrukkingen des Schrijvers op bl. 258; en de naam van NAPOLEON BUONAPARTE, als hersteller van het *Katholicisme* in *Frankrijk*, (bl. 227) herinnerde ons onwillekeurig aan zijne staatkundige rol, weinig vroeger in *Egypte* gespeeld, wanneer hij zich vertoonde als voorstander van den Profeet MAHOMED. Voorwaar, den Dwingeland hier in éénen adem genoemd te vinden, na de staatkundige bemoeijingen van Keizer JOZEF II ten behoeve van den Godsdienst, is onteerend voor de nagedachtenis van dezen.

Bijbel, als berekend naar de geestelijke behoeften der menschheid, — over de bewijzen voor de waarheid der openbaringen van den Bijbel, — en, eindelijk, over de tegenwerpingen tegen de leer des Bijbels in het algemeen, en over het bewijs uit eigene ondervinding. Achter iedere dezer afdeelingen volgen, meestal, aanmerkingen, even als in het vorige Deel. Voorts heeft de Eerw. Vertaler eenige aanmerkingen onder den tekst van EWALD gevoegd, waar hij zulks eenigermate noodig oordeelde.

In de behandeling der zoo even aangeduide onderwerpen, volgt EWALD weder zijnen eigenen weg. Men ziet er overal in den zelfdenkenden en waarheidzoekenden man, die, zich door het voorbeeld der nieuwigheidzoekers onder zijne landgenooten niet latende wegslepen, den Bijbel als een waarlijk Goddelijk boek eerbiedigt, en de buitengewone tusschenkomst der Godheid op eene bescheidene en verstandige wijze tegen de nieuwerwetsche uitvlugten handhaaft. Hij verwerpt dernalve de mythische verklaring van Engelenverschijningen, en verdedigt de voor velen, in onze dagen, aanstootelijke leer van booze geesten. Met groot genoegen zagen wij, hoe hij de bewijzen voor de waarheid der Goddelijke openbaringen, in den Bijbel vervat, wikt en weegt, en, bijzonder, het bewijs, uit de wonderen van Jezus en de Apostelen ontleend, op de duchtigste gronden staaft: dit gedeelte is, zoo als het ons voorkomt, meesterlijk, en overeenkomstig de behoeften van onzen tijd, behandeld, en de geschiedkundige waarheid der wonderen, waarop het, in onze dagen, vooral aankomt, wordt daarin zeer overtuigend aangetoond, zoodat een onbevooroordeeld lezer het gedrongene en het nietige der pogingen kan gevoelen, waarmede men al het wonderbare en bovennatuurlijke op eene natuurlijke wijze zoekt weg te verklaren. Zeer gepast en belangrijk zijn ook EWALD's aanmerkingen over de tegenwerpingen tegen den Bijbel en deszelfs leer, waaromtrent wij ons vergenoegen, met een enkel woord,

de-

deze twee aanmerkingen op te geven. Er is geene zaak in de wereld zoo zeker, tegen welke men geene tegenwerpingen kan maken, die moeijelijk te wederleggen zijn. En: Bij tegenwerpingen tegen zekere leerstukken van den Bijbel vrage men zich: zoude men niet dezelfde tegenwerpingen tegen den zoogenaamden Natuurlijken Godsdienst, of tegen de regeringswijze van God kunnen maken, die ons de Geschiedenis toont, of die wij voor oogen zien?

Wij bevelen dit werk ten sterkste, vooral den Leeraren van den Godsdienst, aan. Schoon zij hier en daar, in de bijzondere gevoelens van EWALD, nog al iets vinden zullen, dat hun minder aanstaat, zoo-als wij, voor ons, gevonden hebben, zullen zij echter, gelijk wij vertrouwen, zeer veel in het werk, even als wij, vinden, dat een gezond en geen alledaagsch voedsel oplevert voor verstand en hart. — Wij besluiten met den wensch, dat een gunstig vertier den kundigen Uitgever, den Eerw. G. C. SPAAN, aanspore, om, zoo als hij, onder deze billijke voorwaarde, eenigzins in zijn voorberigt belooft, een aanhangsel in het licht te geven, behelzende eenige ophelderingen van niet algemeen verstaanbare uitdrukkingen, als ook beantwoordingen van tegenwerpingen, welke in de Duitsche Boekbeoordeelingen tegen dit werk zijn ingebragt. Door beide gelooven wij, dat dit werk meer volledigheid zal bekomen.

Leerboek der Christelijke Kerkgeschiedenis, ten gebruike bij Voorlezingen, door W. MÜNSCHER, *in leven Consistoriaalraad, Doctor en Professor der Godgeleerdheid te Marburg. Naar de tweede verbeterde uitgave, bezorgd door* L. WACHLER, *Doctor en Professor der Geschiedkunde te Breslau, uit het Hoogduitsch vertaald. Met eene Voorrede van* J. CLARISSE, *Doctor en Professor der Godgeleerd-*

 heid

heid te Leyden. Te Amsterdam, *bij* J. van der Hey, 1818. *In gr. 8vo. In alles* 512 *Bl. f* 4-10-:

De Voorrede van den Hoogleeraar CLARISSE, waarvan de titel gewaagt, onderrigt ons, dat zijn H. Eerw. de vertaling en uitgaaf van dit boek heeft bevorderd, en behelst deszelfs lof, inzonderheid als Leerboek, ten gebruike bij Voorlezingen, waartoe zijn Ed. het, boven andere, zoo zeer schat, dat hij verklaart, dat, indien hij de Kerkelijke Geschiedenis te onderwijzen had, hetzelve daarbij zijn handboek zijn zoude. Zijn Ed. draagt het echter voor, als niet slechts geschikt voor *Studenten*, maar ook voor *alle* Christenbelijders, hetzij *Roomschgezinden* of *Protestanten*, om, met weinig moeite, een overzigt van de geheele Geschiedenis, en een kort, aaneengeschakeld en geregeld denkbeeld van hetgene in dezelve wetenswaardigst is, te verkrijgen. Na zulk eene aanprijzing van zulk eenen man mag zich het publiek wel verzekerd houden, dat het hier iets voortreffelijks ontvangt. Wij kunnen dit beamen, en schatten dit boek mede zeer hoog. Evenwel een, tot het aangewezen einde, voor *alle* Christenbelijders geschikt boek is het, naar ons oordeel, niet. Hooren wij, welke de eerste regel zij, naar welken de oorspronkelijke Schrijver zelf ons, in *zijne* Voorrede, meldt, het opgesteld te hebben. Hij is deze: „ Een „ Leerboek is berekend tot het gebruik bij *Voorlezingen*. Het moet belangstelling voor de Kerkelijke Ge„ schiedenis gaande maken, en den toehoorderen tot „ beter gebruik van de voorlezingen dienen. Het moet „ dus de leergierigheid opwekken, maar niet bevredi„ gen; het moet tot de mondelijke voordragt voor„ bereiden, en helpen, om zich deze weder te binnen „ te brengen en vast te houden, maar die in het ge„ heel niet onontbeerlijk (lees *ontbeerlijk*) maken. Een „ boek tot onderrigting van zich zelven moet dus van „ een leerboek ten dienste van voorlezingen in deszelfs „ geheele inrigting onderscheiden zijn, en die een

„ bruik-

„ bruikbaar leerboek leveren wil, moet van de gedach-
„ te, tegelijk een leesboek daarvan te maken, afstand
„ doen, wijl beide deze bedoelingen te ongelijksoortig
„ zijn, en te veel tegen elkander overstaan, dan dat
„ men, door één en hetzelfde geschrift, beide tege-
„ lijk kan hopen te bereiken." Hieruit blijkt, dat de Schrijver zelf van dit boek het niet alleen niet tot een boek tot onderrigting van zich zelven, of tot een leesboek voor *alle* Christenbelijders, bestemde, maar zelfs verklaarde, dat het daartoe niet dienen kon. Wij moeten daaraan ons zegel hangen. Het is voor zulken, die in de Kerkgeschiedenis vreemdelingen zijn, en er geene Voorlezingen over hooren kunnen, ongenoegzaam, om een duidelijk begrip van zaken te verkrijgen. — Men zegge niet: zij kunnen, tot opheldering en uitbreiding, de Schrijvers, welke in menigte aangehaald worden, raadplegen en lezen, en alzoo zich zelve onderrigten: want dat kunnen slechts bij verre de minste der Christenbelijderen, — dat kunnen alleen zij, die niet slechts de Geschiedenis lezen, maar ze ook bestuderen willen, — ja zelfs deze slechts voor een gering gedeelte; want dan moeten zij ook in staat *zijn*, om zich ten minste de *voornaamste* der aangewezene geschriften aan te schaffen; dan moeten zij weten, welke die inzonderheid zijn, waartoe zij volstrekt nadere aanwijzing behoeven, en welke aanwijzing de Heer MÜNSCHER zelf aan de Voorlezingen wilde hebben voorbehouden; dan moeten zij ook die bedoelde geschriften kunnen lezen, dat is, zij moeten *Latijn*, *Engelsch*, *Fransch*, vooral *Hoogduitsch* enz. verstaan; daar ondertusschen de vertaling zelve van dit boek onderstelt, dat deszelfs lezers de laatstgemelde taal *niet verstaan*, dewijl anders deszelfs vertaling onnoodig was. — Wij herhalen dan, niet voor *alle* Christenbelijders, maar slechts voor *Studenten* is dit boek bestemd en geschikt. Of nu *Studenten* deszelfs vertaling behoefden, is eene andere vraag, welke men met ja beantwoorden kan, voor zoo veel

zij

zij mede geen *Hoogduitsch* kunnen lezen. Doch wat hebben zij er dan veel aan, daar zij het, gelijk wij zagen, zonder de kennis dier taal, niet bestuderen kunnen, vermits een groot aantal der nader te raadplegene geschriften alleen in die taal geschreven en voorhanden is? Zulke *Studenten* behooren dan niet tot het getal der zulke, waarvan de Heer MÜNSCHER zegt, dat de Leeraar hopen moet, dat zij, in hun volgend leven, door te lezen, hunne geschiedkundige kundigheden zullen zoeken uit te breiden; en waarlijk, daar het lezen van *Hoogduitsch*, hetwelk de Nederlander zoo ligt leert, thans eene onontbeerlijke behoefte is voor *Studenten*, die inzonderheid bij de kennis der Kerkgeschiedenis belang hebben, en zich regt bekwaam zoeken te maken, is het bedenkelijk, of men voor hen dergelijke boeken, als het tegenwoordige, wel behoorde te vertalen, opdat zij eene drangreden te meer moghten behouden, om zich de kennis der gezegde taal eigen te maken.

Ondertusschen voor hen moet dan het boek voornamelijk dienen, en is het inderdaad uitmuntend ingerigt. Of het al de voorregten boven andere uitsluitend bezit, welke de Hoogleeraar CLARISSE er aan toekent, willen wij nu niet naauwkeurig onderzoeken. Doch zeker gaat het alle andere te boven in de keurige aanwijzing der bronnen, waaruit de vollediger kennis der Geschiedenis geput moet worden; en men heeft aan den Hoogleeraar verpligting voor hetgene hij gedaan heeft, om het, in dit opzigt, voor een gedeelte nog te verrijken. Jammer, dat zijn H. Eerw. niet in de gelegenheid is geweest, om dit voor het geheel te doen, waardoor het inderdaad nog veel zou gewonnen hebben. — Om nu van hetzelve eenig denkbeeld te geven: na de inleiding levert het een overzigt van de algeheele Geschiedenis in zes tijdvakken, waarvan de vier eerste die vóór, de twee laatste die van en na de Hervorming bevatten. Het 1ste tijdvak loopt van JEZUS CHRISTUS tot op KONSTANTIJN DEN

GROO-

GROOTEN, het 2de tot op den dood van GREGORIUS DEN GROOTEN, het 3de tot op GREGORIUS VII, het 4de tot aan de Hervorming, het 5de tot op den Westfaalschen Vrede, het 6de tot op den tegenwoordigen tijd. De Schrijver heeft deze wijze van voordragt boven de gewone van doorloopende jaarboeken, of afdeelingen van eeuwen, verkozen; doch, opdat men, met een' oogopslag, de opvolging der gebeurtenissen in tijd zou kunnen opmerken, is achter elk tijdvak eene tijdrekenkundige tafel gevoegd, waarin kortelijk de regeringen der Vorsten en Bisschoppen en de opmerkelijkste voorvallen zijn aangeteekend. Voorts is alles in *paragrafen* afgedeeld, en boven elke *paragraaf* een hoofd gesteld, derzelver inhoud meldende. Daar nu de behandeling van een aantal bijzonderheden, door alle of eenige tijdvakken heen, bij vervolg, wordt voortgezet, heeft hij, die het geheel wil zamenvatten, (gelijk de Heer CLARISSE aanmerkt) slechts in elk tijdvak die *paragrafen* op te zoeken en te lezen, welker opschrift dezelfde stof aankondigt. Dit is echter (gelijk elk zich daarvan ligtelijk, bij proefneming, overtuigen kan) niet zoo gemakkelijk als te wenschen was, omdat de bladzijden, noch boven, noch ter zijde, aanwijzing van het tijdvak hebben, noch de Schrijver overal de bijzonderheden in dezelfde orde verhandelt. Hierdoor vindt men niet gereedelijk hetgene men zoekt; en (hetgene hierbij van wezenlijken dienst had kunnen zijn) één *register* of algemeene lijst van al de opschriften der *paragrafen*, zoo als zij in het boek volgen, met aanwijzing der bladzijden, is niet gegeven. Het is waar, dit zou ook wat veel plaats hebben ingenomen, en toch nog een lastig zoeken noodig gemaakt hebben. Best ware geweest eene kortere aanwijzing der bladzijden, waarop elke doorloopende bijzonderheid wordt voortgezet. — De *correctie* heeft heeft hier en daar wel wat te verbeteren overgelaten. Wij hebben, onder anderen, gestooten op de volgende misstelling in de *Voorrede van den Schrijver*, op

bl.

bl. XV. *De zamenhangende ontwikkeling zelve moet hij voor de Voorlezingen overlaten, wijl hij aan dezen anders meest uitlokt, datgene, wat tot denzelven vooruit reeds ontnemen zoude.* Dit is onverstaanbaar. Men leze: „ wijl hij anders aan deze vooruit reeds ontne„ men zoude datgene, wat tot dezelve meest uit„ lokt."

Lessen over de eerste beginselen der Wijsbegeerte, door J. F. HENNERT, *in leven Hoogleeraar te Utrecht, enz. Naar des Auteurs afschrift vertaald en uitgegeven door* G. C. SPAAN, *Predikant te Heerjansdam. Met eene korte Levensbeschrijving door* J. NIEUWENHUIS, *Hoogleeraar te Deventer. Iste Deel. Te Leyden, bij* L. Herdingh en Zoon. 1819. *In gr.* 8vo. *Behalve het Voorberigt en de Levensbeschrijving*, 213 *Bl. f* 2-8-:

Wij hebben alhier den uitvoerigen titel van dit werk eenigzins verkort medegedeeld. De naam van wijlen den Hoogleeraar HENNERT is bij ieder, die niet geheel vreemd in de letteren is, zoo wèl bekend, zijne nagedachtenis bij allen, die hem gekend hebben, om zijne uitmuntende hoedanigheden zoo zeer vereerd, en zijn roem in het rijk der wetenschappen zoo algemeen gevestigd, dat wij de Nederduitsche uitgave van 's mans voorlezingen door eenen erkentelijken leerling niet alleen niet wraken, maar in tegendeel ten volle goedkeuren. HENNERT, toch, was de man, die bij eene natuurlijke vlugheid, schranderheid, en vrolijkheid een edel karakter voegde, op belangelooze goedwilligheid en echte Godsdienstigheid gegrond, van alle dweeperij vervreemd; hij was in waarheid de toevlugt, raadsman en vriend van alle studerende jongelingen, die de letteren beminden, en tevens een zoo ijverig en onpartijdig onderzoeker der waarheid, dat hij, hoe zeldzaam dit het

het geval onder geleerden en wijsgeeren is, geen oogenblik aarzelde, om zijn voormaals aangenomen ſtelſel vaarwel te zeggen, zoodra hij oordeelde, dat het door een beter vervangen werd. Van zulk eenen man is elke wetenſchappelijke bijdrage, ook na zijn' dood uitgegeven, een onwaardeerbaar geſchenk, waarmede zijne hulde aan de nakomelingſchap geheiligd wordt, gelijk deze, van hare zijde, door eene dankbare aanneming, deze hulde vereeuwigt.

Zeer algemeen bekend zijn 's mans korte wijsgeerige ſtellingen, onder den naam van *Aphorismi philoſophici* te Utrecht in 1781 uitgegeven. Deze waren het, die hem tot leidraad dienden zijner voorlezingen, offchoon deze door hem niet altijd in denzelfden vorm jaarlijks herhaald werden. De tegenwoordige Uitgever, de Heer SPAAN, had die op de collegiën zorgvuldig aangeteekend. Hij deed den Hoogleeraar, omtrent een jaar vóór diens overlijden, het voorſtel, om dezelve in orde te brengen en in het Nederduitsch te vertalen. De eerbiedwaardige Grijsaard gaf daartoe gereedelijk zijne toeſtemming. De Uitgever vergeleek dit bijkans onleesbaar ſchriftelijk opſtel met zijne eigene aanteekeningen, en tevens met die van andere leerlingen; en op deze wijze is dan het alhier aangekondigde Leerboek ontſtaan, hetwelk, wat de orde betreft, geheel zijn eigen werk is, offchoon volgens den geest van HENNERT's wijsbegeerte, geheel en al ingerigt. En daar deze uitgave een uitvoerig berigt van het leven en de geleerde werkzaamheden des beroemden mans noodzakelijk maakte, kwam daarbij uitnemend te ſtade de Redevoering van den Hoogleeraar NIEUWENHUIS, over 's mans wijsgeerige verdienſten, in de Amſterdamſche Maatſchappij: *Felix Meritis* op 3 Nov. 1813 uitgeſproken, welke dan ook nu aan het hoofd dezes Leerboeks geplaatst is.

Wat nu dit eerſte Deel betreft, hetzelve bevat, in 41 paragrafen, eene zeer voortreffelijke en duidelijke ontvouwing van hetgene wij *Redeneerkunst* noemen, of de wetenſchap om juist te leeren denken en alzoo de

waar-

waarheid te vinden. Zij vangt aan met de onmiddellijke en middellijke klaarblijkelijkheden, gewaarwordingen, zintuigen en derzelver beoefening. Zij gaat voort met de beschouwing der opmerkzaamheid en haar gebruik tot op het oordeel, hetwelk de verschillende voorstellen onderscheidt en vergelijkt. En hierna volgt dan de leer des betoogs, in deszelfs veelvuldige wijzigingen, tot op de sluitrede, welker onderscheidene formen worden opgegeven.

Hoe verschillend men over Logika en derzelver behandeling voor het schoolsche onderwijs ook denken moge, zeker is het, dat de voordragt in het aangekondigde werk zoo geleidelijk, van de eerste beginselen tot de meer zamengestelde opklimmende, zoo eenvoudig, duidelijk en verstaanbaar is, en al datgene bevat, wat voor het algemeen menschenbegrip tot het vinden van waarheid doelmatig kan geacht worden, en wel door allerlei voorbeelden uitnemend opgehelderd, dat het zich van rondom aanbeveelt. Wij betuigen alzoo den Uitgever onzen dank voor deze genomene moeite, met bijvoeging van den wensch, dat het boek alom eene menigte lezers zal aantreffen, vooral onder de studerende jeugd, ten einde de wezenlijke verdiensten des grijzen Wijsgeers nog lang onder ons mogen erkend en geëerbiedigd worden. Wij verlangen zeer naar de geschiedenis der Redeneerkunst en de voorschriften over de leer der waarschijnlijkheid, het Scepticismus, de twijfeling, dwaling en vooroordeelen, welke in het IIde, en dan eindelijk naar 's mans bijzondere gedachten over de inrigting der Akademische studiën, die in het IIIde of laatste Deel zullen medegedeeld worden. Bij deze gelegenheid kunnen wij tevens niet afzijn, om met den Uitgever ons verlangen te openbaren naar de *Conspectus Philosophiae Kantianae* (Overzigt van de Kantiaansche Wijsbegeerte), door den beroemden man aan sommige zijner leerlingen medegedeeld, en voegen ons verzoek bij het zijne, dat de bezitter van een goed afschrift het-

zel-

zelve aan den Heer SPAAN zal gelieven te zenden, ten einde zulks door hem almede worde uitgegeven.

Thans blijft ons nog overig, met een enkel woord gewag te maken van de Redevoering des Deventerschen Hoogleeraars NIEUWENHUIS, waarin ons eenige levensberigten, en bijzonderlijk de wijsgeerige verdiensten van wijlen den Utrechtschen Hoogleeraar, zeer net, eenvoudig en zonder de minste vleijerij, worden voorgedragen. Het blijkt daaruit, dat HENNERT, op den 19 October 1733, te Berlijn geboren werd; dat hij aldaar, en ook elders, de lessen der bekwaamste mannen bijwoonde; dat hij, in 1757, naar Leyden kwam, en aldaar onderwijs gaf in de wiskunde; dat hij, in het jaar 1764, aan Utrechts Hoogeschool beroepen werd tot onderwijs van de wijsbegeerte, wis- en sterrekunde; dat hij dezen post, gedurende den tijd van 47 jaren, met ongemeenen ijver en roem heeft waargenomen, en dat hij, na eenen zeer gelukkigen echt, eerst met Vrouwe P. J. DE TIMMERMAN, Wed. van den Heer A. HAVERKAMP, en daarna met Vrouwe C. A. DE REDER, Wed. van den Heer C. ROSE, op den 30 Maart 1813, aan de gevolgen eener beroerte, overleden is. Zijn beminnelijk en goedwillig karakter, met al de hem eigene opgeruimdheid en vrolijkheid, komt alhier in deszelfs volle waarheid en waarde voor. Ook zijne verdiensten als wijsgeer worden onopgesmukt ontvouwen, daar wij hem nu als zelfdenkend onderzoeker, zonder gehechtheid aan eenig stelsel, dan als verdediger van den diepzinnigen, doch zoo schaars begrepen en schamper beleedigden SPINOSA, nu eens als vereerder, maar tevens als schranderen beoordeelaar van den beroemden KANT, dan weder als ernstigen zedeleeraar, doch tegelijk als letterkundige, als mensch, en als vriend van vermaak, dichtkunst en tooneel leeren beschouwen en eerbiedigen. De Heer NIEUWENHUIS heeft zich door deze Redevoering zeer verdiend gemaakt bij het vaderland, dat zulk eenen schat bezeten, doch misschien wel eens miskend heeft. De lijst van 's mans

uitgegevene geschriften van onderscheidenen inhoud, door den Uitgever alhier naar de tijdsorde medegedeeld, bedraagt niet minder dan 67 stuks, waarin veelal de ingewikkeldste en belangrijkste onderwerpen verhandeld worden.

Handboek der Genees- en Verloskunde van het Vee, hoofdzakelijk getrokken uit onderscheidene in- en uitlandsche veeartsenijkundige Schriften, vooral ingerigt naar de behoeften van het Koningrijk der Nederlanden; onder opzigt der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, *vervaardigd door* A. NUMAN, *Lid der Commissie van Landbouw en van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt voor de Provincie Groningen, en practizerend Geneesheer op het Hoogezand. Met Platen. Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek. 1819. *In kl. 8vo. Buiten het Voorberigt,* 656 *Bladz. f* 2-:-:

Ongetwijfeld is de Veeartsenijkunde, als wetenschap beschouwd, tot dusverre, bij ons grootelijks verwaarloosd geworden, en wij staan daarin nog verre ten achteren bij velen onzer naburen, bij wie dezelve door een regelmatig schoolsch onderwijs kan worden verkregen, waardoor bekwame Veeartsen, ten dienste der maatschappij, worden gevormd; terwijl dit zoo belangrijke vak, in ons land, met uitzondering van weinigen, die hunne kundigheden aan eenige buitenlandsche *vétérinaire* school hebben opgedaan, en als geëxamineerde Lands Veeartsen in onderscheidene Provinciën zijn geplaatst, slechts in de handen van louter *empirische* Veemeesters verkeert. Zoodanige Geneeskundigen toch, die zich voor hunne eigene liefhebberij, of uit besef van het belang der zaak, als voorgangers voor anderen, op de nasporing en het verkrijgen eener grondige kennis, aangaande onderscheidene Veeziekten, hebben toe-

toegelegd, aan hoedanige mannen het bij ons nimmer heeft ontbroken, en ook nog niet ontbreekt, wier arbeid genoegzaam van hunne belangstelling in dit vak getuigt, gelijk het voor ons liggende Handboek hiervan tot een nieuw bewijs kan verstrekken, — deze, zeggen wij, komen, als praktische Veeartsen, hier zoo zeer niet in aanmerking.

Men heeft zich van overlang, en niet zonder reden, beklaagd over het ontbreken der gelegenheid van openbaar onderwijs in deze wetenschap; daar toch de voordeelige en gezonde Veestaat met den Landbouw, aan welken dezelve, als onontbeerlijk hulpmiddel, ten naauwste verknocht is, tot onze nationale welvaart in de onmiddellijkste betrekking staat, en als een van hare hechtste steunsels moet worden beschouwd. En wie twijfelt er aan, of een zeer groot aantal van nuttige en noodzakelijke dieren kon, ware het Land overal van behoorlijke veeartsenijkundige hulp voorzien, worden behouden, welke nu, ingeval van ziekten, of ook vooral bij moeijelijke en tegennatuurlijke verlossingen, wegens gebrek aan gepaste hulp, of welligt evenzeer door verkeerde behandeling, tot wezenlijk nadeel van den bezitter, en tevens van den Staat, ontijdig verloren gaan? Doch wij voeden de hoop, dat hetgene in dezen, bij de verledene wisselvallige en ongunstige toedragt der algemeene zaken, waarin naauwelijks aan het instandbrengen van nieuwe inrigtingen te denken viel, heeft moeten achterblijven, onder het tegenwoordig genot van gunstiger en bestendiger tijden, door de zorgen van 's Lands Bestuur, dat zich steeds genegen betoont, om de wetenschappen, vooral in zoo verre dezelve op het maatschappelijk bestaan den heilzaamsten invloed kunnen hebben, te bevorderen, eerlang zal worden verwezenlijkt. — Dan, ter zake.

Het was de overweging van den gebrekkigen staat der Veeartsenijkunde in ons Land, en het, steeds voortdurend, gemis van genoegzame bekwame Veeartsen, welke den Heere NUMAN, in het jaar 1812, het be-

fluit deed opvatten, om het *Allgemeines Vieharznei-buch* van JOH. NIC. ROHLWES, ten dienfte zijner Landgenooten, te vertalen, in hetwelk de, in *Duitschland* meest voorkomende, uit- en inwendige ongefteldheden van het Vee, als der Paarden, van het Rundvee, der Schapen, Geiten, Zwijnen en Honden, op eene eenvoudige en beknopte wijze, worden behandeld; en hij meent zich overtuigd te mogen houden, dat die verrigting niet nutteloos is geweest, daar toch niet alleen het werkje, nu federt lang, is uitverkocht, hetwelk genoegzaam de behoefte van zoodanig Handboek heeft aan den dag gelegd, maar ook deszelfs nuttigheid door de ondervinding van velen is bevestigd geworden. Intusfchen miste dit werk, wegens eene al te groote kortheid en oppervlakkige behandeling van fommige onderwerpen, die volkomenheid, welke gevorderd werd, om geheel aan het oogmerk te voldoen, waartoe het voor den *Nederlander* dienen moest; wordende daarenboven vele gewigtige ongefteldheden, die bij de verfchillende Veefoorten in ons Vaderland worden waargenomen, daarin of geheel niet, of flechts als ter loops aangeroerd (*men zie de beoordeeling hieromtrent in No. 1, voor 1814, van dit ons Tijdfchrift*), terwijl eenige andere ziekten, bij het inlandfche Vee zeldzaam of nimmer voorkomende, daaruit zonder nadeel konden worden gemist; zoodat derhalve eene omwerking en uitbreiding van dit werkje, in gemelde opzigten meer gefchoeid naar de behoeften van ons Koningrijk, zekerlijk als eene nuttige en belangrijke zaak mogt worden befchouwd.

De Maatfchappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, heeft het geenszins met het oogmerk harer inrigting ftrijdig geoordeeld, zich deze zaak aan te trekken, met het weldadig doel, om daardoor aan de bevordering van het belang des Landmans onmiddellijk werkzaam te zijn. Offchoon ook hare verrigtingen zich vooral en in de eerfte plaats bepalen tot de bevordering van zedelijke verlichting en verbetering, befchouwt zij het echter

ter niet buiten hare taak, om zich onledig te houden met onderwerpen van een' ſtoffelijken aard; de zoodanige, namelijk, welke eenen onmiddellijken invloed op de gezondheid en den huishoudelijken toeſtand van den lezer hebben kunnen; gelijk onderſcheidene door haar uitgegevene werken getuigen.

Op haar aanzoek, derhalve, is het, dat de Heer NUMAN op nieuws aan de omwerking van het gemelde werk zijnen arbeid wel heeft willen beſteden, om hetzelve, overeenkomſtig het bedoelde oogmerk, alzoo in te rigten, dat de min bruikbare gedeelten weggelaten, en deze vervangen werden door zoodanige meer noodzakelijke opgaven, als zijne vlijtige naſporing hem, als belangrijk voor *Nederland*, deed kennen. Dit werk is alzoo een zamenſtel van zaken, waarvan het Handboek van ROHLWES, te voren door Dr. NUMAN vertaald, den grondſlag uitmaakt, doch hetwelk, door de omwerking, zoo vele veranderingen, aflatingen en bijvoegſels, uit andere, zoo in- als uitlandſche, veeartſenijkundige ſchriften, en eigene, als ook medegedeelde, waarnemingen en naſporingen, heeft ondergaan, dat het hierdoor eene gedaante heeft verkregen, welke niet gedoogde, hetzelve den titel, als aan den eerstgemelden Schrijver toebehoorende, te doen behouden; waarom men aan het boek dien heeft gegeven, welken het thans draagt.

Dit zij genoeg, om den Lezer, naar luid van het Voorberigt en der Voorrede, voor het werk geplaatst, bekend te maken met de omſtandigheden, die tot deszelfs oorſprong aanleiding hebben gegeven. Wij mogen aan deze bemoeijingen onze goedkeuring niet ontzeggen, daar wij door dezelve den voorraad van nuttige Volksboeken, onder medewerking van gezegde loffelijke Maatſchappij uitgegeven, met eene belangrijke bijdrage vermeerderd zien, waardoor tevens in eene allernoodzakelijkſte behoefte is voorzien, en welke dus vooral door het veehoudend gedeelte onzer Landgenooten als hoogst welkom moet worden beſchouwd. Wel is waar, wij bezitten buiten-

dien, over de Genees- en Verloskunde van het Vee, onderscheidene, en onder deze schoone werken, of enkele verhandelingen; maar dezelve zijn meestal, als losse stukken, onder andere genees-, natuur- of landbouwkundige stoffen verstrooid, de voorstellingen niet altijd geschikt voor de vatbaarheid van een' ieder, en bovendien is het aankoopen van alle zoodanige werken te kostbaar, dan dat de daarin voorhanden zijnde veeartsenijkundige kennis tot het algemeen zoude kunnen komen. En wat de Handboeken aangaat, welke er bestaan, indien wij eenige, over de ziekten en gebreken der Paarden handelende, (waaronder het, onlangs in het licht verschenen, geleerde en nuttige Handboek van den verdienstelijken Majoor C. A. GEISWEIT VAN DER NETTEN zeker de eerste plaats verdient) uitzonderen, zoo bevatten de meeste overige slechts enkele, onberedeneerde en niet zelden ondoelmatige, raadgevingen tegen deze en gene kwalen van het Vee, ontbloot van oordeelkundige toepassing en aanwending, naar den verschillenden aard of de onderscheidene tijdperken der ziekten; terwijl meestal de kenteekenen der ongesteldheden niet duidelijk worden opgegeven, noch de ziekteverschijnselen, derzelver zamenhang en oorzaken, eenigzins, op eene bevattelijke wijze, ziektekundig worden ontwikkeld en voorgesteld.

Het Handboek, dat wij hier aankondigen, bezit al de vereischten, welke men in een werk van dezen aard zoude mogen verlangen, daar men in hetzelve volledigheid met beknoptheid vereenigd vindt; wordende de kenteekenen, oorzaken en uitwerkingen der ziekten, alsmede derzelver geneeswijzen, duidelijk, en, naar den verschillenden aard der onderwerpen, met meerdere of mindere uitvoerigheid, onder eene gepaste opheldering of verstandige verklaring, in het licht gesteld, in zoodanigen eenvoudigen en bevattelijken stijl, als juist geschikt is voor hen, die van het werk voornamelijk gebruik moeten maken. Volgens de vermelding toch van den bekwamen Schrijver, werd het werk vervaardigd

met

met een tweevoudig oogmerk; vooreerst, om te dienen voor den Landman, die zelf, bij voorkomende ligte ongesteldheden van zijn Vee, zich daarvan, ter onderkenning, genezing en verhoeding van dezelve, zal kunnen bedienen; en ten andere, om te strekken tot eene geschikte handleiding voor hen, die, hoewel eigenlijk geene Veeartsen van grondigen aanleg zijnde, zich evenwel opzettelijk met de behandeling der Veeziekten bemoeijen, tot hoedanige Veemeesters de Landman meestal verpligt is zijne toevlugt te nemen, wanneer zijn Vee door meer gewigtige ziekten wordt aangevallen, waarbij hij zich zelven de behandeling niet kan toevertrouwen, of in gevallen, waar het op het doen van eenige handverrigting (operatie) aankomt. Wij erkennen gereedelijk, dat dit gezigtpunt, ter bevordering van algemeen nut, als het beste moet worden beschouwd, en dat de behandeling aan zulk een voorgesteld doel over het geheel zeer wel beantwoordt; terwijl wij echter tevens van oordeel zijn, dat in het werk, hier en daar, veel belangrijks ter leering of herinnering, ook voor den Veearts van eene meer geoefende en wetenschappelijke opleiding, te vinden is, om daarvan als dagelijksch Handboek een nuttig en gemakkelijk gebruik te kunnen maken.

De hoofdinhoud des werks is bevat in negen afdeelingen, waarin gehandeld wordt over de uit- en inwendige ziekten en de verlossingen der *Paarden*, van het *Rundvee*, der *Schapen*, der *Zwijnen*, en der *Honden*; terwijl de werking der *vergiften*, en onderscheidene *operatiën* of handverrigtingen, welke, zoowel aan gezonde als bij zieke dieren, somwijlen moeten worden in het werk gesteld, zoo als b. v. het *aderlaten*, het *zetten van etterdragten*, het *verwijderen van ligchamen, die in de slikbuis blijven steken*, het *opzetten en verkleinen der ooren*, het *afslaan van den staart bij Paarden*, het *Anglisëren*, het *afzetten of korten der bloedaders aan de achterbeenen*, het *snijden der verschillende dieren*, zoo mannelijke als vrouwelijke, alsmede het *waarne-*

nemen van den pols en het *zuiveren van besmette stallen* door middel van het *overgezuurde zeezoutzuur*, in een bijvoegsel achter het werk worden voorgesteld. Uit deze zaakrijke opgave moge de belangrijkheid van dezen letterarbeid des Heeren NUMAN worden afgeleid, zonder dat wij daarvan opzettelijk eenige proef mededeelen. In het algemeen zeggen wij, dat het werk voor onze Landgenooten, bij deszelfs omwerking en verrijking, in allen opzigte veel heeft gewonnen; waaronder wij ook als eene hoofddeugd aanmerken, dat de volksbenamingen, bij welke vele ziekten van het Vee, in onderscheidene oorden onzes Lands, het meest bekend zijn, aan derzelver beschrijvingen doorgaans zijn toegevoegd; iets, hetwelk, ter voorkoming van twijfeling, welke ziekte bedoeld worde, allezins nuttig is, daar toch misvatting in dezen tot verkeerde en zeer nadeelige behandeling aanleiding kan geven. Het draagt onze goedkeuring weg, dat de verloskundige gedeelten, en in het bijzonder dat der het meest moeijelijk barende Koeijen, met zoo veel naauwkeurigheid en uitvoerigheid zijn behandeld; offchoon zulks geschied zij ten koste van andere onderwerpen, in het oorspronkelijke Handboek voorhanden, zoo als b. v. van de afdeelingen over het aankweeken, opvoeden en voederen der dieren, welke zaken de Heer NUMAN meer als eigene onderwerpen der Landhuishoudkunde, dan der Veeartsenijkunde, wil hebben beschouwd, en van de ziekten der Geiten, welke hier weggelaten zijn. De laatste, trouwens, hebben veel overeenkomst met de ongesteldheden der Schapen, zoodat de behandeling der eerste gemakkelijk naar die der laatste zal kunnen worden geregeld. In tegendeel scheen hem eene duidelijke handleiding tot de verloskunde aan het oogmerk des werks allezins te voegen; en te regt, want er heerscht in geen vak der Veeartsenijkunde, bij het algemeen, meer onkunde en dwaling, en hebben meer misbruiken plaats, dan juist in dit. De Landman en Veehelper zullen hier op de duidelijkste wijze vinden voorgedragen, wat hun omtrent het

drag-

dragtige Vee, zoowel als bij natuurlijke verlossingen, te doen sta, of als nadeelig voor hetzelve moet vermijd worden, en door welke handgrepen het Vee, in onderscheidene gevallen van moeijelijke of tegennatuurlijke geboorten, kan worden gered. In het bijzonder zijn ook de kenteekenen van dolle en vergiftigde dieren met oordeel en juistheid aangewezen, en is bij derzelver behandeling van de jongste proeven en ondervindingen omtrent sommige vergiften, zoo als b. v. *het bijtende zeezoutzure kwik*, of *de sublimaat*, waartegen, volgens D'ORPHILA, de eiwitstof, als het vermogendste tegengif, met het beste gevolg wordt aangewend, gebruik gemaakt. Wij vinden hierbij ook eenige medegedeelde waarnemingen, betreffende de vergiftige uitwerkingen van de beziën der *zwarte nachtschade* (*solanum nigrum*) op Hoenders, van den Hoogleeraar DRIESSEN, en door een voorbeeld gestaafd, dat het Rundvee, door het binnenslikken van oude heidestruiken, die de maag werktuigelijk zoodanig beleedigen, dat zij door ontsteking en het vuur wordt aangedaan, plotseling sterven kan.

Het resultaat der belangrijke waarnemingen, dat op bladz. 359 het publiek, te eeniger tijd, wordt toegezegd, opzigtelijk *de wee* of *het bloedpissen* bij het Rundvee, door den gemelden Hoogleeraar gedaan, en waaromtrent de verdere nasporing, door de Commissie van Landbouw in de Provincie *Groningen*, aan de Heeren DRIESSEN en NUMAN is opgedragen, moge, gelijk wij verwachten, over deze, zoo algemeene en gevaarlijke, maar, wat derzelver oorzaken en waren aard betreft, steeds weinig gekende ziekte een meer helder licht verspreiden; weshalve de mededeeling hunner ondervindingen, nopens dit stuk, door ons met verlangen wordt te gemoet gezien.

De afbeeldingen der heel- en verloskundige werktuigen kunnen als eene prijzenswaardige toegift en wezenlijke verrijking van het werk worden beschouwd, daar hierdoor het duidelijk begrip van derzelver gebruik veel bevorderd wordt. De voorgestelde werktuigen zullen, in vele gevallen, het voordeel eener doelmatige aanwending niet doen ontberen.

Wij kunnen den verdienstelijken Schrijver onzen welmeenenden dank niet weigeren, voor zijnen, naar ons inzien, allezins welgelukten arbeid, en beschouwen dit werk als een inderdaad allernuttigst geschenk voor den Vaderlandschen

Landman, Veehouder en Veearts. De goedkeuring, bereids door de Hoogleeraren DRIESSEN, BAKKER en UILKENS, aan wier herziening en beoordeeling het werk vóór het afdrukken werd toebetrouwd, aan hetzelve gegeven, kan tot den veiligsten waarborg voor de regtmatigheid van dit ons gevoelen verstrekken. Moge dan het werk vele koopers vinden, waartoe wij vertrouwen, dat deszelfs geringe prijs niet weinig zal bijdragen, ten einde het beantwoorde aan de weldadige bedoeling van hen, die er de hand aan leenden, en ook, om den billijken Uitgever, door eenen ruimen en duurzamen aftrek, voor zijne aangewende kosten met goede winst te beloonen!

Verhaal van het verongelukken der Amerikaansche Brik de Koophandel, en Beschrijving der groote Steden Tombuctoo en Wassanah; door Kapitein J. RILEY. *Uit het Engelsch. IIde Deel. Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. 1819. *In gr.* 8*vo.* 238 *Bl. f* 2-8:

Wij hebben RILEY in het eerste Deel te *Santa-Cruz* gebragt, op het punt om bevrijd te worden van het gevaar voor slavernij, door de vlugt voor den magtigen, listigen SHEICK ALI. Nu volgden de gelukkige ontmoetingen snel op elkander. RILEY's goede meester, SIDI-HAMET, en zijn bevrijder, de Heer WILTSHIRE, kwamen hem nog vóór hunne intrede binnen *Zwearah* of *Mogadore* te gemoet. Het eerste gezigt van dien redder onzes Reizigers is zeer aandoenlijk beschreven. Te *Mogadore* aangekomen, woog RILEY niet meer dan negentig, en zijne lotgenooten zelfs niet meer dan *veertig* pond! Ook stortte hem de geledene jammer eenen tijd lang in waanzinnigheid. Tot zich zelven gekomen, erkende hij met bewondering in zijne lotbeschikking den gang der Voorzienigheid, die hem, door bijkans wonderdadige verlossing uit ongehoorde rampen, gedeeltelijk het werk der onbaatzuchtigste menschenliefde, van den menschenhaat genezen had, waartoe hij op het punt stond te vervallen. De edelste van al zijne weldoeners was de *Amerikaansche* koopman SPRAGUE te *Gibraltar*, die eenmaal 150 zijner ongelukkige landgenooten uit zijne eigene middelen onderhouden had, en nu dadelijk, op de allervriendelijkste wijze, het geld voor RILEY

aan

aan WILTSHIRE overmaakte. Welk een contrast met de *Arabieren* der woestijn, RILEY'S eerste meesters! Maar zoo vereenigt de menschelijke natuur de uitersten.

Verder is dit Deel niet zoo zeer aan de bijzondere lotgevallen van RILEY, die thans van *Mogadore* te lande naar *Tanger* ging, in gezelschap van eenige *Joden*, en zijne lotgenooten naar *Gibraltar* inscheepte, als aan aardrijks- en staatkundige bijzonderheden gewijd, waarvan het eerste Deel zeer schraal voorzien is. Verreweg het gewigtigste dezer berigten is niet van RILEY zelven, maar van zijnen geweezen' Heer SIDI-HAMET, het verhaal namelijk eener reis door de groote woestijn naar *Tombuctoo*, het middelpunt des Binnen-*Afrikaanschen* handels en der *Europesche* nieuwsgierigheid, en verder naar eene groote Stad, *Wassanah*, nog verder dan *Tombuctoo* in het hart van *Afrika* gelegen, en nog eens zoo groot en sterk bevolkt; eene Stad, van waar men, op den *Niger*, binnen drie maanden naar de *Atlantische* Zee kan afzakken, (zijnde dus de gissing van PARK, dat de *Zaïre* of *Congo* de mond van den *Niger* zou zijn, volkomen bewaarheid.) De vraag is nu maar, in hoeverre men op dit berigt kan staat maken? Het beste zal wezen, de overeenkomst tusschen hem en ROBERT ADAMS, die ook, volgens het bovengemelde, (*zie ons No.* 16 *voor* 1819.) te *Tombuctoo* was, te onderzoeken. Komt hij in de meeste hoofdzaken met SIDI-HAMET overeen, (die zekerlijk van dezen Matroos niets kon weten, zoo min als deze van hem) dan worden beider berigten zeer waarschijnlijk, om niet te zeggen onbetwistbaar echt. Het éénige, dat men tegen dezelve dan nog zou kunnen inbrengen, mogt het vermoeden zijn, dat Kapit. RILEY de Reis van ADAMS gelezen, en naar dezelve dit berigt van SIDI-HAMET verzonnen had; doch dit wordt hoogst onwaarschijnlijk, eensdeels door 's mans braaf en godsdienstig karakter, hetwelk op elke bladzijde zonder gemaaktheid uitschittert, anderdeels door de getuigenissen van verscheidene achtingwaardige *Engelschen* en *Amerikanen*, ten derde door het korte tijdsverloop tusschen de uitgave der Reizen van ADAMS en RILEY, wanneer men daarbij den afstand rekent tusschen *Engeland* en *Amerika*. Zien wij dus nu, in hoeverre beide verhalen overeenstemmen.

De Koning en zijne Onderdanen zijn, volgens beide, tegen het algemeene gevoelen aan, *Negers*, en geene *Muzelman-*

mannen. De huizen zijn van steen, volgens SIDI-HAMET, — van klei, volgens ADAMS; doch deze kan in de zon zoo hard als steen geworden zijn. Hetgene ADAMS *gras* noemt, waarmede men de staken der hutten dekt, is, volgens zijnen Uitgever, de *palmata;* SIDI HAMET zegt, dat *Tombuctoo* rieten staken heeft, met de bladen van den dadelboom gedekt. De woningen der kleine steden zijn volgens SIDI-HAMET bijna letterlijk zoo, als ADAMS die beschrijft. Een gedeelte der stad is bevestigd, en door een' sterken muur en poorten van het andere gedeelte afgescheiden; dit getuigen beide. *Tombuctoo* ligt, volgens ADAMS, door zijnen Uitgever verklaard, aan eenen arm van den *Niger*, op 12 *mijlen* (*Engelsche*) afstands van deszelfs voornaamsten stroom; volgens SIDI-HAMET, uitgelegd door RILEY, aan eene breede rivier, *twee uren* ten noorden van eenen arm (den hoofdarm) des *Nigers* of *Joliba* (*Rolibib*), die in deze streek eene menigte takken ontvangt, (waaronder ook de *Mar Zarah* van ADAMS kan zijn.) ADAMS houdt de stad voor zoo groot als *Lissabon;* SIDI-HAMET schat hare bevolking op ruim 200,000 zielen, hetwelk ook met die van *Lissabon* overeenkomt. De slavenmarkt maakt, volgens beide, een aanzienlijk gedeelte des handels van *Tombuctoo* uit. De Negers te *Wassanah* (ook deze zijn Heidenen) hebben dezelfde goede eigenschappen, die ADAMS (en PARK) in de Negers van *Tombuctoo*, en nog meer westelijk, roemt. *Zij zijn gastvrij, en geene dieven*, zegt de eerlijke SIDI-HAMET, die hun daarom van harte de bekeering tot MOHAMMED toewenscht, (eene zeer vereerende getuigenis in den mond eens *Muzelmans* ten aanzien van *Ongeloovigen!*) De zucht tot dans, den geheelen nacht door, is te *Wassanah*, volgens dezen *Muzelman*, zoo groot, als te *Tombuctoo* en elders in *Soudan*, volgens den *Amerikaanschen* Matroos en den Reiziger PARK; doch schijnt, in plaats van eens in de week, slechts bij elke nieuwe maan plaats te hebben. (Deze nachtdansen schijnen een karakteristieke trek der Negers; men vindt die zelfs in de Koloniën.) Treffend is ook de overeenkomst tusschen de beide Reizigers daarin, dat zij, tegen de meening der Geleerden, den *kokosboom* aan de oevers des *Nigers* hebben aangetroffen, waarvan SIDI-HAMET uit den buitensten bast gemaakte kleedingstukken zag.

Het is waar, bij zoo vele blijken van overeenkomst zijn ook vele, waar de Reizigers van elkander afwijken, zoo als

de

de schoonheid van *Tombuctoo*, die volgens SIDI-HAMET veel grooter is, dan volgens ADAMS; de daarbij gelegene *Millah* of stad der *Muzelmannen*, welke alleen de eerste vermeldt; en vooral de voorwerpen van handel, die bij beide geheel en al verschillen: doch dit kon niet wel anders, bij eene zoo geheel verschillende wijze van zien, en weert ook alle denkbeeld van letterroof van de zijde van RILEY. Mogen wij dus SIDI-HAMET's verhaal voor echt aannemen, zoo ontstaat daaruit eene aanmerkelijke verrijking der Aardrijkskunde; en dit kleine opstel (ook als reisverhaal belangrijk, door het vermelden des ondergangs eener karavaan van *duizend* man en *vier duizend* kameelen, waarvan slechts *een en twintig* man en *twaalf* kameelen overbleven) heeft, in dat opzigt, (zoo als de *Geographische Ephemeriden* te regt aanmerken) meer waardij, dan RILEY's gansche reis. Hij geeft nogtans eenige, zeer aangenaam lezende, berigten omtrent de groote woestijn, die hij maar al te zeer had leeren kennen; omtrent de zeden der *Arabieren*, welke hij bij die der Aartsvaderen vergelijkt, doch bij welke zij in *humaniteit* zoo oneindig ver achterstaan; omtrent die der *Mooren* of stedebewoners, den kameel, het *Arabische* paard, de sprinkhanen, van wier verwoestingen hij getuige was, en het Keizerrijk *Marokko*, door RILEY bijna in de geheele lengte doorgereisd. Overal toont de Reiziger blijken van *waarheidsliefde*: doch op ééne plaats willen wij liefst ons oordeel opschorten omtrent de *waarheid* (bl. 116); hij schat, namelijk, volgens de opgave van SIDI-HAMET, vele *Arabieren* der groote woestijn op vijf *zillen*, of *twee honderd* jaren, ouderdom, en éénen *Arabier* zelfs op nagenoeg *drie honderd* jaren. RILEY's meester leide dit uit door de gezonde kameelmelk, het éénige voedsel der woestijnbewoners, waartegen wij echter de verschroeijende hette eener bijna loodlijnige, door het hoekige zand weêrgekaatste, zon mogen overstellen. In allen gevalle vereischt deze vreemde daadzaak wel degelijk *confirmatie*. — Onder de tegenstrijdigheden behoort, dat de half wilde, onmenschelijke bewoners der woestijn, waar zelfs de Vrouwen een' zeldzamen trap van barbaarschheid bereiken, alle lezen en schrijven leeren, en hunnen Godsdienst niet alleen nauwgezet, maar met voorbeeldigen ernst verrigten. Zij gebruiken nog *Arabische* cijfers, en stonden zeer verbaasd, RILEY daarvan ook gebruik te zien maken. — Men heeft aan de

zwer-

zwervende herdersvolken, die den kameel bezigen, waarschijnlijk de uitvinding der boter te danken; de melk, in geitenhuiden bewaard, wordt door de gestadige gelijke beweging van den kameel, die ze draagt, van zelve gekarnd, (bl. 133.)

Nog eene aanmerkelijke bijzonderheid was de komst van een' *Joodschen* Priester uit *Jeruzalem* te *Mogadore*, om de liefdegiften zijner *Marokkaansche* geloofsgenooten op te zamelen. Hij had in 1813 het aardige sommetje van 580,000 *dollars*, en dus bijna anderhalf millioen van ons geld, opgezameld. *Jeruzalem* telde, volgens dien Priester, thans 30,000 *Turken* en 20,000 *Joden* en *Christenen*; (dit getal schijnt ons veel te hoog toe.) De bedelmonnik begon, op RILEY's verhaal van den staat des *Jodendoms* in *Amerika*, naar dat land van belofte te watertanden, en zou er met der tijd ook nog eens heengaan. — De *Joden* en *Christenen* beide (waarvan de laatste genoegzaam alleen *Europeërs* zijn) worden in het *Marokkaansche* diep veracht en verdrukt; en over het algemeen is het „ de staatkunde van den tegenwoordigen Keizer, zijne onderdanen zoo arm te houden als mogelijk is, „ en hen dus in de onmogelijkheid te stellen, om een gevaarlijk oproer te beginnen." Dit moge in *Afrika* het regte middel zijn, in *Europa* zou die mijn juist verkeerd springen! De koophandel wordt, volgens dit beginsel van zijne *Moorsche* Majesteit, op allerlei wijzen geplaagd, gekweld en verboden. Eenige havens werden gesloten; in andere de uit- en invoer zoodanig gewijzigd, dat de handel zoo goed als te niet was, (bl. 161.) — Eindelijk vinden wij in dit reisverhaal goede beschrijvingen van *Mogadore*, *Saffy*, *Darlbeda*, *Afidallah*, *Rabat*, *Laresch*, alle havens aan de *Atlantische* Zee, maar door het stuiten van den handel doodelijk verarmd, en van *Tanger*, waaraan het verblijf der *Europesche* Consuls, de nabijheid van *Spanje*, goede haven, en de aflevering van koren naar *Gibraltar*, eenig meerder vertier geven.

Men ziet uit dit alles, hoe belangrijk en aangenaam dit reisverhaal is. Wij zijn daarom ook, in onze beoordeeling van hetzelve, een weinig breeder geweest, dan naar gewoonte.

X E-

XENOPHONTIS EPHESII de Anthia et Habrocome Ephesiacorum Libri V. Græce et Latine. Recensuit, adnotationibus aliorum et suis illustravit PETRUS HOFMAN PEERLKAMP, Gymnasii Harlemensis Rector. Harlemi, apud *Viduam Adriani Loosjes*, *P. F.* 1818. 4to. form. maj. Constat *f* 12-:-:

Een boek van zwaar kaliber inderdaad, zoowel om deszelfs uitgebreidheid, als om zijne innerlijke waardij! Recensent staat hier tusschen twee vuren in de asch. Aan den eenen kant beseft hij, dat eene algemeene lofspraak, zonder *détails*, aan den Heer PEERLKAMP niet aangenaam kan zijn. Wij zijn hem een bewijs van onze achting schuldig; en dat bewijs kunnen wij niet beter geven, dan door hem te toonen, dat wij zijn werk naauwkeurig bekeken hebben. Aan den anderen kant voorzien wij, dat de schoone sekse en het overige ongrieksche publiek, bij het zien van zoo veel Grieksch, met dit Nommer onzer *Letteroefeningen* nagenoeg zullen handelen, als velen met de Haarlemsche Courant, die, zonder zich aan de Insurgenten in *Amerika*, of aan Koning CHRISTOPHE op *Haïti*, te bekreunen, onmiddellijk op de *Advertentiën* losgaan, om te zien, wie er geboren, getrouwd en gestorven zijn. Recensent, om zich uit deze netelige positie te redden, wil met den Heer PEERLKAMP en het publiek capituléren, op deze voorwaarden: Vooreerst: dat hij zich alleen tot denzelven bepale, met voorbijgaan der Aanteekeningen van CASPERIUS, PALAIRET, ALBERTI, ABRESCH, HEMSTERHUIS en LOCELLA, met welke PEERLKAMP zijnen arbeid verrijkt heeft. Ten tweede: dat hij, om ook met de ruimte, die hem vergund is, te rade te gaan, slechts een *gedeelte* van des Uitgevers arbeid beoordeele, bij voorb. de *zestig eerste bladzijden* van de Aanteekeningen. Hierdoor hopen wij den aard en de waardij van het werk genoeg te doen kennen, en meer kan men van eene recensie niet verwachten. Even zoo heeft onlangs een ander Recensent in dit Maandwerk de vertaling van HOMERUS door den Heer VAN 'SGRAVENWEERT beoordeeld; en, om ons eens op een groot voorbeeld te beroepen, ook WYTTENBACH handelde aldus ten aanzien der uitgave van LIBA-

BANIUS door REISKE, bepalende zich, in zijne beoordeeling, slechts tot ééne redevoering. Zie de *Biblioth. Crit. Vol. III. P. II. p.* 80. — Ziedaar de voorwaarden der capitulatie! Misschien is geene der beide partijen tevreden. Nu, effen is kwaad passen.

Wij hebben elders gehoord of gelezen, als eene les van WYTTENBACH, dat de Uitgever van een oud Aucteur zich, voordat hij aan het werk gaat, drie vragen moet voorstellen: vooreerst, of de Aucteur waardig is uitgegeven te worden? ten tweede: of er niet reeds eene goede uitgave van besta? ten derde: of hij, Uitgever, voor dezen arbeid zij opgewassen? De eerste en de laatste vraag zijn, ten aanzien van XENOPHON EPHESIUS, gemakkelijk te beantwoorden. Een Aucteur, waarop mannen als HEMSTERHUIS, ALBERTI en LOCELLA zoo veel moeite hebben aangewend, moet voorzeker wel waardig zijn, in eene goede uitgave in de rij der *Auctores Classici* te verschijnen. En wat de laatste vraag betreft, of PEERLKAMP de man zij, om zulk eene uitgave te leveren? het werk zelf, dat wij beoordeelen, moge daarop antwoorden. Waarlijk, hij is geen Rector van den gewonen stempel. Hij is, buiten tegenspraak, een voortreffelijk Philoloog. Als zoodanig had hij zich reeds door zijne *Oratio* en *Specim. Animadverss.* op XENOPH. EPH., door zijne *Vitæ aliquot excell. Batav.*, door zijne *Epistolæ*, en door zijne regt antieke *Carmina* doen kennen. En zoo hij nog niets gedaan had, zijne uitgave van XENOPHON EPHES. zou genoeg zijn, om hem eenen rang naast de HOOGEVEENS met regt te kunnen toewijzen. Niet zoo kunnen wij de tweede vraag ten voordeele van den Heer PEERLKAMP beantwoorden. De vraag is niet, of deze een nuttig en voortreffelijk werk gedaan hebbe, en of zijne uitgave van XENOPHON beter zij dan die van LOCELLA? Voorzeker is zij beter: want wij zien hier den arbeid van PEERLKAMP met dien van LOCELLA vereenigd. Het is en blijft een paal boven water, dat PEERLKAMP zich eene regtmatige aanspraak op de dankbaarheid van de vrienden der oude Letterkunde heeft verworven. Maar de vraag is deze: of er eene nieuwe uitgave van XENOPH. EPHES. noodig ware? of de uitgave, door LOCELLA bezorgd, niet onder de uitmuntende uitgaven der Ouden moet gerekend worden, die, hoewel niet zoo rijk uitgedost, echter in vele opzigten met

met den CHARITON van DORVILLE mag vergeleken worden? en of niet de Heer PEERLKAMP een nog nuttiger werk zoude verrigt hebben, zoo hij den fchat zijner wetenfchap op eenen anderen Aucteur had aangewend, die meer, dan XENOPHON, zijne genezende hand noodig had? Wat valt er nog niet te doen aan vele ftukken van ARISTOTELES, aan de *Oratores Attici*, aan PAUSANIAS, aan PHILO, aan ARISTIDES, aan LIBANIUS en meer anderen! Men verfta ons toch wél. Wij loopen zeer hoog met den arbeid van PEERLKAMP, en rekenen zijnen XENOPHON onder de ornamenten onzer Boekerij; maar houden het tevens daarvoor, dat de geleerde Man, ten aanzien der tweede, door ons voorgeftelde, vraag, het volkomen met ons ééns zal zijn. Men vrage niet, waarom dan evenwel de Heer PEERLKAMP zich zoo ftandvastig bij dezen Aucteur bepaald hebbe? Niets is natuurlijker. Hij las den XENOPHON EPHES. in eenen leeftijd, toen hij al de woeste en onbebouwde velden der Philologie nog niet kennen kon. Hij las hem vroeg, en, blijkens zijne bovengemelde *Oratie* en Aanteekeningen, las hem met bijzondere applicatie, waartoe ook misfchien de inhoud zelf, eene liefdegefchiedenis, het zijne bij den jeugdigen Geleerde heeft toegebragt. Uit deze naauwkeurige lektuur werden verbeteringen, en uit deze verbeteringen het denkbeeld eener geheele uitgave geboren. Nu groeide de bouwftof dagelijks aan; en toen eindelijk de Heer PEERLKAMP over de ontbeerlijkheid of onontbeerlijkheid der uitgave begon te oordeelen, gelijk wij er nu over oordeelen, toen was de voorraad van aanteekeningen reeds te groot, dan dat deszelfs onderdrukking van de billijke zelfliefde kon gevorderd worden. En wij verheugen ons, dat de Heer PEERLKAMP er zoo over gedacht heeft. Had hij anders gedaan, hij had ons een belangrijk werk onthouden, en flecht vòor zijnen roem gezorgd. Dat intusfchen het werk zulk een' gang heeft gehad, als wij zoo even gezegd hebben, dit kunnen wij wel niet ftellig verzekeren; maar als wij ons herinneren, hoe het ons eens in onze jeugd met PALÆPHATUS gegaan is, dan gelooven wij den bal niet geheel te hebben misgeflagen. De Heer PEERLKAMP beflisfe!

Sommige *Duitfchers*, veelal gewoon, om, hetgene zij zelve niet doen kunnen, in anderen te berispen, hebben wel eens laag gevallen op de uitgaven der Clasfieke Aucteuren

door de *Hollanders*. Zelfs de fchrale FISCHER ontzag zich niet, in zijne *Praef. ad Plat. Soph. &c.*, op den arbeid onzer Geleerden te fchrollen. Hij heeft zijnen man gevonden aan WYTTENBACH, die hem de volgende *douceur* gezegd heeft, dat er bij de *Hollanders* geene uitgaven zoo flecht zijn, *quas non Fifcherianae jejunitati omnino praeferamus*. Zie *Bibl. Crit. Vol. I. P. I. p.* 33. Even zoo heeft vóór eenigen tijd de jonge ERNESTI gezegd, dat DORVILLE zijnen CHARITON en VALCKENAER zijnen EURIPIDES onder hunne Aanteekeningen begraven hebben. Zie zijne *Commentat. I. De elocutionis Poetarum Veterum Latinorum luxurie, pag.* 8 *sq.* Men wordt inderdaad warm, wanneer men deze Mannen, en vooral onzen grooten, nooit overtroffenen VALCKENAER, voor zulk eene regtbank ziet verfchijnen. Wij zwijgen van eenen TITTMANN, die onlangs aan den roem van WYTTENBACH begon te knagen, maar ter dege en naar verdienfte getuchtigd is door CREUZER. Wat zullen nu onze naburen van deze editie van XENOPH. EPH. zeggen? Inderdaad fchijnt de uitgebreidheid der Aanteekeningen in geene evenredigheid tot den tekst te ftaan, dewijl aan de eerfte 323 bladzijden befteed zijn, en de laatfte flechts 42 bladzijden beflaat. Is het nu het éénig doel der uitgave van een' Aucteur, dat men eenen zuiveren tekst hebbe en den Aucteur verfta, dan vreezen wij, dat de Heer PEERLKAMP bij die Duitfche vrienden het verwijt niet zal kunnen ontgaan, dat zoo vele andere Hollandfche Philologen getroffen heeft. Maar in dit geval zouden er al zeer weinige uitgaven zijn, waarvan men niet zou kunnen zeggen, dat zij te omflagtig zijn; en MINELLIUS zou dan al het best den fpijker op den kop hebben geflagen. Maar er is nog een ander oogpunt, waaruit men de uitgave van een Clasfiek Aucteur befchouwen moet. Het is de bevordering der taal- en oudheidkunde in het algemeen. Wie dit doel bereiken wil, kan en behoeft zich niet aan zijnen Aucteur te binden, maar mag in zijne Aanteekeningen *divagéren*, zoo dikwijls dit pas geeft. Wat al onnoemelijke plaatfen van verfchillende Aucteuren hebben, om flechts weinigen te noemen, aan eenen HEMSTERHUIS, VALCKENAER, D. A. VAN LENNEP (op *Phalaris*), RUHNKENIUS en WYTTENBACH hare opheldering te danken! Ja, uit dit oogpunt befchouwd, is zelfs de HERODIANUS van den Duitfchen IRMISCH (anders een mees-

meesterstuk van *con-* en *profusie*) een bruikbaar boek. Nu moge men zeggen, en naar waarheid zeggen, dat deze manier wel eens aanleiding geeft tot al te groote uitweidingen, waarbij men gevaar loopt den oorspronkelijken Aucteur uit het oog te verliezen; wij voor ons houden het daarvoor, dat voor de bevordering der oude letterkunde deze manier verre te verkiezen is boven die angstige naauwgezetheid, die, uit vrees, dat de flank in de war zal geraken; slechts éénen schotel dunne soep op tafel zet. O, Wat heeft SCHWEIGHAEUSER te dezen aanzien zwaar gezondigd! De Noten van JACOBUS GRONOVIUS op HERODOTUS wilden wij, des noods, aan de verminking prijs geven. Maar dat hij zich niet ontzien heeft, de asch van CASAUBONUS, wiens grootheid hij op geene voeten of vademen na bereikt heeft, zoo jammerlijk te storen, en in dien heerlijken *Commentarius* op ATHENÆUS naar welgevallen te hakken, neen dat vergeven wij nooit aan SCHWEIGHAEUSER, hoe groot zijne verdiensten ook zijn mogen. Maar keeren wij tot PEERLKAMP terug.

Wij vinden in deze uitgave vereenigd! 1°. *Eene Opdragt aan de Curatoren van het Haarlemsch Gymnasium.* 2°. J. CASPERII *Specimen Dissertationis de* XENOPHONTE EPHESIO: 3°. *Præfatie van* LOCELLA. 4°. *Præfatie van* PEERLKAMP. 5°. *Grieksche Tekst en Overzetting.* 6°. *Aanteekeningen* van de reeds bovengenoemde Geleerden en van PEERLKAMP.

De Præfatie van PEERLKAMP (want tot hem alleen moeten wij ons bepalen) is in eenen eenvoudigen, vloeijenden, zuiveren stijl geschreven. Hier bewijst hij eene billijke hulde aan zijnen Leermeester RUARDI, schetst hem als letterkundige, en geeft een kort verslag van 's mans nagelatene handschriften. Voorts vinden wij hier eene opgave van de editiën van XENOPH. EPH. — een onderzoek naar zijnen leeftijd; wat PEERLKAMP eene, te voren door hem geuite, meening, dat deze XENOPHON de oudste van alle, nog bestaande, *Erotici* zij, herroept. Nu volgt een verslag der uitgave van dezen Aucteur door LOCELLA, van welken Geleerde PEERLKAMP zegt, pag. 4, dat hij hard en bitter was in zijne beoordeelingen van den arbeid van anderen. Maar, zegt PEERLKAMP, dat moet men hem niet kwalijk nemen: *nam liber Baro erat.* (Met permissie: in zoo ver dit een algemee-

meene zet is op alle Vrijheeren, gaat dit te ver. Wij althans kennen Vrijheeren, die in beleefde zeden en verstandsbeschaving voor geen' burgerman behoeven te wijken.) Voorts worden de namen van TRESLING, WASSENBERGH en HIGT met lof vermeld, en PEERLKAMP eindigt zijne Voorrede met zich te beklagen, dat hij de Aanteekeningen van BAST en TOLLIUS op XENOPH. EPH. niet heeft kunnen magtig worden. Op bl. 67 haalt PEERLKAMP eene plaats aan uit de *Epistola Critica* van BAST, waar deze Geleerde zijne vrees te kennen geeft, dat de uitgave van LOCELLA schielijk geheel zou uitverkocht zijn. Indien deze vrees gegrond zij, heeft PEERLKAMP eene dubbele aanspraak op onzen dank. Wij gelooven echter, dat deze vrees niet gegrond is, en beroepen ons, ten voorbeelde, op het Magazijn van LUCHTMANS te *Leyden*.

En nu eenige proeven van de Aanteekeningen des geleerden Uitgevers, welke Aanteekeningen beginnen op pag. 65.

Pag. 66. De Heer PEERLKAMP wil onder Ἐφεσιακῶν verstaan hebben het woord διηγημάτων, en geeft eene uitmuntende verklaring van dit woord. Wat den vorm van dezen titel betreft, had hij misschien eenige partij kunnen trekken van de aanteekening van VALCKENAER op HEROD. p. 183.

Pag. 67. τὰ πρῶτα δυνάμενος. *Homo potens.* Wij zijn het volkomen met PEERLKAMP eens, als hij zegt: *in hac formula τὰ πρῶτα fere accipio, ut in his Euripid. Iphig. in Aul.* vs. 51. οἱ τὰ πρῶτ' ὠλβισμένοι. Zoodat τὰ πρῶτα beteekene *inprimis.* De plaats, door LOCELLA uit HERODOTUS bijgebragt, is van eenen geheel anderen aard, en staat gelijk met *Euripid. Orest.* vs. 1253, waar men de Aanteek. van MUSGRAVE kan nazien, alsmede A. MATTHIÆ *Griech. Grammat.* p. 609.

Pag. 70. In den tekst staat: Λυκομήδει ἐκ γυναικὸς ἐπιχωρίας Θεμιστοῦς γίνεται παῖς Ἀβροκόμης, μέγα δή τι χρῆμα, ὡραιότητι σώματος ὑπερβαλλούσῃ, κάλλους. — PEERLKAMP oordeelt deze constructie stroef. De woorden, μέγα τι χρῆμα κάλλους, drukken reeds zulk eenen graad van schoonheid uit, dat de tusschenbeide geplaatste woorden ὡρ. — ὑπερβαλλ. den zin slechts verzwakken. Hij slaat dus voor, dat men de woorden omzette, en daarenboven, om de tautologie te vermijden, het woord ὑπερβαλλ in Genitivo leze en bij Θεμιστοῦς voege, aldus: ἐκ — Θεμιστοῦς, ὡραιότητι σωμ. ὑπερβαλλούσης,

γί-

γίνεται παῖς cet. Ieder ziet, dat op deze wijze de zin en de constructie veel gemakkelijker worden. Wij hebben ook niets tegen deze conjecturen; alleenlijk wilden wij den Heere PEERLKAMP het volgende in bedenking geven. Vooreerst is de stijl van XENOPH. EPHES. niet *elegant* genoeg, om, gelijk wij bij den *ouden* XENOPHON zouden doen, alles, wat hoekig is, terstond verdacht te houden. Daarenboven: het zou niet moeijelijk vallen, uit de schriften der Ouden eene menigte voorbeelden van eene dergelijke, schijnbare tautologie te vinden, waar men evenwel het kritisch snoeimes niet mag gebruiken. Men zie b. v. HERODOT. p. 171 op het einde, vergeleken met het begin van p. 172, alsmede p. 198 vs. 82, en de Aanteek. van WESSEL. (Deze aanmerking, evenwel, geldt minder den Heer PEERLKAMP, dan den Heer TRESLING, die de woorden ὡρ. — ὑπερβαλλ voor eene glos hield.) Eindelijk wilden wij den Heere PEERLKAMP vragen, of het hem niet voorkome, dat het woord ὡραιότης beter op den jongeling, dan op de moeder passe? De beteekenis van *schoonheid* is toch slechts eene *notio secundaria*, afgeleid van de *notio rijpheid*; en dat dit prædicaat zich beter voor jonge lieden van beide sekfen, dan voor ouders voegt, behoeft wel geen betoog: men zie XENOPH. EPH. Lib. II. 3, en den *Thesaurus* van STEPHANUS, Tom. III. p. 792. Daar wij echter gevoelen, hoe veel tegen dit alles kan gezegd worden, willen wij deze bedenkingen niet meer laten gelden, dan zij gelden kunnen. Het heeft ons eenigzins verwonderd, daar de woorden ὡραιότης en κάλλος hier zoo in elkanders buurt staan, niets over derzelver zamenvoeging, die echter niet geheel ongewoon is, te vinden aangeteekend. Zoo vindt men καλὸς, ὡραῖος en εὐπρεπὴς vereenigd bij JULIAN. p. 338 B., en bij onzen Aucteur, p. 16. Misschien, schoon de plaats van eenen anderen aard is, heeft op deze vereeniging ook gedoeld ÆLIAN. *V. H.* L. XIII. C. V. τοῖς Θηβαίοις ἓν τῶν καλῶν ἐδόκει τὸ τῶν ὡραίων ἐρᾷν. Men vergelijke ook SCHAEFER *ad* DIONYS. HALIC. *de Comp. Verb.* p. 204. Voorts had hier kunnen vergeleken worden eene plaats van EURIPID. *Hecub.* vs. 269. αἰχμάλωτον — κάλλει ὑπερφέρουσαν, waar sommigen voor ὑπερφέρειν willen gelezen hebben ὑπερβάλλειν. Vid. PORSON.

Pag. 71. ἀεὶ μὲν καὶ. Te regt neemt PEERLKAMP dit καὶ in bescherming tegen de twijfeling van HEMSTERHUIS.

 Wij

Wij voegen er bij het gezag van SCHAEFER in zijne aanteekening op GREGORIUS CORINTH. *de Dial.* p. 169. SCHAEFER is een man, die vooral over zulke grammatikale kleinigheden verdient geraadpleegd te worden.

Pag. 75. De verandering κιθάρα in θύρα is eene uitmuntende verbetering.

Pag. 76. Over de ὁπλομαχία had men ook kunnen vergelijken JEBB, *ad Aristid.* II. p. 536.

Pag. 77. ἐλπίδας ἔχειν ἐν τινί, voor ἐπὶ τινὶ, gelijk HEMSTERHUIS wilde gelezen hebben, wordt goed door LOCELLA, en nog beter door PEERLKAMP verdedigd.

Ibid. προσεῖχον — ὡς θεῷ. Weinige, maar zeer gepaste plaatsen, zijn hier door PEERLKAMP bijgebragt. Wie zulks verkiest, voege daarbij JULIAN. 7 B. 8 A. Misschien had hier eene kleine uitweiding kunnen plaats vinden over de gewoonte der Ouden, van menschen, die door het een of ander uitmunten, met Goden te vergelijken. Conf. EURIP. *Iphig. in Aulid.* vs. 978. en MUSGRAVE *ad Helen.* 568.

Pag. 80. De spreekwijzen, ὡς οὐδὲν ἡγεῖσθαι, τὸ μηδὲν νομίζειν, παρ' οὐδὲν τίθεσθαι, &c. worden zeer goed door LOCELLA en PEERLKAMP opgehelderd. Ongaarne missen wij hier de vermelding van VALCKENAER's aanteek. op HERODOT. p. 172. en *Diatr. in Euripid. Fragm.* p. 9. Ook had hier met een woord kunnen gesproken worden van de uitdrukkingen οὐδὲν εἶναι, οὐδαμοῦ, μηδαμοῦ εἶναι. Zie de aanteek. op HERODOT. 719. DEMOSTHEN. *Pro Coron.* p. 331. REISK. HEYNE *ad Epictet. Enchir.* p. 69. *Gatak. Opp.* I. p. 117. HEINDORF *ad Plat.* Vol. II. p. 34. WYTTENB. *ad Phaed.* 174.

Pag. 81. In den tekst leest men: „ Waar Abrocomes een beeld van Cupido zag," ἀπέφαινε τε ἑαυτὸν Ἔρωτος παντος καλλίονα, καὶ κάλλει σώματος, καὶ δυνάμει. Hierop zegt PEERLKAMP: *mihi displicet. Additum vellem voci* δυνάμει *aut* ὑπερβάλλοντα *aut simile quid. Quae tandem dicendi ratio* καλλίονα κάλλει σώματος? Het verwondert ons eenigzins, dat de schrandere PEERLKAMP zich, ter staving van zijne gissing, dat hier iets uitgevallen is, niet beroepen hebbe op het woordje τε, waarop toch gewoonlijk καὶ met een nieuw lid der rede volgt, schoon dit niet altijd gebeurt. Zie MATTHIAE *Gramm.* p. 893. Wat de gissing zelve betreft, gevoelt de Heer PEERLKAMP zeer wel, dat de tautologie dezelfde blijft: ὁ καλλίων

τι-

τινὸς verfchilt niets van ὁ κάλλει τινα ὑπερβάλλων. Op de vraag van PEERLKAMP: *Quae tandem dicendi ratio est*, καλλίων κάλλει σωματος? moeten wij tweeledig antwoorden. Vooreerst, er ftaat niet καλλίων κάλλ. σωμ, maar καλλίων, καὶ κ. σώμ. καὶ δυνάμει: zoodat de woorden καὶ — δυνάμει eene nadere verklaring zijn, van het algemeene καλλίων. Bij voorb. *dives divitiis* zouden wij niet gaarne zeggen; maar zouden er geen been in vinden, om te zeggen: *dives*, *et animi divitiis et corporis*. Kan men in zekeren z n niet vergelijken de uitdrukking van CAECIL. bij *Cic. Fin.* II. 4, *laetum esse omnibus laetitiis*? Even zoo zegt men πλήθει πόλλοι en ἀλκῇ ἀλκὴν ἄλκιμοι. Zie HERODOT. p. 251 en 252. Ten tweede: wij behoeven den geleerden PEERLKAMP niet te zeggen, dat dergelijke overtolligheden in den ftijl der Ouden niet ongewoon zijn. Zonder ons nu juist eene plaats, aan de onderhavige gelijk, te kunnen herinneren, voeren wij een paar andere voorbeelden van eene dergelijke abundatie aan. HOMER. *Odyss.* T. vs. 343, οὐδέ τί μοι ποδάνιπτρα ποδῶν — γίνεται. ISOCRAT. *Panathen.* p. 504. ed. H. WOLF. ἄπαις ἀῤῥένων παίδων. EURIPID. *Phoenisf.* 327. ἄπεπλος φαρέων λευκῶν. *Andromach.* vs. 714. ἄπαις τέκνων. Men zie VALCK. *ad. Phoenisf.* l. c. en WESSEL. *ad Diodor. S.* I. p. 279, aldaar aangehaald. Voeg hier eindelijk bij JULIAN. 167. D. ἀναλλοίωτος κατὰ πᾶσαν ἀλλοίωσιν, en REITZ *ad Lucian.* II. p. 753. Wij willen met dat al voor de ongefchondenheid der plaats niet inftaan. Met ons gevoel en met den ftijl van XENOPH. EPHES. raadplegende, komt het ons niet onwaarfchijnlijk voor, dat achter δυνάμει het woord ψυχῆς is uitgevallen. Op deze wijze zou de tegenftelling van κάλλος σώματος en δύναμις ψυχῆς volledig zijn. En dit is, zoo als gezegd is, in den ftijl van XENOPH. EPHES. Zoo lezen wij op deze zelfde pag 1, lin. 5, τὰ τοῦ σώματος καλὰ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἀγαθά: en lin. 10, 11, τὰ τῆς ψυχῆς κατορθώματα καὶ τὸ τοῦ σώματος κάλλος. Vergel. ook XENOPH. *Agefil.* XI. 14. σώματος ἰσχὺς — ψυχῆς ῥώμῃ en HERACLID. *Alleg.* p. 485, aangeh. door WYTTENB. op PLUTARCH. *De educat. Puer.* p. 101. ed. *Oxon.* in 8vo. De verbinding van κάλλιων met κάλλει fchijnt minder zwarigheid te hebben, dan met δυνάμει. De uitdrukking, *fchoon van kracht*, klinkt zoo zonderling, dat wij ons niet begrijpen, hoe de Heer PEERLKAMP dit met ftilzwijgen heeft kunnen voorbijgaan. De zwarigheid ware weggenomen, zoo wij (gelijk HEMSTERH. op eene andere plaats voor-

ſtaat, pag. 108) voor καλλίων lazen κρείττων. Evenwel is dit niet noodzakelijk. Het is niet ongewoon bij de Grieken en Romeinen, dat zij één *verbum* of *adjectivum* bij twee *ſubſtantiva* voegen, waarvan, uit kracht hunner beteekenis, ſlechts één bij dat *verbum* of *adjectivum* kan gevoegd worden, gelijk hier καλλίων, uit kracht zijner beteekenis, alleen op κάλλει, en niet op δυνάμει, kan ſlaan. Als CICERO zegt *pro Roscio Amer.* Cap. VIII. *Cum eodem tempore et ea, quæ præterita ſunt, et ea quæ videntur inſtare, præparet;* dan past dit *præparare* alleen bij *quæ vid. inſtare*, en niet bij *præterita*. Men zie vooral den *Scholiast* op SOPHOCL. *Electr.* vs. 438, aangehaald door DAVIES op CIC. *Nat. D.* I. 17, en door WESSEL. op HERODOT. p. 235, die ook meer voorbeelden bijbrengen. Men moet derhalve bij δυνάμει het woord κρείττων, of iets dergelijks, denken.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

De Schuld. Treurſpel, in vier Bedrijven. Door ADOLF MÜLLNER. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Rotterdam, bij* A. May van Vollenhoven. 1819. *In gr. 8vo.* 122 *Bl.* *f* 1-:-:

Wij hadden dit ſtuk voorheen in de oorſpronkelijke taal en vorm gelezen. Wij kunnen niet ontkennen, dat de vergelijking, tot welke wij alzoo in ſtaat zijn, voor de vertaling zeer ongunſtig is. Deze mogt zelfs met de meeste naauwkeurigheid zijn vervaardigd, dat blijkbaar het geval niet is, vele zaken, welke in gebonden rede zeer goed luiden, zijn aanſtootelijk in proza. De verzen herinneren ons van den beginne aan, en zonder ophouden, dat wij niet in de gewone, maar in eene dichterlijke wereld zijn; en derzelver harmonie wiegt onze ſcherpzinnigheid in ſlaap, om veel ongeloofelijks geheel niet op te merken. Er is intusſchen in dit boekje niet weinig, dat dien ſluijer behoeft. Niet ſlechts de zaken, maar ook de woorden; daar men menigmaal ſpelingen van het vernuft opmerkt, die, van een' levendigen, vruchtbaren geest getuigende, en in dichterlijke taal welligt geheel verſchoonbaar, in ongebonden rede niet onbemerkt, als ware het, kunnen voorbijgaan. . . . .

In-

Indien het echter niet anders, dan op deze wijze, kon geschieden, dat het werkje *ons* werd, zoo bedanken wij den vertaler opregt voor zijnen arbeid. Hetzelve toch is, in ons oog, een voortbrengsel, dat niet zoo ongemerkt behoort voorbij te gaan. In Duitschland heeft het veel opziens gebaard. Door zeer geachte tijdschriften is het uitvoerig beoordeeld, en boven de beste voortbrengselen dier natie in het tragische vak gesteld, schoon een eersteling des onbekenden schrijvers. Inderdaad, het is wegslepend, met uitstekend veel gevoel en kennis van het menschelijk hart, geschreven, in zijnen ganschen omvang hoogstvernuftig gedacht, ten aanzien der karakters belangrijk, scherp en natuurlijk geteekend; terwijl de eenheid van tijd en plaats (alles gebeurt op éénen avond en in hetzelfde huis) gelukkig en ongedwongen wordt bewaard.

Het is niet gemakkelijk, eene schets van het geheel te geven, die tegelijk kort, duidelijk, en geschikt is, om de hoofdpunten in de voorstelling te doen kennen. Doch wij moeten het beproeven.

De Noordsche Gravin VAN ORINDUR was in vroegeren tijd naar Spanje vertrokken, om, bij de afwezigheid haars echtgenoots in den oorlog, aldaar gezondheid in haren zwangeren toestand op te doen; nogtans onder een vreemden naam. Daar geraakt zij in vriendschap met eene edele Kastiliaansche vrouw in gelijke omstandigheden, welke, door eene bedelende en afgewezene Heidin met den vloek bedreigd, dat hare vrucht zijnen ouderen broeder, een kind aan hare hand, zou vermoorden, ten laatste besluit, het door haar ter wereld gebragte te verwijderen. Het wordt dan gegeven aan de vreemde Gravin, die, haar kind verloren hebbende, dit in deszelfs plaatse aanneemt. Ongelukkig blijft het geheim, na hare terugkomst, niet altijd verborgen, maar eerst aan den echtgenoot, daarna, door hem, aan den gewaanden zoon medegedeeld. Nu gevoelt deze zich onweêrstaanbaar naar Spanje heengetrokken, geraakt daar met zijnen, hem onbekenden, broeder bevriend, verlieft op deszelfs huisvrouw, en doorschiet hem op de jagt. Niemand eenig vermoeden tegen hem koesterende, huwt hij de weduwe, en trekt met deze en haren voorzoon naar zijn land terug.

Dit alles is voorafgegaan, de grond en de aanleiding tot het treurspel. Er is sedert een geruime tijd in onrustige en kin-

kinderlooze liefde geleten. Het is juist de dag, dat de dood des eersten echtgenoots verjaart. De tweede bevindt zich op de jagt, en zijn lang vertoeven baart onrust. Op denzelfden tijd verschijnt een aanzienlijke Spanjaard op het slot, die den Graaf blijft toeven. Deze verschijnt eindelijk, bespat met het bloed van een wild zwijn, al worstelende door hem afgemaakt. Het eerst bezocht door zijne zuster, laat hij zich tegen haar in gesprek ontvallen, dat zij elkander in den bloede niet bestaan; het meisje, op deze tijding ontsteld en verschrikt, deelt zulks aan zijne echtgenoote mede, die, de zaak maar half begrijpende, in woedende jaloezij tot hem vliegt. Dit geeft aanleiding tot smartelijke herinneringen, en onder dezelve treedt de vreemdeling binnen — de vader des vermoorden, hem volkomen gelijkende, en bij den Graaf onbekend. Langzamerhand komt nu alles aan het licht. De oude man heeft zijnen zoon en den moordenaar van zijnen zoon in denzelfden persoon gevonden.

Hiermede is de vertooning tot het vierde en laatste bedrijf genaderd. De vader vergeeft zijnen zoon; schoon hij daarna, door begrippen van eer misleid, hem nog eenmaal tot een tweegevecht wil dwingen. De ander wil eerst op het schavot zijne misdaad boeten; daarna schijnt hij naar zijne zuster te hooren, om het opperbevel in eenen dreigenden oorlog te verzoeken; later belooft hij den Kastiliaan, hem te volgen; doch zelfmoord is het uiteinde. Zijne vrouw, die hem (zoowel als de grijsaard) vooraf vergeeft, had genoopt, heil bij de Roomsche kerk te zoeken, volgt zijn voorbeeld in den dood; wanneer vader, zuster en zoon toeschieten, om het laatste tooneel te volteoijen.

Dit alles is door den Dichter zeer natuurlijk te zamen geschakeld. Vooral de bijkomende personen van zuster en zoon leveren schoone karakters op, die het geheel teffens meer eenheid en verscheidenheid bijzetten. De gang en ontwikkeling verschillen wel van het gewone treurspel, maar verliezen daarbij, in vele opzigten, niet. In het kort, wij hebben ons gunstig gevoelen over stof en vorm reeds uitgesproken.

Intusschen hebben wij toch ook onze bedenkingen; zoo als misschien reeds daaruit blijkt, dat het dunne kleed van den ongebonden' stijl ons ontoereikend voorkomt, om eene en andere onnatuurlijkheden te bedekken. Er komt, namelijk, al te veel in voor van donkere beseffen, ten opzigte zoowel

van

van bestaande zaken als van toekomstige. Ja, deze onverklaarbare gevoelens maken veelal de spil uit, waarop gesprekken en uitkomsten draaijen; even of, bij voorbeeld, de bloedverwantschap, ook zonder eenige wetenschap van dezelve, zich luide en sterk in het binnenste zou doen hooren. Misschien ligt het een en ander in den mystieken geest des tijds, die Duitschland beheerscht; en daarom zullen deze fouten ook niet tegengegaan, maar veeleer gestreeld en uitgelokt zijn: althans een later stuk van denzelfden schrijver heeft, in ons oog, al deszelfs glans verdoofd door deze dampen, waarin het van droomen en spoken, en wij weten niet wat al, krielt.

Onze andere bedenking heeft den algemeenen afloop ten doel. Het uiteinde is het vreemdste en misschien het slechtste. Moeten, kunnen wij regt medelijden hebben met personen, die zoo beredeneerd, zoo kalm het leven verlaten? Ongelukkig kennen of herinneren wij ons den *Cato* van ADDISON niet genoeg, om te weten, of daarmede iets dergelijks plaats hebbe. Doch, hoe dit zij, *schrik en medelijden*, welke inzonderheid op het slot plegen te werken, worden hier opzettelijk verzacht. En, hetgene erger is, deze verzachting heeft iets onzedelijks en gevaarlijks in; alsof een zelfmoord geschikt ware, om grove zonden af te wasschen. De Latijnsche spreuk, door den schrijver gebezigd, duidt inderdaad aan, dat hij de *vlugt*, in zulke omstandigheden, als hier plaats hadden, voor geraden houdt. En schoon de vertaler een ander motto heeft gekozen, dit past daarom niet zoo terstond geheel op de voorgestelde zaak.

Zoo erg, nogtans, schouwen wij het kwaad niet, of wij durven de lektuur van dit treurspel gerustelijk aanbevelen, dat, onzes achtens, ook op het tooneel genoegen zou kunnen geven.

Dichterlijke Bloemhof van A. L. BARBAZ. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1818. *In gr. 8vo.* 368 *Bl. f* 3 - 12 - :

Hetgene wij hier ontvangen, bestaat, voor het grootste deel, in voorlezingen, door den Heer BARBAZ, van tijd tot tijd, gedaan, in de Maatschappij *Felix Meritis*, te Amsterdam, als:

als: 1. *Proeven van dichtmatige Schilderkunst, of Galerij van Dichttafereelen*; 2. *Scipio, overwinnaar van zich zelven*; 3. *De Droom des Levens*; 4. *De Herfst van het jaar* 1815; 5. *De Winter*; 6. *De Tempel der Fortuin*; 7. *De Bedilzucht*; 8. *Natuurbeschouwing in de jaren* 1816 *en* 1817, in twee Zangen; 9. *Alexander Menzikoff, of Hoogheid en Vernedering*. — Voorts zijn de uitgebreidere stukken: 1. *Brief eens Romeinschen Burgers aan Nero, na den brand van Rome*; 2. *Triomf der Ontucht in de Amstelstad, onder het Fransch beheer*, 1810—1813; 3. *Pleidooi voor de Regtbank van Apollo door de Mrs. Metrophilus en Prozanius*; 4. *Le Trafic des Nègres aboli*, en deux Chants; 5. *Deszelfs vertaling*; 6. *De Tooneelist*, Leerdicht, Tweede Zang. (De eerste is reeds in 1810, in 's Dichters Mengelwerken, uitgegeven.) 7. *Eerste Bedrijf van het Treurspel Sertorius, naar het Fransch van Corneille*; en 8. *Eerste Bedrijf van het Blijspel Harpagon, of de Vrek, naar het Fransch van Molière.* Eindelijk zijn hier een aantal kleinere stukjes van velerlei aard tusschen gevoegd. — Dit geheel noemt de Heer BARBAZ een' *Bloemhof*, waarin men (zegt hij in de *inleiding*)

zich *frisfche* Rozen
Bevallig zal zien tegenblozen,
Verheven Tulp en Anemoon,
Veelkleurig, fier op dosch en kroon,
Zal pralen zien, als hoffieraden,
Wier groenend loof haar luister bied,
Doch zal, om 't rijke van haar bladen, (?)
Het Veldviooltje ook niet versmaden,
Zoo min als 't kleen Vergeet-mij-niet.

Wij zien hier meer een' zoogenoemden *Engelschen Tuin*, waarin allerlei bloemdragende heesters en ander laag gewas, zelfs hooge boomen, groeijen, en hier en daar een enkel bloempartijtje voorkomt, dan een' enkelen *Bloemhof*. — Frisch kunnen wij alles niet noemen. Wij vonden aan boomen en heesters vrij wat welig hout en kwijnende takken, en aan de bloemen veel verwelkt blad. Ook zou de schoffel, zoowel als het snoeimes, er heel wat werks kunnen vinden. Zij, die alles uitgelezen en even proper willen hebben, zullen dus hier (vreezen wij) zich niet zeer voldaan zien; maar het meeste

te deel van het publiek, dat niet vele botanische kennis heeft en zoo naauw niet schouwt, zal waarschijnlijk den Heer BARBAZ gaarne danken, dat hij het zijnen hof ontsloten heeft. Het kan zich dan nu verlustigen; en niemand late zich terug-houden, uit vrees, dat de eigenaar een groot heer is, die hem welligt met trots zou kunnen tegenkomen; want hij verzekert ons, dat hij een *nederig* man is,

Die, zonder praal, of trotschen waan,
Reeds wijsgeer in zijn jonglings dagen,
Des waerelds schijnglans kon versmaên,
Doch, uit het duister opgestaan,
Nochtans een eigen vaart dorst wagen,
Langs ongewezen gloribaan.

Elk moet ondertusschen voor zich zelven weten, hoe hij met den Heer BARBAZ sta, en of hij ook reden hebbe, om te vermoeden, dat hij niet welkom zou zijn, zoo hij ook eens kwam wandelen: want het komt ons voor, dat zijn Ed. tegen sommigen niet welgemutst is. Men oordeele uit de volgende regelen:

Zijn ziel, ver boven 't stof verheven,
Belagcht der Grooten ijdle gunst,
Meest valsche regters in de kunst,
In ed'len zangtoon onbedreven;
Hij ziet hen vaak, uit trotsch gevoel,
Minachtend, voor verdiensten koel;
Hij ziet fortuin den prijs bedeelen
Zelfs in Apolloos heiligdom:
Homeer' zwerft blind en bedelend om,
Ondanks zijn godlijk cyterspelen;
Maar Nero, dien zij grootsch lauriert,
Als hij zijn dwaze zangdrift viert,
Op 't Schouwtoneel van 't spottend Romen,
Mag 's vleijers handgeklap bekomen,
Omdat een kroon zijn schedel siert.

Dicht-

Dichtvruchten, in eenige gewoekerde uren gekweekt, door J. T. BERTRAM. *Te Amsterdam, bij* J. Aarinkfen. 1819. *In gr. 8vo. VIII en* 68 *Bl. f* 1-2-8

De kweeker dezer dichtvruchten, de Heer BERTRAM, Katechiseermeester te Amsterdam, beschouwt het zelf, naar luid van zijn Voorberigt, als bijkans (?) vermetel, dat hij met zijne gedichten, (?) die, gelijk hij met volkomene waarheid zegt, niet naar den roem kunnen dingen van meesterstukken te zijn, te voorschijn durft treden, in eenen tijd, waarin zoo vele uitmuntende Dichters, die ons waarlijk meesterstukken leveren, ons op dezelve vergasten. Dan, geene zucht naar roem, (verklaart hij) maar wel de begeerte, om eenig nut te stichten, spoorde hem daartoe aan; en het zal hem genoeg zijn, zoo zijne gedichten, (waarlijk, dit woord wil ons moeijelijk uit de pen!) hoe gebrekkelijk dan ook in andere opzigten, door bevoegde kunstregters, als niet geheel onsmakelijke vruchten voor den kieschen smaak onzer landgenooten geoordeeld worden. Wat zullen wij nu zeggen? De smaken zijn verschillend. Het keurigst ooft — perziken, druiven, abrikozen enz. — gevalt ons best; en schoon wij, als wij deze in overvloed hebben, echter nu en dan ook nog wel eens eene peer of appel willen eten, zoo passeren wij ons toch liever van het dessert, als men ons niet dan knollen heeft voor te zetten. Ondertusschen, knollen kunnen, in hunne soort, toch ook goed, en hij, die ze kweekt, even verdienstelijk zijn als hij, die ons van meloenen voorziet; en menig een zou liever de laatste, dan de eerste, missen. Derhalve elk zijne meug! Wij mogen lijden, dat sommigen deze vruchten lekker vinden. Wij willen zelfs niet zeggen, hoe zij ons voldaan hebben, omdat wij niemand willen afschrikken van ze te proeven. Zelfs willen wij het goede oogmerk prijzen. Wis en waarachtig! Welk regt hebben wij ook, om te eischen, dat elk slechts zal kweeken hetgene *ons* wèl smaakt? Vive de Knollenwarmoezier, zoowel als de Ananasstover! Doch, met permissie van den Heer BERTRAM, wij hopen niet, dat hij ons *Letteroefenaars* bedoelt door één der Maandwerken, hetwelk hem, door eene beoordeeling, zou hebben aangemoedigd, om deze zijne vruchten ter openba-

bare markt te brengen: want, op onze Recensententrouw, wij hebben dit nooit in den zin gehad. De knollenmarkt is waarlijk altijd te overgoten, om iemand te animeren, om er nog al meer aan te voeren; en, om nu regt duidelijk te spreken, wij ontraden zijn Ed., in allen ernst, om, in een volgend jaar, gelijk hij zich daartoe niet ongenegen verklaart, met een nieuw gewas aan te komen. — Ondertusschen nemen wij hiermede niets terug van den welverdienden lof, dien wij hem voorheen, over andere produkten van zijnen akker, welmeenend gegeven hebben.

Louise van Vergy, of het vermogen der Hartstogten. Naar het Fransch van PACCARD. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1818. *In gr. 8vo.* 354 *Bl. f* 3-:-:

Wij konden uit dezen fraaijen Roman eene aardige verzameling van kernachtige gezegden en goede lessen leveren; met zoodanige is dezelve doorweven.

„ De overeenstemming tusschen broeders en zusters ontstaat veeltijds uit eenen gelijken graad van teederheid en genegenheid, die verstandige ouders wijsselijk weten te betoonen."

„ Hoe gelukkig zou de mensch zijn, indien hij zich zelven konde overwinnen! Maar met dit zeldzaam voordeel werd slechts een klein deel der menschen begunstigd: daarom zal men waarschijnlijk, te allen tijde, de wijzen op dit ondermaansche kunnen tellen; terwijl de dwazen te zeer vermenigvuldigen, en daarom zulks onmogelijk maken."

„ Koele redenaars! vaart niet te zeer uit over de driften; wijst ons veeleer den weg, om het schadelijke derzelve te kunnen mijden; leert ons dezelve beteugelen, en hoe wij handelen moeten, wanneer de liefde ons hart beheerscht."

„ Eene goede opvoeding gaat nimmer geheel en al verloren; zij laat steeds sporen van goede zeden na, en uit goede zeden wordt het waar geluk geboren."

„ Een deugdzaam besluit vertragen, is hetzelve vernietigen," enz.

Wij noemen dezen Roman fraai, niettegenstaande eene en andere hooge onwaarschijnlijkheid, vermoeijende gevechten, eene

eene spookverschijning zonder eenige opheldering, en wat ons al meer in dezelve mishaagt: want bij dit alles bleef onze aandacht gespannen; wij lazen met deelneming, en, als men dan in romanlektuur smaak vindt, is het goed, dat er nu en dan voor verstand en hart nuttig voedsel met de lekkernij verbonden is. De hartstogten, tegen welke hier gewaarschuwd wordt, zijn eigenlijk de tot jaloezij opgewondene liefde, en zucht naar heerschappij en grootheid. Men kon ook tegen nog andere waarschuwen. Het werk kon even goed GABRIËLE als LOUISE *van Vergy* heeten. ARNAUD, DUBELOY en Mej. DE LUSAN en de oude *Bourgondische kronijken* gaven den Schrijver bouwstoffen. Het verhaal, dat op Geschiedenis wenkt en op dezelve gegrond is, zal met genoegen gelezen worden; want ook het akelige en ontzettende behaagt, en liefde en beminnelijkheid spelen de hoofdrol en triomferen aan het einde.

Een stelregel, hier en daar doorstralende, en immers eenmaal, stellig geuit, mishaagt ons: die of die *zou geworden zijn, dat hij wenschte te wezen: een wijs man en een gelukkig echtgenoot; maar zijne bestemming wilde dit niet, en men weet, dat elk sterveling op deze wereld aan de zijne is onderworpen.* Neen! — *wij* weten dit niet; wij gunnen den Franschman deze zijne zoogenoemde wetenschap; maar een Noodlot, onder welk eenen naam of gedaante dan ook, is ons een afschuw.

De kleine Jack. Eene Geschiedenis voor het Algemeen. Vrij gevolgd naar het Engelsch. Zeer geschikt tot een Leesboekje voor de Jeugd. Te Hoorn, bij J. Vermande. 1818. *In* 12mo. 108 *Bl. f* :-8-:

Onze jeugd is den werkzamen en kundigen Rector J. S. SWAAN, te *Hoorn*, dank schuldig voor deze vernieuwde, verbeterde, en van taal- en spelfouten gezuiverde, vertaling van dit zeer onderhoudend geschreven romantisch verhaal, in hetwelk dezelve zich eenen kleinen, armen vondeling ziet voorgesteld, die, bij vele afwisselende lotgevallen, door eene goede inborst, schranderheid en vlijt, tot eenen goeden stand kwam, een nuttig en geacht lid der burgerlijke maatschappij werd, en waarlijk het beste aardsche geluk in eene ruime mate genoot. Het boekje is der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, opgedragen, en verdient inderdaad vereerende goedkeuring en aanprijzing van deze weldadige stichting.

In No. I, bladz. 38, reg. 14, v. b., staat: *Schijftsche*, lees: *Schytsche*,

BOEKBESCHOUWING.

Bijbel. IIde Stuk; bevattende de Boeken van Jozua, de Rigteren, Ruth, Samuël, de Koningen, de Chroniken, Ezra, Nehemia en Esther. Uitgegeven door J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1819. *In gr. 4to.* 384 *Bl.* *f* 9-14-:

Wij vinden ons, eer wij het hadden durven verwachten, met dit Tweede Stuk van des Hoogleeraars gewigtig Bijbelwerk verrast, hetwelk wij, na de oplettendste doorbladering, overal even doorwrocht hebben gevonden. Wij moeten er onze verbazing over betuigen, dat zijn Ed. in staat geweest is, dit vervolg zoo spoedig te leveren; daar het toch bekend is, dat hij, buiten dat, ook andere en belangrijke bezigheden heeft, en de uitgaaf zijner schoone *Leerredenen*, *Verhandelingen en Redevoeringen*, en zijns *Bijbels voor de Jeugd*, intusschen mede niet stilstaat. Welk eene arbeidzaamheid, en dat in zoo gevorderden leeftijd! Dat maar zulk eene inspanning voor zijne gezondheid niet nadeelig worde! Hoe hartelijk wij ook met velen wenschen, dat dit Bijbelwerk niet tragelijk voortga, wij kunnen toch den wensch niet onderdrukken, dat zijn Ed. zich met hetzelve langzaam haaste; opdat te groote spoed, in het vervolg, geene oorzaak worde van trageren voortgang, of (hetgene God verhoede!) van afgebroken arbeid. Daartoe spare hem de Vader der Lichten in welstand, en schenke hem, in evenredigheid met den lust, ook de krachten, om, ten gemeenen nutte, werkzaam te zijn!

Over den aard zijns werks behoeven wij ons, na de breede aankondiging, welke wij daarvan, in No. II van 1819 onzes Maandschrifts, gedaan hebben, thans niet uit te laten. Wij hebben nu slechts te berigten,

 dat

dat zijn Ed., getrouw aan zijn ontwerp en zijne toezeggingen, voortgaat, met den tekst der oude vertaling, waar hij het noodig acht verbeterd, te leveren, en dat zijne vertaling altijd *vertaling* blijft, en nooit, zoo als anders, bij zulk eene verbetering, wel eens het geval is, *omschrijving* wordt, ja dat zijn Ed. de letter, hier en daar, misschien wel eens wat al te schroomvallig volgt. Althans wij zouden, als de uitdrukking nu en dan, naar ons taaleigen, wat al te vreemd klinkt, geene zwarigheid maken, om een bij ons eigenaardiger woord te gebruiken, dan zijn Ed. somtijds doet. Zoo zouden wij, bij voorbeeld, JOS. II: 2, voor *het land uitvorschen*, (hetwelk men toch in onze taal niet zegt) liever *verspieden* schrijven; — voor *versmolten*, (ald, v. 24) zouden wij liever stellen *radeloos*, of *van moed beroofd*, enz. — Ten aanzien der *Kantteekeningen* moeten wij zeggen, dat zij eer schaarscher geworden, dan vermenigvuldigd zijn; en dat het schijnt, dat onze opwensch, dat, voor het vervolg, een bekwaam en oplettend man den Hoogleeraar, in dit opzigt, den arbeid mogte helpen verligten, niet is vervuld geworden. Maar wat de *Aanmerkingen* betreft, deze zijn, even als te voren, zorgvuldig bearbeid, zoodat elk, die, ook zonder ander behulp, dezen Bijbel leest, doorgaans in staat gesteld wordt, om denzelven te verstaan. — Wat, in het verhaal der heilige Schrijveren, hier en daar, verward voorkomt, wordt uit elkander gezet en in orde gebragt; schijnstrijdigheden worden vereffend; hoe het verhaalde zich heeft toegedragen, of kunnen toedragen, wordt aangewezen; bedenkingen en zwarigheden worden opgelost; uit de Oostersche oudheden, die niemand beter kent, dan de Heer VAN DER PALM, worden vele bijzonderheden keurlijk toegelicht en opgehelderd, enz. — Met één woord, in zulk een kort bestek bestaat, noch in onze, noch (zoo veel wij weten) in eenige andere taal, zulk een schat tot regt verstand van het voor allen, die het, als oorkonde van waarlijk Goddelijke Openbaringen, aannemen, onschatbaar Boek.

On-

Onze Lezers verwachten welligt, dat wij weder, zoo als bij onze vorige aankondiging, het een en ander uit de veranderde *Vertaling* en de *Aanmerkingen* zullen aanstippen, om het belang van beide nader te doen kennen; en wij willen hieraan te eer voldoen, opdat blijken moge, dat wij het werk niet maar oppervlakkig hebben ingezien. — De Hoogleeraar zal, zoo wij vertrouwen, ons gereedelijk, hetgene wij daar weder van onze eigene aanmerkingen, met alle bescheidenheid en onderwerping aan beter oordeel, tusschen mogen vlechten, ten goede houden. Het kan toch de hooge waarde van zijnen arbeid, in deszelfs geheel beschouwd, geen aasje verminderen.

JOS. IX: 23 staat in de *oude Vertaling*: „Onder ulieden zullen niet afgesneden worden knechten." Daarvoor lezen wij bij den Heer VAN DER PALM: „Er zal onder ulieden niemand wezen, die geen dienstknecht zij."

De O. V. heeft, JOS. XV: 18: „Zij porde hem aan, om een veld van haren vader te begeeren." V. D. P. „om van haren vader een' akker te mogen vragen." Voor: „zij porde hem aan," zouden wij liever gelezen hebben: „zij drong bij hem aan," of: „zij bad hem ernstig," of iets dergelijks.

JOS. XVII: 16. O. V. „Het gebergte zou ons niet genoegzaam zijn." V. D. P. „Er is geen bergachtig land meer voor ons te vinden." — Vs. 17, 18. O. V. „Gij zult geen één lot hebben, maar het gebergte zal uwe zijn, en, dewijl het een woud is, zoo houw het af, zoo zullen zijne uitgangen uwe zijn." V. D. P. „Gij behoeft niet maar een lot te hebben. Gelijk het gebergte het uwe is, zoo ook het woud. Houw het af, zoo zal het uwe zijn tot aan zijn uiterst einde."

JOS. XXII: 11. O. V. „Aan de zijde der kinderen Israëls." V. D. P. „Aan de overzijde."

Rigt. III: 22 env. heeft de O. V. „Ehud stak Eglon in den buik, dat de drek uitging," enz. Deze plaats luidt bij den Heer V. D. P. aldus: „Ehud duwde Eglon den dolk in zijnen buik, en hij ging weg door het voor-

 stuk.

ſtuk. Voorts ging hij naar buiten langs den afzonderlijken trap, nadat hij de deuren der opperzale achter zich geſloten en gegrendeld had. Nadat hij uitgegaan was, zoo kwamen 's Konings dienaars, maar zagen, dat, ziet, de deuren der opperzale gegrendeld waren. — Als zij nu tot verlegen wordens toe gewacht hadden, — zoo namen zij een werktuig, waarmede zij ze openden." — Men zal, bij vergelijking, zien, dat hier veel veranderd is, en het verhaalde duidelijker is geworden. Wij twijfelen echter, of alles wel rigtig zij. Althans van een werktuig, waarmede men, van buiten, de binnengrendels van eene deur kan ſchuiven, hebben wij geen denkbeeld: en werd de deur aan ſtuk gehakt, dan zou de tekst anders luiden. Ook begrijpen wij niet, waarom de dienaars niet door de deur kwamen, waardoor Ehud was uitgegaan, en welke hij voorzeker, uitgaande, van binnen niet had kunnen grendelen. — In vers 29 is *vet* nog veranderd in *welgedaan*.

In *Rigt.* IV: 18. is: „zij bedekte hem met eene deken," verwisſeld voor: „zij verſchool hem achter een tapijt."

Rigt. XIII: 16. heet: „indien gij een brandoffer zult doen," — „zoo gij iets bereiden wilt."

Rigt. XVIII: 30. wordt de echte lezing van *Mozes* voor *Manasſe* herſteld.

1 Sam. VII: 6. wordt gezegd: „alzoo rigtede Samuël de kinderen Israëls." De Heer v. d. p. heeft: „en Samuël werd rigter over de kinderen Israëls."

Voor *vaten* heeft zijn Ed. 1 Sam. X: 22. *de bagaadje;* zoo ook elders.

2 Sam. V: 23, 24. lezen wij in de gew. vert.: „Trekt om tot achter hen, dat gij aan hen komt van tegenover de moerbeziënboomen, en het geſchiede, als gij hoort het geruisch van eenen gang in de toppen der moerbeziënboomen, dan rept u." Hiervoor heeft de Heer v. d. p.: „Omſingel hen van de achterzijde, zoodat gij tot hen komt van den kant van (het gebergte) Bechaim: en het zal geſchieden, als gij hoort het geluid

luid eens menschengangs op de toppen van Bechaim, val dan moedig aan."

2 Sam. XXIV: 1. O. V. „De Heer porde David aan tegen hen." v. d. p. „Toen iemand onder hen David aanporde." En in de gelijkluidende plaats, 1 *Chron.* XXI: 1. O. V. „De *Satan*." v. d. p. „Een *Satan*."

2 *Kon.* II: 23, 24. O. V. „Kleine jongens uit de stad, die bespotteden hem, en zeiden tot hem, kaalkop ga op. — Toen kwamen twee beeren," enz. v. d. p. „Er gingen jonge knapen uit de stad, en spogen naar hem, en zeiden tot hem: uit den weg, kaalkop! — Toen kwamen er twee beerinnen," enz. — Het: kaalkop, ga op! (als bespotting van Elia's opvaart, — vaar ook op, kaalkop!) behaagt ons beter.

2 *Kon.* VI: 22. O. V. „Zoudt gij ook slaan, dien gij met uw zwaard en met uwen boog gevangen hadt?" v. d. p. „Dien gij met uw zwaard en met uwen boog overweldigt, dien moogt gij dooden." — Vs. 27. O. V. „De Heer helpt u niet." v. d. p. „Laat de Heer u te hulp komen."

Ezra I: 9. O. V. „Messen." v. d. p. „Wierookschalen." — Doch genoeg van de *Vertaling*. Nu nog het een en ander uit de *Aanteekeningen*.

Op Jos. VIII: 18. wordt de vraag, hoe het opsteken der spies van den Veldheer, door de hinderlaag, (want daartoe bepaalt het de Heer v. d. p.) op wijder afstand gezien kon worden, vernuftig verklaard, door de onderstelling, dat het sein, op verschillende afstanden, herhaald werd. Het was dus eene soort van *telegraphisch* bevel, om de stad te gaan vermeesteren.

Jos. IX: 4. staat van de Gibeoniten: „Toen zij hoorden, wat Jozua gedaan had aan Jericho en Ai, zoo handelden zij *ook* met list." — „Waar dit woordje *ook* op ziet, (zegt de Heer v. d. p.) is moeijelijk te raden, daar er van geene list vooraf gaat." — Ons dunkt het tegendeel. Voor Ai was de list blijkbaar de hinderlaag. Maar wat voor Jericho? Vermoedelijk de

vreedzame omtrekking der ſtad, zes dagen lang éénmaal, om de belegerden af te trekken, en op den zevenden dag zevenmaal, om hen te doen denken, dat zij nu in het geheel geen' aanval te duchten hadden; daar intusſchen hierop eensklaps en volſtrekt onverwacht een algemeene ſtorm volgde, bij welken de ſtad nu gemakkelijk veroverd werd, hetwelk welligt werd uitgedrukt door: *hare muren vielen van zelve om.*

Volgens *Rigt.* VI: 11. *dorschte* Gideon tarwe bij de pers. De Heer v. d. p. vertaalt dit: hij *ſloeg* ze *uit* ter plaatſe der wijnpers; en teekent aan: „ De gewone wijs van *dorſchen* geſchiedde door osſen; doch Gideon durſde de tarwe niet op den dorschvloer, die in de open lucht was, brengen; maar voerde ze in eene plaats, waar geene gelegenheid was, om ze anders, dan met den ſtok, of vlegel, uit te ſlaan."

Rigt. XV: 15. Simſon verſlaat duizend Filistijnen met een ezelskinnebakken. „ Dit was (zegt v. d. p.) voorwaar geen knuppel; het was een weinig beſchadigend werktuig, Simſon van minder dienst, dan zijne enkele vuisten zouden geweest zijn. Hij deed dit tot een teeken, hoe weinig hij de Filistijnen telde." En: „ de voorpost der Filistijnen beſtond uit duizend man: deze allen joeg hij op de vlugt, velen daarvan doodende." Dit laat zich echter moeijelijk begrijpen. Hoe kan men, onder *vlugtende* vijanden, velen *dooden* met een werktuig, waarmede men nog minder doen kon, dan met de enkele vuisten, en waarmede dus elke ſlag gewis geen doodſlag was?

1 Sam. XIV: 18. „ Breng de arke Gods herwaarts; (want de arke Gods was te dien dage bij de kinderen Israëls.") Hier wordt de lezing der Griekſche overzetting als zeer waarſchijnlijk voorgedragen. Zij heeft: „ Trek den Ephod aan; want hij droeg den Ephod te dien dage voor het aangezigt van Israël."

2 Sam. V: 6. env. De Jebuſiten hadden David, bij de belegering van den burg Sion, beſpot, zeggende; dat de kreupelen en blinden onder hen hem zouden af-

afweren. Hij veroverde ondertusschen die sterkte, en zeide nu (volgens de O. V.): „ Alwie de Jebusiten slaat, en geraakt aan de watergote, en die kreupelen en die blinden, die van Davids ziele gehaat zijn, (die zal tot een' hoofdman en overste zijn.") Het laatste is, gelijk men ziet, eene invulling. De Heer v. D. P. acht die noodeloos, en, bewerende, dat David de Jebusiten sparen wilde, vertaalt hij: „ Wie een' Jebusiet doodt, of de waterleiding aanroert, of die kreupelen en die blinden, dien haat Davids ziel;" hetgene een' geheel tegenstrijdigen zin uitlevert. — Doch ons bestek laat niet toe, deze uittreksels te vervolgen.

Het stilstaan van zon en maan, (JOS. X: 12.) begrijpt de Heer v. D. P., kan, in Oosterschen stijl, zeer wel beteekenen, het werd geen nacht; dat is, het bleef des nachts zoo licht, dat men de vijanden kon blijven vervolgen: en dit kon (meent zijn Ed.) door verschillende luchtverhevelingen worden te weeg gebragt.

Omtrent de gelofte van Jeftha (*Rigt.* II: 30 env.) deelt de Heer v. D. P. de verschillende gevoelens mede, doch laat daarover de keus aan den lezer; schoon de zwarigheden niet verbergende, welke het gevoelen drukken, dat hier geen menschenoffer heeft plaats gehad.

Zoo ook laat zijn Ed. het in 't midden, of de zoogenoemde tooveres van *Endor* (1 SAM. XXVIII.) slechts voorgaf de gedaante van den door haar opgeroepen' Samuel te zien, dan of haar waarlijk, door Gods wonderbaar bestel, tot hare verbazing en schrik, de gestalte des Profeets verschenen zij. Men ziet klaar, dat de bescheiden Hoogleeraar tusschen de onderscheidene Uitleggers niet heeft willen beslissen. Wij voor ons verklaren, niet te begrijpen, hoe het laatste denkbeeld, in gezonde hersens, gekookt kan worden.

Op het aangeteekende over de geschiedenis van den *ouden Profeet* (1 *Kon.* XIII: 11 env.) zouden wij vrij

wat te zeggen hebben; doch het kan hier geene plaats vinden.

Als, (2 *Kon.* III: 20.) ingevolge van Eliza's voorspelling, water van het gebergte van Edom komt afstroomen, verklaart de Heer v. d. p. dit uit eene wolkbreuk of ander natuurverschijnsel; en, als (Hoofdst. VI: 6.) van denzelfden Profeet gezegd wordt, *hij deed het ijzer drijven*, zegt zijn Ed.: „ Misschien zou men het woord, door eene andere afleiding, kunnen vertalen: *hij maakte het ijzer zigtbaar;*" er bijvoegende: „ De bodem der Jordaan was niet zoo diep, of men kon van daar iets oprapen, indien men slechts wist, waar het lag." — Doch daartegen wordt al het overige, dat wegens Elia en Eliza zoo talrijk wonderdadigs verhaald wordt, tot de *raven*, die Elia spijsden, toe, letterlijk behouden en verklaard; evenwel omtrent de *raven* zoo, dat de Profeet van den roof leefde, dien zij in eene der rotskloven nederleiden, waarbij dan, *zij bragten hem brood en vleesch*, eene wat sterke Oostersche uitdrukking zijn zal. Hetgene ons hierbij bedenkelijk voorkomt, is, dat gulzige raven, die al, wat zij vinden, terstond verslinden, en wat er, nadat zij verzadigd zijn, overschiet, liggen laten, zich geen' voorraad, in holen of gaten, gewoon zijn te verzamelen; en dat datgene, waarop dit gedierte aast, zelden bruikbaar voedsel voor menschen is. — Wat betreft, hetgene de Hoogleeraar er bijvoegt: „ misschien had Elia deze dieren aan zich gewend, dat zij hem, als ware het, voor hunnen gast hielden;" dit komt ons geenszins aannemelijk voor. Men gewent schuwe vogels zoo iets niet, terwijl ze in vrijheid zijn. Als men ze jong in gevangenis heeft, moge men ze iets leeren, waarvan men daarna, als men ze heeft losgelaten, dienst kan hebben; maar zonder dat gaat dit niet. En, indien het al ging, hoe traag zou het toegaan? Voorwaar, de Profeet ware lang van gebrek omgekomen geweest, en zelf eene prooi der raven geworden, als hij voedsel had moeten ontberen, totdat hij dit gevogelte geleerd had het hem te brengen! —

Bij

Bij deze gelegenheid moeten wij nog iets, in het algemeen, zeggen, wegens het zoogenoemd *natuurlijk verklaren* van deze en gene verhalen der Heilige Schrift, welke, naar de letter, wonderdadig voorkomen. Het is zoo, men neigt doorgaans tot zulk eene verklaring, wanneer men meent, dat men ze aannemelijk kan maken; doch men wordt er niet zelden toe verleid dán zelfs, als zij zeer onnatuurlijk en gedwongen is, en minst van allen zulken voldoen kan, die de aanneming van het wonderdadige bedenkelijk vinden. In dat geval vinden wij zulk eene verklaring nutteloos en zelfs gevaarlijk, en zouden wij veel liever alles, wat ons, in het wonderdadige zelf, onaannemelijk voorkomt, opgeven, dan pogingen doen, om het op zulk eene misselijke wijze, als dikwijls geschiedt, te redden. Wij zien er toch zoo vele zwarigheid niet in, om toe te staan, dat, schoon de *hoofdinhoud* der schriften van het O. V. volkomen echt en geloofwaardig is, daarin echter menige verdichte bijzonderheid kan voorkomen. Wie weet toch niet, welke liefhebbers van verdichtselen zij altijd geweest zijn, van welke wij dit gedeelte der Heilige Schrift hebben overgenomen; en waarom mogen wij niet onderstellen, dat, gelijk zij blijkbaar de getallen, welke wij op vele plaatsen ontmoeten, uit zucht om alles te vergrooten, veranderd hebben, (zoo als de Heer v. d. p. zelf, hier en daar, duidelijk genoeg te kennen geeft ook zijn gevoelen te zijn) zij zoo ook, om het wonderbare te vermeerderen, dikwijls hoogst twijfelachtige vertellingen, als zeker gebeurde zaken, in de oorspronkelijke geschriften hebben ingeweven? Van zulk eene onderstelling houdt ons de bedenking geenszins terug, dat men dezelve ook tot de schriften van het N. V. zou kunnen overbrengen, en daardoor het in dezelve verhaalde wonderdadige in verdenking gebragt zou kunnen worden: want wij meenen, dat het onmogelijke van zulk eene vervalsching dezer schriften, welker behoud men aan geene Rabbijnen of Joodsche fabelschrijvers te danken heeft, voldoende bewezen kan worden. Doch wij

kunnen ons hier daarover niet verder uitlaten; maar willen nu slechts vragen, of, daar toch ver het meeste wonderdadige in de Israëlietische geschiedenis niet natuurlijk te verklaren is, het niet beter ware, zich, ten aanzien van al het zoodanige, van dergelijke verklaring te onthouden, om aan zulken, die zoo gaarne al het wonderdadige op eene natuurlijke wijze verklaren, geen voorbeeld te geven, waarop zij al te gereed zijn zich te beroepen? — Laat ons het gezegde, door het vòlgende, ophelderen. De doortogt der kinderen Israëls door de Roode Zee (*Exod.* XIV: 21, 22.) verklaart de Heer v. d. p., in zijn *eerste Stuk*, in zoo ver natuurlijk, dat hij onderstelt, dat de hevige wind, waarvan vers 21 gesproken wordt, eene buitengewône ebbe veroorzaakte; dat deze ebbe eene breede bank, die, dwars door zee, van oever tot oever liep, droog maakte; dat het Israëlietisch leger deze bank als pad gebruikte, en dat het dus het water aan zijne regter- en linkerhand had, enz. Hoe vernuftig nu deze verklaring ook zij, de aanmerking, dat de uitdrukkingen, *de wateren werden gekliefd*, en *waren hun* ter wederzijden *tot een' muur*, bezwaarlijk zulk eene uitlegging dulden, zal altijd den twijfel overlaten, of zij wel de regte zij. Zoo ook wordt de doortogt der Jordaan, (Jos. III.) in het tegenwoordige Stuk, in zoo ver natuurlijk voorgesteld, dat of het bed der rivier, door eene aardbeving, zal zijn opgeligt, of eene overhangende rots in dezelve zal zijn nedergestort, die den afloop van het water gestremd zal hebben. Welk van beide men aanneemt, dit moet dan eerst eene groote overstrooming, en vervolgens eene verandering in den loop der rivier veroorzaakt hebben, waarvan echter niets gemeld wordt; en de wijze van verhalen is dan toch regt zonderling. Wij vragen nu: waartoe zulke verklaringen, die toch buiten kijf zeer bedenkelijk zijn? Om de mogelijkheid van het verhaalde te doen zien, en het dus geloofbaarder te maken? Maar hoe dan elders, waar men zich verlegen of buiten staat bevindt tot zulk eene aanwijzing der mogelijkheid? Zal men

dan

dan meer mogen twijfelen, als men, 2 *Kon.* II, eerst van ELIA en daarna van ELIZA leest, dat de wateren der Jordaan, toen zij dezelve met een' te zamen gevouwen' mantel sloegen, *herwaarts en derwaarts verdeeld* werden, zoodat zij er konden doorgaan? Immers dit zal niemand beweren. Men zal zich dan moeten vergenoegen met de bedenking, door den Heer V. D. P., in de aanteekening, dus uitgedrukt: „ De natuur gehoorzaamt aan den vertrouweling der Godheid, die zich naar zijne bestemming begeeft." Maar waarom is soortgelijke bedenking dan, in de eerstgemelde gevallen, ook niet genoeg? Of was er, toen ELIA en ELIZA den stroom zouden overtrekken, een meer *dignus Deo vindice nodus*, dan bij den overtogt van *Israël?* Ook dit zal denkelijk niet ligt iemand staande houden. — Doch hiervan genoeg, en ten besluite alleen nog het volgende: Of de Israëlieten, (1 SAM. IV.) toen zij de verbondsarke in het leger bragten, in verwachting, dat zij dan voorspoed tegen den vijand zouden hebben, daarom nog wel dachten, dat zij met dezelve God zelven in het leger gebragt hadden, is ons bedenkelijk. 't Was het begrip der *Filistijnen*, die zelden: *God is in het leger gekomen.* Het is wel zoo, de uitdrukking, *dat zij ons verlosse uit de hand onzer vijanden*, is zeer sterk; maar hoe menig bijgeloovige bragt, in de duistere eeuwen, *reliquiën* van heiligen met zich te velde, denkende, dat die hem beveiligen of uit gevaar verlossen zouden, zonder daarom te gelooven, dat de *reliquiën* de heiligen zelve waren?

Op 1 SAM. XXV: 20, in de beschrijving der ontmoeting van David en Abigail, heeft de Heer V. D. P. deze aanteekening: „ Zij kwam den éénen berg af, terwijl David van een' anderen haar tegenkwam, zoo echter, dat hij haar niet zien kon, en zij Davids woorden tot zijne manschappen, vs. 21 en 22 vermeld, hooren kon." Dit twijfelen wij, of zijn Ed. zelf, bij nadere overdenking, wel rigtig zal keuren. Er was, in allen gevalle, nog een geheele berg tusschen David en de schoo-

schoone, en hij kwam verzeld van vierhonderd mannen, die wisten, welk het doel van den optogt was. Kan men nu bij deze bende zoo veel stilte en in David zulk eene stem onderstellen, dat hij door Abigail verstaan kon worden? Waarlijk, zoo zij ook zijn voornemen nu eerst hoorde, dan moet men zich, hoe veel tegenwoordigheid van geest zij in het geheele geval ook toonde, toch verwonderen, dat zij dezelve hier behield. Doch uit het vroeger verhaal blijkt immers, dat zij reeds, eer zij David te gemoet ging, wist, wat haar boven het hoofd hing, ja dat het de reden van *haren* optogt was? En immers staat vers 21 niet, *David zeide*, maar, *had gezegd*, toen hij namelijk het eerst berigt kreeg van Nabal's onbescheid, hetgene hier slechts te laat, door den Geschiedschrijver, is aangeteekend? — Maar *tantum!*

Wij zagen met blijdschap, dat de reeds zoo brillante Lijst van Inteekening nog weder met ettelijke honderden van namen, waaronder vele van Inschrijveren in de Oostindiën, verrijkt is geworden.

Brieven aan eene Vriendin, over het Evangelie van Johannes. Door de Vertaalster van Fenelon's Godsdienstige Beschouwingen. Iste Deel. Te Dordrecht, bij Blussé en van Braam. 1819. *In gr. 8vo.* 352 *Bladz. f* 3-:-:

Zeker Gezelschap oefent zich, onder het opzigt van een waardig Leeraar, in de leer en geschiedenissen des Bijbels. Eenigen tijd was het Evangelie van Johannes het bepaalde onderwerp. De Schrijfster hield daarvan aanteekening; en het zijn deze Aanteekeningen, welke zij, zoo in brieven als gesprekken met hare Vriendin, in het licht geeft. Tusschenbeide, echter, zijn er ook gezegden van andere Uitleggers uit derzelver geschriften overgenomen.

In het algemeen verdienen zoodanige Gezelschappen tot bijbelsche onderrigting, mits onder verstandige lei-

ding,

ding, allen lof; want waar is toch het boek, dat zoo veel stof geeft tot leerzaam zedelijk onderwijs, als de Bijbel, vooral de Evangeliën, en dan nog bijzonder dat van den edelen Joannes? Hier toch leeren wij den gezegenden Heiland zoo geheel in al zijne eenvoudigheid, waarheid en kracht kennen, dat hetzelve voor godsdienstige kennis, als ware het, genoegzaam en toereikende mag geoordeeld worden.

Uit dit zelfde oogpunt maakt gezegde Evangelie dan het onderwerp uit, dat in deze brieven en gesprekken voorkomt. De Vriendin, die schrijft, stort geheel haar hart uit aan hare Vriendin, om haar al de schoonheden des Goddelijken boeks te doen opmerken en bevatten. Toon en stijl zijn zoo geheel uit het hart genomen, dat zij belang moeten verwekken, en dat derzelfs gevoel en gevoelens met die van den Evangelist, ja van onzen Heer zelven, moeten overeenstemmen. Ook zijn de vijf gesprekken, die, in onderscheiding van de acht en twintig brieven, alhier voorkomen, zoo eenvoudig, uitlokkende, leerzaam en doeltreffende, dat zij inderdaad zeer veel bijdragen, om dien kinderlijken geest uit te drukken, die in Joannes Evangelie, ja in de gansche Christelijke leer, zoo karaktermatig doorstraalt.

Slechts eenen enkelen keer missen wij dat gebruik dier uitlegkunde, hetwelk de vorderingen van onzen tijd aan de hand geven. Dus hebben dezelve thans reeds genoegzaam beslist over de benaming van God als Vader, in tegenoverstelling van der Joden God, den wrekenden Jehovah, en van Jezus Christus als Zoon, in de beteekenis van eenstemmig in beginselen en begrip, geliefde enz., gelijk reeds de oude Koningen en Profeten alle Zonen van God genoemd werden. Even zoo zijn de latere uitleggers vrij eenstemmig, dat er in de schriften van Mozes geen gewag van den Messias gemaakt wordt, en dat de plaats *Deuter.* XVIII: 15 en 18, ondanks al het toepasselijk gebruik, dat daarvan in de schriften des N. Verbonds voorkomt, geene an-

de-

dere verklaring toelaat, dan welke op den eerstvolgenden ftand der Profeten of de Profetifche Schole na Mozes doelt. Dan, niettegenftaande deze en andere foortgelijke aanmerkingen meer, blijft het gefchrift zelf eene voortreffelijke bijdrage tot het godsdienftig en geheel uit het eenvoudig gemoed afgeleid gebruik van Joannes Evangelie, waarbij de hooge waardigheid en het eerbiedwaardig karakter van onzen Heiland allezins gestaafd en aanbevolen worden. Dit Ifte Deel eindigt met het Xde Hoofdftuk, en wij verlangen zeer naar het IIde Deel, waarmede dit werk voltooid zal zijn. Hoe gaarne wij eene proeve aanvoerden, om daaruit over de behandeling te oordeelen, kunnen wij hieraan niet voldoen, omdat de redenering te veel zamenhangt. Wij wenfchen het werk in vele handen, vooral van godsdienftige Lezeresfen, voor welke hetzelve eigenlijk gefchreven fchijnt te zijn.

De Christen in geest en aandacht vereenigd met God. Een Gebedenboek voor R. Catholijken. Naar het Hoogduitsch. Te Leyden en Rotterdam, bij J. W. van Leeuwen *en* J. J. Thompfon. 1818. *In kl.* 8vo. 380 *Bl. f* 1-16-:

Het zij dan zoo, dacht Rec. bij het doorlezen van dit Gebedenboek, dat mijn Roomschkatholieke broeder andere dogmatieke begrippen heeft dan ik; wat verfchilt dit mij, wanneer uit dezelve die leiding voor hart en wandel voortvloeit, welke ik hier met blijdfchap ontmoet? Is niet al ons kennen hier beneden flechts ten deele? Verfchillen wij niet alle van elkander; en zal dit, ten aanzien van befpiegelende waarheden, niet zoo blijven, zoo lang de wereld ftaat? Wil de Roomschkatholiek mij zijne bijvoegfels en de verbasteringen zijner kerkleer voor waarheid verkoopen, ik wijs hem van de hand; maar dit doe ik mijnen Medeprotestant ook, zoodra hij mij menfchelijke ftellingen, die ik, met

met al mijne onpartijdigheid, in den Bijbel niet kan vinden, als Goddelijke waarheid wil opdringen. Wil de Roomschkatholiek mij bewijzen, dat ik verloren ga, omdat ik niet tot zijne kerk behoor, ik verwerp deze zijne leer; maar zoo doe ik ook omtrent mijnen Medeprotestant, die andersdenkenden veroordeeld en vervolgd heeft, en het misschien nog gaarne deed, niet om den wil der zaligheid van andersdenkenden, maar om den wil van zijn gezag. — Wie heeft mij gesteld ten regter over mijns broeders denkwijze? Al vind ik mijne idéën, aan het gezond verstand getoetst, bestaanbaarder dan de zijne; wie zegt mij, dat mijn broeder — immers niet aller gaven zijn eenerlei — uit mijn consequenter stelsel, al kwam er meer licht door in zijn hoofd, meer warmte voor zijn hart zoude kunnen afleiden?

In de, nu geuite, stemming las Rec. het hier aangekondigde Gebedenboek, welks zuivere taal en eenvoudige stijl, benevens de Christelijke gezindheden, die er in doorstralen en die het wil opwekken, het tot een zeer algemeen nuttig werk maken. De *cultus* der Roomschkatholieke kerk ligt, het is waar, ten grondslag; maar het is immers ook geschreven voor Christenen tot die kerk behoorende, en die *cultus* is hier zoo praktikaal nuttig gemaakt als zij worden konde. Houdt zich de Katholiek aan dit praktikale, — het laatste doel, toch, van allen waren Godsdienst, — dan zal zijne dogmatiek niet nadeelig *kunnen* werken.

Een fraai vignet versiert den gegraveerden titel.

Geloof, Hope, Liefde, Vreugde, tot eenen krans voor het menschelijke leven gevlochten. Naar het Hoogduitsch van K. LAPPE. *Te Amsterdam, bij* A. B. Saakes. 1818. *In gr. 8vo.* 59 *Bl. f* :-14-:

Een niet onaardig stukje, dat zich glad laat lezen, en waar-

waarvan wij nu ook al niet veel meer kunnen zeggen. De idéën zijn alle met elkander welbekend en dagelijksch; en wanneer Rec. een buitenlander was, hij zoude bij den eersten opslag niet zeer gunstig kunnen denken over den staat der letteren bij een volk, hetwelk zulke dingetjes zelve uit eene andere taal moet hebben. De stijl is de gewone, rollende romanstijl, tusschenbeide niet zeer juist in de beelden en in de redeneringen. „ Gelijk de bladen in de lente (bl. 17) zijn wij opgeschoten" (bladeren schieten niet op), „ gelijk de vlinder in het voorjaar zijn wij te voorschijn gekomen, „ spelen nu in het lieve licht der zon, en wandelen" (vlinders wandelen niet) „ onder den schoonen hemel, „ zonder te weten van waar de adem is, die van onze „ lippen vloeit" (met des Schrijvers permissie! dat weten wij wel), „ noch het begin der baan te kennen, „ op welker midden het bewustzijn ons overviel" (dat bewustzijn valt ons dan wel op het lijf, gelijk een dief in den nacht!) „ Zoodra een dag achter ons verzinkt, „ is hij verloren. De oogenblik, welke ons zoo even „ ontvlood, is weg en vergeten. Met moeite kunnen „ wij ons het gisteren herinneren," (eene korte memorie!) „ en het heden zal met ons ontslapen, zoodra „ wij des avonds gedachteloos het oog sluiten."

De taal in dit boeksken mag nu nog zoo mooi klinken, er is onwaarheid op onwaarheid in. De Apostel oordeelde Geloof, Hope en Liefde genoegzaam tot eenen krans voor het menschelijke leven; maar de Schrijver oordeelt, dat de Vreugde er nog bij moet, en schijnt dus niet van meening te zijn, dat gene drie de ware menschelijke vreugde voortbrengen. — Nu, nog eens: het stukje is, in zijne soort, wel genoeg. Wij willen ook gaarne toestemmen, dat er lezers en lezeressen zijn, die welligt niets godsdienstigs zouden lezen, kregen zij niet zoo een ligt kostje voor hunnen geest; maar ook nog eens: moeten wij dan alles, tot zulke vervullingen toe, juist van buiten hebben?

Dis-

Dissertatio Medica inauguralis: de phosphuria et diabete mellito, (*over lichtende waterlozing en over den honigpisvloed.*) quam &c. publico ac solemni examini offert J. C. DRIESSEN, *A. L. M. Phil. Doct.*, *Daventriensis.* Groning. apud *J. Oomkens*. 8vo. pagg. 124.

Uit den titel dezer Verhandeling ziet men, dat dezelve over twee verschillende onderwerpen loopt, welke met elkander weinig gemeen hebben, dan de zeldzaamheid. Maar, zoo dit gebrek aan eenheid iemand hinderen mogt, hij zal het, na de Verhandeling met aandacht gelezen te hebben, den Schrijver gaarne vergeven, om de belangrijkheid der onderwerpen niet alleen, maar vooral om de geleerde en oordeelkundige behandeling. Wij zien er uit, dat hij den, door vroegeren letterarbeid, verkregenen roem staande houdt, en dat hij zich op de Geneeskundige wetenschap met geen' minderen ijver en met niet mindere vrucht heeft toegelegd, dan op de Natuurkundige.

Het *eerste* Hoofdstuk is toegewijd aan de beschouwing van een zeldzaam ziekelijk verschijnsel, hetwelk de Schrijver bij zich zelven had waargenomen. Deze waarneming gaf hem aanleiding tot verdere nasporingen en overwegingen, waarmede hij ons hier bekend maakt. Hij verhaalt ons verscheidene voorbeelden van lichtende (*) waterlozing; uit alle welke blijkt, dat dit verschijnsel wel genoegzaam altijd van eene groote verandering in de pis vergezeld gaat, in het bijzonder van eene vermindering van pisstof, maar daarentegen zelden eene algemeene ongesteldheid des ligchaams schijnt te

(*) *Lichtende*, vertalen wij; schoon het, naar de overeenkomst met *hæmaturia*, dan *photuria* moest wezen. Bedoelde de Schrijver eene phosphorachtige pislozing? Maar dan diende het *phosphoruria* te zijn.

te kennen te geven. Ons met de meeste pogingen van anderen, ter verklaring van deze zonderlinge verandering der pis, bekend makende, hecht hij zich vooral aan het gevoelen van GUYTON-MORVEAU, bewerende, dat eene ontleding der pisstof, en eene verbinding van derzelver stikstof met het phosphorig zuur of het phosphor-oxyde, daartoe aanleiding zoude kunnen geven; terwijl de Schrijver van gevoelen is, dat de koolstof der pisstof de ontleding van het phosphorzuur of deszelfs zouten, in de pis aanwezig, zoude bevorderen, en zoo gelegenheid geven, dat het posphor-oxyde zich met de stikstof vereenige. — Ons bestek laat ons niet toe, hier in bijzonderheden te treden. Wij zouden anders eenige zwarigheden tegen deze *theorie* voordragen, en, onder anderen, vragen, hoe de koolstof, welke de ontleding des phosphorzuurs zoo moeijelijk kan te weeg brengen, dit, zonder door de hitte geholpen te worden, in ons ligchaam doen kan?

Wij vinden, in dit Hoofdstuk, ook nog eenige voorbeelden van lichtend zweet, hetwelk aan dergelijke oorzaken, althans aan eene vrijere ontwikkeling van *phosphorus*, wordt toegeschreven. Het zelfverbranden insgelijks. Althans wordt, met NASSE, ontkend, dat het eerste een electrisch verschijnsel zijn zou.

Het *tweede* Hoofdstuk is, zoo mogelijk, nog rijker, en vooral voor den praktischen Geneesheer nog belangrijker van inhoud. De *honigpisvloed* is, bijzonder in ons Land, eene zeer zeldzame ziekte. De Schrijver mogt dezelve, in het Akademisch Gasthuis, zeer naauwkeurig waarnemen, en, wat nog zeldzamer is, volkomen zien genezen. Zamentrekkende middelen deden weinig nut; ook de zuren niet. Een streng dierlijk dieet was tot de genezing, zelfs nog lang daarna, volstrekt noodzakelijk. Behalve dit, was het geneesmiddel, hetwelk hier allezins voldeed, het *hydrosulfuretum ammoniæ.* Het werd echter slechts in zeer geringe giften toegedeeld. Deze ziektegeschiedenis is ook daarom lezenswaardig, dewijl de langzame ontwikkeling, de voortgang,

gang, de verſchillende veranderingen der kwaal zeer omſtandig worden opgegeven, zonder daarom langwijlig te zijn. De hoeveelheid geloosd water, en de verhouding van hetzelve tot den drank, de geſteldheid der pis, enz. is ook naauwkeurig opgegeven. Ten beſluite geeft ons de Schrijver de *theorie* der ziekte, de gevoelens der verſchillende Schrijvers overwegende. De gedachten des Schrijvers loopen daarheen, dat, in deze kwaal, door eene verkeerde werking der eerſte wegen en nieren, datgene, wat het ligchaam tot voedſel moest ſtrekken, van aard verandert, en wordt uitgeworpen.

Belangrijke Tafereelen uit de Geſchiedenis der lijfſtraffelijke Regtspleging, en merkwaardige bijzonderheden uit de levens van geheime misdadigen. Een aantal oorkonden, oorſpronkelijk bijeengebragt door J. B. CHRISTEMEIJER. *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1819. *In gr. 8vo. IV en* 243 *Bl.* *f* 2-8-1

Wanneer wij den vloed — neen, den ſtroom van meestal vertaalde Romans overzien, die allengs de hechte, *ſolide* lektuur geheel dreigt te verzwelgen, terwijl de winst van op zijn minst negen tiende van dezelve voor menſchenkennis nul, en voor zedelijkheid onder nul is, zoo vragen wij ons wel eens af: Is dan de waarheid inderdaad zoo onvruchtbaar? Moet men volſtrekt vinding bezigen, om de deugd eindelijk te zien zegevieren, de ondeugd althans te zien ſtraffen? Het is waar, de *algemeene Volksgeſchiedenis* levert daarvan niet altijd bewijzen op, (ſchoon, bij naauwkeurig onderzoek, ook deze niet alleen *daarvan* gansch niet ontbloot is, maar ook de treffendſte blijken der Voorzienigheid vertoont;) maar de onoverzienbare, en toch nog zoo weinig beoefende, *bijzondere* geſchiedenis der leidingen van elken mensch door de Voorzienigheid

moet vooral, uit het weinige, dat ons daarvan bekend is, de zoogenoemde *dichterlijke Regtvaardigheid*, die in zeer vele gevallen ook eene *waarheid der ondervinding* is, ſtaven. Doch het is opmerkelijk, dat de deugd hier beneden minder beloond, dan de ondeugd geſtraft wordt. In kommer, gebrek, ziekte, onder lasteringen en valſche geruchten verkwijnen duizende braven; maar zelden blijft — in eene geregelde Maatſchappij — de misdadiger lang de vrucht zijner misdaad genieten. Is dit misſchien, om de deugd niet tot eenen dienst om aardsch loon te vernederen; terwijl de rust der wereld daarentegen vereischt, dat de ondeugd, al ware het ook door vrees, geſtuit worde? Dan, het voegt ons niet, in de geheimen der Godsregering in te dringen: zoo veel is zeker, dat, zelfs volgens het algemeene gevoelen, verborgene misdaden, die de veiligheid der Maatſchappij in gevaar brengen, bijna altijd, en ſoms langs de zeldzaamſte wegen, aan het licht komen. Hieruit ontſtaan dan voorvallen, die, bij de verdienſte der waarheid, al het treffende en onderhoudende van den Roman hebben, en die vooral uit geregtelijke lijfſtraffelijke Akten kunnen getrokken worden; gelijk ſommige der bekende verzameling *Cauſes célèbres*, eenige door MEISSNER verhaalde (en wel eens verfraaide) gebeurtenisſen, en de voor ons liggende verhalen van den Heer CHRISTEMEIJER.

Dit werk ſchijnt, althans volgens den Titel en de Voorrede des Schrijvers, niets dan *waarheid* te behelzen, op geregtelijke oorkonden rustende; en wij hebben ook ſlechts zelden eenige verfraaijing van ſtijl ontmoet, die eene wijziging, althans in den vorm, zou doen vermoeden. En toch zijn deze verhalen zoo belangrijk, zoo verrasſend in de uitkomst, zoo ſprekend is de tusſchenkomst der Voorzienigheid in de meeste, dat wij onzen Lezeren, die uitſpanning in Romans zoeken, in plaats dezer, thans, door de overgroote meerderheid der prullen in dit vak, meestal nuttelooze, lektuur, gerustelijk boeken, als dat van den Heer

CHRIS-

CHRISTEMEIJER, waarvan ons in de Voorrede een tweede bundel beloofd wordt, durven aanbevelen. De ſtijl is noch plat noch gezwollen: ſlechts eene enkele maal, zoo als wij boven zeiden, (vooral bl. 139 env., waar hij aan zijne helden ook verdichte redevoeringen en zamenſpraken in den mond legt, die zij, naar de mate hunner beſchaving, *dus* niet kunnen gehouden hebben) zien wij trekken van blijkbaren opſchik. Doch deelen wij onzen Lezeren kortelijk den inhoud dezer verhalen mede.

In het eerſte zien wij een onſchuldig ſlagtoffer der ſchromelijkſte vergisſing, om zijne gelijkvormigheid met eenen moordenaar, door het rad ter dood gebragt; doch 15 jaren later dien moordenaar, door den zonderlingſten zamenloop van omſtandigheden, ontdekt. De ſchijn was den eerstgenoemden volkomen tegen. Hij was een veearts, wat los van gedrag en doodarm, terwijl de vermoorde eene gegoede weduwe was; eene obligatie op hem was alleen op het punt geweest van door den moordenaar te worden medegenomen, en *twaalf* getuigen traden tegen hem op. En toch bedroog ook hier de ſchijn! Een Predikant, die den ongelukkigen ter dood had helpen bereiden, terwijl deze zijne onſchuld tot op het laatſte oogenblik beweerde, ontmoet, 15 jaren later, door allerlei oponthoud later, dan hij voornemens was, te *Amſterdam* in de ſchuit gaande, eenen jager, die treffend op den ter dood gebragten veearts geleek, en zich door zijn kwaad geweten zelf verried. Intusſchen, hoezeer de misdaad ontdekt werd, de *misdadiger* ontſnapte, en de onſchuldige was geradbraakt. Hier blijven nog altijd duisterheden over in Gods wegen, die het ons past te eerbiedigen, en de ontknooping in de Eeuwigheid te verwachten.

In het tweede wordt de onſchuld luisterrijk aan den dag gebragt. Eene dienstmeid in eene ſchool, bij haren minnaar een onecht kind hebbende, werpt dit in het water; kort daarna worden er eenige lepels geſtolen. Zij belet het voorgenomene baggeren in de naburige

 gracht,

gracht, door het beschuldigen van eenen boodschaplooper. Deze, uit de school weggezonden, klaagt de beschuldigster aan; doch de schijn is tegen hem. Maar eindelijk wordt de vrouw van een' pruikmaker gevat. Zij verzint eerst eene onwaarheid tegen den armen boodschaplooper; doch, daar haar man nu ontsnapt, doet zij der waarheid hulde, en bekent, dat deze de dief was. Maar nu werd de zaak van de dienstmeid en haren minnaar onderzocht, en het bleek, door tegenstrijdige bekentenissen, dat er een geheim was, hetwelk daarop door baggeren in de gracht werd ontdekt.— Hoe zonderling moest hier alles zamenloopen tot ontdekking van den kindermoord!

Niet minder treffend is het derde geval: *de Koetsier Jakob.* Het is te ingewikkeld, om er een kort verslag van te geven; doch alles liep zamen, om een' zekeren eerlijken, maar, in eenen roes, geweldig driftigen koetsier, als moordenaar eens zadelmakers, die den avond bij hem had doorgebragt, te doen verdenken. Nogtans was hij, schoon met het zwaard over het hoofd gestraft en tot 30 jaren tuchthuisstraf veroordeeld, volkomen onschuldig. Een in het huis verscholen dief had den zadelmaker, bij eene korte afwezigheid des koetsiers, vermoord, zich weggemaakt, en gaf zich naderhand zelf wegens deze daad aan.—Het geval luidt romanesk; maar de bijomstandigheden maken het niet onwaarschijnlijk.

In *den raadselachtigen Vreemdeling* wordt, door een zonderling toeval, het *lijk* van een' vermoorde gevonden, en, door een' nog zonderlinger zamenloop van omstandigheden, de moordenaar, na verloop van 15 jaren, ontdekt.

Van eenen geheel anderen aard is de geschiedenis van *den armen Schrijnwerker.* Hier is geene ontdekking eens verborgenen moordenaars door zonderlinge wegen der Voorzienigheid; in tegendeel, een reeds gegrepen moordenaar weet, door fijngesponnen list, zijne Regters, het Publiek, en — zoo wij van ons tot anderen

mo-

mogen besluiten — ook de Lezers zijner Geschiedenis te misleiden. Eerst na eenen, althans uitwendig, voorspoedigen levensloop erkent hij op zijn doodbed zijne schuld. De Schrijver deelt dit mede als een' wenk voor Regters; maar wij moeten opmerken, dat, als men de verzekering, door den schrijnwerker van zijne onschuld aan den Predikant gedaan, en *onder zulke omstandigheden* gedaan, niet mogt gelooven, men nog veel minder kon hechten aan de betuiging zijner onschuld, door den veearts in het eerste verhaal, onder veel meer bezwarende omstandigheden, afgelegd, en die toch waarlijk onschuldig was. Volgens den heiligen regel, van liever tien schuldigen te laten ontsnappen, dan éénen onschuldigen ter dood te brengen, *konden* dus de Regters, in het geval des schrijnwerkers, niet anders handelen, dan zij werkelijk deden. Dit verhaal is, voor het overige, met de meeste levendigheid van stijl — hier en daar zelfs wat veel opgesmukt, gelijk wij boven zagen, — verhaald.

De stem van den Godsdienst biedt ons aangenamere stoffe: eenen dief, die, in huis geslopen om te stelen, door het luide gebed des huisvaders, dat hij beneden zich hoort, tot inkeer komt, en de woning verlaat, zonder zijn opzet te volvoeren.

Het laatste dezer verhalen geeft eene belangrijke waarschuwing aan jonge lieden, om zich voor de strikken te wachten, die men, helaas! ook in ons Vaderland maar al te veel aan de onschuld spant. Een jong, deugdzaam landmeisje ware bijna de prooi geworden van eenen doorslepenen, verleidelijken, rijken wellusteling. Hij bezigt daartoe hetzelfde middel, waardoor LOVELACE CLARISSA, THORNHILL OLIVIA, (in den *Vicar of Wakefield*) en KRAIJESTEIN SUSANNA BRONKHORST zoekt in het net te lokken; twee listige koppelaarsters, waarvan de eene de rol eener oud-Tante van het bestemde slagtoffer, de andere die harer Gezelschapsjuffer speelt. Op deze wijze in *Amsterdam* en in een slecht huis gelokt, is het ongelukkige meisje op

men bij JULIAN. p. 134. C. ἐν μὲν ἤγαλμα, ἐνδὲ ἐικών. (Wij beroepen ons meermalen op JULIANUS, omdat wij hem het laatst gelezen hebben, en hij nog het levendigst in ons geheugen ligt).

Pag. 88. Hier ware misschien een enkel woord over de *phrase* τὰ πρῶτα φέρεσθαι (voorkomende in den tekst, p. 2. l. 7.) niet ongepast geweest; niet zoo zeer om de uitdrukking zelve, die zeer gewoon is, maar omdat WESSELING op HERODOT. p. 727. beweert, dat men altijd φέρεσθαι moet zeggen, en niet φέρειν. Zoo oordeelt ook VALCKENAER, ibid. en HEMSTERH. *ad* LUCIAN. *Tim. XXXV.* Wij weten niet, hoe deze drie lettergrooten het zouden gemaakt hebben met de voorbeelden, door JACOBS bijgebragt, *Anthol. Palat.* III. p. 431. en *Anthol. Gr.* VI. p. 311. Vergel. ook de *Litterarische Analekten* van F. A. WOLF, I. p. 102 sq.

Pag. 90. *Quomodo Xenophon scripserit, est incertum, scribere certe debuit cet.* Deze Bentlejaansche trek is aan PEERLKAMP zoo ontvallen. Wij houden te veel van hem, dan dat wij op hem zouden kunnen knorren.

Pag. 91. In den tekst staat: ἑκάστη δὲ αὐτῶν οὕτως ὡς πρὸς ἐραστὴν ἐκεκόσμητο. Er gaat in den tekst niets vooraf, waar dit ἑκάστη αὐτῶν op slaan kan. HEMSTERHUIS en ook PEERLKAMP, in zijn *Specim. Observ.*, wilden het ontbrekende, ieder op zijne wijze, door eene gissing aanvullen. Maar een geleerd Recensent van dit *Specimen*, in de *Jaarboeken van het Koningrijk Holland*, had opgemerkt, dat, hoewel er in het naastvoorgaande van geene meisjes uitdrukkelijk was gewag gemaakt, men echter bij de daar vermelde dingen aan meisjes *denken* moest, en dat hiertoe het ἑκάστη αὐτῶν moest gerefereerd worden: in welke opvatting PEERLKAMP berust. En te regt. De aanmerking van dien Recensent is fijn en juist. Men vindt hier eene zekere *grata negligentia orationis*, waarvan de voorbeelden niet zeldzaam zijn, maar dikwijls over het hoofd worden gezien. PEERLKAMP kent die voorbeelden zoo goed als wij. Maar, daar hij ze te dezer plaatse niet heeft bijgebragt, willen wij, niet om hem iets te leeren, maar om voor anderen nuttig te zijn, eenige dergelijke staaltjes van die *grata negligentia* aanvoeren. HERODOT. p. 18. νεόγαμός τε γάρ ἐστι, καὶ ταῦτά οἱ νῦν μέλει. Welke ταῦτα? Zie VALCKEN. *Plato Apol. Socr.* Vol. I. p. 44 sq. Bipont. ἀξιῶ ὑμᾶς ἀλλήλους διδάσκειν, ὅσοι ἐμοῦ

πώ-

πάντες ἀκηκόατε διαλεγομένου. πολλοὶ δ' ὑμῶν ἐν τοιούτοις εἰσί: *multi vestrum tales sunt.* Wij vragen, *quales?* CICER. *Tuscul. Quæst.* I. Cap. 2. *In Græcia musici floruerunt, discebantque* ID *omnes.* Waar wij met ERNESTI vragen: *quorsum* ID *pertinet?* Hij antwoordt: *artificium intelligendum est: sed malim ideo.* Dit laatste hadden wij van ERNESTI niet verwacht, die zelf zoo schoon over de *grata negligentia* geschreven heeft. CIC. l. c. Cap. 11. *Democritum omittamus: nihil est enim apud* ISTOS, *quod non atomorum turba conficiat.* Waar zijn die ISTI genoemd?

Pag. 95. ἡ πολλή. De verandering, door PEERLKAMP voorgeslagen, van ἡ in ἧς is schijnbaar zeer gering en gemakkelijk. Maar niet ligt zou iemand, die minder Grieksch verstond dan PEERLKAMP, daarop gevallen zijn.

Pag. 96. ὀφθαλμοὶ, φαιδροὶ μὲν ὡς κόρης, φοβεροὶ δὲ ὡς σώφρονος. De tegenstelling der woorden φαιδρὸς en φοβερὸς wordt uitmuntend opgehelderd. De Grieken schijnen deze zamenvoeging aardig gevonden te hebben. Zoo lezen wij bij JULIAN. 88. A. ἐν τοῖς ὄμμασιν φοβερὸς φαιδρός.

Ibid. In den tekst p. 2. l. 19. staat: ὅπλα, φαρέτρα ἀνημμένη, τόξα, ἄκοντες φερόμενοι, κύνες ἑπόμενοι. Met het hoogste regt heeft PEERLKAMP deze plaats zóó doen drukken, vertalende: *Arma illius erant pharetra suspensa, arcus, tela.* Wij willen echter niet ontkennen, dat dit φερόμενοι ons in het begin flaauw en verdacht voorkwam, zoodat wij zelfs aan πτερούμενοι of πεπτερωμένους begonnen te denken, gelijk de πτερόεντες ὀϊστοὶ bij HOMERUS; thans echter begrijpende, dat XENOPHON eene tegenstelling heeft willen maken van de ὅπλα φερόμενα en ἑπόμενα, berusten wij in den gewonen tekst.

Pag. 99. Wij weten van dit moeijelijke περιπεπομπευμένην ook al niet veel beters te maken, dan de Heer PEERLKAMP er van gemaakt heeft. Hier schijnt een buitengewoon vrouwelijk wezen te worden aangeduid, dat door Diana in hare bijzondere bescherming is genomen.

Ibid. γονεῖς — ἐμακάριζον. *Beati prædicabantur parentes, qui tantæ pulcritudinis matrem genuissent.* Zeer goed wordt de form γονεῖς voor γονέας tegen DORVILLE en LOCELLA verdedigd. Voorts had de Heer PEERLKAMP de litteratuur dezer Aanteekening zeer kunnen verrijken, door zich te beroepen op WETSTEIN's *N. T. Luc.* XI. 27.

Pag. 102. Het woord ἀνέραστος wordt daar door THOMAS MA-

MAGISTER verklaard: ὁ μὴ ἐρῶν καὶ ὁ μὴ ἐρώμενος; bij welke gelegenheid PEERLKAMP eenige *adjectiva* noemt, die tegelijk eene *active* en *passive* beteekenis hebben. Hij schijnt hier niet gedacht te hebben aan de Aanteekening van HEMSTERH. op *Lucian.* I. 179. en van D. A. VAN LENNEP op *Phalaris*, pag. 207 en 293. In het voorbijgaan vragen wij de uitleggers van het N. V., of het moeijelijke εὐπερίστατος ἁμαρτία, *Hebr.* XII: 1. ook zoo kan worden opgevat? zoodat men niet moete vertalen: *zonde, die ons ligtelijk omringt, circumstat*; maar: *zonde, die ons ligtelijk terug doet keeren in het begin of midden van onzen loop.* Meermalen beteekent toch περιϊστημι iets *ómzetten, circumagere in contrarium,* gelijk BUDÆUS zegt, *Commentar. Ling. Gr.* p. 226. Maar dit in het voorbijgaan. Men vindt op deze zelfde bladzijde eene drukfout: *Biblioth. Crit.* Vol. III. pag. 11. p. 37; dit moet zijn Vol. III. P. II. p. 35. Ook moet daar gelezen worden στρατεύματος in plaats van στρατὸς. De voorbeelden, hier bijgebragt ten bewijze, dat woorden als πλῆθος &c. wel eens met een *verbum plurale*, en zelfs met een *participium plurale Mascul. gen.* geconstrueerd worden, konden vermeerderd worden met beroep op AST *ad Plat. Legg.* p. 63. en op PORSON *ad Euripid. Hecub.* vs. 38, 39.

Pag. 116. τὰς ὄψεις τὰς ἑαυτῶν. Met goede voorbeelden bewijst PEERLKAMP, dat ἑαυτῶν hier voor ἀλλήλων kan en moet genomen worden. Wie derhalve er een N. V. op na houdt, met wit papier doorschoten, teekene deze Noot aan bij *Philipp. II.* 12, en voege daarbij, zoo het hem believt, HEINDORF *ad Plat.* Vol. III. p. 211. AST *ad Plat. Polit.* p. 450, 643.

Pag. 119. τοσοῦτο δὲ ἐστέναξεν ἄν ποτε. Na naauwkeurig gelezen te hebben de Aanteekeningen van HEMSTERHUIS, LOCELLA en PEERLKAMP, is en blijft dit τοσοῦτο voor ons een struikelblok. Dat τοσοῦτο dikwijls vertaald kan worden *slechts, tantummodo*, is bekend, en wordt door LOCELLA en PEERLKAMP nader bewezen. Maar wij ontkennen, dat τοσοῦτο ἐστέναξε, zoo geheel *geïsoleerd* daar staande, ooit beteekenen kan: *hij zuchtte slechts.* Er zijn, namelijk, twee gevallen, waarin τοσοῦτο gemelde vertaling toelaat; vooreerst, wanneer, gelijk dikwijls gebeurt, μόνον er bij verstaan moet worden; ten anderen, wanneer de geheele zin aanduidt, dat τοσοῦτο, hetwelk *zoo veel* en *zoo weinig* beteekent, in deze laatste beteekenis

moet

moet opgevat worden. In beide gevallen vindt men iets, of in het voorgaande of in het volgende, hetwelk, als ware het, het ὅσον is, waarop dit τοσοῦτο flaat. Als de Chorus bij *Euripid. Hippol.* 804. zegt: τοσοῦτον ἴσμεν, *zoo veel weten wij*, dan ftaat dit τοσοῦτο op vs. 802, en hieruit blijkt, dat de zin is: *dit weten wij flechts.* (Men zie op die plaats VALCKEN., ook aangehaald door PEERLKAMP.) Even-zoo is het met τοσοῦτον δέομαι, δύναμαι &c., welke uitdrukkingen, zoo als zij daar ftaan, even zoowel beteekenen kunnen: *zoo veel vraag ik, kan ik*, als *zoo weinig vraag ik:* maar de zamenhang der rede beflist de beteekenis. Maar bij XENOPHON ftaat τοσοῦτο δὲ ἐστέναξε geheel *op zich zelve*, en noch in het voorgaande, noch in het volgende is iets, waarop dit τοσοῦτο ftaan kan: en juist de zamenhang moest hier de beteekenis van *flechts*, *alleenlijk*, regtvaardigen. Inderdaad, men kan in zulke kleinigheden niet te voorzigtig zijn. Wij zeiden vootbedachtelijk, dat τοσοῦτο door *flechts* kan *vertaald* worden; maar *beteekenen* kan het dit nooit. PEERLKAMP haalt uit XENOPH. EPH. deze plaats aan: τοσοῦτον ἠδυνήθην τὸ σῶμα διασῶσαι. Dit kan vertaald worden: *ik kon flechts het ligchaam behouden.* Maar eigenlijk ftaat er: *zoo veel kon ik, het ligchaam behouden.* Het kenmerk derhalve, dat men τοσοῦτο mag vertalen door *flechts*, beftaat hierin, dat men het kan verwisfelen met *zoo veel.* Nu vergelijke men de plaats van XENOPH. EPH. Onmiddelijk vooraf gaat: *De jonge lieden fchaamden zich, elkander de waarheid te openbaren.* Nu volgt τοσοῦτο δὲ ἐστέναξεν ἄν ποτε Ἀβροκόμης. Nu levert het een goeden zin: *Abrocomes zuchtte flechts.* Maar om deze vertaling van τοσοῦτο door *flechts* te wettigen, moet men het kunnen verwisfelen met *zoo veel.* En ftelt men dit *zoo veel* in de plaats, dan komt er geen zin uit. Ja, wat meer is: op alle plaatfen, waar τοσοῦτο door *flechts* kan vertaald worden, beteekent het eigenlijk *zoo weinig.* En dus zou hier ftaan: *zoo weinig zuchtte Abrocomes.* Wij gelooven derhalve, dat de Heeren uitleggers van XENOPH. EPHES. het met ons ééns zullen zijn, dat τοσοῦτο hier door *flechts* niet vertaald *kan* worden. Wat dan? Wij weten het niet, Lezers! Is de plaats ongefchonden, dan gelooven wij niet, dat een *bis* daarvan gemakkelijk bij eenig ander Aucteur zal gevonden worden. Kan τοσοῦτο ook een enkele uitroep zijn? Vergel. HESYCH. in v. τόσον. Althans zoo fchijnt MUSGRAVE ook op te

vat-

vatten eene plaats bij EURIPID. *Ion*, 386. Εἰς γὰρ τοσοῦτον ἀμαθίας ἔλθοιμεν ἄν: *tot welk eene dwaasheid zouden wij komen!*

Pag. 123. Megamedes en Evippe zagen, dat de schoonheid van Anthia verwelkte, *terwijl de oorzaak van hare kwaal verborgen was*, τὴν αἰτίαν ἐν φαινομένην τῆς συμφορᾶς. Bij de plaatsen, hier door PEERLKAMP regt ter snede aangebragt, had vooral kunnen gevoegd worden de beschrijving, door JULIANUS gegeven, p. 347, van den op zijne stiefmoeder verliefden Antiochus, wiens ligchaam uitteerde, σαφῆ μὲν οὐκ ἐχούσης αἰτίαν τῆς νόσου, μᾶλλον δὲ οὐδ᾽ αὐτῆς, ἥτις ποτέ ἐστι, φαινομένης.

Pag. 125. Om achter de ziekte van Anthia te komen, raadpleegde men de priesters en wigchelaars. Deze ἔθυον — ἐπέσπενδον — ἐπέλεγον φωνὰς βαρβαρικὰς — καὶ προσεποίουν ὡς δὴ τὸ δεινὸν ἐκ τῶν ὑποχθονίων θεῶν. HEMSTERHUIS, LOCELLA en PEERLKAMP weten met dit προσεποίουν geen raad. En geen wonder, voorzeker! HEMSTERHUIS gist, dat men lezen moet, προσεποιοῦντο: *et simulabant, malum illud esse immissum a Diis inferis*; welke gissing door LOCELLA en PEERLKAMP wordt goedgekeurd. Wij voor ons kunnen, zoo wij ons hart regtuit moeten spreken, ons zegel aan deze verandering niet hechten. Om niet te zeggen, hoe onwaarschijnlijk het ons voorkomt, dat XENOPH. EPHES., door, te midden van een eenvoudig verhaal, het woord *veinzen* te gebruiken, zijne lezers hier aan een *priesterbedrog* zou hebben willen doen denken; zoo is vooral de beteekenis van *veinzen*, welke *in dezen zin* door de genoemde uitleggers aan het woord προσποιεῖσθαι gegeven wordt, bij ons zeer verdacht. Eigenlijk beteekent προσποιεῖσθαι *sibi aliquid affingere*, en vanhier is de overgang tot de beteekenis van *veinzen*, *simulare*, zeer gemakkelijk. Maar dit *veinzen* betreft altijd *onze* zaak, *onze* gedachten enz. Zoo kan ik zeggen προσποιεῖσθαι φιλίαν, εὔνοιαν enz. *vriendschap, goedwilligheid jegens iemand veinzen*. De zaak, derhalve, die geveinsd wordt, betreft den *veinzer zelven*, en niet eenen anderen. Als ik dus zeggen wil, *mihi aliquid affingo*, *simulo*, dan gebruik ik προσποιοῦμαι: maar wil ik uitdrukken, *fingere aliquid*, *comminisci*, dan zeg ik πλάττω of πλάττομαι; en dit woord had, volgens de opvatting der uitleggers, XENOPHON EPHES. moeten gebruiken. Wij ontkennen daarom niet, dat πλάττειν en πλάττεσθαι dikwijls hetzelfde beteekenen met προσποι-

σκοπεῖσθαι (zie b. v. XENOPH. *Memor. Socr.* II. 6, 37.); maar wij gelooven niet, dat προσποιεῖσθαι denzelfden omvang van beteekenis heeft als πλάττειν en πλάττεσθαι. Deze woorden beteekenen en *fingere* en *sibi aliquid affingere*, i. e. *simulare*; terwijl, zoo ver wij ons herinneren, προσποιεῖσθαι slechts de *laatste* en niet de *eerste* beteekenis heeft. XENOPHON had dus moeten schrijven ἔπλαττον of προσέπλαττον. Vraagt men nu, of wij dit laatste woord voor de ware lezing houden? Zeker zouden wij het de voorkeur geven boven προσεποιοῦντο; maar keuren het daarom niet goed, dewijl de boven gemaakte bedenking, of het wel waarschijnlijk zij, dat XENOPHON hier van *priesterlist* zou hebben willen spreken, ook op het woord προσπλάττειν toepasselijk is. HEMSTERHUIS zegt: si lectio προσεποίουν proba sit, significabit: *et illud commentum addebant, insuper fingebant.* Een weinig daarna leert ons LOCELLA uit DORVILLE *ad Charit.*, dat COCCHIUS onder het woord προσεποίουν een streepje gehaald had: *quocirca*, zegt LOCELLA, *credere licet, eum in comparatione Codicis Florent. obscure scriptum hoc verbum reperisse.* Is dit laatste waar, dan, gelooven wij, zal elk, die eenigzins met geschrevene Codices bekend is, ons toestemmen, dat in een woord, uit zoo vele syllaben bestaande, die onduidelijkheid gemakkelijker in het *midden*, dan in het einde of in de terminatie ontstaan kon. Dit zou een nieuw bewijs zijn, zoowel tegen προσεποιοῦντο, als vóór de gissing, die wij oogenblikkelijk zullen voordragen. Ik trek van de Hemsterhuisiaansche uitlegging, om bijgebragte redenen, de denkbeelden van *fingere* en *commentum* af, en houde, *addebant*, *insuper dicebant.* Hiermede komt overeen de gissing van DORVILLE, door LOCELLA aangehaald, προσετίθουν. Ik stel mij daarenboven een woord voor, zeer vatbaar voor misschrijving, en waaruit gemakkelijk προσεποίουν kon geboren worden: en, dit alles bij elkander genomen, geloof ik, dat XENOPH. EPHES. geschreven heeft, προσεπεῖπον, *insuper dicebant.* Dit woord vindt men niet in den *Thesaurus* van STEPHANUS; maar BUDÆUS heeft het in zijnen *Commentar. Ling. Gr.* p. 36. En BUDÆUS was, naar het oordeel van WALCKENAER, een man, *quo nemo Græce doctior fuit.* Wij hebben onder anderen dit woord gevonden bij EUSTATH. *ad. Il.* Z. p. 523.

Maar wij moeten eindigen. Ten slotte dat zij het ons vergund,

gund, hier nog eenige litterarische kleinigheden nader te schrijven, die ons zoo voor de hand zijn gekomen, en met welker mededeeling wij den geleerden PEERLKAMP geen' ondienst hopen te doen.

ORELLI heeft in zijne bewerking van *Isocrat. Orat.* περὶ ἀντιδοσέως door MUSTOXYDES, 1814, de volgende gissingen op XENOPH. EPHES. voorgedragen, pag. 463. Op bladz. 208, naar de uitgave van MITSCHERLICH, wil hij gelezen hebben: τῶν πώποτε γαμουμένων — ὑπῆρξεν. Pag. 211. ὧν ἐπεθύμησαν (διὰ) χρόνων πολλῶν. Pag. 213. interpungeert hij: ἐκάλει μέγα, εἰς ὑπόμνησιν. Pag. 217. καὶ πάθος καὶ μέθη. Ἐν τούτῳ καὶ (ἡ) ἀρχή. Pag. 231. ἠπόρει, ὅ, τι ποιήσει; gelijk pag. 235, 251, 310. Pag. 251. καὶ (ἡ μὲν) σκήπτεται, ὁ δέ. Pag. 255. τὸ τῆς ἡλικίας ἄλλως ἀνύποπτον ἦν; gelijk pag. 252. καὶ ἄλλως ἀνδρικόν.

In het derde stuk der *Litterarische Analekten* van F. A. WOLF, uitgekomen in het jaar 1818, (hetzelfde jaar, waarin PEERLKAMP zijnen XENOPHON uitgaf) vindt men pag. 26 sqq. *Conjecturæ de locis nonnullis Achillis Tatii, Xenophontis Ephesii, Callistrati, aliorum.* De Schrijver (F. JACOBS) toont het *Specimen Observatt.* van PEERLKAMP te kennen, zie p. 37; maar de uitgave zelve van XENOPH. EPHES. kon hem niet bekend zijn. JACOBS verandert p. 7. (ed. PEERLK.) πολλὰ ἀνανοοῦντες in πολλὰ ἅμα ἐννοοῦντες. PEERLKAMP zegt, pag. 159. *mihi dudum in mentem venerat* ἅμα νοοῦντες. *Nihil tamen nunc esse mutandum judico.* Dit laatste kunnen wij ons van PEERLKAMP niet begrijpen. Even zoo leest JACOBS op pag. 41 πολλὰ ἅμα πάθη, in plaats van πολλὰ ἄλλα πάθη. En niet alleen heeft PEERLKAMP deze zelfde verandering voorgeslagen, maar heeft haar zelfs in den tekst opgenomen; over welke te groote vrijheid hij zich echter beklaagt in de *Præfatie*, pag. 67. Pag. 7. περὶ ἀνδρὸς ἔτι κατ' ἐμοῦ σκέψη. Beide, JACOBS en PEERLKAMP, houden de plaats voor bedorven, en beide lezen σκέψομαι. Maar JACOBS, niet kunnende berusten in κατ' ἐμοῦ, leest hier καὶ γάμου. Pag. 8. Abrocomes en Anthia worden op zee aangevallen met een ἐλαυνομένη νηΐ. τριήρης ἦν σὺν ὀξύτητι πολλῇ. Dit τριήρης ἦν is een *crux interpretum*. MITSCHERLICH houdt deze woorden voor eene *parenthese*, waarmede PEERLKAMP in zoo verre instemt, dat hij die woorden tusschen twee *comma's* plaatst. Maar in

de

de aanteekening, p. 179, merkt hij te regt aan, dat, naar den eisch der *parenthese*, er zou moeten gelezen worden: τριήρης δὲ ἦν. Dit zelfde wordt ook door JACOBS aangemerkt. PEERLKAMP houdt, op het voetspoor van LOCELLA, deze woorden voor eene glos. JACOBS gelooft, dat men in plaats van τριήρης ἦν behoort te lezen δὲ ἐιρεσίαν. Wij herinneren ons elders bij PORSON dit of iets dergelijks gelezen te hebben: *Jacobus neque ingenii neque doctrinæ est expers, sed subinde audacior.* Pag. 35. μή με ἐπὶ ἐκείνην τὴν τιμωρίαν ἅμα προσαγάγῃς. JACOBS emendeert: ὡς μαστροπὸς ἀγάγῃς. Pag. 30. ἤγετο δὲ ἡ Ανθία ἐπὶ τὴν τάφρον καὶ οἱ κύνες δὲ ἦσαν Αιγύπτιοι. Beide, JACOBS en PEERLKAMP, gissen, dat hier gelezen moet worden ἤγετο — τάφρον καὶ οἱ κύνες· οἱ κύνες δὲ ἦσαν Αιγύπτιοι.

Ad pag. 149. ed. PEERLK. De lezing van den *Codex Florent.* συμπεφήκει, door LOCELLA te regt een *monstrum vocabuli* genaamd, wordt door BAST in συνεμπεφήκει veranderd. Men zie zijne *Commentatio Palægraph.* in de *Appendix ad Gregor. Corinth.* p. 788. ed. SCHAEF. Voorts had de Heer PEERLKAMP hier met vrucht kunnen gebruiken de Aanteekening van JACOBS in *Anthol. Gr.* Tom. XI. p. 126.

Ad pag. 185. Over het gebruik van het woord ἄσμενος zie men vooral P. C. HESS, *Observ. Crit. in Plutarch. Vitam Timol.* p. 20. Francof. 1818.

Ad pag. 207. Over het gebruik te dezer plaatse van den Aoristus ἐργάσασθαι, in plaats van het Futurum ἐργάσεσθαι, zie men HESS l. c. p. 12, die te dezen aanzien van HEMSTERHUIS verschilt en met PEERLKAMP overeenstemt. Dezelfde overeenstemming met PEERLKAMP en afwijking van LOCELLA treft men hier aan ten aanzien van de lezing εἰ μὴ τύχοι in plaats van εἰ μὴ τύχῃ.

Ad pag. 248. De lezing συμφορὰν, door LOCELLA in den tekst opgenomen, wordt door BAST goedgekeurd, *ad Gregor. Corinth.* pag. 232. ed. SCHAEF.

Ad pag. 261. καὶ τὰ πρῶτά γε τοῦ ἔρωτος ὁδοιπορεῖ φιλήματα. Dit is misschien de eenige plaats, waar de naauwkeurige, geleerde en tevens *cordate* PEERLKAMP eene zwarigheid met stilzwijgen voorbijgaat. LOCELLA zet deze woorden over: *Primi quidem amoris viæ duces fuere oscula.* PEERLKAMP zegt, dat noch LOCELLA noch COCCHIUS den zin van XENOPHON gevat hebben. Maar welke is dan

de zin van XENOPHON? De zwarigheid ligt in het woord ὑδοιπορεῖν, hetwelk, gelijk BAST zegt *ad Gregor.* p. 215, niet beteekent *viæ ducem esse*, maar *iter facere.* BAST leest ὁδοιπόροι: *et primum quidem amoris comites fuere oscula*; gelijk de Franschen zouden zeggen: *Mon amour fut accompagné de. &c.* SCHAEFER *ad Gregor.* l. c. verkiest liever ὁδοποιεῖ: *et primum quidem amoris stadium muniunt oscula &c.* Voorts zie men over deze plaats JACOBS, *Anthol. Palat.* *III.* p. 777.

Ad pag. 331. Omtrent de *constructie* van het woord ἐνεχ-λεῖν met een' *Dativus* en *Accusativus*, vergelijke men HESS, l. c. p. 13.

Wij eindigen met eene Critische gissing te maken omtrent de *Adversaria* van PEERLKAMP. ABRESCH gist, p. 343, dat men, in plaats van σεμνὴν τηρήσειν, lezen moet ἦ μὴν τηρήσειν. Hierop zegt PEERLKAMP: *eadem conjectura, si bene meminerim, in mentem venit Marklando ad Maxim. Tyr. III.* 5. Dit is in zoo verre waar, dat MARKLAND deze gissing niet voorstelt op *Diss. III, Sect.* 5, maar op *Dissert. XXXV.* PEERLKAMP heeft zeker in zijne *Adversaria* geschreven *Dissert.* 35, en daaruit is geboren III. 5, alsof hij geschreven hadde 3, 5.

Wij weten wel, dat wij de grenzen eener gewone Recensie verre zijn te buiten gegaan: maar het gebeurt ons ook niet alle dagen, zulke boeken te moeten beoordeelen. Wij doen hulde aan de geleerdheid en de werkzaamheid van den Heer PEERLKAMP, en wenschen hem hartelijk toe, dat God hem nog lange spare, ter handhaving van onzen vaderlandschen letterroem! Hij heeft reeds veel gedaan, en kan nog veel doen. Het Haarlemsch *Gymnasium* zij met zulk eenen Rector, en het geheele Vaderland met zulk eenen Letterkundige, gelukgewenscht!

Recensent, voorziende, dat hij te eeniger tijd in het geval zal komen, van zich op deze Recensie, als *zijn* werk, te moeten beroepen, en van de gemaakte aanmerkingen het noodige gebruik te maken, neemt de vrijheid, door onderteekening van zijnen naam, beslag op deze beoordeeling te leggen; geloovende tevens, dat de Heer PEERLKAMP deze openbaarmaking als een' waarborg zal beschouwen, dat wij ons, bij de beoordeeling van zijn voortreffelijk werk, vrij-

ken.

kenden van die onedele vitzucht en kleingeestigen letterdijd, die wij wel eens, bij sommige onzer vaderlandsche Geleerden, met droefheid opmerkten.

Leyden, den 16 December 1819.

E. A. BORGER.

Maria Tesselschade Visscher, op het Slot te Muiden. Blijspel, door A. BEELOO. *Te Amsterdam, bij* M. Westerman. 1819. *In kl.* 8vo. 64 *Bl.* *f* :-8-:

Het oude Tooneel kende geene andere dan *Treur-* en *Blijspelen*, omdat de oude Tooneeldichters alleen bedoelden, den mensch, of van zijne *beklagelijke*, of van zijne *belagchelijke* zijde voor te stellen, en, daardoor, of *treurige*, of *blijde* aandoeningen te verwekken. Sedert men zich ruimer stof ter bewerking verkozen, en, te regt, begrepen heeft, dat het Tooneel zich niet, bij uitsluiting, tot het *droevige* of *gelachverwekkende* behoefde te bepalen, heeft men echter de oude onderscheiding willen behouden; en dwaze kunstregters hebben menig voortreffelijk stuk alleen daarom veroordeeld, omdat het eigenlijk noch *Treur-* noch *Blijspel* kon worden geheeten; even alsof ernstige stukken, schoon zij geene tranen afpersten, — of over het geheel aangename, schoon zij niet deden schateren, — en of zulke, waarin vreugde en droefheid elkander afwisselen, geene echte afbeeldingen van het menschelijk leven konden zijn, en niet zoo bewerkt konden worden, dat men ze met deelneming en genoegen aanschouwen, en er zedelijk nut uit trekken kon. De ondervinding heeft het tegendeel geleerd; en wij zijn het met VOLTAIRE eens, die gewis een bevoegd regter was, dat men geene soort van voorstelling van het Tooneel moet uitsluiten, en dat van alle soort datgene het beste gekeurd moet worden, hetwelk best bewerkt is. Maar nu is het evenwel, naar ons oordeel, wezenlijk een misbruik van den naam, wanneer men een stuk *Blijspel* noemt, waarin de Dichter zich niet, als *hoofddoel*, heeft voorgesteld, *vrolijke* tooneelen te schetsen, welke den aanschouwer vreugde en gelach veroorzaken; even als men het geen *Treurspel* heeten kan, waarin hij, door het voorstel van menschelijken tegenspoed, ellende of verkeerdheid,

heid, niet *voornamelijk* bedoelt, fombetheid, gevoelig medelijden, of edele verontwaardiging, te doen geboren worden: *a potiore enim parte fit denominatio.*

Volgens deze aanmerkingen, draagt het ftuk voorhanden den titel van *Blijfpel* niet met genoegzaam regt. Het bedoelt geenszins *voornamelijk* de aanfchouwers de lever te doen fchudden, en ftelt niet één *belagchelijk* karakter voor. Schoon er vrolijke tooneelen in zijn, deszelfs hoofddoel is *ernst*, is TESSELSCHADE voor te ftellen in het algemeen karakter van eene verftandige, geestige, brave vrouw, eene warme, gedienftige vriendin, vijandin van twist, en, met betrekking tot liefde, boven zwakheid verheven. — Ziet hier het beloop.

TESSELSCHADE komt, op eene noodiging van den Drosfaard HOOFT en zijne vrouw, op het flot te *Muiden*, derwaarts geleid door CONSTANTIJN HUIGENS. Zij ontmoet er CASPAR BARLÆUS, die heimelijk op haar verliefd is, zijne liefde aan den Drost en zijne vrouw beleden heeft, en van dezen de verklaring heeft ontvangen, dat zij zijne liefde goedkeuren. COENRAAD BURG, minnaar, mede in het geheim, van HOOFT's dochter CHRISTINE, en van haar weder bemind, heeft met haar het plan beraamd, om, door TESSELSCHADE, aan hare ouders kennis van hunne genegenheid te geven, en hun om toeftemming tot hun huwelijk te verzoeken. VONDEL, federt eenigen tijd met den Drosfaard in onmin, en wenfchende met hem te verzoenen, is mede naar *Muiden* gekomen, om door TESSELSCHADE dien zoen te bewerken. Beide vinden gelegenheid om haar hun aanzoek te doen, en zij belooft aan beide, dat zij aan hun verlangen voldoen zal. Intusfchen treft BARLÆUS haar alleen, en doet aan haar zijne liefdeverklaring; doch hij lijdt *refuus*; zelfs de voorfpraak van HOOFT, daartusfchen gekomen, baat hem niet. TESSELSCHADE doet nu aan HOOFT het voorftel van verzoening met VONDEL, en, als zeker van wèl te zullen flagen, roept zij zelfs den laatften te voorfchijn; doch nu moet zij, op hare beurt, met hem de *mortificatie* eener weigering en eens heengaans van HOOFT ondergaan. (De Dichter had haar, naar ons oordeel, deze teleurftelling moeten befparen.) Zij overreedt echter HOOFT daarna; en deze neemt VONDEL weder, als vriend, aan. Ook gelukt het haar, en wel met kleine moeite, om de toeftemming van den Drost en zijne gade, tot de echtverbind-

tenis van BURG en CHRISTINE, te verwerven; doch nu doet HOOFT, op zijne beurt, eene nadere poging, om haar hare hand aan VAN BAARLE te doen geven; dan zij blijft weigeren, als ongezind tot een tweede huwelijk. — In het laatste tooneel van het stuk treden nog vijf vrienden en twee vriendinnen van den Drossaard op, als, buiten zijn weten, door zijne vrouw ter maaltijd genoodigd, om de vreugde van dezen dag te helpen volmaken. Slechts één derzelve, echter, spreekt weinige woorden, en onder de *zwijgende* is (let wel!) GER. JO. VOSSIUS, een man, door sommigen, als geleerde, zelfs boven GROTIUS geschat!

Om nu over het geheel ons gevoelen te zeggen: hoezeer de Dichter doet opmerken, dat het stuk een *karakterstuk* is, (in den *algemeenen* zin namelijk, dien wij hebben aangewezen) gelooven wij toch niet, dat dit genoegzame reden was, om alle *intrigue*, waarvoor het anders wel vatbaar geweest was, en dat het interessanter en aangenamer had kunnen maken, uit te sluiten. Ook komt ons de geheele inhoud niet gewigtig genoeg voor, om veel belang te wekken, of te verwachten, dat het stuk, ten tooneele gevoerd, zeer voldoen zal; gelijk de ondervinding op ons Amsterdamsch Tooneel, ondanks al de talenten van Mejufvrouw KAMPHUYZEN, bereids geleerd heeft.

Verre intusschen zijn wij af, van aan hetzelve alle verdiensten te ontzeggen. In tegendeel, er zijn tooneelen, die ons zeer behagen; de versificatie is doorgaans gemakkelijk en vloeijend, en de zamenspraak hier en daar voortreffelijk. Ook ontbreekt het geenszins aan fijne scherts en comische bevalligheid, welke toonen, dat de Dichter goeden aanleg voor het *Blijspel* heeft; en wij durven hem zeer wel aanmoedigen, om dit zijn talent verder te beoefenen.

Maar nu moeten wij toch ook onze *bijzondere* aanmerkingen maken. De vrouw van HOOFT komt hier, naar ons oordeel, in een ongunstig licht voor. Zij wil geestig wezen, en is over het geheel laf. Zij snapt veel, toont weinig oordeel, en wil ons, als gemalin van den Drossaard, maar geheel niet bevallen. Zoo ook behaagt ons CHRISTINE niet, als zijne dochter. Hare gemeenzaamheid met BURG is die van eene kamenier met eenen livereibediende, niet die van eene welopgevoede juffer, vooral daar hare ouders niets van hunne liefde weten.

HOOFT is buitensporig in TESSELSCHADE's lof, en de Dichter vergat zich zeker, als hij hem, *tegen zijne vrouw*, zeggen liet:

In waarheid, drukte mij niet reeds een last van jaren,
Ik ging op 't oogenblik mijn' liefde aan haar verklaren;

en als hij hem, op haar zeggen,

Mijn Heer gemaal vleit mij bijzonder,

laat antwoorden:

'k Meen, mijn waarde!
Bezat ik niet in u mijn' besten schat op aarde.

Dit is weinig beter, dan het volgende in Mevrouw HOOFT's mond. Zij had, zegt zij tegen VAN BAARLE, onlangs opgemerkt, dat hij, in TESSELSCHADE's bijzijn, *somber, stil, als in zich zelv' begraven* geweest was, enz. en, als hij zich wil ontschuldigen, zegt zij hem regtuit, dat hij verliefd is. Hij bekent het ten halve, en nu laat zij zich dus hooren:

— Ja, is men verliefd, dan is men zeker *woelig*
. . . .
. . . . dan kan men immers *vliên*,
En dikwijls *somber* zijn, maar tevens *heimlijk juichen*.

Hoe hangt dit zamen, en hoe past dit aan de vrouw van HOOFT? Mij dunkt, deze moest eene deftige en waardige, hoewel minzame, matrone geweest zijn.

HOOFT heeft wel groote gedachten van een huwelijk tusschen TESSELSCHADE en VAN BAARLE, als hij zegt:
„ Die echt zou zekerlijk een zegen zijn *voor de aard'*."

Op bladz. 53 wenscht HOOFT zijne vrienden bij zich, en vraagt, naar den achtergrond van het tooneel gegaan zijnde:

Maar ziet mijn oog *van verr'* niet iemand *in 't verschiet?*

Ja (antwoordt hij) 't is mijn *oude* knecht.

Hier, SAMMER! (roept hij) wil toch komen.

Hij

Hij spreekt nog één' regel, en SAMMER verschijnt. Die oude SAMMER moet geen *sammelaar*, en nog zoo vlug op de koten, als zijn Heer goed van long geweest zijn!

De laatste regel van het stuk heeft ons gestooten. „Neêrland (zegt TESSELSCHADE zelve) zal *ed'ler* vrouwen *nog dan* TESSELSCHADE kweeken."

Wij willen geene gebreken van taal en uitdrukking opmerken. Die zullen zich, met den tijd, van zelve verbeteren. Zoo ook, hier en daar, het stootende van het vers. Doch wij herinneren den Heere BEELOO de aanmerking, (wij meenen van BLAIR) dat, zoo in eenig dichterlijk werk *proza* te pas komt, het zekerlijk is in dat, hetwelk de verkeering der menschen, in het dagelijksch leven, nabootst. Wij houden ons overtuigd, dat zijn Ed. zich hier dikwijls anders en natuurlijker zou hebben uitgedrukt, dan hij gedaan heeft, zoo het *rijm* hem niet belemmerd had. — Nog éene aanmerking, die ons schier ontslipt was. TESSELSCHADE slaat VAN BAARLE's hand af, omdat zij (gelijk wij zeiden) tegen een tweede huwelijk is. Zij besluit hare weigering niet eenige regels van CATS, waarvan de laatste is: „Niet en gaat voor de eerste trouw." Was dit kiesch gezegd tot HOOFT en zijne vrouw, die beide te zamen in tweeden echt leefden? En hoe moest het der Drostinne smaken, dat haar man TESSELSCHADE's zeggen beaamde, met dezen regel: „Voorzeker, TESSEL's daân bestuurt een wijze rede"? Dit was waarlijk voor haar weder geen fraai compliment! Doch, gelukkig! de goede sloof bemerkte het niet.

Rosaura, of het geheime Gerigt van het Noodlot. Naar het Hoogduitsch van A. LAFONTAINE. *Met Platen. II Deelen. Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. *In gr.* 8vo. *Te zamen* 703 *Bl. f* 7-4-:

Het Noodlot staat, gelijk wij onlangs elders zeiden, ons altijd tegen, en wij voelen niet, waarom dit Heidensch ding ons romanlezend Publiek moet worden opgedrongen: wij houden het woord en het denkbeeld, dat het uitdrukt, verderfelijk. Maar LAFONTAINE meende het, vertrouwen wij, zoo erg niet, en men stelle er slechts het werkzaam bestuur der regtvaardig vergeldende Godheid voor in de

plaats, zoo hebben wij op dezen Roman, van den kant der zedelijkheid, niets te berispen. Wat vinding en uitvoering betreft, staat deze verdichting met de vele andere soortgelijke, en daaronder voortreffelijke, van den Schrijver gelijk, en zal gewis met veel voldoening gelezen worden; en wij zouden ons bij meer dan één gedeelte uitgelokt gevonden hebben tot het geven eener vrij uitvoerige proeve, zoo niet de vele drukpersen ons aanhoudend bezig hielden, en wij echter onze *Letteroefeningen* moesten beperken naar het vroegere bestek.

De geschiedenis begint nagenoeg met een schandelijk bedrog en vreesselijk gruwelstuk, hetwelk eindelijk aan het slot regtvaardige vergelding vindt, gelijk het bezwaarde geweten den misdadiger reeds vroeger, en gedurig wederom, en eindelijk aanhoudend pijnigde. Wij willen den Lezer niet vooruitloopen, noch van zijn genoegen beroven, door den draad der geschiedenis en derzelfs ontknooping mede te deelen. Hij zal voortreffelijke menschen, zuivere, beschaafde zeden, en verschillende beminnelijke karakters geteekend zien. Overal zal hij de verbastering en afwijking van het goede tastbaar aangewezen, en zich tegen het verkeerde zien waarschuwen. Huisselijk geluk en genot zal hij ook hier als de kweekschool van het goede erkennen; en, gelijk bij zoo menigen anderen Roman, zal het hem eenigzins smarten, dat het in de werkelijke wereld, en bij de tegenwoordige gesteldheid der menschen, zóó noch is noch worden kan. Maar wat schaadt dit? Waarom zouden wij ons niet mogen verplaatsen, ter verpoozing van de vermoeijenissen en ellende des levens, in eene wereld der verbeelding, indien wij maar zorgen, dat wij na deze verpoozing niet ongeschikter zijn voor onze tegenwoordige betrekkingen en werkkring, maar integendeel de menschheid door zoodanige tafereelen bij ons rijst in waarde en achting, en wij menigen wenk tot eigene veredeling tevens hebben opgezameld en nu voortaan behartigen? Men speele slechts den romanheld niet, en vordere geene romantische daden en verrigtingen van hen, die ons in de werkelijke en niet in de roman-wereld omringen. Ongelukkig, zoo men zijne vrouw of bruid niet beminnen kan, omdat zij niet zoo schoon is enz. als die in eenen roman, en zoo men in zijn gezin zich niet vergenoegen kan, omdat het niet zoo romanesk als in die fraaije verdichtselen is ingerigt. *Tantum!*

De

De Schipbreuk. Uit het Fransch, gevolgd naar het Engelsch, van Miss BURNEY. *Te Amsterdam*, *bij* de Wed. H. van Kesteren en Zoon. *In gr. 8vo.* 306 *Bl. f* 3-:-:

Een Roman is eene dichterlijke voorstelling van tooneelen uit het menschelijk leven; een schilderstuk. Daarom is het even zoo natuurlijk, dat de menschen gaarne Romans lezen, als het natuurlijk is, dat zij gaarne een goed schilderstuk zien. Maar een schilderstuk, het hebbe dan ook een alledaagsch tooneel ten onderwerpe, moet goed geschilderd zijn; er moet geene onnatuur in heerschen; in tegendeel moet ieder, ook het geringste, voorwerp met vlijt bewerkt zijn, tot het geheel behooren, en in zekere mate de oplettendheid boeijen, zoowel als het hoofdvoorwerp. Is aan deze vereischten voldaan, dan beschouwt men met vermaak datgene op doek, wat ons *in natura* geen oogenblik zoude bezig houden. Het is de gave van nabootsing der natuur, die bewonderd wordt, en er ligt over het voor oogen gestelde een glans, dien het in het werkelijke leven nimmer heeft. — Nu staat het den schilder ook vrij, zich eene wereld te scheppen, *situatien* zamen te stellen, gelijk die misschien in de werkelijke nimmer zijn voorgekomen. Alleen heeft hij te zorgen, dat alles, *in zijne soort*, natuur zij en bijeen behoore. Daar moet niets wezen, wat stuit, wat er als vreemdaardig inkomt, wat niet bestemd is om belagchelijk te wezen, maar het door het verband wordt. Stijfheid en gezochtheid moeten verwijderd zijn; om kort te gaan, alles, wat *in die zamenstelling* als onnatuur moet verschijnen. — Dit alles nu geldt ook van den Dichter, dus ook van den Romanschrijver, wiens werk in de rij van de voortbrengselen der dichtkunst op verre na niet de laagste plaats bekleedt, als vereischende wel mede de meeste moeite, gevoel en veelzijdigheid van oogpunten, en leverende zeker het meest boeijend en, zoo de Dichter zulks in het oog houdt, gelijk betaamt, ook van den zedelijken kant, nuttig onderhoud.

De Roman, dien wij hier voor ons hebben, voldoet aan geen van de opgenoemde vereischten. Hij bestaat uit eene, zonder de minste, belangwekkende, inwikkeling afloopende, met beurtelingsche redevoeringen (die gesprekken moeten heeten),

ten), en onnatuurlijkheden in karakters en beloop, aangevulde de vertelling, aan welker eind de beminden — *elkander krijgen.* Nergens eene diepte; nergens eene zedelijke strekking.

Lady EARLINGFORD reist met hare zeventienjarige dochter VIOLA uit *Engeland* naar *Bengalen*, waar haar echtgenoot zich bevindt. Zij lijden schipbreuk, maar, aan een stuk mast gebonden, komen zij op een eiland aan, waar toevallig ook juist eene kist van eenen neef, die mede op het schip was geweest, was aangedreven en op strand gezet, waardoor de schipbreukelingen voorzien werden met waskaarsen, boeken, messen, scharen, naalden, garen en andere noodwendigheden. Hier ontbreekt het nu niet aan bladzijden-lange uitroepingen en betoogen — onder anderen eene, regt wijsgeerig gestelde, vergelijking tusschen den man en de vrouw. — Het blijkt, dat nog een nabestaande der schipbreukelingen, maar die in het vaderland niet met haar op den besten voet gestaan had, en met haar op hetzelfde schip geweest was, op dit eiland was behouden. Nu zoude toch waarlijk ieder ander Christenmensch, in soortgelijke omstandigheden, hartelijk blijde zijn, eenen natuurgenoot te vinden; vooral zoude men dit van twee vrouwen verwachten, welke inderdaad wel eenen beschermer noodig hadden. Maar ja wel! Naauwelijks heeft Lady EARLINGFORD dien man herkend, of, terwijl zich op haar gelaat verwondering en *bittere beschouwing* uitdrukte, verwijderde zij zich, *en besloot van daar te vertrekken.* Er ontstaat een zeer pathetiek gesprek, waarin Lady EARLINGFORD onder anderen zegt: „Neen, mijnheer FITZ AYMER, gij zelf hebt eenen scheidmuur tusschen ons opgetrokken; uwe handelwijs is van zulk eenen aard, dat, noch in dit, noch in eenig ander oord, het immer te wenschen zij, dat wij elkander weder ontmoeten!" — Ondertusschen het trekt bij; en de Lady, op dit eiland stervende, geeft, kort vóór haar verscheiden, eenen brief aan VIOLA, om, zoo zij immer het geluk mogt hebben haren vader weder te zien, dien hem te overhandigen, mits zij zelve tevreden ware met den inhoud, welken zij, vóór het overhandigen aan vader, mogt leeren kennen, en die niets geringers was dan het verzoek — VIOLA aan FITZ AYMER ter vrouwe te geven. Na eenigen tijd komen zij dan ook van het eiland af en in *Engeland*, waar vader ook reeds is aangekomen. Alles loopt netjes los, en vader geeft;

op

op den brief zijner overledene gade, gaarne en terstond zijne dochter aan FITZ AYMER. — Dit is het beloop van het vervelend verhaal, aan hetwelk het *vignet* beantwoordt.

Grieksch Leesboek van F. JACOBS. *Ten dienste der Nederlandsche Jeugd bewerkt door* G. LEEN, *Rector der Latijnsche Scholen te Zwol. IVde Deel. Poëtische Afdeeling. Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. 1819. *In gr. 8vo. f* 2-14-:

De geleerde en met regt beroemde JACOBS heeft zich zeer verdienstelijk gemaakt bij de jeugd, welke opgeleid wordt tot de kennis der Grieksche taal, door het uitgeven van leesboeken voor de vatbaarheid van verschillende klassen. Het is bekend, met welk een nut de twee eerste stukjes ook in ons Vaderland zijn gebruikt en nog gebruikt worden. De Heer LEEN heeft een' goeden arbeid verrigt, door dezelve voor de Nederlandsche jeugd te bewerken. Hij verdient op nieuws onzen dank, door het uitgeven van dit poëtisch leesboek. Dat men het zoude kunnen gebruiken tevens met de tweede afdeeling, of zelfs bij het midden van de eerste afdeeling van JACOBS' prozaïsche leesboeken, en dus op de laagste klassen, stelt de uitgever voor vast. Dan, dit komt ons zoo duidelijk niet voor. Wij meenen, dat de leerlingen gewoonlijk, ten minste voor alsnog, op die klassen de mate van Grieksche taalkennis niet bezitten, welke vereischt wordt om poëzij te verstaan, en het hun in den beginne meer verwart dan helpt, indien zij dadelijk en de prozaïsche en de poëtische taal leeren, welke toch zoo veel verschillen, dat men ieder bijna eene taal op zich zelve zoude kunnen noemen. Doch dit hangt af van het gebruik van dit boek, en beneemt niets aan deszelfs waarde. — De afdeelingen zijn in eene geleidelijke orde bevat. I. Elegeïsche Spreuken. II. Puntdichten. III. Stukken uit Homerus. IV. Herderszangen en Idyllen. V. Lierdichten. VI. Eenige stukken uit Tooneeldichters; en eindelijk eene Lyrische bijdrage voor de hoogste klassen, welke men verschuldigd is aan den Heer TIERSCH. Wij twijfelen niet, of dit leesboek zal, over het algemeen, wel voldoen. Ééne bedenking geven wij, of, bij eenen tweeden druk, welken wij den ijverigen THIEME van harte toewenschen, het niet doelmatiger ware, dat een zeer aanmerkelijk gedeelte der

der ophelderingen achtergelaten werd. Wij verbeelden ons, dat het den leerling al te gemakkelijk gemaakt is. Zal hij goed vorderen, hij moet zich vroeg gewennen aan eigen onderzoek. En hier blijft, op menige bladzijde, den leerling niets over ten onderzoek, noch den onderwijzer ter verklaring. Wij gelooven, dat het, over het algemeen, best was, den leerlingen de oude Schrijvers, of uittreksels uit dezelve, te geven, zonder eenige verklaring er bij te voegen, ten zij in den uitersten nood. Indien de Heer THIEME besluiten mogt, de *Attika* van JACOBS insgelijks voor de Nederlandsche jeugd te laten bearbeiden, hetgene wij hartelijk wenschen, zouden wij gaarne zien, dat dit meer in het oog gehouden wierde. Wij hebben de Hoogduitsche uitgave van JACOBS' Leesboek van 1806 daar voor ons, en zien reeds met genoegen, dat er geene woordenlijst achter is. Maar de verklaringen, onder den tekst gevoegd, zijn te menigvuldig, en gaan over te duidelijke plaatsen. — Men heeft zoo dikwijls, en met reden, geklaagd over de uitgave van MINELLIUS voor het Latijn. Nu moet het Grieksch, volgens de tegenwoordige inrigting, dadelijk en tegelijk met het Latijn geleerd worden. Waarom zal men dan den leerlingen Grieksche uitgaven bezorgen, volmaakt *ad modum* JO. MINELLII? Neen! De leerlingen moeten te huis zoeken, denken, vergelijken, en met ongeduld wachten naar de verklaring van hunnen leermeester, en den leermeester niet in het boek zelf hebben.

Spookvertellingen voor Kinderen. Met Platen. Te Zaltbommel, bij J. Noman. *In* 12*mo.* 116 *Bl. f* :-18-:

Een veertigtal vertellingjes van gewaande spokerij, altijd echter ontdekt als bedrog of misleiding, (eene enkele uitgezonderd, er enkel om eens te lagchen bijgevoegd) maakt den inhoud van dit boekje uit, dat zich echter noch door nieuwheid, noch door het naïve der verhalen aanbeveelt, en even weinig door bijzondere naauwkeurigheid van taal en spelling uitmunt. De goede bedoeling, om kinderen, en door de verhalen, en door voor- en naberigt, tegen de vrees voor spoken te wapenen, is echter lofwaardig, bijaldien zulks bij die kinderen, voor wie men dit boekje koopen zal, nog behoefte is; en dit publiekje kan toch nu wel niet groot meer zijn.

BOEKBESCHOUWING.

Geschiedenis der Menschheid naar den Bijbel, door HERMAN MUNTINGHE. *XI Deelen.*

(*Vervolg van bl. 673 des vorigen jaars.*)

[VIIIste Deel.] Tijdens de Babylonische gevangenis waren de beide rijken, van Israël en van Juda, geheel vernietigd. Het rijk van Juda bleef echter in zijnen staat van ballingschap in zijn geheel, en bewaarde zijne geslachtlijsten. De glans der Godsregering was wel verdoofd, maar de Voorzienigheid bleef zich werkzaam betoonen omtrent hare oogmerken, en wel aanstonds reeds daarin, dat Nebukadnezar eenige aanzienlijke Joodsche jongelingen aan zijn hof verhief, waaronder Daniël, die zeer veel bijdroeg, dat de Joodsche Godsdienst onder de Babyloniërs in aanzien kwam. — Onder Belzazar wordt het Babylonische rijk door Cyrus ingenomen, en Daniël, een van de drie Vorsten, die over het geheele land werden aangesteld, handhaaft zijnen Godsdienst, ondanks alle pogingen der vijanden.

De toestand der Joden in de Babylonische gevangenis was voor hunne verstandelijke beschaving niet zeer gunstig. Alleen van de dichtkunst vinden wij eenige, schoon in verhevenheid en smaak merkelijk afnemende, proeven.

Wat de zeden aangaat: eenige brave mannen uitgezonderd, bragten de Joden reeds zeer bedorvene zeden mede naar Babel. Deze onzedelijkheid schijnt, ten minste in de eerste tijden van derzelver verblijf in Babel, niet verbeterd te zijn, blijkens de klagten van Ezechiël. Dit kwaad werd bevorderd door valsche Profeten en door onheilige Priesters. Dit is echter zeker, dat Joden en Israëlieten, alras na hunne gevankelijke wegvoering, de afgoderij verzaakt hebben, doordien Jeho-

van hun thans al meer bekend werd, niet alleen als hun nationale God, maar ook als die, die hemel en aarde bestuurde, — doordien zij op eene zoo treffende wijze vervuld zagen, wat de Profeten hun, uit naam van Jehovah, van deze ballingschap, als straf voor hunne afgoderij, zoo vaak voorzegd hadden, — en doordien de Jood *met geweld* van zijnen Tempel en voorvaderlijken Godsdienst was afgescheurd. Zoo diende de Babylonische gevangenis der Voorzienigheid tot hare oogmerken. Gemis van gelegenheid tot uitwendigen Godsdienst versterkte, bij brave menschen, dien van het hart.

Ondertusschen zorgde Jehovah ook nu voor de handhaving en bewaring van den Godsdienst, door de redenen en schriften der Profeten. Dezer Godsdienstleer was thans nog dezelfde als bij hunne voorvaderen. Tot de bijzondere wijziging van dezelve, in dezen tijd, behoorde, dat, naar mate de Joden meer getuchtigd werden, de Profeten, aan den eenen kant van Jehovah's strafvorderende geregtigheid, maar ook aan den anderen van zijne vergevensgezindheid, veel spraken. Ook spraken zij met zeer duidelijke bewoordingen van het toekomend leven. Zeer vermeerderd, wijders, vindt men bij hen de leer der geesten, en bij Daniël het eerst *namen* aan de engelen gegeven.

Schoon de afgoderij in de ballingschap was verminderd, waren echter de zeden der Joden, zeer bedorven, en maken het voorwerp van de bestraffingen der Profeten uit, wier denkbeelden van godsvrucht en deugd nog even zuiver waren als te voren; want ook zij stonden zoowel op bekeering van het hart, als van de uiterlijke daden. De bijzondere pligten, die gevorderd werden, waren dezelfde als voorheen. Ezechiël inzonderheid neemt onder allen tot gronden, waarop hij de verpligting bouwt, deels Jehovah's vergevensgezindheid, deels dat elk de gevolgen van zijne eigene ondeugd zou ondervinden. Zedelijke en godsdienstige

deugd

dengd stelden Ezechiël en Daniël als één der voornaamste voorregten der Messiaansche dagen.

De voorzitzigten omtrent den Messias komen in dit tijdvak niet weinig uitgebreid en verhelderd voor; echter zoo, dat de voorgaande denkbeelden ten grondslage bleven liggen. — Deze was de staat van godsdienst en zedeleer in dit tijdvak.

De vrijheid, door Cyrus aan de Joden gegeven, ter terugkeering naar hun vaderland, was een natuurlijk gevolg van zijne edelmoedige inborst, maar ook van zijne godsdienstige denkwijze; want de oude Perzianen vereerden slechts éénen God, onder het zinnebeeld van het vuur en de zon. Cyrus' vriendschap voor de Joden, en zijne erkenning van hunnen God, was wederom een stap verder gevorderd tot de algemeene vereering van den waren God.

Zoo gingen dan, op Cyrus' vergunning, 42360 Joden (de dienstbaren niet medegeteld) naar hun vaderland terug, waarbij zich nog eenige weinige uit de Israëlietische stammen, vroeger weggevoerd, schijnen gevoegd te hebben. De Samaritanen deel willende hebben aan de opbouwing van den Tempel, en dit door de Joden geweigerd wordende, legden zij dezen allerlei hinderpalen in den weg; en zoo ontstond de vinnige haat tusschen beide volken. Ondertusschen werd het werk toch, later, binnen weinige jaren ten einde gebragt.

Onder Darius Hystaspes kreeg Ezra last, naar Jeruzalem te gaan, en in Godsdienst en burgerstaat te herstellen, wat nog hersteld moest worden. Hij deed dit op de nadrukkelijkste en plegtstatigste wijze; schoon er na zijnen dood nog veel ontbrak, wat tot welzijn der Joden vereischt werd, en er nog veel belemmerends overig was. Hierin werd voorzien door Nehemia. — Hiermede eindigt de geschiedenis der boeken van het Oude Verbond, en eenige *apokryphe* boeken, JOSEPHUS enz. moeten vervolgens ten leidraad verstrekken. De Joden genoten onder de Perzische regering zoo veel vrijheid, als een afhankelijk volk begeeren kon.

 Ook

Ook onder Alexander den Grooten, veroveraar van Perzië en van Palestina, was de staat der Joden gunstig. Zij verschijnen nu, als door hun verblijf onder de Babyloniërs eenigzins gevorderd in kunsten der pracht en in koophandel; maar in verstandelijke beschaving schijnen zij weinig in dit tijdvak vooruitgegaan. Onder al de kunsten heeft zich de dichtkunst bij de Joden het langst staande gehouden, en zijn daarvan ook in dit tijdvak bewijzen. Schoon de afschriften van de boeken des Ouden Verbonds, hoewel schaars aanwezig, nog waren bewaard gebleven, had toch in de ballingschap alles medegewerkt tot verval van Godsdienst en zeden; echter was de afgoderij gefnuikt. Jehovah verwekte dus onderscheidene mannen tot herstelling van den Godsdienst. Tot die van de Godsdienstleer werkten vooral Haggaï en Zacharias. Hun God is over het gansch heelal. De door hen begeerde deugd bestaat niet in plegtigheden. Bij Zacharias is spoor van geloof aan zaligheid na dit leven, en duidelijk zijn bij beide Profeten de uitzigten in de Messiaansche tijden. Dit was onder Zerubbabel, den leidsman der Joden uit Babel. Ezra zorgde, dat het volk weder met de wet bekend en in dezelve onderwezen wierde. Na hem komt Nehemia voor als een uitmuntend hervormer, niet alleen van de staatkundige, maar ook van de godsdienstige en zedelijke gesteldheid der Joden. — Te dezen tijde treden de Messiaansche voorzeggingen van Maleachi zeer in bijzonderheden, spreken van den wegbereidenden Gezant, die voor den Messias heen zou gaan, en van dezen als van den Engel des verbonds; naar wien de Joden verlangden. Ook wordt deze geschetst als een straffend regter der goddeloozen, en de voorlooper zinnebeeldig Elias genoemd.

De Perzen kregen nu ook hoogachting voor den éénen waren God, en vele in Babylonië blijvende Joden leg-den nu reeds den grond tot die algemeene verwachting van eenen voornamen wereldbestuurder, welke wij naderhand in het Oosten vinden, en van het geloof aan

éénen

éénen God, hetwelk in volgende tijden aan zoo vele Heidenen, inzonderheid in het Oosten, gemeen was."

Na Alexander's dood kwam Egypte onder Ptolemeus Lagi, en ook Judea. Vele Joden geraakten naar Egypte, waar de wetenschappen bloeiden, maar genen juist geen voordeel deden in hunne godsdienstige gezindheden. Zij verwisselden dikmaals van heerschappij. Gedurende al den tijd, van den dood van Alexander tot op Antiochus Epiphanes, zag het er met de godsdienstige en zedelijke beschaving der Joden zeer slecht uit.

In het zedelijk verval der Joden moet de grond gezocht worden van het ontstaan van de sekte der Sadduceërs, en door de kracht der tegenwerking ontstond het huichelend Pharizeïsme, hetwelk, om meer steun te hebben, dien het in de heilige Schriften niet vond, denzelven in overleveringen zocht. Ook heeft men waarschijnlijk om dezen tijd den oorsprong der Synagogen te stellen. Eindelijk greep ook de zucht tot het verwonderlijke en avontuurlijke plaats; waarvan voorbeelden in de *apokryphe* boeken.

Stelt men vast, dat de Joodsche Godsdienst in de Babylonische gevangenis met vele vreemde denkbeelden zij vermengd geraakt, zulks is niet waar *in die hooge mate*, waarin men dat stelt. Van de Grieken namen zij nog minder over. Maar het bijgeloof aangaande de magt der booze geesten vinden wij in dit tijdvak onder de Joden reeds aanmerkelijk toegenomen. Vreemd is het, dat bij Jezus Sirach geen spoor van heldere uitzigten over den dood en de eeuwigheid, die de Joden anders nu toch wel hadden, wordt gevonden. Dit is ook het eenigste boek, waaruit wij den staat der zedeleer onder de Joden te dezen tijde kunnen leeren kennen. Godsvrucht is ook bij Sirach de bron van alle pligten. Hij dringt aan op de plegtigheden; doch zij zijn bij hem de hoofdzaak niet. Maar hij scherpt den haat in tegen vijanden. [Schoon wij in de plaats, door den Heer MUNTINGHE aangehaald, meer eene, alle-

zins door ondervinding gewettigde, waarschuwing meenen te zien, den vijand *nimmer te veel te vertrouwen.*]

Onder Antiochus Epiphanes was de verbastering, door aanneming van Heidensche zeden, zelfs in den Priesterstand, hoog geklommen. Deze omstandigheid, echter, werkte bij anderen die hardnekkige vasthouding aan voorvaderlijke, welke wij in de vervolgingen ten tijde der Makkabeën zien werken, de geschiedenis van welke ons den voorvaderlijken Godsdienst der Joden wel in groot gevaar, echter, door den ijver van standvastige, veel ook Pharizeeuwsche aanklevers, gelijk een, met het zwaard bekeerende, Johannes Hyrcanus, behouden, voor oogen stelt, en ons de wijze besturingen der Voorzienigheid, ter voorbereiding eener latere ontwikkeling, doet opmerken.

De Pharizeërs waren onder dat alles, als afzonderlijke sekte, reeds tot hoog aanzien, en zelfs tot invloed in de staatzaken, geklommen. Ook de Sadduceërs maakten eene bijzondere sekte uit. De Esseërs waren eene soort van Joodsche monniken, zich meest vermenigvuldigende in Egypte, en waarvan men voorts weinig weet.

In Egypte en aan hetzelve onderworpene landen waren de Joden in groot aanzien. Zij vonden smaak in de wijsgeerte van Plato en Pythagoras, en vereenigden die met hunnen Godsdienst. Merkwaardig is het, dat de standvastigheid der Joden, onder de vervolgingen van Antiochus Epiphanes, hen en hunnen Godsdienst bij andere volken zeer in achting bragt.

Hyrcanus zoon, Aristobulus, verbond in zich de hoogepriesterlijke met de koninklijke waardigheid. De twist zijner zonen na zijnen dood maakte, dat Pompejus ingeroepen werd ter beslissing; en zoo kregen de Romeinen invloed op het bewind van Judea, terwijl het gezonken geslacht der Makkabeërs vervangen werd door dat van Antipater, gunsteling der Romeinen, vader van Herodes, die ten tijde des Zaligmakers leefde, en het bewind over Judea verkreeg.

De Samaritanen waren aanvankelijk vereerders der afgo-

goden nevens Jehovah, maar hadden waarschijnlijk ten tijde van Ezra de afgoderij reeds laten varen. De Perzen waren oorspronkelijk een klein, nomadisch volk, maar dapper. Cyrus bedierf hen, door hen tot veroverenden krijg aan te voeren. Zij vereerden slechts éénen God, waarvan het vuur en de zon de afbeeldsels waren. De meestbeschaafde volken in het Oosten bewaarden het langst de godsdienstige denkbeelden der Aartsvaders.

Bij alle zuiverheid der oudste godsdienstige denkbeelden, sprak men toch doorgaans over God in eene verbloemde taal. Men oordeelde niets geschikter, om de *natuur* van God af te beelden, dan *het licht*. Bij nadenken over het onderscheid tusschen goed en kwaad, noemde men dus natuurlijk het kwaad *duisternis*. De duisternis, of het kwaad, dacht men verder, kon niet van God komen; men stelde dus vast een goed en een kwaad wezen, met elkander in gedurigen strijd, mitsstaande onder de magt van eenen opperlten God. Zoo ontstond de leer van goede en kwade geesten. Het teeken met de zaak verwisselende, nam men de zon voor de Godheid zelve, en maan en sterren voor mindere Godheden. De Magi, of Oostersche wijsgeeren, waren of sterrekundigen, of zedekundigen, of natuurkundigen. De beroemdste hunner was Zoroaster. — In het vroeg beschaafde Indië berustte de beschaving eeniglijk bij de priesterschap, die hare wijsheid voor het volk geheim hield; dus is het moeijelijk, hare gevoelens op te geven. De Indianen stellen ééne Godheid, spreken van hare deugden bij persoonsverbeelding, en houden de beelden, als afbeeldsels van hemelsche, aan de Godheid dienstbare, wezens, in groote eere. Zij gelooven eene wereldziel en zielsverhuizing. Hunne deugden bestaan in uitwendige plegtigheden.

In Griekenland was de zucht voor kunsten en wetenschappen heerschend; maar deze waren meest dienstbaar aan de onzedelijkheid. De Sophisten bevorderden de ondeugd, welke Socrates zocht te stuiten, maar die het

het slagtoffer werd; terwijl zijne wijsgeêrte, later door zijne leerlingen onderscheiden gefatsoeneerd, vele uiteenloopende stelsels deed ontstaan, waarvan het eene het andere wilde verbeteren, en zoo in tegenovergesteld uiterste viel.

De oorlogzuchtige Romeinen bleven vreemd van wetenschappelijke en kunst-beschaving, totdat zij deze van de overwonnene Grieken overnamen.

Ten einde van dit tijdperk was de ware Godsdienst bijna geheel verbannen van de aarde. Het meeste van den voorouderlijken Godsdienst was nog onder de Palestijnsche Joden te vinden, en het Nieuwe Verbond leert ons, tijdens de geboorte van onzen Heer, edele karakters onder hen kennen. Pharizeërs en Sadduceërs, echter, ondermijnden den Godsdienst, elk op hunne wijze. — In de Heidensche wereld was het denkbeeld van éénen God bijna geheel verdwenen. Er was wel vele wijsheid en grootere kundigheid in de wereld; maar die stond in geen verband met de zedelijkheid. De zedeleer was te afgetrokken, en de wijsgeeren bemoeiden zich niet met het onderwijs van het volk. De schoone kunsten werden tot bevordering van weelde en wellust misbruikt.

De zedelijke nood was dus groot, en riep om eene buitengewone Goddelijke hulp, aan het menschdom in Hem geschonken, met wiens geboorte dit tijdperk eindigt.

(*Het vervolg hierna.*)

Specimen Hermeneutico-Theologicum, *quo vaticinationes Jesu Christi, de perpessionibus suis, morte et in vitam reditu, illustrantur et vindicantur*, quod — pro gradu doctoratus — publico et solemni examini submittit H. E. VINKE, *Amstelodamensis*. Traj. ad Rhen. apud *O. J. van Paddenburg* etc.

Het is den echten beminnaar van onzen geopenbaarden Gods-

Godsdienst, en van de heilige oorkonden, waarin dezelve vervat is, ten hoogste aangenaam, wanneer hij zich overtuigen kan, dat de jongelingen, die zich op onze Hoogescholen tot Godsdienstleeraars vormen, behoorlijk gewapend worden tegen de verderfelijke wijze van het behandelen des Bijbels, die in het naburig Duitschland federt eenigen tijd in zwang is geraakt, en die hare natuurlijke strekking heeft, om al het buitengewone en waarlijk Goddelijke uit den Bijbel weg te verklaren of weg te filozoferen. Hoe zeer deze gewigtige zaak, bijzonder op de Utrechtsche Akademie, behartigd wordt, kan blijken uit de schoone Proeve tot opheldering en handhaving van Jezus voorspellingen betreffende zijn lijden, dood en opstanding, door welker vervaardiging en openbare verdediging de Heer VINKE de welverdiende waardigheid van Doctor in de Theologie onlangs aan die Akademie verkregen heeft. Deze doorwrochte Verhandeling had hij, voor het grootste gedeelte, afgewerkt, nadat hij Predikant aan *de Vuursche* geworden was.

Het onderwerp dezer Verhandeling is nieuw en van het grootste belang. Na, in eene inleiding, over de geschiedkundige bewijzen, uit de wonderwerken en voorspellingen gehaald, voor den Goddelijken oorsprong van het Christendom, kort, zakelijk, en toepasselijk op zijn oogmerk, gehandeld te hebben, splitst de Eerw. Schrijver zijn stuk in twee deelen. Het eerste behelst, naar de tijdsorde, de gezegden, waarmede Jezus zijnen dood, lijden en opstanding voorspeld heeft, heldert dezelve op, en handhaaft ze tegen de nieuwerwetsche en verkeerde verklaringen. Het tweede deel toont aan, dat dezelve ware voorspellingen zijn, en eene wezenlijke bewijskracht hebben voor de Goddelijkheid van Jezus leer; en in hetzelve worden eerst die voorspellingen nader en zoodanig van alle kanten beschouwd, dat de slotsom is, het zijn voorzeggingen, in den volsten nadruk van het woord, en door de uitkomst volkomen bevestigd; waarna de bewijskracht derzelve wordt aangetoond en tegen de nieuwe uitvlugten verdedigd.

Het laat ons, uit beide hoofddeelen een staaltje op te geven, waaruit eenigzins blijken kan, welk een voortreffelijk stuk de onderhavige akademische Proeve zij.

De eerste plaats dan, die als eene voorzegging van Jezus wordt opgegeven, is Jo. II: 19., alwaar Jezus tegen de Joden zegt: *Breekt dezen tempel af, en in drie dagen zal ik denzelven weder oprigten*, met vergelijking van vs. 21, alwaar de Apostel opmerkt, dat *Jezus dit zeide van den tempel zijns ligchaams*. *Breekt af*, wordt hier genomen voor: *gij zult afbreken*, of: *indien gij afbreekt*. *De tempel* is hier niet, zoo als sommigen beweren, de tempel van Jeruzalem, noch het bestuur des tempels, noch de door Jezus te vernieuwen instelling van den Godsdienst, zoodat Joannes het gezegde van Jezus verkeerdelijk uit hetgene naderhand gebeurde zou opgevat hebben. Joannes toch, door den geest der waarheid geleid, kon hierin niet dwalen. Het komt ons, daarenboven, niet onwaarschijnlijk voor, dat die geliefde discipel van Jezus met zijnen Meester hierover naderhand gesproken zal hebben, vooral uit vergelijking van het 22ste vs. Dat Jezus hier zich niet duidelijk, maar raadselachtig uitdrukte, wordt zeer wel, als een blijk van Goddelijke wijsheid, voorgesteld; dewijl Hij dus, *en* zijne tegenpartijders deed zwijgen, *en* zijnen waarheidlievenden hoorders gelegenheid gaf, om hun verstand te oefenen, *en* de verkeerde denkbeelden der Joden, omtrent den Messias van ter zijde aantastte. Dubbelzinnig was evenwel zijn gezegde niet; schoon de Joden, door hunne slechte gemoedsgesteldheid, hieruit de gelegenheid aangrepen, om Hem te bespotten. Wat Hij eigenlijk meende, begrepen zij niet terstond, maar konden evenwel inzien, dat Hij, die kort te voren den tempel gezuiverd, en van denzelven met zoo veel eerbieds gesproken had, hier dien tempel zelven niet bedoelde.

In het tweede gedeelte wordt, onder andere uitvlugten van nieuwe vinding, ook deze niet voorbijgegaan, dat het vermogen, om de toekomst te voorspellen, bij

Je-

Jezus zou kunnen gezocht worden in het dierlijk magnetismus, gelijk hetzelve wel plaats heeft in dien staat van helderziendheid (*clairvoyance*) bij gemagnetizeerden. Dan, hier werdt zeer verstandig opgemerkt, dat men het op verre na nog niet eens is, of dit vermogen door het magnetismus inderdaad worde verwekt; dat zelfs, volgens voorstanders van hetzelve, het gemelde vermogen bij helderzienden niet verder gaat, dan hetgene hunne eigene ziekte betreft; dat ook, wat daarvan zijn moge, Jezus in geenen deele met die helderzienden vergeleken kan worden, zoowel om andere redenen, als vooral, omdat Jezus wakende, en in tegenwoordigheid van ongeloovige vijanden, de toekomst voorzegd heeft; terwijl de gemagnetizeerden alleen in slaap, en in tegenwoordigheid van zulke, dien het aan goed geloof niet hapert, gezegd worden het voorzeggensvermogen uit te oefenen.

Dit zij genoeg over eene Verhandeling, waarin wij niet alleen veel kundigheid, maar ook een juist en scherpzinnig oordeel bewonderd hebben. Wij vertrouwen, dat allen, die dezelve zullen lezen en eenigzins bevoegde regters zijn, met ons, van den Steller derzelve uitstekend veel goeds voor onzen Godsdienst zullen verwachten.

Leerredenen, door A. VAN BEMMELEN, *Predikant te Ankeveen. Te Amsterdam, bij* W. Brave, *en te Groningen, bij* W. Zuidema. *In gr.* 8*vo.* 321 *Bl.* *f* 2-4-:

Bij de menigte van Leerredenen, die er tegenwoordig worden in het licht gegeven, is het schier onmogelijk, het karakteristieke van elken Redenaar aan te wijzen. Bij sommige, echter, komt dit eigendommelijke zoo zeer uit, dat men, ook zonder voor eenen volgenden bundel des Schrijvers naam te vinden zou kunnen proeven, dat zij van hem zijn, wien men reeds leer-

leerde kennen. — Zoo hebben deze Leerredenen van den Eerw. VAN BEMMELEN dat eigene, dat zij van het begin tot het einde, zonder merkbare afwisseling van onderwijs en declamatie, voortgaan in éénen toon — maar in welken! in dien, waarin onderwijs en aandrang op de uitstekendste wijze met elkander ineen- en tot één smelten; zoodat men als door eene keurige, statige muzijk wordt geboeid, als door eenen zachten stroom medegevoerd. De preken van VAN BEMMELEN zijn de schoone uitvloeisels van een innig religieus gevoel, met alle kenteekenen, dat zij medegedeeld zijn, gelijk zij natuurlijk in zijne ziel opkwamen. En alzoo treden zij zonder de minste vertoonmaking op, maar houden vast dengenen, die ze, met waardering van zoodanig gevoel, en vatbaar voor deszelfs invloeden, met één woord, zelf echt religieus, in de hand neemt. — Wij aarzelen niet, deze Leerredenen te rangschikken onder de voortreffelijkste, en derzelver toon te noemen den echt Evangelischen, natuurlijken, warm en zacht vermanenden, verheffenden en vertroostenden; bij welk alles het van zelf spreekt, dat stijl en uitdrukking gepast en keurig zijn.

Zoo kan men het duidelijk gevoelen, dat de tekst der eerste Leerrede zich aan het hart des waardigen Sprekers aangeboden heeft, niet met opzet door hem gezocht is. Zij is over Jo. XVI: 32, 33, en handelt over *Jezus hoogen en heiligen moed in zijn lijden.* Deze preek is, blijkens de Voorrede, „de vrucht van eigen lijden, van het verlies eener geliefde echtgenoote en moeder van drie kinderen.” Stelt men zich eenen vader in deze omstandigheden voor, hoe moeten wij dan niet getroffen en overtuigd worden, juist door *zijne* godsdienstige beschouwing van de rampspoeden, en door *zijne* herhaalde vermaning: „Hebt goeden moed! zeg ik u, in den naam van mijnen Jezus, gij, die door zwaar lijden beproefd wordt!”

Van de overige negen Leerredenen, alle belangrijk ten aanzien van de stof, volstrekt edel populair — ook

voor

voor den allereenvoudigsten verstaanbaar — in de uitvoering, schoon gedisponeerd, zonder veel uitkomende verdeeling, den inhoud op te geven, of stalen te leveren, gedoogt ons bestek niet; maar wij hebben ook genoeg gedaan, met de degelijke gehalte van dezelve te doen opmerken. — Moge ons godsdienstig publiek ook den waardigen VAN BEMMELEN regt leeren kennen en waarderen! De woorden in de Voorrede: „en dit van eenen onbekenden Dorppredikant!" hadden wij daar gaarne gemist. Dit woord kan slechts komen uit den mond der domste grootsteedsche trotschheid, maar nimmer uit dien des verstandigen, wanneer anders het werk van den „onbekenden Dorppredikant" goed is. Daarenboven, wie was niet eerst onbekend, eer hij bekend werd? En eindelijk, staan dan de bollen juist in de groote steden? Hoe menig godsdienstig Genie verkwijnt er (wanneer de geest niet sterk genoeg is) op een ellendig dorpje; terwijl soms geestelijke Tooneelspelers de groote steden vervullen van hunnen roem, welken de regtgeaarde Leeraar niet met hen begeert te deelen!

Wij twijfelen niet, of de Voorzienigheid zal ook, naar hare wijsheid, den waardigen VAN BEMMELEN in de gelegenheid stellen, met zijnen echt godsdienstigen geest het meeste nut te kunnen stichten.

Nagelatene Leerredenen van N. LOBRIJ, *Predikant te Leeuwarden. IIde Deel. Te Arnhem, bij* P. Nijhoff, *en te Leeuwarden, bij* A. C. Lobrij. 1819. *XVII en* 285 *Bl. f* 2-8-:

Bij de aankondiging van het eerste Deel dezer Leerredenen hebben wij, zoo wij meenen, den geest en de waardij van dezelve genoegzaam doen kennen, en dus niet noodig, daarover andermaal ons uit te laten. De Eerw. Uitgever moge, gelijk hij dit noemt, zijn woord, tot de uitgave van dezen tweeden bundel, misschien onvoorzigtig genoeg gegeven hebben, dewijl door den waardi-

digen overledenen niets eigenlijk voor de drukpers was bewerkt; wij zijn met die onvoorzigtigheid wel in onzen schik, want daardoor ontvangen wij nog zestien schoone Leerredenen, van godsdienstig zedelijken, min van leerstelligen inhoud, als voor welken laatsten LORRIJ, blijkens het Voorberigt des Eerw. Uitgevers, de Katechismuspreken meer geschikt oordeelde. — Was het eerste Deel spoedig uitverkocht, wij verblijden ons over dit bewijs van smaak voor hartelijke, zedelijke godsdienstigheid, en twijfelen geen oogenblik, of ook dit Deel zal het even zoo gaan; en zoo werkt een uitmuntende LORRIJ nog rijken zegen, zelfs na zijnen dood.

Bl. XVI, reg. 22, van genoemde Voorberigt mogen wij het woord *roem* voor *ramp* veilig als eene drukfeil doen opmerken.

Inwijding van de nieuwe Kerk der Doopsgezinde Gemeente te Mensingawier, op den 4 van Grasmaand 1819. Door S. E. WIELINGA, *Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te Midwolde, Beerta en Meeden. Te Groningen, bij* W. Wouters. 1819. *In gr.* 8*vo.* 38 *Bl. f* :-7-8

De Gemeenten van *Obergum, Rasquert* en *den Hoorn* waren sinds geruimen tijd van eenen eigenen Christenleeraar verstoken; men had daar nu ook voor den zoodanigen geene woning meer, en de kerkgebouwen zelve waren onbruikbaar. Het is waar, de overige Protestantsche kerkgebouwen stonden voor de Doopsgezinde broederen open, en warden door hen dankbaar en vlijtig bezocht: natuurlijk was echter, uit hoofde der Christelijke vrijheid, en de overtuiging, op vroeger onderrigt gegrond, het verlangen naar een bijzonder Bedehuis en eigenen Leeraar en Voorganger; en verstandiglijk hebben zich alzoo deze drie Gemeenten, nu omtrent drie honderd zielen uitmakende, vereenigd tot

het

het behartigen van dit hun gemeenfchappelijk belang, en te *Mensingaweer*, ongeveer in het midden gelegen, eene Kerk en Pastorij gebouwd. De eerste in dezelve gehoudene Leerrede ziet onder bovengenoemden titel het licht, is een eenvoudig Christelijk opstel, waarbij HAND. XVII: 24 en 25 ten grondflag ligt, en eene aangename gedachtenis voor de nu vereenigde Gemeente, welker opbouwing in geloof en liefde door eenen eigenen waardigen Leeraar wij hartelijk wenfchen.

Academische Redevoering, over de Nationale Synode van Dordrecht, uitgesproken te Heidelberg, den eersten Februarij 1619, door DAVID PAREUS, *in zijn leven Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aldaar. Uit het Latijn vertaald door* A. O. Z. *Uitgegeven met eene Voor- en Na-rede, door* NICOLAAS SCHOTSMAN, *Predikant te Leyden. Te Leyden, bij* de Wed. D. du Saar. 1819. *In gr. 8vo. XVI en* 66 *Bl. f* :-12-:

Wie lust heeft, om dit fraaije stuk, dat in den echten geest en smaak der regtzinnigheid van het voorst der *zeventiende* eeuw is opgesteld, te lezen, en met SCHOTSMAN'S *Eerezuil* te vergelijken, kan er uit zien, hoe volmaakt de laatste (die echter, volgens eigene verzekering, maar in het geheel geen *assecla veterum* is) met den Schrijver van het eerste overeenstemt, en, in de *negentiende* eeuw, in denzelfden geest en smaak heeft weten te Schrijven, als deze. Maar waartoe dit, daar elk er reeds van overtuigd was, en het juist tot SCHOTSMAN'S schande strekte, door de uitgaaf van dit stuk, opzettelijk bewezen? Om het publiek, dat zich aan zijne bitterheid geërgerd heeft, zoo mogelijk zand in de oogen te werpen, door te toonen; dat een man, zoo als PAREUS, de groote PAREUS, over de Remonstrantsche gevoelens zich niet malscher

uit-

uitgelaten, noch hen gunstiger beoordeeld heeft, dan SCHOTSMAN. Doch ook dit wist ieder, die in de geschiedenis der voormalige twisten geen vreemdeling is. Maar hetgene, in de hitte dier twisten, vóór twee eeuwen eenige verschooning kon vinden, is onverschoonlijk in onze dagen, waarin die twisten zwijgen, en overal vrede en eensgezindheid heerschen. — Laat SCHOTSMAN, uit dezen tijd, eens éénen eenigen Schrijver noemen, die hem is voorgegaan in het schenden van dien vrede, door het uitgeven van een geschrift, hetwelk, uit aanmerking van den tijd, waarin het vervaardigd werd, duizendmalen hatelijker is, dan er immer een te voorschijn kwam. Dat kan hij niet. De eer van dit bewijs van bitterheid komt hem alleen toe: want de razende Voorredenaar van den tweeden druk zijner preken, die hem in kwaadaardigheid niets wil toegeven, en ná hem is voor den dag gesprongen, kan hier in geene aanmerking komen.

Wat nu de hier uitgegevene Redevoering betreft: zij behelst niets, wat men niet, in eene menigte van, de Remonstranten hoogstverongelijkende, en hunne gevoelens in een valsch en hatelijk licht stellende, geschriften, kan lezen, en heeft, noch in stijl, noch in wijze van voordragt, iets, dat haar eenigzins behagelijk kan maken; en wij achten ze daarom ook geen bijzonder verslag waardig.

De *Voor* en *Narede* van SCHOTSMAN maken langs hoe meer bedenkelijk, of niet waar zij, wat men, van den beginne aan, gemompeld heeft; dat hij nog niet eens alleen de fabrikant zijner ongelukkige preken is: want, waren deze reeds droevig, gene zijn inderdaad erbarmelijk. — Hoe hij aan de vertaling dezer Redevoering gekomen zij, waarom hij die uitgeve, wie haar opsteller ware, wat bedenkingen men over haren inhoud en hare uitgave kunne maken, en wat daarop te antwoorden zij, — dit kan men hier, in ruim twintig bladzijden, *beknoptelijk* lezen. Tusschenbeide gaat er evenwel iets aan de Recensenten af, waarbij een bijzonder

woord-

woordje tot ons gerigt wordt. — SCHOTSMAN zou (zegt hij) ons, in een mondgesprek, wel eens een viertal van vragen willen doen. Nu moesten wij zoo dwaas zijn als hij, zoo wij hem daartoe te Leyden een bezoek gingen geven, dewijl hij ons tegelijk die vragen *openlijk* mededeelt. Zij zijn: 1. Of wij onze beschuldiging, dat hij, in zijne *Eerezuil*, gelogen en gelasterd heeft, geliefden goed te maken? 2. Of het zamenhangt, dat wij de Algemeene Synode der Hervormde Kerk van Nederland geprezen, den Voorzitter derzelve gelaakt hebben? 3. Of het strookt met onze liefde, dat wij hem kerkelijk bestraft en nader aan de kaak gezet wenschen? 4. Of het ons vrijstond te schrijven, dat het hem zeker smartelijk speet, dat de Remonstrantsche Leeraars enz. thans ook, van Landswege, bezoldigd worden? Hij leze nu hierop ook *openlijk* onze antwoorden. Op 1. *neen;* omdat wij, te zijnen gevalle, geene nuttelooze moeite willen doen; dewijl, behalve dat hij zijne overtuiging daarvan in honderd geschriften kan vinden, wij ons ook verzekerd houden, dat zijne eigene conscientie hem daarvan mede getuigenis geeft. Op 2. *ja;* gelijk het zamenhangt, dat men al, wat liberaal, liefderijk, broederlijk, christelijk is, roemt, en het goedkeuren van iets, dat vol is van de onchristelijkste liefdeloosheid, misprijst. Op 3. *ja;* zoo als het oefenen van geregtigheid, die de boosheid naar verdiensten straft, strookt met de uitgebreidste menschenliefde. Op 4. *ja;* dewijl wij, uit hoofde van zijnen betoonden onwil tegen de Remonstranten, daartoe meer dan tiendubbel geregtigd waren.

Nu nog iets omtrent zijnen PAREUS. — Indien hij den fraaijen lauwerkrans, dien hij hem gevlochten heeft, ontleend hebbe uit BAYLE, had hij er de volgende bladeren niet behooren uit te laten: dat hij, van jongs aan, een heethoofd en twistzoeker was, die een groot deel van zijn leven sleet met de pen te voeren tegen de *Luterschen*, welke hij verlaten had, om zich bij de *Hervormden* te voegen, — tegen de *Roomschen*, met

met wier kerken, op twee plaatsen, te laten openslaan, en er de beelden en altaren in te laten vergruizen, of daarbuiten te verbranden, hij zijne geestelijke loopbaan begon, — tegen de *Ramisten*, door wier bestrijding hij zich vooral dierbaar maakte bij den heethoofdigen SIBRANDUS LUBBERTI van Franeker, wiens boezemvriend hij was; dat hij inzonderheid voor den Catechismus van URSINUS van Heidelberg ijverde, zeer veel op had met voorbeduidende droomen, en eindelijk, in zijne Commentarie over den Brief aan de Romeinen, de Apostolische voorschriften van onderwerping aan de hooge magten op zulk eene wijze verklaarde, dat de Akademiën van Cambridge en Oxford dit zijn boek niet alleen openlijk veroordeelden, maar door beulshanden verbranden lieten. — Dat is de man, wiens Redevoering de Lezer hier ontvangt, en in wiens overeenstemming met hem SCHOTSMAN zijnen roem en zijne eere stelt. Hij is wel nijdig, die ze hem misgunt!

Tegengiften, of Middelen, bekend voor de bekwaamste, om de uitwerking der onderscheidene Vergiften te bestrijden; alsmede eene aanwijzing van de hulp, welke men, bij personen, door vergiftige Dieren of Insecten gebeten of gestoken, bij Drenkelingen, Schijndooden, pasgeboren Kinderen, enz. moet aanwenden. Door H. CHAUSSIER, *Med. Doctor en Vroedmeester. Uit het Fransch vertaald, door* L. A. BRUYN, *Heel- en Vroedmeester te Delfshaven. Te Rotterdam, bij* J. Hendriksen. *In gr. 8vo. XVI en 144 Bl. f* 1-6-:

Wij zullen, na het uitschrijven van dezen breeden titel, weinig meer aangaande den inhoud van dit werkje behoeven te zeggen. Dit alleen voegen wij er bij, dat het oogmerk van den beroemden Schrijver niet zoo

zeer was, den, der zake kundigen, Geneesheer eene handleiding, bij de behandeling van vergiftigde personen, te verstrekken, maar eer, leeken in de kunst te onderrigten, hoe zij, bij deze meestal zeer veel spoed vorderende gevallen, in afwachting van den Arts, zullen handelen. Het is waar, hij voegt er vervolgens de meer geneeskundige behandeling bij; doch deze is zoo duidelijk en zoo bepaald aangewezen, dat, des noods, elk, wie zijn gezond verstand bezit, haar zoude kunnen volgen, en dat zij althans den Genees- en Heelmeesteren te platten lande tot een uitmuntend rigtsnoer kan dienen. Ook in de keuze der tegengiften, en der tot verzachting en bestrijding der toevallen aangeprezene hulpmiddelen, is de Schrijver met zoo veel kennis van zaken en oordeel te werk gegaan, als men van een' man van zulk eene uitgebreide kunde en ervaring, als de Heer CHAUSSIER, mogt verwachten. Het verwondert ons evenwel, dat hij bij de vergiftiging met braakwijnsteen, het extract van kina boven het afkooksel schijnt te stellen; welk laatste echter, meer harsachtige deelen bevattende, hier sterker werken moet. Ook misten wij, bij de behandeling der met spaanschevliegen vergiftigden, de kamfer; bij die met het heulsap, den braakwortel. — Onze Landgenooten zijn den Heere BRUYN dank verschuldigd voor de gemeenmaking van dit nuttig werkje, waarvan de vertaling zeer wel geslaagd is.

Jaarboeken van het Koningrijk der Nederlanden. Door MARTINUS STUART, *Geschiedschrijver des Rijks.* 1814; 1815 *I. Te Amsterdam, bij* E. Maaskamp. 1818. *In gr. 8vo.* 590 *en* 438 *Bl. f* 8-:-:

Men weet, dat de voormalige *Nederlandsche* en *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken* eene schatkamer van bouwstoffen waren voor de Geschiedenis van ons Vaderland.

Na eene lange tusfchenpoozing, het gevolg der herhaalde omwentelingen in, en eindelijk der inlijving van onzen Staat, werd dit werk door den bekwamen STUART weder opgevat met het begin der groote Omwenteling van 1813, die aan het Land deszelfs onafhankelijkheid teruggaf. Het behaagde Zijner Majesteit, den Schrijver dier *Nieuwe Nederlandfche Jaarboeken* tot *Gefchiedfchrijver des Rijks* te verheffen, en hem de taak op te dragen, om het gebeurde in het herftelde Vaderland, — van dien tijd aan, waarop zijne *Nieuwe Jaarboeken* eindigen, en dus van de bijeenkomst der Notabelen ter aanneming der Grondwet, — met de meeste naauwkeurigheid, en (gelijk ons door de uitvoering blijkt) met mededeeling van alle ftaatsftukken, zoowel tot de buiten- als binnenlandfche zaken betrekkelijk, aan de nakomelingfchap over te leveren; doch met uitdrukkelijk bevel, *dat dit werk de eenvoudige voordragt zal behelzen van gebeurde zaken, zonder eenige de minfte ontwikkeling van oorzaken, bedoelingen of gevolgen.* Dit laatfte moet eenen STUART, wiens bekwaamheden als Gefchiedfchrijver bekend zijn, ongemeen zwaar vallen; gelijk hij zelf, in de inleiding tot het jaar 1815, het gehoorzamen aan dit voorfchrift eene *moeijelijke zelfverloochening* noemt.

Zeer ruim is de fchaal, waarop dit werk wordt aangelegd. Het tijdvak van Maart tot December 1814, waarvan flechts de eerfte dier maanden benevens April voor de algemeene zaken van bijzonder groot belang waren, terwijl de acht laatfte in diepe rust en eenen Vrede, waaraan *Europa* finds lang niet gewoon was, doorgebragt werden, — deze tien maanden beflaan hier bijna 600 bladzijden. Natuurlijk moet hier dan ook, in de mededeeling van kleine bijzonderheden, die gedeeltelijk een enkel plaatfelijk belang hebben, veel voorkomen, hetwelk eene gezette, doorloopende lezing bijna ondoenlijk maakt; en wij hebben waarlijk den kundigen, bekwamen Schrijver beklaagd en bewonderd, dat hij eensdeels zijnen fmaak zoo zeer aan zijne *Inftructie*

heeft

heeft moeten opofferen, en — dat hij zulks heeft kunnen doen. Als eene voorraadſchuur voor de Geſchiedenis, zijn deze Jaarboeken gewis van belang; maar de roem van den Geſchiedſchrijver zal en kan er, uit den aard der zake, niet door vermeerderd worden.

Vooreerst vinden wij in het Jaarboek van 1814 alles, wat betrekking heeft tot de aanneming en invoering der Grondwet, met de daarbij gehoudene aanſpraken, enz. en de plegtigheden bij het verblijf der Vorſtelijke Familie te *Amſterdam*. Van daar doet de komst van eenen Courier met de tijding der inneming van *Parijs* het oog naar de zaken van *Frankrijk* wenden, en er volgt een naauwkeurig verſlag van de oorlogszaken en vredehandelingen ſedert het midden van Februarij tot op het Traktaat van *Parijs*. Daarna volgt het verhaal van de ontruiming der vestingen in *Nederland* door de *Franſchen*, belooningen aan heldendeugd, enz. De Schrijver keert dan tot de binnenlandſche zaken terug, die nu met de meeste uitvoerigheid worden behandeld, en twee derden des boeks beſlaan. Vooreerst hebben wij benoemingen tot leden van de Staten der Provinciën en andere Collegiën, de drie Vergaderingen der Staten-Generaal in dat jaar, de berigten van ambtswege gegeven omtrent den toeſtand des lands, de financiéle wetten over 1815 en andere beſchikkingen omtrent de geldmiddelen, en begunſtigingen van den (toen) herlevenden koophandel door verſtandige wijzigingen in het Plakkaat van 1725, maatregelen ter vrijſtelling van de vaart op de *Westindiſche* volkplantingen, toen nog niet teruggegeven; voorts eene menigte afzonderlijke bepalingen, die niet wel onder één hoofd te brengen zijn, en waaronder die op de jagt wel de voornaamſte is. Nu beſchouwen wij het tweede Eeuwfeest der *Groningſche* Hoogeſchool, door den Souvereinen Vorst en Vorstin bijgewoond, en verdere werkzaamheden der geleerde Genootſchappen, en eenige kerkelijke zaken. Daarop gaat de Schrijver over tot de *Belgiſche* zaken, de reis van den Souvereinen Vorst naar *Brusſel*, ter aanvaar-

 ding

ding van het Algemeen Bewind over die gewesten, hem door de Bondgenooten opgedragen, zijne reizen en verrigtingen in dezelve, en de terugreis der Vorstelijke Familie, door *Noord-Braband*, *Gelderland*, *Overijssel*, *Groningen* en *Vriesland*, naar *Holland* en *Utrecht*. Na voorts nog eenige beschikkingen omtrent *België* te hebben gemeld, eindigt de Schrijver het boek met de reis en het verblijf in *Nederland* van de beminnelijke, thans reeds overledene, CATHARINA PAULOWNA, Zuster van Keizer ALEXANDER, in den winter, en van dien uitmuntenden Vorst zelven in den zomer van het behandelde jaar.

Mogt het jaar 1814, ten minste in zoo verre de Schrijver het behandelt, genoegzaam een vredejaar heeten; ontlook daarin op het schoonst de handel van *Nederland*; achtte men al het geledene onheil gelijk een droom verdwenen en weldra vergeten, — het jaar 1815, het merkwaardigste dezer Eeuw, en voor de menschenkennis zoowel, als voor de beschouwing van de wegen der Voorzienigheid met het menschdom, vooral voor ons Vaderland, misschien het merkwaardigste jaar der Geschiedenis, brak aan, om ons verschrikkelijk uit die zoete verbeelding van ongemengden voorspoed te rukken. De terugkomst des Mans van *Elba*, zijn onbegrijpelijke voorspoed, — *nog* een niet volkomen opgelost raadsel, — de veranderingen in *Frankrijk*, de stappen in *Europa*, dien ten gevolge genomen, de krijgstoerustingen, de veldslagen van *Ligny*, *Quatre-Bras* en *Waterloo*, en verdere oorlogsgebeurtenissen, tot op den intogt in *Parijs* en den Vrede, worden hier uitvoerig beschreven. Vooral omtrent de beide veldslagen van *Quatre-Bras* en *Waterloo*, waarbij wij ook het onmiddellijkst belang hebben, treedt de Schrijver in bijzonderheden, (het verhaal beslaat niet minder dan 42 bladzijden) maar verzuimt ook de andere merkwaardigheden niet van dien onvergetelijken tijd, zoo als de voorafgaande staatshandelingen, den brief van BUONAPARTE aan de Souvereinen, zijne knoeperijen te

Wes-

Weenen, zelfs de verklaring van *Zwitserland*, en (hoewel slechts kortelijk) den aanval en de nederlaag van JOACHIM MURAT in *Italië*, ook het welsprekende slot des breedvoerigen verslags van CHÂTEAUBRIANT aan den Koning te *Gent*. De Heer STUART is ook nog van gevoelen, dat de terugkomst van NAPOLEON het gevolg was van *een zamenweefsel der snoodste trouweloosheden en listigste verstandhoudingen*; een gevoelen, hetwelk, onzes erachtens, onomstootelijk is, en alleen zijnen snellen voorspoed kan verklaren, in weêrwil der ontkenning van sommige mannen der omwenteling. Trouwens, wat durft men tegenwoordig in *Frankrijk* niet zeggen? Wij zwijgen van de vergoding van NEY; maar heeft niet BAILLEUL de onbeschaamdheid gehad, in openbaren druk, ROBESPIERRE te verdedigen, en hem als eenen held der *deugd*, die alleen zijne drijfveêr was, voor te stellen? De vrienden en ambtgenooten van ROBESPIERRE verdienen de voorspraken van BUONAPARTE te zijn. — Van het verhaal zoo veler snoodheden en verraderijen afgemat, verkwikt ons de hartige aanspraak van KEMPER aan den Koning, zoo juist het gevoel uitdrukkende, hetwelk toen de geheele Natie bezielde. De voorvallen *na* den slag bij *Waterloo*, de snelle vorderingen der Bondgenooten, de volkomene, billijke vergelding voor het gedrag der *Franschen* in *Pruissen* in 1806, toen de Koning ook te vergeefs een' redelijken wapenstilstand verzocht, die hun nu ook, in den nood zijnde, billijk werd afgeslagen, de inneming van *Quesnoy* door de *Nederlanders*, van *Sedan*, *Longuy*, *Marienburg*, *Philippeville*, *Rocroi*, *Givet* en *Montmedy* door de *Pruissen*, in twee maanden, (*hunne* vestingen waren in 1806 met denzelfden spoed aan de *Franschen* overgegaan) en eindelijk het Vredesverdrag van November met al de daartoe behoorende stukken, voorts het eervol ontslag der *Nederlandsche* vrijwilligers, besluiten dit Deel. In het eerste gedeelte van hetzelve waren de binnenlandsche handelingen vermeld in alle vakken van bestuur, welke de plegtige aanvaarding

van het Koningrijk der *Nederlanden*, en de aanneming der Koninklijke waardigheid door den Souvereinen Vorst, in Maart 1815 voorafgingen; die aanneming zelve, wel door de Mogendheden reeds bepaald, maar door den Vorst verhaast ten gevolge der onverwachte verschijning van BUONAPARTE; de plegtigheden en vreugdebetooningen bij die gelegenheid; de bepaling van het grondgebied des nieuwen Koningrijks; de bezitneming der landen aan de *Maas*, tot daar toe door de *Pruisen* bezet, en de benoeming der Commissie tot herziening der Grondwet. De werkzaamheden, nogtans, dier Commissie, de aanneming en invoering van ons nieuw maatschappelijk verdrag, en de werkzaamheden der eerste Algemeene Staatsvergadering van het Koningrijk in 1815, benevens de verdere binnenlandsche besluiten en gebeurtenissen na de maand Maart, vinden wij niet in dit Deel; zoodat de overvloed der stof voor 1815 een tweede Stuk zal noodzakelijk maken.

Men gevoelt gereedelijk, dat een werk als dit voor geene uittreksels vatbaar is. Zoo wij ons eene aanmerking mogten veroorloven, zou het de overmaat van naauwgezetheid gelden, waarmede de Heer STUART zijne *Instructiën* schijnt te volgen, en daardoor aan het verhaal eene droogheid en ongevalligheid bijzet, welke niemand beter weet te vermijden dan hij. TACITUS heeft toch ook wel *Jaarboeken* geschreven! En zoo men dit voorbeeld voor ongepast verklaart, met te zeggen, *dat de naam niets ter zake doet*, en dat wij b. v. in 1820 zoowel als in 1780 *Staten van Holland* hebben, wier magt toch nog al een weinig verschilt, — zoo mogen wij toch niet regt eischen, dat, hetgene zich ook de dorste Kronijkschrijver uit de Middeleeuwen niet liet ontnemen, van hier en daar, waar het pas geeft, eene kleine aanmerking, eenen wenk aan zijne Lezers te geven, den *Jaarboekschrijver* in de wijsgeerige achttiende Eeuw niet worde betwist, vooral waar het gebeurtenissen geldt als die van 1815. In 1816 en later komt de vorm der Jaarboeken, zoo als die thans zijn ingerigt,

rigt, met de minder belang wekkende gebeurtenissen meer overeen.

De Hemel beware den uitmuntenden STUART bij het genot der gezondheid zoowel, als van zijn, naar wij vernemen, ongelukkiglijk bedreigd gezigt; ten einde hij ook de zoo gewigtige als omslagtige taak van het leveren eens waardigen Vervolgs op de *Vaderlandsche Historie* van onzen WAGENAAR ongestoord moge kunnen volbrengen!

Tafereelen uit eene Reis naar Noord-Amerika, door PAUL SWININ. *Uit het Russisch, volgens de Hoogduitsche Vertaling. Te Haarlem*, bij A. Loosjes, Pz. *In gr. 8vo. IV en* 127 *Bl. f* 1-4-:

De Heer SWININ, dezelfde *Rus*, die den Generaal MOREAU naar *Europa* verzeld heeft, levert ons hier eenige bijdragen tot de kennis der Vereenigde Staten, die hij echter slechts als voorlooper van een grooter werk over dat uitgestrekte Gemeenebest wil hebben beschouwd. Hij heeft die in zijne moedertaal geschreven: daar echter het Russisch bij ons weinig gemeenzaam is, heeft men in de overzetting dier Reis slechts de *Hoogduitsche* vertaling gevolgd. De vier *fragmenten*, die wij hier ontvangen, zijn: 1.) Algemeene berigten, of een kort statistiek verslag. 2.) Over de onderscheidene Godsdienstige Sekten in de *Noord-Amerikaansche* Staten. 3.) Over de Stoombooten. 4.) De Generaal MOREAU. 5.) Over de Dansen der *Indianen*. — Zamenhang, dit ziet men terstond, hebben deze onderscheidene stukken niet, en zij behooren zelfs niet alle uitsluitend tot *Noord-Amerika*, daar de stoomboot thans zoowel de eigendom van *Engeland* als van deszelfs Dochter-Republiek is geworden, en de Generaal MOREAU althans wel tot *Europa* behoort. Doch de voordragt is onderhoudend, en wij vonden daarbij eenige niet onbelangrijke berigten omtrent een land, welks ongemeene aanwas thans de oplettendheid van geheel *Europa* tot zich trekt; terwijl men zich den braven MOREAU, vooral zijne laatste oogenblikken, zoo gaarne herinnert.

 Het

Het eerste *fragment* is wat oppervlakkig, en het daarin medegedeelde vrij algemeen bekend. Minder is dit het geval met het tweede. Wij vinden daarin het lezenswaardig verslag van een' ooggetuige omtrent eene bijeenkomst van zwarte *Methodisten*, (want in het *vrije Noord-Amerika* heerscht de *Aristokratie* dier kleur tot zelfs in de Godsdienstvergaderingen; geen Zwarte zou zich in eene kerk, voor Blanken geschikt, mogen vertoonen) en het verslag dier vergadering is waarlijk ijzingwekkend. Ter eere van het Genootschap der *Methodisten*, hetwelk in vroeger' en later' tijd vele achtingwaardige mannen en opregte Christenen onder zijne belijders geteld heeft, hopen wij, dat slechts de mindere beschaving der Zwarten, die ligt tot misverstand van de leer aanleiding kan geven, zulke tooneelen veroorzaakt, als wij hier (bl. 28—32) geschetst vinden. Men stelt daar God niet voor als liefderijk Vader, maar als een grimmig Wezen, dorstend naar wraak, „ dat de verstokte zondaren bij de keel grijpt en in de benedenste hel werpt." Dit wekt dan zeer natuurlijk angst en schrik bij de toehoorders op, die zich in de verschrikkelijkste gebaren uiten; en waarlijk, als men zich verbeeldt, dat het avond, het kerkgebouw slechts zwak verlicht was, en de leeraar zoowel als de leeken niet dan gedeeltelijk afzigtige Zwarten vertoonden, die zich brullend op den grond wierpen, of in het rond sprongen en op hunne ivoorwitte tanden knarsten, dan zou men zich bijna reeds in de hel wanen, die deze lieden zoo verschrikkelijk afschetsen! Welsprekendheid, of zelfs deftige taal, wordt er door een luid geroep der toehoorders afgekeurd. Somtijds ziet men geheele scharen van *Methodisten*, ter viering van een' algemeenen bedestond, in de eeuwige wouden van dat werelddeel bijeenkomen, waar zij dag en nacht hunnen Godsdienst verrigten. Des nachts zijn die bosschen verlicht, hetwelk een treffend gezigt moet opleveren. (Van *deze* zamenkomsten zegt de Schrijver minder kwaad.) Daarop wordt de (bekende) oorsprong der *Kwakers* en eenige bijzonderheden nopens den tegenwoordigen toestand van dat Genootschap medegedeeld, waaruit blijkt, dat er sedert 1776 reeds *vrije* Kwakers bestaan, die van de oorspronkelijke gestrengheid des Genootschaps afwijken, alsmede in den schoot van dat Genootschap zelven *natte* of *laauwe Kwakers*. Wij vernemen met droefheid, dat, in den vrijheidsoorlog, door de landgenoo-

noo-

nooten van FRANKLIN, twee Kwakers, omdat zij geene wapenen wilde dragen tegen den vijand, (en dus om hun geloof) zijn *opgehangen!* (Bl. 37.) Aan de deugden dezer lieden, vooral van eerlijkheid, weldadigheid en vredelievendheid, wordt hier regt gedaan. Er is nog een ander Genootschap, *Bevers* of *Shakers* genoemd, die niet stilzitten totdat hun geest getuigt, gelijk de Kwakers, maar dansen en rondspringen gelijk bezetenen, of, zoo als zij zeggen, gelijk DAVID voor de Arke des Verbonds. Deze gezindte is het werk eener *vrouw*. Hoe ongunstig de Schrijver over de gewoonte der *Baptisten* (Doopsgezinden) ook denke, om zelfs in de grimmigste koude de onderdompeling in de vrije lucht te bedienen, (iets, hetwelk nogtans ook bij zijne Geloofsgenooten, doch alleen omtrent kinderen, plaats heeft) zoo betuigt hij toch, dat deze handeling hem met aandoening en eerbied vervuld heeft.

Nog geheel van deze beschrijving vervuld, sloegen wij het blad om, en lazen er — *over de Stoombooten*. Dit herinnerde ons zeker oud Mengelwerk, waarin, na het hoofdstuk *over de Regtvaardigmaking*, van de *Schelpvisschen* gehandeld werd. — De stoombooten zijn, na de voorafgaande mislukte proeven van FINCH (1783), RAMSAY, LIVINGSTON en STEVENSON, door FOULTON in 1803 in die orde tot stand gebragt, waarin men zich tegenwoordig in *Amerika*, en ook op vele plaatsen in *Engeland*, algemeen van dezelve bedient. In zeven (tien?) jaren werden er 16 dezer schepen gebouwd, ter vaart op de onderscheidene *Noord-Amerikaansche* binnenwateren, zelfs op de snelvlietende stroomen *Missisipi* en *Ohio*. (Met den tijd zal men nog op eene stoomboot de *Missouri* op, tot aan het Rotsgebergte, en dan misschien de *Columbia* af, tot aan de Zuidzee, varen. Men weet, dat het varen stroomop, even gemakkelijk als stroomaf, het groote voordeel dezer vaartuigen is.) Reeds op de *Plata*-rivier, op den *Ganges* zouden zij ingevoerd zijn. De *Hoogduitsche* Vertaler heeft in een aanhangsel eene allezins lezenswaardige reis met eene der vroegste stoombooten uit *Glasgow* over *Dublin*, *Lands-End* voorbij, naar *Londen* medegedeeld. Wanneer de onderneming van een *Nieuw-Yorksch* gezelschap gelukt, om tusschen die stad en *Charlestown* een stoomvaartuig in te voeren, dan zal hetzelve een *stoomschip naar Europa* aanleggen. — Van de stoombooten springen wij

we-

weder op den Generaal MOREAU. Het hier van hem gemelde gaan wij voorbij, als reeds destijds grootstendeels in de nieuwspapieren medegedeeld. De Schrijver, een Rus, die zich twee jaren in *Amerika* heeft opgehouden, had zeer goede gelegenheid, dien grooten man te leeren kennen. — In zijn laatste *fragment* beschrijft ons SWININ een' door hem gezienen dans van *Indiaansche* krijgslieden, als gezanten te *Philadelphia* gekomen, en die zich voor 100 *dollars* daartoe op het tooneel lieten gebruiken. Voor de kennis der zeden is zulk een dans van belang, daar hij al hunne hoofdbezigheden, den oogst, (waarin alles vernieuwd wordt) den oorlog, de wreede behandeling der krijgsgevangenen, den vrede, (met het rooken der vredepijp) en hunne uitspanning door den buffeldans voorstelt.

De *Hoogduitsche* Vertaler (dien de onze natuurlijk gevolgd heeft) heeft een gedeelte van het hoofdstuk *over de Dansen der Indianen*, en twee hoofdstukken, de watervallen van den *Niagara* en de vischvangst op de bank van *Newfoundland*, als te bekend, achterwege gelaten. De *Hollandsche* overzetting is redelijk goed.

Mijne Lotgevallen ter Zee, en Bedrijven op Batavia, in dienst der (voormalige) O. I. Comp. Te Groningen, bij W. van Boekeren, 1819. *In gr. 8vo. XII en* 208 *Bl. f* 2 : - :

Dit is eens een ouderwetsch *Hollandsch* produkt! Bij het lezen daarvan verbeelden wij ons gedurig, een' Zeeman van den ouden stempel zijne avonturen te hooren vertellen: er heerscht niet de minste kunst in het verhaal en in de voordragt, zelfs wel eens wat al te weinig, zoodat de Schrijver, die nooit dat werk bij de hand heeft gehad, tot herhalingen en platheden vervalt. Maar, hoe het zij, ook dus willen wij wel eens iets voor uitspanning lezen, hetwelk, te midden van den zondvloed der vertalingen, zoo geheel den vaderlandschen stempel aan het voorhoofd draagt. Ook leeren wij er den toestand van ons voormalig Bestuur in de *Oostindiën*, de talloze misbruiken, daarin toenmaals plaats hebbende, vrij goed uit kennen. De ongenoemde Schrijver ontloopt op zijn zestiende jaar (in 1757), even als ROBINSON, zijne ouders,

om

om op zee te gaan, en neemt dienst op het ſchip *Leyden*; reeds terſtond wordt hem zijne kist en kooi ontſtolen, en hij heeft berouw, doch vergeefs; het ſchip vertrekt naar *Batavia*; van daar moest de Schrijver, onder den brutaalſten Opperſtuurman en Bootsman, op een ander ſchip naar *Timor*, had aldaar, met het verdwalen in een bosch, de zonderlingſte lotgevallen, werd door de inboorlingen in zijn been gekwetst, (waarvan hij 60 jaren daarna nog pijn gevoelt) moest evenwel nog, om zijn leven te redden, met zijne kameraden, zoo goed hij kon, door de boſſchen heenſukkelen, en kwam eindelijk weder bij de zijnen. Naauwelijks herſteld, moet hij naar *Malacca*, om een' inlandſchen verdreven' Koning te helpen herſtellen. Kluchtig zijn de Anekdoten van dat Opperhoofdje, hetwelk eerst door de Compagnie afgezet was en gevangen gehouden werd, omdat zijn Broeder meer produkten beloofde te leveren. (Het is waarlijk, alsof men van *Engelſchen* leest!) Wanneer het gevecht, dat ſomtijds al heel ernſtig was, begon, kroop zijne zwartgele Majesteit in zijne hut tusſchen de zeilen. Onze Schrijver had eens van hem, voor een' ander', wiens ſchuld hij op zich nam, een pak ſlagen bekomen: wanneer dan de Koning tusſchen de zeilen kroop, zeide hij: „ Ik wou dàt de eerſte kogel, „ die van den vijand kwam, zijn zwarte knikker weg nam, „ voor dat pak ſlagen dat hij mij heeft doen geven; dan zou „ ik ook zeggen: *zwatte Menjee is zijn kop kwijt.*" Het ging er ſomtijds bloedig genoeg toe op deze *Expeditie*; doch de Schrijver ſchijnt van zijn been weinig hinder meer gehad te hebben, daar hij altijd een der eerſte hachjes is. Voorts had hij het te *Malacca* zeer goed; ging kort daarna naar het vaderland terug met een' besten Kapitein, met wien hij ook kort daarna weder uitvoer (liever met hem als matroos, dan als Officier op een ander ſchip) naar *Ceylon*; werd Officier bij de ſloep van den Equipagiemeester; kon daar een rijk weeuwtje trouwen, die ook wel zin in hem had, kocht er reeds een huis op, doch vernam nog in tijds, dat hij de éénige bezitter van zijne ſchoone niet zou wezen, trad terug, maar moest nu, *op last van den Gouverneur*, naar het vaderland terug; doch door een' twist, dien hij had, veranderde zijne beſtemming naar *Batavia*: dit deed hem toen zeer leed; doch naderhand is het ſchip, waarop hij teruggekeerd zou zijn, met man en muis vergaan! Op *Batavia* werd hij kwartier-

mees-

meester van de werf, doch kwam weder door zijn' ijver voor het behoud van anderen in het ongeluk: om een' ſtuurman te helpen, die anders als ſmokkelaar zou zijn opgehangen, kwam hij in onmin met den bootsman van de werf, en werd nu weder naar *Malacca* als in ballingſchap gezonden. Maar, toen hij van daar terugkwam, was de wraak van den bootsman nog niet bekoeld, die hem op een lek ſchip naar de Oostkust van *Java* wilde zenden. Dit, nogtans, ſtuitte hem tegen de borst, en door een' zonderlingen ſtreek (hij kocht een' Officier van het ſchip voor een' fleſſchenkelder met arak om, ten einde hem een' geduchten ſlag op den rug te geven) maakte hij in het hospitaal te komen; doch ook hier vervolgde hem de onverzoenlijke bootsman, en er was niet anders op, dan uit den dienst der Compagnie te gaan, en een logement voor Onderofficieren op te rigten; als burger van *Batavia*, was hij nu buiten de magt van zijn' vijand. Hij begon zijne nieuwe loopbaan met acht ſtuivers. Hier had hij nu eene menigte avonturen, als jager uit liefhebberij, naderhand ſtalhouder, ſubſtituut van den Waterfiscaal, en verrigtte eene menigte heldenſtukken, zoo door het redden van een' jagtgenoot uit de klaauwen van een' beer, die hem reeds gevat had, als door het aanhouden van moordenaars (Amokroepers), het temmen van 45 ſlaven van eenen Heer MARCHANT; het ontdekken van dieven, het betrappen van reeds gevlugte ſpitsboeven midden in zee, het redden van menſchen uit een brandend ſchip, van den zoon des Konings van *Bantam* uit een hollend rijtuig, en het bergen van ſmokkelaars en geſmokkelde goederen, onder anderen van een' rijken Dominé, die anders zou hebben moeten hangen; (voor dezen laatſten dienst weigerde hij een kostbaar ſpan paarden.) Over het algemeen deed hij al deze dienſten uit zuivere liefhebberij, en zonder een' duit daarvoor te willen hebben; en dat is waarachtig in *Oostindië*, waar geld nog meer dan elders de ziel van alle zaken is, eene heele zelfverloochening! — Maar hoe de oude Heer nu toch zoo aardig zijne koetjes op het droog heeft, dat hij in *Holland* goed kan leven, dat vertelt hij niet, en in het algemeen niets van zijne terugreis.

Of wij nu alles, wat in dit boek ſtaat, zoo maar gaafweg voor waarheid aannemen, is eene andere vraag. Zoo wij de ſpreuk: *ſimplex ſigillum veri* (het eenvoudige is de ſtempel

der

der waarheid) zonder bepaling aannamen, zouden wij op alles *ja* en *amen* moeten zeggen; want doodeenvoudiger, dan hier, kan wel naauwelijks iemand schrijven: het is letterlijk de taal van den omgang der minbeschaafde klasse, die wij hier aantreffen. Maar in platten stijl kan men, ook wel onwaarheden vertellen; en, schoon wij het hier zoo *naïf* vertelde geenszins onder deze slordige rubriek rangschikken, meenen wij toch, dat er veel bij verfraaid en vergroot is. Wij gelooven zoo ligt niet aan gedrogtentemmers, aan HERCULESSEN en THESEUSSEN, in het verslappende, vernielende klimaat van *Batavia*.

Het is eene eigenschap, waarop de Schrijver (en met reden) zich zeer veel laat voorstaan, dat „hij nooit in zijn le„ven sterken drank of rooden wijn geproefd heeft;" maar deze eigenlof komt wat al te dikwerf weêrom, onder anderen op bl. 72 en 73, en wel in dezelfde bewoordingen; ook nog op andere plaatsen.

In de Voorrede van den Uitgever vinden wij nog een ander staaltje van de onbaatzuchtigheid des Schrijvers, dat ons zeer verdacht voorkomt. Hij zou, namelijk, van wijlen den boekverkooper CHALMOT, te *Kampen*, *f* 2000, en daarenboven des avonds een goed onthaal, geweigerd hebben, waarvoor hij toch niets anders had behoeven te doen, dan dien Heer zijne levensgeschiedenis in de pen te geven. Het denkbeeld, dat die Heer dan *meer* van hem zou hebben kunnen maken, dan hij geweest was, (even alsof hij dit dan niet hadde kunnen logenstraffen!) zou hem dit aanbod hebben doen verwerpen; en nu geeft hij toch zijne lotgevallen zelf uit, waarvoor wij echter niet denken, dat hij *f* 2000 zal maken. Trouwens, hoezeer wij reeds toonden, dit boekje met vermaak te hebben gelezen, de kopij zou ons toch, zoo wij boekverkoopers waren, zoo veel niet waard geweest zijn, en de goede CHALMOT had waarschijnlijk (ten zij hij geweldig dichterlijk er meê hadde omgesprongen) daarbij ook geene beste rekening gevonden.

Nu toch nog, ten slotte, een proefje van den stijl.

„ Ik heb wel oude Heeren op *Batavia* gesproken, die mij „ vertelden, dat een groote 100 jaren geleden, de Compag„ nie eene Loterij had zonder nieten, en dat men daaruit „ groote schatten konde trekken, maar dat daar door de Com„ pagnie geen stand kon houden. Ik vroeg, of ik ook niet „ in

„ in die Loterij kon komen? waarop men mij vroeg: of ik „ ook vrienden had onder de Regering, en of ik ook mooi „ kon schrijven, nummers zetten en nullen maken? Ik zei„ de: dat ik niet veel meer kon schrijven, dan mijn' naam „ wel zetten; want dat ik nooit school had gelegen om 't „ Fransch of schrijven te leeren, daar mijn vader in Am„ sterdam op een kantoor was, en wij met ons vier kinderen „ in huis waren, waarvan ik de oudste was, en ik daarom „ ook was weggegaan om mijn fortuin te zoeken. Toen zeide „ die Heer tegen mij: als gij van uwe ouders spreekt, moet „ gij altijd zeggen: mijn Papa, en mijne Mama. Ik zeide: „ Mijn Heer! hoe kan ik dat zeggen van mijne ouders, daar „ mijn vader maar op een kantoor is. Dat is goed voor rij„ ke lui, Mijn Heer! dat de kinderen zeggen Papa en Ma„ ma; maar zijn dat dan allen rijkelui's kinderen, die hier „ op Batavia zijn? Wel neen, zeide die Heer, ik ken hier „ wel Heeren op Batavia, wier vaders in Holland ambachts„ lui zijn: want ik ken Batavia, om dat ik 51 jaar hier ben „ geweest. Ik zeide, Mijn Heer! ik neem UE. als een va„ der in mijn hart, help mij tot een klein fortuin. Hij wil„ de dat gaarne doen, zeide hij, maar ik moest dan ook „ naar zijnen raad hooren; 't welk ik beloofde. Toen werd „ mij de les voorgezegd, hoe hij zijn' leefregel gesteld had.

„ Vooreerst 's morgens koffij of thee bij het ontbijt. Dan, „ om 12 uren, 3 glaasjes Madera- of Mallagawijn of een wei„ nig vruchten.

„ 's Middags, met matig eten, een bierglas half wijn en „ half water.

„ Om 2 uren een slaapje, en om 4 uren thee.

„ Dan gaan wandelen, of, die een rijtuig heeft, uit rij„ den; en als men 's avonds op eene partij is, niet meer „ drinken dan eene halve fles: hoewel 'er wel Heeren zijn, „ die op een' avond 6 flesschen drinken; maar daar moet gij „ u niet aan storen, want die leven niet lang."

„ Hier bij heb ik mij bestendig gehouden, en goed bevon„ den. Doch er zijn er ook in het vaderland maar al te „ veel, die vroeg beginnen met de Genever, (die pest voor „ de jeugd!) en dan van één glaasje op twee komen, en „ zoo al verder. Dezulken hebben geen kans, om mijne ja„ ren te bereiken; want zij zijn vóór dien tijd reeds ver„ dronken, hoewel zonder water. — Zich voor den drank „ te wachten, en in alles God voor oogen te houden, zijn „ twee groote lessen, waar mede ik van mijne Lezers afscheid „ neem. J. A. H."

Ontmoetingen op eene Reis met het Schip Briton naar het Eiland Pitcairn, bevattende eene belangrijke schets van den tegenwoordigen toestand der Braziliën en van Spaansch-Amerika; door J. SHILLIBEER, *Luitenant bij de Koninklijke Marine. Naar den tweeden Druk uit het Engelsch vertaald. Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. 1819. *In gr. 8vo. VI en* 180 *Bl. f* 1-16-:

Onder de menigvuldige Zeereizen, ook naar de Zuidzee, hebben wij deze met genoegen gelezen, vooral om de zeer merkwaardige berigten wegens eene Kolonie, uit *Engelsche* vaders en *Otaheitische* moeders voortgebragt; het kroost der misdaad, doch zelve voorbeeldig godsdienstig! Doch geven wij een kort verslag van het geheel. Het oogmerk der reis (een kruistogt in de Zuidzee tegen het *Amerikaansche* Fregat *Essex*) wordt eerst op bl. 20 opgegeven. De Reiziger voer in December 1813 met de *Engelsche O. I.* en *Zuid-Amerikaansche* Koopvaardijvloten uit, en bezocht *Madera* en *Rio de Janeiro*. De berigten over de laatste plaats, waarvan men de schoone ligging erkent, zijn, ten aanzien van het karakter der ingezetenen, en hunner onmenschelijke wreedheden omtrent de slaven, allerongunstigst. Zelfs de Koning van *Portugal* komt er niet best af; hij heet *een dartel Vorst, die zich in weelde en wellust baadt:* de moord aan iemand, die geen kerkelijk persoon is, wordt naauwelijks gestraft. Het gewigtige berigt, dat de theekweeking in *Brazilië* groote vorderingen maakt, en dáár misschien door den tijd de groote theemarkt zal komen, wordt ook hier bevestigd. Van daar omreisde Kapitein SHILLIBEER *Kaap Hoorn*, langs de kusten van *Chili* en *Peru*, en kwam te *Valparaiso*, *Callao*, *Païta* en *Tumbiz*; doch van deze landen spreekt men slechts een enkel woord, om er naderhand op terug te komen. Bij de akelige, dorre *Gallipagos*-eilanden (door de werking des onderaardschen vuurs gevormd, welke langs de geheele Noordwestzijde van *Zuid-Amerika* zulke geduchte blijken in de hoogste volkanen der Aarde vertoont) steekt het eiland *Nooaheevah* (*Nooahiva*) verbazend af. De Schrijver van dit reisverhaal verschilt omtrent dit eiland (door hem ook *Henry Martijns* eiland genoemd) vierkant van KRUSENSTERN, wiens *Noeka-*

kahiwa, in dezelfde eilandgroep der *Marquesas* gelegen, zekerlijk hetzelfde is. Terwijl de laatste niet alleen op eigen gezag, maar ook op dat van een' *Engelschen* en een' *Franschen* matroos, welke zich toen op dat eiland bevonden, de inwoners als zedelijk woeste kannibalen afschetst, verdedigt hen SHILLIBEER in dit, gelijk in andere opzigten. Hij maakt echter geene melding van den *Russischen* Zeevaarder, maar van den *Amerikaanschen* Kapitein PORTER, van hetzelfde Fregat *Essex*, hetwelk hij in last had te vervolgen, en omtrent welken hij zich gedurig met hartstogtelijke verbittering uitlaat. Ook deze had de *Noekahivers*, of *Noeahivers*, menschenëters genoemd, doch slechts de bewoners van ééne streek van het eiland; Kapitein SHILLIBEER, daarentegen, ontkent dit stellig: hij zegt, eene reis naar de binnenstreken gedaan, en aldaar een zeer zacht, vreedzaam en zelfs weerloos volk gevonden te hebben, hetwelk echter door gemelden *Amerikaanschen* Kapitein op eene onverantwoordelijke wijze zou mishandeld zijn, als welke hen van het noodige voedsel, kokosnoten en varkens, beroofd, en bij tegenstand velen onbarmhartig gedood had. En dit is hetzelfde volk, hetwelk, volgens KRUSENSTERN, niet alleen zijne vijanden, maar zelfs zijne grijsaards, vrouwen en kinderen, in tijden van schaarschheid, slagt en opeet, alle ongewapende vreemdelingen aanvalt, en zijne vrouwen en meisjes dwingt, zich aan vreemdelingen ter prooije te geven. Dit laatste wordt door onzen Reiziger niet stellig ontkend; maar hij beweert, dat de mannen nogtans ten sterkste aan hunne kinderen, en de vrouwen aan hare mannen gehecht zijn. Daarentegen zou het er zoo verre van daan zijn, dat deze eilanders hunne vijanden zouden opeten, dat zij zelfs in de oorlogen elkander niet dooden, maar de broodvrucht- en kokosboomen afschillen, waardoor de vijand in den grond geholpen wordt. Het is moeijelijk, in de dus uiteenloopende opgaven van ooggetuigen te beslissen. Omtrent andere gewoonten, als het *tatouëren*, den dienst der *Eatoa's* (*Itoes*), de heilig- (*sacrosanctum*-) of *taboe*-verklaring der grafplaatsen enz., het aannemen van eenen *Tayo* of vriend, met wien men van naam verwisselt, komen deze eilanders met de overige der Zuidzee overeen. Voorts nam de Kapitein het eiland, volgens de oude onregtvaardige gewoonte der eerste ontdekkers, in naam van Zijne *Groot-Brittannische* Majesteit in bezit. Hij gewaagt niet van den

naam *Washingtons*-eilanden, door de *Amerikanen* en KRUSENSTERN aan deze groep gegeven. Van daar ging de reis naar het eiland *Pitcairn*, waar de Kapitein, tot zijne verwondering, de reeds boven gemelde Volkplanting van *Engelschen* zag, namelijk van muiters, die, onder zekeren CHRISTIAAN, het schip van Kapitein BLIGH hadden afgeloopen, en zich daarop (1789) met de broodvrucht- en kokosboomen, die hij naar de Zuidzee moest overbrengen, hadden gevoed. De mannelijke *Otaheiters*, die zich bij de oproerigen bevonden, werden in den slaap door hunne eigene vrouwen vermoord; de *Engelschen* bragten met deze vrouwen een aantal kinderen voort, die zij in de beginselen van den Christelijken Godsdienst en zedelijkheid zeer wel onderwezen, en daarin de in een Christenland opgevoede *Britten*, volgens derzelver eigene getuigenis, beschaamden! Van de oorspronkelijke muiters was er nog slechts één, JOHN ADAMS, in leven, dien zij als eenen Aartsvader eerden. — Men heeft vele voorbeelden van ondeugende kinderen der voortreffelijkste ouders: het is troostrijk voor de menschheid, eens nu en dan het omgekeerde te zien, en dat op een eenzaam eiland, zonder den heilzamen invloed van betere menschen, door de opvoeding der anders zoo misdadige ouderen zelve! Zoo heilzaam is het ongeluk.

Het overige gedeelte des boeks behelst eene beschrijving der hoofdsteden van *Peru* (*Lima* en *Cuzco*) en van *Chili* (*St. Jago* en deszelfs haven *Valparaiso*.) Deze plaatsen zijn bij FRÈZIER, ULLOA en meer anderen beschreven, maar reeds sedert zoo vele jaren, dat nieuwe berigten daarvan niet dan aangenaam kunnen zijn, vooral in deze *crisis* tusschen *Spanje* en deszelfs Volkplantingen. Dat *Peru* de vrijheid nog niet geniet, gelijk *Nieuw Granada*, het meerendeel van *Venezuela*, *Buenos-Ayres* en *Chili*, ligt hoogstwaarschijnlijk aan de verregaande, ligchaam en geest verslappende, zinnelijkheid en dartelheid van deszelfs inwoners, welke wij reeds van elders kenden, doch hier bevestigd wordt; vooral moeten de 10,000 monniken te *Lima* de schaamteloosheid ten top drijven, en de kloosters tempels der ontucht zijn. Er is te *Lima* een uitgestrekt Geregtshof der Inquisitie, hetwelk meer dan ééne straat besluat; de vreugde des volks, bij deszelfs afschaffing door de *Cortes*, was groot; het liep het Geregtshof open, vernielde de archiven, en bevrijdde de gevangenen; doch, op last van Z. Mt FERDINAND VII, haastte

 zich

zich de Onderkoning met de herstelling van dit, zoo 't schijnt, onmisbare Geregtshof voor eenen katholijken Koning. — Nog een staaltje der zeden te *Lima*. Er is een Amphitheater voor 20,000 menschen, geschikt voor stierengevechten; valt er nu niet alleen een stier, *maar zelfs een mensch*, zoo klapt alles, op zijn echt *Romeinsch*, in de handen, zelfs Dames!

In *Chili* trof onze Schrijver het zoo even herstelde Koninklijke bestuur, hetwelk al de goede inrigtingen der Republiek reeds liet vervallen; niemand durfde meer een boek lezen, dan door de Inquisitie goedgekeurd; zelfs de Bijbels van het Bijbelgenootschap werden opgehaald en openlijk verbrand! Wie zegent dus de nieuwe Omwenteling niet, welke de vertrapte Menschheid ook däár, door de bewerking van het brave, nog min bedorvene *Buenos-Ayres*, weder in hare regten hersteld heeft; en wie wenscht niet, dat de tegenwoordige gebeurtenissen in het Moederland ook aan Paperij en Inquisitie eenen onherstelbaren slag zullen toebrengen?

De vertaling is vrij goed, enkele gewone vertalersfouten, zoo als: *Het Portugesche departement van Zeevaart* IS *niet groot*, *maar* ZIJ HEBBEN enz., *pijnappels* voor *ananassen* enz. niet medegerekend.

Verslag, uitgebragt bij de Tweede Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en schoone Kunsten, — wegens de Brug, of het Houten Voetpad, ontdekt op de grenzen van Drenthe en Westwoldingerland. Te Amsterdam, bij Pieper en Ipenbuur. 1819. *In gr. 4to. VI en 32 Bl. f* :-15-:

Wij ontvangen hier het resultaat van het onderzoek, hetwelk, door eene gecombineerde Commissie, uit de tweede en derde klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, op deszelfs last, is gedaan naar de zoogenoemde Brug, hierboven gemeld, welke, volgens sommigen, een Romeinsch stuk werk, en wel van vóór *plus minus* achttien eeuwen, zijn moest, zoo als onze Lezers zich, uit hetgene wij deswege vroeger, in onze *Vaderlandsche Letteroefeningen*, berigt hebben, zullen herinneren. Gelijk dit aan de tweede klasse terstond verdacht was voorgekomen, en dezelve deswege ha-

haren twijfel aan het publiek heeft medegedeeld, zoo is nu ook, naar ons oordeel, na het verslag, dat ons hier gedaan wordt, wel genoegzaam uitgemaakt, dat zoomin het opgemeld gevoelen, als een ander, volgens welk deze Brug eerst gemaakt zou zijn door de Munsterschen, in den oorlog van 1672, aannemelijk is. — Van niet minder dan zestien onderscheidene Schrijvers heeft de Commissie, op hare uitnoodiging, brieven, memoriën enz., over dit onderwerp, ontvangen; en van die alle krijgt men hier uitvoerig berigt. Eerst meldt zij, wat tegen het laatste gevoelen, wegens den Munsterschen oorsprong der Brug, is ingebragt, en besluit daaruit, naar ons inzien te regt, tot deszelfs verwerpelijkheid. Daarna doet zij opgaaf van hetgene, zoo tot staving als tot bestrijding van het andere gevoelen, wegens den Romeinschen oorsprong, is aangevoerd. En hier wordt eerst onderzocht, wat van dat gevoelen te houden zij, voor zoo ver het bepaaldelijk wil, dat de gemelde Brug, door een' of anderen krijgsbevelhebber, onder den Romeinschen Veldheer GERMANICUS, zou zijn aangelegd; en wordt dit, uit overweging van het voor en tegen, uit de berigten van den Romeinschen Geschiedschrijver TACITUS, waarop men het wil gronden, mede hoogstonwaarschijnlijk geoordeeld. Dan volgt een algemeen onderzoek, of hier in het geheel aan een Romeinsch werk, van zoo vele eeuwen oud, te denken zij: en hier wordt nu overwogen, of men, uit de stoffen, waaruit de Brug is zamengesteld, uit hare tegenwoordige overdekking met veen, uit de wijze van haren aanleg enz., inwendige bewijzen kan trekken voor haren onderstelden ouderdom. Dit wordt mede ontkennend beantwoord, en daaraan een kort betoog gehecht van het uiterst onaannemelijke, dat het geheele werk immer een werk van *Militairen*, en tot eene *militaire heirbaan* aangelegd, geweest zou zijn; terwijl tevens wordt aangewezen, dat alles het kenmerk van een handwerk van landlieden, of boeren, draagt. Maar wat (mag men vragen) kon boeren bewegen, om zulk een houten pad, van drie uren gaans lang, aan te leggen? Hierop wordt eindelijk, tot antwoord, medegedeeld de gissing van den Heer Mr. H. A. SPANDAW, die ook wel het meeste, tot bestrijding van de hooge oudheid en den militairen oorsprong der Brug, heeft aangevoerd, en dezelve, als een gewrocht van boerenhanden, heeft voorgedragen. Die gissing, nu, is, dat,

 daar

daar de Brug, op welke, als op een hoofdpad, andere dergelijke aanloopen, duidelijk gerigt is naar *Ter Apel*, op den uitersten hoek van Westerwolde, men niet anders te denken hebbe dan aan een kerk- of klooster-pad. Te *Ter Apel*, namelijk, werd, in 1465, een kolossaal klooster gesticht, dat nog heden aanwezig is, en in één jaar volbouwd werd. Men kan zich niet verbeelden, hoe men hier de groote menigte van steenen, die hoogstwaarschijnlijk in Drenthe gebakken zijn, zou hebben kunnen aanvoeren, zonder alvorens, door het moeras, een' vasten weg aan te leggen. Daar nu het kloosterstichten, in dien tijd, een heilig werk was, waaraan elk gaarne deel nam, zal al, wat in de nabijheid woonde, hieraan de hand geleend hebben. Zegt dit niet genoeg? Men bedenke dan daarbij, dat ook het landvolk van rondom, naar de vroomheid van dien tijd, vooral op feestdagen en bij processiën, de kloosterkerk moest kunnen bezoeken, en dus, zoowel als de kloosterbroeders zelve, een pad tot af- en aankomst behoefde; en wat begeert men dan meer, tot aanwijzing eener genoegzaam waarschijnlijke herkomst van het beruchte pad? — Maar hoe is hetzelve dan geheel verwaarloosd en onder het veen bedolven geraakt? — Antwoord: door de, in 1517 opgekomene, Hervorming is het klooster in verval geraakt, het pad langs hoe zeldzamer gebruikt, niet behoorlijk onderhouden, en eindelijk in het moer verzakt en overgroeid. — Wij twijfelen zeer, of iemand ligtelijk een' waarschijnlijker oorsprong van deze zoogenoemde Brug zal aanwijzen. Evenwel eenige bedenking blijft ons nog overig. Het klooster (dat thans niet meer geheel, maar slechts gedeeltelijk, nog aanwezig is) is niet zoo haast, na de opkomst der Hervorming, in verval gekomen. Eerst in 1594, toen Groningen en Ommelanden in de Unie van Utrecht werden aangenomen, werd van hetzelve, door de Algemeene Staten, een gasthuis gemaakt; doch moet het tevens den kloosterlingen zijn vrijgelaten, in hetzelve te blijven: want zij waren er nog in 1619, toen de stad Groningen, door aankoop, eigenares werd van Westwoldingen, en hun op nieuws vrijheid liet, om er het overige van hun leven te eindigen, zoo als er ook, schoon de meeste dit niet verkozen, de laatste *Prior* eerst in 1626, of 1637, gestorven is; gelijk men dit alles zien kan in de *plaatselijke Beschrijving van Westwoldingerland, door* JACOB DE RHOER; te vinden

ach-

achter het *Lands-recht van Wedde en Westwoldinge-lands*, *verklaard door Mr.* A. Q. VAN SWINDEREN, *en uitgegeven door het Genootschap:* Pro excolendo jure patrio, *te Groningen* 1809, bl. 269 env. Zoo nu de zoogenaamde Brug een kloosterpad was, moet men onderstellen, dat zij daartoe ten einde toe, dat is, tot in de 17de eeuw, gediend hebbe; en hoe komt dan hare geheugenis, binnen slechts twee honderd jaren, zoo geheel verloren, en zij zoo diep onder het veen begraven? Was er ook geen ander pad uit Drenthe naar het klooster, dan dit, met zoo veel moeite gemaakte; hoe verklaart men het dan, dat men het zoo heeft laten vervallen? En welke toegang is er dan nu uit Drenthe naar Ter Apel? Of is er thans in het geheel zulk een toegang niet? Zoo ja, was er die dan ook voorheen? En, zoo ja, waartoe werd dan de vervallen weg gelegd? Enkel tot het aanvoeren der steenen tot den kloosterbouw? Was dan de andere toegang, zoo die bestond, daartoe niet voldoende? Dit, dunkt ons, zou nog wel eenige toelichting behoeven. — Voor het overige vindt men, in het zoo even genoemd werkje, op bladz. 274—277, ook een en ander nopens de *pontes longi* van L. DOMITIUS bij TACITUS, en wegens LIPSIUS' gevoelen omtrent de plaats, waar die gelegen hebben.

De Overstrooming van Gelderland en Zuid-Holland in Januarij 1820. Door Mr. A. BOXMAN. *Met eenige Geschiedkundige Aanmerkingen. Te Gorinchem, bij* J. van der Wal. *Ten voordeele der Noodlijdenden door gezegde Overstrooming. In gr. 8vo. 44 Bl. f* :-12-:

Een Dichtstuk, welks schoonheden zoo verre de gebreken overtreffen, en welks schilderingen zoo krachtig spreken tot het gevoel, dat elke, laat staan eene gestrenge, kritiek zich ongevoelig ontwapend vindt. Inderdaad, het behoeft noch de verontschuldiging van een Eersteling te zijn, noch die van deszelfs uitgave, als eene bijdrage op het altaar der menschlievendheid. Treffende plaatsen ontmoetten wij allerwegen, die des jeugdigen Dichters smaak en hart om strijd vereeren. De Lezer verschoone ons alzoo voor ditmaal van eene eigenlijke Recensie, waarvoor wij vertrouwen, dat de navolgende

trekken, voetstoots, als ware het, opgenomen, hem rijkelijk schadeloos zullen stellen.

— — Bij 't doodsverderf, dat grijnst van alle zijden,
Kniel ik aanbiddend neêr, om God mijn' dank te wijden:
Geen storm, geen windje zelfs, deed in 't orkaansaizoen
Het water, dubbel fel, op dijk en schutsweer woên;
De vloed, die, huizen hoog, onze akkers heeft bedolven,
Scheen, niet een oceaan met opgeruide golven,
Maar kalm gelijk een meer, met effen spiegelbaan,
Waarop geen windje zucht, en naauwlijks rimpels staan;
De maan met vollen kring schoot, door het nevlig duister
Des onheil-zwangren nachts, haar' heldren hemelluister,
Wees wijk en toevlugtoord aan 't eenzaam landgezin,
Of voerde 't reddend schip de veege dorpen in.
Heb dank, o God! en ach! vergeef den drang der smarte,
Dat nog geen lofzang rijst uit ons gebroken harte:
Verzwolgen is ons erf, verzonken have en schat;
Maar duizend levens spaarde uw gunst in 't zwalpend nat.

o! Die dit schouwspel [van het aanrollend water] zag, terwijl de maan haar stralen
Op 't ijslijk schriktooneel spookachtig neêr deed dalen,
En zilvren schijnsels schoot op 't rosse en troebel nat;
De stilte van den nacht, waarin geen windje 't blad
Bewoog, nog holler klank gaf aan het schor gedonder, —
o! Die dit alles zag, en 't hartverscheurend wonder
Met koelen blik aanschouwde, of niet Gods magt en pracht
Aanbad in d'eigen' slag, die hem vernieling bragt,
Diens hart, met staal omschorst, heeft d'adeldom verloren,
De vonk van 't Godlijk vuur, waarmeê hij werd geboren.

Zoo meert de vochtkolom, terwijl zij voorwaarts holt,
Gelijk de sneeuwlavien van de eeuwige Alpen rolt:
Eerst is ze een kleine klomp, ligt door de vlugge sprongen
Der steengeit van den rand der bergen losgewrongen,
Verachtlijk in 't begin, maar, groeijende in haar vaart,
Sleept ze al de sneeuw met zich, sinds eeuwen zaamgegaard;
Barst los op 't vreedzaam dal met ratelend gedonder,
En stelpt er torenhoogte en dorp en vlekken onder.

Ja,

Ja, zoo, zoo is de vloed: in 't eerst een bron, eén beek,
Die naauw den voet bevocht, waar ze onder henen ſtreek;
Vergeten kruipt zij voort, ontvangt in de enge boorden
Der zustren waterſtraal uit omgelegene oorden;
IJlt dra als vliet daarheen, waarin een kleiner vliet,
Van eigen' loop vermoeid, zijn trage watren ſchiet;
Thans vloeit ze als landrivier, reeds waard een' naam te dragen,
Waarlangs het bootje ſpoedt met dartle riemenſlagen;
Door grooter tol verbreed, golft zij langs ſteiler boord,
En ſtuwt een achtbre ſtroom, gewiekte ſchepen voort;
Zoo groeit ze allengs ten vloed, die namen ſchenkt aan landen,
Zich loswringt door zijn kracht uit de enge kluisterbanden;
Die, forsch als Waal en Rijn, langs de akkers heengezweept,
Paleizen neêrrammeit en hutten met zich ſleept,
En, dol, dat bij zijn woên een ſtroom nog kalm durft vlieten,
De dijken openſcheurt om op hem neêr te ſchieten,
Hem kluistert aan zijn kar, om zoo met dubble kracht
Te brijzlen, wat nog waagt te twijflen aan zijn magt.

— Zaagt gij bij Gorkums muren
Die Sluis niet van arduin, om de eeuwen te verduren
Op 's Noormans taaijen den gegrondvest in cement,
Wier centnerzware deur geen ſtortvloed openwendt,
Schoon hij er over bruis', ten hemel opgeſtegen,
En lasten, de aard' te zwaar, op ſchot en balk doe wegen?
't Is alles krachteloos; natuur verkeert haar wet,
De ſtroom viel woedend aan, en heeft ook hem verplet:
Hij beukte, en de ijzren deur vloog, met verſchriklijk knarren,
Door 't zweepend luchtruim heen, uit haar metalen harren;
De vloed valt achter na, en bruist met woest geweld
De veege ſtadspoort in, waar niets gevaren ſpelt;
Hij woelt er kei en ſteen uit losgewielde ſtraten,
Stort zand en water in de huizen, pas verlaten,
En jaagt den ſchrik des doods den ganſchen omkreits rond.

Gedachten over de, voor het maatſchappelijk geluk nadeelige gevolgen, voortvloeijende uit de gewone uitdeelingen van levensmiddelen enz. aan de Noodlijdenden door den Watersnood. Voorgelezen te Gorinchem, den 11 *van Sprokkelmaand* 1820, *in een Leesgezelſchap, door* A. VAN ZUTPHEN.

Tweede Druk. Te Gorinchem, bij J. Noorduyn. *In gr. 8vo.* 16 *Bl.*

De Schoolmeester VAN ZUTPHEN behoort, uit den inhoud zoowel, als den titel van dit boeksken te oordeelen, ondanks den schoonen glimp van menschlievendheid, dien hij aan zijne redenen heeft weten te geven, gewis niet tot dezulke, die rijke offers der liefde en weldadigheid gebragt hebben op de altaren, aan de ongelukkigen door den jongsten Watervloed gewijd. Inderdaad, het woord, zoo zeer te onpasse hier gevoerd, schijnt ons evenzeer eene beleediging van 'sKonings gepaste en doelmatige voorzieningen te dezen, als het, zoo wij van goederhand onderrigt zijn, met opzigt tot die te *Gorinchem* en deszelfs noodlottige omstreken, in luide wederspraak staat. Wij kunnen, omtrent een zoo weinig beteekenend geschrijf, in geene bijzonderheden treden, maar wenschen Meester VAN ZUTPHEN eene standplaats in den *Alblasserwaard!*

Karel en Sophia in hunne Beproevingen. Door den Schrijver van Drie Jaren van Rampspoed, den kleinen Emigrant, enz. Te Amsterdam, bij J. van der Hey. 1819. *In gr. 8vo.* 308 *Bl. f* 3-12-:

De naam van den schrijver, al is die ons nu ook, zonder moeijelijke uitvorsching, bekend, zal inderdaad geenen invloed hebben op onze beoordeeling, want dezelve doet niets tot de waarde van het werk; alleen moet hij ons, in het onderhavige geval, de aanmelding doen bespoedigen, en, waar wij hier of daar, bij de eerste lezing, minder gunstig mogten oordeelen, kan hij ons krachtig opwekken, om dit oordeel nader en bedachtzaam te toetsen. — Het recenserend geschrijf is, naar ons inzien, niet alleen ten behoeve van den schrijver, maar vooral ook van den lezer, wien wij doorgaans vooronderstellen, dat het boek nog niet ter hand kwam, en wien een geraamte, mits niet al te dor en niet smakeloos gegeven, dikwijls welkom is, opdat hij zelf proeve, of de spijs van zijne gading zij, en vooral, opdat hij het al of niet gegronde van lof of berisping eenigermate kunne toetsen.

Wij

Wij verkiezen evenwel *voor ditmaal* den fchrijver genoegen te geven, en zullen dan daarom ook ons even weinig bepalen bij eenen pennetrek, of het terughouden van aanmerkingen, als wij het werkje jaren liggen lieten, en alzoo bij dezen vaderlandfchen (en een weinig liggeraakten?) fchrijver andermaal het vermoeden konden opwekken, dat wij hem vergeten of verwaarloozen. De fchrijver ziet, dat wij voor het minst zijn voorberigt lazen met opmerkzaamheid. Met dat al, offchoon wij in dit ééne geval, en om bijzondere redenen, den fchrijver te wille zijn, kunnen wij ons hieraan niet binden voor het vervolg, en niet aan iedereen' gelijke toegevendheid beloven voor zijne bijzondere meening en wil, zoo als wij die gemanifesteerd mogten vinden in de voorberigten. Wij hebben ook jegens onze lezers zekere pligten, en ook hunne tevredenheid is ons van eenig belang; daarbij levert de aanhoudend en overal bezige drukpers zoo groot eenen voorraad, dat wij waarlijk niet flechts onzen arbeid, maar ook de uitgebreidheid van ons Maandwerk, veel meer dan verdubbelen moesten, bijaldien wij te dezen aanzien een' ieder wilden gelijkftellen. Wij willen daarom ook geenszins gerekend worden, ons nu bijzonder toegevend te toonen, uit vrees voor een toekomend beoordeelend tijdfchrift, hetwelk het tegenwoordig, naar des fchrijvers meening, groot gebrek aan fpoedige, uitvoerige en grondige waardering onzer eigene voortbrengfelen vervullen zou. Over gebrek aan *fpoed* kan zich onze man nu wel niet bezwaard vinden, en wat het *grondige*, en *uitvoerige* betreft, doe hij — wat hij wil.

De roman is gefchreven in brieven. De eerste is al aanftonds van de lieve jonge jufvrouw A. S. Roebel, anders Sophia, de heldin van het verhaal; terwijl wij op bladz. 7 ook reeds kennis maken met Karel Lindenhof, den held. De jonge jufvrouw is eene Gelderfche, en dit, voor de eerste maal van haar leven, —— Maar waarlijk, daar begonnen wij al aanftonds aan het geraamte, en de fchrijver noemt den beoordeelaar misfchien nu wel reeds een' ooilijken letter- en oneerlijken duitendief. Wij geven er wel geen oordje om, maar hebben het er nu toch op gezet, om hem naar zijnen fmaak te bedienen. Wisten wij nu maar regt goed, hoe hij het hebben wil! Nu, dit zegt hij: dat men hem *het goede en kwade* van zijn werk *onpartijdig zegge. Niet zoo zeer deze of gene kleinigheid, aan welke men* misfchien *zien kan,* *dat*

dat het verdichte en geene werkelijke gebeurtenissen zijn, welke men leest; maar belangrijke zaken. En onder deze komt het ons voor, (wij moeten ons voorzigtig uitdrukken) dat de man vooral ook rekent, en daarom ook aan ons vraagt, of *de gedaante in brieven voor onzen landaard en zijn talent berekend is?* — Veel eer, veel eer inderdaad, heer schrijver! en daarom willen wij volkomen opregt zijn. Wat onzen landaard, en vooral het romanlezend gedeelte van denzelven, en in het bijzonder ook onze vaderlandsche meisjes betreft, welke hierbij zeer, heel zeer in aanmerking komen: men houdt van verscheidenheid. Evenwel, bij het betere gedeelte, (van onze meisjes namelijk) hetwelk huisselijk denkt, en, ook in eenen roman, niet gaarne al te onhuisselijk is, of in eene betooverde wereld komt, in welke zij voelen, dat zij niet zouden kunnen medepraten en handelen, is de brieftrant doorgaans de meestverkieslijke, mits de brieven goed zijn; en de uwe zijn voortreffelijk. Zoo wij zoo dadelijk en in eene knorrige luim uw boek hadden ter hand gevat, waart gij evenwel te dezen aanzien misschien niet vrijgekomen van alle berisping. Want het is geene geringe kunst, iedereen te doen schrijven in deszelfs eigen stijl en karakter; en, als men vitten wil, loopt wel niemand vrij. Dan, wij meenen opregt, dat, zonder opzettelijken vitlust en onedelmoedig zoeken en hechten op kleinigheden, te dezen aanzien hier weinig te berispen valt. En, zoo gij verder over het geheel ons oordeel verlangt, of gij voort moet gaan te arbeiden in het romantische vak, zoo zeggen wij volmondig JA, en verklaren, dat dit uw oorspronkelijk werk, (uwe vroegere hebben wij niet bij de hand, en deze zijn ons ook niet levendig voor den geest: er gaan zoo vele romans van goeden en kwaden stempel door onze handen!) naar ons oordeel, met de beste, met de beste althans, die wij kennen, in meer dan één opzigt wedijvert, en voegen hierbij den dankbaren groet van eenige vrouwen en meisjes, (want deze hebben bij ons doorgaans mede stem op dit artikel) die uw werk regt lief en onderhoudend vinden. Wij hangen daar gaarne ons zegel aan, en spreken u volkomen vrij van *valschen smaak*, of *losse, schadelijke grondbeginsels*, en, althans voor onze grondbeginsels en zeden, *besmettelijke tafereelen*, welke u in een groot deel van oorspronkelijk Fransche en Duitsche romans zoo zeer mishagen. Bijzonder aangenaam was het ons, dat gij

gij den speculatie- en windhandel zoo duchtig de les leest, en dat gij den bij velen reeds nu, en alzoo te vroeg, vergetenen druk, en dwang onder NAPOLEON, nog eens in het geheugen terugroept. Maar vooral danken wij u voor de zeldzame, maar regt op zijn pas gesprokene, en juist door eenen roman ter plaatse, waar het behoort, gebragte woorden, over het *hoe* en *waarom* van het bijwonen van den openbaren godsdienst, in zekere welbekende stad, door de *beau monde*, als welke de waarheid liefst *in een Fransch pak*, of ten minste *van een' of anderen grooten baas*, hebben wil; van een' of anderen grooten baas, *die nog wat anders weet te snijden dan het christelijk rokje, waarmede wij allen onze naaktheid hebben te dekken.* En vreesden wij niet, dat onze letterdieverij u hinderen zou, wij gaven, hetgene gij daar zoo regt naïf door een lief meisje zeggen laat, tot eene uitlokkende proef.

Naar ons, voor romans thans meer dan ooit bepaald, bestek, werden wij reeds uitvoerig genoeg; echter zouden wij onzen schrijver onvergenoegd maken, zoo wij de aanwijzing terughielden van hetgene ons voorkomt minder goed, ja berispelijk te zijn. Het onwaarschijnlijke moge in het oog van onzen schrijver eene kleinigheid zijn, maar in ons oog is het dit niet, vooral niet bij een verhaal, dat grootstendeels niet enkel in den kring van het mogelijke, maar van het zeer natuurlijke en waarschijnlijke valt, zoodat wij ons zoo bij de handelende menschen denken, en als geheel in hunnen kring; en vooral hindert dit onwaarschijnlijke en bijna onmogelijke ons meer nog in karakters, dan in onvoorziene uitkomsten. De schrijver toetse nu zelf, of hij den vader van Sophia in het hem eigen en vroeger bekend karakter laat handelen, bij den dwang zijner lieve dochter tot een walgelijk huwelijk? Hij vrage aan ieder braaf en schrander, en daarbij hartstogtelijk verliefd meisje, of zij, na zoo groote betooning van zich opofferende liefde van hare zijde, eene zoo spoedige trouweloosheid zoo spoedig en volkomen vergeven zou? En vooral herzie hij de brieven, welke hij der brave mevrouw Roebel in de pen gaf. Zij is eene brave, christelijke, waarlijk verstandige en opregt godvruchtige, lieve, zachte vrouw. Zij heeft juist wel geenen hoogen trap van godsdienstige verlichting, en is vroom, piëtistisch. Maar, naar ons gevoel, en zoo als wij deze soort van waarlijk achtingwaardige menschen kennen, meenen

wij niet, dat de brave vrouw op zoodanig eene wijze schrijven zou. Het komt ons voor, dat de schrijver bij dit karakter op eenen hem niet geheel bekenden grond staat. — *Tantum!* De man had ons een weinig uitgetart, wij hopen, dat zijn *noli me tangere* hem niet hinderen zal in de waardering onzer betuiging van ongeveinsde hoogachting; en wij verzoeken onzen lezer voor ditmaal verschooning, bijaldien onze aanmelding van *Karel en Sophia* minder naar zijnen en onzen smaak, dan naar den smaak en het recept van den schrijver zij.

Nieuwe Bloemen van A. LAFONTAINE, *in Verhalen. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1819. *In gr. 8vo.* 241 *Bl. f* 2-8-:

Vijf verhalen, die wij gaarne erkennen, dat ons een aangenaam uur van uitspanning gaven bij ernstigen letterarbeid, tusschen welken wij nu en dan wel eens een roman in de hand nemen, en waartoe wij een goed, niet te lang gerekt romantisch verhaal, hetwelk ons in vroegeren leeftijd en de wereld der verbeelding terugplaatst, of anders een luimig geschrift, bijzonder geschikt rekenen. Tot zoo iets durven wij ook deze, zoo als vele andere verdichtselen van LAFONTAINE, aanprijzen; terwijl dezelve tevens ook een aangenaam, en voor het minst onschadelijk, tijdverdrijf opleveren aan jongen en ouden, wier letteroefening zich maar weinig verder, dan tot romans en een gedeelte van het mengelwerk onzer vaderlandsche tijdschriften, uitstrekt. Waarlijk, de vertaler dezer Bloemen heeft gelijk: *De* (thans) *lezende wereld verlangt verhalen:* ERGO *doet de boekverkooper wèl met die te geven, mits hij geene kat in den zak verkoope;* en hij mag zich met regt, dunkt ons, vleijen, *dat de lezer met deze verzameling, die misschien door een tweede en laatste deel wordt voltooid, nog al tevreden zal zijn.* — 1.) *Lenardo en Blandine, of Amandus en Amanda,* teekent de beproefde en verstandige trouw van gelieven sinds hunne kindschheid, met den gelukkigsten echt beloond. 2.) *De Minderjarige* geeft ons de geschiedenis van het hart van twee lieve meisjes, bij welker ééne liefde met belang worstelt, en het belang overweegt,

ter-

terwijl bij de andere liefde voor pligtgevoel onderdoet. Beide worden gelukkig in den echt; maar de meer edele wordt toch dierbaarder aan den lezer en heerlijker beloond, daar zij eindelijk liefde en pligt vereenigen kan. 3.) *De Reis naar de Alpen* is liefde, misschien overdrevene liefde; maar de geschiedenis is onderhoudend en treffend door de hartelijke, getrouwe vriendschap, in schijn van de eene zijde beleedigd, maar daarna volkomen opgehelderd, en de geledene smart vergoed door de vereeniging der kinderen, die, bij hunne liefde en trouw, nu de belooning en vreugde der hereenigde vrienden zijn. 4.) *De Burggeest* bevat, onder anderen, deze voortreffelijke les: „*Wat gaat het u aan, hoe de barmhartige God zijne wereld regeert? Op uwe plaats, waar gij staat, bouwe gij, op God vertrouwend, door deugd, een paradijs in uwe borst, en rondom u voor anderen. Daarvan alleen vordert de doodsengel rekenschap van u; niet of gij gelukkig waart, niet van den voorspoed des menschelijken geslachts.*" Het toont ons voor het overige menschen, die dezen stelregel opvolgen, en hier reeds gelukkig zijn; terwijl de boozen beschaamd worden. 5.) *De Bloemen*, het laatste verhaal, is sierlijk en bevallig. Het was de wil van een ongelukkig vader, dat zijn zoon geene andere vrouw zou nemen, dan het meisje, aan welk hij met gerustheid de bloemen der onschuld, der nederigheid en der liefde kon aanbieden, en dat alzoo den krans der trouw en der hoop volkomen verdiende. Zijne keus en zijne proeven waren gelukkig, en het waardige paar moge velen ten voorbeelde zijn!

Den vertaler, die over het geheel lof verdient, willen wij het verschil tusschen *dan* en *als*, hetwelk hij hier en daar verwisselt, herinneren.

Het Goden-pleit, Dramatisch Dichtstukje. Ter Drukkerij van E. Lion en Zonen. *In gr. 8vo. 7 Bl.*

Apollo en Minerva, of eene Fabel en niets meer, is het opschrift, en *Finis coronat opus* het onderschrift van deze kleinigheid, van welke wij naauwelijks weten, hoedanig wij berigt moeten doen. De waarschijnlijk nog jonge Dichter heeft wel eenigen aanleg, maar de allegorie is ons duister, en de geest der satire, dien wij hier vermoeden, te fijn voor ons mis-

misschien wat stomp gevoel. En worden er, gelijk wij meenen, menschen bedoeld, wien men alles met vinger en duim ingeven moet, zoo mogt het *Finis coronat opus* wel in *Oleum et operam perdidi* veranderd worden. Behalve de in het opschrift genoemden, treedt eeniglijk de Godinne *Themis* nog op bij de beslissing van het pleit, hetwelk slechts iets meer dan eene bladzijde beslaat, en waarin wij vermeld zien, hoe *Minerva*, nadat haar vogel ontvlugt was, zich met eenen *aap* behielp, die haar uit de mouw kijkt; terwijl haar vogel wegens groote ondankbaarheid tegen zekere *bevers* beschuldigd wordt. Van de redenen van *Themis* vatten wij weinig meer, dan dat zij eendragt en liefde herstellen wil. Maar wij vatten zoo weinig van het geestige, hetwelk wij hier vermoeden, dat wij liever in het geheel niet willen oordeelen, opdat wij ons niet gelijk stellen aan des Dichters

— onbeschaafdst gemeen, in bastaardij verzonken,
Aan de ijzren keten van de driestheid vastgeklonken,
Verslaafd aan 't vooroordeel en vloekbre onzinnigheid.

Belangrijke Verhalen uit de algemeene Geschiedenis, een Leesboek voor jonge lieden van acht tot veertien jaren, ter bevordering van kennis en goede zeden. Naar het Hoogduitsch. II Stukjes. Nieuwe verbeterde Druk. Te Zutphen, bij H. C. A. Thieme. *In kl. 8vo.* 238 *Bl. f* :-8-:

Geene aaneengeschakelde geschiedenis, maar belangrijke bijzonderheden, uit dezelve opgezocht voor de jeugd, naar hare vatbaarheid voorgesteld, van korte lessen verzeld, en doorgaans ook, wat het eerste stukje betreft, met een toepasselijk versje besloten. In het tweede stukje zijn de verhalen uitvoeriger, daar van de 52 in het eerste reeds 39, en alzoo in het tweede slechts 13 gegeven worden. Dan, het werkje is reeds uit de eerste uitgave bekend; het bevalt voorzeker, en is leerzaam.

In No. II, bladz. 86, reg. 16, v. o., staat: *vergeeft, had* lees: *vergeefs had*

BOEKBESCHOUWING.

Geschiedenis der Menschheid naar den Bijbel, door HERMAN MUNTINGHE. *XI Deelen.*

(*Vervolg van bl.* 144.)

[In het IXde Deel van dit werk genaderd tot den tijd van onzen geëerbiedigden Zaligmaker, verdeelt de Hoogleeraar zijnen volgenden arbeid in dezer voege, dat hij *eerst* iets over deszelfs leven en karakter, voor zoo verre tot het oogmerk dienstig is, laat voorafgaan; *ten tweede*, zijne leer beschouwt; *ten derde*, iets over zijne leerwijze zegt; *ten vierde*, de trapswijze ontwikkeling der leer van Jezus door de Apostelen gadeslaat; *ten vijfde*, de uitwerkingen dezer leer met betrekking tot de geschiedenis der menschheid opmerkt; *ten zesde*, nog iets zegt over de lotgevallen der Joden en van derzelver Godsdienst, tot op de slooping van hun gemeenebest; en, *ten zevende*, het werk met eenige aanmerkingen of gevolgtrekkingen, uit het behandelde afgeleid, besluit. — Bij de algemeene opgaaf van den zedelijken en wetenschappelijken stand der Menschheid, tijdens Jezus verschijning, is van zeer veel belang de aanwijzing van de gesteldheid der Palestijnsche Joden, in vergelijking met de in andere landen wonenden, en geener bijzondere geschiktheid voor de aanneming der nieuwe leer. Maar dat nu ook in den geest van deze, nog meer dan anderen aan den voorvaderlijken Godsdienst verkleefde, Joden de Evangelieleer niet wel ingang kon vinden, dan met veel van den Joodschen vorm van voorstellen omkleed, (iets, hetgeen bij de andere, en inzonderheid na de verwoesting van den Tempel, *zoo zeer* het geval niet was) wordt door den Hoogleeraar met stilzwijgen voorbijgegaan; schoon wij in de schets van Joannes den Dooper, en deszelfs voorbereidend

werk, wel opzettend gemaakt worden op de *grof* zinnelijke denkbeelden, onder de Joden heerschende, welke schadelijk hadden kunnen werken, wanneer de Zaligmaker met deze ontvangen ware, en daarom door Joannes, als voorbereidenden onderwijzer, moesten uit den weg geruimd worden. Of ondertusschen met deze denkbeelden nu *al* het Judaïsmus uit de voorstelling der Evangelieleer zij weggeruimd, (Judaïsmus, dat, wij erkennen het, *toen* de voordragt der Evangelieleer wel diende te blijven verzellen) is, naar ons gevoel, eene andere vraag. Werd dezelve ons met *ja* beantwoord, wij zouden daarom er niet op dringen, dat deze Joodsche overblijfsels in manier van voorstellen en beschouwen aanstonds met geweld moesten worden uit den weg geruimd (hier zouden wij, integendeel, om vele redenen, ons met kracht tegen aankanten); ook stemmen wij toe, dat, voor zoo ver de kern van alle ware Godskennis en vereering in den Mozaïschen Godsdienst lag, Jezus, die dezelve van onder den onreinen hoop overleveringen ten voorschijn bragt en in oorspronkelijken luister wederom deed kennen, zijne leer op den Joodschen Godsdienst heeft gebouwd, en het ongeloof er niets bij wint, wanneer het den Christelijken Godsdienst voor een voortgezet (wij zouden zeggen: gezuiverd) Jodendom verklaart. Maar hier hebben wij tegen, dat nu het Christelijk geloof gebonden worde aan zekere uitdrukkingen, hoe weinige zij ook zijn mogen, die eenmaal, kenbaar uit het Jodendom ontleend, in een gewettigd stelsel zijn aangenomen; en het er bij af is, of men den genen, die daar gevoelt dien vorm niet te behoeven, en liever denzelven wat meer naar de behoefte van *zijn* hart en *zijne* manier van denken inrigt, wel voor eenen geloovigen kunne houden. — Het zou ook niet onbelangrijk geweest zijn, eenen wenk te ontvangen, wat Joannes den Dooper, bij al zijne voortreffelijkheid, aan *volledige* kennis van den algeheelen *geest* der Messiaansche bedeeling nog ontbroken hebbe. — Dan, het zij hiermede gelegen zoo het

wil,]

wil,] Joannes was de waardige wegbereider van den Mesfias; maar ook de noodzakelijke, van wege de verhevenheid des persoons van Jezus Christus, en dewijl de Joden zoo lang het onderwijs der Profeten in sommige dingen gemist, en dus hunne denkbeelden aangaande den Mesfias eene verkeerde rigting hadden genomen; terwijl de prediking van Joannes dezelve reinigen, maar tevens verheffen moest.

In de geboorte en jeugd van Jezus Christus werd volkomen die nederige, aan bewijzen eener Goddelijke grootheid niettemin rijke, gang gehouden, welke noodig was; en, terwijl Jezus zich in stilte vormt, bereidt Joannes zijne ontvangst vóór, doopt Hem naderhand op zijne uitdrukkelijke begeerte, leert Hem persoonlijk nader kennen, komt voor Hem uit, krijgt diepere inzigten in zijnen persoon, zijne waardigheid en zijn werk, en brengt, overeenkomstig hiermede, de natie tot kennis daarvan, bijzonder Hem voorstellende als aanbrenger der zondenvergeving en stichter van het Godsrijk; welke voorstellingen niet anders konden dan welkom zijn aan de Joden.

Jezus, alvorens op te treden, bereidt zich tot zijn gewigtig werk, ook door de, bij oudere Heiligen gebruikelijke, godsdienstige afzondering, voor. In deze wordt hij verzocht door den Satan. [En deze is hier, volgens MUNTINGHE, wezenlijk het hoofd der booze geesten, hetgeen zijn Hooggel. tot allerlei hypothesen dwingt, die wonderlijk en als uit de lucht gegrepen voorkomen, en waaronder er onder anderen ééne is, die wij ons, uit eerbied voor den Heer, nimmer zouden veroorloofd hebben, namelijk deze: „ dat, waarschijnlijk, de verzoeker in de alleenspraken en gebeden van Jezus iets bemerkt heeft, hetwelk aan verleidende voorstellingen te dien tijde waarlijk eenigen indruk op deszelfs hart, ware hij een gewoon mensch geweest, zou hebben kunnen geven; en wel zulk eenen indruk, dien de Heer, door de vlekkelooze heiligheid van zijn, door het edelste verstand bestuurd, karakter, kon overwinnen. Zoo

iets

iets toch, dat bij ons naauwelijks zonder zedelijke verkeerdheid zou kunnen plaats vinden, moet er, schoon *zonder zedelijke verkeerdheid*, hebben plaats gegrepen in de heilige ziel van Jezus, indien deze verzoeking werkelijk *eene verzoeking*, of eene verleiding tot het zedelijk kwaad, zal kunnen genoemd worden." Wat is dat nu toch gezegd: iets, dat bij ons zonder zedelijke verkeerdheid naauwelijks hadde kunnen plaats grijpen, kan het bij Jezus, schoon *zonder zedelijke verkeerdheid*, wel? De Hoogleeraar doelt hier, naar ons gevoel, op eene mogelijkheid der lustaanprikkeling; en deze, beweren wij, kon bij den Zaligmaker zoo min als bij ons *zonder zedelijke verkeerdheid* plaats vinden. Het hart, waarin die mogelijkheid ook slechts van verre nog plaats heeft, is geen heilig hart; en vond zij bij Hem geene plaats, de verzoeking (uitwendige aanleiding, buiten vereeniging met den lust) bleef toch dezelfde. En zegt de Hoogl. in de 39ste aanmerking: dat, wanneer Jezus *volstrekt* niet had kunnen zondigen, zijne verzoeking een ijdel spiegelgevecht geweest ware, en de heiligheid zijner menschelijke natuur voor ons geene, eigenlijk gezegde, *menschelijke* waarde zoude hebben; wij antwoorden: dat ook de zedelijke onmogelijkheid om te zondigen, in ons oog, eene *volstrekte* mag heeten. Tusschen mogelijkheid en onmogelijkheid is geen midden. Elke onmogelijkheid is *volstrekt*, zij moge zijn stoffelijk of zedelijk. En zou deze *volstrekte* onmogelijkheid, om met verkeerdheid in de minste onderhandeling door tusschenkomst der neiging te treden, *nu*, nadat Jezus dertig jaren de zonde weêrstaan had, nog niet bij Hem mogen vastgesteld worden? Wat is dan het loon van eenen dertigjarigen tegenstand? Daarenboven, God had Hem vóór deze verzoekingen, bij zijnen doop, reeds voor den beproefden Zoon zijns welbehagens verklaard. Wat aangaat de bijvoeging: „ware hij een gewoon mensch geweest," die komt ons, vooreerst, voor als een gezocht hulpmiddel om geenen aanstoot te geven met het gezegde, maar ook, ten andere,

ligt

ligt er in, dat, daar de Zaligmaker dan geen gewoon mensch was, ook geene verleiding vat op Hem hebben kon; en zoo ftelt immers de Hoogl. zelf eene volftrekte onmogelijkheid tot zondigen bij Jezus vast, welke hij in de aanm. niet wil toeftaan. Ten laatfte bekennen wij ook vrijmoedig, dat wij in *deze* verzoeking minder de grootheid van onzen' Zaligmaker bewonderen, dan wij de lompheid des verzoekers, niet in den *aanleg* der verzoekingen, maar in de verzoekingen zelve, hij zij geweest wie hij wil, met verachting befchouwen; en dat Jezus waarachtige, Goddelijke heiligheid bij ons weinig menfchelijke waarde hebben zou, zagen wij Hem niet zegepralen in verzoekingen van oneindig teederder aard. — En zoo volgt, dat het in 't geheel niet behoeft vooronderfteld te worden, dat de verzoeker iets wankelends in 's Heeren ziel bemerkt hebbe; maar dat wij volftaan kunnen (om het eens heel eenvoudig uit te drukken) met te zeggen: hij wilde eens beproeven, wat hij gedaan konde krijgen.]

Men moet in zijn natuurlijk beftaan Jezus geheel en alleen als mensch befchouwen; het Goddelijke in Hem had geenen invloed op de vorming van zijn natuurlijk of zedelijk karakter. Toen de Goddelijke natuur zich met zijne menfchelijke vereenigde, vond zij haar reeds *menfchelijk* volkomen en zuiver, en verhoogde haar alleen, door haar zulke eigenfchappen bij te zetten, die haar wel boven de natuur van al het fchepfel verhoogden, maar tot de vorming van het menfchelijk karakter niets toebragten. [Wij voor ons vinden, in deze fcherpe affcheiding tusfchen de Goddelijke en menfchelijke natuur van Jezus, de kerkleer der twee naturen in Hem fcholastiek gehandhaafd; maar *noch* de leer des Bijbels, *noch* verheffing voor ons hart. — Wijders wordt dan 's Heilands natuurlijk en zedelijk karakter befchouwd.]

Bij de befchouwing van de leer van Jezus aangaande zich zelven, moet men in het oog houden: 1°. Dat Jezus in den ftaat zijner diepe vernedering niet wel anders van zich zelven kon fpreken, dan als van iemand,

die minder was dan de Vader. [De Hoogl. schijnt in het geheel niet in aanmerking te nemen eenen middelweg tusschen de vaststelling van Jezus *opperste* Godheid en zijne *verlaging* tot een gewoon mensch, noch het stelsel der genen, die dezen middelweg betreden.] 2°. Dat de leer aangaande Jezus waarlijk Goddelijke natuur, komst in het vleesch enz. eene diepe verborgenheid is, waaromtrent ons niets, dan in uitdrukkingen, uit den kring onzer zinnelijke ondervindingen genomen, kon medegedeeld worden; en men moet de onvolkomenheden, welke aan dezelve verknocht zijn, niet te sterk drukken, noch op de Godheid overbrengen. Hetgeen dus van de volkomene gelijkheid der natuur des Zoons met die van den Vader gezegd wordt, of van de eenheid des Zoons met den Vader, moet wel van eene ware Goddelijke natuur verstaan worden, maar tevens *zoo*, dat daardoor op de eenheid van God geene inbreuk geschiede; terwijl ook al, wat er gezegd wordt van den Zoon, als ondergeschikt aan den Vader, zoo moet worden opgevat, dat het de eenheid des Zoons met den Vader niet benadeele, en dus niet in den eigenlijksten zin, maar in zoo verre er iets in de betrekking tusschen den Vader en den Zoon plaats heeft, hetwelk voor ons, zinnelijke menschen, niet anders, dan door bewoordingen, welke eene ondergeschiktheid te kennen geven, kon uitgedrukt worden, en hetgeen wij ons ook wel als eene ondergeschiktheid mogen voorstellen, indien wij maar de onvolmaaktheden daarvan afzonderen, welke bij ons aan het denkbeeld van ondergeschiktheid verbonden zijn. [Dit heeft veel van heen en weder laveren, om toch vooral te komen in de éénige behoudene haven des kerkelijken leerstelsels. Wat al bepalingen van zoo *al* en zoo *niet* opvatten, waar mijn Bijbel niets van weet! Volgens dezen, is God de Vader en Jezus de Zoon, God de Koning, Jezus de tot Medekoning, en op aarde tot zigtbaren Onderkoning, aangenomen en gestelde Zoon, en bevindt zich in *dien* staat van ondergeschiktheid, welken, bij alle gelijkheid in natuur

en

en magt, de brave zoon, schoon naast zijnen vader op den troon gezeten, altijd blijft erkennen. Alle heerlijkheid is Hem door den Vader *gegeven*, die meerder is dan Hij; Hij is en kan niets buiten den Vader — dit is klare Bijbelleer. Laten nu eerst de voorstanders der duistere bepalingen eens kerkelijken leerstelsels aanwijzen, dat hunne bepalingen aangaande de opvattingen ook in den Bijbel staan; dat men zich, ook volgens dezen, den Zoon als ondergeschikt, *mits toch ook als niet ondergeschikt*, moet denken, (en wat des onzins al meer zij, waaraan zich anders waarachtig zoo heldere koppen ten gevalle eener formulierleer schuldig maken) of laten zij de geheele, alles ophelderende, gelijkenis van den koning en zijnen zoon uit den Bijbel verdelgen, en *dan* zullen wij zien, wat wij met elkander worden kunnen. Maar tot daartoe zal onze Bijbel, met zijne klare, alle dwaling voorkomende, onderwijzingen, onze leidsman — en, naarmate wij meer zien, dat de formulieren, aan deszelfs inhoud getoetst, (welke, voor dezelve noodlottige, werkzaamheid nu aan de orde van den dag is) zich angstvallig wringen en draaijen, en de hulp eener scholastiek moeten inroepen, onze des te dierbaarder toevlugt blijven. Ja, maar] 3°. de Heer heeft, gedurende zijn leven hier op aarde, zijne waarlijk Goddelijke grootheid nooit zoo ontwikkeld te kennen gegeven, als naderhand door de Apostelen geschied is. [Deze stelling is het geliefkoosd aanbeeldje, waarop zoo veel geklopt wordt. Bijna komt het ons voor, alsof de formulierleer dit als eene achterdeur openhield, wanneer zij zich voor Jezus klare uitspraken niet meer te redden weet. — Dan, ter zake. Wij wenschten hartelijk, dat deze zoo ligt heengeworpene stelling eens degelijk bewezen werd; en werden wij overtuigd, wij zouden het even eerlijk en openlijk belijden, als wij nu meenen niet te mogen verbergen, dat gezegde stelling, naar ons gevoel, eene uitvlugt is; want wij slaan de Evangeliën of de Apostolische Brieven nimmer open, zonder te vinden, 1°. dat Jezus, zonder zich aan de

ergernis der Joden te kreunen, zoo sterk mogelijk van zijne eigene Goddelijke waardigheid sprak; dat 2°. de Apostelen daar waarlijk niets aan toevoegen konden, noch ook aan toegevoegd hebben; terwijl 3°. wanneer wij verlangen te weten, wie iemand is, (en vooral moet dit gelden van eene zoo hooge natuur als Jezus bezat) wij wel niemand met beter gevolg vragen kunnen, dan hem zelven. — Vinden wij vervolgens de uitdrukkingen, die Jezus van zichzelven bezigt, en die zijne hooge waardigheid met ronde woorden aanwijzen, wij hebben aanstonds bewijs voor hetgene wij onder 1 straks zeiden; en, wanneer wij aan 's Hoogleeraars opgaaf van de leer der Apostelen aangaande den persoon des Heeren toe komen, zal 2 zijn volle beslag bekomen. Ten aanzien van die bewoordingen onzes Heeren, waarin hij zich als ondergeschikt aan den Vader voorstelt, tracht de Heer MUNTINGHE (overeenkomstig zijne boven opgegevene grondstelling) te betoogen, dat dezelve toch eigenlijk geene ondergeschiktheid aanduiden, maar de betrekking, welker aanwijzing bedoeld wordt, aan ons, zinnelijke wezens, niet wel anders dan in die bewoordingen kon worden voorgesteld. Wij moeten bekennen, dat wij ons onbekwaam gevoelen tot het vormen van eenig begrip van die ondergeschiktheid, gelijk dat dan volgens den Schrijver wezen moet. Dat zijn Hooggel. zulk een duidelijk begrip er zelf niet van heeft, blijkt genoeg, dewijl hij het ons niet mededeelt dan bij omschrijving, welke steeds daarop neerkomt, dat die ondergeschiktheid van Jezus aan den Vader toch eigenlijk geene ondergeschiktheid is; zoodat bij ons de vragen ontstaan moesten: waarom spreekt de Bijbel dan toch niet duidelijker in eene zaak van zoo veel aanbelang? waarom brengt hij ons door ronde verklaringen, die geen gezond verstand anders kan opvatten dan zij daar staan, zelf op eenen dwaalweg? Of zou het niet ten laatste zoo uitkomen, dat wij met al die scholastieke onderscheidingen niet te maken hebben, en eenvoudig, volgens den Bijbel, te ge-

gelooven aan Jezus, als den éengeborenen Zoon van God; en wijders, dat ons de Bijbel volkomene vrijheid geeft, ons Jezus als Zoon te denken in die betrekking omtrent de opperste Godheid, in welke onder menschen een zoon tot zijnen vader al zijn leven blijft; terwijl nu, men keere en wende en legge uit en schrijve opvattingen voor, zooveel men wil, de uitkomst geene andere kan zijn dan deze: *nimmer heeft een zoon*, IN DE HOEDANIGHEID ALS ZOON, *iets*, *of hij heeft het van zijnen vader ontvangen; nimmer wordt de zoon de vader; en, al zit hij naast hem op den troon, al zijn leven blijft de zoon den vader kinderlijken eerbied schuldig!*]

Dat wij nu gelooven kunnen, wat de Heer van zich zelven zegt, zonder dat wij te vreezen hebben, dat Hij ons zoude willen misleiden, of zich zelven als dweeper misleid hebbe, daarvoor blijven zijn uitstekend verstand, zijn uitmuntend zedelijk karakter, vol opregtheid, nederigheid en ongeveinsde godsvrucht, de wijze, waarop Hij, zelfs voor zijne vijanden, van zich zelven sprak, en eindelijk zijne wonderwerken, borg.

(*Het vervolg hiernâ*)

De Protestant, Tijdschrift voor de Evangelische Christenheid, in het Koningrijk der Nederlanden. No. 1, 2 en 3. *Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. 1819. *In gr. 8vo. Te zamen* 374 *Bl.* f 4-8-:

Wij hebben, na het ontvangen van No. 1, niet terstond van hetzelve verslag willen doen, maar een volgend No. willen afwachten, om te beter over toon, geest en strekking te kunnen oordeelen. Ondertusschen is nu reeds No. 3 verschenen, hetwelk wij thans gelijktijdig opnemen. — No. 1. bevat *vooreerst* eene *Inleiding*, waarin het doel verklaard wordt, hetwelk men zich, met de uitgaaf van dit Tijdschrift, heeft voorgesteld. De Protestant wil de zaak der Godsdienstige

testantismus krachtdadiglijk in de hand werkt. — 6. *Het Gedenkmaal van Jezus.* Wat is dit, naar het berigt der H. Schrift? Wat is het naderhand, onder de handen der menschen, geworden? Wat is het thans bij de Protestanten? Dit breed uiteengezet. Wat is het bij de Roomschen? Dit voorgedragen in een uittreksel uit den *Mechelschen Catechismus*, behelzende *korte onderwijzingen, om de jonkheid te bereiden tot d' eerste communie*, voorzien met aanteekeningen van den Protestant. Dit kort onderwijs vergeleken met het voorschrift van Apostel PAULUS, en deszelfs afwijkingen en onbestaanbaarheid daarmede getoond. De Mechelsche Catechismus behelst echter de leer der zich op onfeilbaarheid beroemende kerk. Hoe kan die met den door haar onfeilbaar erkenden PAULUS strijden? — 7. *De marteldood van Engel de Merle*, (ANGELUS MERULA) in de zestiende eeuw *Pastoor van Heenvliet.* Het verhaal hiervan is velen genoegzaam bekend, maar wordt hier, ten dienste van anderen, vrij omstandig opgegeven, als een voorbeeld der vervolgingen en mishandelingen, welke duizenden, in zijnen tijd, omdat zij zich tegen eenige der dwalingen en misbruiken, die in de Roomsche kerk waren ingevoerd, verzetten durfden, moesten verduren, en ter beschaming van hen, die deze martelaren om het geloof gaarne voor dolle dweepers, die zelf moedwillig in hunnen dood zouden geloopen zijn, willen doen doorgaan. — 8. *Bij het leggen van den eersten steen voor de nieuwe Kerk der Hervormde Gemeente te Prinsenhage.* Een over het geheel zeer fraai vers van den Eerw. A. N. VAN PELLECOM, Predikant aldaar, waarop wij echter, liet ons bestek het toe, eene en andere aanmerking zouden hebben te maken. — 9. *Nbrigt voor vriend Eduard.* Over eene aanmerking van den *Godsdienstvriend* op het Titelvignet van den *Protestant.* Bitter. — 10. *Jezuiten.* Eene Anecdote.

Derde Stuk: N°. 11. *Reliquiën.* Na zeer goede aanmerkingen over de waardij van echte overblijfselen uit de oudheid, en over het in waarde houden van het-

geen voorheen aan beroemde en brave menschen dierbaar was, of tot hen behoorde, wordt over den hoogen eerbied, dien de Roomsche kerk aan de zoogenoemde overblijfselen harer Heiligen enz. wijdt, gehandeld, en aangewezen, hoe, daar men er in de eerste Christenkerk niets van wist, het daartoe gekomen zij, en hoe men vervolgens die overblijfselen alom gezocht, en ze (zoo het heet) ook gevonden hebbe; welke fraaije dingen daar al onder zijn; hoe het Concilie van Trente derzelver vereering, met een *anathema*, gecanoniseerd hebbe; wat van dien eerbied te houden zij; hoe vele der vereerde reliquiën onecht zijn; wat bedrog daarmede zij gepleegd. Voorts over het onlangs gevonden en bijna zes honderd jaren onbekend gebleven lijk van *Sint Franciscus* te *Assize*, en het op nieuws ten toon stellen van het *heilig bloed onzes Heeren*, hetgeen, in het verleden jaar, plegtig heeft plaats gehad te *Brugge* in *Vlaanderen*, met belofte van vollen aflaat, te verdienen voor de zielen in het vagevuur en voor de devote geloovigen, door het doen van eenige gebeden, in de kerk van *Sint Salvator* te Brugge, te dier gelegenheid. Verslag en uittreksels uit een deswege uitgegeven ellendig pruldicht in acht zangen, en aanmerkingen over deze gebeurtenis, enz. — 12. Nog *twee staaltjes van Priesterbedrog uit het begin der negentiende eeuw.* Het eerste eene zigtbare verschijning van onzen Heer J. C., in eene kerk te Marseille, op den 24 Dec. 1815, en een daarbij achtergebleven brief des Heilands, waarin de Marseillanen duchtig gekamd worden. Het andere eene bedriegerij van Fransche Zendelingen, die (God erbarme zich!) den vervallen Godsdienst herstellen zullen, volgens welke de Heiland zich ook, op den 14 Nov. 1818, te *Bolbecquet*, in *Bretagne*, vertoond zal hebben in een' eikenboom! — 13. *De Kardinaal Joannes Moronus*, eene proeve van het geloofsonderzoek in de Roomsche kerk, en van hetgene Paus PAULUS IV voor onregtzinnig hield. — 14. *Ketteronderzoek.* Een uittreksel uit de

Amoe-

Bibliotheca Literaria van SCHELHORN. — Ziet daar, Lezers! den inhoud. Nu ons oordeel over dit Tijdschrift.

Wij staan toe, dat de even onbezonnene als onbescheidene aanvallen, welke, door eenige verwatene voorstanders van het blind geloof, in onze dagen, op het Protestantisme en deszelfs belijders zijn gedaan, van dezer zijde, eene levendige afwering verdienden, en zelfs, in sommige opzigten, vorderden, — dat, voor zoo veel men daarbij heeft durven ondernemen, om de beginselen en leerstellingen der Roomsche kerk met die der Protestanten in vergelijking te brengen, en zelfs daarboven te verheffen en aan te prijzen, het noodig was, de eerste, in al hunne buitensporigheid en ongerijmdheid, ten toon te stellen, en dat het, te allen tijde, een verdienstelijke arbeid is, het monnikenbedrog en de priesterleugen, waar zij zich voordoen om eene onnoozele menigte te bedriegen, te schande te maken, en alle oogen, die zien willen, daarvoor te openen. Maar, daar nu, ten aanzien van het eerste, door een aantal Schrijvers, naar ons oordeel, overvloedig genoeg, en meer zelfs dan behoefde, ter verdediging en volkomene beveiliging van het Protestantisme, gedaan is, zien wij de noodzakelijkheid niet in, om, tot deszelfs verdere handhaving, een periodiek werk aan te leggen, en vooral niet, om hetzelve, zoo als hier geschiedt, voornamelijk te bestemmen tot aanval, in plaats van tot enkele verwering. Op zijn hoogst zouden wij het *op vastgestelde tijden* uitgeven van een *verweerschrift* kunnen goedkeuren, om aan eene *Minerva* en een' zoogenoemden *Godsdienstvriend*, en wie verder, van tijd tot tijd, een' nieuwen aanval mogt doen, het hoofd te bieden; en een schrift van aanval zouden wij volstrekt alleen tot het openbaarmaken en bestraffen van nieuwe bedriegerijen en onzinnigheden bepaald willen hebben. Van het voeren van een' algemeenen krijg zeggen wij: *nulla salus bello*; en dien dan te voeren naar een te voren bepaald plan, geschikt om hem te doen duren, zoo lang

mag zich slechts één enkele vijand opdoet, al is hij ook nog zoo nietig en verachtelijk; of zoolang slechts iemand bij het voortzetten der vijandelijkheden eenig bijzonder belang heeft, — dit, zeggen wij ronduit, gevalt ons niet, en is, in ons oog, gevaarlijk en nutteloos. Gevaarlijk, uit hoofde van de steeds toenemende verbittering der strijdenden, die er het gevolg van moet zijn; en nutteloos, omdat, in zulke verhitting van gemoederen, geene verlichting, welke men bevorderen wil, maar wel een hardnekkiger sluiten van de oogen, welke men wil openen, te wachten is. — Voorts: tegen den guit en opzettelijken misleider der menigte, en tegen den kwaadaardigen lasteraar en moedwilligen aanrander van echt Evangelische leerstellingen, zouden wij geenszins eenen stijl, die de levendige blijken van gevoel en verontwaardiging droeg, mits blijvende binnen de palen van Christelijke bescheidenheid en welvoegelijkheid, wraken willen; maar het algemeen geschilvoeren op den scherpen, en hier en daar zeer bitteren, toon, welke, over het geheel, in dit geschrift, en vooral in zeer vele der aanteekeningen, heerscht, mishaagt ons volstrektelijk, en kan tot niet één heilzaam einde dienen. Het *fortiter in modo*, *suaviter in re*, behoorde hier, wanneer men waarlijk goed wil doen, een stelregel der Schrijvers te zijn, dien zij nimmer verzaakten. Ook zouden wij hun het *ridiculum acri fortius et melius magnas plerumque secat res* gaarne ter bedenking ernstig willen aanbevelen, daar wij nederig van gevoelen zijn, dat hier vrij wat meer met het wapen van ERASMUS, (vernuftige, beschaafde, fijne scherts) dan met dat van LUTHER, (drift en hevigheid) is uit te regten; en, zoo men zich al van eene ernstiger schrijfwijze bedienen wilde, zouden wij toch raden, liever, dan op den scholastieken voet, waarop men vóór drie eeuwen twistte, op eenen anderen te werk te gaan, en, latende al het nutteloos en belagchelijk gekibbel, over de ééne en ware Kerk, de opvolging van Bisschoppen, het gezag van Conciliën enz., aan zijne

plaats,

plaats, zich eenvoudig tot het gezonde menschenverstand te rigten, om te onderzoeken, of het zich kan ligts maken, dat een volstrekt volmaakt Opperwezen, bij mogelijkheid, gediend kan worden met al de nietigheden en ongerijmdheden, welke de Roomsche kerk voorschrijft, en of het *aanbidden* van Heiligen, van beelden, van vermolmde beenderen enz., niet is het buitensporigste, waartoe zich een redelijk schepsel, dat tot aanbidding van den Vader der Geesten alléén geroepen is, kan verlagen, — of het niet is, aan dien Vader, die tot in eeuwigheid te prijzen is, zijne eere te ontstelen, enz. enz.

Voor het overige: wij doen gaarne regt aan de bekwaamheid van den *Protestant* en zijne Medeschrijvers, van wier opstellen wij moeten toestaan, dat zij wèl, en in goeden stijl, geschreven, en met vlijt bearbeid zijn, en dat zij van de belezenheid, de schranderheid, het gezond oordeel en het vernuft der stelleren allerwegen blijken dragen.

Gedachten over Bijbel en Bijbellezen. Door LEANDER VAN ESZ, *Roomschkatholijk Professor en Pastor te Marburg. Uit het Hoogduitsch.* *'s Hertogenbosch, bij* D. Noman en Zoon. *In gr.* 8*vo.* 101 *Bl. f* :-15-:

Wat was de Bijbel voor de eerste Christenen? Met welke gemoedsgesteldheid en met welk oogmerk lazen zij denzelven? en waarom behooren wij de eerste Christenen, thans meer dan ooit, in het lezen van den Bijbel na te volgen? Door denzelfden Schrijver. Uitgegeven als boven. In gr. 8*vo.* 26 *Bl. f* :-5-8

Een paar Geschriften, die allerwegen het kenmerk dragen van de opregtste bedoeling, om den Bijbel en deszelfs beoefening in al zijne waardij en kracht te ontvou-

vouwen en aan te bevelen. De Schrijver heeft, onzes inziens, daarbij juist dat hoofdpunt getroffen, hetwelk hier voornamelijk gelden moet; namelijk, die eenvoudigheid des harten, welke met de liefde tot waarheid en deugd gepaard gaat, en uit elke voordragt stichting zoekt. Bij zulk een gemoed is Bijbel en Bijbellezen altijd waardig, altijd heilzaam.

In het eerste Stukje wordt deze grond nog nader aangedrongen door de alhier aangevoerde getuigenissen der Kerkleeraren van ouden en lateren tijd, die deze beoefening met kracht van taal aan alle Christenen bevalen; beginnende met den Bisschop CLEMENS, en eindigende met Paus PIUS VI en den Bisschop van *Salzburg*, in den jare 1782.

Het tweede Stukje betoogt het nuttige gebruik, hetwelk de eerste Christenen, zoo in het openbaar als in den huisselijken kring, van den Bijbel, en vooral van de H. Schriften des N. Verbonds, maakten, en hoe zij daarin alles zochten en vonden, wat de gemoedsrust versterkt en bevordert, juist omdat zij met ootmoed en eenvoudigheid lazen; terwijl de ondervinding van vroegeren en lateren tijd bewijst, dat dezelfde kracht heerschte en nog heerscht bij alle opregte Christenen, en daarentegen verloren gaat bij allen, die, om welke redenen dan ook, den Bijbel lasteren, en alzoo dat gebruik, nog tegenwoordig, om de heerschende ligtzinnigheid, volstrekt noodzakelijk maakt.

Omtrent den vorm der behandeling van het laatste Stukje zouden gewis wel eenige aanmerkingen te maken zijn: dan, ieder Schrijver heeft zijne bijzondere manier; de Katholijke Schrijvers, meer regtstreeks tot hunne geloofsgenooten sprekende, onderscheiden zich daardoor altijd van de Protestantsche: voor alsnog is dit onderscheid niet weg te nemen; zulks moet aan den tijd der verlichting en des vredes worden overgelaten. Genoeg, dat het in onzen tijd een woord van pas gesproken is, en daarom zoowel door Protestanten,

als door Katholijken, allezins verdient gehoord, gelezen en behartigd te worden.

Hippocrates. Magazijn, toegewijd aan den geheelen omvang van de Geneeskunde, beschouwd als wetenschap en kunst. Uitgegeven door C. A. L. SANDER *en* G. H. WACHTER, PZ. *IVde Deel. Te Rotterdam, bij* J. Hendrikfen. *In gr. 8vo.* 378 *Bl. f* 3-12-:

Dit Deel is, even als de vorige, van een' zeer gemengden inhoud, zoowel wat de waarde, als wat het onderwerp der verschillende bijdragen betreft. — Ziet hier den voornaamsten inhoud. *Eerste Stuk.* 1°. *Waarneming omtrent het nut van het zoete Kwik in den Croup,* door C. A. L. SANDER. Het lijderesje van ruim 3 jaren gebruikte in 72 uren 60 gr., behalve de inwrijvingen. SANDER bemerkte nadeel van den *meschus*, en schijnt de genezing bijna geheel aan het kwik toe te schrijven. Wij zagen echter uit zijn verhaal, dat de eerste ontspanning en aanvankelijke beterschap volgde op eene ruime aanwending van bloedzuigers. Deze ontlasting heeft, in ons oog, geen gering deel aan de genezing gehad. — 2°. *Over het gebruik der Kraanoogen in de Paralysis*, door N. VAN LIER. Het gebruik van dit middel zoude schokken veroorzaken in de door verlamming aangedane deelen, niet in de overige. Dit vereischt eene nadere beproeving. — 3°. *Waarneming eener vergiftiging door Murias Hydrargyri*, door H. W. TOPPERINGSHOEK. Men berekende, dat een half once was ingenomen. De verschijnselen waren allerhevigst en duurden lang. *Sulfuretum calcis* en melk waren de hoofdmiddelen. Het verwonderde ons, dat de bekwame Geneesheer van het eerste middel zoo spoedig afstapte. — 4°. *Waarneming van zeer hevige algemeene stuiptrekkingen bij eene verlossing, benevens de opgave van een leerstelsel te dien opzigte van* C. G. CARUS, *Hoog-*

Hoogleeraar te Dresden, door J. W. CALLENFELS. Dit geval had plaats bij eene volbloedige vrouw, van een ineengedrongen gestel, zwaarmoedig en vreesachtig. De toevallen begonnen kort vóór de verlossing, en hielden door dezelve niet op, maar liepen in den dood uit, in weêrwil van de krampstillende behandeling van Dr. CALLENFELS. De THEORIE van Profr. CARUS komt hierop neêr, dat dergelijke krampen dikwijls ontstaan uit eene betrekkelijke volbloedigheid, veroorzaakt door de ontlediging van bloed door de baarmoeder, bij derzelver zamentrekking. Dr. CALLENFELS wraakt daarom zijne gehoudene behandeling. — 5°. *Iets over de decompositie van het Zoutzuur*, door N. VAN LIER. Eene zeer gebrekkige en bijna onverstaanbare opgave der proeven van LAMPADIUS. Ware onzin. Wat is b. v. *de waterstof van het drooge koolstofzuur?* Hoe is *het drooge zuur even zoo min verzuurbaar in fluorine als hydrogenabel in fluore*, enz? — 6°. *Waarneming van eene gelukkige genezing van een zeer hevig en langdurig kolijk, verzeld van eene hardnekkige buikverstopping, en gevolgd door eene verregaande trommelzucht*, door F. HERMUS. Blijkbaar door eene sterke verkouding, na eene aanmerkelijke verhitting ontstaan. Wat de behandeling betreft, *variis modis bene fit.* Daar er nog al veel en velerlei is aangewend, verwondert het ons, dat HERMUS geene baden beproefd hebbe. — 7°. *Verslag van behandelde Ziekten, gedurende het jaar* 1816, door J. DE BRAUW; vervolg der in het vorige Deel afgebrokene Verhandeling.

Tweede Stuk. 1°. *Verslag der Kinderpokken-epidemie te Nijmegen in den jare* 1817, *benevens eenige aanmerkingen daartoe en de Koepokken betrekkelijk*, door A. MOLL. Vooral belangrijk, daar dit verslag dient ter bevestiging van het beveiligend vermogen der Koepokken; tevens eenige bewijzen opleverende, hoe ligt hier door onnaauwkeurigheid of onkunde kan gezondigd worden. — 2°. *Iets over de Koepokken, uit eene zeventienjarige ondervinding en proeven opgemaakt.* Uit het hier me-

medegedeelde blijkt het beveiligend vermogen, maar tevens, dat dit vermogen door huiduitſlag of ziekten, waarbij de huid vooral lijdt, zeer beperkt wordt. Daarom vinden wij het vreemd, dat de Schrijver de inenting met ſtof, uit zulke voorwerpen genomen, durft aanraden. Dit kan immers zamen niet beſtaan? Het inenten van *zeer* jonge kinderen hebben wij ook nooit verkiesltjk gevonden. Waartoe dient dit? De Schrijver ſchijnt geen nadeel van de *ſcrofuleuze* geſteldheid op de Koepokken gezien te hebben. Wij zagen dezelve, in zulke geſtellen, meer dan eens ontaarden. Den uitſlag, dikwijls na de Koepokken ontſtaande, houdt de ervaren Schrijver, met regt, voor heilzaam. — 3°. *Unguentum Jaceae een nieuw geneeskundig praeparaat*, door J. S. STEIN. Dit wordt vervaardigd, door het, door uitperſing bereid, extract met gelijke deelen *axungia porcina* te vermengen. De Schrijver vond deze zalf in onderſcheidene ſoort van huiduitſlag zeer dienſtig. Somwijlen verbond hij dezelve met *mercurius dulcis*, ſublimaat of *antimonialia*. Hij liet het extract ook wel inwendig gebruiken. Dit alles verdient behartiging. De uitwendige aanwending van dit uitmuntend geneesmiddel is vooral zeer oordeelkundig. — 4°. *Verſlag van behandelde Ziekten, gedurende* 1816, door J. DE BRAUW.

Derde Stuk. 1°. *Waarneming van eene herſenontſteking*, door F. S. ALEXANDER; dienende tot betoog van het nut des zoeten kwiks, maar tevens van de belangrijke ſtelling van HUFELAND, dat dit geneesmiddel niet *antiphlogistisch* werkt, en in ware ontſtekingen ſchaadt, indien deszelfs gebruik niet door ontſtekingwerende middelen vooraf gegaan of vergezeld worde. — 2°. *Waarneming van eene allerzonderlingſte beleediging van het oog, gelukkig herſteld*, door W. MENSERT. Het hoornvlies was van boven gewond; door deze wond was veel van het watervocht uitgeloopen, en tevens de in den lijder ſinds lang verduisterde kristallens. De lijder was dus als toevallig van de kataract geopereerd; en dit opmerkelijk geval toonde tevens de mogelijkheid

heid van de door BELL voorgeslagene manier om deze operatie te verrigten. — 3°. *Eenige geneeskundige Waarnemingen van* R. LANDSKROON, vooral loopende over het gebruik van *nitras argenti* in zenuwtoevallen en van de *ratanhia*. Het uitwerksel van het eerste geneesmiddel was verschillend. De *ratanhia* vond LANDSKROON in bloedvloeijingen dikwijls niet voldoende, en altijd slechts in groote giften. Als maagmiddel en bij scheurbuik voldeed zij beter. — 4°. *Proeve eener Syphilidologische Theorie*, door N. VAN LIER. Het vervolg zal ons doen zien, of er aan dit vertoog *slot* komt; *zin* is er tot dusverre niet veel in. — 5°. *Verslag van behandelde Ziekten, gedurende* 1816, door J. DE BRAUW.

Vierde Stuk. 1°. *Eenige aanmerkingen over de verschijnselen der venerische ziekte, zoowel omtrent derzelver aard als behandeling, getrokken uit de ondervinding*, door G. H. WACHTER. Deze belangrijke aanmerkingen, tot dusverre alleen over den druiper loopende, strekken vooral ten betooge, 1°. dat de eenvoudige en zelfs ligte druiper, zonder zweren, algemeene *syphilis* kan veroorzaken; 2°. dat de behandeling van den druiper zeer moeijelijk is; dat dezelve noch altijd ontstekingwerend, noch prikkelend moet wezen; dat men vooral niet te vroeg met kwikmiddelen moet beginnen; dat de onderscheiding tusschen het *stadium activum* en *passivum* zeer moeijelijk, maar tevens van weinig praktisch belang is, dewijl men hier veel meer met het gestel des lijders en met de hevigheid der verschijnselen moet te rade gaan: WACHTER had, bij sterke gestellen, veel nut van *ac. tartarosum*; 3°. dat de *inspuitingen* genoegzaam altijd nadeelig zijn. Hierin zijn wij het met den Schrijver meer eens, dan in zijne veroordeeling van het gebruik der kwikmiddelen in den druiper. Hij schijnt het kwik alleen als een prikkelend middel aan te merken. Ondertusschen werkt hetzelve, in de *syphilis*, als zoodanig, waarschijnlijk niet. Wij zien ook niet in, dat meerdere opwekking de opslorping van het gift zal vermeerderen. Voor het ove-

rige zijn wij, met den Schrijver, zoo zeer overtuigd, dat deze ziekte onder de allerbelangrijkste en allermoeijelijkste behoort, dat wij naar verdere bijdragen uit zijne rijke ervaring zeer verlangen. — 2°. *Nieuw instrument van* WAGNER *ter vorming van den kunstigen oogappel*, uit de *Allgem. Medicin. Annalen* medegedeeld door A. G. VAN ONSENOORT. Bij gebrek van afbeelding, zal de Nederlandsche Heelmeester weinig aan deze beschrijving hebben. — 3°. *Waarneming eener hersenontsteking*, door J. R. L. KERCKHOFF. Na het misbruik van sterken drank ontstaan, prikkelend behandeld, uit hoofde van de *onderdrukking der krachten* en vrees voor versterving. Wij herinneren ons nog zeer wel, dat de groote VAN GEUNS een' lijder aan longontsteking, bij wien de schijnbare zwakheid in den hoogsten graad plaats vond, sterk *antiphlogistisch* behandelde en ... redde, en verwonderen ons dus geenszins, dat deze hersenontsteking ongelukkig afliep. — 4°. *Waarneming eener buikwaterzucht, veroorzaakt door waterblaasjes*, door denzelfden. De verharde lever was met waterblaasjes bezet; maar wat bewijst, dat deze de *oorzaak* der waterzucht waren? — 5°. *Waarneming, nopens eene verlamming der onderste ledematen, van* POTT, door J. J. VAN DE MOER, genezen door etterdragten in den omtrek der 10, 11 en 12de rugwervelen, welke begonnen uitgezet te worden. Wij zien het wonderlijk verhaal over het hoofd, om de belangrijke uitkomst. Het geheel uitgeteerd lijderesje herstelde volkomen. VAN DE MOER gaf *assa foetida* als *nervinum*. Zoude die hier ook gewerkt hebben ter verbetering van het beengestel? — 6°. *Verslag van behandelde Ziekten, gedurende* 1816, door J. DE BRAUW.

Reis

Reis door Italië en Sicilië van A. W. KEPHALIDES. *II Deelen. Met Kaarten. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam*, *bij* de Wed. G. Warnars en Zoon. 1818, 19. *In gr.* 8*vo.* *XXIV en* 718 *Bl.* *f* 9-:-:

Het is zoo: Italië en Sicilië leveren (gelijk de Vertaler in zijn voorberigt zegt) aanhoudend rijke stof voor de beschouwingen van den geleerden en oordeelkundigen reiziger; en zelfs het oude, hoe dikwijls onderzocht en beschreven, geeft hem telkens aanleiding tot opmerkingen, die aan zijne voorgangers zijn ontgaan. Dit wordt door deze Reis van den Heer KEPHALIDES, thans Hoogleeraar der nieuwere Geschiedkunde te *Breslau*, een' discipel van den beroemden HEEREN, op nieuws bevestigd. Schoon hij ons niet door landen of plaatsen van belang geleidt, welke niet door anderen, wier reisbeschrijvingen voorhanden zijn, reeds vroeger bezocht werden, en wij dus, voor zoo veel wij de berigten der laatste gelezen hebben, meestal met hem op ons bekende plaatsen komen, en er, voor een goed deel, slechts zien, wat wij te voren zagen, hij doet het ons echter veelal weder uit een ander oogpunt zien, en maakt ons dikwijls opmerkzaam op hetgene der aandacht van anderen ontslipt was. Ook heeft hij over vele dingen zijne hem bijzonder eigene aanmerkingen, welke wij elders niet vinden, en doorgaans belangrijk zijn. Wij hebben zijn reisverhaal met veel genoegen gelezen, en kunnen met den Voorredenaar zeggen: „ De Schrijver vereenigt met een' grooten rijkdom van kundigheden schranderheid van oordeel, warm gevoel, levendige verbeelding, en eene eigenschap, waarop het bij den reiziger vooral aankomt, de gave namelijk, om het belangrijke en eigenaardige op te merken, zelfs in kleinigheden het karakter van menschen en volken te ontdekken, en zijne ondervindingen, gedachten en gewaarwordingen, op eene treffende en aan-

gename wijze, uit te drukken. — Hoewel hij, gelijk van zelf spreekt, dikwijls bij die voorwerpen vertoeft, welke deze zuidelijke streken van ons werelddeel zoo bij uitnemendheid versieren, bij de oudheden; zijn boek is echter voor alle lezers geschikt, en de geleerde zoowel, als de ongeleerde, vindt daarin rijke stof voor zijnen weetlust." — Het werk is verdeeld in Hoofdstukken, en ziet hier deszelfs korten inhoud: De zeven eerste Hoofdstukken van het *eerste Deel* beschrijven ons zijne reis van *Triest*, over *Frioul*, naar *Venetië*, en vandaar, over *Padua*, *Vicenza*, *Verona*, *Mantua*, *Bologna* en *Ancona*, naar *Rome*. Indien men elders breedere berigten omtrent de eerstgemelde plaatsen aantreft, omtrent de laatste is de Schrijver breedvoerig, en houdt ons, met het verslag van hetgene hij daar en in den omtrek, bij dit eerste bezoek, zag en opmerkte, tot in zijn veertigste Hoofdstuk bezig. Ook levert hij ons een plan van het *Capitolinum* en het *Campo Vaccino* met het daaraan belende. Hem van *Rome* naar *Civita Vecchia* volgende, gaan wij er met hem aan boord van eene Engelsche brik, die ons, in het vijf en veertigste Hoofdstuk, te *Palermo* op *Sicilië* brengt. Na hier het merkwaardigste bezigtigd, en kleine togtjes in den omtrek gedaan te hebben, reizen wij van daar naar *Alcamo*, *Segesta*, *Salemi* en *Castel Vetrano*, van waar wij de ruïnen van *Selinus* gaan bezoeken. Vervolgens komen wij te *Sciacca*, en doen van daar een zeetogt naar *Girgenti*, het oude *Agrigentum*, van welks voormaligen zoowel als tegenwoordigen staat wij een volkomen begrip verkrijgen, terwijl wij geen der oude overblijfselen ongezien laten. Een plan van de stad, achter aan het werk gevoegd, heldert ons alles op. Over *Caltanisetta*, *Castro Giovanni*, *Piazza*, *Caltagirone*, *Modica*, het dal van *Ispica* en *Noto*, gaat onze reis vervolgens naar *Syracuse*, waar wij op het einde van het eerste Deel, hetwelk met het acht en vijftigste Hoofdstuk sluit, aankomen. — Aan de beschrijving van *Syracuse* worden de zeven eerste Hoofdstukken

ken van het *tweede Deel* gewijd. In het achtste reizen wij naar *Catania*, en bezien deszelfs oudheden, kunstverzamelingen en Museums. Van daar bezoeken wij de *Cyclopen-eilanden*, en beklimmen, na onze terugkomst, den *Etna*, wiens top wij, niet dan onder veel tegenspoeds en met zeer vele moeite, twee malen te vergeefs pogen te bereiken, doch, bij eene derde inspanning van krachten, eindelijk gelukkig bestijgen. Na hier alles onderzocht, en er het heerlijkst schouwtooneel bewonderd te hebben, dalen wij af, om naar *Catania* weder te keeren, van waar wij ons, over *Taormina*, naar *Messina* begeven, waar wij weder al het merkwaardige in oogenschouw nemen, en ons vervolgens inschepen naar *Napels*. Hier onze weetgierigheid voor een gedeelte voldaan hebbende, doen wij een' uitstap naar de grenzen van het oude *Lucanië* en het tegenwoordige *Calabrië*, waarbij wij *Paestum*, *Salerno*, *Vietri*, *La Cava*, *Nocera*, *Angri*, *Castellamare*, *Sorrento*, *Torre dell' Annunziata*, *Pompeji*, *Herculanum*, *Resina* en *Portici* een bezoek geven, en nu ook den *Vesuvius* in den brandenden muil kijken, en van zijn' top de zon zien *ondergaan*. Te *Napels* wedergekeerd, doorzien en doorzoeken wij het nu nader, en wandelen in deszelfs omtrek. Voorts doen wij een' uitstap naar *Puzzuoli*, waarbij wij ons uitstekend verlustigen; en eindelijk, na nogmaals, in den nacht, een' tweeden togt naar den *Vesuvius* gedaan, en nu, van zijne kruin, ook den *opgang* der zon in al hare heerlijkheid aanschouwd te hebben, nemen wij de terugreis van *Napels* aan, en komen, over *Capua*, *Molo di Gaëta*, *Fondi*, *Terracina*, *de Pontijnsche Moerassen*, *Cisterna*, *Velletri*, *Aricia* en *Albano*, andermaal te *Rome*, waar wij ons nog drie weken ophouden, welke wij ten deele in de oude bouwvallen, ten deele in de kunstzalen en kerken doorbrengen. Met het drie en dertigste Hoofdstuk reizen wij af naar *Florence*, welks voornaamste gebouwen en schatten van penseel- en beitelkunst wij bewonderen. Van hier gaan wij naar *Pisa*, en doen een' uitstap naar *Livorno*, begeven ons vervolgens naar *Lerici*, en van daar, ter zee, naar *Genua*, hetwelk ons weder het zijne ter beschouwing en opmerking aanbiedt. Zoo doet daarna ook *Turin*, werwaarts wij over de steile *Bochetta*, door *Alessandria* en *Asti*, gekomen zijn, en waar onze geleider, eer wij *Italië* verlaten, ons van nabij met het Italiaansch volkskarakter bekend maakt, ons zijne nuttige aan-

O 5 mer-

merkingen over het reizen in deze ftreken mededeelt, enz. — Nu trekken wij met hem over den *St. Bernhardsberg* in *Zwitferland*, dalen af naar *Martinach*, klimmen weder naar den bergpas *de Gemmi*, begeven ons naar het *Frutigendal*, en komen, na het overfteken van het *Thuner*-meer, in de vallei van *Lauterbrunnen*. Van daar trekken wij andere bergen over, andere valleijen door, befchouwen de watervallen van de *Aar* en van de *Tofa*, en komen, over den *Simplon*, langs de boorden van den *Lago Maggiore*, in het gezigt van *Ifola Bella*, te *Milaan*, dat ons, op zijne beurt, en voor het laatst, onthaalt op de befchouwing van Italiaanfche kunststukken en gebouwen, en waar onze Reiziger ons onderhoudt over de ontevredenheid der Italianen met den tegenwoordigen ftaat van zaken, enz. Wij verlaten, in het twee en veertigfte en laatfte Hoofdftuk, *Milaan*, en eindelijk ook onzen Reiziger, na hem, over *Como*, *Lugano*, *Bellinzona* en de *Alpen*, tot in *Duitschland* geleid te hebben. Hij fchenkt ons, tot affcheid, eene nette afteekening van de *Renbaan van Flora* te *Rome*, een fraai *plan van Syracufe*, en eene naauwkeurige *afbeelding van den zuidelijken Etna*. — De Overzetter van dit werk heeft zich wel gekweten: zijne taal is doorgaans zuiver, zijn ftijl glad, gemakkelijk en levendig, en men befluit daaruit gereedelijk tot dezelfde goede hoedanigheden van het oorfpronkelijke; maar ook, uit het onvertaald laten van het meeste Italiaansch, hier voorkomende, moet men opmaken, dat de Schrijver dit mede onvertolkt gelaten heeft. Dit befchouwen wij als een gebrek. Elk lezer verftaat niet altijd de brokken, welke men, in eene vreemde taal, goedvindt in zijn verhaal in te vlechten. Men moet fteeds onderftellen, dat zij iets belangrijks behelzen; en dan is het onaangenaam voor hem, die leest en het niet verftaat, dit belangrijke te moeten misfen. — Welligt verlangen fommigen hier nog een of ander ftaal van de fchrijfwijze; maar wij weten niets te kiezen, dat voor ons beftek, na zulk een breed verflag, niet te lang is. Wij kunnen verzekeren, dat het geheel zeer aangenaam leest. Het meeste is luimig en vrolijk. Veel van hoogen ernst, of aandoenlijke droefheid verwekkende, herinneren wij ons niet er in ontmoet te hebben, en aanftoot hebben wij niet geleden, dan hier en daar in het onzamenhangend en al te lang gebabbel van den Napolitaanfchen chocolaadfchenker, op het einde des

des negen en dertigsten Hoofdstuks van het tweede Deel, waarvan wij hier, om de raarheid, ten slot, den aanvang geven: „ Ach, mijn lieve Heer! God zegene u! Ik heb juist van u gesproken; ik wachtte op u, even als op het paaschei. Ga zitten; gij zult een chocolaadje proeven, zoo als aan een' Kardinaal toekomt. Mijne chocolade is zuiver, als de *Madonna*. Bij mij drinkt men de ware Maagden-chocolade. Zij is, God dank, altoos de eerste te *Napels*, en de Paus zelf kon ze drinken, omdat God mij zijnen zegen verleent. Maar, mijn lieve, wat denkt gij wel? Daartoe wordt eene wetenschap vereischt! Dat kost een' verdoemden arbeid! Ik ben in vertwijfeling! Want men moet een Mathematicus, men moet een Mechanicus zijn. Ach mijn lieve hart, als ik bedenk, dat ik nu een werktuigelijk ambacht verrigt, zoo bevangt mij een weinig de zwaarmoedigheid; maar het is toch altijd zekere chemie, ik ben toch steeds een Romein; mijn wapen is altijd adelijk. Wat drommel denkt gij wel? Mijne moeder was de dochter van den beroemden PIETRUCCI, Advocaat bij de H. *Rota*, en mijn vader was Ceremoniemeester bij den Marchese BENENATI. Gij moet weten, dat ik een fraai wapen bezit, en mij daarom nooit gemeen maak met het laag gepeupel, dat uit zijne vuile pijpen rookt, en geene eergierigheid bezit. — Eens had ik aan al mijne vingers gouden ringen, en aan het hoofd zag ik er uit als een Doge van *Venetië*. — Ik heb de Doorluchtige Venetiaansche Republiek gediend als eerste *Tenorzanger*, in den schouwburg van *San Benedetto*. — Men wilde mij alleen hooren. Als ik verscheen, riepen allen tegelijk: „ Ziet hem! ziet hem! Hij leve! Bravo, Romein!" en ik boog zoo maar een weinig. Voor den duivel! ik heb den schouwburg van *San Benedetto* drie jaren lang staande gehouden. Maar thans is de wereld bedorven. — Gestorven zijn al die brave zangers, die Italië weleer had," enz. enz.

Rei-

Reize naar. Indië, Ceylon, de Roode Zee, Abyssinië en Egypte, in de jaren 1802 *tot* 1806; *naar het Engelsch van den Burggraaf* GEORGE VALENTIA. *Met Platen. IVde en laatste Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. *In gr. 8vo. VI en* 402 *Bl. f* 3-15-:

Dit laatste Deel behelst het verhaal van de Reize des Heeren SALT door *Abyssinië* met eenen last van Lord VALENTIA, die zelf de grenzen van dat Christengebied, te midden van *Mahomedaansche* volken gelijk een eiland geplaatst, niet heeft betreden. Sedert BRUCE, en dus in 35 jaren, had geen *Europeër* dat land bezocht; en BRUCE's Reisbeschrijving zelve was, volgens de hier medegedeelde berigten, slechts eene zeer onzuivere bron. Doch, aan den anderen kant, is BRUCE zeer zeker, ook volgens SALT, verder en langer geweest dan hij: *Gondar*, de hoofdstad, de bronnen van den *Nijl*, en het middelpunt des *Abyssinischen* Rijks, hebben twee jaren lang aan dien vroegeren Reiziger ten verblijve gestrekt, of zijn althans door hem gezien; — de latere, daarentegen, is niet verder dan de provincie *Tigré* geweest, en de aloude hoofdstad *Axum* was het verste punt, door hem bereisd; ook was zijn verblijf in geheel *Abyssinië* niet langer dan vier maanden. Bij al de onjuiste of zelfs verdichte bescheiden, die de Heer SALT aan BRUCE te last legt, wordt echter ook veel, hetgene die *Schotsche* Reiziger aanvoert, niet slechts ondersteld, maar bevestigd; en, met allen eerbied voor den Heer SALT, is echter ook zijn gezag, onzes inziens, niet boven de noodzakelijkheid eener latere herziening verheven, hoewel de toon der eenvoudige waarheid hier meer schijnt te heerschen, dan in de vaak winderige en praalzieke voordragt van BRUCE. Over het algemeen komt het karakter der *Abyssiniërs* en hun maatschappelijke toestand bij SALT in een gunstiger daglicht voor, dan bij zijnen voorganger, waartoe de meer menschelijke denkwijze van den *Ras* OUELLETA-SELASSÉ, wiens vriendschap de Afgevaardigde van Lord VALENTIA mogt genieten, boven die van den *Ras* MICHAEL, beschermer van BRUCE, zekerlijk veel kan hebben bijgedragen. Deze waardigheid van *Ras* schijnt veel overeenkomst te hebben met die van *majordomus* of *maire*

du

du palais bij de oude *Franken* vóór KAREL *den Grooten*, toen de Koningen ook genoegzaam geen gezag hadden, en onder de voogdijschap van die Stedehouders stonden. Dit verval der koninklijke waardigheid gaat gepaard met burgerlijke onlusten, gedurige opstanden en oorlogen, verval van Godsdienst, zeden en magt; en het is te vreezen, dat, zonder hulp uit *Europa*, deze Christenstaat in het hart van *Afrika* voor de omringende *Muzelmannen* en Heidenen zal moeten bezwijken. Reeds blijft, uit hoofde der onveiligheid en toenemende barbaarschheid, de post van Opperpriester of *Abouna*, dien men uit *Alexandrië* ontbood, onvervuld: niemand durft zich te midden van zoo vele beroerten wagen, en, bij gebrek van deze kostbare gemeenschap met de overige Christenheid, staat het volk aan geheele verwildering bloot. Nogtans steekt het daarin gunstig af bij de omliggende Heidenen en *Mahomedanen*, dat de zeer dikwijls afgezette Koningen niet alleen geenszins omgebragt of verminkt, maar zelfs sedert den tijd van BRUCE niet meer opgesloten worden, en onder het opzigt van een of ander Opperhoofd hunne vrijheid genieten.

De Heer SALT, na bij de *Mahomedanen* van *Masfouah* zeer vele hinderpalen en onaangenaamheden ondervonden te hebben, begaf zich op reis naar het gebergte *Taronte*, den scheidmuur tusschen de kustlanden en het eigenlijke *Abysfinië*. Hij vond deszelfs overtogt minder bezwaarlijk dan BRUCE; maar de geheele weg tot aan deszelfs voet werd hem verbitterd door den onwil zijner *Mahomedaansche* lastdragers en gidsen. *Dixan* (ook door BRUCE bezocht) wordt door de Reizigers beschreven, als de woonplaats van een vadsig, dom en morsig volkje. Van hier ging de weg naar *Antalou*, den toenmaligen zetel van den *Ras*. Het verblijf bij dezen Magthebber, met de vermelding eener menigte kleine (ook wel eens minbeduidende) omstandigheden, beslaat een groot gedeelte des verhaals. Te *Chelicut* bezochten zij eene merkwaardige kerk en eene der vrouwen van den *Ras*. (Men weet, dat de veelwijverij bij de *Abysfiniërs* heerscht, hoezeer zij ook Christenen zijn.) Over het algemeen waren de *Engelsche* Reizigers bij de *Abysfinische* Grooten van beiderlei geslacht en van alle partijen wel gezien, waartoe zekerlijk het denkbeeld, dat zij Christenen waren, ruim zoo veel bijdroeg als het ontzag voor de verwijderde magt der *Engelsche* Oostindische Maatschappij, die althans niet geducht voor hen

was,

was, toen zij BRUCE zoo wèl onthaalden, welken menig een zich nog (na 35 jaren) levendig herinnerde. Merkwaardig is de beschrijving van een feestmaal na eene monstering der troepen van den *Ras*, waarin zich de geheele ruwheid der *Abyssinische* zeden ten toon spreidde, die echter door BRUCE met veel te zwarte kleuren wordt voorgesteld, wanneer hij wil, dat men stukken uit een nog *levend* beest uitsnijdt. Het dier wordt geslagt, en het rauwe, nog warme vleesch terstond opgedischt. De troepen zelve, ten minste de ruiters, waren zeer goed, en evenaren de *Arabische*. Van *Antalou* deed de Schrijver een' uitstap naar *Adoueh* en *Axum*, weleer ook door BRUCE bezocht. *Adoueh* is eene gewigtige fabrijkstad; men maakt er grof en fijn linnen, waarvan het eerste als geld door het geheele land in omloop is. De oudheden en merkwaardigheden van het naburige *Axum*, den voormaligen Koningszetel, worden omstandig beschreven, namelijk de holen, de obelisk (van 80 voet hoog), eene kerk, die de grootste en rijkste in *Abyssinië* is, steenen met *Grieksche* inschriften, die ons niet worden medegedeeld, maar waaruit op eene andere plaats de zeer merkwaardige bijzonderheid wordt medegedeeld, dat de toenmalige Vorst van *Abyssinië* zich *Zoon van den onverwinnelijken God* MARS noemt, ten bewijze, dat de dienst der *Olimpische* Goden, waarschijnlijk door de *Romeinen* in het toppunt hunner magt, ook in *Abyssinië* was doorgedrongen. Langs dien zelfden weg kwam er later het Christendom (in het begin der vierde Eeuw), en hield zich, in spijt der aanvallen van *Mahomedanen* uit het Oosten en Westen, en van Heidenen uit het Zuiden, in stand. Nog heeft men te *Axum* eenen zetel, waarop de oude Koningen gekroond werden, en meer andere overblijfsels van minder belang. Ook bij deze gelegenheid grijpt de latere *Britsche* Reiziger met beide handen de gelegenheid aan, om „het mangel aan waarheidsliefde en de onverdragelijke aanmatiging" van zijnen voorganger te berispen, wien hij reeds op meer plaatsen heeft tegengesproken. De Schrijver keerde naar *Antalou* terug, verzamelde nog eenige berigten omtrent *Gondar*, de lotgevallen, den handel en de jongste omwentelingen van *Abyssinië*, sedert het vertrek van BRUCE, „wiens verhaal daarvan overigens vrij getrouw is," en keerde daarop, nogmaals over *Adoueh* en *Axum*, (waar hij nieuwe bewijzen van BRUCE's praalzucht ontving, als welke nooit mede in

den

den krijg was gegaan) en over *Dixan*, naar *Masſouah* terug, waar hij, zeer gelukkig, het *Engelſche* ſchip vond, welks uitblijven hem in groote moeijelijkheden had kunnen ſtorten. Eenige algemeene bedenkingen over de oudſte Geſchiedenis der *Abyſſiniërs*, die hij van de *Egyptenaars* afleidt, (men weet, dat HEEREN en andere nieuwere Geſchiedonderzoekers juist het tegengeſtelde beweren) over de handelsbelangen van *Engeland* ten opzigte van *Abyſſinië*, en de gedane ſtappen, om de gemeenſchap met dat land aan te kweeken, beſluiten het Deel. Op eenen medegebragten brief van den Koning van *Abyſſinië* aan dien van *Engeland* is een antwoord gevolgd, verzeld van geſchenken, waaronder geſchut, hetwelk den met *Engeland* verbondenen *Ras* gewis het oppergezag zal doen bekomen; want „ſedert de tijden der *Portugezen* is daar geen kanonſchot gehoord." Van dit Gezantſchap, waartoe de Heer SALT reeds in 1809 benoemd werd, is ons de uitſlag onbekend.

Wij zijn dus met het verſlag dezer merkwaardige Reize ten einde, die, behalve de vele aardrijkskundige en *ſtatistieke* berigten, welke zij vervat, ons ook eenigermate in het geheim der *Engelſche* ſtaatkunde, ten aanzien der Oosterſche landen, een' blik doet werpen. Hoe deze met de Vorſten van *Indië* handelt, bleek ons uit de beoordeeling der vroegere Deelen; doch, met den alleenhandel op *Indostan* nog niet tevreden, tracht zich de *Britſche* Natie ook een' vasten voet in *Arabië*, de Roode Zee en *Abyſſinië* te verwerven. Reeds noemt zij in die Zee de havens naar den naam harer ſtaatsliedén; reeds wil zij het eiland *Valentia*, bij de *Abyſſiniſche* kust, (gelijk *Malta*, gelijk *Corfu*, gelijk *Helgoland*) behouden. En, hiermede nog niet tevreden, tracht zij ook haren ouden Bondgenoot, wien zij reeds van het kostbare *Ceylon* en van de bezittingen in *Coromandel* en *Malabar* heeft beroofd, nu ook in den Oostelijken *Archipel* en op het *Maleiſche* Schiereiland den voet te ligten, waartoe haar de jongst gedane aankoop in de ſtreek van *Malacca* moet dienen. En wat wint nu *Engeland* bij al deze rustelooze woelingen, bij al deze aanwinſten, *per fas et nefas* gedaan? Diepe armoede der mindere klasſen, algemeene misnoegdheid, zucht tot landverhuizing, die geheele ſcharen naar *America* en de *Kaap de Goede Hoop* drijft! — Zoo waar is het, wat HERDER ergens zegt: *Terwijl de Oosterſche Staten een langzamen, maar lang-*

langdurig leven, gelijk de mormeldieren, genieten, zijn onze Staatsligchamen dieren, die onverzadelijk kruiderijen en vergif, zilver en goud verslinden, en in eenen hoog koortsigen toestand vele inspanning en levendigheid betoonen. Wij voor ons wenschen hartelijk, dat deze koortsige toestand slechts ter zuivering, niet ter ontbinding van het ons zoo naburige Staatsligchaam moge strekken, en dat men bij die zuivering dan ook den regel: *Elk het zijne*, wat meer in het oog moge houden.

Onderzoek naar den zin en de wettigheid van het Decreet van 24 Januarij 1812, *betrekkelijk de instandhouding der Substitutiën, ten behoeve van den premier appelé. Door Mr.* H. J. DIJCKMEESTER. *Te Tiel, bij* C. Campagne, Jr. 1819. *In gr. 8vo.* 89 *Bl. f* :-15-:

Het voor ons liggend Regtsgeleerd geschrift verdient, onzes inziens, zoo om de aangelegenheid van het onderwerp, als om de goede behandeling daarvan, allezins de aandacht van hen, die de wetenschap der Regtsgeleerdheid, of als Regters, of als Praktizijns, beoefenen. Bekend is het, tot hoe zeer uiteenloopende gevoelens de uitlegging van het Decreet van 24 Januarij 1812 aanleiding heeft gegeven. De Heer DIJCKMEESTER stelt die verschillende gevoelens in den loop van zijne Verhandeling voor, doet somtijds tusschen dezelve eene keuze, of slaat eenen hem geheel eigenen weg in. — Het eerste, en wel het wijdloopigste, deel van dit Onderzoek, bl. 7—68, bepaalt zich tot betoog der stelling: „Dat door de invoering van het Fransch Burgerlijk Wetboek, op den 1 Maart 1811, de fideïcommissaire substitutiën, welke, vóór dien dag, met den dood van den testateur bekrachtigd waren, vernietigd, en de fideïcommissaire of bezwaarde erfgenamen van den band van fideïcommis ontslagen zijn." Deze stelling wijkt geheel af van de gevoelens van andere Schrijvers, die dit onderwerp hebben behandeld; en de Schrijver legt hier een gevoelen aan den dag, dat hij met regt het zijne noemen kan. In de transitoire questiën is het een vaste erkende regel: dat verkregene regten niet mogen geschonden of miskend worden. Maar

wat

wat zijn verkregene regten? Ziedaar de zwarigheid, waarop men gedurig stuit. De Heer MEIJER bepaalt, „ *droits acquis, ceux qu'une personne civilement existante possédait irrévocablement, soit purement, soit à tenue, soit sous une condition quelconque même incertaine, suspensive ou resolutoire.*" *Princip. sur les quest. transit. p.* 35; waarmede geheel overeenstemmen de beginselen van CHABOT DE L'ALLIER, *Quest. transit. I. p.* 377 *sqq.* Volgens die stelling, is een verkregen regt al het zoodanige, dat niet door menschelijke bepalingen kan herroepen worden, al hangt de existentie van hetzelve van voorwaarden af. Zijn die regten voorwaardelijk, dan is het, in dien zin, een verkregen, een eigen regt, om die verwachting op het vervullen der voorwaarde te bezitten; het is een verkregen regt, om dat regt, dat wij verwachten, te verkrijgen, als het bestaat. Men heeft een verkregen regt, om die hoop te voeden. Volgens dat stelsel, zijn zeker de fideïcommissaire substitutiën, vóór de invoering van het *Code* met den dood bekrachtigd, in hare volle kracht blijven bestaan, zelfs na de invoering van dat Wetboek. De Heer DIJCKMEESTER grondt het tegengestelde gevoelen op deze stellingen. Dat het zoo even bijgebragte wel geldt in contracten, maar niet in regten, die uit een testament hunnen oorsprong erlangen, zoo als fideïcommissaire substitutiën. Hij brengt bij de bepaling van het Romeinsche regt: „ *In stipulatione conditionali spectatur dies contractus, contra in legates dies, qua conditio existit.*" Rec., de gegrondheid van deze bekende stelling niet ontkennende, gelooft echter, dat dezelve tot geheel verkeerde gevolgtrekkingen zou aanleiding geven, indien men dezelve in dien zin tot de beslissing van transitoire questiën, tot de bepaling van *jura quaesita* wilde overbrengen. Bij deze beslissing late men de onderscheiding van *dies nec cedit, nec venit*, van *dies cedit*, van *dies venit* achterwege. Men onderzoeke, niet, op welken tijd iemand eene aktie kan instellen, maar men zie, op welken tijd aan iemand een regt, of een regt van verwachting op een regt, *onherroepelijk* (dat is: door geene menschenwillekeur te veranderen) is gedevolveerd. Op dien tijd is aan iemand een *jus quaesitum* verkregen. Dit nu zal in contracten zijn de tijd der overeenkomst, en in testamentaire dispositiën de tijd van het overlijden van den erflater; (*) want
op

(*) „ *Le legs — acquiert, au moment même du décès du testa-*

op deze tijden kunnen de gemaakte bepalingen niet meer door menschen-willekeur herroepen worden. (*) Wij zouden dus de toepassing van den aangehaalden regel uit het Romeinsche regt voor niet juist houden. Daarenboven wij stemmen gaarne toe, dat de legataris eerst het direct regt op het legaat, de aktie tot bekoming van het legaat, verkrijgt, tijdens de voorwaarde vervuld wordt. Doch de verwachting, dat die voorwaarde zou vervuld worden, konde hem niet ontnomen worden. Dat regt, om dat legaat, *conditione existente*, te verkrijgen, is dadelijk op zich zelf een verkregen regt, alhoewel hij het legaat zelf eerst naderhand ontvangt. Dus heeft de fideïcommisfair gesubstitueerde een verkregen regt van verwachting, dat hem door geen menschen-willekeur kan ontnomen worden. Al wat de Schrijver bijbrengt tot betoog, dat conditionele regten, uit testamenten te verkrijgen, eerst verkregene regten zouden zijn *conditione existente*,

tateur, le caractère d'irrévocabilité, et devient un droit acquis, qu'aucune loi postérieure ne peut anéantir." CHABOT DE L'ALLIER, *loc. cit.* Dit geldt evenzeer van institutiën en substitutiën als van legaten, want de reden is dezelfde, en de substitutiën voor meerder graden zijn zoovele institutiën of legaten als zij zich tot graden uitstrekken. Het eene legaat is *magis remotum*, het andere *proximus*; maar de aard van beide is dezelfde. Dit zijn verkregene regten, „*déclarés tels par la loi existante*," (existerende op het tijdstip, dat de regten onherroepelijk worden) die niet door eene nieuwe wet kunnen vernietigd of geschonden worden, „*lors même qu'ils étaient soumis à des conditions qui ne s'accomplissent, ou à des évènemens incertains qui n'arrivent que sous l'empire de la loi nouvelle.*" CHABOT DE L'ALLIER, deze stelling over de voorwaarden opgevende, sluit daar niet van uit de testamentaire regten. Dus, volgens deze beginselen, zijn de verwachtingen op fideïcommissen *verkregene regten*, door den dood des testateurs onherroepelijk geworden.

(*) Het spreekt van zelf, dat contractanten, wanneer zij het te zamen ééns zijn, een eens aangegaan contract weder kunnen herroepen. Doch dit is niet meer in de willekeur van éénen gelegen. De andere heeft verkregene regten, die dit verhinderen.

existente, zoo als hij uit Art. 1040 en 1053 *Burg. Wetb.* en eene conclusie van den Heer DANIELS tracht te betoogen, dit alles bewijst slechts, dat men over zijne eventueele regten op erfmakingen of legaten niet mag beschikken, of dezelve alieneren, dan wanneer zij werkelijk vervallen zijn; dat, tot verkrijgen van eenig regt uit een testament, vereischt wordt, dat men in wezen zij, als de voorwaarde vervuld wordt, om deze natuurlijke reden, dat de testamentaire dispositie eene gunst aan zeker bepaald persoon heeft willen toekennen, hetgene in contracten het geval niet is. Wij gelooven dus, dat de interpretatie, die de Heer MEIJER geeft van de wet van 25 en 14 October 1792, allezins juist is, daar hij door den tijd der ouverture van de fideicommissen verstaat het overlijden van den testateur; terwijl de Heer DIJCKMEESTER hierdoor meent te moeten verstaan den tijd van het overlijden van den bezwaarden erfgenaam, bl. 21—26. Gaarne stemmen wij toe, dat vóór dien tijd de gesubstitueerde geene aktie heeft, en zijn regt niet kan overdragen; en dit is het alleen, dat Art. 1040 en 1053 en de conclusiën van den Heer DANIELS, bl. 26, vaststellen; doch het regt, om *existente conditione* het bij fideicommis vermaakte te verkrijgen, bestaat reeds van den tijd van den dood des testateurs. Laat ons dit staven met de woorden, van MERLIN, die door den Schrijver zelven, bl. 27, aangehaald worden: „ *Eh quoi, celui qui est institué sous une condition, n'acquiert-il pas, par le décès du testateur, le droit de recueillir l'hérédité, en cas que la condition vienne à manquer, si elle est négative, et à s'accomplir, si elle est affirmative? — Sans doute, par le décès du testateur, l'héritier conditionnel est investi du droit irrévocable de succéder, en cas que la condition négative de son institution vienne à faillir de son vivant, en cas que de son vivant la condition affirmative de son institution vienne à s'accomplir.*" De Schrijver wil het niet wagen, dien beroemden man te wederleggen, en brengt tot dat einde 's mans conclusiën en een arrest van het Hof van Cassatie bij, bl. 30—43, over de vraag: of het *jus devolutionis* (volgens hetwelk, een der echtgenooten overleden zijnde, de achtergelatene kinderen op de onroerende goederen van den overblijvenden echtgenoot een vast regt verkregen, zoodat deze over dezelve niet kon beschikken, maar die kinderen van dat vroeger huwelijk alleen in dezelve kon-

 den

den fuccederen) nu nog kracht had, na de invoering der wet van 8 April 1791, Art. 1, §. 3, waarbij hetzelve werd afgefchaft, wanneer reeds een der echtgenooten vóór de publicatie dier wet was overleden. — MERLIN concludeert tot het negative, en het Hof van Casfatie heeft dat gevoelen bekrachtigd. Hierdoor heeft, volgens meening des Schrijvers, MERLIN zich zelven wederlegd. Rec. zoude van een ander oordeel zijn. Wanneer over het regt van fuccederen uit een testament gehandeld wordt, dan zijn er *droits irrévocables*, uit eene menfchelijke, niet meer veranderlijke bepaling gefproten. Zoo verfta men de eerst aangehaalde plaats van MERLIN. Doch de questie over het *jus devolutionis* hangt niet af van eene zoodanige, niet meer veranderlijke befchikking; maar het geheele *jus devolutionis* hangt bloot af van de wet, die hetzelve toeftaat. CHABOT DE L'ALLIER *loc. cit.* zegt zeer juist: „*Il y a ausfi des droits réels*, (in tegenoverftelling van *perfonels*) *qui, fans conventions expresfes, font établis et acquis en vertu et par la feule autorité des lois alors existantes.*" Nu behoort het *jus devolutionis* tot de zoodanige, „*qui n'ayant d'existence que par l'autorité des lois qui les ont établis, ne peuvent conferver de force et de valeur, qu'autant que ces lois confervent elles-mêmes de l'autorité, et la loi nouvelle qui abroge les unes abolit conféquemment les autres.*" *Id. loc. cit.* Hier was dus eene geheel andere reden aanwezig, die noodwendig tot eene andere decifie moest leiden. MERLIN is dus zich zelven zeer confequent gebleven, en het is er verre van af, dat hij zich zelven zou wederleggen. Zeker is het, dat wij de *confiderans*, in het arrest voorkomende, bl. 40, waar de vergelijking met fideïcommis gemaakt wordt, voor onjuist houden. Men fchijnt daar de geheel verfchillende gronden van beide regten miskend te hebben. Wij ftemmen gaarne den Schrijver, bl. 44—48, toe, dat de woorden van Art. 896. *Burg. Wetb.* „*les fubftitutions font prohibées*," niet alleen voor alsnu het inftellen van fideïcommisfen verbieden, maar ook nietig doen zijn alle zoodanige fideïcommisfaire fubftitutiën, als, of tijdens de invoering van het Wetboek nog niet door den dood des testateurs bekrachtigd waren, of die op zulke perfonen zouden moeten devolveren, die tijdens die invoering nog niet in wezen waren, (want de perfoon, die een *jus quaritum* zal hebben, moet *civilement existant* zijn *à l'introduction de la nouvelle loi.* MEIJER, *op. cit.* p. 34.)

(*Het overige hierna.*)

De

De Mensch, in drie Zangen, door CORNELIS LOOTS, *Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, en Lid van het Koninklijk Instituut. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1819. *In gr.* 8*vo. VI*, 105 *Bl. f* 2-16-:.

Het recenseren, dat nooit een dankbare arbeid was, wordt zulks, voor den eerlijken en toch niet ongevoeligen man, hoe langs hoe minder. Wij voor ons, ten minste, die ook, als Schrijvers, reeds door goed en kwaad geruchte zijn gegaan, hebben naauwelijks denkbeeld van vorderingen, welke zich met den lof, aan de bundels van den Heer LOOTS in de *Letteroefeningen* toegedeeld, openlijk ontevreden toonen. Immers, wat zal het dan nu weêr worden, daar wij elders al verklaard hebben, dat wij wijsgeerige onderwerpen voor de meeste Dichters niet zoo gunstig hielden als andere, meer historische, en de Heer LOOTS onder deze ligtelijk kon behooren? — wat zal het worden, daar zeker dezelfde Recensent, die onlangs KINKER zoo moedig verdedigd heeft tegen ik weet niet welke gewaande aanvallen, gereed staat om onzen Dichter gelijken dienst te bewijzen? Voorwaar een gevaarlijk man, die (waaraan wij tegen iemand als den Heer KINKER evenmin zouden hebben *durven* denken, als wij er eenige neiging toe gevoelden) onze beoordeeling *sarcastisch* (*) noemt, en tevens beweert, (schoon wij weêr niet weten, hoe men dit knoopen kan) dat wij onder *dit* voorkomen een ongunstig oordeel hebben willen *verbergen*; om nu van andere even bitse, schoon ook even malle, verwijten geen woord te spreken. Ja, gewis ligt de roede reeds wederom voor ons vaardig! Welnu, *sic florent liberales artes*; zoo bevordert men het gebied van *licht* en *vrede*; en, maakt men zich dan ook geene vrienden van den onregtvaardigen Mammon, zoo verbindt men welligt dezen aan zich, ten prijze van zijne vrienden. Dit laatste is voor velen weêr ga-

(*) Wij lazen eerst *Socratisch*; zoo weinig waren wij op het genoemde verwijt gevat, en zoû het ieder zijn, die zich onze beoordeeling herinnerde. Doch, ons ook dien wil niet bewust, zagen wij nader toe, en..... het werd hoe langs hoe gekker.

galimathias; doch, die het verstaat, neme het ter harte! Wij gaan, zonder verdere voorafspraak, tot onzen Autheur over.

Wij zullen bij het werktuigelijke zijner poëzij niet stilstaan, noch daarop aanmerkingen maken. Men kent die reeds genoegzaam; en het zal niemand moeijelijk vallen, door vergelijking onzer beste Dichters onderling, elks sterke of zwakkere zijde, in dit opzigt, uit te vinden. Het komt hier in zonderheid aan op de behandeling van het onderwerp. En wij gelooven gaarne den Dichter, dat hem de verzameling, schifting en schikking der bouwstoffe al heel wat moeite kostte. Doch, van den anderen kant, zal hij voor zich zelven ook welligt bijkomende genoegens en voordeelen uit deze bezigheid en inspanning getrokken hebben, welke het bezingen van gemakkelijker, maar tevens onbeduidender, stof niet kan opleveren. Na veel gehoord en gelezen te hebben, betuigt hij het beste te hebben willen kiezen uit de onderscheidene gevoelens en standpunten, om den mensch wijsgeerig te beschouwen. Ons dunkt, deze wil is zigtbaar, en niet ongunstig zigtbaar, in zekere ruimte van gedachten, binnen geene al te naauwe perken van een enkel leerstelsel bepaald. Nog beter zou welligt het stuk zijn uitgevallen, waren al de ontleende denkbeelden, door een langer verblijf en bewerking in het brein of de borst des Dichters, meer *geässimileerd* en als geheel zijne eigene weêr te voorschijn gebragt geworden. Wij zeggen, *welligt;* want wij geven ons oordeel voor geene Godspraak, zoo min als wij dat van een' ander daarvoor aannemen. En zoo is het ook behoudens beter, dat wij de ontwikkeling van den mensch, door eigene kracht alleen, uit den allerlaagsten dierstaat, overdreven, ja op eene wijze voorgesteld achten, die niet waar *kan* zijn, en, in zoo verre, tegen de dichterlijke waarheid zondigt. Wij willen hierom, nogtans, alweêr niet vechten, en betuigen alleen, dat ons de eerste Zang, uit hoofde van dit monsterachtige, als van een' worm, die in het slijk kruipt, ja niet eens kruipt, en zijne inwendige vermogens door louter wanklank en afzigtigheid aan den dag legt, min heeft behaagd. Liever zien wij den eersten mensch, als een kind, aan de hand van Natuur en Voorzienigheid, de steile baan langzaam en met vele kronkelingen optreden. Doch ook dit is een bijzonder gevoel en gevoelen, hetwelk de Dichter zich niet behoeft te laten opdrin-

dringen. Hij heeft het schoone van zijn stuk, en den hoogen lof van zijnen mensch, voornamelijk verbonden aan de kracht der tegenstelling, het moeijelijke der worsteling, en den verbazenden afstand, door eigen' moed en kracht alleen afgelegd, uit de laagte der verachtelijkste dierlijkheid, tot de schitterende hoogte eener vrije en zelfgenoegzame deugd. Moeijelijk is zeker deze gang te beschrijven: geen Wijsgeer heeft hem ons nog immer duidelijk kunnen maken; veelmin is dit van den Dichter te vergen: doch treffende verschieten, heerlijke partijen heeft hij ons, bij menigte, in denzelven aangewezen; en vooral de schilderij van hetgene de mensch, na het volbrengen der eerste heldenstappen, dadelijk *is*, meest in den tweeden Zang voorkomende, is meesterlijk. Ook de uitweidingen over schoone kunst en *idealen*, schoon hier of daar misschien te veel naar het systeem riekende, zijn den man waardig, die, geboren lieveling der Zanggodinnen, nooit van eene derzelve spreekt, of het is in hemelval. En het slot van dit boek is zoo gepast en voortreffelijk, dat wij, voor een oogenblik, beklaagden, dat het niet ten algemeenen besluite had kunnen worden gebezigd.

Het meest van alle, nogtans, heeft ons de derde of laatste Zang gesmaakt. Tegen onze verwachting: want wij houden, over het geheel, de zinnelijkheid voor dichterlijker onderwerp dan de rede; en de aankondiging van *ficties*, die dit werk opbeuren en verhelderen moesten, stemde ons niet te gunstiger. Inderdaad, die tusschensprekers komen er wat aardig in; maar het geeft ons toch weêr een mooi tooneel, en hetgene zij zeggen is regt goed. Hoe gepast is b. v. het beeld van den hoogen eik, die zijne kruin wel ten hemel verheft en zijne takken in de verhevenste luchten wiegt, maar achter in de aarde rust en steunt als het nederigst kruid, in den mond des lasteraars van 's menschen grootheid! En evenwel verdwijnen al zijne drogredenen voor de taal der waarheid. Niet dat wij alles in proza beämen, — dat de Christelijke demoed er geene gewigtige aanmerkingen op zou te maken hebben. Maar de Dichters zijn, in een' eigenaardigen zin, meest Bovenvaldrijvers, die den mensch beschouwen, *wie er seyn sollte*, zoo als hij zich ten minste denken laat: de mensch van KANT; en dan heeft de man in het bosch wèl gesproken. Vervolgens wordt de som opgemaakt, en de rekening gesloten; en wij beklagen ons regt hartelijk, dat wij

dit een en ander niet geheel kunnen overnemen. Men zou dan niet slechts den inhoud, maar ook het meesterlijk penseel kennen, welks laatste trek het zegel der hoogste kunst is. Ontvangt ten minste iets!

Ik zag hem, daar hij lag, verworpeling op de aarde,
En hoe natuur niets deed, dan dat ze uit dwang hem baarde,
Geen onderhoud hem bood, dan waar hij woest naar greep,
Toen nooddruftsklaauw het eerst hem de ingewanden neep.
Ik zag, wanneer die nood hem sloeg met raalje pezen,
Gedwongen, waggelend uit zijn' slaap hem opgerezen,
Zijn' gang beproeven met de zwakheid van een kind,
Dat in een hoopje stofs een' berg van weêrstand vindt.

Ik zag hem, eerst als worm, in slijk en stof vergeten,
Nu boven 's aardkars vlugt, de hemelbollen meten,
't Heelal doorgronden en hervormen; al zijn' schat
Afwegen in een schaal, met juiste hand gevat,
En uit al 't denkbaar schoon een nieuwe schepping telen,
Verstommend voor natuur, door werking van tafreelen.
Ik zag hem met zich zelv' voor 't laatst in bangen strijd.

Der driften muitgespan kwam vlammen op zijn kroon.

Maar 'k zag, toen hij slechts wilde, ook hier zijn godheid spreken.

Zoo schijnt, bij 't opgaan van 't omwolkte morgenrood,
De zon een niets, een beeld, van kracht en gloed ontbloot,
Dat slepend, langzaam stapt in vochtige gewaden,
En moeilijk 't hoofd verheft, met dikken damp beladen.
Een drom van wolken werpt een' slagboom voor haar voet,
Giet zeeën waters uit tot dooving van haar' gloed;
Zij treedt vast hooger aan, maar vergt de hulp der winden,
Om door der nevlen kloof het eerste spoor te vinden;
Nu vaart zij steiler op, steunt op zich zelve alleen,
En jaagt voor 't gloeijend oog de dikste wolken heen.
Daar staat zij dan in 't einde, als vorst van 's hemels transen,
En de aarde buigt zich neêr voor de almagt van die glansen;
Geen nevel waagt zich meer nabij 't verterend licht,
Als 't door het steilst der lucht zijn gloênde schreden rigt.

Ge-

Geslachtkundig Jaarboekje voor 1820, *met geschiedkundige, statistieke en andere bijvoegselen. Te Amsterdam, bij de* Wed. G. A. Diederichs en Zoon. *In 18mo.* 277 *Bl. f* 2-:-:

Onder dezen titel ontvangen wij hier, 1.) eenen volledigen, welbewerkten *Almanak*, met al de Kalenders, en zoodanige bijvoegselen, van Reductietafels onzer Munten, aanwijzing der Jaarmarkten, en Tarif der Zegels enz., dat te dezen aanzien niets te wenschen overig blijft. Voorts, 2.) *Geslachtkundige Merkwaardigheden der Souvereine Vorsten-Huizen van Europa, zoo de tegenwoordig levende Hooge Personen, als derzelver vroege afstamming aangaande*, met naauwkeurige zorge, zoo het ons toeschijnt, bearbeid, en voor ons Nederlanders vooral belangrijk, om de Genealogie van alle Vorstenhuizen van Nassau, en het regerend Koninklijk Huis in het bijzonder. Algemeene Stamtafelen zijn hier bijgevoegd, 3.) *Ridderorden en Eerteekenen der Souvereine Staten van Europa.* 4.) *Chronologische en Synchronistische of Tijdrekenen Gelijktijdskundige Tafelen over de Geschiedenis, voornamelijk van Europa;* loopende van de schepping der wereld tot 1819 van onze tijdrekening. 5.) Verdere *stukken van verscheidenen inhoud;* zijnde: Bijvoegselen tot de statistieke Tafel van Europa, enz. Eenige woorden, dit Jaarboekje aangaande; waarin, natuurlijk, de waarde van hetzelve, boven andere, en bijzonder boven den *Gothaschen Almanak*, met ophefs genoeg, wordt geroemd, en de geleerde vervaardiger zijn ongunstig gevoelen te kennen geeft over de versiering met printjes van zoodanige Almanakken. Nog eenige bijvoegselen tot het geslachtkundige gedeelte van het Jaarboekje. Achteraan de vier Stam- en twee statistische Tafelen.

De, ons onbekende, *buiten-ambtelijke statistische Schrijver*, zoo als hij zich noemt, heeft een zeldzaam talent tot aaneenkoppeling van woorden. Wij hebben b. v. eene *vroomnaarstige-mieren-drift*, — *Neurenberger- en Augsburger kinderen-speelgoeds-printjes*, en een groot aantal andere soortgelijke nieuwe woorden, aan hem te danken. Maar vooral heeft hij zijn vernuft gescherpt en zijne pen versneden tot het leveren van eene soort van betoog, ter inleiding op hetgene wij als No. 4 in dit Jaarboekje opgaven, waarin hij eene steeds

toe-

toenemende volmaking van het menschdom en de instellingen bij hetzelve wegblaast, en in ieder opzigt betoogen wil, dat het menschdom, in het wezenlijke, *sedert duizende jaren herwaarts, om niets gevorderd is*, maar *het oude wezenlijke telkens, alleenlijk onder veranderde formen en namen, terug gekomen is, en aldus heden nog hetzelfde is, wat het voor die duizende van jaren was.* Bij dezen zijnen arbeid zoekt de *buiten-ambtelijke statistische Schrijver* zich buiten schot te houden, door te zeggen, dat hij alles maar *door enkele losse wenken aanduidt*, en geene *deftige prijsverhandeling over den voorrang der oude of der nieuwe volken schrijft*; terwijl hij oppermagtig, ten slotte, deze zijne (ja wel losse!) wenken besluit met een: *weg met het omwentelingen-zwangere en verwoesting-barende stelsel eener metaphysiek-gedroomde aardsche menschdoms-volmaking!* — Goed en kwaad, waar en onwaar vindt men hier natuurlijk ondereen; en het is wel mogelijk, dat hier of daar iemand zich door 's mans drogredenen laat om den tuin leiden. Domheid en heerschzucht vinden nog altijd hare voorspraken en toejuichers. Het lust ons niet, in bijzonderheden te gaan; wij zullen aan *ons* Publiek slechts iets ter proeve voorleggen, hetwelk, indien wij ons niet bedriegen, den redeneertrant van de oude en latere mannen *e Societate Jesu* dadelijk herkennen doet:

„ Er is één stuk vooral, waarin onze nieuwe en nieuwste „ aardbewoneren waanen, ontegenspreekelijk verre boven die „ der tijden des ouderdoms verheven te zijn: de duizend- „ tongige *boekdrukkunst!*..... En deze zoo hooggeroemde „ tover-kunst, in wat opzigten doch heeft zij ons boven „ de oude volken verheven? Wat nieuwe ongehoorde daden „ heeft zij ons doen uitvoeren, welke wij niet even eens in „ de oude wereld ontmoeten? Laten wij zien! — Van deze „ hooggeprezene druk-pers, naauwelijks eerst geboren, was „ de eerste wrange vrucht reeds eene droevige scheuring in „ de aloude ééne Kerk van Christus; de tweede eene zond- „ vloed van geschriften (b. v. eens Ulriks v. Hutten enz., „ genoegzaam veroordeeld door de afkeuring des wijzen „ grooten Erasmus v. Rotterdam), welke, de vrijheid des „ gewetens in het godsdienstige kwalijk overbrengende en „ uitrekkende tot het staatkundige, zoo middelbarer als on- „ middelbarer wijs aanleiding gaven tot de twee naastvolgen- „ de heillooze gewigtige gebeurtenissen, den vrijheids- en

„ ge-

„ gelijkheids-oorlog der duitsche boeren en den zich noemenden godsdienst-oorlog, waarvan de eerste dreigde, met Duitschland te beginnen, geheel Europa tot eene Jacobijnsche woestijn te maken, terwijl de tweede den godsdienst, welken de wederzijdsche parteijen voorgaven in zijnen luister herstellen of handhaven te willen, onbeschaamd ontwijdde, door onder diens masker eenen der wreedste bitterste burger-oorlogen te voeren. Ziedaar dan in deze vier eerstelings-drukpers-vruchten, godsdienst-scheuring, vrijheids-razernij, gracchisch-jacobijnsche goederen-gelijkmaking en burger-oorlog, als het ware de prototypen aller verdere vergiftigde vruchten, die deze zelfde toveresse, over den loop ook der naastvolgende eeuwen harer wereld-overheersching, aan het geteisterde menschdom periodiek moest opleveren en gelijk eene tweede doos van Pandora over hetzelve verspreiden!"

Dit Geslachtkundig Jaarboekje heeft (dunkt het u ook niet, Lezer?) dus ook nog een ander doel, dan hetgene wij naar den titel verwachten zouden; en het is in ons oog gelukkig, dat zoo min de verlichte staatkunde als de geest des tijds zich door *sophismen* laat zwenken.

De Poedel op reis om zijnen Heer te zoeken. Eene avontuurlijke Poedelgeschiedenis. Uit het Hoogduitsch. Te Leeuwarden, bij Steenbergen van Goor. 1819. *In kl. 8vo. 136 Bl. f* 1-2-:

Het arme, verdwaalde, trouwe beest sloot eindelijk tusschen zijnen heer en een regt lief meisje een gelukkig huwelijk; maar wat het arme beest op zijne omdolingen niet al lijden moest! Men begrijpt waarlijk niet, hoe een hond het verdragen en overleven kon. Nu, thans heeft hij toch regt goede dagen, en bij al zijne rampen heeft hij veel menschen- en wereldkennis kunnen opdoen. Dat ook de lezer hier zoodanige kundigheid verzamelen kan, is niet de geringste waarde van dit boekje. Wij vonden hetzelve doorgaans luimig geschreven, en prijzen het gaarne ter lezing aan in een anders verloren oogenblik.

Lessen der Wijsheid, in Tafereelen uit de Romeinsche Geschiedenis, voor Kinderen uit den beschaafden stand. 's *Hage, Amsterdam en Breda*, bij van Cleef en van Bergen. 1819. *In gr. 8vo. IV*, 48 *Bl. f* 1-16-:

Het hoofdoogmerk van den uitgever dezer Tafereelen is, gelijk hij zegt, niet zoo zeer, om zijne lezers bij deze gelegenheid eene of andere nuttige les op het hart te drukken, als wel, om hun door voorbeelden te leeren, welke vrucht zij van de geschiedenissen plukken kunnen en moeten. Waarlijk een uitmuntend oogmerk, indien de manier van voordragt daaraan beantwoordde! Het komt, namelijk, in werkjes, voor kinderen geschreven, inzonderheid op den zoogenaamden kindertoon aan. Sommige schrijven al te kinderlijk, andere niet kinderlijk genoeg. Door het kinderachtige te willen vermijden, vervalt men dikwijls in eenen al te mannelijken stijl, en zoo omgekeerd. Zoo vinden wij b. v. den volgenden zin, Bl. 14, van te langen en moeijelijken omvang, niet alleen voor jeugdige, maar ook voor bejaarde lezers: „ De jongelingen, half ontkleed aan dien paal gebonden, zijn zijne beide zonen, die, vrienden zijnde van de zonen des verdrevenen Konings, omdat ze met hen deelden in hunne uitspattingen en ongebondene vermaken, met eenige andere jonge lieden, die, even slecht als zij, niet verdragen konden, dat de zedeloosheid door wetten beteugeld werd, het voornemen opgevat en zich door eenen eed verbonden hadden," enz. Daarenboven vreezen wij, dat er hier en daar te veel kennis van de Romeinsche geschiedenis bij de jeugdige lezers voorondersteld wordt, en de toepassingen somtijds al te verheven zijn. Maar het is goed, dat er vele en verschillende kinderboeken zijn, daar de vlugheid en vatbaarheid der jeugd ook zoo verschillende is; en als papa zijn zoontje hier en daar, als hij hapert, eenige woorden van verklaring toespreekt, kan ook dit werkje eene nuttige plaats in de kinderbibliotheek bekleeden.

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen, rakende den Natuurlijken en Geopenbaarden Godsdienst. Uitgegeven door TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap. XXIXste Deel. Te Haarlem, bij* J. van Walré en Comp. 1819. *In gr. 4to.* 148 *Bl. f* 2-5-:

Wanneer wij in 1815, bij de uitgave eener *Latijnsche* Prijsverhandeling van den Hoogleeraar BORGER, door TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap* met goud bekroond, ons verwonderden en ook beklaagden, dat dezelve onvergezeld van eene *vertaling* in het licht verscheen, durfden wij ons beloven, dat zulk eene blijkbare inbreuk op den bekenden inhoud van TEYLER'S *uitersten wil* geenszins herhaald zoude worden. Eerbied voor hetgene heilig is bij elk regtschapen man, de begeerte eens stervenden, en het doel dier stichting, om, vooral in ons Vaderland, godsdienstig onderzoek en verlichting te bevorderen door het verspreiden van ware kennis, stond immers, vertrouwden wij, aan Heeren Bestuurderen genoeg de oogen te openen, om te beletten, *dat zij niet andermaal vielen over denzelfden steen.* Maar, hetgene wij naauwelijks zonder eenen blos over Heeren van zoo aanzienlijken stand in de maatschappij der letteren belijden mogen voor onze Landgenooten, is gebeurd, en wel met eene tweede *Latijnsche* Verhandeling van den beroemden BORGER, door het Genootschap vereerd, maar door Directeuren, als een *ander* Concilie, welligt gevaarlijk geacht om gelezen te worden door onze leeken! Dan, onthouden wij ons te oordeelen, zoolang die groote Mannen zich niet verwaardigen, een enkel woord te zeggen tot hunne verdediging. Want ligt verdienen zij wel onzen lof wegens hunne bezuiniging, die, stelt gij het denkbeeld

van wetenschappelijken opbouw slechts ter zijde, voorzeker aan den naam van TEYLER's *rijke* Nalatenschap een aasje gewigt zal toevoegen! Immers de uitdeeling van *zilveren Medaljes* is sedert jaren uitgewonnen; de vertalingskosten en drukloonen van Prijsverhandelingen, in *onze* tale overgebragt, zijn nu *ten tweedenmale* bespaard; en zoodanig zelfs was de waakzaamheid des Bestuurs op den gekruisten penning, dat zij, door de kleenheid van oplage ter perse, derwijze de uitgaven bezuinigd heeft, dat niet eens aan de *eerste* aanvrage der *geleerde* wereld, dit nieuwe werk van BORGER gretig verlangende, kondo voldaan worden. Ziet daar de Opvolgers van wijlen TEYLER in het beheer van diens Nalatenschap! Zijne schim vergeve hun het zondigen tegen zijnen laatsten wil! Wij kunnen, wij mogen zulks niet.

Maar komen wij tot onze taak, om onze Lezers, zoo veel ons bestek gehengen mag, eenigzins bekend te maken met dit werk van onzen Landgenoot, allezins den Leidschen Hoogleeraar waardig. Zeer gevoegelijk liet zich het uitgebreid en veelbevattend voorstel in een viertal *vragen* splitsen; namelijk, I. *Over de oorzaken van het hedendaagsche Mysticismus bij Godgeleerden en Wijsgeeren. II. Of hetzelve voor Godsdienst en Deugd al, of niet, verderfelijk zij? III. En, zoo ja, door welke middelen is de verdere voortgang van het kwaad te sluiten? IV. Tot hoeverre kan en moet het Gevoel, in het oordeel en gebruik, zoo van Natuurlijken als Geopenbaarden Godsdienst, der Rede te hulp komen en hare plaats vervangen?* — Vanhier derhalve ontleent de Schrijver den leidraad en hoofdverdeeling zijner Verhandeling, welke hij opent met eene keurige Voorrede, ten grondslag dienende voor het geheel. Hier onderzoekt hij zielkundig, uit de geschiedenis en voorhanden zijnde bewijzen, waarin de aard, oorsprong en strekking gelegen zij van het *Mysticismus* in het algemeen, van zeker *geheimzinnig*, dweepachtig *Godsdienst-gevoel*, onder dezen naam bekend. Want in den

den mensch laat zich een tweederlei zielsvermogen waarnemen, van *denken* en van *gevoelen*, tusſchen welke zekere gelijkheid van beoefening dient onderhouden te worden, opdat niet het ſterkere den boventoon krijge en het zwakkere overſtemme. *Rede* ziet naar buiten, en tracht door beſchouwing de voorwerpen rondom haar te leeren kennen. Het *Gevoel* bepaalt zich tot eigene gewaarwordingen, en het beſpiegelen of toetſen derzelve. Waar *Rede* alleen gezag oefent, verliest zij zich in ſchoolſche ſpitsvondigheid en ijdele haarkloverij, die het harte koel laat. *Gevoel*, daarentegen, flaauwer getroffen door eenvoudige en klare, dan door de ineenloopende (*concrete idea*) en meer duistere *bevinding* van zaken, ſtelt luttel waarde in, en haat in het einde, het koude navorſchen der Rede, verdiept zich in zich zelf, en duldt geenen twijfel aan zijne uitſpraak. Zoo waren van ouds de *Mystieken* en hunne Godsdienſtigheid. Geene belangſtelling in *Rede* ligt ten grond dier dwaling, die *van elders* hare begrippen omtrent God en Godsdienst voorgaf te ontleenen. Doorgaans neemt zij eene Hemelſche inblazing aan, om de getuigenis des harten te ſtaven, en de verbeelding voltooit, ras het begonnen werk, door zich in naſporing van het oneindige te verliezen, en de naauwſte vereeniging te zoeken met God, het Beginſel van alles. Vanhier de afzondering van de wereld, monniken-ſtrengheid, en ook die verbolgene drift, welke, indien haar waan en bijgeloof beſtreden wordt of wederſproken, in toorn ontvlamt, en, met dolle woede, tot vervolging dreigt uit te barſten.

I. Na deze inleidende Voorrede treedt BORGER ter naſporing der oorzaken van het *Mysticismus*, bijzonder van het *hedendaagſche* der *Wijsgeeren*, daarin van het *algemeene* verſchillende, dat het van de *Verbeelding*, en niet van het *Gevoel*, uitga. Nogtans, alvoren daarvan te ſpreken, ontwikkelt de ervaren Schrijver de overhelling, die in Duitschland, zoo door verval in Godsdienſtigheid, als druk der tijden, veler gemoederen ſtem-

 de

de voor *mystische* aandoeningen en gevoelens. Bij den strijd tegen stelselmatige Godgeleerdheid en symbolische Boeken bepaalden zich de voorstanders van deugd en vroomheid niet. Door SEMLER, en die hem volgden, werd de *Neologie* ter bane gebragt, en het uitwendig bewijs voor de Openbaring, benevens haar gezag, en de gewone regelen van Schriftverklaring, aangetast. Nog verder ging KANT, hoezeer hij den naam en schijn van aloude regtzinnigheid voorwendde. Hij verwrong de Bijbelleer naar eigen stelsel van wijsbegeerte*, door te wettigen, dat men in de Schriftuur alleen eenen *zedelijken zin* moest zoeken; en ras weêrgalmden zijne *Echo's* ter kerke, waarvan zeker de Heiland en de zijnen nimmer gesproken hadden; terwijl zij ook van dezen niets overig hielden dan hunne *namen*, om het volk te begoochelen. Geen wonder alzoo, dat het *gevoel* der menigte daartegen aandruischte, en naar eene gelegenheid uitzag, om tegen zulk een verval zich te verheffen. Geen wonder, dat eerlang het zachte *Mysticismus* van SCHELLING opgang maakte, en, als eene sekte der Esseenen, uit den zuurdeesem van Farizeërs en Sadduceërs te voorschijn trad. Hier kwam bij de geest der tijden: en het viel voorzeker eenen BORGER niet zwaar te voldingen, hoe het verlies van vrijheid, en wat op aarde dierbaar is, den warmen Duitscher drong, om in zijnen eigen' boezem troost te zoeken, die dan ligt weggesleept werd door gezangen en schriften, vol van dien tooverklank, waaraan een bevooroordeeld harte zich hechten wilde.

Echter de staat der Wijsbegeerte, waaruit het *Mysticismus* van SCHELLING, FICHTE's leerling, opdaagde, en de ontwikkeling van deszelfs leere, was het voorname doel der Vrage. Eenen bewonderaar van KANT moge het bevreemden, dat uit deszelfs schole, of die van zijnen navolger FICHTE, eene, laat het zijn wijsgeerige, dweeperij met zaken van den Godsdienst ontstond, blijkbaar evenwel spreekt hier de ervarenis, en trekt het stelsel van SCHELLING naar hunne

-ne beginselen. Het moge waarheid zijn, en BORGER erkent zulks ten volle, dat in de leer van KANT, en nog meer in die van FICHTE, de zaden schuilen van ongeloof en ondermijning van allen Godsdienst, het is echter niet minder zeker, dat hunne wijsbegeerte van eenen anderen kant het *Mysticismus* begunstigde. Wij kunnen hierbij niet toeven, gelijk onze Landgenoot, door wien dit uitvoerig bewezen wordt. Maar het aloud gezag der *bespiegelende Rede* betwist en nedergeworpen zijnde, van *iets* te kunnen *weten* buiten de *grenzen der zinnelijkheid*, (buiten ons eigen *Ik*, volgens FICHTE) zagen de verdedigers der geheiligde waarheden, door KANT teruggedreven, evenzeer als de voorstanders zijner leere, zich verpligt, om zaken des Geloofs op een algemeen menschengevoel, *Praktische* Rede, of welk ander beginsel *in* ons gemoed zijn moge, te vestigen. Want, gelijk voorheen na scherpen strijd met twijfelaars de *nieuwe Platonisten* ontstonden, zoo daagde ook eindelijk uit die school van Duitschland, die zich tegen HUME verzet had, het stelsel van SCHELLING, welk nagenoeg instemt met de gevoelens dier *Mystieken*. Veel ontleende hij blijkbaar uit de school van FICHTE; doch zijne leer hangt beter zamen, vermits hij, aan onze Rede niets overlatende, of zich aan geen bewijs bekreunende, een geheel *denkbeeldig* stelsel schept (*Idealismus*), en beweert, dat de mensch door *inzien des verstands*, of, zoo gij wilt, door zijne *verbeelding*, tot volle zekerheid komt van het onzienlijke. Uitgaande van het begrip, dat God één en Al is, legt hij *het volmaakte*, onkenbaar voor ons denkvermogen, te ontdekken door verstandig inzien, tot grond van zijne stellingen. Dit denkbeeldig volmaakte kent zich zelven, is alleen volkomen *kennen*: denken en gedachte zijn daarin één, nagenoeg als het schijnsel of *afdruksel* van het *hoofdbeeld*; want de taal is hier armoedig, ook schoon gij de woorden *ectypus* en *archetypus* in plaats der onzen leest. De *wereld*, het geheelal, zoo als zij *wezenlijk* is in de voorstelling, die het volmaakte daar-

van had, niet *zoo als dezelve ons toefchijnt*, is het fchijnfel (de *ectypus*) van het volmaakte. Eveneens zijn bijzondere *denkbeelden*, of *zaken*, bijzondere trekken, waaraan het *volmaakte* iets mededeelt van deszelfs *zelfftandelijkheid*. Wij beftaan dus alleen voor zoo verre wij *zijn* in het volmaakte; voorts zijn wij, en wat wij voor *aanwezig* aanzien, bloote *fchijnfels*. Alles vloeit, als ware het, in dien oceaan van het volmaakte zamen, is daarin op éénen voet; denkbeelden en zaken, fchoon wij dezelve tegenftrijdig wanen, zijn *daarin niet onderfcheiden*; en vanhier is de naam van *Wijsbegeerte der Eenzelvigheid* (*Identiteit*) aan de leer van SCHELLING gegeven. Men bedriegt zich dus, diets makende iets te zijn, aanwezen te hebben, of vrij te kunnen handelen, *buiten* het volmaakte. Die verbeelding is eene *afwijking* (*abfall*) der gedachten of begrippen van het *eigenlijk-volmaakte*, (van deszelfs *archetypus*, of *hoofdbeeld*.) Afgefcheiden van het volmaakte, zijn wij in waarheid niet vrij, maar met ons eigen of *bevindelijk* (*empirisch*) *Ik* onderworpen aan den noodlottigen gang der aardfche dingen. Zeer verkeerd handelen wij daarom, indien wij ons aan zinnelijke verleiding overgeven, of wel de begrippen volgen van het verftand: alleen in beide gevallen zijn wij onfchuldig; want in den ftaat der *afwijking* van het volmaakte, waarin wij zijn, *kunnen wij niet anders*. Maar, gelijk het *volmaakte* door *inzien* zich zelven leert kennen, zoo, door ons zelven (als zijnde in het volmaakte) in te zien, en door ons te ontflaan van ons eigen (*empirisch*) *Ik*, vermogen wij ook te komen tot de kennis van het volmaakte, en *daarin* weder te keeren. Dit nu is *Deugd*, het tegenoverftaande *Zonde*; en alzoo worden wij wederom *verzoend met God*, *herfteld in zijne gunst*.

Ziet hier de hoofdtrekken van SCHELLING's leere, door ons eenigzins ontwikkeld, vermits zij het groote onderwerp uitmaken, waarover BORGER fchrijft. Veel overeenkomst heeft dezelve met SPINOZA's wijs-

wijsbegeerte, die de Natuur, het zigtbaar geheelal, God noemt; echter, volgens SCHELLING, is de wereld niet wezenlijk, alleen schijnbaar; zij is afgescheiden van het *volmaakte*, en *niet God*. Bij onzen Duitscher heeft het geheele zamenstel zijner gevoelens een geheimzinnig, duister en verward voorkomen, en is te eenemaal *mystisch*, gebouwd niet op redenering, maar vloeijende uit een inwendig licht, uit verstandig inzien in ons zelven, onvatbaar voor eenig betoog. Allen hinderpaal, die, naar de beginselen van KANT en FICHTE, eenen *Mystiek* beletten konde aan zijne verbeelding bot te vieren, werpt SCHELLING ter neder. De zinnelijke wereld belemmert altoos de vlugt der dweeperij, genegen zich in het oneindige te verdiepen, en zoekende om vereenigd te worden met God. Maar, volgens SCHELLING, is alwat ons omringt, en zelfs ons eigen *Ik*, een wezenlijk *niet*. Wij bestaan alleen in het *volmaakte*, en, in onzen staat van *scheiding van hetzelve*, moeten wij pogen, *daarin weder te keeren*. Die verheffing van ons zelven boven het gezag der Rede en de zinnenwereld, door *inzien in ons zelven*, of *verbeelding*, maakt, dat de *Godsdienst van* SCHELLING en de zijnen, naar hunne leere, *niets anders wordt dan Dichtkunst*.

Altoos heeft dweeperij iets zachts, verteederends en wegslepends, met name voor vrouwen. En, nadat SCHELLING de wijsbegeerte, tot hiertoe eene stugge en deftige matrone, als eene jeugdige schoonheid tooide, en geleidde in den kring der beschaafde wereld, verlokte dit velen, om naar den naam van wijsgeer te dingen; en bragt het vernuft, gelijk BORGER toont, de misselijkste toespelingen voort, welke men niet zonder lagchen leest. De Godsdienst vooral der *Protestanten*, die verstandsverlichting en zedelijken opbouw ten doel heeft, mishaagde den *Schellingiaan*, bij wien verbeelding en gevoel moest werken, en die van den predikstoel zijne gedichten uitgalmde. Nog meer was dezen tot aanstoot het koude van hunne kerkzeden; men be-

treurde het gemis der oude Grieksche heiligdommen en tempelpraal, met zooveel smaak als kunst ingerigt. Ja, bij mangel van deze, helde men over naar het geheimzinnige, en het pralende van den Katholijken dienst voltooide bij velen den afval; terwijl alleen de weêrzin tegen des Pausen oppermagt andere wijsgeeren van dezen stempel belang deed stellen in den naam van *Protestanten*, die voor het overige zich op deze of gene wijze hechten aan het geheimzinnige van mis en outer, en het zinnelijke der Moederkerk, bekwaam om het gemoed te verheffen tot het *volmaakte*, in onzen Eerdienst terugwenschen.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

Sermons de A. L. C. COQUEREL. A Amsterdam, chez *S. Delachaux*. 1819. 8ve. VI. 197. *f* 2-12-:

Het voor ons liggend boek verdient in meer dan één opzigt de aandacht van het Publiek, dat in het lezen van godsdienstige schriften behagen vindt. Het is het werk van een' jongman, die, in Frankrijk geboren, en aan eene Fransche Hoogeschool gekweekt, met zijne preken onder onze Landgenooten eene toejuiching verworven heeft, hoedanige naauwelijks aan onze beroemdste Kanselredenaars, doorvoed met grondige geleerdheid en versierd met den fijnsten smaak, mogt te beurt vallen, en die, ten gevolge van dezen opgang, thans eene der eerste plaatsen in zijn Kerkgenootschap hier te lande bekleedt. Een opmerkelijk verschijnsel voorwaar! Beschouwen wij het werk van den Heer COQUEREL op zich zelve, of in betrekking tot het land zijner geboorte en de plaats van zijne vorming tot den predikdienst — in beide opzigten is hetzelve belangrijk.

Mogen wij van den geest, die in deze stukken heerscht, tot den geest der Hoogleeraren besluiten, waaraan de kwee-

kweeking en opleiding van jonge Predikanten aan de tweede Fransche Akademie (*Montauban*) is toevertrouwd, dan hebben wij alle reden ons te verblijden, dat men aldaar, niet verblind en weggesleept door de ligtzinnigheid en het ongeloof, die zich in zoo velerlei gedaanten vertoonen, blijft vasthouden aan het Evangelie, als Goddelijke Openbaring, en aan Jezus Christus, als den Zone Gods en den behouder van zondaren. Deze regt schriftuurlijke en Evangelische denkwijze straalt in deze Leerredenen overal op het heerlijkst door, en de invloed van dezelve op hart en leven wordt allerwegen met nadruk en warmte voorgesteld. Wij kunnen echter niet ontkennen, dat wij hier en daar denkbeelden hebben aangetroffen, die eenen verouderden smaak in de behandeling der Godgeleerdheid en in het voorstellen van godsdienstige waarheden te kennen geven, en ons tijden herinneren, toen de Uitlegkunde, deze éénig ware grond van alle Godgeleerdheid, nog niet die hoogte had bereikt, waarop dezelve in onze dagen staat. Wij bedoelen het zoogenoemde *allegoriseren*, waarvan deze Leerredenen veelvuldige voorbeelden opleveren. Zulke spelingen toch berusten op eene verkeerde beschouwing van den Bijbel, als boek van onderwijs en stichting; zij verraden wezenlijk gebrek aan zuivere uitlegkunde, en laten hoofd en hart ledig, bij al het zinrijke, vernuftige en fraaije, dat dezelve onderscheidt, en ze voor sommige toehoorders bekoorlijk maakt. Langen tijd bleef men aan dezen valschen smaak vasthouden; zelfs een GROTIUS (het zij met eerbied gezegd voor dezen onsterfelijken naam) kon zich daarvan, bij de verklaring der H. Schrift, niet geheel losmaken; en men heeft het alleen aan de nieuwere uitlegkunde te danken, dat men van dit *allegoriseren* bij de beste Duitsche, en vooral Hollandsche, Predikers geene sporen meer vindt.

Beschouwen wij deze Leerredenen op zich zelve, dan voelen wij ons gedrongen, te erkennen, dat de verdiensten, die ze onderscheiden, niet gering, noch

gewoon zijn; en kunnen wij ons den ongemeenen opgang verklaren, welken de Heer COQUEREL als Prediker hier te lande gemaakt heeft. Waarlijk, zulk eene keurige taal, zulk een gekuischte ſtijl, zulke fraaije ſchilderingen, zulke verrasſende wendingen, zulk een hooge oratoriſche toon, als wij hier ontmoeten, kunnen hunne werking niet misſen, en moeten de toehoorders wegſlepen, vooral wanneer hierbij komt eene voordragt, gebouwd op een' zeldzamen aanleg voor uiterlijke welſprekendheid, en gevormd naar de grootſte modellen in de kunst van nabootſing. Dit verdienſtelijke wordt niet weinig verhoogd door veelvuldige trekken van zuivere wijsbegeerte, van fijne menſchen- en wereldkennis, en van grondige ſtudie van het menſchelijk hart, waardoor het praktikale van deze preken aanmerkelijk wint. Maar juist dit voortreffelijke kan vooral jonge Predikers ligtelijk verblinden voor het min volmaakte en zelfs gebrekkige in deze ſtukken; en het is daarom van belang, dat dezelve in openbare beoordeelingen onpartijdig worden gewaardeerd. Anderen zijn ons voorgegaan, en wij hopen, door onze volgende aanmerkingen, ook het onze hiertoe bij te dragen.

De eerſte Leerrede, over Handel. V: 38, 39, is uitgeſproken te *Parijs* op het Eeuwfeest der Kerkhervorming.

Men moet hierbij echter bedenken, dat dit in een Roomsch land plaats had, alwaar de viering van dat feest niet geautoriſeerd was; want het is ſleehts van ter zijde, dat dit onderwerp behandeld wordt, zijnde de toepasſing *tolerantie.* Fraai is hier de inleiding: In tijden van rust ſlaapt elk doorgaans mede voort; maar ſteekt het onweêr op, dan loopt elk gevaar, zich blindelings in den een' of anderen ſtroom te werpen, en dien te verſterken. Zeer kort is de ontvouwing der gelegenheid van het geſprokene, die intusſchen voor alle tekstverklaring moet dienen. Vervolgens wordt, I. eene verkeerde opvatting tegengegaan; die der onver-

ſchil-

schilligen, der afkijkers van de uitkomst, slechts met hun belang raadplegende. Gepast en schoon! II. Wordt Gamaliël's uitspraak gestaafd door de aanmerking, dat de waarheid, vroeger of later, altijd zegepraalt, de dwaling moet zwichten. Dit is wat sterk gesproken, en door de opzettelijke beantwoording van ingebragte zwarigheden, waarbij aan Mohammed's leer gedacht wordt, (met welke de hervorming in Frankrijk zelve ligt te paren was) niet genoegzaam verdedigd. Ja, ligt dat Gamaliël, indien hij kon, wel gezegd had: Dat is mijne meening niet. Onderscheid het geval, dat gij wat heel *succinct* hebt opgegeven. III. Zou misschien met II kunnen vereenigd zijn: In het oogenblik van den twist zijn de gemoederen te veel verhit. Doch de Prediker voegt er bij: Aangezet door allerlei verkeerde bedoelingen; en daarom raadt de Wijze tot zachtheid: *Laat ze begaan.* Alles echter zeer kort. IV. Wordt het godvruchtig uitzien naar de Voorzienigheid, die de geringste personen en gebeurtenissen somtijds tot groote einden doet dienen, als grond voor Gamaliël aangevoerd. De wijze echter, waarop dit ontwikkeld wordt, schijnt ons meer fraai, dan klemmend. V. Bevat inzonderheid de reeds genoemde toepassing, over het geheel wèl behandeld.

Rec. heeft over deze zelfde stof bij eene gewone gelegenheid gepreekt, en merkte toen, na de uitbreiding van den tekst, aan: „ Wanneer wij de zaak oppervlakkig beschouwen, dan is het onderhavige geval geheel bijzonder, en voor weinig algemeene toepassing vatbaar; immers dáár alleen, waar Goddelijke openbaring, of roeping, wordt voorgewend." En hij voegde er vervolgens bij: „ Doch wanneer wij op de omstandigheden letten, naar de oogmerken van den wijzen spreker raden, en het gestelde zoowel menschkundig als redekundig mogen beschouwen, dan doet zich een geldiger voorschrift voor elks gedrag op. Welke toch de grond zoude mogen zijn, en hoe ieder daarover oordeelde, dit was blijkbaar, dat gloeijende geest-

drift

drift de vrienden van Jezus had ontvonkt en vele duizenden des volks had aangestoken; niet minder klaar was het, dat de Raad zelf om velerlei redenen tegen hen verbitterd was. Hoe ligt kon het dus gebeuren, dat deze, zoo al niet geheel mistastte, althans veel te ver ging, onregtvaardig en wreed werd? En hoe waarschijnlijk zou, bij de anderen, deze hardheid op verbittering, opwakkering en bevestiging in hun gevoelen, voor verbetering en dooving, uitloopen?" Enz.

Nu komt het Rec. voor, dat de eerste dezer aanmerkingen volstrekt noodzakelijk is, en dat derhalve *dergelijk* eene redenering, als de volgende bevat, ook niet wel gemist kan worden. Als geheel, voldoet hem dan deze Leerrede ook niet; schoon er veel waars, schoons en gepasts in dezelve gevonden wordt.

De tweede Leerrede loopt over Luk. II: 51. Het opschrift: *Marie, ou les paroles de Jesus*, mishaagden Rec. misschien blootelijk door zekere herinnering.

De inleiding bevat drie stellingen: 1°. De verdienste van elk geschrift rust op 's auteurs menschkunde. 2°. Deze wordt zonder langdurige oefening niet verkregen. 3°. Hoe heerlijk moet het boek zijn, door God zelven *gedicteerd!* Tegen dit eerste meenen wij te moeten beweren, dat eigenlijk de gave, om het inwendige van den mensch te *doen* kennen, het groote vereischte is; vervolgens, dat dit inzonderheid *genie*, natuurgeschenk is; en eindelijk, dat God den Bijbel, en vooral de bedoelde verhalen, nooit gezegd kan worden, *gedicteerd* te hebben. Dit gansche betoog komt ons dus onwaar en valsch vernuftig voor.

Ten aanzien van den tekst, is het vreemd, dat, volgens eene aanmerking, elders gemaakt, de gewone vertaling niet gevolgd is, daar de Heer COQUEREL toch niet kan nalaten, de *zaken*, d. i. gebeurtenissen, mede op te nemen onder hetgene Maria in haar hart bewaarde, daar inzonderheid van Jezus nog geene andere woorden vermeld waren, dan de even gesprokene: *Wist gij dan niet*, enz. waarop het volgende: *het woord*, zeer

wel voegde, maar geenszins het epitheton: *al deze dingen*. De ontwikkeling van den tekst is fraai, misschien somtijds al te spelend, meer aardig, dan deftig. De toepassing bevat eenigzins de oplossing van het genoemde vreemde: Ook wij moeten Jezus *woorden* in ons hart bewaren, omdat ze zijn, 1°. van een' Wijze, 2°. van een' Wetgever, 3°. van een' Broeder. Over het geheel lazen wij ook dit met genoegen.

De derde Leerrede vertoont Paulus voor Agrippa, Handel. XXVI: 28. De inleiding is overtollig lang: eene groote, zwierige deur, van welke weinig gebruik wordt gemaakt. Het tafereel zelve is voortreffelijk. Of de gebeurtenis in allen deele zoo hebbe plaats gehad, of inzonderheid Agrippa met zoo veel warmte die uitroeping hebbe gedaan, schijnt ons toe geenszins zeker te zijn; en een naauwkeuriger Schriftverklaarder zou zich in dit onderzoek eenigzins hebben verdiept; doch onmogelijkheid bestaat er niet, en de uitwerking is regt treffend. Zeer ter snede wordt door den Heer COQUEREL eene herinnering te pas gebragt van hetgene hij zelf aanschouwde, waarin wij eenigzins de teregtstelling van Moreau door Napoleon meenden te onderscheiden; ook zij brengt het hare toe, om de schilderij heerlijk te kleuren. Het tweede gedeelte beschouwt de uitwerking van een en ander op Paulus, Festus en Agrippa. Jammer in ons oog, dat de Redenaar dit niet aankondigt, maar zonder eenig woord vooraf met den Apostel begint. Hierdoor verkrijgt het den schijn, alsof hij, nu tot de volgende woorden van Paulus overgaande: *Ik wenschte*, enz. zich niet tot zijnen tekst zal bepalen. Wijders levert Agrippa de voorname stof tot de toepassing: Onvastheid en veranderlijkheid van gevoel en gedrag omtrent den Godsdienst. Ook dit is gelukkig bewerkt.

De vierde Leerrede behandelt den Kerstekst, Luk. II: 15—20, en draagt het onbepaald opschrift: *De Herders van Bethlehem*. In de inleiding heerscht een regt oratorische toon. De Redenaar klimt niet, zoo als ge-

gewoonlijk, van de geringe beginselen op tot de groote uitwerkselen; maar hij gaat van de laatste tot de eerste terug, en voert ons alzoo naar de kribbe des Heilands. Niemand kan de redekundige verdiensten van dit voorwerk ontkennen. De éénige aanmerking, die wij er op hebben, bestaat hierin, dat het, naar ons gevoel, te lang, te vol, ja te bont en overladen is; zoodat hier, gelijk trouwens op meer andere plaatsen, die wijze spaarzaamheid ontbreekt, welke den meester onderscheidt. In de preek zelve wordt het gedrag der herders geschetst, en te onzer navolging voorgesteld. De volgende vier punten worden op ons overgebragt: De herders zijn gereed, om naar Bethlehem te gaan — zij vinden Jezus — zij maken dit alomme bekend — zij verheerlijken hierover God. Het hooggestemde slot herinnerde ons onwillekeurig zekere bekende schoone plaats uit eene preek van een' der beroemdste Fransche Kanselredenaars.

De vijfde Leerrede, op het Paaschfeest gehouden, heeft tot tekst Matth. XXVIII: 6. In het eerste deel schildert de Heer COQUEREL, op eene voortreffelijke wijze, de opstanding des Heeren; waarop een kort betoog volgt van de geloofwaardigheid dezer gebeurtenis, en van derzelver heilrijke gevolgen ter uitbreiding des Evangelies. Het tweede deel, de toepassing, schetst in de bevreesde wachters, die Jezus niet kenden, de menschen, die buiten die kennis, vol van angst en vrees zijn; terwijl het in de vrouwen, die zonder vreeze zijn, omdat zij Jezus gevonden hebben, ons eigen beeld voorstelt, wanneer wij Jezus hebben gevonden.

De laatste Leerrede vertoont ons Jonathan als *burger*, als *zoon* en als *vriend*, naar 1 Sam. XX: 4. In de onmatig lange inleiding ontwikkelt de Heer COQUEREL de stelling, dat uitspraken, in den drang der omstandigheden aan de lippen ontsnapt, onbedriegelijke teekenen zijn van de gesteldheid des harten; en wijst hij zulk eene uitspraak aan in den tekst. Het eerste deel bevat

eene

eene schets van het karakter van Jonathan uit de drie opgegevene oogpunten; terwijl wij in het tweede deel worden aangespoord, om als *burgers*, *bloedverwanten* en *vrienden* zijn voorbeeld na te volgen. Als bewerkt stuk, behaagt deze Leerrede ons het meest: zij loopt geregeld af; zij is duidelijk ontwikkeld, niet overladen, en heeft de meeste houding als preek.

Aldus hebben wij dan deze Leerredenen doorgeloopen, en hier en daar onze goed- of afkeuring te kennen gegeven. De slotsom is deze: Het is het werk van een' jongman, maar van een' uitstekend' jongman. Bekendheid met de Ouden en met den Bijbel, ook warme zucht voor het Christendom en deszelfs invloed op hart en wandel stralen overal in hetzelve door; maar het hechte, heldere en zuivere der beste Hollandsche Predikers van onzen tijd ontbreekt in zijne stukken veelal. Te weinig uitlegging, te veel tafereel; te weinig onderwijs, te veel sieraad. De menschen wijzer te maken, (2 Timoth. III: 15) ziet daar de roeping van den Leeraar! En hiertoe behoort meer, dan eene ligte beweging des harten, eene vlugtige aandoening, en ingenomenheid met de heiligen, deugden en omstandigheden, welke een welsprekend Redenaar met uitgezochte woorden en bewegingen schildert. Wij zouden onzen pligt als openbare beoordeelaars te kort doen, zoo wij deze onze meening voor ons hielden; zoo wij het verzwegen, dat den jeugdigen Prediker nog die vaste gang ontbreekt, welke slechts door oefening verkregen wordt; dat het zeer gebrekkige naast het voortreffelijke hier ligt gezaaid, en menig eene waterloot moet weggesnoeid worden, eer zijn bundel naast de meesterstukken kan geplaatst worden, die ook in zijne taal bestaan. Wij gelooven dan ook gaarne, dat bijzondere omstandigheden, en niet de bloote toejuiching der Gemeente, hoe groot en aanzienlijk die ware, het besluit tot de uitgave heeft voortgebragt. De laatste is van belang, maar geene veilige leidsvrouw. De nieuwheid, de jeugd zelve van den Spreker, de voordragt, doorgaans vurig en

en ſtout in dezen leeftijd, honderd andere omſtandigheden vorderen haar deel van dien lof. Wee hem, die zich denzelven alleen toeëigent, en hoopt, een even vleijend oordeel voor zijne gedrukte ſtukken van den onbekenden, koelen en zaakkundigen beoordeelaar te zullen ontvangen! Wee vooral hem, die, het laatſte verachtende, alleen op den eerſten te zeil gaat! Zijne gebreken zullen toe-, de bewondering voor hem zal geſtadig afnemen; en welhaast is hij zoo veel te ongelukkiger, naar mate hij zich gelukkig bij zijnen roem heeft gevoeld.

Om de zuiverheid en ſchoonheid der taal naar eisch te waarderen, hiertoe achten wij ons even weinig bevoegd, als die honderden, welke hierover roepen, en den man daarom misſchien voornamelijk volgen. Wij vooronderſtellen echter, en het komt ons ook voor, dat dit in volkomene orde is; gelijk zulks bij onze eigene Predikers van den lateren tijd doorgaans plaats heeft; ſchoon ſommige menſchen, die er zelve niet veel van weten, wonderen meenen te hooren, wanneer eens iemand ſpreekt, die, om welke reden ook, bijzonder ervaren in de taal geacht wordt. Doch ten aanzien van den ſtijl mogen onze gemaakte aanmerkingen mede eenigzins gelden. Dezelve bezit groote verdienſten, maar is hier en daar te onbepaald, te opgepropt of opgepronkt met invlechtingen en toeſpelingen, te min eenvoudig, om volkomen doel te treffen. Zoo althans komt het ons voor, hoewel wij hier liever elk zijnen ſmaak laten. Worde de Heer COQUEREL eens een man, die al de voortreffelijkheden van onzen met die van zijnen landaard vereenigt, als eene ſpruit, op den vreemden ſtam met voordeel geënt!

De

De Aarde en hare Bewoners volgens de nieuwste Ontdekkingen, naar het Hoogduitsch van E. A. W. VON ZIMMERMANN. *Met Platen. IVde Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1818. *In gr. 8vo. VIII en 382 Bl. f* 3-12-:

Met zeer veel genoegen en nut hebben wij de voortzetting van dit voortreffelijk werk in onze moedertale gelezen. Het onderwerp in dit Deel lokt den leeslust uit, en de behandeling houdt dien allezins gaande. Het is dat gedeelte der Nieuwe Wereld, waarop sinds 40 jaren zoo veler oogen gerigt zijn; de schuilplaats van zoo menige vroeger en later, door onverdraagzaamheid of tolwetten, door het zwaard der vervolging of van den honger, verdrevene *Europeanen;* het oord, waar ons verouderd, langzaam wegstervend *Europa*, als een adelaar verjongd, met frissche krachten herleeft, en jaarlijks meer en meer de erfenis zijner beschaving, en wetenschappen, en kunsten overplant; het *klassieke* land der vrijheid, waar men den druk der Regering niet voelt, en bijkans zoo vrij is, als de lucht, die men inademt; de grootste Staat der wereld, met uitzondering van *Rusland*, en misschien van *China*, met de kans, om in latere Eeuwen de bevolking — maar geene slaafsche bevolking —, van laatstgemelde land te bereiken: het zijn de *Vereenigde Staten van Noord-Amerika.* Hoezeer de Heer ZIMMERMANN voor alle gedeelten van zijn onderwerp bij uitstek berekend zij, had hij echter hier in het bijzonder veel vooruit, door eenen vroegeren opzettelijken arbeid ter vergelijking van de *Vereenigde Staten* met *Frankrijk*. Doch dit werk was van 1797; en met welke reuzenschreden is de Republiek der Nieuwe Wereld sedert niet vooruitgegaan! Met ieder twintigtal jaren toch rekent men de verdubbeling der bevolking. Verder, dan 1806, schijnt toch ook de Schrijver in dit Deel niet te gaan; en in de beschrijving der Ver-

eenigde Staten is, bij de fnelle vorderingen, (gelijk bij het fpoedig verval van zoo menigen, weleer bloeijenden, Staat in *Europa*) ieder jaar van belang, om op de ware hoogte te blijven. Hoe het zij, eene meer onderhoudende en tevens meer omvattende befchrijving der Vereenigde Staten (voor het ftand- en tijdpunt, waarop de Schrijver zich ftelde) herinneren wij ons niet, immer gelezen te hebben.

Ook hier volgt ZIMMERMANN zijne gewoonte, van eerst het *land* en dan de *inwoners* te befchrijven. Het eerfte vervalt, volgens eene natuurlijke verdeeling, in drie Hoofdgewesten; het eene ten Oosten, of de afhelling naar de *Atlantifche Zee*, fterk uitgefneden door zeer voordeelige baaijen, en met 28 rivieren voorzien; het tweede in het midden, of het *Alleghany*- (en andere daarmede zamenhangende) gebergte, met de bronnen der bovengemelde en van nog 40 andere rivieren, die naar het Westen vloeijen, en met zijne aloude bosfchen; het derde, verreweg het grootfte, ten Westen, (het westelijke gebied) met onmetelijke vlakten en ftroomen, als de *Ohio*, den *Misfisfippi* en den *Misfouri.* Daarop volgt eene korte, maar zakelijke befchrijving der voortbrengfelen, dieren, planten en delfftoffen, vooral van den reeds zoo aanzienlijken, en nog telkens klimmenden, landbouw dezer Gewesten. (De opgaaf, nogtans, van het jaar 1790, is wat oud; en van den zoo belangrijken tak van uitvoer, de rijst uit *Carolina*, wordt weinig gefproken.) Behalve de graanfoorten, bouwt men nog in de Noordelijke Staten aardappelen, in de Zuidelijke tabak, katoen en *indigo.* Wat de wijnteelt aangaat, ftrijdt het hier (bl. 86) opgegevene wegens den goeden voortgang daarvan eenigermate daarmede, dat de Schrijver boven (bl. 14) de onmogelijkheid beweert, om aldaar wijn te bouwen, althans tot eenigen graad van volkomenheid.

De *mensch* is vervolgens het voorwerp der befchouwing. En hier ontmoeten wij een keurig tafereel van de trapswijze bevolking en bebouwing van *Noord-Ameri-*

rika door de *Engelschen* in de oude 13 Staten; vooral wordt van den deugdzamen WILLIAM PENN, van wien *Pensylvanië* den naam ontleent, uitvoerig gesproken. Over de vrijmaking der Koloniën wordt zeer onpartijdig, met gestrenge waarheidsliefde en kennis van zaken, gehandeld; en, terwijl men de heilrijke gevolgen dier bevrijding voor het Moederland zoowel als den Dochterstaat erkent, wordt toch ook de nietigheid van de vonk niet vergeten, die zulk een groot vuur kon ontsteken. Van het ontstaan der volkplanting *Nieuw-Nederland* (thans *Nieuw-York*), en van de hoofdplaats *Nieuw-Amsterdam*, wordt weinig gesproken: de vreemdelingen zijn doorgaans onkundig in de bijzonderheden *onzer* Geschiedenis. Men vindt daaromtrent voortreffelijke ophelderingen, met eene Kaart, in het laatstuitgekomen Stuk van de Verhandelingen der *Zeeuwsche* Maatschappij der Wetenschappen, waarvan het te wenschen ware, dat de Vertaler gebruik gemaakt had, of had kunnen maken; te meer, daar zelfs EBELING, volgens ZIMMERMANN's berigt, daaromtrent nog in het duister verkeerd heeft. *Nieuw-Jersey* werd gedeeltelijk door de *Zweden* bevolkt, die echter voor de *Hollanders* of *Zeeuwen*, gelijk deze in 1665 voor de *Engelschen*, moesten bukken. Bij den *Bredaschen* Vrede van 1667 werd *Nieuw-Nederland* tegen *Suriname* verruild. De oorsprong der onderscheidene *Noord-Amerikaansche* Staten, ten gevolge der *Europesche* onverdraagzaamheid, door eigene vlijt en vreedzame overeenkomsten met de oorspronkelijke bewoners, wordt in een, voor ons zekerlijk vernederend, *contrast* gesteld met de wijze, waarop de *Europesche* Rijken en Staten gevormd zijn. Ten aanzien van arbeidzaamheid en nijverheid staan echter de bewoners der Noordelijke Staten verre boven die der Zuidelijke, welke door het heete klimaat, en het gemak van den dienst der slaven, bijna tot de vadzigheid der *Spaansche* of *Portugesche Kreolen* vervallen zijn. De wreede gewoonte van *oog-uitdrukken*, in *Amerika* in zwang, de dweeperij in sommige

streken, de onmatige nieuwsgierigheid, en vooral de hebzucht der Overzeesche Republikeinen worden niet vergeten, maar de laatste eenigermate door de omstandigheden verschoond. Die zóó veel doen moet, om zich te midden van woestijnen een eerlijk bestaan te scheppen, stelt in dit zoo moeijelijk verkregene natuurlijk meerdere waarde, dan de rijke Erfgenaam. Eenige *statistieke* opgaven besluiten dit gedeelte des boeks; waarop de Schrijver tot de *oorspronkelijke bewoners*, de *Indianen*, overgaat, (echter niet degene, die aan *Canada* grenzen, en welke in het vorige Deel reeds beschreven zijn.) De hier vermelde volken zijn de *Tscherokezen*, *Krieks* of *Kreeks*, (naar de vele *kreken* aldus genaamd) die naar onze oude *Duitsche* voorvaders in menigerlei opzigt, en ook daarin gelijken, dat zij onder het bestuur hunner Oudsten, onder een' verkozenen Koning, die weinig magt heeft, en ook, in oorlogstijd, onder een' afzonderlijken Veldheer staan, welke waardigheid slechts tot het einde van den oorlog duurt; almede daarin, dat zij een weinig landbouw hebben. De Priesters dragen, ten teeken van wijsheid, een' opgevulden uil, met glazen oogen in het hoofd! Hoe het toch komt, dat een vogel, die zoo zeer het uiterlijke der domheid draagt, waarvan zelfs bij ons de naam voor een' domoor ontleend is, aan twee zulke verschillende Volken, als de hoogbeschaafde *Grieken* en de *Noord-Amerikaansche* Wilden, het zinnebeeld der wijsheid oplevert? Op de *Kreeks* volgen hunne westelijke naburen, de *Tschaktas*, met vele zonderlinge gewoonten, de zeer verminderde *Chikasas*, de *Apalachen*, *Akansas*, *Panis* enz. De oorzaak der snelle vermindering van al deze Volken, zoo zeer afstekende bij de spoedige vermeerdering der *Europeanen*, wordt dan overwogen; doch nimmer schijnen zij zoo talrijk geweest te zijn, als de *Spaansche* ontdekkers van *Amerika* ons willen dien maken. Wij nemen echter de vrijheid, van ZIMMERMANN te verschillen, ten aanzien van zijne geringstelling der beschaving van *Mexiko*: een Volk, hetwelk Piramiden

kon

kon bouwen, welke HUMBOLDT met de *Egyptische*, vergelijkt, moet toch groote bekwaamheden hebben bezeten. Nu tot de grenzen van *Louisiana* genaderd, treedt echter ZIMMERMANN dit groote land nog niet binnen, maar verzelt eerst de Kapiteins LEWIS en CLARKE in hunnen ontdekkingstogt langs den *Missouri* en tot aan de Zuidzee, keert dan naar *Louisiana*, en eindelijk naar het afgelegene *Californiën* aan de Zuid- en *Vermilioen*-zee terug. Het ware, naar ons denkbeeld, geleidelijker geweest, eerst *Louisiana* af te handelen, dan met de genoemde ontdekkers westwaarts naar de Zuidzee te gaan, en zoo bijkans van zelven aan de grenzen van *Californiën* te komen. — Met LEWIS en CLARKE wordt de *Franschman* TRUTEAU vergeleken. *Louisiana* wordt verdeeld in het onmetelijk groote *Boven*- en het kleine, maar veel beter, ja genoegzaam alleen bevolkte *Beneden-Louisiana*, met de hoofdstad *Nieuw-Orleans* aan den mond van den *Missisippi*, thans de groote weg van handelgemeenschap der westelijke Vereenigde Staten, wiens loop daarom ook uitvoerig beschreven wordt. Suiker en katoen zijn de stapelwaren van *Louisiana*. — Uit ROBIN, BARTRAM en DE LOZIÈRES worden nog eene menigte andere planten opgegeven: men had uit de berigten van D'ULLOA verscheidene andere, die vooral in de lage landen bij den mond der hoofdrivier groeijen, daarbij kunnen voegen. Veel onvruchtbaarder, ja een volkomen contrast met *Beneden-Louisiana*, is het treurige *Californiën*, vooral *Oud-Californiën*, waar gebrek aan regen geheele dorheid van den grond, en deze wederom eene zeer schrale bevolking voortbrengt van menschen, die met levensgevaar hunne armoedige distelvruchten tot voedsel moeten zoeken, die geen zeven kunnen tellen, geen enkel woord hebben voor iets, dat buiten hun gezigt is, ja zelfs niet voor de (bij hen ook zoo zeldzame) veranderingen van het weder, zelfs niet voor het huwelijk en den dood; menschen, aan de stompste traagheid en walgelijkste onzindelijkheid (tot

 een'

een' bijkans ongeloofelijken trap) overgegeven. Hier, en in het veel vruchtbaarder, ja bevallige *Nieuw-Californiën*, hebben de *Spaansche* Zendelingen ten minste iets tot beschaving gedaan: de *Nieuw-Californiërs* weven zelfs lakenen. — Ten slotte des werks komen nog eenige natuurkundige merkwaardigheden voor, zoo als de *rotsbrug* en de *gasbron* in *Virginië*, de *bazaltbergen* bij *Monterey* in *Nieuw-Californiën*, de vlieghapper (eene vliegenvangende plant), de zeer voordeelige esdoorn-suiker, de *Magnolia*, de *Baltimore*-vogel, de ratelslang, en het poppenhuis van een' vlinder uit *Mexico*.

De Vertaling blijft zich goed volhouden. Men vindt hier en daar in dezelve niet onbelangrijke bijvoegselen uit de Reizen van PIKE, die ZIMMERMANN, naar het schijnt, niet gekend heeft.

Reizen op en Beschrijving van de Goudkust van Guinea; door J. A. DE MARRÉE. *IIde Deel. Te 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebroeders van Cleef. 1818. *In gr. 8vo.* 409 *Bl. f* 3-12-:

Het eerste Deel van dit werk had eene algemeene beschrijving der kust, en der *Nederlandsche* bezittingen op dezelve, behalve het fort *St. George d'Elmina*, gegeven. Met de zeer omstandige en in kleine bijzonderheden loopende schildering van dit laatstgenoemde kasteel begint het tweede Deel, na 96 bladzijden klein gedrukte *journalen*, voor de meeste Lezers onbelangrijk, behalve een roemrijk zeegevecht van het Fregat *Gelderland* met de *Engelschen* op 19 Mei 1808, en een' edelen trek van een *Britsch* Kapitein, die de gevangenen overbragt, welke, op bevel van NAPOLEON, niet meer in het Vaderland mogten worden toegelaten. *Mijn volk en ik*, zeide de *Engelschman*, *zijn bereid hier gevangen te blijven, indien gij uwe vrijheid*

heid en zekerheid aan wal, in uw geboorteland, kunt verkrijgen. Doch tot dit uiterste kwam het niet; de gevangenen werden onder oogluiking (LODEWIJK regeerde nog) aan wal toegelaten. Wij nemen dezen trek te eer over, omdat dezelve, tusschen eene menigte drooge scheepsberigten, als ware het, begraven, door vele Lezers zal worden overgeslagen.

De afbeelding van *St. George d'Elmina*, die men voor de beschrijving vindt, is bij uitstek middelmatig. Op de beschrijving van het kasteel laat de Schrijver een uitvoerig en belangrijk tafereel van de zeden der Negers aldaar en op de geheele Goudkust volgen. Eene school, ter beschaving van de onderhoorigen der *Nederlandsche* Regering opgerigt, en door de rampen in het vaderland niet genoeg ondersteund, is te gronde gegaan. De Godsdienst der Negers is het *Fetichismus*, eigen aan den laagsten trap van beschaving; de aanbidding, namelijk, ook van de gemeenste voorwerpen der Natuur, oorspronkelijk wel als zinnebeelden der Godheid, doch naderhand als wezens, met goddelijke kracht bezield. Nogtans aanbidden zij ook een *Opperwezen*, bij hen onder den zonderlingen naam van JAN COMPAN (zoo dit geene *Hollandsche* verminking is) bekend. De Ondergoden zijn hun van dien God toebedeeld, als *vergoeding voor de kunst van schrijven*, die zij onvoorzigtiglijk aan de Blanken overgelaten, en daarvoor het goud gekozen hadden. Schoone en regtvaardige hulde, aan deze kunst toegebragt! — Wat de Schepping betreft, zijn zij het met vele nieuwere *Filozofen* eens, dat God in den beginne zwarte zoowel als blanke menschen heeft geschapen; en sommige weder met andere Wijsgeeren, dat zij van zelve uit de Aarde zijn te voorschijn gekomen; maar tot de ontkenning van de onsterfelijkheid der ziel hebben zij het nog niet gebragt. De besnijdenis (waarschijnlijk van de *Mohammedanen* overgenomen) heerscht bij hen, doch niet voor eerstgeborene kinderen, (bl. 73.) Ook hier heerscht het zoo ver verspreide bijgeloof — men vindt

 het

het tot in *Groenland*, en dus van den Evenaar tot de Pool, — van tooveresſen of *hekſen*, die met den Duivel omgaan, tot benadeeling harer evenmenſchen. Vanwaar toch, dat deze verdenking zich overal (ook waar geene afſpraak kan plaats hebben) meer bepaaldelijk op *vrouwen* vestigt? Zou hier eene aloude overlevering ten grondſlage liggen? Nog iets heeft er plaats, hetwelk veel naar het water der beproeving in de *Mozaïſche* Wetgeving gelijkt; de *Adom*, waarvan zij zich verbeelden, dat, zoo zij daarvan iets in den buik hebben gekregen, het ligchaam begint te zwellen en te barſten, (bl. 97.) Ook hebben zij eene ſoort van *oordeel Gods*; meenende, dat hij, die onder zekere plegtigheden zweert, in geval van meineed zeker ſterft, (bl. 99.) De Negers verſtaan een kunstje, waarvan wij ons herinneren ook in ons Vaderland weleer een voorbeeld te hebben hooren verhalen (in eene *Hollandſche* ſtad, omſtreeks 1791.) Zij lokken, namelijk, door ſchoone vrouwen den onvoorzigtigen vreemdeling in het net, ſpringen in het oogenblik, dat deze zich eene ongeoorloofde gemeenzaamheid vergunt, te voorſchijn, en verkoopen hem als ſlaaf, zoo hij geen aanzienlijk losgeld kan geven. Want, hoezeer de ontucht met jonge meisjes geoorloofd zij, wordt het overſpel zwaar geſtraft. De *Guineaſche worm*, de *kinderpokken*, (waaraan duizenden ſterven: de inenting der natuurlijke pokken is er bekend, maar niet, zoo het ſchijnt, de *vaccine*) melaatschheid, *Elephantiaſis*, roodeloop en koortſen zijn de voornaamſte ziekten op de kust, en, voor de *Europeanen*, eene verharding in de milt. Hier ter plaatſe (bl. 158) ſchijnt de Schrijver niet zoo ongunſtig over het klimaat te oordeelen, als in het eerſte Deel; ten minſte hij doet zien, dat *de kracht des vooroordeels* vele menſchen ziek doet worden, en deels eenige behoedmiddelen mede tegen de vernieling der luchtſtreek, zoo als het reizen bij nacht, het vermijden der middagzon, en het zeer matig gebruik van dierlijk voedſel. Van het klimaat komt de Schrijver, met

een

een' niet zeer natuurlijken overgang, op de *begrafenissen* der Negers, die met ongemeen vele, meestal dwaze, plegtigheden verzeld gaan. Doch de dwaasheid wordt nog overtroffen door de *wreedheid* derzelve, niet slechts door het zoogenaamd *ondervragen van den doode*, wiens overlijden hun verdacht voorkomt, (stoot men na die vraag toevallig aan de kist, zoo wordt de man, dien zij opgenoemd hebben, verscheurd, zijn huisgezin verkocht, en zijn huis afgebroken) maar ook door de slagting der voornaamste slaven der Aanzienlijken, om hen in de andere wereld te bedienen, (bl. 183.) Zelfs kinderen van *vijf* jaren worden daartoe gebruikt, om wreedheid te leeren, (bl. 184.) Een nieuw bewijs van gebrek aan orde in dit boek, hetwelk ook zonder verdeeling in Hoofdstukken doorloopt, is, dat men van deze doodstraffen terstond op de (ellendige) muzijkinstrumenten der Negers, en van deze weder op 's lands voortbrengselen, zoo uit het planten- als dierenrijk, overspringt. Deze bekleeden slechts weinig plaats; maar uitvoeriger is de Schrijver omtrent het rijk der delfstoffen; vooral het *goud*, hetwelk daar echter niet (gelijk men ook uit PARK weet) gegraven, maar gewasschen wordt. Na het goud zijn, helaas! de *slaven* drie Eeuwen lang de stapelwaar van *Guinea* geweest. De Schrijver haalt eerst eene plaats uit een' Autheur aan, die zich met kracht en vuur tegen dezen handel verzet, en laat daarop eene redenering van den Koning van *Dahomy* volgen, ten betooge, dat de afschaffing van den slavenhandel geenszins het lot der Negers verbeteren; maar in tegendeel de oorlogen bloediger zal doen worden, en aan vele gevangenen, die men nu gewinshalve spaart, het leven zal kosten. Maar mag men dan *kwaad doen*, *opdat goed daaruit voortkome*? En lijden de arme Negers niet op de slavenschepen een' tienvoudigen dood? Wordt voor hen, die aan deze Hel ontsnapt zijn, nog niet eene nieuwe foltering ter plaatse hunner bestemming bewaard, door het afscheiden van echtgenooten, ouders en kinderen? Men zie de menschonteerende wijze van onderzoek vóór de inscheping (bl. 243) en de kluistering op de slavenschepen, (bl. 245.) Ten slotte wordt nog verslag gedaan van de onderlinge oorlogen der Negerkoningen, waardoor zij zich de slaven verschaffen, (bl. 255 en volg.) Als bijlage dient een verdrag van onderwerping der Negerstad *d'Elmina* aan de *Hollandsche* Regering.

De

De stijl van dit Deel is ons beter voorgekomen dan die van het vorige. Sommige uitdrukkingen zijn echter weder te gezocht, als bl. 33. „ men bemerkt hier ook al weder duide- „ lijk, hoe *dat* de goeddoende Natuur de middelen aanbied(t) „ om het schepsel *mensch* te ondersteunen," enz. Als slotsom van eigen onderzoek en ondervinding, zal echter dit werk van eenen *Nederlander* over eene onzer zoo weinig bezochte Volkplantingen (die misschien, wanneer het groote plan van DAENDELS, om in *Guinea* landbouwende Koloniën te vestigen, niet doorgaat, eerlang zal moeten worden opgebroken) altijd eenige waarde behouden.

Geschiedenis van de Fransche Heerschappij in Europa. Door N. G. VAN KAMPEN. *IVde en Vde Deel. In 's Gravenhage, bij* de Erven J. Allart. *In gr. 8vo. f* 9-6-:

Wij hebben het vierde Deel van dit belangrijk werk tot hier toe laten liggen, omdat het op die zelfde wijze en in gelijken geest voortging, als wij reeds naar ons vermogen hadden doen kennen. Het is toch van eenen Recensent niet te vorderen, dat hij de waarheid en naauwkeurigheid van al het medegedeelde, in een boek als het onderhavige, beoordeele. Ja, is hij toevallig al nader bekend met een of ander gedeelte, zoo als ligt mogelijk zou zijn, ten aanzien van gebeurtenissen, die bij onzen tijd hebben plaats gehad, en van welke, alzoo, nog een aantal ooggetuigen en deelgenooten in leven zijn, dan zou het misschien nog onvoorzigtig wezen, uit eenigen misslag daarin begaan, tot de onnaauwkeurigheid van het geheel te besluiten of te doen besluiten. Eenmaal overtuigd, dat de Schrijver met vlijt de beste bronnen opgezocht, geproefd en gebezigd heeft; bevindende, dat het hem aan algemeene kundigheden, oordeel en smaak niet ontbreekt, om alles in verband te beschouwen en toe te lichten; en vooral ontdekkende, dat 's mans oogmerk zuiver, zijn hart welgeplaatst, zijne pen aan geene partij of bijzonder belang is toegewijd, mag diegene, welke de taak van openbaren voorlichter omtrent zijn werk op zich heeft genomen, het lezend Publiek gerust eene poos aan zich zelf overlaten. Het voornaamste, wat den Heere VAN KAMPEN door

door eenigen Recensent nog in te last gelegd, is zekere ingenomenheid tegen bepaalde aanhangen, van welke de tijdgenoot zich altijd met moeite geheel vrijwaart. Doch, gelijk wij altijd overtuigd zijn geweest, dat dit gebrek (indien het bestond) bij hem op den zuiversten grond ontsproot, dien namelijk van afkeer tegen de verwoestende beginselen der omwenteling en van achting voor al wat waarlijk edel is en groot, zoo vinden wij ons hierin bij aanhoudendheid bevestigd. Meer en meer verdwijnt dan ook de schijn, alsof hij van *Engeland*, van....... geen kwaad zou kunnen zien of willen zeggen. In tegendeel, zijne taal is daaromtrent, op meer dan ééne plaats, zoo rond als krachtig. Het is, zouden wij haast zeggen, alleen de partijdigheid der deugd, die hem bezielt; en moet deze, als hartstogt beschouwd, ook uitgesloten worden van het koele onderzoek des Geschiedschrijvers, hetgene wij echter zoo gaaf nog niet toestemmen, dan is zij toch zeker vrij van opzettelijke blindheid, en hoe langer een Schrijver, onder haren invloed, voortgaat te hooren en te wederhooren, hoe meer hij der waarheid in allen opzigte getrouw zal worden. Hierdoor bezitten wij dan ook tevens in dit werk van VAN KAMPEN een boek, met gevoel geschreven — niet altijd zoo deftig, zoo afgemeten en gelijkmatig in stijl en toon, als welligt bij anderen, vooral ook onzer landgenooten, plaats heeft, maar daardoor geenszins minder aangenaam voor den lezer. Doch, dergelijk iets hebben wij al vroeger gezegd, en behoeft geenszins herhaald te worden. Wij zullen dus overgaan, om, door het afschrijven van den inhoud der onderscheidene Hoofdstukken, hem, die het werk zelf nog niet gelezen heeft, eenigermate bekend te doen worden met de belangrijke zaken, hier voorkomende; waarbij wij misschien, ten slotte, nog het een of ander zullen voegen.

D. IV. H. I. Concordaat met den Paus. Amnestie der Uitgewekenen. Buonaparte wordt Eerste Consul voor zijn leven. Togt naar St. Domingo. II. Buitenlandsche Betrekkingen van Frankrijk. Italië. Bemiddeling in Zwitserland. Werk der Schadevergoedingen in Duitschland. Pennestrijd met de Engelsche Dagbladen. III. Vernieuwing des Oorlogs tusschen Frankrijk en Engeland. Togt naar Hanover. Wederzijdsche Toerustingen. IV. Toenadering tot de erfelijke Alleenheerschting in Frankrijk. Zamenzwering van Georges en Pichegru. Buona-

naparte wordt Keizer, en door den Paus gezalfd. V. Verwijdering tusschen Rusland, Zweden en Frankrijk. Oorlog tusschen Spanje en Engeland. VI. Pogingen tot Vrede. Derde Verbond tegen Frankrijk. Verheffing der Italiaansche Republiek tot een Koningrijk. Veranderingen te Genua en in Holland. Veldtogt in 1805 *tot op de Gebeurtenissen te Ulm. VII. Gebeurtenissen in het Noordelijk Duitschland. Veldtogt tegen de Russen. Slag bij Austerlitz. Vrede te Presburg. Slag bij Trafalgar. VIII. Ontwikkeling van het Federative Stelsel. Verovering van Napels. Joachim Murat wordt Groothertog van Kleef en Berg. Holland moet om een Franschen Prins verzoeken. Familiewet der Buonapartes. IX. Oorlog in Dalmatiën en Calabriën. De Franschen vertoeven in Duitschland. Rijnverbond. X. Dood van Pitt. Staatsdienaarschap en Dood van Fox. Vruchtelooze Vredehandel tusschen Engeland en Frankrijk.* — Achter dit deel vindt men, als *Bijlagen*, oorspronkelijke stukken, betrekkelijk de herschepping van Holland in een Koningrijk.

D. V. H. *I. De Oorlog met Pruissen tot op het einde van den Veldtogt in Duitschland. II. Betrekkingen tusschen Frankrijk, Engeland en Noord-Amerika. Decreet van Berlijn en oprigting van het Continentale Stelsel. Wederwraak van Engeland. Voortzetting des Oorlogs tot den Slag bij Pruissisch Eylau. III. Oorlog van Rusland en Engeland met Turkije. Veldtogt van* 1807 *en Vrede te Tilsit. IV. Inwendige Toestand van Frankrijk en de met hetzelve verbondene Staten. Verandering van Ministerie in Engeland. Togt naar Koppenhagen. Oorlog in het Noorden. V. Verovering van Portugal en Spanje tot op den Slag bij Baylen. VI. Oorlog in het Noorden. Bijeenkomst te Erfurt. Veldtogt van Napoleon in Spanje. VII. Vierde Oorlog met Oostenrijk tot op den Slag bij Aspern en Eslingen. VIII. Vervolg des Oorlogs met Oostenrijk. Slag bij Wagram. Landing der Engelschen in Zeeland. Vrede te Weenen. IX. Veldtogt van* 1809 *in Spanje. Omwentelingen in Zweden en Turkije, en veranderde Staatkunde in Frankrijk omtrent die twee Rijken. X. Betrekkingen met den Paus. Inlijving van Rome. Echtscheiding met Josephine. Huwelijk met Maria Louisa van Oostenrijk.*

Ziedaar eene geheele lijst, tegen welker beschrijving wij natuurlijk zouden hebben opgezien, indien ze zich in haar geheel voor ons had getoond. Doch nu hebben wij dat werk

met

met genoegen verrigt; want het brengt ons de menigte van belangrijke zaken, derzelver verband en trapswijze ontwikkeling, als met één' oogopslag, treffend voor den geest. Het is toch het grootste deel van BUONAPARTE'S openbare leven, de hoofdsom zijner wonderbare herscheppingen in het meest bekende deel der wereld, dat wij hier beschreven vinden: Waar levert de geschiedenis van *Europa* één dergelijk tijdvak? Ja, wij zeggen meer: nooit heeft ergens iets dergelijks plaats gehad. En evenwel, het is voorbijgegaan als eene schaduw, en heeft geenszins die diepe sporen achtergelaten, welke andere groote omwentelingen hebben ten gevolge gehad. Wij spreken natuurlijk van het geheel, en van het uitwendige voorkomen tot hier toe. Want, wat de uitgestrooide zaden, de medegedeelde zuurdeesem of de ontvangene beweging nog verder *zullen* uitwerken, zij der toekomst aanbevolen. In het bijzonder bevat het vierde Deel, als ook het vijfde, niet weinig, dat ons vaderland van nabij betreft; waarover nog dikwijls zeer verschillend geoordeeld wordt, met betrekking tot de hoofdpersonen, en waarvan hier een vollediger verslag voorkomt, dan welligt ergens nog bestaat. De lezer van ons Maandwerk zal zich dan ook niet beklagen, deze onze inhoudsopgave doorloopen te hebben, het zij ter herinnering van het gebeurde, het zij ter opwekking van zijnen geest, om zich daarmede naauwer bekend te maken, dan Couranten en losse stukken hem tot hier toe welligt hebben gedaan. Wij nemen afscheid met de volgende aanhaling, om den stijl onzes Geschiedschrijvers uit een belangrijk staal eenigzins te leeren kennen.

„ Doch, terwijl het Zuiden van Spanje, door hope gevleid, en door gebergten beveiligd, adem schepte, opende zich een verheven, maar schrikkelijk tooneel in het Noorden..... *Saragossa* deed de gedachtenis van *Saguntum*, *Karthago* en *Jeruzalem* herleven..... Tien duizend man slechts geoefende troepen telde de stad, die naauwelijks vesting was, en daarenboven in hare 60,000 inwoners bijna zoo vele verdedigers telde.....

„ Het was (eerst) den 26 Januarij, toen de batterijen, nu volkomen gereed, op de beide oevers des strooms begonnen te spelen, en reeds daags daarna was er eene genoegzame bres geschoten. Eene (nieuwe) opeisching nogtans van LANNES beantwoordde PALAFOX daarmede, dat hij den Offi-

cier

cier in de hoofdkerk bragt, waar de vergaderde menigte voor het oog der Godheid den eed deed van met de wapenen in de hand te zullen sterven. Vergeefs was dus het bestormen van het *San-Grucia*-klooster, hetwelk den ingang tot de stad aan ééne zijde opende: hoe verder de *Franschen* in *Saragossa* vooruitdrongen, des te hardnekkiger werd de verdediging. Zóó had eenmaal *Mexico* aan de *Europesche* roovers weêrstand geboden! Men verbeelde zich eene stad, waar ieder huis eene verschansing aanbiedt; eene stad, die, van boven door een' onophoudelijken regen van bommen, ter zijde door het vuur der kanonnen, die de muren vergruizen, van onder door drie rijen mijnen bestookt, zich nogtans van woning tot woning, van kamer tot kamer, van verdieping tot verdieping verdedigt, en vuur tegen vuur, mijn tegen mijn doet werken; waar boven en beneden den grond wordt gevochten; waar men dwars door de straten, dwars door de veroverde huizen, loopgraven delft, en wolzakken plaatst, om het vuur der belegerden te ontduiken; waar de val van huizen, paleizen en kerken, de vernieling zelfs van het *palladium* der inwoneren, de kerk van *Maria tot den pilaar*, de vrijheidshelden meer verbittert dan ontmoedigt, totdat een derde der stad in puin ligt, het midden derzelve (de *Corso*-straat) door de belegeraars is bereikt, en de verovering der groote voorstad op den oosteroever, en der brug, die naar de stad geleidt, aan 4000 *Spanjaarden*, linietroepen, die omringd zijn, de vrijheid kost; terwijl PALAFOX, de ziel der verdediging, uitgeput ter neder ligt. Toen begon men in de stad naar overgave te luisteren: want al het buskruid, alle levensmiddelen, alle artsenijen waren verbruikt; slechts uitgeteerde schimmen zweefden tusschen de bouwvallen; terwijl 20,000 menschen gesneuveld, 13,000 ziek of gekwetst, en dus onbruikbaar waren ter verdediging. LANNES, reeds eenmaal door de vrouwen verschalkt, die met het uitsteken van witte doeken den schijn der overgave vertoond, en daardoor, ten prijs van haar leven, menigen *Franschman* in het stof hadden doen bijten, vertrouwde den *Spanjaard* niet meer: 30 huizen deed hij nog in de lucht springen, eer hij eene Capitulatie vergunde.... Dit tooneel van verwoesting werd, als ter bespotting der menschelijke ellende, toen LANNES zijn' feestelijken uittogt hield (5 Maart), met tapijten behangen, en weêrgalmde van dansmuzijk!"

Moet

Moet dan dit moedige volk, op de eene of andere wijze, altijd de speelbal en het slagtoffer van ellendige Despoten zijn? (*)

(*) Deze aankondiging, vóór de jongste, zoo gewigtige gebeurtenissen in *Spanje* geschreven, had *nu* gewis een eenigzins ander slot gekregen. Wij vergenoegen ons, voor tegenwoordig, met den hartelijken wensch, dat die gebeurtenissen zullen voortgaan op deze vraag duidelijk *neen* te antwoorden.

Geschied- en Letterkundig Mengelwerk van Mr. J. SCHELTEMA. *IIden Deels 2de Stuk. Te Amsterdam, bij* H. Gartman. *In gr. 8vo. 258 Bl. f 2-:-:*

Ook in dit stuk wint de vaderlandsche Staat- en Letterkundige Geschiedenis weder eenige gewigtige bijdragen; terwijl eenige andere, bijna vergetene, stukken aan de herinnering van het nageslacht worden verlevendigd. Het eerste, met ware *historische* kritiek geschreven, is een Onderzoek aangaande de waarheid der bekende Regtspleging van KAREL DEN STOUTEN, die onlangs door het Treurspel van den Heer WESTERMAN weder in het geheugen is teruggeroepen. Na een kort verhaal van het geval zelf, volgens PONTUS HEUTERUS, worden de Schrijvers, die daarvan gewagen, opgenoemd, en naar *historische* waarde, en vooral naar oudertdom, tegen elkander gewogen. De uitslag van dit onderzoek is, dat de oudste en beste Geschiedschrijvers, zelfs zulke, die steeds om den Hertog waren, COMMINES en DE LA MARCHE, van dit geval *niet* gewagen; alleen latere Schrijvers, *Compilateurs* en Dichters (zelfs de reeds gemelde HEUTERUS behoort onder de eerste dier klassen) vermelden hetzelve. Uit de getuigenis van SCRIVERIUS en GOTTFRIED blijkt, dat het geval waarschijnlijk in het Hertogdom *Milaan*, in het begin der *Spaansche* heerschappij over hetzelve, te huis behoort. Het Treurspel van VERHOEK, *Karel de Stoute*, wordt ongemeen geprezen, en op lateren arbeid van ter zijde een ongunstige blik geworpen. — Het gedrag van ADOLF VAN EGMOND tegen zijn' vader ARNOUD maakt het onderwerp van het volgende stuk uit. Het is eene vertaling uit LIPSIUS. — Oorspronkelijk van den Heer SCHELTEMA is de Levensschets

van GIJSBERTUS KOEN, Hoogleeraar der *Grieksche* Letterkunde te *Franeker*; doch wij vinden daarin niet veel opmerkelijks, dan dat dezelve jong gestorven is (in 1767, 30 jaren oud.) — Veel merkwaardiger is de volgende Levensschets van MEINDERT VAN TIENEN, hoewel slechts een' Schoolmeester, maar tevens een ondernemend krijgsman en Ingenieur, aan wien de eer der verovering van *Coeverden*, in 1672, genoegzaam uitsluitend, toekomt. Hij toch was de man, die den geheelen aanslag op deze stad beraamde, na welker verovering de krijgskans zich ten voordeele van *Nederland* begon te wenden. Het voorheen ongedrukte *Journaal* van dezen moedigen Vaderlander, aan den Verzamelaar des *Mengelwerks* medegedeeld, wordt hier onveranderd gegeven. Uit hetzelve blijkt, dat geenszins RABENHAUPT de belegger van het stuk was, die VAN TIENEN slechts als spion gebruikte, zoo als VALKENIER meldt, waardoor ook bij WAGENAAR die anders zeer verdienstelijke *Duitscher* alleen de eere der onderneming geniet; maar dat VAN TIENEN, na met vrouw en kind uit *Coeverden* gevlugt te zijn, waarin hij al zijne goederen achterliet, den aanslag aan RABENHAUPT blootleide, en de middelen ter uitvoering gereed maakte; dat hij zelfs den lang aarzelenden Stadvoogd gedurig aanzette en bemoedigde, ondertusschen gemeenschap in de plaats onderhield, de onderneming zelf grootstendeels bestuurde, daarbij de grootste onverschrokkenheid en koelbloedigheid ten toon spreidde, en de achteloosheid van zekeren KLAAS BUTER (die bij VALKENIER gelijke eere met VAN TIENEN geniet, maar zich wezenlijk te zeer aan den drank overgaf) herstelde, met het slaan van 's Prinsen marsch in de vesting door zekere tamboers den vijand verschrikte, en aldus in den eigenlijken zin veroveraar van *Coeverden* mag genoemd worden. Maar hij was, hoe bekwaam ook als Ingenieur, niet meer dan Schoolmeester, en RABENHAUPT was Generaal! Wie weet, hoe vele groote Veldheeren van vroeger of later tijd het meerendeel van hunnen roem zouden verliezen, wanneer al de verdiensten hunner Onderbevelhebbers bekend werden? — Een wapenkreet en een hekeldicht op de *Franschen*, uit dien zelfden tijd, passen niet kwalijk bij het bovenstaande verhaal. — Van eenen geheel anderen aard zijn de allerliefste *Agnietjes*, drie Vertoogen uit VAN EFFEN's *Holland-*

schen

schen Spectator (*). Dezelve zijn inderdaad wegslepend; doch het was niet alleen de *naïve* voordragt van den verhaler, die ons daarin bekoorde, maar vooral de reine zeden, de ongeveinsde, onbaatzuchtige liefde, de gulle hartelijkheid bij de massa, onzer landgenooten, nog vóór minder dan eene Eeuw. De vreemdeling moge ons toen koud, baatzuchtig en schraapziek genoemd hebben, zulke belangelooze minnaars als KOBUS, zulke onschuldige, zedige meisjes, als AGNIETJE, zulke wel ongepolijste, maar toch door en door brave burgerlieden als de vader van KOBUS en het oude vrouwtje, behoorden toch tot het *gros* der Natie; anders zou derzelver schildering niet zoo algemeen als *portretten* bevallen hebben, dat, gelijk A. BRIJL verzekerde, de afzonderlijke druk dier blaadjes in alle huizen gevonden werd. Thans, vreezen wij, zijn niet alleen de *Agnietjes* van VAN EFFEN vergeten, maar, ach! misschien ook, met de gevorderde beschaving, de originelen daarvan, zoo niet verloren gegaan, toch aanmerkelijk schaarscher geworden. Die beschaving toch zit bij *ons* meest in den mond, bij onze Vaderen in het hart. Wij danken den Heer SCHELTEMA, dat hij met de meerdere bekendmaking dier bevallige stukjes de eer onzer Vaderen, ook in *dit* opzigt, gehandhaafd, en den nakomeling, zoo mogelijk, tot naijver gewekt heeft. — In het wetenschappelijke geeft ons nu de Verzamelaar ook een weinig bekend sieraad van ons land, den uitvinder van het beroemde *Planetarium* te *Franeker*, EYSE EISINGA, te beschouwen. Uit deze Levensschets blijkt de groote liefhebberij der *Friezen* voor de wiskundige wetenschappen, zelfs in de burgerklasse; waaronder de held des verhaals echter zelfs in die Provincie de kroon spant, althans wat de werktuigkunde betreft. Zijn groot *Planetarium*, het werk der *uitspanning* van eenen wolkammer, wekte de bewondering der Hoogleeraren YPEY en van den beroemden VAN SWINDEN, toen nog te *Franeker*, die hetzelve opzettelijk beschreef. De maker bekwam eenige belooning in zilver van landswege. De burgerlijke onlusten van 1787, echter, verwijderden hem zelfs jaren lang van

(*) De Heer SCHELTEMA noemt IIIde D. No. 165 en 209. In den tweeden druk (Amst. 1756) vinden wij de *Agnietjes* in het 146, 151 en 161ste Vertoog van dat Deel.

van *Franeker*; maar na zijne terugkomst herstelde hij het *Planetarium*, hetwelk op den toestand der Starrekunde berekend is, zoo als die was in 1781, even vóór de ontdekking van *Uranus*. Er ontbreken dus nog vijf Planeten aan hetzelve: om het werk ook met deze te verrijken, is niet boven het kunstvermogen, maar boven de uiterlijke omstandigheden des makers. — Het deeltje wordt met eenige, voorheen onbekende, dichtstukjes van VAN BAERLE, BAEK, ANNA ROEMERS, en eenige dichterlijke vertalingen, besloten.

Mogt de Heer SCHELTEMA lust, tijd en voorraad behouden, om ons nog verder met belangrijke mengelstukken uit den rijken schat onzer Geschiedenissen en lettervruchten te onthalen; en mogt hij dit altijd doen met wijze keuze en gestrenge zifting van zijnen voorraad!

Gedichten en Gezangen, *door* JAN SCHOUTEN. *Met Muzijkplaten. Te Rotterdam*, *bij* J. Immerzeel, Jun. 1819. *In gr. 8vo. VII en 110 Bl.* *f* 2-8-:

De Heer SCHOUTEN heeft zich door zijn dichtstuk, *De Vrijmetselarij*, waarvan wij onlangs een uitvoerig verslag hebben gegeven, als oorspronkelijk vaderlandsch Dichter, op eene loffelijke wijze, bekend gemaakt. Met genoegen ontvingen wij dan ook deze mengelingen van dezelfde bekwame hand, en met gretigheid doorlazen wij dezelve. Wij kunnen echter niet zeggen, dat inhoud en bewerking, in alle opzigten, aan onze gunstige verwachting hebben beantwoord. De oogst is hier niet rijk, en daaronder zijn dan nog vrij wat vruchten, op vreemden bodem gegroeid, welke, naar onzen smaak, de moeite, aan de overplanting besteed, naauwelijks verdienden. Aan het Volkslied, eene soort van poëzij, welke niet zoo gemakkelijk is, als het oppervlakkig wel schijnt, heeft de Heer SCHOUTEN ook zijn talent besteed; doch wij twijfelen, of hij er wel den echten takt voor heeft. *Non omnia possumus omnes*. Het stukje, op bladz. 61, ontbreekt het zanggloed. Ook rolt het niet los en ongedwongen genoeg. Het vijfde couplet is eenigzins duister, door eene verkeerde woordvoeging:

Aan

Aan hem en Nederland
Vereert haar hart en hand
De Keizersspruit.

Volgens den zin, moesten deze regels in eene omgekeerde orde staan:

De Keizersspruit
Vereert haar hart en hand
Aan hem en Nederland.

De slotregel van het voorgaande couplet: *En hoort zijn stem*, komt ons wat krachteloos voor. Het volkslied: *Onze Koning*, heeft hetzelfde gebrek aan warmte. Men oordeele uit den aanhef:

't Ga onzen Koning wèl!
Zijn Vorstlijk Huis moog bloeijen!
En door zijn wijs bestel
Blijv' Neêrlands welvaart groeijen!
Voor allen rang en stand
Doe zijne vaderhand
De voorspoedsbronnen vloeijen!

Hij is zijn kindren goed; —
Wie is op aard' hen nader?
Hun bloed, hun Neêrlandsch bloed
Klopt ook hunn' Vorst in de ader.
Hij is in wensch en daad
Ons aller toeverlaat,
En mint ons als een vader.

Meer dichterlijk gevoel heerscht in den Lierzang op de Overwinning te Algiers, in September 1816. Regt krachtig en fraai zijn b.v. de volgende regels, vooral de zeven eerste:

Zingt helder op, gij varensgasten!
Het schuimend feestglas in de hand!
De palm omkrinkel' steng en masten!
'*t Wilhelmus* ruisch' door 't wapp'rend want!
De schalmen van de Moorsche keten
Zijn, van elkander losgereten,
In 't juichend hart der zee gesmeten;

Ducht nu niet langer 't roofgefpuis!
Die troost verkwikk' uw kroost en vrouwen,
Zoo vaak gij 't golvenveld gaat bouwen,
Tot opbouw van uw land en huis.

Gelukkig zijn ook de regels in het eerfte couplet:

Klink' rond langs alle wereldftranden
De galm van 't hoog triomfgezang!
Dat de outers, God ter eer, ontbranden,
Bij 't zwichten van den waterdwang!
En word' de dubble glorieftander
Der vloot van Brit en Nederlander,
Gehecht met lauwren aan elkander,
De ftraten juichend omgevoerd!

Doch de flotregel:

De weg met *palmbladen word' bevloerd!*

komt ons hard voor, zoowel met opzigt tot het denkbeeld, als de wijze, waarop het hier wordt uitgedrukt. Ook regels, als de volgende:

Hij viel, omftuwd door duizendtallen,
In 't aanzigt van zijn *kopren wallen,*
Door 't ftormverdoovend donderknallen
Van 't alverdelgend fcheepsmetaal:

hebben iets van het brommende, waarin wij geen' fmaak vinden.

Onder de beste ftukken, in dezen bundel voorkomende, rekenen wij: *De Onbeftendigheid; Aan de Rijken; De Herfst in 1817; Hulde aan Matthijs Beelaarts.* Ter eere van dezen man en van de dankbare Dortenaren, nemen wij het laatfte couplet over:

De braafheid, door uwe eer bevolen,
Was u ten prikkel en ten loon;
En moog geen ordelint u fieren, —
Zoo vaak wij 't Feest der redding vieren,
Vernieuwen we u de Burgerkroon.

Ja!

Ja! die burgerkroon heeft eene heilige waarde; en wie haar bezit, behoeft geen ridderteeken. Het is bovendien de hoogste eer voor den verdienstelijken man, wanneer men zich verwondert, dat hij geen eerelint heeft; terwijl wij ons niets schandelijker kunnen voorstellen dan dat eigen eerelint, wanneer het gedragen wordt door lieden, waarvan men elkander fluisterend vraagt, hoe zij er toch wel mogen aangekomen zijn?

Nog behooren tot de beste stukken: *Opwekking ten strijd. April* 1815, en *Aan een' Vriend.* Wij zouden echter den Dichter niet zoo onbepaald nazeggen:

'k Voed eerbied voor een' stam, uit heilige aard' gesproten;

daar wij uit de geschiedenis weten, dat de adel niet altijd door verdiensten werd verkregen, maar niet zelden het loon was voor de laagste vleijerij en schandelijkste dienstbetooning, ten gevalle van vorstelijke luimen en lusten, en wel eens vóór het misdrijf. Meer stemmen wij met hem in, wanneer hij zingt:

Maar 'k acht den Adel niet, hoe hoog zijne afkomst rijz',
Die, hunkrend naar ontzag en kruipend eerbewijs,
Een elk, van wien hij 't wint in tal van stamkwartieren,
In 't stof vertreden wil als redelooze dieren;
Die op zijne afkomst pocht, als of 't iets groots bewees,
Dat hij, toevallig, uit een schooner aardkluit rees!
Wat! zou de distelstruik den gloed der roos verdooven,
Al schoot hij welig op in vorstelijke hoven?
De grond, waarop hij bloeit, verheft zijn waarde niet:
Hij 's distel, en niets meer! voor ieder, die hem ziet;
De roos blijft altijd roos en waasemt wierookgeuren,
Al stond ze ook, ongeacht, in 't kerkhofgras te treuren.

Gewisselijk! indien niet alles, wat er in de laatste tijden gedacht, gezegd, geleerd en geschreven is, voor ijdel moet worden gehouden, en indien de naam van verlichting iets meer zal zijn dan een bloote klank, dan zijn wij nu toch wel zoo ver gekomen, dat wij lieden, die, om hunne naaktheid te bedekken, zich met stamboeken en *diploma's* omhangen, voor nietsbeduidende wezens mogen houden, en alleen en uitsluitend onze achting en hulde toebrengen aan den man, die zich door persoonlijke verdiensten onderscheidt.

Wij eindigen dit verslag met het afschrijven van een paar puntdichten, waarin de Heer SCHOUTEN, naar ons gevoelen, goed geslaagd is:

AAN EEN' OUD-GETROUWDEN.

'k Geloof het gaarne, dat de kluisters van den trouw,
o Grijze Koridon! uw dorre beenen hind'ren;
Gij schijnt de vader van uw vrouw,
En zijt het zelfs niet van uw kind'ren.

OP HET AFBEELDSEL VAN EENE SCHIJNHEILIGE.

Zie hier 't portret van Karolijn,
Bekend als een der fijnste fijnen:
Zij paart aan de eer van vroom te schijnen
't Geheim genot van 't niet te zijn.

Onderzoek naar den zin en de wettigheid van het Decreet van 24 Januarij 1812, betrekkelijk de instandhouding der Substitutiën, ten behoeve van den premier appelé. Door Mr. H. J. DIJCKMEESTER. *Te Tiel, bij* C. Campagne, Jr.

(*Vervolg en slot van Bl.* 220.)

De Heer DIJCKMEESTER tracht alverder zijn gevoelen te staven door een arrest van het Hof van Turin en een vonnis van de Regtbank van Leeuwarden, bl. 49–58. Wat het eerste betreft: in Piemont had niet alleen de legislatie van art. 896 bestaan, maar te voren waren eerst de fideïcommissen geheel afgeschaft geworden, en daarna was bij andere wetten verstaan, dat de bezwaarde erfgenamen, welke alstoen geene kinderen hadden, de bezwaarde goederen voor de helft zouden moeten achterlaten *au plus proche appelé*. Nu wordt art. 896 ingevoerd, en het Hof ontzegt den eisch tot uitkeering van die gezegde helft. De reden komt ons voor, hierin gelegen te moeten zijn, omdat die fideïcommissen, door eene vroegere wet afgeschaft, (wij beoordeelen de billijkheid of onbillijkheid daarvan niet; maar het was in allen gevalle *facto* geschied) nu moesten beschouwd worden als regten, alleen van de wet afhangende, en dus, door de wet gegeven, ook

door

door de wet weder te ontnemen. De gronden, die het arrest echter gemotiveerd hebben, zijn geheel overeenkomstig de stelling van den Heer DIJCKMEESTER; doch wij meenen het onjuiste daarvan te hebben aangetoond. Wat het vonnis van de Regtbank van Leeuwarden aangaat, Rec. moet verklaren, zich hetzelve volstrekt niet te kunnen begrijpen. Bestaat er toch in ons land niet het *Decreet van* 24 *Jan.* 1812, dat aan den *premier appelé* de bezwaarde goederen toekent? In dit gegeven geval schijnt Jonker ULBO VAN BURMANIA de bezitter geweest te zijn, tijdens de invoering van het Fransche regt in ons vaderland. Had men dan niet aan den eischer, als *premier appelé*, zijne vordering moeten toewijzen? Het komt ons ook voor, dat, bij het bestaan van dat *Decreet van* 24 *Jan.* 1812, de algemeene gronden, in de motiven van het vonnis vervat, minder noodig waren, en men zich bijzonder tot de applicatie van dat Decreet had moeten bepalen. Of erkent men hetzelve, met den Heer DIJCKMEESTER, niet als wettig, zoo had men zulks, met opgave der gronden, dienen te vermelden. Men houde ons deze aanmerking op het vonnis van eene vaderlandsche Regtbank ten goede. § 3. brengt de Heer DIJCKMEESTER eenige bepalingen bij, welke bij het invoeren van het Burg. Wetb. in andere ingelijfde Staten nopens de fideïcommissen gemaakt zijn. Bij het Decreet van 14 *Prairial, an* 13, worden de fideïcommissen gezegd afgeschaft en vernietigd te zijn, en den tegenwoordigen bezitter de volle eigendom toegekend. Hieruit blijkt, zegt de Schrijver, dat men gedacht heeft, dat de bestaande fideïcommissaire substitutiën dadelijk ophielden bij de invoering van het Wetboek. Maar, had men dit gedacht, zoo ware, onzes inziens, het Decreet overbodig geweest. Doch al bleek eens hieruit, zoo als uit het Decreet van 1 Maart 1813, art. 12, dat men wezenlijk van gedachte was, dat de invoering van het Wetboek dadelijk alle bestaande fideïcommissen deed ophouden, dan blijft nog de vraag, of deze opinie juist is; en wij meenen hare onjuistheid te hebben aangetoond. Bij de invoering van het Wetboek in Genua heeft men uitdrukkelijk de vroegere wetten gehandhaafd. Het Decreet van 4 Julij 1811, art. 155, voor de Hanze-Departementen (welk art. dan op onze Provinciën mede toepasselijk is gemaakt) komt ons voor bijna die expresse bepaling te bevatten, die regtens zou zijn, di

bestond dat Decreet niet, en al had men namelijk het Burg. Wetb. alleen ingevoerd, zonder bijgevoegde bepaling. — De fideïcommissen toch, volgens onze stelling, houden niet geheel op, maar komen tot diegene, welke, tot dezelve geroepen, tijdens die invoering bestonden en in leven waren. Dit heeft dan ook dit Decreet bepaald, alleen met de beperking tot den *premier appelé né avant cette époque*; terwijl het zich anders tot alle *appelés nés avant cette époque* zou hebben uitgestrekt. Dit Decreet zou dus meer zijn *juris declarativum*, dan wel exceptiën invoeren.

Het tweede deel van dit *Onderzoek*, bl. 68—75, bepaalt zich tot de opgave van het oogmerk, dat men met het invoeren van dat Decreet in ons land zal gehad hebben. Zoo als wij zoo even opmerkten, het Decreet geeft meer op, wat zelfs alleen volgens het *Code* regtens zou zijn, dan dat het iets nieuws zou invoeren. Rec. gelooft, dat dit Decreet gegeven is, als, 1. *legitima interpretatio* van datgene, wat regtens behoort te zijn, om alle questiën weg te nemen; 2. om de fideïcommissair gesubstitueerden gerust te stellen; en 3. heeft men de restrictie, van de fideïcommissen alleen tot den *premier appelé* uit te strekken, er bijgevoegd, om des te eer een einde aan die substitutiën te maken. De gevolgtrekkingen, die de Heer DIJCKMEESTER voor zijn systema, in het eerste deel ontwikkeld, meent te mogen ontleenen uit de plaatsing der beide gedeelten van het questieuze art. 155, en uit het opschrift van het Decreet van 24 Jan. 1812, komen aan Rec. voor, minder decisief te zijn, en weinig te bewijzen.

In het derde deel, bl. 75—78, betoogt de Schrijver, dat de toenmalige Keizer niet de magt had, het Decreet van 24 Jan. 1812 uit te vaardigen, en hetzelve dus onwettig en ongeldig is. Hetzelve is posterieur aan de invoering van het Burg. Wetb. in ons land. Daaruit besluit de Heer DIJCKMEESTER, dat, (volgens zijne stelling) de fideïcommissen door de bloote invoering van dit *Code* eens afgeschaft zijnde, 1. de toenmalige Keizer, door het bij dat Decreet weder in werking brengen van de reeds afgeschafte fideïcommissen, eene daad van wetgeving heeft gepleegd, die hij niet dan bij form van wet, te zamen met het Wetgevend Ligchaam, had kunnen uitoefenen; 2. de toenmalige bezitters (volgens zijne stelling) den eigendom reeds verkregen hebbende, zoo kan nu hun dat eens verkregen regt van eigendom

dom niet meer ten behoeve van eenen *premier appelé* ontnomen worden. Het is waar, het Hof van Cassatie heeft bij arrest van 23 *Floréal, an* 10, (bij DENEVERS, *Rec. tom.* 1, *p.* 479.) verstaan, dat de regtbanken niet mogen nalaten een besluit van het Gouvernement toe te passen, onder voorgeven, dat het inconstitutioneel zou zijn; dat zij niet moeten onderzoeken, of het Gouvernement zijne magt hebbe te buiten gegaan. Doch, in ons vaderland, onder eene vrije constitutionele wetgeving, is dit onderzoek wel zeker van de bevoegdheid der regtbanken. Verg. QUINET, *Comment. sur la loi de la public. des lois etc.* n°. 24—27. *et* n°. 51. Rec. gelooft echter, dat dit Decreet van 24 Jan. 1812 zeer gevoegelijk kan beschouwd worden als een besluit, bepalende de wijze van invoeren van het *Code*, in zoo verre dit de fideïcommissen aangaat. Het zou dan wezenlijk tot de *puissance exécutrice* behooren. Maar worden hier niet (zelfs in ons gevoelen) de regten verlet van diegene, welke, in eenen verderen graad tot het fideïcommis geroepen, nu in leven zijn, en op het fideïcommissaire goed een verkregen regt (volgens onze stelling) hebben? Dit zouden wij niet kunnen ontkennen. Veel is er, dat verkregen regt genoemd kan worden, dat door den loop der tijden, door veranderde omstandigheden moet veranderd worden. Hoe vele overblijfselen van dienstbaarheden uit vroegere tijden afkomstig, hoe vele rentes van feudalisme zijn niet in den loop der laatste 25 of 30 jaren vernietigd, die toch ook misschien op verkregene regten gegrond waren! Rec. erkent de moeijelijkheid, om hier de goede denkbeelden van verbetering, meerdere beschaving en verlichting met de strikte regtsgronden altijd te doen overeenstemmen. Hij gelooft, dat het zeer goed is, dat er een perk, een einde aan de fideïcommissaire substitutiën gemaakt worde; hoewel hij moet erkennen, dat hij dezelve liever tot al de *appelés nés avant cette époque*, dan alleen tot den *premier appelé*, had zien uitstrekken. Doch men schijnt zoo lang niet te hebben willen wachten.

In het vierde en laatste deel, bl. 86—88, onderzoekt de Schrijver *ten overvloede*, (want, indien zijn betoog van de onwettigheid van het Decreet juist is, vervalt hetzelve geheel) wie eigenlijk in het Decreet door *premier appelé* bedoeld wordt. De Heer DIJCKMEESTER is van gevoelen, daardoor, met den Heer VAN HEREKENS, te moeten verstaan

staan den eerstgeroepenen bij het testament, en niet den eerstgeroepenen na den tegenwoordigen bezitter. De gronden, tot betoog hiervan aangevoerd, komen ook met de door den Heer VAN HERZEELE bijgebragte overeen. Rec. zoude tot het andere gevoelen overhellen, en daardoor liever verstaan den eerstgeroepenen na den tegenwoordigen bezitter, 1. omdat anders het geval zeer zeldzaam zou bestaan, en de wetgever niet gerekend kan worden te willen, dat zijn Decreet slechts aan eenige enkelen eenig voordeel zou aanbrengen; 2. de reden, om de verwachting van den volgenden gesubstitueerden te realiseren, is bij allen evenzeer aanwezig; 3. de fideicommissen niet geheel door de invoering van het *Code* afgeschaft zijnde, zoo moet men aan dit Decreet geene restrictive uitlegging geven, om niet wezenlijke regten te schenden; daarenboven, 4. deelt het Decreet eene *faveur* uit. Welnu! *in favorabilibus benigniorem interpretationem sequi oportet.* Het is waar, *art.* 1048 *en* 1049 *Burg. Wetb.* laten alleen substitutie voor éénen graad toe: men zou met den Heer DIJCKMEESTER kunnen denken, dat dan ook in dit Decreet de substitutie slechts voor éénen graad gehandhaafd zal zijn; maar de artt. van het Wetboek betreffen substitutiën tijdens deszelfs vigeur gemaakt; doch hier bepaalt de Wetgever de gevolgen van substitutiën, onder vroegere wetten daargesteld, die tot verdere graden substitutiën toelieten. — Rec. stemt voorts geheel toe in de gronden, door den Schrijver bl. 82—86 aangevoerd tegen het gevoelen van den Heer MEIJER, dat dadelijk hij, die bij de invoering van het Wetb. de *premier appelé* was, onherroepelijk eigenaar zou geworden zijn. Wij gelooven met den Schrijver, dat de *premier appelé* moet existeren, tijdens het overlijden van den tegenwoordigen bezitter, en dat hij dan eerst den eigendom verkrijgt; welke stelling ook door zeer goede argumenten verdedigd wordt in de Akademische Dissertatie van den Heer HIDDINGA, *de vi legis novae in ultimas voluntates*, te Utrecht in 1818 openlijk verdedigd, bl. 73 en volg. — Rec. gelooft ook, dat de Schrijver zeer te regt van den Heer MEIJER verschilt, in de decisie van de vraag: „ of, wanneer iemand met een fideicommis bezwaard is, ten behoeve van zijne kinderen, dan hetzelve alleen maar zou strekken ten profijte dier kinderen, die tijdens de invoering van het Wetb. zouden geboren zijn, met uitsluiting van ande-

deren, die naderhand mogten geboren worden." Het is waar, de letter vordert *né avant cette époque*; maar de gronden, die de Schrijver bijbrengt, wettigen hier, onzes oordeels, zijne voorgedragene extensive interpretatie.

Ziedaar dan deze Regtsgeleerde Verhandeling ontvouwen en onderzocht. Rec. wenscht de administratie der Justitie geluk met eenen Ambtenaar, die zoodanige blijken van kunde aan den dag legt. Verschil van denkbeelden in sommige hoofdpointen deden deze beoordeeling vrij wijdloopiger worden, dan Rec. zich eerst had voorgesteld. Dat bescheidene en kundige Lezers de gronden van de omtrent dit onderwerp zeer uiteenloopende gevoelens onderzoeken, en aan hun oordeel wil ook Rec. het zijne gaarne onderwerpen.

Belangrijke Verhalen. Uit het Fransch, van Mevrouw de Baronesse DE MONTOLIEU. *Te Leyden, bij* J. J. Thijssens en Zoon. 1819. *In gr. 8vo.* 204 *Bl. f* 1-16-:

Deze Verhalen zijn waarlijk belangrijk; zij zijn vier in getal. 1) *Wijsbegeerte en Godsdienst; Anekdote betreffende* DAVID HUME, *Historieschrijver.* Deze Anekdote kan zeer wel echt zijn; wij zouden, naar ons gevoel, zeggen: zij heeft daar het inwendig bewijs van. Het is het verhaal eener belangrijke ontmoeting, die de hooge waarde van den Godsdienst voor het hart blijken doet, en wel het verstand van den Heer HUME niet overtuigde, maar hem evenwel den duurzamen wensch gaf, dat hij nooit mogte getwijfeld hebben. 2) *De jonge Kwaker; Anekdote van* WILLIAM PENN, *Grondlegger van de Sekte der Kwakers in Amerika.* Men leert uit dezelve de bekende vreedzame sekte der Kwakers, of Vrienden, eenigzins kennen; de Anekdote zelve geeft aanleiding tot een nog al uitvoerig verhaal, dat stof genoeg voor eenen roman aan de hand geeft, en allezins eere aan het gevoelig hart en de deugd van WILLIAM doet, aan wiens overdrevene denkbeelden juist niet, maar wiens braaf en edelmoedig gedrag wij vele navolgers wenschen. 3) *Herinneringen van* ELISE; *of de jonge Moravische Zuster.* Eene liefdesgeschiedenis, in welke een braaf en verstandig vader zijne dochter en den jongeling, die haar en dien zij verkoos, opleidt en

en vormt tot het opvolgen van rede en pligt boven hartstogt en neiging; zoodat hij eindelijk, door een gelukkig huwelijk, dien triomf van rede en pligt met hartstogt en neiging vereenigen kan. 4) *Kersavond, of de Bekeering. Gevolgd naar het Hoogduitsch.* (En hier nu wederom uit het *Fransch* vertolkt?) Aandoenlijk genoeg! De Katholijke Godsdienst wordt hier in al zijnen luister afgeschilderd. „ En dit is het, wat mijne keuze tot dit godsdienstig uittreksel bepaald heeft." Waartoe deze verontschuldiging, indien het er eene wezen moet? Het verhaal wekt deelneming; maar dat het iemand voor dien luistervollen Godsdienst winnen zal, moeten wij betwijfelen.

Vertalingen uit het *Fransch* zijn juist bij ons geene groote behoefte; maar, als men dezelve dan toch lezen wil, verlangen wij dezelve, even als deze, onschadelijk en onderhoudend. Hier en daar herinnerden wij ons echter te veel de oorspronkelijke taal.

Het Gebed onzes Heeren Jezus Christus, voor Kinderen, in hunne taal, en naar hunne bevatting, door J. M. SAILER. *Uit het Hoogduitsch vertaald, door* J. M. SCHRANT, *R. C. Priester. Tweede verbeterde Druk. Te Amsterdam, bij* B. J. Crajenschot *en* J. Noman. *In* 12mo. 100 *Bl.* *f* :-11-:

Een uitmuntend boekje, ook door ons bij de eerste uitgave met welverdienden lof aangemeld; en door het Publiek met goedkeuring ontvangen, hetwelk alzoo reeds in vele handen is, en, zoo wij vertrouwen, met nut bij Roomschen en Onroomschen gebruikt wordt. Onze, hoewel wat late, aanwijzing, dat deze tweede uitgave het licht ziet, is voor onze *Letteroefeningen* voldoende; terwijl wij ook den eersten druk niet bij de hand hebben, en alzoo de verbeteringen niet kunnen beoordeelen.

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen, rakende den Natuurlijken en Geopenbaarden Godsdienst. XXIXste D.

(*Vervolg en slot van bl.* 236.)

II. Met nadruk gaat vervolgens de Hooggel. BONGER voort, om de stellingen van het hedendaagsche *Mysticismus* te bestrijden; niet met oogmerk om éénen *Schellingiaan* te overtuigen van dwaling, want zulks is ondoenlijk, naardien de dweeperij met woorden speelt en vaststaat op hare gemoedsverlichting; maar om het verderfelijke dier gevoelens voor *Godsdienst* en *zedelijkheid* aan te toonen in dien zin, waarin deze uitdrukkingen door geheel de onzijdige wereld verstaan worden. Leed doet het ons, dat de beperktheid van ons bestek ons verbiedt, de schoonheid en kracht der redekaveling van onzen beroemden Landgenoot in dezen over te nemen. Genoeg, hij betoogt, en dit is blijkbaar ook uit onze opgave nopens de *Wijsbegeerte der Eenzelvigheid*, dat het *volmaakte* van SCHELLING eigenlijk geen voorwerp van Eerdienst kan zijn, daar het iets denkbeeldigs, maar geen Wezen is, eigenschappen, die strijdig zijn, in zich vereenigt, en door geene rede en wijsheid, maar, volgens hem, door eene *begeerte tot voortbrengen*, tot scheppen bewogen werd, ja geene *zedelijkheid* heeft. Eveneens is de *vrijheid*, door SCHELLING den mensche toegekend, eene hersenschim. Bij de afscheiding van het volmaakte ging zij verloren, eer wij nog *personen* waren; nu zijn wij aan *noodzakelijkheid* onderworpen: en welke *deugd* vermogen wij des te verrigten? Als gestraft tot die *afscheiding* van het volmaakte, hebben wij nu te trachten, om *daarin weder te keeren*, en wel door van ons eigen (*empirisch*) *Ik* ons te ontslaan. Maar welk eene *onsterfelijkheid*, anders de vrucht der zedelijkheid, is deze,

die op *vernietiging der persoonlijkheid* nederkomt? Voorwaar, geen verderfelijker stelsel laat zich denken, dan dit; waar men geheiligde namen behoudt, de *zaken* wegbrengt. — Wederom, wat is heilloozer, dan te beweren, dat Godsdienst niet een werk van rede, maar van dichtkunst zijn moet? Wij erkennen het, onzen eerbied voor het onzienlijke, welk koele rede leert kennen, mag de verbeelding verhoogen. Dan, waartoe holt niet een Dichter voort, aan wiens vernuft het gezond verstand geene palen stelt? En kan de waarheid, kan het Christendom niet stichten, wat is daarvan goeds te wachten, zoo gij het als *verdichtsel* predikt? Alles wordt dan uitzinnige dweeperij en blinde geestdrift; en, de Godenteelt der Ouden, als Dichtstuk van HESIODUS voorgesteld, heeft boven de Gewijde Geschiedenis dit vooruit, dat zij niet voor *waarheid* werd uitgegeven. — Eindelijk, zeer hoog loopen de navolgers van SCHELLING met plegtigen en beeldrijken, of *Katholijken*, Godsdienst, boven dien der *Protestanten*, tot onderwijs en leering bestemd; en overwaardig was dit punt, dat BORGER daarbij toefde. Geletterden, voor wien zijne Verhandeling nu alleen het licht ziet, zullen hem te dezer plaatse niet zonder nut lezen; mogelijk wel iemand hunner zich schamen, van immer zich vergaapt te hebben aan kerkelijken tooi en staatsie, aanvankelijk en tot een nuttig doel daargesteld, wijl men noch van *lezen* noch *schrijven* iets wist. Wij mogen aan onzen wensch niet voldoen, om voor onze Lezers alhier den man te volgen, die betoogt, dat kunstgevoel en smaak niet moet verward worden met godsdienstige aandoening; dat de heiligste verrukking, bij pracht van eerdienst, door gewoonte verstompt, althans bij het uitgaan uit den tempel verdwijnt; ja dat de zeden der Christenen van de vroegste eeuwe niet behoefden onder te doen voor die der latere tijden, *van de vaste spijze op nieuws als tot de moedermelk teruggekeerd*, (Hebr. V: 12, 13.)

III. Vervolgens eischte het voorstel de opgave der

middelen tegen den voortgang van het kwaad; en toont onze ervaren meester, dat geene artsenij, veel minder vuurproef of vervolging vereischt worden, maar de ongehinderde gang der natuur de kwaal der dweepzucht welras genezen zal. Want het menschdom helt bij beurten over tot redelijken en geheimzinnigen Godsdienst. Het gevoel, door geene drift en tegenstand opgewonden, komt spoedig tot rust. De rede herneemt, en handhaaft doorgaans het langst, haar gezag. Bijzondere aanleidingen tot den opgang der *Schellingiaansche* gevoelens en dweeperij, de druk vooral der tijden, en het verlies der Duitsche vrijheid, nemen, bij herstel van vrede, wet en orde, een gelukkig einde. De wereld kan niet lang gehecht blijven aan de gedrogtelijke begrippen dier wijsbegeerte, en de mensch vermag niet duurzaam, zijn *eigen Ik*, en wat hem omringt, voor een *onding*, een *schijnsel*, en niets *wezenlijks*, aan te zien. Duitschland zelf, waar zekere geestdrift en naijver wegens den roem van KANT velen aanzette om zich door *nieuwigheid van leere* eenen naam te maken, zal eindelijk moede worden van elken Schrijver toe te juichen, die zich voor eenen *Coryphaeus* uitgeeft.

IV. Nog was er te antwoorden overig op het slot der vrage, ruim zoo belangrijk misschien in het oog onzer Landgenooten, als het redetwisten met uitheemsche Mystieken. Hier, namelijk, toetst onze BORGER, *tot hoeverre het Gevoel, in de beoordeeling en het gebruik van den Godsdienst, de plaats der Rede vervangen, of hare uitspraken kan en mag ondersteunen.* — Blijkbaar, nu, kan het Gevoel, omtrent zaken buiten bereik van zinnelijke gewaarwording, niet anders bij den mensch ontstaan, dan uit den indruk, welken hare voorstelling of grootheid maakt op zijnen geest. Dus mag hij weggesleept worden door den inhoud van een verhaal, getroffen door het aanbelang van een denkbeeld; maar het toetsen van het ware en valsche, van het zekere en twijfelachtige, moet verblijven aan het

oordeel der beschouwende Rede. Verder, dewijl een *rond vierkant* zich even weinig denken laat als waarnemen, is te dezen geene *wezenlijke* strijdigheid van uitspraak tusschen Gevoel en Rede te verwachten. Maar eerstgenoemde gaat, ook bij den dweeper, altoos uit van, en wordt bewogen door, zeker denkbeeld, dat huist in onzen geest. Hierom, zoo onze beschouwende Rede aardsche dingen, gelijk die *wezenlijk* zijn, niet kennen mag, maar alleen berusten moet bij derzelver *voorkomen*, en zij nog minder wegens *Gods natuur* (aanwezig buiten het perk, door tijd en ruimte omschreven) iets anders dan in eenen *ontkennenden* zin kan *weten*, mag desgelijks onze Verbeelding, hoe hoog of diep zij zweve, ons niets omtrent God getuigen, dan wat Hij *niet* is, geenszins *wat* Hij is.

Ontzegt dus de Heer BORGER aan het Gevoel, om in de plaats der Rede op te treden, in het onderzoeken en oordeelen over Godsdienstige waarheid, anders denkt hij over deszelfs invloed op 's menschen handelingen, of onze werkelijke *vereering* van God. Want, laat gij de Openbaring daar, dan zeker is het licht onzer beschouwende Rede niet toereikend, om volkomen *overtuigend* en met wiskunstige zekerheid door te zien, „ dat „ het Hoogste Wezen tot den mensch in *wezenlijk verband* of *betrekking* sta; dat onze natuur buiten Godd„ delijke medehulp niet vermag te bestaan; en dat het „ de *wil* des Onzienlijken zij, om van ons gediend te „ worden." Immers onze *onkunde* te dezen veroorloft niet, van het *mogelijke* tot het *dadelijke*, van hetgene zijn *kan* tot hetgene *is*, te besluiten. Daarentegen, in deze zaak van den *Natuurlijken* Godsdienst, mag en behoort, volgens BORGER, het Gevoel bij ons de plaats te vervangen der beschouwende Rede. Want elke Natie, die eenig denkbeeld van Goden had, en zelfs EPICURUS, die hen in waarheid loochende, in naam erkende, werd tot derzelver vereering genoopt door dit algemeen en gezaghebbend gevoel; gevoel, ouder

der en onfeilbaarder dan alle redekaveling. (*) Alleen, wat nopens den *Natuurlijken* Godsdienst mag en behoort

(*) Indien er eene plaats is in deze Verhandeling, waar wij van BORGER verschillen, en nog misschien in woorden meer dan in zaken, zou het deze zijn, waar hij het gezag van het *Godsdienstig Gevoel* bepleit. Die benaming toch dunkt ons te algemeen en van te onbepaalden zin. Liever zouden wij hier het *gevoel* van behoefte, zwakheid en afhankelijkheid, en beter nog der menschen vol en duidelijk *begrip* van dezen hunnen toestand, aangeduid wenschen, als de *reden*, die hen, *zedelijk* en *niet wiskunstig* overtuigd zijnde van het bestaan eener Hoogere Magt, tot derzelver vereering en aanbidding nope. De overeenstemming der Volken in het *dienen* van één of meer bovennatuurlijke Wezens verliest toch daarbij niets van hare klemmende betoogkracht, zoo gij stelt, dat zij daartoe eerder als *verstandigen*, die hun *belang* erkenden, en, zoo gij wilt, *gevoelden*, aangezet, dan wel door zeker *Godsdienstig Gevoel*, bij dezen dus, bij genen anders, door *verbeelding* en *meening* gewijzigd, bewogen worden. Want, schoon wij overtuigd zijn, dat het *Gevoel*, ten aanzien van het zinnelijke, te rangschikken zij onder onze meest afdoende *kenvermogens*; schoon ook bij ons de volkomene overtuiging van waarheid vergezeld ga van een vergewissend *gevoel* nopens de zekerheid van het betoogde, — dat laatstgezegde Gevoel volgt steeds het gezag der Rede, en kan dus nooit, gelijk BORGER te regt aanmerkt, hare plaats vervangen; en aan het eerstgenoemde is hier niet te denken, waar van God, en van waarheden buiten het zienlijke, melding is. Er blijft derhalve, bedriegen wij ons niet, alleen een *hartstogtelijk*, *duister* of *mystisch Gevoel* over, welk de Hoogleeraar wil doen gelden, als eene bevestigende uitspraak aanbrengende over *het verband* tusschen God en menschen, onbetoogbaar voor de Rede. Stelt gij met BORGER, dat dit ons vermogen van denken, onderzoeken en oordeelen (of de *Rede*) alleen naar *buiten* werkt, maar het *Gevoel* naar *binnen* ziet, en uitspraak doet over onze *gewaarwordingen*, dan valt hierop geen tegenspreken. Doch nederig vermeenen wij, dat de beproeving van ons *hart*, en deszelfs bewegingen, wel degelijk aan het *verstand*, of onze *Rede*, toebehoort; met andere woorden, dat *de beschouwing van ons zelve*, *het ken-*

hoort te gelden, de uitspraak des hartes, is niet toepasselijk op den *Geopenbaarden*, of de Leer der H. Schrift. Geen zoo algemeen en gezaghebbend Gevoel laat zich denken, dat omtrent hare waarheid en leere zou mogen beslissen. Daarentegen de gevoelens, lessen en stellingen in den Bijbel zijn een eigenlijk onderwerp der beschouwende Rede, en deszelfs inhoud, gelijk mede het geschiedkundig deel en het gezag der wonderen, moet uitlegkundig, als elk ander boek, verklaard, en door het Oordeel, dat waar en onwaar schift, getoetst en uitgemaakt worden.

Eindelijk ook in dien zin mag het Godsdienstig Gevoel te regt geacht worden aan onze Rede weldadigen bijstand te bieden, dat hetzelve den mensch, traag tot navorsching van dingen buiten het bereik der zinnen, daartoe met nadruk *opwekt*, en verder hem, ondanks allen aanval der *Idealisten* en twijfelaars, in het geloof aan God en Goddelijke zaken *bevestigt*; terwijl het anders moeite kosten zoude, op grond van het voorname bewijs, van het geschapene afgeleid, eene *volledige* overtui-

kennen van onze ligchamelijke en zedelijke behoeften, evenzeer als *de kennis der voorwerpen rondom ons*, die wij tasten en toetsen kunnen, stoffe verschaft voor onze *Theoretische Rede* ter bespiegeling. Heeft dus KANT wèl gedaan met de *Praktische Rede* van haar te willen scheiden? Zoo lang deze vraag bij ons onopgelost is, zien wij die splitsing voor eene noodelooze spitsvindigheid aan, en geldt bij ons het gezag der *Rede* boven het *Gevoel*, zoodat almede tot *hare* regtbank behoore, om deszelfs oorsprong na te gaan, en deszelfs waarde te bepalen. Voor het overige, waar wij ophouden te *weten*, en geene *wiskundige* of wel *volkomene zedelijke zekerheid* erlangen mogen, vangt bij ons het *gelooven* aan, en krijgt ons geloof meerderen grond, naar mate wij, door *hoogere waarschijnlijkheid* op te doen, der *blijkbaarheid* meer nabij komen omtrent alles, wat, buiten den menschelijken gezigteinder, *aanwezig* is, en invloed hebben kan op ons *geluk*.

zuiging wegens den Schepper en zijne voorzienigheid op aarde te doen voortduren.

Zoo hebben wij dan, bijkans meer dan ons bestek gehengde, onze Lezers doen toeven bij deze regt wijsgeerige Verhandeling van onzen vermaarden Landgenoot. Wij vleijen ons intusschen, hun, door wie het oorspronkelijke niet kan nageslagen worden, met deze onze uitvoerigheid eenigen dienst bewezen te hebben; en is het, dat wij, wegens de volheid van zaken in dit werk van BORGER, naar het oordeel van anderen, te weinig doel mogten treffen, zoo hopen wij, dat onze poging als een blijk onzer goedkeuring en welverdiende achting voor den Hoogleeraar zal beschouwd worden.

Leerredenen bij bijzondere gelegenheden en eenige andere. Door J. VAN VOORST. *Te 's Gravenhage, bij* de Wed. J. Allart en Comp. 1819. *In gr. 8vo.* 351 *Bl. f* 3-6-:

Niet dan *schoorvoetende*, en tegen zijn voorheen meermalen genomen besluit, geeft de beroemde VAN VOORST eenen bundel zijner Leerredenen in het licht, op dringend aanzoek van zijne *voormalige en tegenwoordige Leerlingen*, en als bewijs van oude en voortdurende betrekking en toegenegen aandenken; hij verzoekt, dit doel der uitgave niet voorbij te zien. Als zijdelingsche voorschriften of lessen over het prediken, als *modellen*, wil hij deze Leerredenen geenszins beschouwd hebben: hij acht het niet alleen ongepast, de bewerking aan altijd en voor ieder geldende bepaalde kunstregels te willen onderwerpen, en houdt, bij eigene ondervinding, eigene, naar ieders vermogen bedachtzaam aangelegde en steeds voortgezette, oefening voor de beste leermeesteres; maar ook, hoezeer hij zelf vele jaren gepredikt heeft en heeft hooren prediken, over de beste en nuttigste predikwijze veel heeft nagedacht, en, ge-

lijk in al zijne letteroefeningen, met den tijd heeft voortgewerkt, en van alles, wat onder zijn bereik was, partij getrokken, (en wij alzoo betuigen, niet te weten, wat de Hoogleeraar in dezen meer hadde kunnen doen) — zoo wil hij er echter gaarne voor uitkomen, over zich zelven nog geenszins voldaan te zijn. Daarom zegt hij dan ook: *Het zou mij kwalijk staan, ulieden nog te willen onderrigten, die zelve, zoo nevens mij als elders, op den leerstoel geplaatst, met lof en roem onderwijs geeft, of door eigene oefening, bij kleinere en grootere Gemeenten, ook wel bij de eerste in rang, de hulp en teregtwijzing van leermeesters blijkbaar ontwassen zijt.* Aan dezulke zijner leerlingen, die dezelve nog zouden behoeven, geeft hij de opwekking tot herinnering van zijn en zijner Ambtgenooten vroeger onderwijs, en aan hen, die nog ter Hoogeschole gaan, dat zij zich de steeds voortdurende onderrigtingen ten nutte maken. Met volle overtuiging stemmen wij hier met den Hoogleeraar in; maar dit brengt ons op een denkbeeld, waarbij wij den Lezer verschooning vragen voor den kleinen sprong, dien wij hier maken; zoo straks komen wij nog eens op de Opdragt, of de Voorrede, terug.

Het is ons, namelijk, bedenkelijk, of de vastgestelde wet, bij de regeling van het hooger onderwijs, volgens welke *al* de Hoogleeraars in de Godgeleerdheid bij de vaderlandsche Hoogescholen ook tot Akademiepredikers zijn aangesteld, en hun bepaaldelijk in last gegeven is, om eene predikbeurt waar te nemen, wel geheel en al doelmatig is. Wij zeggen dit waarlijk niet bepaald, en met bijzondere toepassing op den waardigen VAN VOORST, die zakelijk en bij herhaling zeggen moge, verre af te zijn van die hoogte, welke men moet beklommen hebben, om anderen, zonder schroom, op eigen voorbeeld te durven wijzen, en wel des te verder, daar hem het prediken, door geene of weinige oefening in de laatstverloopene jaren, iets ongewoons geworden is, maar wiens voor ons liggende Leerredenen ons ook geenszins *bijzonder* tot deze bedenking uitlokken. Maar mogelijk

wa-

ware het toch, dat eenig ander Hoogleeraar, met meer der regt dan hij, zeggen kon, dat veel van het voormalig vuur, bij het klimmen der jaren, in hem was verflaauwd of verdwenen: en zou het niet mogelijk zijn, dat van zoodanig vuur, en algeheele geſchiktheid tot het predikwerk, bij dezen of genen, anders voor zijn vak uitmuntend en in ieder opzigt berekenden man, bij het klimmen der jaren, inderdaad niet veel verdwijnen kon?! Waartoe, bij zoodanig in ieder ander opzigt voortreffelijk fieraad eener Hoogeſchool, dit *aanhangſel* van het Hoogleeraarsambt in de Godgeleerdheid, door Koninklijk bevel? — Wij willen er niet bijvoegen, dat eene Akademiepreek, hoezeer dan ook met het oog op de Gemeente gehouden, echter altijd iets geheel onderſcheidens behoudt van hetgene de zich daar vormende Prediker bij zijne Gemeente leveren moet; want deze aanmerking wordt verzwakt door de menigvuldige gelegenheid, om ook van de gewone Leeraren andere leerredenen te hooren. Doelmatiger, en van het hoogſte belang, zouden wij de zorge rekenen, dat de Christelijke leerſtoelen, in iedere Akademieſtad, altijd bezet waren door mannen, wel van onderſcheidenen aanleg, maar allen uitſtekende in bekwaamheid, en alzoo voortreffelijke voorbeelden en meesters door hunne predikwijs. Gaarne zagen wij dit ook op de dorpen in den omtrek, waar wij mannen verlangen zouden, die de bijzondere geſchiktheid hebben, om voor het landvolk te prediken. De meeste der kweekelingen aan de Hoogeſchool worden toch Landpredikers, en blijven dit meerendeels hun leven lang; zij hebben althans geene zekerheid, dat zij, bij al hunne bekwaamheid, en uit welk eene ſchole zij ook komen, geplaatst zullen worden bij grootere Gemeenten, en wel bij de eerſte in rang; vooral nadat het Synodaal Reglement op de Examina bij het Kerkgenootſchap der Hervormden ons waarborgt, dat geene Gemeente, hoe afgelegen en klein ook, voortaan anders zal kunnen voorzien worden, dan door eenen, in al de tot zijn vak behoorende wetenſchappen, wel-

 on-

onderwezenen en geoefenden man; het éénige middel inderdaad, om voor te komen het plaatsen van ongeschikte en onbevoegde voorwerpen op den Christelijken leerstoel, en het spreekwoord: *de gekken krijgen de kaart*, buiten alle toepassing te stellen op de kerkelijke beroepingen tot Gemeenten ook wel van den eersten rang. Wij willen daarom vooral niet hopen, dat de Provinciale Kerkbesturen, aan welke het afnemen dezer Examina is toevertrouwd, de woorden van den Hoogleeraar, in de tweede alhier gegevene Leerrede, meer zullen laten gelden, dan dezelve, zekerlijk naar zijne bedoeling, met welke wel ieder zal instemmen, kunnen en mogen gelden; de volgende, bij voorbeeld: „ Waar vindt men dezulke, die gelijkelijk, en in den „ zelfden graad, voorzien zijn van alle tot de voorge„ stelde einden, op menigerlei wijzen, dienstige vermo„ gens? Hoe zeldzaam zijn zij, die deze volkomenheid „ nabij komen? Er zou dus, inderdaad, in de menig„ vuldige behoeften der groote menigte, wier hoogste „ belangen de Dienaars van het Christendom moeten „ trachten te bevorderen, niet kunnen voorzien wor„ den, indien men deze taak aan dezulke alleen be„ hoorde toe te vertrouwen, die, al wat men verei„ schen kan, in zich vereenigden." Want, gesteld ook, dat gezegd Reglement *te veel* mogt vorderen, (hetgene wij echter geenszins kunnen toegeven, indien maar de uitvoering en toepassing altijd aan *mannen*, en nooit, in vervolg van tijd, aan *kinderen*, worde toevertrouwd) dan zouden wij verandering in hetzelve door de Hooge Kerkvergadering wenschelijk houden, maar nimmer aan het mindere Bestuur, hetwelk het examen afneemt, eenig ander oordeel toestaan, dan de eenvoudige beslissing, of aan het bij het Reglement gevorderde al dan niet door den geëxamineerden is voldaan; terwijl het zich geregtigd houden tot het gebruiken van zeemanschap, om de Gemeenten vooral toch van Leeraren te kunnen voorzien, een geneesmiddel wezen zou, veel erger dan de kwaal, en van veruitziende gevolgen. Eene tijde-

lijke schaarschheid is verre te verkiezen boven ruimen voorraad van ongezond en nutteloos, en evenwel maar al te smakelijk voedsel, hetwelk de goede waar dan ook nog beneden de markt doet dalen, de aanvrage vermindert, en alzoo weldra geheel den moeijelijken en kostbaren arbeid en aanvoer doet ophouden. Nog eens, men vergeve ons deze uitweiding, en denke na, of zij misschien een woord op zijn pas gesproken zij; en wij twijfelen schier niet, of men zal met ons instemmen, en daarbij overtuigd zijn, dat men voor eigenlijk gezegden hongersnood de Hervormde Gemeenten nog wel door andere en betere middelen behoeden kan. — Maar, keeren wij tot de Opdragt en de Leerredenen terug.

De Hoogleeraar wijst, in eene waarlijk al te lange periode, met zeven en twintig *infinitivi*, indien wij wèl geteld hebben (*) aan de groote moeijelijkheid, van het prediken voor godsdienstige vergaderingen, zoo zamengesteld, als de onze gewoonlijk zijn; en spreekt daarop, inderdaad zonder eenigen ophef, van de hier door hem gegevene proeven, en de redenen der keuze van deze proeven.

De *eerste* Leerrede, *over de Gelijkenis der Talenten*, MATT. XXV: 14—30, uitgesproken ter bevestiging van zijnen waardigen Schoonzoon in diens vroegere Gemeente te *Rijswijk*, zag reeds vroeger het licht, en deed niet alleen den oordeelkundigen en bij uitstek schranderen uitlegger der H. Schrift, dien men reeds lang in den geleerden man bewonderd had, proeven, maar doodde ook al aanstonds de meening van sommigen, (die den geleerden man niet genoegzaam kenden) alsof alleen maar *uitlegkunde*, en daarbij dan dorre aanwending, 's mans predikwerk zou kenschetsen. Men vond hier wezenlijk warmte, en meer dan gewone duidelijkheid. Inder-

(*) Waarbij dan nog, „*en wat hieruit verder volgt*," (dat mede nog wel in zeven en twintig *infinitivi* kon worden uitgebreid) achteraan komt.

derdaad, zeide men te regt, die man kan, bij al zijne geleerdheid, niet anders dan regt nuttig en naar aller vatbaarheid prediken! En waarlijk, terwijl hij zijnen uitlegkundigen smaak allezins doet doorstralen, en zijne verklaring voor den geleerde bijzonder belangrijk maakt, onthoudt hij zich van al dien omhaal en uitweiding, die, hoezeer dan ook elders en op zich zelve van waarde, geheel ongepast is bij het volksonderwijs. Wij durven gerust ook aan al de overige Leerredenen deze wezenlijke verdiensten toekennen.

De *tweede*, bij den aanvang der Akademische predikbeurt gehouden, behandelt *het groote nut der verscheidenheid in de vermogens der Godsdienstleeraars*, 1 PETR. IV: 10, 11.

De *derde*, ter gelegenheid der vervulling van veertigjarigen-dienst in onderscheidene Gemeenten en aan de Hoogescholen, zegt (de toen *uit het hart* gevloeide gebeden konden, en dit is waarlijk jammer, hier niet worden medegedeeld) niets van dit voor den Spreker zoo belangrijk tijdstip, dan met weinige en eenvoudige, roerende, hartelijke woorden aan het slot, juist zoo als het, onzes inziens, behoort, daar men toch ook bij zoodanige gelegenheid niet voornamelijk, veel minder geheel, *van en voor zich zelven* spreken mag; terwijl de Leerrede *eene aanprijzing* is *van de gedurige herinnering en het wijduitgestrekte gebruik van Davids Lofzang*, PS. CXLV. Zeer gepast sprak de Hoogleeraar alzoo, voor zijn eigen gevoel, *over Gods wijduitgestrekte goedgunstigheid.*

Gelijksoortig in de wijze van behandeling in dezen is de *zesde*, over PS. XLII en XLIII, (welke beide Psalmen een en hetzelfde Dichtstuk uitmaken) en wordt betiteld: *De diep neêrgedrukte, doch uit die laagte zich oprichtende, Godsdienstminnaar.* „Door de *zesde*, zoo„wel als de *derde*, mede op te nemen," zegt het Voorberigt, „heb ik twee verschillende proeven van zekere „soort van Bijbeloefeningen willen leveren, bij welke „uit eenen uitvoerigen, naar de algemeene vatbaarheid

„be-

„ beknoptelijk verklaarden, Bijbeltekst één hoofddenk-
„ beeld afgeleid, en tot godsdienstig onderwijs aange-
„ wend wordt."

Mozes door God gerust gesteld. Een onderwijs tot gerustsfelling van elken waren Godsdienstvriend. EXOD. XXXIII: 14—17, is de *vierde*; en *De vergenoegdheid van Paulus, verkrijgbaar voor ieder' Christen*, PHIL. IV: 11^b, 12, 13, de *vijfde* in den bundel.

De *zevende* handelt *over ongepaste nieuwsgierigheid naar het toekomstige*, HAND. I: 6—8; en eindelijk de *achtste* waarschuwt *tegen eene der grootste en gevaarlijkste dwalingen*, GAL. VI: 7.

Wij zouden het geheel onvoegzaam rekenen, den wezenlijk grooten en geleerden man en zoo nuttigen onderwijzer, ook door zijn predikwerk, eenige aanmerkingen te maken, die den schijn konden hebben van teregtwijzing of berisping; en zulks na zijne zoo openhartige verklaring, dat hij geene aanspraak maakt op eenige meerdere geschiktheid voor het predikwerk boven de gewone Leeraren der Leidsche Gemeente, en geenszins anderen, hetzij Leeraars, hetzij Hoogleeraars, den voorrang bij dit werk misgunt; terwijl ook geheel het Voorberigt duidelijk bewijst, dat hij deze stukken niet als Hoogleeraar, en om te dienen tot modellen voor zijne vroegere of latere kweekelingen, maar eeniglijk als bewijs van voortdurende betrekking en toegenegenheid, en alzoo uit vriendelijke inschikkelijkheid voor hun verlangen, ter drukperse gaf. Maar niemand misduide het ook ons, dat wij 's mans jongeren discipelen den raad geven, om hunne kennisneming aan leerredenen vooral niet alleen, en bij uitzondering, te bepalen bij die van hunnen achtingwaardigen Leermeester; hetgene wij daarom te meer zeggen, daar niet ieder nuttig discipel een Genie is, of worden kan, hetwelk zijnen eigenen gang houdt; en als men dan volgen wil of moet, (en hoe vele, inderdaad bekwame en nuttige, Leeraars moeten dit werkelijk!) dan neme en vereenige men liever eenige goede voorgangers en leids-

lie-

lieden, onder welke men dan den voor zich meest passenden uitkieze en meestal volge. Het *onderwijzende* is bij eene leerrede vereischte; en is men bekwaam, om van den predikstoel te onderwijzen zoo als deze Hoogleeraar, dan mag de toehoorder tevreden zijn, al zou hij ook nu en dan wat meerderen aandrang en roering verlangen, en geeft ook de kunstkenner wel iets toe, hetgene hij niet toegeven kan bij algeheele middelmatigheid.

Wij eindigen ons verslag met de betuiging, dat wij den Hoogleeraar eerder van te groote nederigheid, dan van te hooge waardering, bij dit zijn werk, zouden kunnen beschuldigen; dat hij zijne waarde als Prediker eer te weinig, dan te veel, schijnt te schatten. Inderdaad, zijne proeven overtuigen ons, dat hij, ook als Akademieprediker, geenszins behoeft te schromen, zich te meten met zijne voorgangers in dezen; eenen VAN SCHELLE, HOOGVLIET, SCHOLTEN, VAN DER KEMP, NAHUIS, RIETVELD en BOERS, welken laatstgenoemden hij bijzonder, ook als Ambtgenoot, heeft gekend en bewonderd. „ De bevallige en „ doordringende stem van den rijkbegaafden, altijd in „ den regten Evangelischen toon predikenden BOERS," zegt hij, „ klinkt u nog in de ooren, en spreekt, met „ den onvergelijkelijken RAU, nog tot ons, nadat bei„ de ons ontrukt zijn." — De geleerde VAN VOORST stichte met mond en pen nog lange onder de levenden overvloedig nut, en worde der vaderlandsche Kerke niet dan spade ontrukt, wanneer hij voorzeker ook nog lange na zijnen dood tot de hem overlevenden spreken zal!

De

De Bijbel, niet, gelijk velen willen, een Boek voor Priesters alleen, maar ook voor Vorst en Volk. Door een' Katholijken Priester uitgegeven.

Het woord Gods en is niet gebonden. 2 TIM. II: 9b.

Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij de Wed. G. Warnars en Zoon. 1826. *In gr. 8vo. VIII en* 215 *Bl. f* 1-16-:

De tijden, welke wij beleven, staan blijkbaar gekenmerkt door eenen strijd tusschen ware Christelijke verlichting en Obscurantismus, tusschen den slaafschen geest van het Katholicismus, of liever Papismus, en den vrijen geest der Protestantsche kerk. Bij de veelvuldige teekenen, welke dit treurig verschijnsel maar al te zeer bevestigen, behoeven wij slechts te letten op den onvermoeiden ijver ter verbreiding van Gods woord onder alle volken der aarde en alle standen der maatschappij, welke zich aan den eenen kant zoo heerlijk openbaart; terwijl wij aan den anderen kant eene even nadrukkelijke tegenwerking ontwaren, strekkende, om het algemeen verspreiden en lezen van den Bijbel ten toon te stellen, als gevaarlijk en nadeelig voor ware Evangelische kennis en deugd. Aan dezen strijd, die in *Duitschland* sedert langen tijd met ongemeene warmte van beide kanten is gevoerd, heeft het bovenstaande geschrift zijnen oorsprong te danken; een geschrift, welks overbrenging in onze taal wij als eene wezenlijke behoefte en weldaad beschouwen voor ons Vaderland, daar die strijd ook onder ons hoe langs hoe meer begint te ontbranden, en Bijbelgenootschappen zoowel, als andere nuttige inrigtingen, die ware verlichting, gegrond op zuiver Christendom, naar den inhoud der H. Schrift, willen bevorderen, door den geest van bijgeloof en dweepzucht worden bedreigd. Veelal missen wij in dezen strijd die volkomene onzijdigheid, welke het

het oog voor een helder inzigt der dingen opent, en den geest tot bezadigdheid ftemt, terwijl zij het hart met zachtmoedigheid vervult; daar twee partijen tegenover elkander ftaan, die, door eene groote klove gefcheiden, nooit bij elkander kunnen komen, zonder het beginfel van haar beftaan op te geven, en alzoo zich zelve te vernietigen. Van belang is het derhalve, hierover eenen man te hooren, die, als een getrouwe zoon der Katholijke kerk, de zaak in questie befchouwende, onpartijdigheid genoeg bezit, om de waarheid te handhaven, waar hij ze vindt. En zulk een man fpreekt in het voor ons liggend gefchrift.

Schoon de titel den naam van den Auteur niet vermeldt, is het echter algemeen bekend, uit wiens pen het werkje is gevloeid; en men behoeft het ook flechts in te zien, om zich te overtuigen, dat het niemand anders is, dan de groote voorftander en bevorderaar van de zaak der Bijbelverfpreiding in *Duitschland*, — de man, die, met de fchranderheid en den ijvergloed van eenen LUTHER, en met de geleerdheid en de zachtmoedigheid van eenen MELANCHTON, den geest der kerke, waartoe hij behoort, zuiver tracht te bewaren, zonder den grond aan te tasten, waarop die kerk is gebouwd, — de katholijke Pastoor en Hoogleeraar LEANDER VAN ESZ. Men kent den voortreffelijken man uit vroegere gefchriften van hem, die ook in onze taal zijn overgezet. In die gefchriften behandelt hij de ééne groote zaak, waarvoor hij gloeit; het geoorloofde, het pligtmatige, het heilzame en echt Evangelifche van Bijbelverfpreiding en Bijbellezing onder *alle* Christenen. Dit is bij hem het ééne noodige; hierin vindt hij zijne roeping; hieraan wijdt hij met hooge vreugde al zijnen tijd en al zijne krachten toe, en elke tegenkanting is voor hem flechts eene nieuwe aanleiding, om zijne uitmuntende hoedanigheden van verftand en hart ten toon te fpreiden. Een bewijs hiervan is wederom het boek, dat wij thans aankondigen. Hetzelve handhaaft, gelijk de titel zegt, de algemeenheid der H. Schrift tegen de-

dezulke, die dezelve willen bepalen tot eene zekere bevoorregte klasſe, even gelijk de *Hindous* hunne heilige taal en ſchriften tot de kaste der *Brahminen*, of tot de *Pondiets* onder hen, beperken. Niet alleen de Priesters zijn geregtigd tot het onderzoek van den Bijbel; maar de lezing van dit Goddelijk boek is nuttig en noodzakelijk voor Vorst en Volk; de Vorſten moeten in het woord van God den hechtſten ſteun voor hunnen troon, de Volken de rijkſte bron van troost en geluk eerbiedigen: dit is de groote waarheid, die hier door klem van redenering en door kracht van bewijzen wordt ontwikkeld en voldongen. Het boek is, uit den aard der zake, een zeker verweerſchrift tegen het Obſcurantismus, dat in ſommige ſtreken van *Duitschland* onbeſchaamd wordt gepredikt, en tegen kwaadaardige aanvallen, waaraan de waardige man dikwijls zelf ten doele ſtond. De polemiſche toon, die vandaar in hetzelve heerscht, maakt de lezing op ſommige plaatſen wel eens minder aangenaam; maar men getroost zich dit gaarne, dewijl dit juist gelegenheid geeft, om het onſchriftmatige in de leer en den handel der ſtrenge aanklevers van het Pausdom in het vereischte licht te ſtellen. Voor een overzigt is het werk niet vatbaar; en daarom moeten wij ons vergenoegen met deze algemeene trekken op te geven, en te verklaren, dat het eenen rijken ſchat van bewijzen behelst, uit oude en nieuwere tijden ontleend, waardoor de bedoelde waarheid onwederſprekelijk wordt bevestigd. Tot deze bewijzen behooren, onder anderen, veelvuldige aanhalingen uit de ſchriften der Kerkvaders en van andere groote mannen der Katholijke kerk, die bij wijze van aanhangſel achteraan gevoegd zijn. Dit aanhangſel is eene bloemlezing van keurige plaatſen over het belangrijk onderwerp, in dit boek behandeld, en verſterkt het geloof, dat er te allen tijde mannen hebben beſtaan, die met ſtrikte gehoorzaamheid aan de Kerk een' echt liberalen, Evangeliſchen geest vereenigden. De ſchoone vertaling, waar-

in wij deze plaatsen hier vinden, verhoogt niet weinig het aangename van derzelver lezing.

Wij hopen genoeg te hebben gezegd, om de aandacht van allen, die belang stellen in Bijbelverspreiding en Bijbellezing, — en welk regtgeaard Protestant kan hiervoor onverschillig zijn? — op dit voortreffelijk boekje te vestigen. Mogten de Bijbelvrienden hier te lande, door de lezing van hetzelve, versterkt worden in hunnen edelen ijver, om rustig voort te gaan op hunnen weg, en de wapenen, welke een waarachtig Katholijk hun in handen geeft, aangrijpen, ter verdediging van hunne pogingen tegen de aanrandingen der bijgeloovige vereerders van den Paus! „ Mogten," om de woorden van het fraaije Voorberigt te gebruiken, „ allerlei lezers er wijzer, beter, gelukkiger, en onze *Roomschen* er ware *Katholijken* door worden! Er is, onder het bestuur des Geestes, goede hoop: want, door welk deksel de ongeloovigen verblind zijn, *het Evangelie van onzen Heer is niet bedekt*, en, welke kluisters het bijgeloof ook smede, *Gods woord is niet gebonden*."

Raadgevingen aan Hypochondristen, ten dienste van allen, die met de miltzucht gekweld zijn, of vreezen door deze kwaal te zullen worden aangerand; door Dr. G. W. BECKER, *beoefenend Geneesheer te Leipzig. Naar den nieuwsten druk uit het Hoogduitsch vertaald. Te Rotterdam, bij* J. Hendriksen. 1819. *In gr. 8vo. XIV en 276 Bl. f* 2-4-:

Dit werkje, hetwelk veel goeds bevat, en den lijderen, waarvoor het bestemd is, gerust in handen kan worden gegeven, is verdeeld in vier afdeelingen. In de eerste spreekt de Schrijver over den aard der *miltzucht*, in de tweede over derzelver geneeskundige, in de derde over de *diætetische*, en in de vierde over de *psychologische* behandeling. Een aanhangsel geeft eenig on-

onderrigt, hoe men zich voor de *hypochondrie* kan behoeden, en wat men in acht moet nemen bij het kiezen van een' Geneesheer. — De Schrijver beschouwt de *hypochondrie* als eene ongesteldheid der ziel, bestaande in een' zekeren angst, ongerustheid en wantrouwen, waarbij men ligte ongesteldheden des ligchaams met bijzondere aandacht opmerkt, voor grooter en gevaarlijker houdt dan zij zijn, en, uit vergelijking van zijnen toestand met dien van anderen, wrevelig en mistroostig wordt. Hij beschouwt, als de voornaamste oorzaken, hartstogten, overmatig denken en een zittend leven, ook eenigermate het verlies van goede sappen. Dezer laatste oorzaak kent hij niet genoeg krachts toe, daar zij gewis eene der veelvuldigste en geweldigste is. Ook hecht hij te veel aan het gebrek van beweging bij geleerden, en ziet niet genoeg op verminderde werking der spijsverteringswerktuigen en die der ademhaling bij het denken, welke voorzeker de bron is der onderbuiksverstoppingen en trage beweging van het bloed. Voorts ontwikkelt hij de gronden van het algemeen aangenomen onderscheid tusschen *stoffelijke* en *onstoffelijke hypochondrie:* de eerste leert hij in hare verschijnselen vrij duidelijk kennen, als eene ziekte des onderbuiks; van de laatste zegt hij weinig, en niets zeer bepaalds. — In de tweede afdeeling geeft hij de hoofdpunten der geneeskundige behandeling op, waarbij hij opzettelijk in geene bijzonderheden treedt, en zijne lezers wel bepaald doet opmerken, dat er, ter genezing der *hypochondrie*, *allerlei* middelen dienstig zijn, en dat zij dus niet moeten denken verkeerd behandeld te worden, wanneer hun Arts nu eens dit voorschrijft, dan eens wat anders. In het bijzonder verheft hij zeer de Kampfsche klisteren, hetwelk nog al vreemd is bij iemand, die over het geheel weinig andere werking in de geneesmiddelen ziet, dan dat zij ons op verschillende manieren prikkelen. — De derde afdeeling bevat eenige voorschriften, den *leefregel* van *hypochondristen* betreffende. Laauwwarme baden worden zeer aangeprezen; ook

 bron-

bronkuren; voorts reizen, wandelen, paardrijden; matigheid in spijs en drank; vermijding van te groote warmte in vertrekken; warm kleeden, enz. Vooral dringt de Schrijver er op aan, om het dieet niet als op eene haarbreedte te bepalen. — De laatste afdeeling loopt over de *psychologische* behandeling wat los heen. Dit gewigtig, maar moeijelijk punt wordt hier niet zeer opgehelderd. Het is toch lang bekend, dat angst en vrees den *hypochondrist* zeer nadeelig zijn; dat vriendschap en liefde zeer weldadig op hem kunnen werken, enz. Het ware b. v. van belang geweest, den invloed een weinig uiteen te zetten, welken de aard van letteroefening, of andere hersenbezigheid, waaraan men zich overgeeft, de manier van studeren op de miltzucht hebben. Het is opmerkelijk, dat zij den koopman bijna evenzeer eigen is als den geleerde. — In het aanhangsel zal de lezer de kenmerken der naderende *hypochondrie* zeer duidelijk vinden opgeteekend.

Handboek der Geschiedenis der oude Staten, voornamelijk met betrekking tot derzelver Regeringsvormen, Handel en Volkplantingen; door A. H. L. HEEREN, *Professor der Geschiedenis te Göttingen, enz. enz. Naar de derde uitgaaf uit het Hoogduitsch overgezet, met eenige Aanmerkingen, door* G. DORNSEIFFEN, *Leeraar aan de Latijnsche School te Utrecht, enz. Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. *In gr. 8vo. XVI en 546 Bl. f 4-16-:*

Een voortreffelijk werk! Weinige zijn zoo geschikt, als dit, om niet alleen een schraal en dor overzigt der oude Geschiedenis te geven, maar tevens in het algemeen met dezelve bekend te maken, en in haren geest te doen indringen. Trouwens, de naam van HEEREN, de grootste tegenwoordige Geschiedonderzoeker, (naar ons gevoelen) staat ons reeds borg voor de hooge

waar-

waarde van een gewrocht, waarin vele van deszelfs denkbeelden over de Geschiedenis voorkomen, die in zijn meesterwerk: *Ideën über die Politik*, enz. slechts meer ontwikkeld zijn. Wij moeten derhalve den kundigen DORN SEIFFEN dank zeggen, dat hij deze voor jonge lieden zoo nuttige handleiding in onze moedertaal heeft overgebragt.

De vorm van dit werk is *aphoristisch*, dat is, in korte stellingen vervat, waarvan elke, hoewel zeer beknoptelijk, onmiddellijk daarna in eene soort van noten wat meer uiteengezet wordt. Voor iedere hoofdafdeeling vindt men de bronnen aangewezen, waaruit de Schrijver geput heeft, of waaruit de Lezer het opgeteekende nader kan leeren kennen; en wanneer de Schrijver de geschiedenis van eenig land begint, geeft hij ons van hetzelve eerst eene aardrijkskundige schets, en op den kant der bladzijden zoowel, als aan het begin van iedere afdeeling, de jaartallen (vóór en na CHRISTUS), gedachtig aan de spreuk, dat de Aardrijkskunde het regter-, gelijk de Tijdrekenkunde het linkeroog der Geschiedenis is; vandaar ontvangen wij ook, als bijlage, de Tijdrekening van HERODOTUS vóór CYRUS, volgens VOLNEY.

HEEREN bepaalt zich, na eene korte opgave van de stof en de bronnen der Geschiedenis, tot eene zamenvoeging der tweederlei wijze, waarop men die behandelen kan; te weten, naar Volken (*ethnographisch*) en naar algemeene Tijdvakken (*synchronistisch.*) Hij vervat, namelijk, in zijne *eerste Afdeeling* al de oude Rijken vóór CYRUS, met wien de Geschiedenis eerst een beginsel van algemeenheid bekwam; in de *tweede* het *Perzische* Rijk; in de *derde* de *Grieksche* Staten tot ALEXANDER (dit laatste stemt dus met de beide eerste te zamen, althans grootendeels, in tijd overeen); in de *vierde* de *Macedonische* Monarchij, met alle daaruit ontstane kleine Rijken; en in de *vijfde* het *Romeinsche* Gemeenebest, en de daaruit ontstane Monarchij, tot op den val des Rijks in het Westen, het thans algemeen

en met regt aangenomene eindperk der oude Geschiedenis, doordien het Rijk, dat nog alleen van de oude Volken overig was, toen onder de Barbaren bezweek, van welke de nieuwere *Europesche* Natiën afstammen. Zoo men ook het *Romeinsche* Rijk in het Oosten nog tot de oude Geschiedenis wilde brengen, zou men al de Middeleeuwen daaronder moeten betrekken.

Men gevoelt ligtelijk, dat een doorloopend verslag van een werk, zoo rijk in stof en behandeling, hetwelk al de vroegere lotgevallen des menschdoms omvat, tevens ondoelmatig en voor ons bestek ondoenlijk zou wezen. Op kleinigheden (want meer dan kleinigheden, het noodzakelijk uitwerksel der menschelijke onvolmaaktheid, heeft men in eenen HEEREN niet te berispen) te vitten, zou bekrompenheid, kleingeestigheid, en volslagen misverstand van het werk eens *Recensents*, verraden. Wij zullen dus liefst den Lezer bij eenige schoonheden des werks, bij eenige oogpunten doen vertoeven, waaruit de Schrijver de Geschiedenis beschouwt, en ten slotte de vrijheid nemen, ons oordeel te zeggen omtrent enkele uitspraken des Schrijvers, waarin wij meenen van hem te moeten verschillen.

1. Vooreerst beviel ons de *kritiek der bronnen* uitstekend. Deze, hoewel niet met die achteloosheid en ligtgeloovigheid behandeld, waarmede vroegere Schrijvers te werk gingen, vooral die der *Engelsche* Algemeene Geschiedenis, bij ons verkeerdelijk onder den naam van den Vertaler WESTERBAEN bekend, weet zich echter doorgaans ook te wachten voor die andere klip, waarop thans zoo vele *Duitsche* Schrijvers stranden, de *hoogere kritiek*, die, zoo voortgaande, als zij nu sedert eenige jaren gedaan heeft, ons ten slotte niets meer van de oudere Geschiedenis, althans tot ALEXANDER, of misschien nog wel verder, zal overlaten. NIEBUHR b. v. maakt, op eigen gezag, ROMULUS, NUMA en PORSENNA tot *mythische* personen, en beschouwt de geschiedenis van TARQUINIUS als overblijfselen van een heldendicht; hij en anderen spreken ook

ook reeds van de *Perzifche* oorlogen als *mythisch*; HOMERUS is reeds verdwenen, en men weet, wat er, onder de handen der *Duitsche* Bijbelverklaarders, van de gewijde Gefchiedenis overblijft. HEEREN, daarentegen, hoewel het ftelfel van zijnen Schoonvader HEYNE omtrent de *Mythen* omhelzende, is verre van de vermetelheid veler van zijne land- en tijdgenooten verwijderd. Met reden noemt hij NIEBUHR's werk „ bijna meer kritiek dan gefchiedenis, met een aanhou„ dend pogen, om het tot hier toe aangenomene om„ verre te werpen," en voegt er de gulden woorden bij: „ *Scherpzinnigheid is niet altijd waarheidliefde*," bl. 362. (Zekerlijk beftaat er tusfchen deze twee allezins bekwame Gefchiedonderzoekers eene perfonele verwijdering, die echter aan de waarheid der gezegden van HEEREN niets ontneemt.) Hij erkent de echtheid en waarde der gefchriften van MOZES, ook voor de *Egyptifche* Gefchiedenis, en, benevens die der latere *Hebreeuwfche* Schrijvers, voor de kennis der groote *Aziatifche* Rijken. Keurig is zijn onderzoek naar de bronnen der oude *Egyptifche* en *Perzifche* Gefchiedenis, omtrent welke laatfte de veelal verachte KTESIAS, die uit *Perzifche* jaarboeken fchepte, gunftig beoordeeld wordt. Den *Zendavesta*, dien wij thans bezitten, erkent HEEREN voor echt. Bij de *Griekfche* Gefchiedenis worden zoowel de oudere als nieuwere Schrijvers over dezelve opgenoemd; aan MITFORD wordt in geleerdheid, rijke inhoud en naauwkeurigheid, aan GILLIES in *genie*, fmaak en het juist vatten van den geest der Oudheid de prijs toegewezen; het laatfte zou ook aan den anders fmaakvollen en geleerden BARTHÉLÉMY ontbreken. Bij de *Grieken* wordt PLUTARCHUS niet als hoofdbron befchouwd; bij de *Romeinen* wordt hij boven LIVIUS en DIONYSIUS verheven. De opzettelijke Verhandeling van den Schrijver over dit onderwerp niet bij de hand hebbende, weten wij niet, waaraan dit verfchil toe te fchrijven. Hij erkent wijders, dat er in de vroegfte *Ro-*

meinsche Geschiedenis onzekerheden en eenige dichterlijke opsieringen plaats hebben.

2. Het gedurig in het oog houden van den *staatkundigen* toestand der Volken niet alleen, maar ook van hunne *handelsbetrekkingen*, is eene verdienste des werks. Waar men van de *Pheniciërs* en *Egyptenaren* handelt, is dit reeds zigtbaar uit korte, doch veelbeduidende wenken; doch vooral over *Karthago* (door de *Romeinen* zelve dus, en niet *Carthago*, gespeld) en over *Perzië* heeft HEEREN in de genoemde opzigten een nieuw licht verspreid, hetwelk in zijne *Ideën* wel meer duidelijk schittert, maar ook hier reeds verscheidene, voorheen in het duister liggende, gedeelten dier Staten opheldert. Omtrent de *Grieksche* Geschiedenis, waaromtrent weinig meer scheen te kunnen gezegd worden, geeft hij niet alleen vele voortreffelijke wenken, ter waardering van de wetgevingen zoo van LYKURGUS als SOLON, (de laatste *onderwierp niet, als* LYKURGUS, *de Zedelijkheid aan de Staatkunde, maar de Staatkunde aan de Zedelijkheid*, bl. 149.) maar ook een aaneengeschakeld verslag, zoo als wij nog nergens in die beknoptheid gevonden hebben, van de *Grieksche Volkplantingen*, een zoo gewigtig en toch zoo ingewikkeld deel van *Griekenlands* Geschiedenis. Zoowel de Koloniën ten Oosten, als die ten Westen van het Schiereiland, worden, in 28 bladzijden, wel niet *alle* opgenoemd, (dit was ondoenlijk, daar alleen *Miletus* 300 Volkplantingen moet hebben gesticht) maar toch wordt van alle, die eenigen naam hadden, de staatsregeling en meerdere of mindere welvaart aangewezen. Het gewigtigste tijdvak der *Grieksche* Geschiedenis (van de *Perzische* oorlogen tot ALEXANDER) wordt kortelijk afgedaan; hoewel ook niet zonder aanwijzing, onder anderen, der trapswijze toeneming van de eerst vrijwillige, daarna gedwongene heerschappij der *Atheners* over de Bondgenooten, het gezag der Veldheeren, en het *Atheensche* finantiewezen. Dergelijke onderzoekingen kwamen omtrent de *Macedonische* Rijken minder

der te pas, alwaar de Koningen volftrekte Alleenheerfchers waren; alleen in *Egypte* werden door de oude Godsdienst- en Staatsinrigting zekere wijzigingen aan het gezag der PTOLEMEËN gegeven, die hier, zoowel als de gewigtige wereldhandel van *Alexandrië*, met behoorlijke duidelijkheid worden uitgezet, (bl. 277—282.) — Voor *Rome* toont HEEREN geenszins die vooringenomenheid, welke aan zoo vele andere Schrijvers eigen is, die hetzelve tot een model aller deugden verhieven, (waartoe zelfs de *paradoxe* ROUSSEAU behoort.) Maar de ftaatkunde van den Raad, vooral na den tweeden *Punifchen* oorlog, om de volken door den *fchijn van vrijheid* aan zich te verbinden, tegen de Vorften op te zetten, deze zelve onderling te verdeelen, de zwakkere door hoop op voordeel tot zich te lokken, wezenlijk de gemaakte veroveringen fchijnbaar aan deze te fchenken, totdat de tijd gekomen was, om zonder vrees of fchaamte *alles* in te zwelgen, — deze ftaatkunde wordt hier in zulk een licht geplaatst, en met zulke bewoordingen en waarfchuwingen tegen eene veroverende Republiek gekenfchetst, dat men bijna onwillekeurig aan de *Conventie*, het *Directoire Exécutif*, den eerften *Conful* en Exkeizer dier wijlen *Franfche* Republiek denkt, welke zoo gaarne de rol van *Rome* had willen fpelen, en misfchien gefpeeld zou hebben, indien er thans dat zelfde gebrek aan zamenhang en gemeenfchap der onderdrukten beftaan had, als in die tijden, toen ieder Volk bijkans *geïfoleerd* ftreed, en *Geniën* als HANNIBAL en MITHRIDATES noch begrepen, noch onderfteund werden. Het financiewezen onder de *Romeinfche* Keizers wordt ook kort en duidelijk ontwikkeld; doch het verwondert ons, dat wij zoo weinig van den gewigtigen handel der *Romeinen* naar *Indië* door de Z. W. en N. O. *Mousfons* lezen.

3. De *naauwkeurigheid*, waarmede de Schrijver, in een zoo kort beftek, niet alleen van de Hoofdlanden en Hoofdrijken, maar zelfs van de kleinere Staten, vooral dezulke, die uit het verval der *Macedonifche* Monarchij ontftonden, alle Regenten met hunnen naam, het begin hunner Regering, en hunne voornaamfte verrigtingen, opnoemt, is inderdaad verwonderlijk. Zoo vinden wij hier alle, ook de laatfte Koningen van *Syrië*, wier Regering zoo ineenloopt, behoorlijk onderfcheiden; ook die van *Bithynië*, *Paphlegonië*, *Pontus*, *Kappadocië*; al de *Parthifche* en *Baktrifche* Monarchen. Slechts

 die

die van *Armenië* worden, als van te weinig belang, behalve TIGRANES, voorbijgegaan. Reeds boven zagen wij, hoe naauwkeurig HEEREN ook de *Grieksche* Volkplantingen opgeeft. De oude *Egyptische* Koningen worden, in twee gelijkloopende tafelen, volgens HERODOTUS en DIODORUS opgenoemd, en daarbij de veroveringen van SESOSTRIS niet voorbijgezien, of, gelijk door velen geschied is, als *geheel* fabelachtig verworpen. Van *al* de latere *Romeinsche* Keizers wordt iets gezegd, en zelfs de tijd der inlijving van de onderscheidene wingewesten des Rijks bij elk derzelve aangeteekend.

Wanneer wij nu den vorm des boeks in overweging nemen, zoo is dezelve wel voor het mondeling onderwijs en de ontwikkeling der daarin vervatte zaken zeer geschikt, doch minder aangenaam in eene doorgaande lezing. Somtijds wordt de Lezer zelfs in de onzekerheid gelaten; b. v. door het bloote gezegde, (bl. 40.) *Oorzaken, welke de natie bewogen, om eenen Koning te eischen*, waarop niets meer volgt. Ook zou het onbillijk wezen, van Geschied-*onderzoekers*, gelijk HEEREN is, die bevalligheid of nadruk van stijl te willen vergen, die men van eenen eigenlijken Geschied-*schrijver* eischen mag. Het is een Handboek der oude Geschiedenis, en als zoodanig beantwoordt het volkomen aan het oogmerk des Schrijvers. Doch ook in zulk een geschrift verlangt men niet regt, dat de Auteur hier en daar zijn oordeel over de springveren en gevolgen der daden, en over de handelende personen, aan den Lezer doe kennen; en dit heeft ook HEEREN gedaan. Met enkele dier beoordeelingen kunnen wij ons echter niet vereenigen. Reeds in de *Bijdragen tot de Godgeleerde Wetenschappen* heeft men met reden eenige uitdrukkingen ten nadeele van SAMUEL gegispt, wien een plan wordt toegeschreven, om de regterlijke waardigheid in zijn geslacht erfelijk te maken, waarvan de gewijde oorkonde niets weet. Zoo het *dweepzucht* was, die JUDAS MACCABEUS en zijne partij aanzette, om voor Godsdienst en Vaderland de wapenen te voeren, (bl. 346) dan is elke tegenstand tegen de schreeuwendste verdrukking van de regten der menschheid *dweepzucht*, en de Volken, die geene *dweepers* willen heeten, mogen hun testament wel maken ten voordeele der dwingelanden en der *Inquisiteurs!* SYLLA wordt, dunkt ons, in een minder afzigtig licht geplaatst, dan zijne gruwelen, nog erger dan die van

van MARIUS, verdienden. De man, die in koelen bloede 6000 menschen kan laten vermoorden, onder hun noodgeschrei eene Redevoering tot den Senaat houdt, en de ijzing van dezen met de woorden bestraft: *Ik laat maar eenige misdadigers kastijden*, mag toch wel degelijk van *ondoelmatige* wreedheid beschuldigd worden. Omtrent CÆSAR, daarentegen, denkt HEEREN minder gunstig; *heerschzucht* schijnt hem het éénige doel van dien grooten man geweest te zijn, en hij geeft blijkbaar aan ALEXANDER de voorkeur boven hem; *als mensch*, zegt hij, *munt in zijnen besten tijd, dien* CÆSAR *nooit had, de* Macedoniër *uit; en van de groote staatkundige denkbeelden, die zich bij* ALEXANDER *ontwikkelden, kennen wij er geene bij* CÆSAR. Het zij ons vergund, hierop aan te merken, dat de man, die aan al zijne vijanden vergaf, en slechts dáárom viel, omdat hij geen dwingeland zijn wilde, als SYLLA, ook als *mensch* boven den moorder zijner beste vrienden, van KLITUS, PARMENIO en PHILOTAS, en van den vriend zijns onderwijzers, KALLISTHENES, uitmunt. En wat de *staatkunde* betreft, ALEXANDER mogt daaromtrent later groote denkbeelden koesteren, zijn heen en weder trekken om slechts te veroveren, zijn togt naar *Indië* zonder kennis van het land, enz. zijn juist geene blijken van een geregeld plan. CÆSAR, daarentegen, zocht waarschijnlijk *Gallië* te veroveren, om meester te *Rome* te worden; en het zou, onzes inziens, voor die stad, welke als Gemeenebest *volstrekt niet meer bestaan kon*, sedert dat haar gebied zich van de Noordzee tot den *Euphraat* uitstrekte, zeer gelukkig geweest zijn, wanneer de zachte, gematigde CÆSAR aldaar eene *constitutionele Monarchij* had ingevoerd, die zijn meer listige en beschroomde opvolger niet *durfde* vestigen, en daardoor de grenzen der magt van den Vorst en den Senaat zoo *onbepaald* liet, dat daaruit de vreesselijkste dwingelandij eenen schijnbaar wettigen vorm kon aannemen. *Dit*, gelooven wij, zouden CÆSAR's inrigtingen hebben belet; de dolk van BRUTUS was in de gevolgen slechts voor TIBERIUS en NERO geslepen.

Nog moeten wij aanmerken, dat van den invloed des Christendoms op het *Romeinsche* Rijk, ook wat de staatkunde betreft, te weinig melding gemaakt wordt. Voor het overige dienen deze aanmerkingen slechts, om, bij den welverdienden grooten roem van dit werk, (die door de *Hollandsche*

ver-

vertaling niet verminderen zal) de oplettendheid van Onderwijzers en Lezers op sommige uitdrukkingen te vestigen, die aanleiding tot misvattingen zouden kunnen geven omtrent belangrijke onderwerpen. Wij wenschen hartelijk, dat het doelmatig gebruik van dit boek de *pragmatische* beoefening der Geschiedenis onder ons bevestigen moge!

De onzigtbare Kerk, een Tafereel van de kracht des inwendigen levens op het uitwendige. *Door* CARL BAUMGARTEN CRUSIUS. *Uit het Hoogduitsch.* *Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1819. *In gr. 8vo. VIII en* 208 *Bl.* *f* 1-16-:

Wat is toch Godsdienst, en wat is deszelfs oogmerk bij den mensch? Is het dit, dat hij door systhemen van zijnen natuurgenoot zij afgescheiden, om systhemen met hem twiste, en de eene partij zoo doende even ver verwijderd blijve van den geest der waarheid als de andere, en van de deugd, de liefde, die alleen de vrucht en het kenteeken der waarheid is? Is de mensch geschapen tot letterziften, of tot redelijk gevoelen? tot veroordeelen, of tot beminnen? Is de zaligheid slechts in ééne sekte, en binnen de grenzen van deze alleen de wederzijdsche bewerking van elkander tot deugd bepaald; of heeft de mensch een punt van aanraking met al wie menschelijk gevoelt, en *omdat* hij menschelijk gevoelt? — Al naar dat het antwoord op deze vragen redematiger zal gegeven worden in eenig hart, zal ook dat hart bereidvaardiger zijn om te schatten, en geschikter om te verstaan, de toenadering, door den Heiland der wereld beoogd, tusschen menschen en menschen, door liefde, zoo betamelijk tusschen kinderen van éénen Vader in den hemel, ontsproten uit één bloed op aarde, en onder welke geen is, of het heeft van zijnen broeder zoo veel inschikkelijkheid voor zwakheid, zoo veel verdraagzaamheid van wege dwaling, zoo veel vergeeflijkheid voor gepleegd onregt van noode. Dit eenmaal zoo zijnde, komt de mensch met zulk een hart zijnen natuurgenoot ook dán met liefde tegen, wanneer rang of goederen hem boven dezen mogten verheven hebben. Hij gevoelt de waarde van den mensch, en schat menschelijke toegenegenheid op hoogen prijs. De weg tot aanraking zelfs

met

met den boozen is tot bekeering van dezen geopend; en de Godsdienst bereikt een doel, dat bij de vele muren van afzondering tusschen menschen en menschen wel onbereikt bleve.

Hiervan levert ons het hier aangekondigde werk, in form van Roman, een schoon tafereel. De schoone gezindheden der meeste personen vertegenwoordigen ons het inwendige leven, dat zich boven alle banden des geestes verheft, en juist daardoor de bron wordt van de zuiverste deugd, die over de, zelfs schijnbaar natuurlijkste en meest gewettigde, aandoeningen des harten waakt, ook de minste ontheiliging streng bestraft door wroeging, en den slechten alzoo weet te boeijen, dat ook hij tot betere gezindheden komt. Het is niet onbekend, hoe gemakkelijk zoogenaamd hooger leven in dweeperij ontaardt, en overslaat tot zinnelijkheid; daarom is het in dit stuk zoo veel te meer te prijzen, dat elke verkeerdheid hare teregtwijzing vindt. Herman Waldau, een der vier boezemvrienden, die, niettegenstaande verschil van rang en uiterlijke geloofsbelijdenis, onafscheidbaar aan elkander zijn verbonden, mag geene liefde belijden, die, hoe heilig in zich zelve, door des ouden Burgau's gezetheid op adel en belijdenis, de vervulling gemist had, en, door verbindtenis des geliefden voorwerps met eenen anderen, ongeoorloofd was geworden, of Maria zelve bestraft hem liefderijk, maar ernstig, in bewoordingen, die het eigen geweten volkomen beaamt. Mengt zich menigmaal trotschheid onder de hoogere aandoeningen, het is zeer doelmatig, dat de Egoist Arthur Brighton met al zijne weldadigheid de rust niet vinden kan, voor en aleer hij tot menschelijker gevoel is overgegaan. De Fransche jongen, door hem in den krijg van den ondergang gered en sinds aan hem verbonden, maar aan Waldau overgegeven, verstrekt, benevens de anders koude en trotsche Engelschman zelf, ten beeld van verwantschap tusschen menschen van allerlei landaard, wanneer slechts een goede geest in hen ontwaakt is; terwijl de door Waldau met de zijnen van het schromelijkst verderf behonden speler Panikow aanwijst, hoe menschelijkheid zelfs op den diepgezonkenen kan werken, zoo lang er slechts nog een vonkje des hoogeren levens, schoon smeulende, in hem overgebleven is. Ten laatste zijn Waldau en Maria de voorbeelden van wezens, door de Godheid bestemd, om, tijdig voor hooger leven

ven veredeld, dit aardsche bestaan vol beproeving te verlaten. Rec. kan niet nalaten, een paar plaatsen uit derzelver laatste brieven, die als zwanezangen klinken, ter proeve over te nemen.

„ Mijne ziele — schrijft Maria van Willberg, toen zij haar einde voelt naderen, aan Herman Waldau — verlangt onuitsprekelijk naar het Vaderland, en dat roept en trekt mij weg van de aarde, op welke ik zoo veel goeds genoten heb, aan welke zulke zoete banden mij nog binden, en ik moet die hoogere stem volgen. Daarom dan ook geloof ik, en geloof gij het ook getroost — want de stemme des harten liegt niet, en het zal u rust geven dit te gelooven; — daarom werden onze betrekkingen zoo geordend, dat wij op aarde nooit dat verbond zouden kunnen sluiten, waaraan het aardsche geluk verbonden is. Wat baat het u, tegen de Goddelijke verordening aan te druischen? hoe wilt gij verbinden, wanneer gij met dezelfde wreede hand de heiligste banden verscheurt? Laat mij mijnen weg gaan, welken ik mij zelve niet gekozen heb, maar welken ik met vreugde ging, nadat dezelve mij was aangewezen. Spoedig loopt die ten einde; en ik dank Hem, die daarover gebiedt, dat Hij mij dit voorgevoel in het harte gegeven, en tijd geschonken heeft, om mij met de mijnen daarop voor te bereiden. Met bedaardheid zie ik den oogenblik tegen, die aan de korte reize een einde maakt, om mij naar het doel te leiden; den oogenblik, die, na korte smart, tot eeuwige vreugde voert." — Herman antwoordt haar onder anderen: „ Het is geen ijdele waan, geene misleiding, hetgene ik van den verborgenen trek der zielen geloofde. Of zij vroeger, voordat zij met deze ligchamen bekleed werden, elkander reeds nabij waren, dan of de groote Éène in allen den geheimen band knoopt, dan of onzigtbare geesten werkzaam zijn voor datgene, hetwelk eenmaal in hun gezelschap tot volkomenheid en tot het regte genot komt, — dat zullen wij stervelingen nimmer doorgronden. Wat in de toekomst voor elkander bestemd is, dat vindt zich hier, al hebben de oogen zich ook nooit gezien, de wegen zich nimmer ontmoet. Dat zijn de tranen, welke wij weenen bij de woorden van hen, die eeuwen vóór ons leefden, of door wereldzeeën van ons gescheiden waren; dat zijn de vuurvonken van woord en van daad, welke in onbekende, en evenwel eeuwig verwante, harten vallen; dat is de gelijkheid

heid van gedachte en gevoel, bij de grootste uitwendige verscheidenheid." En aan zijnen vader schrijft hij: „Hoe vermoeijen en kwellen zich de menschen met hunne levensontwerpen, en de begeerlijkheden hunner eerzucht, ijdelheid en hebzucht, of ook zelfs met de edeler wenschen van hun lievend harte! Nimmer komt het zoo, als zij het zich voorgesteld, zelfs wel vermetel van de hand der Voorzienigheid gevorderd hebben; en wèl hun, wanneer zij spoedig inzien, dat dit hun nut was, en wanneer de stoornissen en hinderpalen, welke hun wil menigmaal zoo smartelijk ontmoette, als heilzame opvoedingsmiddelen van den besten Meester, het doel bereikten, om de zelfzucht te onder te brengen, en eene gewillige en ootmoedige onderworpenheid aan Hem in een kinderlijk gemoed op te wekken!"

De Ilias van HOMERUS, *door Mr.* J. VAN 'S GRAVENWEERT. *IIIde Deel. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1819. *In gr. 8vo.* 242 *Bl. f* 4-10-:

Eindelijk vatten wij de afgebrokene taak weder op, en bepalen ons, uit dit derde Deel, bij het achttiende Boek. Wij zullen tot lof van den Hollandschen Dichter niets meer zeggen, dan dat hij ons in het algemeen meer en meer voldoet, indien hij echter zich dit gezegde tot lof rekent.

Bl. 213. r. 6.

Ach mij! waarom toch neemt ons leger weêr de vlugt?
Waarom toch wijkt men weêr voor onverduurbre schokken?—

Indien die schokken, door de Trojanen gegeven, zoo *onverduurbaar* waren, konde Achilles zich over de vlugt der zijnen minder beklagen, verwonderen, of vertoornd maken. Zoodanig epitheton schijnt hier in den mond van Achilles min gepast.

HOMERUS schildert de aandoening van Achilles, op het vernemen van den dood zijns vriends Patroklus, met levendige en sterke kleuren: „Een zwarte nevel van droefheid „bedekte hem. Hij greep met beide handen morsig stof, en „strooide het langs zijn hoofd, en ontsierde zijn schoon

„aan-

„ aangezigt. Zwarte asch zat om zijn Goddelijk schoon
„ kleed. Hij wierp zich, zoo lang hij was, op den vuilen
„ grond, en misvormde zijn haar, door het met beide han-
„ den uit te scheuren." — De Heer VAN 's GRAVEN-
WEERT heeft dit dus uitgedrukt, bl. 214. r. 8 env.

—— Achilles trilt; de rouw verdooft zijn stem
En 't wee bestelpt zijn hart; hij voelt zijn' boezem branden,
En stort een' mist van aard' met radelooze handen
Op hoofd en ligchaam neêr, en krabt zich in 't gelaat,
En 't neêrgeworpen stof bevlekt zijn blank gewaad.
Hij rolt zich op den grond, en scheurt de blonde haren
Met bei zijn vuisten los.

Hoe fraai deze verzen op zich zelve ook zijn, komen ze niet bij het oorspronkelijke. Daarenboven gelooven wij niet, dat ἤσχυνε πρόσωπον beteekent: *hij krabde zich in 't gelaat.* De Grieksche mannen bestrooiden, in groote droefheid, ook hun *aangezigt* met stof. Dat is der Latijnsche Dichters *deturpant*, *deformant.* Het *krabben* is eigen aan de vrouwen; en wij twijfelen, of HOMERUS dit ergens mannen laat doen.

Bl. 215. r. 10.

Uit Nereus bloed gestamd en koningsteelt der baren.

Koningsteelt der baren schijnt ons eene te gekunstelde uitdrukking toe, gelijk ook die bl. 219. v. 16. *Koningsslot der baren.* Vervolgens laat 's GRAVENWEERT de meeste namen der Zeenimfen achter. Dit behoorde bij de tafereelen der oude Dichters, om hunne voorstellen, als ware het, meer te verwezenlijken.

Bl. 215. r. 15.

Ach mij! onzaalge vrouw! zoo vruchtbaar tot mijn' val.

Wij herinneren ons niet, dat Thetis meer dan één kind had. Zij was wel *vruchtbaar* tot haar ongeluk geweest, maar niet *zoo vruchtbaar*, zeer vruchtbaar. Als Hekuba b. v. bij OVIDIUS zegt: *Et Grajis foecunda fui*, dan zoude die vertaling beter passen.

Bl.

Bl. 218. r. 1. Een' dorren klomp gelijk.
Beter: een' lomen of loggen klomp. Men denke slechts aan den zamenhang, en der Latijnen *pondus inutile*, *iners*, *terra*.

Bl. 218. r. 5.

Zoo moog' geschil en twist bij menschen en bij Goôn,
Gelijk een rook, vergaan: zoo blijv' de spijt in boeijen,
Die 't braafst en wijst gemoed van razernij doet gloeijen,
En zoet als honig vloeit door 't opgezwollen hart.

Het beeld bij HOMERUS is schooner. Hij zegt, dat *de gramschap zich in de borst der menschen verheft als een rook*, al grooter en grooter opstijgt.

Bl. 218. r. 13. En zink gerust in 't graf.
Niet *Homerisch*.

Bl. 221. r. 8.

Ontwaak dus uit uw rust, of sluijer u 't gelaat,
Wanneer ge 't lijk uws vriends niet veiligt voor den smaad.

HOMERUS zegt: *schaam u*. Wij zijn van meening, dat het *sluijer u 't gelaat* hier, van Achilles gezegd, aanleiding geven kan tot een verkeerd denkbeeld, indien wij het echter wel opvatten, dat de meening van 'S GRAVENWEERT is: *bedek uw gelaat uit schaamte*.

Bl. 225. r. 6. *Zoô* lang geregte wrok.

Het komt ons voor, dat het minder past in den mond van een' Trojaan, om in dit geval te oordeelen over de billijkheid of onbillijkheid van Achilles' gramschap. Als men de epitheta aan den Dichter ontneemt, ontneemt men hem een zeer groot deel van den *ornatus poëticus*. Maar deze *ornatus* brengt dán alleen sieraad aan, als het epitheton geheel in den geest van het onderwerp is. De zelfstandigheid moet er bij winnen. De Rhetorici zeggen met grond: *Additum cum virtute*. Men heeft HOMERUS wel eens verweten, dat hij eenige epitheta verkeerd plaatst. Die dat gedaan hebben, willen HOMERUS te *modern* maken. Hij plaatst dezelve, waar ieder groot Dichter in dien tijd ze zoude geplaatst heb-

 ben.

ben. Waarlijk eene schoone stof tot eene Dissertatie voor eenen jongeling, die naar den graad van Doctor in de Letteren staat!

Bl. 241, r. 4.

Terwijl de herders zelv' nog onbelemmerd blijven.

HOMERUS zegt: *De herders jaegen de honden er vruchteloos op aan.* De vertaling is niet gelukkig.

Bl. 241. r. 14.

De schoonste maagdenbloem, der jongelingen stoet
Gaat hand aan hand ten feest en rept den vluggen voet,
Doorschijnend lijnwaad siert de maagdelijke schaêren,
En 't keurigste gebloemte omstrengelt haar de haren;
Een krijgsgewaad omkleedt der jongelingen rij,
Van balsem glinstrend, met een gouden zwaard op zij,
Door zilvren koorden aan het ranke lijf gesloten.
Veelvuldig is de smaak der jonge speelgenooten.
Dan houden zij met kracht de handen zaamgevat,
En draaijen, vliegend als een pottenbakkersrad;
Dan weêr uiteengesneld, doorhupplen zij de reijen.

PAUSANIAS maakt ergens gewag van eenen dansrei in steen gebeiteld, welke gemaakt is naar deze *Homerische* verzen. De oude kunstenaars deden dat zeer dikwijls, hetwelk van de voortreffelijkheid dier poëzij getuigt. De overbrenging van 's GRAVENWEERT is uitmuntend. Echter gelooven wij niet, dat het kleed dier jongelingen wezenlijk van balsem glinsterde, maar dat HOMERUS den glans van het kleed vergelijkt bij den glans van olie.

Onpartijdige Beschouwing van den toestand des Koophandels binnen de Vereenigde Nederlanden. In Brieven. VIII. Te Amsterdam, bij M. Schooneveld en Zoon. 1820. *In gr. 8vo.* 32 *Bl. f* :-8-:

Kunnen dan de Inkomsten der Schatkist niet verzekerd worden, zonder den Nederlandschen Handel te bederven? Door den Schrijver van een gedeelte der (boven vermelde) *Onpartijdige*

Be.

Beschouwing. Te Amsterdam, bij M. Schooneveld en Zoon. 1820. *In gr. 8vo.* 78 *Bl. f* 1-2-:

Bedenkingen omtrent de mogelijkheid eener regelmatige invordering van sommige Belastingen, bij wijze van Hoofdgeld; briefswijze medegedeeld aan den Schrijver van het (boven vermelde) *Antwoord. Te Amsterdam*, *bij* Beijerinck en Willemsz. 1820. *In gr. 8vo.* 28 *Bl. f* :-8-:

Welke Belastingen zouden toch wel de leste zijn? Door den Schrijver van de Gevolgen der Omwenteling beschouwd. Een Vervolg op hetzelve. Te Amsterdam, *bij* P. den Hengst en Zoon. 1820. *In gr. 8vo.* 116 *Bl. f* 1-:-:

Wij hebben gepoogd, de stukjes, die van tijd tot tijd over den aard onzer tegenwoordige belastingen in het licht verschenen, met oogmerk om derzelver nadeelige strekking voor den handel aan te wijzen, zoo veel mogelijk spoedig te doen kennen. Doorgaans mogten wij daarbij het genoegen hebben, met lof van inhoud en geest dier geschriftjes te gewagen; op eenen toon van bedaardheid en grondige redenering gestemd zijnde, welke bij zulk een onderwerp niet zoo ligt te wachten was. Neen, men zegge wat men wille, waar het de uitzigten op een onbekrompen bestaan voor zich zelven en zijne kinderen, bij een zeer groot, aanzienlijk en belangrijk deel der natie, geldt, daar is geene stille berusting, noch zelfs louter bedachtzame en onderwerpelijke tegenspraak, te vooronderstellen: en het ware niet bevreemdend geweest, zoo een aantal onbevoegden, hetzij door eigene drift verblind, hetzij om anderen te vleijen en daarbij eene goede beurs te maken, met allerlei winderig geschreeuw en wilde, onbekookte plans ter verbetering waren voor den dag gekomen. Maar de Hollanders zijn waarlijk van eene hechtheid in hunne denkwijze, die hoogen lof verdient. En loopt de publieke nieuwsgierigheid ook somtijds weg met openbare en bijzondere schand- en schimpkronijkjes; ten aanzien van het genoemde, hoogstbelangrijke onderwerp hebben, onzes wetens, geene prullaria naam en opgang gemaakt.

De schrijver van N°. 1 en 2 staat hier bovenaan. Een paar brieven, op spotachtigen toon gestemd, mogen eenige ergernis

nis hebben kunnen geven, doorgaans ſtreed hij niet dan met waarheid en gezond verſtand voor zijne zaak. Bij elk nieuw ſtukje klom de belangſtelling, de overtuiging van 's mans helder in- en volledig overzigt. Wij althans konden onze bewondering dikwijls niet weêrhouden, en hebben meestal te vergeefs naar tegenredenen gezocht, die zijn geſtelde vermogten omver of voor het hoofd te ſtooten. Ook deze achtſte brief, een onmiddellijk vervolg op den vorigen, ſpreekt weêr met daadzaken, daar hij doet zien, dat de fabrijken in Noord-Braband, wel verre van geleden te hebben bij het laatstvoorgaande ſtelſel, in tegendeel in 1814 en 1815 beter, althans niet minder hebben gebloeid, dan bij deszelfs vereeniging met het Franſche rijk. Over het geheel ſchijnt de zaak, welke hij hier bepleit, die van den vrijen handel namelijk, als voordeelig voor den geheelen lande en de fabrijken zelve, meer en meer te zegepralen, daar wij onlangs een ſtuk van Engelſche belanghebbenden mogten lezen, deze leer niet min predikende, dan hunne beste ſchrijvers over het onderwerp ſedert lang deden, en daar dat rijk, zoo dikwijls door andersdenkenden als een voorbeeld aangevoerd, zulke blijkbare bewijzen van ſlapheid, neringloosheid en armoede onder zijne onderdanen vertoont.

Eene andere zaak echter is het, beſtaande wetten te berispen; eene andere, iets beters aan de hand te geven. Het laatſte is de bedoeling van N°. 2. En zie daar! dezelfde vaste gang kenmerkt den man, bij deze, moeijelijke ja, maar vooral verleidelijke taak, om zich aan allerlei eigene beſpiegelingen over te geven. Hij ſtelt ons geene nieuwe wetgeving voor, maar wil eenvoudiglijk die hebben teruggebragt, welke, te ontijdig ter zijde geſteld, hare voortreffelijkheid, door de latere proeven ter verbetering, ſlechts te meer bevestigd heeft gezien. Wij hebben hier het bewijs voor oogen, dat zij aan den eisch der ſchatkist voldeed, veel minder kostbaar was, en minder belemmering en ongenoegen veroorzaakte. Het ſchijnt derhalve, dat de vooroordeelen der Zuidelijke Nederlanders het éénige ſtruikelblok moeten zijn, waarom deze inrigting, op den duur, buiten werking zou blijven: en te regt beweert de ſchrijver, dat, ingevalle eener volſtrekte onmogelijkheid, om partijen te beduiden, dat derzelver belangen op dat punt wel kunnen zamengaan, eene

li-

linie van affcheiding het noodzakelijke en uitvoerbare middel is, dat overfchiet.

N°. 3 voegt inzonderheid nog eenige verbeteringen bij die, welke de andere reeds op het bewuste ftelfel van den heer GOGEL had voorgeflagen, en doet tevens eenige daadzaken kennen, die geenszins onbelangrijk zijn. Het ftukje kan eenigermate befchouwd worden als een overgang tot

N°. 4, welks fchrijver wij ook reeds kennen, en wel als een waarlijk zachtzinnig en geenszins bijsterzinnig man, die wel redeneert, en zich noch tegen menfchen, noch tegen ftelfels ligt erg boos maakt. Hij wil, nu het er toch is, het tegenwoordige maar behouden, doch met de halve vermindering der gevorderde opbrengst, en met zoo veel meerdere vrijheid en gemakkelijkheid voor den koopman en fabrikeur, dat de voornaamfte klagten van zelve vervallen; vertrouwende, dat de zedelijkheid en billijke eerzucht in dit geval meer zullen afdoen voor de rigtige betaling, dan, bij onvergenoegdheid enz., een geheel leger van kostbare beambten. Het overfchietende deficit wenscht hij meest bij eene hoofdelijke belasting te zien gevonden, waartoe hij een plan en tarif opgeeft; *meest*, zeggen wij, want er komen ook eenige andere, nieuwe of vroeger gebezigde, direkte belastingen bij hem voor, in welke de drie heeren elkander fomtijds ontmoeten. — Daar deze laatfte het meest van alle redeneert, zijn natuurlijk ook de meeste aanmerkingen op zijn gefchrijf te maken. Het komt ons, met anderen, voor, dat hij al te ongunftig over onzen grond fpreekt. En gewis is zijn vertrouwen op de liberaliteit der handelaren, indien zij zelve flechts liberaal behandeld worden, niet zoo zeker, als de ondervinding, welke de andere voor zijn begunftigd ftelfel aanvoert.

Wij hopen regt hartelijk, dat het een en ander zal ftrekken, om de algemeene denkwijze, zoo hier als elders, te verlichten en meer en meer te bezadigen; opdat de vorderingen en verwachtingen nergens te groot of te eenzijdig blijven. De Koning heeft nu, ten minfte, een doorflaand blijk gegeven, dat Hij enkel het goede zoekt. Deze maatregel doet ons, om vele redenen, het grootfte vermaak. Moge dezelve even gezegend in de uitkomst, als loffelijk in de bedoeling zijn!

Verspreide Lettervruchten van Mr. JAN VAN 'S GRAVENWEERT. *Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1819. *In gr. 8vo.* 214 *Bl.* *f* 4-10-:

Wij schrikten bij het Voorberigt! Van 's mans *Regulus*, berigt ons de Dichter, was een niet noemenswaardig getal exemplaren meer *aanwezig*. Hoe! waartoe heeft men dan de oplage gebezigd? Het werk van eenen man, die, sedert zijne eerste jeugd, (hij was, gelijk hij zelf ons zediglijk berigt, naauwelijks *veertien* jaren oud, toen hij het eerste der *vijf* Treurspelen navolgde, welke te *Amsterdam* de eer der vertooning genoten hebben) al zijne snipperuren aan de beoefening der Letterkunde en onze Dichtkunst meer bijzonder heeft toegewijd, en gerustelijk kan zeggen, de helft van zijn leven met deze beide steunsels van het beschaafd maatschappelijk bestaan te hebben doorgebragt; die de *Ilias* van HOMERUS met zoo veel toejuiching nagevolgd heeft; en die zoo kiesch is omtrent hetgene hij het Publiek aanbiedt, dat hij niet alleen *talooze* bruilofts-, verjaar- en lijkverzen terughoudt, maar ook (welk een heldenstuk!) een Treurspel, op zijn *zeventiende* jaar vervaardigd, ten vure heeft gedoemd, — zou men het werk van zulk eenen man door het vuur, of op eene nog minder betamende wijze, uit de wereld hebben geholpen! en dat wel zijnen *Regulus*, welken ook wij, *Letteroefenaars*, (het wordt ons hier zoo vriendelijk herinnerd) zoo veel lofs gaven, dat de groote man zich dien naauwelijks durft toeëigenen! Maar, verder lezende, bekwamen wij van onze verontwaardiging en schrik; want de Natie deed den Dichter regt; zijn *Regulus* is nog wel aanwezig, maar — was uitverkocht.

Bij dezen *Regulus* wordt nu ook het vers: *Aan den Koning en het Vaderland* gevoegd, aan Koning LODEWIJK namelijk. Voorts: *Bij het graf van* P. J. UYLENBROEK; ALEXANDER *en* SISYGAMBIS, *na den dood van* DARIUS; *Hulde aan onzen Koning, uitgesproken door* WATTIER-ZIESENIS; *De schim van Keizer* KAREL DEN V, *bij de hereeniging der Nederlanden, onder Koning* WILLEM DEN I; *Het Verbond der Edelen, in* 1815; *Vaderlandsche Uitboezeming, bij de roemvolle zege op* NAPOLEON; *Afscheidsgroet aan* WATTIER-

ZIE-

GIETENIS; en eindelijk: *Het Verbond der Edelen*, *Treurspel;* welk laatste stuk naar den prijs voor het meest voldoend *oorspronkelijk Nederlandsch Treurspel* dong, en hetwelk nu door den Dichter, (dien wij tegenover den titel van deze zijne *verspreide Lettervruchten*, naar het leven, en met den bril, door welken hij de voorwerpen beschouwt, op den neus, zien afgebeeld) „ ook na de uitspraak der Klasse en de lezing der verdienstelijke werken zijner mededingers," *bescheidenlijk* verdedigd wordt, als een „ *goed Treurspel*" niet alleen, maar als *het éénige*, *hetwelk een geheel Nationaal onderwerp naar den Hollandschen aard en denkwijze behandeld heeft*, *en als zoodanig misschien* (waarom slechts *misschien?*) *op meerdere onderscheiding of hoogere rangschikking aanspraak had mogen maken*. (Met uw verlof, Mijnheer VAN 'S GRAVENWEERT! hier waait ons zulk een liefelijke geur van eigen' lof tegen, dat wij verpligt zijn, uw werk eenige oogenblikken ter zijde te leggen en een snuifje te nemen.)

Het schijnt, dat de Dichter meent, dat de uitgave, nu nogmaals, van het vers: *Aan den Koning* (LODEWIJK) *en het Vaderland* eenig opzien baren kan, en min of meer contrasteert met sommige andere; althans hij geeft daarvoor zekere soort van verdediging, betuigende, dat, *schoon onder verschillende omstandigheden*, het eene zoowel als het andere dezer stukken bewijs is van *zijne grenzenlooze liefde voor zijn Vaderland en deszelfs onafhankelijkheid*(!), welke hem altijd zullen blijven bezielen, hoe groot eene vlek men ook op zijne staatkundige handelwijze heeft trachten te werpen; hij verontschuldigt zulks met zijne jeugd, en roemt op zijne dankbaarheid jegens *eenen anderen vreemdeling*, AAN WELKEN ALLEEN (let wel!) IK MIJNE OPENBARE AMBTSBETREKKINGEN TE DANKEN HEB; (o grenzenlooze vaderlandsliefde!) verzekerende ons alverder, dat, onder de omstandigheden, welke *Europa* tot in de ingewanden geschokt hebben, *twee derden van deszelfs denkende bevolking gewis meermalen van denkwijze en uitdrukking over dezelfde onderwerpen veranderd zijn*. Reeds de titel doet voorts zien, en de inhoud bevestigt het, dat alles, wat wij hier ontvangen, al vroeger het licht zag, en slechts nu is bijeengevoegd, om dit elders verspreide, met het uitverkochte dichtstuk, *der vergetelheid te ontrukken*; weshalve wij niet behoeven te beoordeelen, maar met de aanmelding dezer vernieuwde uitgave volstaan kunnen.

Voor het overige schijnt de Dichter te kennen te geven, dat hij „ door geboorte of toeval in die betrekkingen geplaatst is, dat hij het Vaderland wezenlijk nuttig zou kunnen worden, en dus verpligt is, meer voor dat Vaderland, waarvoor wij zijn en moeten leven, te doen, dan deszelfs Letterkunde te beoefenen." (De man heeft, zoo wij meenen, eenen post bij de *Registratie!*) Ook is nu zijne openbare dichterlijke portefeuille geheel geledigd; en bij zijne kieschheid welligt, om niets dan *meesterstukken* te geven, gelooven wij niet, dat het Publiek genoegzamen grond heeft, om op eenen volgenden bundel te hopen; ten zij misschien de Dichter het oogenblik nog beleven mogt, hetwelk hij zegt, dat hij zou *zegenen*, waarop hij dat Vaderland het tweede meesterstuk van HOMERUS, zijne *Odysséa*, en alzoo, *op het spoor van* POPE *en* VOSS, — *doorluchtige namen, naast welke hij zich naauwelijks* (ei! waarom niet?) *durft rangschikken*, — dien geheelen Dichter zou kunnen aanbieden; waartoe intusschen de bij uitstek gunstige ontvangst en beoordeeling, *in de Zuidelijke Provinciën vooral*, zijner navolging der *Ilias* hem nog al eenigermate schijnt uit te lokken, en waartoe ook wij hem welmeenend aansporen, mits hij ons maar verschoone van zijne ingebeelde en belagchelijke Voorredenen.

Agatha, of het Grafgewelf; naar het Hoogduitsch van AUGUST LAFONTAINE. *II Deelen. Met Platen. Te Leyden, bij* A. en J. Honkoop. *In gr. 8vo. Te zamen* 720 *Bl.* *f* 6-10 :

Die eenen regt onderhoudenden Roman lezen wil, in eenen goeden smaak geschreven, vol belangrijke en ingewikkelde gebeurtenissen, gedurende het hopen, verlangen en wenschen, en eindelijk genieten, bij den handel der liefde, en daarop gelukkige, vrolijke ontknooping, bij welke slechts één enkele schelm voorkomt, die zijn loon krijgt, neme vrijelijk dit verhaal in handen, hetwelk hem in kennis brengt met de tot de meestmogelijke hoogte in liefde en vriendschap opgewondene harten, en hij zal zijn uur van uitspanning met vermaak doorbrengen, en meer dan eens zijne geestdrift voor het goede voelen opgewekt. Als voortbrengsel der kunst kan men

mede tevreden zijn over de verdichting; en bij al het dikwijls herhaalde: „ hoe het toch zoo komen, zoo in de war komen, en toch eindelijk nog te regt komen kan?" moet men echter toestaan: volstrekt onmogelijk is het niet; en dit is toch wel het éénige, dat men te dezen aanzien in de romanwereld eischen kan. Agatha, de heldin des verhaals, is de éénige schoone en gelukkige beminde niet; hare vriendinnen hebben niets minder bekoorlijks en geen minder geluk. Maar de minnaars zijn ook zelve evenzeer belangrijk; en de ouders van allen zijn regt edele, voor elkander onderling berekende, lang vervreemde, en eindelijk zich wedervindende en gelukkige menschen. In één woord, om met den Schrijver zelven aan het slot, daar alles zoo heerlijk afliep, te spreken: „ de roman levert den ganschen Tooneel- „ toestel van alle natiën, verlorene en wedergevondene kin- „ ders, verzoende vrienden, de Duivel zelf was er ook in „ gemengd, en een Engel."

Wij wenschen der wereld vele zoo voortreffelijke menschen, en even braven gelijke even gelukkige uitkomsten. Heeft de Lezer smaak in LAFONTAINE's verhalen, en is hij er nog niet verzadigd van, zoo durven wij het hem ook bij dit *Grafgewelf* beloven, en het zal een onschuldig vermaak zijn.

Redevoering ter nagedachtenis van N. W. RAUWENHOFF, *in leven Med. Doctor, enz. enz. Uitgesproken in het Genootschap* Doctrina et Amicitia, *den* 18 *Maart* 1818, *door* H. HAAKMAN, *Med. Doct. Te Amsterdam, bij* P. den Hengst en Zoon. *In gr. 8vo.* 58 *Bl. f* 1 - 12 - :

Deze hulde aan een allezins achtingwaardig, hoogstverdienstelijk man, bewijs van wezenlijke vriendschap en opregte waardering, uitgesproken in eenen talrijken vriendenkring, en welke hulde inderdaad, ook als Redevoering, grooten lof verdient, durven wij gerust ter lezing aanprijzen; al is dan ook hier en daar de vorige Redenaar voor ons gevoel een weinig te weelderig en zwellend in zijnen stijl. Aan al de vrienden van RAUWENHOFF is voorzeker deze waardige viering van zijn aandenken welkom: Wie, voor het overige, werkelijke en werkzame verdiensten met dankbare hoogachting gevoelen kan, smaakt

maakt bij de lezing wezenlijk genoegen; en het voorbeeld van den waardigen overledenen kan niet anders dan tot navolging opwekken.

Verhandeling over een' nieuwen Contrôleur of Lucht-thermometer, door JAN CANTZLAAR, *Koopman te Rotterdam*, enz. *aan wien het Zeeuwsch Genootschap de Zilveren Medalje heeft aangeboden. Te Middelburg, bij* S. van Benthem. *In gr. 8vo.* 17 *Bl. f* :-11-:

Even voorzigtig als het geleerde Genootschap, willen wij geenszins verstaan worden, al de in deze Verhandeling vervatte stellingen volkomen toe te stemmen en als de onze aan te nemen. Het werktuig is, volgens den uitvinder zelven, niet tot *scheikundige* proefnemingen, maar alleenlijk voor dagelijksche waarnemingen van de temperatuur des dampkrings bestemd. De dampkringslucht is voor den thermometer de meest verkieslijke vloeistof; de Lucht-thermometer van C. DREBBEL, die niet slechts door de warmte, maar ook door de drukking des dampkrings wordt aangedaan, kon niet als thermometer dienen, en is daarom ook in onbruik geraakt; de uitvinding bestaat in eene kleine toevoeging aan den *Controleur-barometer*, door namelijk boven aan de controleurpijp een' glazen *cilinder* of *bol* te doen blazen. De wijze der vervaardiging van het werktuig wordt aangewezen, en een paar bedenkingen opgelost; eene afteekening maakt alles duidelijk. De voordeelen van dezen Thermometer zijn: 1) de meerdere grootte der graden; 2) de meerdere gevoeligheid; 3) grootere gemakkelijkheid van waarneming; en 4) de mindere invloed van de terugkaatsing der stralen door muren of schuttingen.

Lektuur voor Vrouwen in den beschaafden Stand. Te 's Gravenhage, bij de Wed. J. Allart en Comp. 1820. *In 18mo.* 240 *Bl. f* 3-15-:

Ziet daar eene proeve, die jaarlijks met twee soortgelijke stukjes zal worden voortgezet, bijaldien maar eene voldoende

de inteekening den goeden aftrek waarborgt. Bij het eerſte ſtukje wordt dan telkens; gelijk bij het tegenwoordige, een Almanak voor dat jaar gevoegd. Wij durven der ſchoone Sekſe wel aanraden, dit eerſte ſtukje met aandacht in te zien; en het zou ons zeer bevreemden, zoo een aantal waardige Vrouwen en lieve Meisjes niet werd opgewekt om deze onderneming aan te moedigen. Behalve het bevallige titelvignet, is dit eerſte ſtukje verſierd met eene fraaije en net bewerkte afbeelding van HILLEGOND WENSSEN, Echtgenoote van Mr. ROMBOUT HOGERBEETS, vervaardigd naar de oorſpronkelijke ſchilderij bij Mr. J. SCHELTEMA; ſoortgelijk plaatje wordt bij ieder volgend deeltje beloofd, en de uitvoering van het werkje, op best velin papier, met eene nieuwe brevier letter, doet eer aan de drukpers. Maar, dit moge uitlokken, met reden zullen onze Lezereſſen naar den inhoud meer nieuwsgierig zijn. Een loffelijke naijver, ten betooge, dat, ten aanzien van ſmaak en uitvoering bij zoodanige kleine lektuur, de Hollander voor geene andere Natie behoeft onder te doen, zette de Uitgevers aan; zij vonden meer dan éénen beoefenaar der fraaije letteren, die hen ter hand ging; en daar zij hope hebben van meerdere hulp, ook van andere bekwame en bevoegde vaderlandſche Vernuften, gelijk zij die allen uitnoodigen, en in het bijzonder ook de ſteller der Inleiding dit aanzoek aan onze vaderlandſche Vrouwen herhaalt, zoo vertrouwen zij, in het vervolg niet dan oorſpronkelijke ſtukjes te zullen geven, daar zij nu nog zich ook van eenige verdienſtelijke overnemingen bediend hebben. Deze overnemingen meenen wij vooral onder de dichtſtukjes herkend te hebben. Eene aangename, bevallige, onderhoudende en leerzame lektuur, voor verſtand en hart, aan onze Vrouwen en Meisjes te geven, is het lofwaardig doel.

Alles wordt in vijf rubrieken gerangſchikt: I. *Vrouwelijke Aangelegenheden, Betrekkingen, Pligten en Genoegens.* Hiervan ontvangen wij thans: 1) *Beſchaving der Vrouw.* (Zoo is het opſchrift, en zoo wordt dit ſtukje ook boven iedere bladzijde aangewezen, tot bl. 25 toe, waar men in het meervoud *vrouwen* leest; en dit bovenſchrift laat men alzoo dan ook bij de twee nog volgende ſtukjes, tot I behoorende, voortloopen: dit is eene kleine vergisſing; echter, daar men bij deze ſoort van werkjes, ook wat het uiterlijke betreft, zeer keurig moet zijn, wilden wij dezelve aanwijzen.) 2) *Het oorſpronkelijke en verbasterde vrouwelijk Karakter.* 3) *De Vrouw beheerscht den Man.* Deze opſtellen zijn alle zeer lezenswaardig, en waarlijk, zonder laffe vleijerij, uitlokkend voor de Sekſe. II. *Natuurkundige Onderwerpen.* Eene kleine, maar fraaije verhandeling over het Licht. III. *Levensſchetſen van voorname Nederlandſche Vrouwen.* Hier nu eenig-lijk die der waardige matrone, welker beeldtenis het boekje verſiert. (Het Latijnſche grafſchrift van GROTIUS is juist niet voor vrouwen en meisjes; maar broeder- of manlief mag het

het werkje ook wel eens inzien, en de vertaling van BRANDT, is er bijgevoegd.) IV. *Dichtstukjes en Gezangen.* Nog al een aantal, van ongelijke, maar echter alle van meer dan middelmatige waarde. V. *Kleine Romans en Verhalen.* 1) *De Miskenning.* Nog al uitvoerig, en van zoodanig eenen inhoud, dat wij allen elkander miskennenden echtgenooten zoodanig eenen vaderlijken vriend, als hier alles te regt brengt, toewenschen. 2) *Het eerste Nachtviooltje, of de keuze eener Vriendin.* Een kort, maar lief en leerzaam verhaal.

Onze Schoonen mogen zelve proeven; zij ontvangen hier noch ongezond, noch wansmakelijk voedsel. Het werkje vindt, des twijfelen wij niet, voorzeker zijn Publiek, en alzoo de Uitgevers voldoende aanmoediging.

Fabelen van FENELON, *uit het Fransch vertaald en met Aanteekeningen vermeerderd, door* H. J. MERRMAN VAN DER HORST, *Schoolonderwijzer te Tongeren. Te Deventer, bij* J. W. Robijns. *In kl. 8vo. 152 Bl. f* :-8-:

De vertaler dezer Fabelen van den beroemden FENELON heeft zich door dezen zijnen arbeid bij de Nederlandsche jeugd zeer verdienstelijk gemaakt. Dezelve toch zijn, gelijk men ook van eenen FENELON niet anders verwachten konde, aangenaam en zedelijk onderhoudend. Maar inzonderheid zijn de, meest mythologische, aanteekeningen van den vertaler, achter het boekje, voor kinderen van veel belang; want in de mythologie behoort men niet geheel onkundig te zijn, wil men niet dikwijls stuiten; en de *metamorphosen* van OVIDIUS zouden wij in een boekje voor kinderen *niet* hebben aangehaald, en zulks om redenen, die wel te bevroeden zijn, en om welke wij dus liever zien, dat de kinderen mythologie uit aanteekeningen achter hunne boekjes leeren, dan uit OVIDIUS. Ook is, in zulke geschriftjes, de uiterste naauwkeurigheid, bij de opgaaf der namen van Schrijvers, noodig; en SHAKSPERE, in plaats van SHAKESPEARE, ook niet onder de drukfouten genoteerd, hinderde ons. PHILIPS II hadden wij gaarne wat *puntiger* ten aanzien van ons vaderland voorgesteld gezien. Dat het *niet wel te gelooven* is, dat een *Sater* tegen den H. HIERONYMUS zoude hebben gesproken, staat er wat zonderling (bl. 121); en dat de Joodsche fabel, aldaar vermeld, bezijden de waarheid is, sprak, dacht ons, van zelf. — Deze vlekken zijn intusschen, in vergelijking der waardij van het overige, van geen belang; daarentegen is, b. v., de uitweiding, bl. 117, over het verband tusschen mythologie en bijbelsche overlevering, zeer geschikt, om kinderen van deze, zoo gewigtige, zaak een algemeen denkbeeld te geven.

BOEKBESCHOUWING.

Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk; door A. IJPEIJ, *Doctor en Hoogleeraar der Godgeleerdheid te Groningen, en* I. J. DERMOUT, *Secretaris van de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk en Predikant te 's Gravenhage. Iste Deel. Te Breda, bij* W. van Bergen en Comp. 1819. *In gr. 8vo. LX,* 554, *en de Aanteekeningen* 268 *Bl. f* 8-10-:

In het Mengelwerk der *Vaderlandsche Letteroefeningen* van 1817, bl. 649 en 650, verklaarde Recensent te verwachten, dat, in het hier aangekondigde werk van de Heeren IJPEIJ en DERMOUT, *onpartijdigheid* de pen zou voeren. Met het hoogste genoegen betuigt hij thans, zijne verwachting welgegrond bevonden te hebben. Als hij slechts het noodige aftrekt van de, naar zijn oordeel, te hooge verdienste, welke hier, gelijk in andere geschriften van den Hoogleeraar IJPEIJ, aan Nederland en eenige Nederlandsche mannen, wegens het geheele werk der Hervorming, wordt toegekend, als ware deze daaruit en daarvan *eeniglijk* hervoortgekomen, moet hij erkennen, dat alles, naar zijn inzien, met de grootste onzijdigheid is geschreven. Hij geeft deswege te eer aan dit werk den hoogsten lof, omdat de geachte Schrijvers, met eene verwonderenswaardige nederigheid, denzelven, in hun Voorberigt, hebben afgewezen, op grond van overtuiging, dat zij hier en daar nog wel zouden hebben misgezien, en er leemten in hun werk zouden zijn overgebleven. Gematigdheid en onzijdigheid toch, schoon tot het zien en erkennen van waarheid gereedst leidende en onontbeerlijk, waarborgen echter geene onfeilbaarheid. En is dwaling, gelijk zij is, van alle menschelijk werk onafscheidelijk, zij eischt altijd verschooning, wanneer blijkt,

dat men opregt waarheid gezocht, en genoegzame vlijt heeft aangewend, om ze te vinden. Alleen dán, wanneer verwaandheid, onkunde en verwaarloosd onderzoek tot valschheid leiden, verdient zij bestraffing, en verbeurt zij allen lof, dien men zich anders zou hebben mogen verwerven. Dit is, zooveel wij zien kunnen, hier nergens het geval. Bescheidenheid, grondige kennis, en oplettende, hier en daar misschien wat al te omslagtige, overweging van zaken, heerschen allerwegen, en het gansche werk bevat een' schat van kerkelijke geleerdheid, waarover men zich verbaast. Nu en dan schijnt alleen eenige vooringenomenheid en het feilen van het oordeel eenigen misslag te veroorzaken: en wie is daar vrij van? Wij herhalen dan: het werk, dat bovendien zoo vele misslagen van anderen verbeterd, en zoo veel, dat tot hier toe duister was, in het licht gezet heeft, verdient, te dezen aanzien, allen lof. Dan, ter boven aangehaalde plaatse uit de *Letteroefeningen*, wenschte Recensent ook, dat de geëerde Schrijvers zich met dit werk *langzaam* mogten *haasten;* en dat aan dezen wensch, even als aan zijne voorgemelde verwachting, voldaan zou zijn, kan hij, als hij opregt zijn gevoelen zal zeggen, niet verzekeren. In tegendeel dunkt het hem, ginds en elders, blijken te dragen van met te grooten spoed vervaardigd te zijn. Hij vreesde reeds, dat hij dat bevinden zou, toen hij in het Voorberigt las, dat het werk in Slagtmaand van 1819 al meer dan twee jaren was op de pers geweest, en hij daaruit scheen te moeten opmaken, dat het deels gelijktijdig geschreven en gedrukt werd. Het geheele ontwerp schijnt hem niet met gewenscht overleg gemaakt, noch eene laatste schaaf (zoo als men zegt) daarover gegaan te zijn. Althans daaraan schrijft hij de vele herhalingen toe, welke in het werk voorkomen, en in het vervolg nog wel noodzakelijk zullen moeten voorkomen; daaraan, dat het verhaal hier en daar omstandiger dan elders, en ten aanzien van de orde dikwijls gebrekkig is; daaraan, dat men niet bepaald zeg-

zeggen kan, hoe ver het ga, en waar het vervolg zal moeten aanvangen, — van den aanvang, namelijk, of van het einde, van LEYCESTER's bewind. Schier de helft van het geheele werk, bevattende de *inrigtingen* in de Nederlandsche Hervormde Kerk, met al wat daartoe behoort, hadden wij hier niet gewacht; van oordeel zijnde, dat dit eerst had moeten komen, als het geschiedkundig deel, in zijn geheel, gegeven was, wanneer zeker eene menigte der, altijd verdrietige, herhalingen afgesneden geweest zou zijn. — Doch het wordt tijd, dat wij het werk, door eene, zoo naauwkeurig mogelijke, opgaaf van deszelfs inhoud, waartusschen wij (opdat onze Lezers meer in staat mogen zijn *het geheel* te beoordeelen) onze aanmerkingen vlechten zullen, nader kennen leeren.

Na eene Lijst van vele honderden van Inteekenaren, en eene Opdragt aan *Zijne Excellentie den Heer Baron* VAN PALLANDT, *Directeur-generaal voor de zaken van den Hervormden en andere Eerdiensten, uitgezonderd den Roomschkatholijken, enz. enz.* volgt een Voorberigt, en daarna het werk zelf, welks *eerste Afdeeling*, van bladz. 1 tot 47, behelst *voorloopige Aanmerkingen, betrekkelijk de Geschiedenis van de Hervorming der Christelijke Kerk.* — Deze aanmerkingen moeten voornamelijk dienen ten bewijze van hetgene de Heer IJPEIJ elders beweerd heeft, dat het licht, waarvan de Hervorming der Kerk het gevolg geweest is, *alleen* is uitgegaan uit Nederland, en aan Nederlanders te danken was. Wat nu hier, ten aanzien van LAURENS KOSTER en zijne uitvinding der *Boekdrukkunst*, gezegd wordt, beamen wij volkomen; maar wat vooral wegens onze zeker hoogstverdienstelijke landgenooten GEERT GROETE en ERASMUS (aan welke iets van den lof, die hun *regtmatig* toekomt, te ontnemen, wij voor heiligschennis houden) hier op nieuws beweerd wordt, dat namelijk de eerste de éénige verbeteraar van het hooge en lage schoolwezen, en de laatste de éénige hersteller der wetenschappen en letteren, en

de eerste en grootste Hervormer zou geweest zijn, — dit houden wij voor overdreven. Wij wederspraken dit voorheen, in deze *Letteroefeningen* voor 1817., Iste Stuk, bl. 631 env., en voor 1818, Iste Stuk, bl. 719 env. Men tracht het hier (naar ons oordeel ter ongeschikte plaatse, althans met eene geheel ongepaste uitvoerigheid) te wederleggen. Het is wonderlijk. Wij dachten, het was onwederleggelijk. En dat denken wij nog, schoon hier (wie weet hoe dikwijls) herhaald wordt, dat het nu wel uitgemaakt zal zijn, dat wij ongelijk hadden, en dat alle onbevooroordeelden dit nu wel zullen toestemmen. Doch wij laten ons daarover nu niet verder uit, ons voorbehoudende, om dit, bij eene andere gelegenheid, te doen.

De *tweede Afdeeling* behelst de *Geschiedenis van de Hervorming der Christelijke Kerk in de Nederlanden*, van bl. 47 tot 161, en loopt tot op den afstand van KAREL V van de regering.

De *derde* verhaalt de *Geschiedenis van de stichting der Hervormde Christelijke Kerk* in dezelfde landen, van bl. 161—294, en gaat tot op den dood van WILLEM I. — Van dit geschiedverhaal laat zich geen doorgaand verslag geven. Op deszelfs vorm zou niet weinig zijn aan te merken; doch ons bestek gedoogt niet, dat wij in bijzonderheden treden. De bewerking is niet gelijkmatig. Hier weidt het verhaal uit, daar is het zeer te zamen getrokken, ook wanneer het wel wat breeder gaan mogt. Het volgt de orde des tijds, maar springt dikwijls in denzelven (somtijds tot in *onze* eeuw) vooruit, en verzaakt nu en dan het geheele karakter van geleidelijke geschiedenis. Zoo doet het vooral van bl. 265 tot 293, inzonderheid in datgene, waar uitvoerig gehandeld wordt over *kloosterlijke*, *geestelijke* en *kerkelijke goederen*. Dit alles, dunkt ons, behoorde hier niet, en had, of onder eene volgende, of onder eene afzonderlijke *rubriek*, gebragt dienen te worden. Dit alles neemt niet weg, dat hier zeer veel voorkomt, waarop onze hiervoor gegevene lof, in den uitgebreidsten zin,

van

van toepasfing is. Daartoe behoort vooral het berigt wegens de *Doopsgezinden*, (fchoon wij denken, dat het, zonder iets wezenlijks te verliezen, beknopter had kunnen zijn) — dat wegens de gevoelens en de onderlinge verdraagzaamheid der eerste Hervormden, — dat wegens de oproerigheden der Gentenaars onder HEMBYZE, en derzelver gevolgen voor de Hervorming, enz.

Het verhaal van de *ftichting der Waalfche Kerk in Nederland*, onder de *vierde Afdeeling*, van bl. 294—307, behaagt ons om zijne meerdere kortheid; doch het loopt mede het hoofdverhaal vooruit, en vermeldt niet flechts hare ftichting, maar ook hare uitbreiding, tot op de herroeping van het *Edict van Nantes*. — Op bl. 300, in den laatften regel, zoude de invoeging van het woord *Roomschgezinde*, vóór dat van *Walen*, de duidelijkheid bevorderen.

De *vijfde Afdeeling* geeft ons *Hiftorifche Merkwaardigheden, tot nadere opheldering van de ftichting der Nederlandfche Hervormde Kerk*, van bl. 307 tot 337. Hiervan den geheelen inhoud opgeven, kunnen wij niet. Er wordt voornamelijk breeder uit elkander gezet, hoe *Luterfchen* en *Wederdoopers*, die in Nederland de eerfte Hervormden waren, waarbij zich vervolgens *Zwinglianen*, en later *Kalvinisten*, voegden, in den beginne broederlijk vereenigd waren; hoe de eenigheid met de *Wederdoopers* verbroken werd, toen vele hunner (waaronder echter ook flechts *Luteranen* en *Zwinglianen* hunne rol fpeelden) oproerig werden; hoe de *Luterfchen*, eerst den grootften, daarna den kleineren hoop uitmakende, als de gematigdfte, bij de Wethouders der fteden, die meest *Zwinglisch-* en *Melanchthons-gezind* waren, in het meeste aanzien ftonden; hoe de *Zwinglianen* en *Kalvinisten* daarom gaarne onder den naam van *Luteranen* fchuilden, en omtrent de leer van het H. Avondmaal zeer veel aan hen toegaven, hetgene WILLEM I en de verbondene Edelen te vergeefs rieden, dat men algemeen doen zou; hoe de fcheuring in Duitschland ook hier hare kwade gevolgen had, en al

 de

de *niet Luterschen* zich daarop vereenigden met de *Waalen*, en de belijdenis van GUIDO DE BRES aannamen, waarbij zich de *Melanchthonianen* voegden, hetgene het getal der *Luterschen* zeer deed afnemen; hoe de Nederlandsche Hervormden, bij en na ALVA'S komst, verstrooid werden, zich daarna weder verzamelden, en WILLEM I zich bij hen voegde; hoe zich vervolgens ook de *Luterschen* hier vestigden, waarbij inzonderheid wegens hunne gemeenten van *Woerden* en *Kuilenburg*; eindelijk, hoe ook de *Doopsgezinden*, die velen tegen zich hadden, door WILLEM I. beschermd, en door 's lands Staten gehandhaafd werden; schoon zij hier en daar veel leeds hadden te verduren.

In de *Historische Aanmerkingen over de Kerkeördening, onder de Nederlandsche Hervormden ingevoerd*, komt, in de *zesde Afdeeling*, bl. 337—361, voor, het berigt wegens de onderscheidene ontwerpen, daarvan van tijd tot tijd gemaakt, — de verschillende beginselen, waarvan de geestelijkheid en de regering daarbij uitgingen, — de aanhoudende onaangenaamheden daarover, en de verwarringen, daaruit in *Vlaanderen*, en daarna in *Holland* enz., onder LEYCESTER, ontstaan, — schandelijk gedrag der Hervormde Kerkelijken van dien tijd, vooral in *Vriesland*, — en wat er alverder over de Kerkeördening is voorgevallen, en hoe het, sedert, tot de tegenwoordige inrigting, in de verschillende gewesten, gekomen is; waarbij wij opmerken, dat, op bl. 353, reg. 12, het woord *Utrecht*, gelijk uit het vervolg duidelijk blijkt, bij misslag is uit de pen gevloeid. Nog merken wij aan, dat, hetgene van bl. 348—352 voorkomt, ons dunkt, hier, in het berigt wegens de Kerkeörde, kwalijk geplaatst te zijn, en, als vervolg der geschiedenis, met de noodige verandering had dienen ingevlochten te worden in het vorig verhaal, op bl. 258 of daaromtrent.

In de nu volgende *zevende Afdeeling*, bl. 361—427, worden *Historische Aanmerkingen* gemaakt, *over het bestuur der Nederlandsche Hervormde Kerk*. Daar zich dit

dit bestuur naar de Kerkeördeningen regelt, volgt van zelf, dat hier weder niet weinig herhaling voorkomt. Wij achten het noodeloos, het beloop dezer aanmerkingen bijzonder op te geven, en melden alleen, dat de Heeren Schrijvers van dit werk de overdrevene gevoelens van KALVIJN en VOETIUS, óver de oppermagt der Kerkelijken ten aanzien der Kerk, wraken, en zich voor het gematigder begrip, waarnaar de Regering zich steeds rigtte, verklaren. — Voorts wordt hier ook gehandeld over de opleiding tot en de beroeping van Leeraren, over het onderscheid tusschen *Predikanten* en *Profeten*, over *Proponenten*, hunne *examina*, bevestiging van Predikanten, hunne beroeping, (men ziet, dat de orde niet zeer geregeld is) over het *jus patronatus*, vooral in *Vriesland* (verbazend omslagtig) enz. In hoe verre dit alles hier te zijner plaatse sta, laten wij daar; maar, zoo ja, dan hadden, dunkt ons, de bijzonderheden van bl. 265 hier behoord.

De Godsdienstleer der Nederlandsche Hervormde Kerk is het gewigtig onderwerp der *Historische Aanmerkingen*, in de *achtste Afdeeling*, van bl. 427—479. Derzelver beloop is dus: In de eerste dertig jaren van de Hervorming der Nederlandsche Kerk was de Godsdienstleer der Protestanten onvast en wankel. In de hoofdzaak was men het eens; omtrent min belangrijke stukken verschilde men, gelijk ERASMUS, LUTHER, ZWINGLI en vervolgens KALVIJN verschilden. De Walen waren eerst *Lutersch-*, na 1532 *Kalvijnsch-*gezind. — Over de vroegste godsdienstige geschriften, waarnaar zich de gevoelens in de Noordelijke gewesten rigteden. — De *Katechismus van* KALVIJN, bij de Walen al spoedig na de uitgaaf aangenomen, niet zoo ras bij de Nederlandsch-Duitschen, die tot het midden der zestiende eeuw *Zwinglisch* waren, en eerst den Katechismus van A LASCO, den kleineren van MICRON, en des laatsten *Korte Ondersoekinge des Geloofs*, waarin de leer des H. Avondmaals begrepen was, (alles in den geest van ZWINGLI) gebruikten. Tot

 1619

1619 toe was de leer der Nederlandsche Hervormde Kerk, ten aanzien van het Avondmaal, ongelijk aan zich zelve, ja zij was het nog lang daarna, en zij is het nog heden, daar haar formulier, om die plegtigheid te houden, verschilt met de Nederlandsche Geloofsbelijdenis en den Heidelbergschen Katechismus. Zelfs ten aanzien van de Voorverordening en Voldoening zoowel, als van het H. Avondmaal, was de leer der Nederlandsche Hervormde Kerk, op ruim de helft der zestiende eeuw, *Zwinglisch*. Daarna vereenigden zich de Nederduitschen al meer en meer met de *Kalvinische* Walen, verdragende elkander niet alleen, maar zich tot ééne Kerkgemeenschap verbroederende. — Volgens de *Symbolische Leerboeken*, later *Formulieren van Eenigheid* genoemd, (zijnde de *Nederlandsche Geloofsbelijdenis* en *Heidelbergsche Katechismus*, welke in en na 1566 werden aangenomen) waren de Nederlandsche Hervormden *Kalvinisten*; maar, volgens de *Liturgische Kerkschriften* waren zij *Zwinglianen*, en zoo zijn zij dus nog, als deels *Kalvinisten*, deels *Zwinglianen*, aan te merken, hoezeer zij elkander, vooral in het voorst der zeventiende eeuw, bestreden hebben. — Berigt wegens de *Nederlandsche Geloofsbelijdenis* en den *Heidelbergschen Katechismus*. Hoe, door wien, en waartoe zij werden opgesteld. Niet, om een *regel des geloofs* te zijn. Zelfs een *formulier van eenigheid* was de *Nederlandsche Geloofsbelijdenis* niet van den beginne aan. Zij werd het eerst in 1566; maar daarom nog geen *geloofsregel*. Dit te zijn, had zij nooit bedoeld, en zij werd het eerst later, *niet openlijk*, *maar heimelijk*, *naar de averegtsche denkbeelden van sommige heetgebakerde geestelijken*, *alleen door de verbittering der gemoederen tegen anders gevoelenden*. Ook het doel harer onderteekening was niet, dat men zou verklaren, *wat men geloofde*, maar *wat men zou leeren*. — Hoe men op de *Leycestersche* Synode, in 1586, schoon het den Staten niet geviel, de vaststelling verkreeg, dat zij onderteekend moest worden, op bedreiging van afzet-

zetting, zonder echter, vóór 1619, zijn oogmerk daarmede te bereiken. — Overeenstemming der Nederlandsche Geloofsbelijdenis met de Fransche. — Berigt wegens deze. — De *Heidelbergsche Katechismus*. — Hoe die, in de Nederlanden, allengs tot dat aanzien is gekomen, dat hij algemeen is aangenomen, schoon niet algemeen onderteekend vóór 1619. — *Formulieren van onderteekening*, toen ontworpen. — De Waalsche Leeraars onderteekenen den *Katechismus* niet; maar de *Geloofsbelijdenis*, de *Dordsche Kanons*, en, sedert 1686, zekere *bepalingen omtrent de leer der voorverordening en de verdorvenheid der menschelijke natuur*. — De leer der Nederlandsch-Duitsche Hervormde Kerk was dan, in den beginne, *Lutersch-Erasmiaansch*, wat later *Erasmiaansch-Zwinglisch-Melanchthoniaansch*, en is daarna *Zwinglisch-Kalvinistisch* geworden, „zonder dat het volk en vele leeraars het wisten, terwijl sommigen het niet, en anderen het wel weten wilden, waaruit verdeeldheden ontstaan zijn, die op scheuring zijn uitgeloopen." De Nationale Synode van 1619 heeft *het echt Kalvinische met het te weinig verstane Zwinglische zoeken te vereenigen*, en daarom de *Liturgische schriften*, die in den geest van ZWINGLI gesteld zijn, niet naar de Geneefsche gevoelens veranderd. „Hadden, vóór dien tijd, van den beginne af aan, „de Kalvijnschgezinde leeraars zich zoo uitgedrukt „als de Dordsche Synode leden, en hadden Zwing„lischgezinden niet de oorspronkelijke gevoelens van „hunnen aanhang te verre getrokken, zoo zouden „welligt beide partijen het harnas niet tegen elkander „aangetrokken, maar elkander wel verdragen hebben." Vele Hervormde Leeraars hebben ook na 1619 de betwiste leerpunten verder, dan de Dordsche Vaders, gedreven, en zich veroorloofd, bij het gebruik der Liturgische schriften, daarin willekeurige veranderingen te maken, en zich van sommige gebeden niet meer te bedienen. — De Waalsche Kerk is altijd *Kalvinisch* gebleven.

Van

Van bl. 479—521 wordt, in de *negende Afdeeling*, over den *openbaren Godsdienst der Nederlandsche Hervormde Kerk*, dat is over prediken, bedienen der Sacramenten, onderwijs uit den Katechismus, en gebeden, gehandeld. (Het *gezang* wordt wel mede, gelijk het tot den *openbaren Godsdienst* behoort, genoemd; doch daarvan komt hier niets voor. Men spreekt daarvan onder de volgende Afdeeling, die de *Liturgische schriften* ten onderwerp heeft, waar het, dunkt ons, niet behoorde.) Hier wordt de geheele inrigting van den openbaren eerdienst, onder de Nederlandsche Hervormden, in den vroegsten tijd, beschreven, van elk van deszelfs deelen afzonderlijk gesproken, welke veranderingen daarin van tijd tot tijd gemaakt werden gemeld, enz. Ook van de Kerktucht, en het sluiten en ontsluiten van het Hemelrijk, — van het eerst in het geheel niet vieren, daarna plegtig vaststellen der viering van Kers-, Paasch- en Pinkster-feesten, zelfs gedurende twee dagen, en van het prediken op Nieuwjaars- en Hemelvaarts-dagen, wordt gehandeld. Zelfs van het *bijzonder* katechetisch onderwijs, dat bezwaarlijk tot den *openbaren Godsdienst* kan betrokken worden, — van het aannemen van ledematen, — van de eerst afgekeurde, daarna ingevoerde, orgelmuzijk in de kerken, en eindelijk van de afkondigingen van den predikstoel, na geëindigden Godsdienst, wordt verslag gedaan.

De laatste of *tiende Afdeeling* gaat, van bl. 521—554, over de *Liturgische schriften*. — Wat men er door te verstaan hebbe, van waar zij oorspronkelijk zijn, hoe zij zijn ingevoerd, enz. wordt gemeld. Op de Synode van Holland en Zeeland van 1574, *waar de Zwinglianen den boventoon hadden*, werd bepaald, geene andere te gebruiken, dan die achter den Katechismus gedrukt waren; doch men liet het, op de Nationale Synode van 1581, vrij, om zich, in de tweede vraag van het, in 1574 aangenomen, *formulier des Kinderdoops*, al dan niet aan de woorden, *de leer, die hier geleerd wordt*, te houden. Hierover wordt te regt de wijsheid der Syno-

node geprezen, die de uitbarsting van geschillen tusschen *Kalvinisten* en *Zwinglianen* voorkomen wilde, en daarbij herinnerd het deswege, in 1613, gebeurde met UITENBOGAARD en EPISCOPIUS, te Amsterdam, waar de Leeraars PLANCIUS en VAN DER HEIDEN niet zoo wijs en gematigd waren als de Synode. — Volkomen gezag verkregen deze geschriften eerst in 1619, toen orde gesteld werd op derzelver revisie. Zij werden doorgaans slordig gedrukt, en, zelfs als daartoe besloten was, voor het vervolg niet genoegzaam gezuiverd. — Derzelver lof. — Nog wordt gehandeld van de *Evangelieboeken*, op de scholen gebruikt, — van *Bijbelvertalingen*, (waarvan reeds breed gesproken was op bl. 110—113, hetgene hier gedeeltelijk herhaald wordt) — inzonderheid van UTENHOVEN's vertaald Nieuw Testament, dat regtmatigen lof erlangt, — en eindelijk van het *Psalmgezang*, vooral van de *armzalige* en *kreupele* berijming van DATHEEN, die, zeker niet naar verdienste, alle andere verdrong, — van MAROT's en BEZA's psalmen, bij de Waalsche gemeenten aangenomen, — van den voormaligen afkeer van andere kerkliederen, en van de vergeefsche pogingen, om die in te voeren.

Nu hebben wij nog te spreken van de *Aanteekeningen*, welke, in grooten getale, bij dit werk gevoegd, doch niet onder den tekst geplaatst, maar, hetgeen wij zeer goedkeuren, in een afzonderlijk boekdeel van wel 268 bladzijden, met eene kleinere letter gedrukt, verzameld zijn, zoodat men ze, onder het lezen, naast zich hebbende, gemakkelijk kan raadplegen. Behalve de aanwijzing der Schrijveren, waarvan men zich in het opstellen van dit werk heeft bediend, bevatten zij alles, wat men, tot opheldering, bevestiging, uitbreiding enz., noodig geacht heeft bij het geschrevene te voegen, en hier en daar zelfs vrij breede berigten wegens zulke bijzonderheden, als men in den tekst zelven gemeend heeft niet te kunnen opnemen. Men vindt ook daarin veel keurigs, en alles in denzelfden geest

als

als het werk gesteld. Zij zijn een voortreffelijk gedenkstuk van der Schrijveren vlijt en uitgebreide belezenheid, in het vak, dat zij bearbeid hebben.

Wij sluiten dit verslag met te zeggen, dat wij, onder het lezen van andere werken van den Heer IJPEIJ, zoowel als van het tegenwoordige, (want zijn Ed. alleen schijnt hier de pen gevoerd te hebben) meermalen gedacht hebben aan de overeenkomst, welke zijn Hoogeerw. heeft met den door hem zoo hooggeschatten ERASMUS, daarin, dat hij, zoowel als deze, schielijk schrijft, en het geschrevene onverwijld uitgeeft. ERASMUS zelf erkende dit als een gebrek. *Fateor* (schrijft hij, *Opp. T. IX. p.* 556.) *me mea omnia praecipitare verius, quam edere. Sic est ingenium, et agnosco culpam;* en *p.* 879. *Quidquid edo, abortus verius est, quam partus. Hoc vitium mihi penitus insitum est. Non fero recognoscendi taedium, non premendi moram, non elimandi, quod deformatum est, diligentiam.* Doch wij herinneren ons hierbij, wat BEATUS RHENANUS, *in Vita* ERASMI, *apud* BATESIUM, *p.* 206, van hen zeide, die den grooten man deswege bitter verwijt deden, hetgene ten aanzien van den Hoogleeraar IJPEIJ van vrij wat toepassing is: *Proferant nobis in medium tot tamque utilia scripta, tam sancta, tam cordata, quot ab Erasmo Christianus orbis accepit.* Wie zich, door veelvuldig nuttig schrijven, eenigzins, als ERASMUS, verdienstelijk maakt, mag ook wel eenig deel hebben aan de verschooning van een gebrek, dat hij met *hem* gemeen heeft, en dat men *hem* gaarne vergaf. Mogt er zich echter niemand, in hooger graad, aan schuldig maken, dan ERASMUS!

Leerredenen, door HERMAN MUNTINGHE. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. *In gr.* 8vo. 304 *Bl.* *f* 2-10-:

Tien Leerredenen, welker inhoud als een zachte dauw in

in het gemoed van den lezer afdaalt. In de eerste treden wij met den keurigen, eenvoudigen spreker, met den grondigen Oosterling tot de beschouwing van de Natuur, naar aanleiding van het heerlijk natuurdichtstuk, den CIVden Psalm. Daar toont hij ons, den leidraad des gewijden Dichters volgende, Gods onbeperkte almagt, allesomvattende wetenschap, onnavorschbare wijsheid, alles vaderlijk verzorgende liefde, alles vervullende overaltegenwoordigheid, door ons het oog te doen opslaan naar den hemel, ons te doen herdenken de eerste vorming der aarde, en opmerken hare tegenwoordige inrigting, benevens die van alle schepselen, die haar bewonen, en dat deze alle ieder oogenblik van God afhankelijk zijn. Zoo vinden gereeden ingang de gezindheden, die de spreker, op grond van deze beschouwing, van ons eischt, en worden wij zachtelijk bestuurd, om op te volgen zijne raadgevingen ter verwerving van deze gezindheden. — In de tweede worden wij gestemd tot dat gevoel van Gods alwetendheid en alomtegenwoordigheid, hetwelk den Dichter van den CXXXIXsten Psalm bezielde, toen hij, waarschijnlijk in een tijdstip, dat hij door zijne vijanden bij Saul werd aangeklaagd, alsof hij hem naar kroon en leven stond, door dezen werd vervolgd, in woestijnen zijn heil moest zoeken, en, misschien in eene bergspelonk, door de duisternis overvallen, inzonderheid de 18 eerste verzen van dien Psalm zamenstelde. — In de derde, over Spr. XXX: 1—6, vinden wij de belangrijke aanmerking, dat de woorden: *tot Ithiel, tot Ithiel en Uchal*, met eene kleine verandering der Hebreeuwsche klankstippen, dus kunnen vertaald worden: *Ik bezwijk, o God! ja ik bezwijk, o God! en heb mij stomp gedacht*; ingevolge welke vertaling dan de zaken, die in den tekst liggen, deze zijn: 1. Welke moeite de mensch ook aanwende om na te denken over God, deszelfs natuur blijft voor hem steeds onbegrijpelijk. 2. Hoe onbegrijpelijk God voor ons zij, zijn woord leert ons echter zoo veel van Hem, als genoegzaam is, om op Hem, in

in al onze nooden en voor al onze behoeften, een onfeilbaar vertrouwen te vestigen; en zoo veel van Hem te weten, is noodig en toereikend tot onze gelukzaligheid. 3. Dieper in de kennis der Goddelijke natuur te willen dringen, kan zelfs tot strafbare dwalingen verleiden. — De vierde (uitgesproken in den winter) behelst, uit Jez. XLV: 15, de troostleer, dat God, schoon Hij zich al eens verborgen houde, toch altijd het karakter behoudt van verlosser en heilaanbrenger, en herinnert, zoo tot onzen troost als tot onze leering, hoe wij jegens God, vooral in eenen tijd, waarin Hij zich zoo diep verborgen houdt, moeten gezind zijn. — De vijfde, naar Matth. XIII. 31 en 32, (de gelijkenis van het mosterdzaad) handelt over de ontwikkeling van het Christendom, langzaam, uit een klein en onaanzienlijk begin, tot verbazende uitgebreidheid en grootheid. — De zesde, naar Matth. XIII: 33, (de gelijkenis van het zuurdeesem) over de, wel krachtige, maar tegelijk dikwijls verborgene en stille, werking van het Evangelie tot veredeling en verbetering des menschdoms. — De zevende is over Matth. XXV: 1—13. (de gelijkenis der vijf wijze en vijf dwaze maagden.) In deze vinden wij de, voor de uitlegging van zoo menige plaats in de Brieven der App. gewigtige, en den Neologen den pas afsnijdende, aanmerking, dat, indien al de App. Jezus wederkomst nog bij hun leven verwachtten, zulks hun niet alleen niet schaden, in tegendeel waakzamer maken kon. — De achtste Leerrede, over Matth. XXV: 13, is toepassing op de vorige. — De negende heeft ten tekst Hand. IV: 32a. De eensgezindheid der eerste Christenen bestond in eensgezindheid in de *hoofdzaak* des Evangelies — in genegenheden of begeerten — in beginselen en oogmerken — in karakter of geaardheid. Schoone schets der eenheid, die *kan* en *moet* plaats grijpen! — De tiende handelt over 2 Cor. III: 1—3, en beschouwt eenige trekken van de voortreffelijkheid der werkingen van den H. Geest, zoo als die door Jezus Christus ons geschonken wordt, op het hart der menschen.

Ker-

Kerkelijke Redevoeringen en Aanspraken bij de opening en sluiting van de eerste Vergadering der Evangelisch-Luthersche Synode in het Koningrijk der Nederlanden, zoo door Z. Excell. den Heere Staatsraad, Directeur-generaal voor de zaken der Hervormde Kerk enz., als door G. H. LAGERS *en* J. SCHULTZ; *met een Voorberigt van den laatstgenoemden. Te Amsterdam, bij* B. Kramer en Zoon. 1819. *In gr. 8vo.* 144 *Bl. f* 1-10-:

Het belangrijk voorberigt geeft den dankbaren lof aan Z. M. voor Hoogstdeszelfs vaderlijke zorg, ook voor het Kerkgenootschap, van hetwelk hier sprake is, en toont de noodzakelijkheid der nu ingevoerde organizatie, ter naauwere vereeniging der Evang. Lutersche Gemeenten in dit Rijk, onder één gemeenschappelijk Kerkelijk bestuur; terwijl het tevens de geschiedenis van dezelve, en van de nu het eerst gehoudene Synode, opgeeft. De Aanspraken zijn, zoo als men die van zoo voortreffelijke mannen bij zoodanig eene gelegenheid verwachten mogt. De Redevoeringen, zoo ter opening der Synode door den Weleerw. LAGERS, als ter sluiting door den Weleerw. SCHULTZ, over *Ephez.* IV: 15, 16, en vs. 3—6, prijzen zich allezins aan, door eenvoudige welsprekendheid en overredende kracht; zoodat deze bundel niet alleen een aangenaam en blijvend aandenken is voor de Lutersche Gemeenten in ons vaderland, maar tevens hartelijke vreugde over den Christelijken geest, dien dezelve ademt, aan iederen weldenkenden zal geven, en deze geest zich bij iederen lezer krachtig zal voelen opgewekt en versterkt.

Hand-

Handleiding omtrent de Leerredenen over de Lijdensgeschiedenis des Heilands, jaarlijks te houden in de Hervormde Christelijke Gemeente, bijzonder ten platten lande. Door ALEXANDER DE KONING, *Predikant te Sliedrecht. Te Dordrecht, bij* J. de Vos en Comp. *In kl. 8vo. XII en 96 Bl. f* :-12-:

De Heer DE KONING heeft door de uitgaaf van deze Handleiding eenen wezenlijken dienst bewezen. Het is, namelijk, gelijk de Schrijver zegt, moeijelijk, de geschiedenis van het lijden des Heeren op eene gepaste wijze ter behandeling op den kansel te verdeelen. Hij helpt den Leeraar, die alleen staat, zulks doen op onderscheidene wijzen, het getal der lijdensteksten tot het mogelijkst kleine en mogelijkst groote gebragt, en laat eene duidelijke aanwijzing aangaande het gebruik van dit boekje hetzelve voorafgaan. Het is niet alleen voor den Prediker, maar ook voor de Gemeente; en wij wenschen, om het belangrijke der Lijdensgeschiedenis onzes Heeren, dat van hetzelve zoo algemeen mogelijk worde gebruik gemaakt; aan de vervulling van welken wensch wij ook niet twijfelen.

Handleiding voor het onderwijs in den Christelijken Godsdienst. Door G. BENTHEM REDDINGIUS, *Th. Dr. en Predikant te Assen, enz. Te Groningen, bij* W. Zuidema. *In kl. 8vo. 34 Bl. f* :-2-8

Dit boekje onderscheidt zich van de andere, ons bekende, daarin, dat het enkel teksten uit het N. V. ten bewijze aanvoert, en dezelve telkens achter ieder hoofdstuk eenvoudig opgeeft, opdat leeraar en leerling dezelve zouden naslaan, en het onderwijs alzoo tot het naslaan en het onderzoek van den Bijbel dringe. Het acht de bijbelsche geschiedenis reeds aan den leerling be-

bekend, en, den Natuurlijken Godsdienst mede vooronderstellende, bepaalt het zich alleen tot den Geopenbaarden, en houdt geloofs- en zedeleer vereenigd. Voor het overige doet het den Godsdienst kennen, als hebbende den gezegendsten invloed, zoowel op het tegenwoordig als toekomend leven; en heeft ook deze Handleiding dat stelselmatig aanzien niet, hetwelk bij menig ander leerboek zoo weinig uitlokt. Wij gelooven gaarne, dat de steller zelf niet alleen, maar ook menig ander, naar dezen leidraad goed onderrigten kan. Evenwel, wij voor ons, die zoo menig leerboek beproefd hebben, stellen dit niet boven, maar nevens vele andere, reeds in gebruik, en meenen, dat ieder onderwijzer best doet, met zich niet aan een en hetzelfde boekje, en bij iederen leerling, te binden. De ondervinding leerde ons, dat men bij velen niet vooronderstellen kan, hetgene dit boekje vooronderstelt, en ook dáár, waar die vooronderstelling geldend is, doorgaans toch op het hier verzwegene terugwenken moet; hetgene vooral ten aanzien der Bijbelgeschiedenis, en om het eigen Bijbelonderzoek te bevorderen, zoowel als om het bevattelijke en bruikbare, wel eenige meerdere aanwijzing in het leerboekje zelf verlangen doet. Onder de nieuwere leerboekjes, die wij iederen leeraar verzoeken in te zien, en hetwelk, bij sommige leerlingen gebruikt, zeer goede diensten zal doen, tellen wij dit werkje voorzeker. Het heeft de volgende Hoofdstukken: 1.) *Geopenbaarde Godsdienst in het gemeen; de Christelijke in het bijzonder.* 2.) *God.* 3.) *De Menschen.* 4.) *J. C., Gods Zoon, Mensch en onze Leeraar.* 5.) *Lotgevallen en hooge waardigheid van Jezus.* 6.) *De H. Geest.* 7.) *De Christelijke Godsdienstigheid in het algemeen.* 8.) *De zedelijke verbetering.* 9.) *Een Christelijk deugdzaam leven.* 10.) *Invloed van den Godsdienst op ons tijdelijk geluk.* 11.) *De Eeuwigheid.* — Bij het opgeven der Hoofdstukken het boekje nog eens doorloopende, mogen wij het goede, dat wij van hetzelve zeiden, van heeler harte bevestigen.

Kort Onderwijs tot Belijdenis en Beoefening van den Christelijken Godsdienst. Te Groningen, bij W. Zuidema. *In kl.* 8*vo.* 12 *Bl. f* :-1-8

Door twee Hervormde Predikanten vervaardigd, en opzettelijk voor meerbejaarden en gehuwden, die belet worden, door uitvoeriger onderwijs, zich te oefenen. Dit boekje geeft daarom dan ook alleen het allernoodzakelijkste, en laat den onderwijzer overvloedige ruimte tot verhalen en mondeling onderwijs. Hetgene van buiten geleerd wordt, is maar weinig. Een kundig Leeraar zal hier, in het bedoelde geval, eene genoegzame handleiding vinden.

Dissertatio physiologico-pathologica inauguralis *de Fœtu intra Fœtum*, quam &c. publico et solemni examini submittit ABRAHAMUS CAPADOSE. Lugd. Batav. apud *Viduam M. Cyfveer, Joh. fil.* 8vo. 106 pp.

D. i. *Natuur-Ziektekundige Inwijdingsverhandeling, over Vruchten binnen Vruchten besloten, enz.*

Deze verhandeling draagt de beslissendste blijken van de uitmuntende vorderingen des schrijvers in natuur- en geneeskundige kennis, waarvan hij reeds in zijne, door de geneeskundige faculteit te Leyden bekroonde, verhandeling zulke uitstekende blijken gegeven had. Het onderwerp wordt er voornamelijk geschiedkundig in behandeld, en alle eenigzins opmerkelijke gevallen van plant- of dier-vruchten, welke zelve bevrucht bevonden werden, vindt men hier opgezameld, het verhaal van dezelve moge voor het overige waarschijnlijk zijn of niet. De schrijver, echter, is verre van alles, wat dienaangaande verteld wordt, voor goede munt op te nie-

nemen, ſchoon hij elk der verhaalde gevallen niet opzettelijk met de fakkel der oordeelkunde toelicht. Van de best bewezene voorbeelden geeft hij zinrijke verklaringen, in het bijzonder van de bij den mensch voorkomende, welke hij niet zonder grond aan overbevruchting toeſchrijft. De verhevene beſpiegelingen, welke wij hier en daar vinden, over het *alleven der Natuur*, over *ééne kracht* en *ééne ſtof* in dezelve enz., desgelijks het geheele eerſte hoofdſtuk over de bevruchting der delfſtoffen, beſchouwen wij als het ſchuim, betwelk zich boven een gistend vocht vertoont, en een bewijs is, dat hetzelve nog niet geheel is uitgegist. Dit bij hem geſchied zijnde, zal hij met ons overtuigd wezen, dat naauwkeurige onderſcheiding het éénige middel is ter verkrijging van ware wetenſchap.

Duitschland en de Revolutie. Door J. GÖRRES. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Amſterdam*, *bij* J. C. van Kesteren. 1819. *In gr. 8vo.* 219 *Bl.* *f* 1-10-:

In langen tijd namen wij geen boek met zulk eene hooggeſpannene verwachting in handen, dan dit, hetwelk in geheel *Duitschland* zoo veel opgang gemaakt, de eer van het verbod genoten, en den Schrijver die der vervolging geſchonken heeft. Wij verwachtten daarin eene klare, krachtige, met geestdrift en vuur, maar toch ook voor het Algemeen, dat is duidelijk geſchrevene blootlegging van den tegenwoordigen ſtaat der betrekkingen in *Duitschland* tusſchen de Vorſten en Volken, en eene ontwikkeling der middelen, om die zoo veel mogelijk te vereffenen. De naam des Schrijvers benevelde die hoop wel een weinig, wanneer wij ons in hem den hoogvliegenden *Idealist* voor den geest bragten, die zich in meer dan ééne wetenſchap niet ongelukkig geoefend heeft, maar de gaaf niet bezit, (die aan wel meer *Duitſchers* onzer dagen ontbreekt) zijne denkbeel-

den omtrent dezelve helder, en ook voor het gemeene menfchenverftand bevattelijk, voor te dragen. Doch wanneer wij ons dan weder zijnen *Rheinifchen Merkur* voor den geest bragten, dit blad, zoo geheel in den volkstoon gefchreven, dat geheel *Duitschland* daarmede was ingenomen, en hetwelk den publieken geest en de regtmatige verlangens der *Duitfchers* in 1815 zoo zeer in de hand werkte, — dan fchepten wij weder moed, en hoopten, niet alleen iets zeer belangrijks, maar ook iets zeer verftaanbaars te lezen; te meer, daar wij niet konden denken, dat men een duister en in *Hieroglyphen* ingewikkeld boek zou hebben verboden. Dan, onze verwachting werd grootftendeels te leur gefteld. Er heerscht in dit werk een duistere, ingewikkelde ftijl, vol beelden, niet zoo duidelijk als de meestgezwollene *Oosterfche*, waarin de Schrijver zekerlijk zijne geleerdheid heeft willen ten toon fpreiden, hetgene hem echter bij zeer vele Lezers weinig tot aanbeveling zal ftrekken. — Zoo noemt hij b. v. het geld „ eene algemeene „ wereldkracht, welke in een beftendig *fyftool* en *dya-* „ *ftool* uit het algemeen middelpunt naar den omtrek en „ weder naar het midden terugftreeft," — de nieuwere Volksvertegenwoordiging „ eene *antithefis* tegen de *the-* „ *fis* der beambtenwereld, in wier *antagonismus* de „ ftrijd zoo lang duurt, tot eindelijk de nuttige *fynthefis* „ gevonden is;" om nu niet meer, en nog wel ergere, ftaaltjes bij te brengen. — Daarenboven viel de *geest* van dit boek ons tegen. Wij herkenden daarin terftond den echten *Schellingiaan*, die fchijnbaar zeer voor Godsdienst en Christendom ijvert, maar, wanneer men ten flotte vraagt, wat de Schrijver eigenlijk meent, ons op de zalige Middeleeuwen, het onafhankelijk beftaan der *Roomfche* Geestelijkheid, en den onbelemmerden invloed van den Paus wijst; die, terwijl hij den tegenwoordigen tijd uit den mond van het verledene om al deszelfs nietigheid en fchijngrootheid wel zeer ernftig beftraft, (waarfchijnlijk ook om ongodsdienftigheid) van eene „ fcheppende wereldkracht" droomt, „ die, toen

„ zij

„ zij in den *Hermes*beker de elementen het eerst ge„ mengd had, en de krachten nu bruisend, gistend, „ sissend en donderend door elkander vlogen, in vele „ mislukte scheppingen, die de bergen thans in zich „ besluiten, haar vermogen beproefd heeft, eer zij de „ regte maat in haar werk heeft kunnen treffen;" (bl. 150) aldus het *Christelijk* denkbeeld van eene almagtige en vrije scheppende Godheid verzakende. (Men weet, dat SCHELLING *Pantheïsmus* en het *Roomsche* geloof zeer goed weet te vereenigen.) De voorkeur, aan het *Catholicismus* gegeven, is op vele plaatsen zelfs zeer stootend. Sedert het eeuwfeest der hervorming (lezen wij bl. 76) „ was de sedert lang aanwezig zijnde over„ moed onder de Protestanten in *Duitschland* tot eenen „ onverdragelijken graad geklommen." Een paar bladzijden verder lezen wij van *een verbond tegen den Paus*, van zinspelingen (die de Schrijver afkeurt) op de *Jezuiten*, enz. De uitmuntende WESSENBERG, dien elk braaf en verlicht Roomschgezinde als ijveraar voor de regten der *Duitsche* Kerk, en tegenstander van *ultramontaansche* beginselen, eerbiedigt, wordt gezegd, „ zich, tot het doordringen eener onzuivere zaak, ach„ ter de wereldlijke magt te verschuilen, en dus de „ Kerk te verraden." Bij deze *ultra-katholijke* gevoelens voegt zich natuurlijk eene teedere liefde voor de Middeleeuwen, en voor het leenstelsel: de zoogenaamde *historische* partij in *Duitschland*, tot welke de Schrijver erkent te behooren, wenscht de zalige tijden der eenheid in het Rijk terug, welke vooral door de *Reformatie* verbroken is: wij hooren hier voor het eerst, „ dat de Middeleeuwen in *geenerlei* kunst of weten„ schap door *geenen* anderen tijd konden overtroffen „ worden, en door het Keizerdom eene wetgeving had„ den begonnen te vestigen, tot welke nog *geen volk* „ zich verheven had." (Bl. 141.) o Die heerlijke tijd van het vuistregt! o die heerlijke wetgeving van pijnbank, en radbraken, en verbeurdverklaren, en heksenprocessen! o die uitmuntende wetenschap, die aan den

 lel-

leiband van ARISTOTELES liep, en die onvergelijkelijke *scholastiek!* — Doch spotten wij niet met de laatste. Zij was „ eene levendige *gymnastiek*, waar„ door de Natie eene scherpte, behendigheid en kracht „ bekwam, tot welke wij niet, dan op eenen afstand, „ kunnen naderen." Verwonderen wij ons hierover niet. De *Duitsche* school van Wijsgeeren, tot welke de Heer GÖRRES behoort, is in hare hooge vlugt tot de duisterheid en den onzin der *Scholastieken* (het gewest der wolken van ARISTOPHANES) genaderd. Het is daarom ook niet te verwonderen, dat, bij zoo verwarde begrippen, ook de stijl duister moet zijn; „ waarom men (volgens den uitmuntenden BORGER) „ in de taal en de geschriften dier *Mystieken* geenen of „ slechts een' verwarden zamenhang, en eene ongewo„ ne, duistere manier van spreken aantreft." (*) Inderdaad is de orde in deze Verhandeling zeer moeijelijk te vinden: er wordt wel eerst over den staatkundigen, daarna over den (uitwendig) Godsdienstigen toestand van *Duitschland*, en dan over de gisting in het Rijk der Letteren gesproken; maar dit beslaat slechts ruim de helft des werks: de andere helft zijn aanmerkingen, waarin het verband (ook bij gebrek van eenige verdeeling in Hoofdstukken of doorloopend Register) zeer moeijelijk te vinden is. Bij het derde stuk, omtrent den geest der Studenten, wordt natuurlijk ook van den moord van KOTZEBUE gesproken. Wij erkennen gaarne, dat de toon, waarop dit feit hier behandeld is, ons ergerde. Het schijnt, dat hij KOTZEBUE voor *des doods waardig* erkent, en de daad meer voor onregelmatig, dan voor misdadig houdt. Zelfs voert hij den dader sprekend in, om hem van misdadigen hoogmoed vrij

(*) In zijne bekroonde Prijsverhandeling over het *Mysticismus*, bl. 9. Wij hebben onze eigene vertaling moeten gebruiken; daar deze *Latijnsche* Verhandeling, tegen de letter en den geest van het Testament des Stichters, niet vertaald is geworden.

vrij te pleiten. En hier vooral schijnt de duistere, verwarde geest, die het hoofd van SAND en anderen op hol bragt, ook in onzen Schrijver gevaren: het grootste gedeelte der *Apologie* van SAND is zoo verward, als de denkbeelden, die den moordenaar aandreven, en kon, volgens den aard der zaak, ook niet wel anders zijn. Dat men SAND om het reine der bedoeling (vrij van eigenbelang) verdedigen wil, gaat niet: men zou, op denzelfden grond, RAVAILLAC, JACQUES CLEMENT, LOUVEL, en misschien BALTHAZAR GERARDS, kunnen verontschuldigen.

Wij kunnen, na al het gezegde, onmogelijk begrijpen, hoe dit boek in *Duitschland* verboden is geworden, zoo niet dezelfde geest van vrees en wantrouwen, (uit de zelfbewustheid van schuld geboren) die ook het spelen van den WILLEM TELL heeft verboden, hier voor een spook van eigene verbeelding geschikt heeft. Eensdeels toch is het boek te duister voor den grooten hoop, (op welken men toch, zoo eene Omwenteling moet worden daargesteld, voornamelijk werken moet, en waarop de *Engelsche Radicalen* dan ook wel hoofdzakelijk werken;) anderdeels (waarvoor men meest zou kunnen vreezen) heeft de Schrijver zelf gezorgd, dat althans verlichte Protestanten zijne grondbeginselen niet zullen aannemen. Waartoe dus het verbod, dan om den trek naar de verbodene vrucht op te wekken en te scherpen? Trouwens, dit moet altijd het gevolg eener gestrenge *Censuur* zijn. In *Engeland* heerscht sedert 1688 vrijheid van drukpers: er zijn sedert wel onlusten, maar geene omwenteling geweest. Deze vrijheid heerschte bijkans onbepaald, ook in *Duitschland*, vóór de *Fransche* Omwenteling; en *daardoor* bleef misschien dat Rijk voor die Omwenteling bevrijd. In *Frankrijk*, daarentegen, heerschte vóór 1789, gelijk in *Spanje* vóór 1820, de *Censuur*; en men weet de gevolgen.

Nogtans zou men ons zeer kwalijk verstaan, wanneer men dacht, dat wij alle nut aan dit boek ontzeiden.

In tegendeel is het voor de betere kennis der partijen bij onze oostelijke naburen van veel belang. Men moet de thans in *Duitschland* naar eene vrije Staatsregeling verlangende Burgers niet alle onder ééne klasse rangschikken, noch vooral met de *Fransche* Revolutionnairen van 1792 verwarren. De laatste waren, of vijandig, of op zijn best onverschillig, omtrent den Godsdienst: de aanhangers van het oude, daarentegen, gaven eene sterke gehechtheid aan den van ouds heerschenden *Roomschen* Godsdienst voor. In het *conflict* dier twee partijen zien wij dus den strijd van het ongeloof, somtijds met vrome overtuiging, echter somtijds ook met bijgeloof, als een kenmerk van beide, heerschen. In *Duitschland* is het anders. De zoogenoemde *historische* partij, welker verdediging GÖRRES op zich neemt, wilde een groot gedeelte van het oude, van de Middeleeuwen, en de onafhankelijkheid der geestelijke goederen: de andere partij, of die der Vorsten, verzette zich (en doet het nog) tegen de eischen van het Hof van *Rome*, wil onbepaalde verdraagzaamheid, en heeft nog onlangs de Godgeleerde Faculteit van *Munster* ontbonden, omdat zij die stuiten wilde. De omwentelaars in *Frankrijk* streefden naar het allernieuwste, en zouden de Geschiedenis wel hebben willen verdelgen: de *Ultra-Royalisten* wilden *le bon vieux tems*, tot zijn leenstelsel en tienden en heerschenden (verdrukkenden) Godsdienst toe. Doch die *historische* partij in *Duitschland*, welke „ eenen Keizer aan de spits van het Rijk „ plaatsen en erfelijk verklaren, daarnaast tot verdedi„ ging der vrijheid een' *Duitschen* Koning wilde benoe„ men," (dien van *Pruissen??*) „ en dan de Herto„ gen, Graven, Prelaten enz. rondom die beide Op„ perhoofden verzamelen wilde," die zelfde partij begeerde ook „ voor het Volk eene tweede Kamer ter „ vertegenwoordiging in het Rijks-Parlement," (GÖRRES, bl. 10;) terwijl de Vorstenpartij, of de vijanden van het *Deugdverbond*, de Volksvertegenwoordiging als de pest schuwde, en met de oude spreuk schermde:

Alles voor, maar niets door het Volk. Daarbij voegde zich dan ook de Adel, die onder NAPOLEON uit deszelfs ootmoedige dienaars bestaan had, en haastte zich, terwijl het Volk in *Frankrijk* voor de herstelde troonen vocht, om de trappen van den troon te bezetten, en van het Volk te zeggen, „ dat het slechts, gelijk on„ nutte dienstknechten, zijn' *pligt* omtrent de Majes„ teit gedaan had, en meer niet." Natuurlijk heeft dit nu wel die vele *excentrieke* hoofden, waarvan *Duitschland* vooral op de Hoogescholen zoo vol is, in de verbittering, tot onvoorzigtige en somtijds misdadige stappen verleid; de edele zucht naar vrijheid is door *Schellingiaansch-mystieke* droomen ontluisterd geworden, (bij welke, daar hun de gronden der zedelijkheid mangelen, de middelen tot bereiking van het doel onverschillig moeten zijn;) maar tevens hebben zeer vele waarachtige, edele vrienden van hun Vaderland en deszelfs wettige Regenten de noodlottige verblinding der Vorsten betreurd, die, om niets van hun aloud gezag te verliezen, hunne beste vrienden, die hun bloed voor hen gestort hebben, van zich verwijderen, en het oor leenen aan die vleijende saletjonkers, welke in het uur der beslissing gerust te huis bleven, terwijl een ARNDT, een JAHN, en andere Braven, met pen en kling den overweldiger bestookten. Hoe men de Volken nu op deze wijze misleid heeft, zelfs dáár, waar zij reeds vrije staatsregelingen bezitten, dit toont ons GÖRRES in verscheidene staaltjes ongemeen treffend, en, naar het schijnt, volkomen naar waarheid, aan. De hoogte, waarop thans de belastingen in de *Pruissische Rijn*-provinciën staan, moet schrikbarend zijn. Behalve het drukkende tol-tarif, heeft men van den brandewijn *drie vierde gedeelten* van den prijs geëischt, door de daarop volgende sluiting der stokerijen velen menschen gebrek doen lijden, en door den eisch van een' *vijfvoudigen* grondlast den verarmden wijnbouwer tot de bedreiging genoodzaakt, om, wanneer men daarop bleef aandringen, de wijnstokken omverre te houwen; van

al de *liberaliteit* der vorige jaren is slechts eene krijgswet overgebleven, welke, onder het voorwendsel van hooge verpligtingen, de geheele bevolking, zonder uitzondering, tot den krijgsdienst verbindt. (Bl. 75.) Men moet in het werk zelf lezen, hoe de traagheid van sommige, de verkeerde woelingen van andere Staatsmannen (uit de school van NAPOLEON) de verwachtingen van geheel *Duitschland* te leur gesteld hebben, zoowel in *Pruissen* en *Hessen*, aan welke men staatsregelingen onthield, als zelfs in *Beijeren*, *Baden*, *Saksen* en *Nassau*, welke die bekwamen. Het verrigte in *Hanover* en *Wurtemberg*, vooral het laatste, wordt geprezen: dit heeft zijne staatsregeling „langs consti„tutionele wegen en in eene vredelievende overeen„komst met de Regering zelve toebereid, en dezelve „nu op eenen inderdaad onwrikbaren grondslag beves„tigd." Elders werden de stappen der Gemeenten, om b. v. het alverslindende Oorlogsdepartement te besnoeijen, zeer kwalijk opgenomen, en in *Baden* de vergaderingen der Kamer zelfs geschorst.

Doch, behalve deze belangrijke berigten, is in dit boek vooral het slot opmerkelijk. Wij hebben hier het klaarste bewijs, dat helderheid van denkbeelden ook duidelijkheid van stijl met zich brengt. Zeer lezenswaardig zijn 's mans voorslagen omtrent de inrigting der Volksvertegenwoordiging. Hij wil geenszins den Adel afschaffen, maar dien ook volstrekt geen' onbepaalden of uitsluitenden invloed overlaten. Het gezond verstand zegepraalt hier bij hem over den geest der Middeleeuwen. Hij toont de nadeelen aan van het *systema* der twee Kamers, waarin de Adel (met de Geestelijkheid) altijd de belangen van den troon tegen den derden stand zal handhaven, en dezen dus in alles te leur stellen; terwijl de gemeenschap tusschen de standen is afgesneden, en de Kamer der *Pairs* of nutteloos, of *impopulair* is. (bl. 194, 195.) Daarentegen wil hij ééne Kamer van Vertegenwoordiging, maar in drie *Curiën*: 1.) De Gemeenten, of den *Beroepsstand*, weder in de ban-

banken van stedelingen en landbewoners, en deze op nieuws, wat te kunstig, naar de bezittingen, elk in twee banken verdeeld. 2.) Den Adel, of *Weerstand*, ook in twee banken; den ouden Adel, en den Adel door verdienste. 3.) De Geestelijkheid, of *Leerstand*, in eene tweede bank met Afgevaardigden der Universiteiten vereenigd. Men zou, naar mate der onderwerpen, bij *curiën* of banken kunnen stemmen. Vooral dringt hij aan op eene innige vereeniging, tot welzijn des geheels, van den ouden Adel en dien door verdienste. Hij voorspelt uit deze toegevendheid omtrent de wenschen des Volks de heilzaamste uitwerkingen, dringt echter voornamelijk aan op verheffing van het godsdienstig gevoel, met eene verlichte denkwijze verbonden, (hier schijnt hem een betere geest aan te waaijen) en eindigt met zeer treffende aanspraken aan den derden stand, dien hij voor overdrevene nieuwigheidszucht en een verlangen naar omwenteling, — meesterlijk, overtuigend, zelfs welsprekend geschreven, — aan den Adel, dien hij tot inschikken en tijdige aflegging van ijdelen hoogmoed, — aan de Geestelijkheid, die hij tot prediking van orde en rust aan het Volk, maar ook aan de Vorsten van regt en billijkheid, en nakoming hunner beloften, vermaant. Het doet ons waarlijk leed, dat wij deze schoone aanspraken niet grootstendeels kunnen mededeelen; maar één staaltje zijn wij toch, na al de gedane berisping, als een blijk van onzijdigheid, aan onze Lezers verschuldigd.

„ Wat zullen wettige vorsten, doorgaans goedhartig
„ en welmeenend als de onzen zijn, met de schaduwen
„ eener magt uitvoeren, welke slechts een tiran wer-
„ kelijk bezitten en handhaven mag, en die voor hen
„ slechts het hemd van den *Nessus* is, hetwelk in het
„ bloed van den *Centaurus* gedoopt, hen tot een doo-
„ delijk verderf zoude verstrekken. De regenten-ge-
„ slachten, die met het volk uit de diepte der eeuwen
„ zijn opgekomen, met hetzelve eensgezind denken en
„ daarmede verbonden zijn, moeten niet, als *Impera-*

„ *tors*,

„ *tors*, door middel van bajonetten, doode letters, ban-
„ formulieren en kabinets-orders heerschen, maar als
„ vaders in den kring hunner huisgezinnen, door den
„ eerbied aan den ouderdom verschuldigd, door de lief-
„ de der bloedverwantschap, door het vertrouwen,
„ hetwelk dikwijls beproefde wijsheid en geregtigheid
„ grondt, door de achting, die overal de zedelijke waar-
„ de gebiedt, en door de neiging, welke de harten on-
„ derling vereenigt, het gezag voeren." — *Amen!*

Ware het geheele boek zóó gedacht en zóó geschreven, wij zouden hetzelve ruimschoots moeten goedkeuren. Maar nu is slechts het *einde* en niet *alles* goed. De Vertaling heeft misschien wel een gedeelte onzer aanmerkingen omtrent den stijl te haren laste. Wij hebben het Oorspronkelijke niet gelezen; maar hier en daar blijkt duidelijk, dat de Vertaler den Schrijver niet verstaat, en slechts *Hoogduitsche* woorden *taliter qualiter* door *Hollandsche* doet vervangen, zonder den zin te begrijpen. Ook stuiten de tallooze bastaardwoorden en kunsttermen ons nog meer dan de *Duitschers*, en moesten dus, ten deele althans, een weinig omschreven, of zelfs wel weggelaten zijn. Aan zulke hoogvliegers moest geen Vertaler van den gewonen stempel zich wagen.

Perikles van Athene. Door Mr. C. J. VAN ASSEN. *In 's Gravenhage, bij* de Wed. J. Allart en Comp. 1819. *In gr. 8vo.* 95 *Bl. f* 1-:-:

De geleerde en keurige Schrijver levert ons, onder dezen titel, twee Voorlezingen in de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te *Leyden.* In de eene wordt PERIKLES als mensch beschouwd en geprezen; in de andere wordt hij voorgesteld, als zich zelven verdedigende en zediglijk verheffende, in de hoedanigheid van staatsman. Beide zijn met zeer veel kennis van Grieksche zeden en Grieksche, inzonderheid Atheensche zaken geschreven. In de eerste vinden wij, als ter inleiding, een bevallig tafereel van jeugdigen bloei en kracht eens staats, in de gansche geschiedenis van *Hellas* te aanschouwen; maar vooral in het schoonste tijdperk

perk van *Athene*. Dit was de eeuw van PERIKLES. Zijn ſtand, zijne afkomst, zijne opvoeding en onderwijs worden geſchetst; waarbij wij *en* de Griekſche verdeeling der belangrijkſte wetenſchappen *en* de uitmuntende leermeesters leeren kennen, die hem in dezelve onderwezen. Al ſpoedig bragt hij het verworvene in beoefening, inzonderheid door eene welſprekendheid, die zoo eenvoudig als krachtig ſchijnt geweest te zijn. Na hem als den man van talent en ſmaak te hebben geſchetst, gaat hij over, om zijn karakter te doen kennen. Regtvaardigheid, mannenmoed, of grootheid van ziel, en ingetogenheid zijn, in den geest der Ouden, hier voorgeſteld als de hoofddeugden, welke hij met vele ſtalen bewezen wordt uitnemend betracht te hebben. Veel belangrijks komt hierbij, natuurlijk, voor, ter opheldering der geſchiedenis, vooral op die punten, welke niet zonder duisternis en onzekerheid zijn omtrent het behandelde onderwerp. En niemand zal het ligtelijk zonder vermaak lezen, wat ter vereering van een groot man en ter zuivering van den naam eener voorbeeldige vrouwe, met oordeel en kunde, wordt in het midden gebragt. Fraai is het ſlot, gelijk zoo menige plaats, waar de behandeling eene vrijere vlugt toelaat, bovenal; en hoe kan dit ook anders, daar de welſprekendheid der Ouden hier met die van onzen landgenoot zoodanig ineenſmelt, dat het moeijelijk is, elk het zijne, naar billijkheid, toe te wijzen?

Het andere ſtuk vorderde meer kunst. Niet VAN ASSEN, maar PERIKLES wordt daar geacht te ſpreken. Dit zet, evenwel, een eigenaardig belang aan het vertoog bij, dat anders ligt iets eentoonigs zou hebben verkregen. Ook kunnen wij in hetzelve over geene ſtijve onnatuurlijkheid klagen, al is het ook, dat de geest van den vorigen ſpreker het ſtuk nog duidelijker als het zijne, dan de veelvuldig gebezigde uitdrukkingen van PERIKLES als dat van dezen kenmerken. Het doel is, den man, als hoofd van den Atheenſchen ſtaat, te doen kennen in volle waarde, en derhalve ook datgene in een goed en loffelijk licht te plaatſen, wat ſomtijds anders plagt beſchouwd te worden. Het komt ons voor, dat zulks den Schrijver zeer wel gelukt is. 's Mans volksgezindheid in het bijzonder wordt uit de edelſte beginſelen, uit de verſtandigſte begrippen afgeleid. Zijne vredelievendheid kenmerkt zich als de verhevenſte deugd. En zelfs zijne zucht tot pracht wordt (als door hem) niet ſlechts verdedigd

digd op eene wijze, die voor *Atheners* volstrekt onwederstaanbaar was, maar ook in zulk een waarlijk schoon licht geplaatst, dat den vitlust zelven de moed ontzinken zal. Hoe dit echter uitvallen moge, PERIKLES *was een groot man*. Dank zijnen Lofredenaar, die ons hem zoo wèl leerde kennen! is gewis de betuiging van menig een'. En wij hebben niet meer te doen, dan nog een staal uit te zoeken, om VAN ASSEN's stijl te doen kennen. Wij nemen het uit de eerste Redevoering, in het begin.

„ Nooit was bij eenig volk der oude of nieuwe wereld de opeenvolging der meest beslissende gebeurtenissen zoo snel, of de gelukkige ommekeer in zijne staten zoo groot en treffend, als hier (te *Athene*.)

„ De zegeteekenen van MILTIADES praalden wel op de velden van *Marathon*, maar XERXES rukte aan om ze uit te roeijen, en overstroomde geheel *Griekenland* met zijne tallooze heerscharen. LEONIDAS lag verslagen: *Thebe* en *Thessalië* bragten demoedig het slaafsche offer van water en aarde. De *Athener* liet tempelen en Goden aan het wrekend zwaard des verbolgen' vijands, en vlugtte, niet wetende waar zich henen te keeren. Maar hij was nog onbewust, dat hij den redder zijns vaderlands in zijne schepen met zich voerde; hij kende nog de grootheid niet van zijnen medeburger THEMISTOCLES, wien de heilige liefde voor het vaderland en de edele zucht naar den roem van MILTIADES geene rust gaven, en niet eerder de afgematte oogen lieten sluiten, voordat *Griekenland* was bevrijd, en de zegeteekenen van *Salamis* die van *Marathon* hadden overschaduwd.

„ Heerlijk was inzonderheid het loon van *Athene* voor dit moedig tarten der grootste gevaren.

„ Het verwoeste *Athene* herrijst uit zijne puinen. De muren, aan wier einde zich de wijde haven opent voor den rijken handel ter zee, heffen zich weder op. Volkplantingen trekken uit naar de verschillende streken der wereld. De zoon van MILTIADES vervolgt de vlugtende *Perzen* ter zee en te land, en versiert *Athene* met Aziatischen buit. Ziet de tinne van den tempel van Minerva op marmeren zuilen rijzen," enz.

De Moederliefde, in vier Zangen, door J. IMMERZEEL, JUN. *Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1819. *In gr. 8vo. Behalve Opdragt en Voorberigt*, 93 *Bl.* *f* 1-16-:

Zoo rijk onze Nederlandsche Dichterenschool is in onderschei-

scheidene voortbrengselen van goeden smaak, even zoo beweelt zich het alhier aangekondigde Leerdicht, over het geheel genomen, door zijnen rijkdom van gedachten, voorstellingen en versieringen. Het is eene vrije navolging van het Fransche Gedicht: *l'Amour maternel, par Mme B******, te Parijs in 1811 uitgegeven. De Dichter vond daarin zoo veel schoons, dat hij het der navolginge waardig achtte; en de Opdragt aan zijne eigene Wederhelft, op den dag harer zevende bevalling, bewijst, door den eenvoudigen, doch bezielden toon, zijne hooge vooringenomenheid omtrent deszelfs inhoud. Het kon alzoo naauwelijks missen, of de navolging moest, in zulke handen, gelukkig slagen.

Zeer eigenaardig is de schildering, in den eersten Zang, van het ongenoegzame eens kinderloozen echts, van de verrukking bij het eerste uitzigt op den huwelijkszegen, en van het eerste oogenblik van de bevalling der echtvriendin.

Dit tafereel gaat voort, in den tweeden Zang, met de schets van het moederlijk gevoel bij het zogen van haar wicht, door haar als hooge pligt beschouwd.

De derde Zang meldt de kinderlijke en maagdelijke ontwikkeling der welopgevoede dochter, tot op het tijdstip, dat deze, op den leeftijd van vijftien jaren, door eene godsdienstige belijdenis, openlijke hulde aan haren Schepper bewijst.

De vierde Zang, eindelijk, maalt de dochter, in haar jeugdig leven, betooverende door hare schoonheid, door hare moeder naar de stad vergezeld, doch aldaar op het ziekbed ter neder geworpen, met alle moederlijke zorg opgepast en aan het leven hergeven, tot daar zij zich in de min van een edelaardig jongeling verheugt, met hem zich door den echt verbindt, en de moeder zelve, als aan hare bestemming voldaan hebbende, zachtkens in den dood ontslaapt.

Uit deze korte schets blijkt, dat eene welgekozene eenheid het gansche Gedicht verbindt. Het spreekt van zelf, dat hier en daar door den Dichter episoden gebezigd zijn tot afwisseling, contrast of bevestiging. Dus vinden wij, reeds in den eersten Zang, het voorbeeld der Joodsche Hanna, die Jehova om eene telg smeekt, en, in den derden, den brand in de danszaal te Parijs, bij Napoleon's huwelijk met Maria Louiza, in 1810, alwaar de Prinses Pauline van Schwartzenberg, uit angstige moederliefde, haar leven opoffert. Ook mangelt het geenszins aan dichterlijke versieringen, die zoo zeer tot de levendige en bezielde poëzij behooren. Dus lezen

zen wij, in den eersten Zang, bij de beschrijving der ontdekking van Frosines zwangerschap:

Frosines heil luikt op in al haar wezenstrekken.
Zoo zien wij Zefirs sâm de regendroppen lekken
Van 't veldviooltje, door de stortvlaag overstroomd;
Zoo rijst weêr Febus op, die 't stormgeweld betoomt,
En vaagt den hemel rein van damp en neevlig duister,
En dost het vochtig veld in diamanten luister.

En vervolgens:

Nu kan ze in 't drok gewoel van 't onverschillig leven
Zich niet aan 't zoet besef der echtvreugde overgeven;
't Moet alles stemmen in haar zwijmelhoog genot,
En beeldspraak zijn van min en hoop op 't zaligst lot.
Ze ontwijkt dan met haar gâ de luide stadsvermaken,
Om op 't onschuldig land bedaarder vreugd te smaken.
De jeugdige natuur spreidt hier haar groeijend schoon,
Naauw half ontwikkeld nog, reeds heerlijk hen ten toon,
En spelt uit bot en knop, gezet, gereed te ontsluiten,
De schatten van den oogst, die uit haar' schoot ontspruiten,
Zij zien er 't prille loof de takjes zamen slaan,
Die onder 't groen verdek der digtgetroste blaân
Een schuilplaats welven doen voor 't schroeijend zonnebranden.
Het zilvren beekje rolt langs geurge klaverlanden
De zachte kreukjes voort, en slingert keer op keer.
Frosine vindt hier 't beeld van 's aardrijks lente weêr:
Hier kiemt, hier groeit, hier knopt, al wat haar valt in de oogen,
En schetst de zaligheid, die haar houdt opgetogen;
Daar zingt de nachtegaal in 't boschje, blij te moê,
Zijn gaaike in 't eenzaam nestje een minneliedje toe,
En door dit tijdverdrijf doet hij haar 't borstje blaken,
Om over 't jong gezin met moederzorg te waken;
Ginds breidt de tortelduif, bij klaaglijk mingeluid,
De vlerkjes over 't bed der teedre jongen uit,
En tart, hoe zwak ze ook zij, bestoken haar gevaren,
Den hagel van de jagt, den klaauw der adelaren.

Dan, hoe schoon enkele schilderingen ook zijn mogen, en hoe zeer de vloeijende maat en toon, over het geheel genomen, voldoen, zijn ons echter nog aanmerkelijke feilen voorgekomen, welke wij de vrijheid nemen alhier mede te deelen. Het gansche stuk wordt door den Dichter als eene navolging opgegeven. Het verschijnt als zoodanig in Nederlandsch

landsch gewaad. Doch ook dan zien wij geene reden, waarom de Fransche namen behouden, en waarom bovenal die jammerlijke Parijsche ramp gemeld zij, die, door het noemen van bijkans in vergetelheid bedolvene personen, niet kan nalaten, de aandacht van het tafereel zelf af te wenden; terwijl toch de schildering van eenen brand voor den Nederlandschen Dichter, even goed als voor de Fransche Dichteres, stof in overvloed oplevert, om de aandoeningen op te wekken. Zoo ook, hoezeer wij geenszins de keuze van het Roomsche kerkfeest wraken voor Lises godsdienstige belijdenis, komt het ons echter voor, dat en de jeugdige leeftijd van vijftien jaren hier veel te jong gemaald wordt om dien heiligen indruk te kunnen ontvangen, en dat de eigenlijke bepeinzingen van het maagdelijk gemoed bij zulk eene gelegenheid niet naar hare waarde ontvouwen worden. De onschuldige maagd toch, die plegtige belijdenis van den Christelijken Godsdienst doen zal, treedt ook alsdan te voorschijn juist in dat edele besef, om aan al de verpligtingen te voldoen, welke de Schepper voor haar, in verband met een toekomstig leven, op deze aarde bestemd heeft. Welk een uitnemend veld van bespiegeling, waarvan wij hier geen enkel woord ontmoeten! — Ook vatten wij geheel niet, hoe, na die schildering, tot slot van den derden Zang, te pas kome de banbliksem aan den verwaten' wijsgeer, die, door gloriezucht, waanwijs onverstand en andere voorstellingen meer,

'T geluk durft ondermijnen,
Dat zich de reine deugd ten zegekrans belooft,
En zelfs de toorts der hoop voor 't schuldloos lijden dooft.

Eindelijk ontmoeten wij eenige ongepaste, wanluidende, ongebruikelijke, en daardoor welligt onverstaanbare woorden, die hier en daar het vers en den zin ontsieren, en, meestal, zeer gemakkelijk hadden kunnen veranderd worden. Dus lezen wij, in den aanvang van den eersten Zang:

o Moederliefde, die het schoonst zijt *uitgekomen*
Van al wat ik me op aard' van zaligheid mogt droomen!
Gij, die mijn ziel vervult! ei, *schiet* er stralen *uit*,
Die fonklen, zacht en rein, door 't *hartlijk liergeluid!*

Bl. 4. Het ligtste *flodderkleed* belemmer*de haar* gang.
— 48. De tijd jaag' hooger op de *golfdrift* van uw jaren!
— 51. Zoo lang haar (der beek) *kreukjes met zijn boezemwanden trouwen*;
— 56. Zij (de belijdenis doende Maagd) schouwt zijn (des Verlossers) wonden aan; — verlangt,
Dat zij *met al haar bloed zijn lijden mogt vergelden.*
— 58. En is die tol betaald, naar 't heilig kerkgebod,
Gaat dan in vrede heên, *ontvangt dan uwen God!*

Deze en dergelijke stootende uitdrukkingen mishagen ons in dit Gedicht, waarin anders een aantal schoonheden pralen. Hartelijk wenschen wij, dat eerlang gelegenheid zijn zal tot eene tweede uitgave, waarin de Nederlandsche Dichter, die voor deze taak zeer wel berekend is, zijn stuk geheel in een Nederlandsch gewaad kleedt en deze fouten vermijden zal.

Ten slotte voegen wij hierbij de volgende zinsnede, alwaar de Dichter, die, het zij te zijner eere gezegd! het gansche tafereel met eene ongemeene kieschheid behandeld heeft, de beschrijving van Lises naderend bruiloftsfeest aanvangt:

De feestdag breekt nu aan met ongewonen glans.
Natuur voert, dartelziek, valei en woud ten dans,
En 't lustig pluimgediert' looft met den schapenhoeder
Uit keel en veldschalmei hun algemeene moeder.
Reeds heeft Frosine, aleer 't nog iemand merken mogt,
Het bloemschakeersel in *haar'* (den) lusthof zaamgezocht,
Om 't blanke voorhoofd van haar dochter op te tooijen;
Zij plaatst, zij schikt het door de breede fluijerplooijen
Van 't fijne dundoek heen, dat tot den gordel daalt,
Om 't prachtig feestgewaad met hechtgoud digtgehaald.
Verlegen, trillend en met de oogen neêrgeslagen,
Durft Lise nog geen' blik in *haar toekomend* (duistre toekomst) wagen;
Het wonderlijkst gevoel *bestrijdt* (doorwoelt) de jonge bruid;
Een zucht glipt hare borst, een traan hare oogen uit;
Zij werpt, beklemd van hart, zich voor haar moeder neder
En smeekt: „ô Zegen mij!"... en onafschetsbaar teeder
Herhaalt Frosine: „Ontvang mijn zegen, dierbaar kind!"
En daar nu beider tong geen woord, geen' klank meer vindt,
Omhelzen zij elkaâr in stomme zielvervoering.

Ge-

Gezangen in den Kerker. Ten voordeele van den Dichter uitgegeven door W. GOEDE, *Christenleeraar te Rotterdam. Aldaar, bij* C. D. van den Dries. 1819. *In gr. 8vo. XIV,* 98 *Bl. f* 1-4-:

Het bijzonder oogmerk der uitgave van dezen dichtbundel is waarlijk te edel, dan dat wij niet bij iedereen den aankoop van het boekje zouden wenschen te bevorderen. De Eerw. GOEDE, die zijnen naam schijnt te willen beleven en zijnen Meester navolgen, goed doende aan allen, heeft ook de uitgave van dit werkje bezorgd, ten beste van een ongelukkig jong mensch, die, bijkans de helft zijns leeftijds tot hier toe in den kerker hebbende doorgebragt, thans in vijf- of zesendertigjarigen ouderdom, zich geen ander middel van bestaan ziet overgelaten, dan.... de hulp van brave menschen en eenige weinige letterkundige bekwaamheden. Van het laatste vinden wij hier een aangenaam blijk, zoowel als van de goede gezindheden, die den eenmaal verdoolden jongeling thans bezielen; gezindheden, welke de uitgever verzekert op de proef echt bevonden te zijn, in een gedrag, dat boven alle berisping verheven is.

Dat de gezangen niet slecht zijn, daarvan verzekert eenen ieder gewis de medewerking van niemand minder dan TOLLENS, om inteekenaars op het werkje en begunstigers van den schrijver op te sporen. Zij hebben, inderdaad, op vele plaatsen, *iets* van den trant dezes hoofddichters, in zijne kleine stukjes. Een enkel, de gevallen jongeling, is zelfs een blijkbare tegenhanger en navolging van dat bekende juweeltje, hetwelk geene nadere aanduiding noodig heeft. Ziedaar eene nieuwe aanprijzing van deze gedichten! Waarlijk, zij zijn in eenen lieven, zachten smaak, op verre na niet zonder verdienste, voor iedereen verstaanbaar en belangrijk, dikwijls treffende om den inhoud en deszelfs vergelijking met de treurige lotgevallen van den maker, ja oneindig beter, dan men, met eenigen grond, van iemand zou kunnen verwachten, die, eerst in den kerker gevormd, bij al zijnen arbeid niet dan treurige, akelige, eenzelvige beelden en voorwerpen voor oogen had, van de geheele schoone natuur niets dan maan en sterren door enge traliën aanschouwde. Voor het

 ove-

overige zijn de stukken, hoewel meestal bespiegelend en tot hem zelven betrekkelijk, van gemengden aard, ten deele ook naar Duitsche stukjes gevolgd. Alles van prijsselijken inhoud; schoon wij, met eenen anderen beoordeelaar, om 's jongmans eigen' wil, ja, wel zouden wenschen, dat meer stellig Christelijk geloof, als de zekerste grond van liefde en hoop, in een en ander dichtstuk doorstraalde. Dit, echter, benadeele den man vooral bij niemand! En om zulks voor te komen, en hem en zijn werk wijders zoo veel mogelijk aan te prijzen, volge hier het gansche eerste stukje:

NACHTBESPIEGELING IN DEN KERKER.

o Stille nacht!
Wat grootsche pracht
Verspreidt gij langs den hemel!
Wat majesteit
En heerlijkheid
Blinkt in het stargewemel!

Waar is de mensch,
Die hier de grens
Van 't ruim heelal kan meten?
De rede suft,
En 't grootst vernuft
Belijdt zulks niet te weten.

God zij mijn lof!
Geknield in 't stof,
Doe ik mijn danklied rijzen;
Al, wat hij schiep,
In 't leven riep,
Moet zijn bestaan bewijzen.

De zilvren maan
Lacht reeds mij aan;
Geen wolk doet haar verdwijnen:
't Streelt mijn gezigt,
Wanneer haar licht
Komt door mijn tralies schijnen.

Kwelt ongeneugt'
Mijn lentejeugd,
En moet ik jaren lijden,

De liefde Gods
Is nog mijn rots,
De bron van mijn verblijden.

Die liefde — ze is
't Getuigenis
Van Gods barmhartigheden;
Zijn hand kan mij,
Word ik weêr vrij,
Op rozenpaân doen treden.

Dan zal de nacht
Geen droeve klagt
Van mijne lippen hooren:
Geen kerkersmart
Zal in mijn hart
De zoetste wenschen smoren.

Dan zal natuur
Mij menig uur
Geleden ramp beloonen,
En, in den nacht,
Der starren pracht
In ruimer omtrek toonen.

Als dan de maan
Is opgegaan,
Zal zich mijn ziel verheffen,
En Gods bestuur
In 't avonduur
Met stillen dank beseffen.

Ach,

Ach, groote God!
Schenk mij 't genot
Van mijn verloren vrijheid!
Opdat mijn hart,
Na zoo veel smart,
U tegenklopp' met blijheid.

Verstoot mij niet,
In mijn verdriet,
o God! mijn heilbewerker!

Ach, ik verwacht,
Van uwe magt,
Mijn redding uit den kerker.

Na zoo veel noods
Zal 't uur des doods
Mij niet van schrik doen beven;
Schep moed, mijn ziel!
Hoe diep ik viel,
Gij zult onsterflijk leven.

EURIPIDIS *Medea* ed. JOAN. LENTING. Zutph. apud *H. C. A. Thieme.* 1819. 8vo.

De Heer LENTING, Rector der Latijnsche scholen te Zutphen, heeft door deze *Medea* eene uitstekende proeve gegeven van zijnen smaak en bekwaamheid in het behandelen der Grieksche Tragici; eene proeve, welke ons zeer begeerig doet uitzien naar 's mans aanmerkingen over al de Treurspelen van EURIPIDES, door het Provinciaal Utrechtsch Genootschap onlangs met goud bekroond. Hij heeft zich de manier van den grooten VALCKENAER voorgesteld. En beter voorbeeld konde hij in dit vak niet vinden. Alwat hij ter verklaring en verbetering van het aangekondigde Treurspel, door vlijt, oordeel en geleerdheid, mogt bijeenbrengen, is bijeengebragt. De *Christus patiens*, eenige Handschriften, EUSTATHIUS en de Scholiasten zijn met vrucht geraadpleegd. Het werk is voorzien van zes bladwijzers, en beveelt zich ook door een behagelijk uiterlijk zeer aan. Deze hartelijk gemeende betuiging ware misschien genoeg, om den Heer LENTING aan te moedigen, dat hij op den door hem ingeslagenen weg moedig voortga, en op de wijze der voorvaderen blijve studeren; maar hij weet niet, of onze aanmoediging geloof verdiene. Daarom willen wij eenige aanmerkingen geven, welke ons, dit stuk doorlezende, voor den geest kwamen.

VS. 14. ἅνδ᾽ μεγίστη. Dit is hetzelfde als ἅπερ. De plaats wordt verdedigd door HERMAN. *ad Viger.* T. II. p. 708; en schijnt ons zeer goed te strooken met het verband. LENTING leest ἅπαν.

vs. 87. ἐι τοῦσδε. Het komt ons voor, dat er gelezen moet worden ἐξ. *Gelijk nu de vader zijne kinderen haat om dat huwelijk.* Het is, uit hoofde van het Jotacismus, bekend, hoe ἐι en ἐξ honderdmaal verward zijn.

vs. 151. τᾶς ἀπλάστου — κοίτας ἔρος. LENTING leest ἀπλάτου. Maar of ἀπλάστου bij κοίτας staat, heeft het echter dezelfde kracht alsof het bij ἔρος stond. Medea konde het niet vergeten, dat zij van haren man (*het huwelijk met hem*) verstooten werd. Hare begeerte naar denzelven was onverzadelijk. Daaruit leidt ook Jason overal den grootsten haat van Medea tegen hem af. Zie vs. 570. 1338. 1367.

vs. 157. κείνῳ τόδε μὴ χαράσσου. De een leest zoo, de ander dus. Het komt ons voor, dat de Schol. den weg ter verbetering aanwijst. Hij zegt: ἐι δὲ ὁ σὸς ἀνὴρ ἠθέτησε τοὺς ὅρκους, ἐκείνῳ γενέσθαι λίσσου τόδε, d. i. *Indien uw man de eeden niet geacht heeft, laat dat voor zijne rekening zijn; smeek, dat dat op zijn hoofd moge nederkomen.* (Gelijk TIBULL. *Capiti sint precor illa meo.*) Nu bevat een Griek eene zware verwensching in de woorden: *Dat zij hem niet tot vreugde.* Misschien heeft EURIPIDES geschreven: κείνῳ τόδε μὴ χαρ' ἔστω. *Hoc illi non sit gaudio.*

vs. 230. γιγνώσκεις καλῶς. De uitmuntende herstelling dezer plaats is men verschuldigd, niet aan MUSGRAVE, maar aan CANTER. *Var. Lect.* IV. 11.

vs. 286. ξυμβάλλεται δὲ πολλὰ τοῦδε δείματος. De Grieken gebruiken dat woord even als συλλαμβάνεσθαι. Zie ABRESCH. *ad Aristæn.* p. 40. ARISTÆNETUS schreef: Συνεβάλετο σοι τοῦ γάμου. In EURIP. *Med.* vs. 810. zouden wij lezen — βροτοις νομῶν συλλαμβάνουσα.

vs. 452. μὴ παύσει ποτὲ sq. De zin is, naar onze meening: *Dat gaat mij niet aan. Vaar maar voort met te zeggen:* „ Jason is de slechtste man."

vs. 654. ἐξ ἑτέρων — μύθων. *Uit de woorden van anderen.* Schol. ἐξ ἀκοῆς. Daaruit is niet af te leiden, dat er ἑτέρου moet gelezen worden. PROPERT. I. XIV. 13. *Hæc ego non rumore malo, non augure doctus. — Vidi ego.*

vs. 703. ξυγγνωστὰ μὲν γὰρ ἦν. *Nu verwonder ik mij niet, dat uw gelaat zoo vervallen is* (vs. 698). WANT *het is u wel te vergeven, dat gij u zoo kwelt door droefheid.*

vs. 732. ἔχοιμ' ἄν. Beter is misschien ἔχοι μ' ἄν. Gelijk vs. 756.

vs. 756. waarin wij niets veranderen zouden. Het is bekend bij de Tragici μ' voor μοι.

vs. 948. De orde is: πέμψω παῖδας φέροντας δῶρα αὐτῇ.

vs. 964. κείνης ὁ δαίμων, κεῖνα νῦν αὔξει θεός. νέα τυραννεῖ.

Misschien: κείνης ὁ δαίμων. καινὰ νῦν αὔξει θεὸς νέᾳ τυράννῳ.

Het geluk is nu op hare zijde. God (het geluk) *zal de jonge Koningin met nieuwe weldaden zegenen.* Δαίμων is het *lot; geluk* of *ongeluk*, naar mate het in den zin te pas komt. Ἐστὶν ἐκείνης, gelijk de Lat. *Dei mei, tui* enz. Νέα τύραννος, gelijk vs. 1062. νύμφη τύραννος, 1225. κόρη τύραννος.

Zedekundige Mengelingen, vooral voor Lieden uit de meer beschaafde Standen. Door W. G. REDDINGIUS, *Predikant te Eppenhuizen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *In gr. 8vo.* 255 *Bl. f* 1-16-:

Zeer veel is en wordt er geschreven voor den zoogenoemden *gemeenen man.* De Schrijver dezer Mengelingen vreest, dat de meer *beschaafde* standen inmiddels te zeer vergeten worden; en in zoo verre bij den middelstand, zoodanige lieden, die zich niet gaarne tot den gemeenen man zien gerekend, en die daarom de schriften van de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, en wat in dien zelfden geest is, als niet voor hen geschreven rekenen, bedoelt, mag zijne vrees wel niet geheel ongegrond zijn. Hij begint daarom in deze behoefte te voorzien; en deze Mengelingen, of korte zedekundige Vertoogen, verdienen allezins druk gelezen, en de daarin gegevene lessen beoefend te worden. Wij hebben dezelve stuk voor stuk met genoegen doorloopen, vonden ze doorgaans niet alleen nuttig en leerzaam, maar ook onderhoudend, en twijfelen niet, of zij zullen goeden aftrek vinden, indien zij maar door de zoodanigen, die bij burgerhuisgezinnen invloed en vertrouwen bezitten, worden bekend gemaakt en aangeprezen. Ziet hier den inhoud: 1. *Het geven van een goed Voorbeeld.* (Het gewigt daarvan, de invloed, en onze verpligting, wordt aangewezen, en dit vertoog, gelijk doorgaans ieder ander, door voorbeelden verlevendigd: bijzonder ook

wenfchen wij, dat het volgende worde behartigd: „ Vooral „ moeten wij in de tegenwoordigheid van kinderen voorbeel„ dig leven, fpreken en handelen, enz. Zulke volwasfenen, „ welke zich er in het geheel niet over bekreunen, of datgene, wat zij doen en fpreken, van de kleinen al of niet „ gezien en gehoord wordt, en of dit voor derzelver zede„ lijkheid voordeelig of fchadelijk worden kan, maken zich „ aan eene groote mate van ligtzinnigheid fchuldig; en die„ gene, welke het er met opzet op toeleggen, om kinde„ ren door hun voorbeeld te bederven, moeten tot een' af„ fchuwelijken graad van flechtheid vervallen zijn. Wanneer „ wij niet gaarne met kinderen wilden verkeeren, omdat wij „ verpligt zijn in hunne tegenwoordigheid omzigtig te han„ delen, opdat wij aan hen niet een kwaad voorbeeld geven, „ zou dit tot een flecht teeken ftrekken, dat wij ons nog „ niet ernftig beijverden, om ons te allen tijde betamelijk te „ gedragen. Maar zoo het er ons waarlijk om te doen is, „ dat wij fteeds onberispelijk mogen leven en wandelen, „ moeten wij gaarne kinderen om ons henen willen hebben, „ die getuigen zijn van al onze woorden en daden, dewijl „ dit dan niet weinig kan dienen, om ons behoedzaam te „ maken, dat wij geenerlei fouten mogen begaan," enz.) 2. *Dankbaarheid en Ondankbaarheid.* (Jegens menfchen; hoe dezelve moet uitgeoefend worden; voordeel hiervan. Oorzaken van ondankbaarheid, en alzoo behoedmiddelen tegen dezelve; klagten over ondankbaarheid dikwijls ongegrond; hoe men het moet aanleggen, om ondankbaarheid te voorkomen.) 3. *Tegen de verachting van geringe Lieden.* (Dit vertoog beviel ons boven andere, vooral omdat het het vele edele en goede, dat men bij bijzondere perfonen in dezen ftand dikwerf aantreft, overtuigend doet opmerken.) 4. *De Modezucht ten aanzien der Kleeding.* (Een waar woord, vooral voor onze vrouwen en meisjes.) 5. *De Vriendfchap.* (Keuze van vrienden; de vriendfchap dienstbaar maken aan elkanders verbetering en veredeling; het beftendig maken der vriendfchap; wanneer en waarom men vriendfchap afbreken moet.) 6. *Wat moeten wij in acht nemen omtrent onze Dienstboden?* (Hier geeft eene moeder harer dochter wijzen en goeden raad; waarbij wij echter nog een woord verlangen zouden tot aandrang der verpligting tot medelijdende hulp in ziekte enz., daar onze dienstboden alsdan van hunne bloed-

ver-

verwanten verwijderd zijn, en menschelijkheid de heeren en vrouwen nopen moet, hun dit gemis voor het minst eenigermate te vergoeden.) 7. *De begeerte naar Rijkdom.* (Wanneer al of niet te laken, en door welke middelen men al en niet aan dezelve mag trachten te voldoen.) 8. *Het lezen van Boeken.* (Goede opwekkingen en waarschuwende wenken.) 9. *Ware en valsche Schaamte.* (Men schame zich met regt over *onkunde* omtrent God en Godsdienst, omtrent zich zelven, in zijn beroep, en over algemeen bekende dingen, die men onoplettend voorbijliep; maar nog meer over hetgene *zedelijk verkeerd* is, en eindelijk ook over *zelf veroorzaakt ongeluk.* Valsche schaamte wordt in eenige voorbeelden aangewezen, en het verkeerde daarvan.) 10. *Tegen den Nijd,* (Eene leelijke ondeugd, waartegen ernstige waarschuwing, helaas! maar al te noodig is.) 11. *De verkrijging en het gebruik van Magt en Heerschappij.* (De wensch en poging daartoe, onder bepaling, geoorloofd; nuttige lessen en wenken voor dezulke, die dezen wensch verkrijgen.) 12. *Dienstvaardigheid.* (Hoe beminnelijk deze deugd zij, en hoe dezelve moet worden beoefend.) 13. *Bescheidenheid.* (Zich niet te veel aanmatigen, en verschuldigde achting aan anderen bewijzen.) 14. *De wensch naar een lang Leven.* (Deze wensch is, met eenige weinige uitzonderingen, algemeen, en worde behoorlijk gewijzigd en gematigd.) — Het is ons bijzonder tot genoegen, dat wij dit werkje zoo ruimschoots kunnen aanprijzen.

Vivian, of de Man zonder Karakter. Naar het Engelsch van Mistress EDGEWORTH. *II Deelen. Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. *In gr. 8vo. 410 Bl. f* 4-10-:

Deze Roman is leerzaam; het jonge mensch, wiens geschiedenis en vroege dood hier verhaald wordt, heeft goeden aanleg, wezenlijke studie, groote talenten en innerlijke braafheid; maar hij is een jong mensch, zoo als er, helaas! velen zijn; het hapert hem aan zelfstandigheid en eenen vasten geest; zijne karakterloosheid maakt hem nutteloos, het werktuig van anderen tegen eer en geweten, ontrouw aan minnares en vriend, arm en diep ongelukkig. „Door eene vrouw, „ die hij niet beminde, die hij niet kon achten, liet hij zich

„ over-

„ overreden om haar te fchaken, haar naar het vaste land „ over te brengen, en dat wel op een tijdstip, dat hij een „ ander meisje beminde en wezenlijk hoogachtte." En dit was noch zijne eenige, noch zijne laatste dwaasheid. Geheel de geschiedenis is leerzaam, de ontwikkeling van het karakter menschkundig, en de loop der gebeurtenissen zeer mogelijk, ja nagenoeg vooraf te berekenen. Wij hopen, dat zich velen aan dezen VIVIAN zullen spiegelen, en dat ook de lessen voor den opvoeder, hier zoo overtuigend en tastbaar gegeven, niet zullen verloren gaan. Omdat wij de lezing, met een opregt *proficiat*, velen jongen lieden aanprijzen, geven wij van het onderhoudend geschrijf geen overzigt of uittreksel; te minder, daar een ander Tijdschrift ons te dezen aanzien ditmaal vooruit was, zoowel als in den verdienden lof: maar met de volgende ware opmerkingen, die inderdaad zoo vele nuttige lessen zijn, willen wij onze *Letteroefeningen* versieren en den gegevenen lof bevestigen:

„ Menschen van meer dan gewone geestvermogens zijn doorgaans degene, die, wanneer hunne hartstogten eenmaal ontvlamd zijn, de eene ongerijmdheid op de andere stapelen, en alle hulpmiddelen, zonder onderscheid, te bate nemen, om bewijsgronden voor hunne dwaze stellingen te vinden. Zij vergenoegen zich niet met, even als de domme hoop, eenvoudig te zeggen: *ik wil het zoo!* maar zij pogen van hetgene zij willen de redenen aan te voeren, en hunne gevolgtrekkingen zijn, aan het gezond verstand getoetst, niet zelden geheel valsch en ten eenemale onbestaanbaar."

„De onvernuftigste dieren, van het insekt tot het viervoetig dier, betoonen, bij hunne gewigtigste aangelegenheden, eene schranderheid, die, met hun gewoon gebrek aan inzigt en bevatting vergeleken, inderdaad verwondering baart." (Hier moeten wij de toepassing bijvoegen: Onmogelijk kon VIVIAN zich verbeelden, ooit de speelbal te zullen worden van eene vrouw, die hij daartoe zoo volstrekt onbekwaam achtte. Tegenover eene vrouw van verstand en vernuft zou hij, buiten kijf, behoedzamer zijn geweest. In een enkel oogenblik, en met eene zeer geringe inspanning van zijne krachten, meende hij zich te kunnen losrukken, wanneer zij het al wagen durfde, hem netten te spannen. Hiervan, zijns oordeels, genoegzaam overtuigd, verzuimde hij zelfs die gerin-

ringe inspanning van krachten aan te wenden, en verlengde daardoor eigenwillig van uur tot uur zijne gevangenschap.)

„ Had de moeder zich thans bedwongen, en het overige geheel aan het gezond verstand van haren zoon ter toetsing overgelaten, dan zou alles, buiten kijf, eenen gewenschten keer hebben genomen. Doch zij draafde door, en in haren ijver, om te bewijzen, dat zij gelijk had, vergat zij, dat men de menschen onhandelbaar en wreed maakt, wanneer men hun al te duidelijk poogt te bewijzen, dat zij volstrekt ongelijk hebben."

„ Wie het hart eener vrouw van eenig verstand bezit, die is in staat, om hare geestvermogens binnen een enkel jaar meer te volmaken, dan alle leermeesters, boeken en leerwijzen gezamenlijk kunnen doen."

Bijbelsch Handboekje voor bejaarde en oude Lieden. Door G. BENTHEM REDDINGIUS, *Th. Doctor en Predikant te Assen. Te Groningen, bij* W. Zuidema. *In gr. 8vo.* 123 *Bl. f* :-18-:

Oude lieden ontvangen hier, naar aanleiding telkens van eenen schriftuurtekst, waarin de ouderdom voorkomt, of die daarop toepasselijk is, zeer nuttige lessen, troost en opwekking, met eene groote letter gedrukt, ten behoeve van hun zwak gezigt; en al deze vertoogjes zijn kort, omdat oude lieden niet gaarne lang aaneen lezen of hooren lezen. Ziet hier een proefje, opdat men zie, wat men hier wachten kan; wij kiezen iets voor onze oude vrouwtjes:

TIT. II: 3. *De oude vrouwen insgelijks, dat zij in hare dragt zijn gelijk den heiligen betaamt, dat ze geene lasteressen zijn, zich niet tot veel wijns begevende.*

„ Hier geeft Paulus aan de oude vrouwen dezelfde vermaning, die hij in het voorgaande vers aan de oude mannen gegeven had, zoo als wij gezien hebben, om zich op eene zedige wijze, overeenkomstig hare jaren, te kleeden, en in hare dragt te zijn gelijk den heiligen, dat is den Christenen, betaamt. Daar ik de drangredenen daartoe in het algemeen voor alle oude menschen heb opgegeven, behoeven wij daarover niet weder uit te weiden. — Maar vervolgens gebiedt

Pau-

Paulus ook de oude vrouwen, *dat zij geene lasteresſen zijn.* Het lasteren en eerrooven is eene ſchandelijke zonde, die elken mensch verachtelijk maakt, omdat zij tegen de Christelijke liefde zoo regtſtreeks inloopt. Vooral is het onverantwoordelijk voor oude menſchen, dat zij nog aan zulk eene verfoeijelijke zonde verſlaafd zijn, en zoo weinig liefde tot hunne naasten hebben. Intusſchen hellen oude vrouwen daartoe wel eens over; zij worden dikwijls niet zoo gezocht, zoo geëerd en gediend, als de jongere; zij kunnen zulk een' grooten invloed niet maken, als deze; zij kunnen zoo veel ſchoonheid niet meer ten toon ſpreiden, als die kunnen doen; zij hebben meer ledigen tijd dan te voren, en dus meer aanleiding tot ſnapachtigheid, die ligt ontaardt; zij verbeelden zich, dat nu alles veel ſlechter toegaat, dan toen zij jong waren, omdat zij in hare jeugd niet zoo veel vernamen van hetgene er omging als nu. Dit alles verleidt haar ligt tot lasteren en kwaadſpreken. Ondertusſchen is zulks te allen tijde zeer liefdeloos en dus ſtrafwaardig. Die zich daaraan ſchuldig maakt, heeft ook eene ongunſtige beoordeeling van anderen te wachten; want met die mate, met welke men anderen meet, zal men ook weder gemeten worden. Zulk lasteren en kwaadſpreken toont ook, dat het hart van zulke vrouwen nog zeer verkleefd is aan ijdelheid en wereld; terwijl zij intusſchen, vooral ook om hare jaren, bedenken moesten, niet de dingen, die op aarde zijn, maar die boven zijn. Bejaarde vrouwen! wacht u dan, dat gij u daaraan niet ſchuldig maakt. Bemoeit u niet met de zaken van anderen, maar behartigt uw eigen en vooral uw eeuwig welzijn. Staat af van de wereld, die gij welhaast verlaten moet. Houdt u ſteeds met iets nuttigs bezig, opdat uwe gedachten niet vervuld worden met ijdelheid. Vergeet nimmer, wanneer gij jonge menſchen beoordeelt, dat zij nog jong zijn, en dat gij ook eens jong geweest zijt. Herinnert u gedurig, dat de laster niet verbetert, maar dat gij behoort degene zelve te vermanen, die zich naar uw oordeel te buiten gaan, en dat gij eenmaal van elk woord, door u geſproken, rekenſchap zult moeten geven in den dag des oordeels. Voegt Paulus er bij: *zich niet tot veel wijns begevende*, wij hebben in het voorgaande reeds gezegd, hoe ſchandelijk en onverantwoordelijk het is, dat oude lieden tot den drank vervallen. Vooral is het verfoeijelijk, wanneer oude vrouwen daartoe geraken. Zulks verkort in het middellijke het leven, en maakt voor allerlei bezigheden, zoowel voor dit leven als voor de eeuwigheid, ongeſchikt."

Het ſpreekt van zelf, dat de Bijbel in tekſten, die van oude lieden gewagen, in dit kleine werkje niet is uitgeput; en heeft de *Theologiae Doctor* gezondheid, tijd en lust, en vindt zijn boekje goeden aftrek, dan gisſen wij, dat er nog wel een vervolg van komen kan; wij hebben zulks evenwel tot dusverre niet ontvangen, waardoor onze vermelding van dit boeksken zoo laat geſchiedt. Welligt ontbrak het alzoo aan debiet. Te veel hoofdbrekens zal het den Schrijver toch wel niet gekost hebben?

BOEKBESCHOUWING.

Twee Verhandelingen, over den waren aard van het onderwijs des Bijbels, als een, niet bespiegelend, maar louter praktikaal onderwijs, naar onze vatbaarheid ingerigt; en over de noodzakelijkheid van de verlichting en het onderwijs des H. Geestes, tot regt en onfeilbaar verstand van den waren zin der Bijbelschriften; beide ter bevordering eener gegronde vereeniging der Christenen aangewend, door J. J. LE ROY, *Predikant te Oude-Tonge. Te Dordrecht*, bij Blussé en van Braam. 1819. *In gr. 8vo. XII en* 185 *Bl. f* 1-16-:

Innig heeft het ons gespeten, dat wij van deze Verhandelingen niet eer *konden* verslag geven; want zij verdienen zoo zeer gekend te worden om hare uitstekende belangrijkheid, en zij verdienden juist daarom spoedig gekend te worden. De loop der denkbeelden, in de eerste, is de volgende:

De Bijbel bevat Goddelijke openbaring, die niets onredelijks of willekeurigs kan behelzen; maar onze rede is nog niet genoeg ontwikkeld, om reine (*objective*) waarheid te bevatten; en daarom juist hebben wij eene openbaring noodig, die trapswijze werkt; maar ook daarom wordt eenvoudig en ootmoedig geloof gevorderd, zelfs omtrent datgene, wat wij nu nog niet verstaan. Men is echter van dezen weg afgegaan, en vandaar al het onheil. In onze dagen begint de rede hare grenzen te erkennen, en KANT leert ons onderscheiden tusschen *bespiegelende* en *werkdadige* of *zedelijke* rede, en wijst elk haar werk aan, hetgene de laatste het meeste heeft, naar mate de eerste tot kennis van bovenzinnelijke waarheden ten eenemale ongeschikt is. (Zoo ver de Inleiding.)

Bij alle goedwilligheid, om den Bijbel te eerbiedigen, verschilt men omtrent deszelfs waren zin; vanhier de verdeeldheid onder, zelfs waarheidlievende, Christenen, die, elke partij, eene regelmaat des geloofs hadden vastgesteld, naar welke hunne uitlegging des Bijbels luisteren moest. Men stelt zich, namelijk, den Bijbel voor als een boek, waarin zekere vastbepaalde waarheid, of zeker stelsel van waarheden, allerwegen juist en naauwkeurig, volgens de ware gesteldheid der zaken, zoo als zij door beschouwing gekend worden, is voorgesteld. Men behoort, in tegendeel, den Bijbel als een boek aan te merken, dat louter tot een praktikaal en geenszins tot een bespiegelend gebruik is geschreven; als een boek, derhalve, (opmerkelijke woorden!) waarin geenszins zulk een juist afgemeten stelsel van waarheid is te vinden, waaruit wij geenszins de ware gesteldheid van zaken, zoo als ons bespiegelend verstand wel zou verlangen, kunnen leeren kennen, en waarin de waarheid zelve niet anders dan onder zulke bekleedselen is voorgesteld, welke dezelve voor onze kindsche vatbaarheid, aan deze zijde van het graf, geschikt maken. In den Bijbel is veel, ja misschien alles, wat tot God, tot zijne eigenschappen, zijne handelingen en bedoelingen met ons en met de wereld in het gemeen betrekking heeft, onder bekleedselen, en misschien niets naar de zuivere waarheid, zoo als God alleen ze kent, en, ten minste tot nog toe, alleen kennen kan, voorgesteld; en hiermede moeten wij ons tevreden houden, zonder die bekleedselen te willen wegnemen, hetwelk wij toch, zonder benadeeling van het, voor ons noodig, inzigt der waarheid, niet doen kunnen. De Bijbel bevat al de onderscheidene voorstellingen, met welke de goede Hemelsche Vader tot zijne kinderen, naar elks vatbaarheid, wel heeft willen afdalen. Welonderwezene Schriftgeleerden maken wederom van al die verschillende voorstellingen, naar de onderscheidene behoeften hunner onderwijzelingen, gebruik; maar dwaas is het, uit die

voor-

voorstellingen stof tot twisten te ontleenen. (Dit wordt wijders door treffende gelijkenissen opgehelderd.) Wij moeten tot dat Goddelijk onderwijs kinderlijk naderen; niet om over Goddelijke zaken redekundig juist te denken, maar om praktikaal goed te leeren gevoelen en handelen.

Om misverstand voor te komen, merkt de Schrijver aan, dat hij het gezegde alleen verstaan wil hebben ten aanzien van het bijbelsch onderwijs omtrent Goddelijke, geestelijke en onzigtbare zaken, welke hier door ons niet zuiver kunnen begrepen worden, — dus niet ten aanzien van de geschiedenissen, in den Bijbel begrepen, schoon wij ook hier de wijze, *hoe* vele zaken geschied zijn, mogen onbepaald laten, — ook niet ten aanzien van de voorzeggingen aangaande het nog toekomende. Ten tweede, dat hij gelooft, dat, zelfs in de omkleedselen, de waarheid geenszins duister en onzeker is begrepen, in tegendeel zoo klaar, als voor onze tegenwoordige kindsche bevatting mogelijk is, en wij op de hoofdzaak volkomen aan kunnen; terwijl zelfs in de bekleedselen veel waarheid is. Ten derde wil de Schrijver dat, wat hij zegt, niet verward hebben met de figuurlijke of allegorische voordragt, in vele Bijbelboeken voorkomende; terwijl ook de bekleedselen te onderscheiden zijn van de gelijkenissen. Eindelijk wil hij niet zóó verstaan zijn, alsof hij alle vorderingen in Godsdienstige verlichting en voortgang tot erkentenis der zuivere waarheid loochende. Hij bewijst dezen voortgang door vergelijking tusschen de leeringen des O. en die des N. V.; beweert, dat de eene bijbelsche Schrijver dieper in de eigenlijke gesteldheid der geopenbaarde zaken zij ingedrongen dan de andere, en dat ieder Christen, die opregt de waarheid zoekt, onder bijzondere leiding des Geestes staat, die hem de waarheid zuiverder doet kennen, dan hij zelf in staat is, dezelve aan anderen in woorden mede te deelen.

Dat de Bijbel slechts bedoelde, ons een *praktikaal* onderwijs, ter onzer verbetering en vertroosting, en

volkomen naar onze vatbaarheid geschikt, te geven, blijkt uit de geheele gesteldheid des Bijbels, waarin nergens eenig leerstelsel is voorgesteld of ontwikkeld, maar die, behalve de geschiedenissen, (die zelve, gelijk te voren getoond is, *praktikaal* zijn) louter *praktikale* schriften bevat, waarin wel van de beschouwelijke waarheden een *praktikaal* gebruik gemaakt wordt, maar die dezelve nergens op eene bespiegelende wijze, veelmin in een zamenstel vereenigd, voordragen. — Aangaande het O. V. is men er reeds over heen, een voorbereidend, alleen op de beoefening berekend, onderwijs in hetzelve vast te stellen. Maar in het N. V. maakt men hieromtrent zwarigheid, als onder hetwelk het menschdom tot een' volwassen' staat is gekomen, en de waarheid zonder bekleedselen konde verstaan. En, ja, het behoeft de bedekselen, die in het O. V. gebezigd worden, niet meer; maar wij zien toch, ook onder het N. V. nog, volgens uitdrukkelijke Apostolische verklaring, door een beschilderd glas in eene duistere rede. Ook zijn nu nog niet alle Christenen den kindschen staat des verstands te boven; terwijl vele voorstellingen des N. V. duidelijk het bewijs met zich voeren, van naar onze vatbaarheid te zijn ingerigt; b. v. die van *Gods Zoon*, *Gods eeniggeboren Zoon* — verlossing *door zijn bloed*; en het zou niet goed zijn, den Bijbel van alle Joodsche denkbeelden te willen zuiveren, omdat de Joodsche denkwijze in de zinnelijke natuur van den mensch is gegrond, en dus bij allen, die nog niet verder zijn, nagenoeg dezelfde behoeften voortbrengt. — Ook in het N. V. vinden wij eene trapswijze ontwikkeling van denkbeelden. Jezus droeg veel in gelijkenissen voor, hetgene in de brieven der Apostelen nader en duidelijker wordt voorgesteld; en ook deze brieven zelve bevatten onderwijzingen, naar onze bekrompene bevatting geschikt, en de meer gezuiverde waarheid wordt slechts in hier en daar verspreide wenken voorgedragen.

Of er nu nog eene derde, volmaaktere openbaring, of ten minste opheldering der tegenwoordige openbaring,

ring, te wachten zij, wil de Eerw. Schrijver hier niet onderzoeken: alleen dit wil hij er van zeggen, dat hem zulks niet onwaarschijnlijk voorkomt, in het laatste tijdperk der wereld te zullen gebeuren; waartoe veelligt de toebereidselen reeds gemaakt worden, en tot welk einde ook dat reikhalzend verlangen naar meerder licht, hetwelk in onze dagen gedurig toeneemt, misschien als voorbereiding dienen moet. Zoolang dit echter nog niet geschied is, moeten wij ons, behoudens de vrijheid des verderzienden, om, onder de leiding van den Geest der Waarheid, van zijn meer gescherpt vermogen gebruik te maken, aan de voorstellingen in het N. V. eenvoudig houden.

Wordt het nu eenmaal aangenomen, dat de Bijbel ons geene zuivere (onomkleede) waarheid, maar zulke voorstellingen van dezelve levert, als, in onzen zinnelijken staat, ter onzer verbetering en vertroosting kunnen dienen, dan zal alle twist, tusschen opregte vrienden der waarheid, geëindigd zijn, omdat verschil van begrippen een natuurlijk gevolg van deze inrigting des Bijbels zal geoordeeld worden. — Wijders zou de geheele verbetering, ook van den zedelijken staat des Christendoms, bij de algemeene omhelzing van gezegd denkbeeld winnen. Nu zoekt men in den Bijbel een leerstelsel, en blijft in de bespiegeling hangen, die alleen de oppervlakte der ziel raakt, maar het gemoed laat gelijk het is. Men stoot zich aan allen schijn van tegenstrijdigheid in den Bijbel, zoekt vereffening, en komt tot gedrongene uitleggingen. Nu komen de hartstogten mede in het spel, die in den Bijbel veel stootends meenen te vinden. Welnu, men is der eenvoudige opvattinge ontwend, roept eigene wijsheid te hulp, behoeft uit den Bijbel niet meer aan te nemen dan de hartstogten kunnen gedoogen; deze hebben alzoo gewonnen spel, en eigen zin en wil worden in het Christendom behouden. Ook verkiest men tot verbetering niet die middelen, welke de Bijbel aan de hand geeft; daarom blijven de welmeenendste pogingen zoo onvruchtbaar. Van dit

alles zou het tegendeel plaats vinden, bij eenvoudige terugkeering tot den Bijbel als een praktikaal onderwijs, naar onze vatbaarheden gefchikt.

Wij hebben hier nog iets bij te voegen, dat ook als eene uitftekende nuttigheid zou moeten aangemerkt worden. De Katholijke kerk beklaagt onze Protestantfche, omdat zij door haar geoordeeld wordt geene vastheid des geloofs te hebben, en in groot gevaar te ftaan van aan verderfelijke dwaling ter prooije te vallen; weswege zij haar welmeenend raadt, al ware het ook flechts om der zekerheids wille, zich aan haar gezag te onderwerpen. Wordt het denkbeeld van den Schrijver dezer Verhandeling aangenomen, dan antwoordt de Protestant: „Het zij zoo, dat wij de waarheid in het afgetrokkene niet erkennen; wij gelooven aan de grondwaarheid, die in het omkleedfel rust, en mogen van elkander in opvattingen verfchillen, omdat de Bijbel zelf tot dit verfchil aanleiding geeft, en, fprekende naar onderfcheidene vatbaarheden, zulks toelaat; en wij zijn tevreden, wanneer wij zóó gelooven, dat wij daardoor betere en meer getrooste menfchen worden. Zij het, dat wij dwalen, wij dwalen ter goeder trouwe in bijzaken, of in hetgene de Bijbel zelf ons niet duidelijker maken kan, — en dit zal ons niet verdoemen. Wij verdoemen immers ook u niet, Katholijke broeders! omdat gij den gewijden ouwel in Jezus ligchaam veranderd gelooft. Meent gij dit te moeten gelooven; wij, aan ons beginfel getrouw, zeggen: welaan! gelooft het, en zorgt flechts, dat uw geloof van invloed zij op uw hart; maar ook wij zijn gerust en tevreden in hetgene *wij* bezitten." Op deze wijze ware de toegang afgefneden aan al het, met den fchijn van bezorgdheid voor ons heil, geuite gezucht en gefteen van openbare en heimelijke Jezuiten; welke laatfte, in de Protestantfche kerk, — óf boos geworden, omdat *hunne* meeningen geen geloofsregel meer zijn, — óf, door onderfcheidene oorzaken geestelijk uitgeteerd, gelijk de teringachtigen naar het ligchaam een' dikkeren damp-

dampkring heilzaam vinden, ook in ceremoniën meer voedfel voor hun hart (wij oordeelen voor hunne zinnelijkheid) vinden, dan in de reine leer, — óf, eindelijk, te vadzig, om zelve door te denken, het gezag eener magt van buiten zeer gemakkelijk vinden, — ons op *Theodulus gastmalen* en dergelijk tuig onthalen, om den eenvoudigen te verftrikken, voornamelijk door de uitfporigheden der Neologen op te geven als den geest der Protestantfche kerk in het algemeen.

Het kan evenwel niet ontkend worden; dat er eene zekere leiding en bepaling noodig is, om de ftelling: „ de Bijbel onderwijst ons flechts praktikaal," voor misbruik te beveiligen. Zeer gepast vinden wij het daarom, dat de Eerw. Schrijver, in eene tweede Verhandeling, aanwijst: *de noodzakelijkheid van de verlichting en het onderwijs des H. Geestes, tot regt en onfeilbaar verftand van den waren zin der Bijbelfchriften.* Hij wil, namelijk, in zijne eerfte Verhandeling niet zoo verftaan zijn, alsof hij bedoeld had te beweren, dat elke Bijbelverklaring aan de ware meening der Schrijveren, zoo zij maar zedelijk nut bevorderde, even goed voldeed, en men in de opvatting niet konde mistasten, en dus het *indifferentismus* voorftond. Neen — zegt hij — de Bijbel heeft, gelijk elk ander boek, in al deszelfs bijzondere voorftellingen, eenen *bepaalden* zin, welke alleen als de ware, dat is, door de Schrijveren wezenlijk bedoelde, zin kan worden aangemerkt; fchoon deze zin praktikaal en niet befpiegelend is, en dus de eene Bijbelplaats, ten opzigte van de andere, eenig verfchil in denkbeelden toelaat, als bevattende elk gedeelte des Bijbels de waarheid, onder voor ons gefchikte bekleedfelen, welke niet altijd eene volkomene overeenkomst vergunnen; — elke bijzondere Bijbelplaats en bijbelfche voorftelling heeft echter eenen bepaalden zin, welke däär alleen de ware meening des Schrijvers uitmaakt.

Wij hebben dus *zekerheid* noodig, dat wij niet mistasten. Maar hoe komen wij aan dezelve? Door eenen

menschelijken, onfeilbaren, uitlegger en regter? Maar wie zal ons van de onfeilbaarheid van dezen wederom onfeilbaar overtuigen? En vanwaar heeft die menschelijke uitlegger zijne onfeilbaarheid zoo, dat wij die dan niet eveneens konden verkrijgen? — Geleerdheid moge veel kunnen beslissen, ten opzigte van eenvoudige voorstelling van menschelijke zaken en lotgevallen in den Bijbel; ten aanzien van bovenzinnelijke leeringen is zij krachteloos, dewijl tot regt begrip van dezelve eene bijzondere geschiktheid en vatbaarheid van geest van noode is. *Wij hebben dus, tot regt verstand van, en eene onfeilbare gewisheid omtrent den waren zin der Bijbelschriften, en elke bijzondere voorstelling in dezelve, de verlichting en het onderwijs des H. Geestes noodig.*

Wat de H. Geest is, moet alleen zuiver uit den Bijbel worden afgeleid; dan, de Schrijver oordeelt, dat hier de vraag niet is van deszelfs innerlijke natuur, maar alleen van deszelfs werkingen. Offchoon de bijzondere bestaanlijkheid van den H. Geest erkennende, houdt hij zich dus hier, om buiten allen twist te blijven, aan *die* verklaring der Nederlandsche Geloofsbelijdenis, waarin zeker alle Christenpartijen het eens zijn: de H. Geest is *de eeuwige kracht en mogendheid der Godheid*; welk denkbeeld ook overal in den Bijbel, waar van denzelven gesproken wordt, ten grondslag ligt. (De tegenwerpingen, die, van den kant der wijsbegeerte, tegen zulk eenen, zich in alles mengenden, invloed der Godheid konden gemaakt worden, lost de Eerw. LE ROY voldoende op.) Zoo komt hij dan ook voor, als, op eene bijzondere wijze, de grondoorzaak van 's menschen zedelijke en *grondige* verbetering; en juist daarom, dewijl hij als Goddelijk beginsel in den mensch werkt en hem boven elken zinnelijken beweeggrond verheft, is de mensch door deze inwerking vrij, hetgene hij als dienaar der zelfzucht nimmer is. (De Schrijver was, in de bepaling van de werkzaamheden des H. Geestes ter onzer grondige verbetering, in de noodzakelijkheid, om, ter bekoming van het hier vereischte oogpunt, eenigzins

zijn, breedvoerig te zijn; maar al, wat hij zegt, verdient ook lezing en overdenking.)

De spreekwijzen: *verlichting* en *onderwijzing des H. Geestes*, zijn wederom eenigzins zinnebeeldig, maar stellen ons de waarheid naar onze bevatting voor. Beide zijn noodig tot regt verstand der Bijbelschriften; de Bijbel zelf is vol van betuigingen hieromtrent. (De meeste der onderscheidene uitspraken des Bijbels worden aangehaald en voldoende in verband verklaard.)

De noodzakelijkheid van een alvermogend bestuur der Godheid, tot regt verstand der bijbelsche schriften, blijkt ook uit ons eigen gevoel van behoefte te dezen aanzien. Wij gevoelen, dat wij verzekering van noode hebben, dat de middelen, die wij tot regt verstand des Bijbels bezigden, de ware zijn. — De hindernissen, welke dat verstand in ons beletten, zijn te magtig, dan dat wij ze, zonder medewerkenden Goddelijken invloed, konden overwinnen. — Eindelijk, het bijbelsch onderwijs betreft bovenzinnelijke zaken, tot welker erkentenis gezegde invloed daarom juist niet kan gemist worden.

Maar, hoe kunnen wij nu verzekerd worden, dat wij door den H. Geest, bij ons onderzoek der bijbelsche Schriften, zijn bestuurd, en dus derzelver regten zin gevat hebben? — Vooreerst, door de klaarblijkelijkheid zelve, welke natuurlijk en noodzakelijk geboren wordt, zoodra, gelijk wij vooronderstellen, dat door des H. Geestes alvermogende en onfeilbare bestaring geschiedt, bij het gebruik der beste middelen, waartoe hij zelf ons leidt, ons ernstig onderzoek en nasporing zoodanig geleid wordt, dat ons alles in het regte licht en in juiste orde en verband voorkomt. Daar echter ook de dwalende zich op klaarblijkelijkheid beroemt, zoo wordt de niet dwalende, ten tweede, gerustgesteld door de bewustheid, welke hij van zich zelven heeft, van, met eene opregte begeerte naar waarheid en met volkomene onderwerping van hartstogten en eigene wijsheid, de waarheid gezocht te hebben; waarmede zich paart het vast vertrouwen op de Goddelijke be-

 lof-

lossen voor dit geval. Maar vooral wordt het gemoed vervuld met eene onverdelgbare zekerheid, door die duidelijke overeenstemming der in den Bijbel ons kenbaar wordende waarheid met ons waar zedelijk belang, waarvan wij, bij eene genoegzame ontwikkeling van het zedelijk beginsel in ons, ons onmiddellijk bewust zijn.— Hieruit blijkt, hoe die onfeilbare zekerheid geheel verschilt van alle geestdrijvende en dweepachtige verbeeldingen; maar ook, evenwel, dat elk haar slechts voor zich zelven hebben kan, zonder die ook aan anderen te kunnen mededeelen of voorwerpelijk bewijzen; schoon hij hun, die hooren willen, den weg kan aanwijzen, waarop ook zij die zekerheid verkrijgen kunnen. Voor zedelooze en met eigenwaan vervulde menschen, toch, blijft zij altijd onbegrijpelijk. Eindelijk volgt uit het ontvouwene, dat die Goddelijke verlichting, en daaruit voortvloeijende helderheid en gewisheid, bij allen niet even groot of sterk, voor aanwas en vermeerdering vatbaar, en naar elks bijzondere behoefte en vatbaarheid is ingerigt.

Vereeniging kan dan nu ook niet anders plaats vinden, dan tusschen opregte Christenen; dat is, de zoodanige, die met waren eerbied voor het woord van God vervuld zijn. Tot het onderhouden van den vrede moeten wij ons nimmer aan valsche inschikkelijkheid schuldig maken; maar omtrent zulke waarheden, die nader aan de bespiegeling grenzen en niet onmiddellijk de gronden der beoefening betreffen, mogen en moeten wij meer toegevendheid gebruiken. In de gronden van praktijk — dit, zegt de Schrijver, zij onze regel — eene ware overeenstemming; maar in alle andere leeringen eene liefderijke zamenvoeging, zelfs van verschillende en uiteenloopende begrippen. En hiertoe behoort men voornamelijk in zich te onderhouden eene ootmoedige erkentenis van de beperktheid zijner eigene inzigten, en van de volstrekte noodzakelijkheid eener hoogere Goddelijke verlichting; benevens eene hebbelijkheid, om,

om, in ons Bijbelonderzoek, gedurig van dit geleide des H. Geestes af te hangen.

Wij hebben den inhoud dezer twee Verhandelingen wijdloopiger opgegeven, dan ons bestek eigenlijk gedoogt; maar een beoordeelend Tijdschrift moet zijnen pligt kennen, vooral omtrent werken, die *epoque* maken. En hieronder aarzelen wij niet, deze Verhandelingen te rangschikken. Want, schoon het waar zij, wat de Schrijver bl. 62 zegt, dat het denkbeeld, door hem in de eerste Verhandeling voorgesteld, niet geheel nieuw is, dat reeds meermalen wenken daartoe in het gemoed van opregte waarheidsvrienden opgekomen zijn, is het even zoo waar, wat hij verder zegt, dat het schijnt, men kon zich hetzelve nog zoo duidelijk niet ontwikkelen; men kon zich nog niet zoo geheel van alle zucht tot bespiegeling losmaken, om zoo alle stellige en bepaalde voorstelling der waarheid, alle leerstelsel in den Bijbel vaarwel te zeggen, en daarin enkel en alleen een door en door praktikaal onderwijs, naar onze vatbaarheid geschikt, ook der zoogenoemde beschouwelijke waarheden, slechts tot praktikaal nut, troost en verbetering, aan te nemen. De Eerw. LE ROY heeft dus als levend woord laten te voorschijn treden, wat lang als gedachte in het verborgene sluimerde; terwijl de volledigheid, en de geheele wijze van voorstellen, bij hem, geschikt is, om elken onpartijdigen, al ware hij ook nog met eenig vooroordeel bezet, de oogen te openen, en te doen juichen in de ontdekking, hoe vele zwarigheden en tegenbedenkingen, door de omhelzing der in de onderhavige Verhandelingen voorgestelde ideën, wegvallen, die anders der vereeniginge onder Christenen in den weg stonden; terwijl tevens, met waren eerbied voor de openbaring des Bijbels, aan al het misbruik derzelve de pas is afgesneden. Wij hebben met ons verslag ook beoogd, aan het onderzoeklievend Publiek eenen voorsmaak van het werk te geven, opdat het des te gretiger moge gelezen en herlezen worden. Inzonderheid behoorde het gevonden te

wor-

worden bij elken jongen Godgeleerde, ten einde hij tijdig het standpunt leere kennen, waaruit hij den Bijbel, en de, op deszelfs verschillende uitleggingen gegronde, verdeeldheden onder de Christenen, te beoordeelen hebbe.

De Christelijke Godgeleerdheid, of Handleiding voor Lidmaten, tot herinnering van hetgene zij eenmaal geleerd en beleden hebben, en voor mijne Leerlingen, tot opheldering van mijn Onderwijsboekje. Door G. BENTHEM REDDINGIUS. *Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1819. *In gr. 8vo. VIII en* 188 *Bl. f* 1-5-:

In de voorrede van dit werkje wordt eerst van deszelfs uitvoerigen titel reden gegeven, en dan wordt het door den Schrijver aan zijne geliefde leerlingen opgedragen, voor wie hij te voren eene korte handleiding bij het onderwijs in den Christelijken Godsdienst in klein 8vo had uitgegeven. Hij verontschuldigt zich eenigzins over de benaming van *Christelijke Godgeleerdheid*, en bekent, dat het misschien gepaster zou geweest zijn, wanneer hij eenen anderen, meer beperkten, titel gekozen had, daar men, welligt, hier een zoodanig zamenstel der Christelijke leer verwachten zou, als de Hoogleeraren aan de studerenden op de Hoogescholen behooren mede te deelen. En inderdaad, wij vinden dien titel ongepast, dewijl dezelve een geleerd stelsel aanduidt, en zouden dien van *Christelijke Godsdienstleer* verkiezen. — Doch, den titel daarlatende, vinden wij het werkje naar des Schrijvers oogmerk zeer wel geschikt. Het heeft elf Hoofdstukken: 1. Van den Geopenbaarden Godsdienst in het algemeen, en den Christelijken in het bijzonder. 2. Van God. 3. Van de Menschen. 4. Van Jezus Christus, Gods Zoon, Mensch, en onzen Leeraar. 5. Van Jezus lotgevallen

en

en hooge waardigheid. 6. Van den Heiligen Geest. 7. Van de Christelijke Godsdienstigheid in het algemeen. 8. Van de zedelijke verbetering. 9. Van een Christelijk deugdzaam leven. 10. Van den invloed van den Godsdienst op ons tijdelijk geluk. 11. Van de Eeuwigheid. — Tot deze Hoofdstukken brengt de Schrijver, in eene zeer geregelde orde, alles, wat tot de Godsdienstleer voor een' Christen behoort, en heeft zich niet alleen bepaald tot hetgene men weten en gelooven moet, maar ook genoegzaam aangetoond, welken indruk die leer op den Christen moet maken, en wat hij, volgens dezelve, te doen en te betrachten hebbe. Alles wordt, zoo verre de verschillende onderwerpen het gedoogden, klaar, duidelijk, vatbaar en redelijk voorgesteld. Het is een nuttig, stichtelijk boek, zeer geschikt om achting en liefde voor den Godsdienst, zuivere denkbeelden van denzelven, en een' waren lust tot echte Christelijke deugd in te boezemen en aan te kweeken, hetwelk wij dus in handen van velen wenschen.

Psalmi quindecim Hammaäloth philologice et critice illustrati. Specimen exegeticum inaugurale, quod— pro gradu doctoratus—publico examini submittit THEODORUS ADRIANUS CLARISSE. Lugd. Bat. apud *H. W. Hazenberg, Jun.* 1819. 8vo. VIII et 163 pag. *f* 1-16-:

Het is den beminnaar der wetenschappen zeer aangenaam, wanneer hij ziet, dat Zoons van mannen, die in geleerdheid den eersten rang bekleeden, zich reeds in hunne jeugd beijveren, om, zoo veel in hun vermogen is, de loffelijke voetstappen van hunne Vaders te drukken, en aldus de gegrondste hoop geven, van ook eens als geleerden te zullen uitmunten. Wij twijfelen derhalve niet, of alle, die den beroemden

Hoog-

Hoogleeraar CLARISSE eenigzins weten te waarderen, zullen zich van harte verblijden, dat zijn Zoon, die met regt de Doctorale waardigheid aan de Leydsche Hoogeschool verkregen heeft, door het bewerken van zijne *inaugurele* proeve uitnemend veel van zich doet beloven, en reeds getoond heeft, wat een jongeling, met de geschiktste geestvermogens begaafd, en door het luisterrijk voorbeeld zijns Vaders aangevuurd, door vlijt en naarstigheid verrigten kan. Deze verhandeling, inderdaad, over de vijftien liederen *Hammaäloth*, is meer dan eene proeve, zoo als zij op den titel benoemd wordt. Het is een, voor een' jongeling, doorwrocht stuk, waarin veel belezenheid en veel geleerdheid aan den dag wordt gelegd. Sommige zullen, mogelijk, vinden, dat verscheidene bloote opgaven van namen en eenige aanhalingen in allerhande talen beter hadden kunnen wegblijven, en dat het stuk dan wat minder kakelbont, in verscheidene opzigten, er zou uitgezien hebben. Dan, wij voor ons kunnen dat weelderig en eenigzins wild voorkomen van eene jeugdige bewerking zeer wel verdragen, en vertrouwen, dat rijper oordeel en een meer geoefende smaak eenen jongeling van zulk eenen schoonen aanleg, in het vervolg, bij het schrijven en uitgeven van het een of ander stuk, allen schijn van overtolligheid en onbevalligheid zullen leeren vermijden.

Het stuk heeft eenen zeer geregelden gang. In voorloopige aanmerkingen wordt gehandeld over de algemeene benaming dier vijftien Psalmen, en de voorkeur gegeven aan het gevoelen, volgens hetwelk het *reisliederen* zijn, — liederen, door de uit hunne ballingschap terugkeerende of teruggekeerde Joden op hunnen toestand toegepast; voorts over de makers dier liederen; dan over derzelver oogmerk, inhoud en uiterlijken vorm; eindelijk over de godsdienst en zedeleer, in dezelve vervat, alsmede over derzelver dichterlijke waarde. Nu volgt eene schoone Latijnsche vertaling van al de liederen, en eindelijk uitvoerige aanmerkingen over ie-

ieder derzelve. Ons beſtek laat niet toe, in bijzonderheden te treden. Wij vergenoegen ons in het algemeen te zeggen, dat wij, over het geheel genomen, de opvattingen van den jongen CLARISSE goedkeuren, en oordeelen, dat hij veel licht over deze belangrijke liederen verſpreid heeft. Wij wenſchen, dat de waardige Zoon van den zoo zeer geachten Hoogleeraar meer en meer vordere op het ſpoor van ware geleerdheid, en van tijd tot tijd daar blijken van moge geven; en dat de waardige Vader nog lang zich verheugen moge in eenen Zoon, bijzonder geſchikt, om den roem van zijnen ouderlijken naam naar eisch te handhaven!

Sermon ſur 1 Timoth. IV: 14, 15, par J. H. PAREAU, *Profesſeur etc. en Langues Orientales à l'Univerſité et Pasteur de l'Egliſe Wallonne d'Utrecht.* A Utrecht, chez *J. Altheer.* 1819. 8ve. 41 pag. *f* :-8-:

Deze Leerrede werd uitgeſproken te *Zutphen*, ter opening van de Vergadering der Afgevaardigden van de Waalſche Kerken. Volgens oude gewoonte, benoemde de vorige Vergadering hiertoe den Redenaar, en bepaalde den tekst. En Profesſor PAREAU, wien dit werk werd opgedragen, kweet zich waardig van zijnen last. Wij lazen deze Redevoering met groot genoegen, en twijfelen niet, of zij werd, bij het uitſpreken, algemeen toegejuicht. Wij willen er den inhoud van mededeelen, en er ons bijzonder oordeel over bijvoegen.

Na eene doelmatige inleiding uit den rusteloozen ijver van Paulus, dien de Apostel ook in Timotheus wilde verſterken, geeft PAREAU *eerst* eene letterlijke verklaring en, *daarna* de nadere ontwikkeling en praktikale beſchouwing van hetgene in den tekst vervat is.

In de verklaring vinden wij den ſmaakvollen Geleerde, die grondige kennis heeft, en verſchillende denkbeelden weet te zamen te brengen en in een ſchoon en be-

belangrijk punt te vereenigen. Om hiervan iets bij te brengen: de gave, die in Timotheus was, door de oplegging der handen, zijn, volgens den Heer PAREAU; de natuurlijke aanleg en talenten, de door oefening reeds verkregene bekwaamheden van Timotheus; doch hetwelk alles, door onmiddellijke Goddelijke beschikking, meer ontwikkeld, volmaakt en verhoogd werd. Wij noemen dit schoon en belangrijk: zoo bleef Timotheus altijd verantwoordelijk voor zijn gedrag, en de vermaning van Paulus was voor hem bruikbaar en moest hem treffen. Het overige houdt dien zelfden gang. In het tweede stuk komen vier punten voor, die de tekst duidelijk bevat. Men vindt hier: den pligt van een' Evangeliedienaar, eene beweegreden om dien aan te dringen, de wijze om dien te vervullen, en de vruchten, die men er van plukken zal. De ontwikkeling dezer denkbeelden is natuurlijk en belangrijk, en wordt telkenreize op eene zeer kiesche maar treffende wijze toegepast. Het is een woord op zijn pas, dat overwaardig is, door alle Evangeliedienaars gelezen, herlezen en behartigd te worden. De Heer PAREAU voegt hier bij den geleerden ook den verstandigen man, die den geest van het Evangelie en deszelfs belang, de natuur van den mensch en zijne behoeften kent, en toont zelf doordrongen te zijn met het gevoel van het verhevene zijner pligten.

De taal is zuiver, de stijl ongekunsteld en vloeijend, dikwijls sierlijk en verheven, altijd verstaanbaar, overtuigend en roerend, en het geheel zeer welsprekend, en bijzonder geschikt voor den kansel, waarop de Redenaar sprak.

Eigen' smaak volgende, zouden wij, mogelijk, hier of daar iets bekort of wat meer uitgebreid hebben: maar anderen konden dit weder anders begrijpen, en — *variis modis bene fit.*

Wij wenschen de Waalsche Gemeente en de studerende Jeugd te *Utrecht* geluk met dezen voortreffelijken Redenaar, dezen meester in de kunst, en hopen dat

n

zijn Hoogeerw. er nog lang, ter bevordering van ware geleerdheid, echten ſmaak en zuiver Christendom, moge werkzaam wezen.

Beknopte Handleiding tot de Paardenkennis, derzelver Gezondheidsbewaring en Geneeskunde, voor eerstbeginnende Beoefenaren dezer Wetenſchap. *Door* C. A. GEISWEIT VAN DER NETTEN, *Majoor der Kavallerij, Inſtructeur der Koninklijke Militaire Rijſchool, Lid der Commisſie tot Examen der Veeartſen. Te Amſterdam en 's Gravenhage, bij* de Gebroeders van Cleef. *In gr. 8vo. f* 3-15-:

De werkzame Majoor VAN DER NETTEN blijft met eenen onvermoeiden ijver de uitbreiding van het vak voorſtaan, aan hetwelk hij al den tijd, dien zijne overige menigvuldige ambtsbetrekkingen hem overlaten, ſchijnt te beſteden. Ieder, die prijs op de aankweeking der Veeärtſenijkunde ſtelt, zal zich met ons verheugen, dat deze brave man blijft volharden. De wetenſchap en kunst, welker aanleering hij onderſteunt, welker meer algemeene kennis en verſpreiding hij helpt bevorderen, vereischt iemand, die niet moede wordt het goede te werken, waar hij ſlechts kan. Hij moge met eenig leedwezen ontdekken, dat zijne pogingen, over het algemeen, nog niet met dien gewenschten uitſlag bekroond worden, welken het belang van dezen, voor ons land zoo belangrijken, tak vereischt; wij hopen eerlang den dag te zien aanbreken, die de vervulling zal aanbrengen van meer dan éénen wensch ter volmaking dezer ſtudie. De korte tijd, ſedert welken de Heer VAN DER NETTEN dit vak bewerkt, levert reeds bewijzen genoeg, dat hij niet te vergeefs werkt. Wanneer echter het Beſtuur dezer landen zich aan de uitbreiding dezer zaak meer zal laten gelegen zijn; wanneer het door openbare inrigtingen het onderwijs en de aanleering

ring van dit belangrijk vak gemakkelijker zal maken, dan kan in eenen zeer korten tijd volkomen daargesteld worden, hetgene door de kracht van enkelen, zoo niet geheel ondoenlijk is, ten minste eenen te langen tijd vereischt, eer dit oogmerk ten algemeenen nutte kan bereikt worden. Mogten wij dan in dit Rijk, in navolging der ons omringende, instellingen zien geboren worden, dienstig ter aankweeking van eene wetenschap en kunst, waarbij de Landhuishoudkunde zoo veel belang heeft! De Nederlander, die, wat kunsten en wetenschappen aangaat, voor geen' zijner naburen behoeft onder te doen, zal spoedig ook in dezen strijd zegevierend optreden. De aanvankelijke goedkeuring van Z. M. den Koning, die, bij andere blijken van tevredenheid, den Heer VAN DER NETTEN ook tot *Lid der veeärtsenijkundige Commissie* benoemd heeft, is het beste bewijs, dat Hoogstdezelve de werkzame verdiensten voor dit vak niet alleen erkent, maar ook wil aanmoedigen.

In een welgesteld Voorberigt worden wij met de redenen bekend gemaakt, waarom de Schrijver dit werk ondernomen, en om welke hij het dus bewerkt heeft. Liefde voor het vak, dat hij beoefent; belangstelling in de welvaart der ingezetenen en den luister des vaderlands, en zucht, dat hetzelve bij andere Rijken niet terugblijve, stralen hier op elke bladzijde door. De aanleg en de bewerking van dit stuk worden vervolgens nader ontwikkeld, en aangewezen, voor welken stand en voor welke menschen het hoofdzakelijk is opgesteld; terwijl de Schrijver, eindelijk, met eene den waren geletterden vereerende zedigheid, aan de goedkeuring zijner beoordeelaren hulde doet, de toegevendheid van bevoegde regters inroept, en zijne wezenlijke verdiensten met eene bescheidenheid voorstelt, welke hem de achting van eenen ieder moet doen verwerven. De behandeling van het geheel, zoo, dat het werk doorloopend kan worden gelezen, en tegelijk ook als eene handleiding ter ondervraging dienstig kan zijn, is ons allezins gepast voor-

ge-

gekomen, en zoude in dergelijke gevallen navolging verdienen.

Men ontwaart, den inhoud van het werk nagaande, dat hetzelve in *drie* ſtukken verdeeld is, waarvan het *eerſte* de *Paardenkennis* beſchrijft, het *tweede* de *Gezondheidskunde* behelst, en het *derde* de *Ziekte-, Genees- en Heelkunde* voorſtelt; hetwelk door eene korte Inleiding, over *de Paardenkennis in het algemeen*, wordt vooraſgegaan. Wij vinden hier het Paard zeer doelmatig geſchetst, vooral in zijne betrekking tot den Mensch, *eerst* als *werktuig*, *daarna* als *bewerktuigd ligchaam*. Men zal, het Paard uit deze beide oogpunten beſchouwende, den juisten maatſtaf vinden, om van dit dier tot het dagelijksch gebruik niet te veel te vergen; maar ook tevens, om dat nut en die dienſten van hetzelve te trekken, waartoe de Schepper het beſtemd heeft.

Het *eerſte* ſtuk wordt in *twee Afdeelingen* geſplitst, van welke de *eerſte* ten opſchrift heeft: *de Ontleed- en Natuurkunde van het Paard*. De beſchrijving der bewegingswerktuigen, der levenswerktuigen en der zintuigen zijn als onderafdeelingen te beſchouwen. Men ontmoet in deze verdeeling eenige moeijelijkheid; dewijl tot de eerſte, behalve de beenen, ſpieren en banden, ook nog de zenuwen, vaten enz. gebragt worden. Dit zoude bij den eerstbeginnenden, voor wien dit boek vooral toch beſtemd is, tot dwaalbegrippen kunnen leiden. Ook hadden de zintuigen eene uitvoeriger behandeling gedoogd.

De *tweede Afdeeling*, aan de *uitwendige Paardenkennis* gewijd, behelst in het *Iſte Hoofdſtuk* de kennis der *uitwendige* ligchaamsdeelen. Dit beſchouwt, 1. *het voorgeſtel*, en dus *hoofd*, *hals*, enz. 2. *het lijf*, waartoe behooren de *rug*, de *lendenen*, enz. 3. *het achtergeſtel*; het *kruis*, de *heupen*, enz. Zeer kort, maar allezins voldoende, geeft hier de Schrijver eene ontleedkundige beſchrijving van al deze deelen, hetwelk ook genoegzaam is om den leerling niet onkundig te laten, terwijl den onderwijzer gelegenheid overblijft, door zijne voor-

 dragt,

dragt, ieder ſtuk verder uit te breiden. Van het *IIde* tot het *VIde Hoofdſtuk* behandelt de Schrijver de *gezondheidsvereischten*, *geſtalte* in de keuze des Paards, deszelfs *beweging*, *ouderdom* en *dekſel*, waarbij de *haren*, zoowel als teeken van onderſcheiding, als kenmerk der gezondheid, beſchouwd worden. Hetgene er bij de keuze des Paards en in den Paardenhandel behoort in acht genomen te worden, beſluit dit eerſte ſtuk, hetwelk met geene belangrijker aanmerkingen konde geſchieden, daar hier van eene goede keuze zoo veel afhangt, om vaak groote ſommen te ſparen, en zich zelven en anderen groote onaangenaamheden uit te winnen. Zij vooral, die door dienstbetrekkingen eens in de gelegenheid kunnen komen, met den aankoop van Paarden voor het leger belast te worden, zullen zich behooren toe te leggen op de aanwijzing der kunstgrepen, tot verberging der gebreken in den Paardenhandel gebezigd, welke niet gering zijn, en op de ongeoorloofdſte wijze werkſtellig worden gemaakt.

Na dit te hebben laten voorafgaan, gaat de Schrijver nu, in het *tweede* ſtuk, tot de *Gezondheidskunde* over, behandelende in *ééne Afdeeling* al hetgene vereischt wordt ter bewaring en verlenging van leven en gezondheid. Onder de uitwendige oorzaken, welke daartoe moeten medewerken, rangſchikt hij het *licht*, de *lucht*, de *verblijfplaatſen*, het *voedſel*, de *oppasſing* en *behandeling*, en eindelijk de *rust* en *beweging*. De gezondheidskundige regels worden vervolgens op bijzondere gevallen toegepast, en deze Afdeeling met de beſchouwing van het *beſlag* geſloten. Zeer gepast worden eerst die deelen beſchreven, voor welke het beſlag beſtemd is, en naderhand de werktuigen, welke daartoe dienſtig zijn; terwijl de wijze, hoe dit moet geſchieden, het geheel voltooit. Hoezeer de invloed van het *licht* van groot belang is op al hetgene er beſtaat, was deszelfs vermelding beter in het Hoofdſtuk, alwaar over de rust en beweging geſproken wordt, gevolgd, dan dat er nu een afzonderlijk Hoofdſtuk voor hetzelve afgezonderd

wordt.

wordt. De naauwkeurige beschrijving, hoe het Paard moet opgepast en behandeld worden, is der lezinge overwaardig en verdient behartigd te worden, daar het vooroordeel bij velen nog heerschende is, dat de reiniging van het Paard voor hetzelve geene zulke behoefte is, als de Schrijver hier met regt voorstelt. Jonge Officieren kunnen zich niet te gemeenzaam maken met de toepassing der regels tot gezondheidsbewaring in bijzondere gevallen. Deze wèl toepassende, zullen zij voor zich zelve veel schade, voor anderen nadeel en verlies kunnen voorkomen. Het ware te wenschen, dat zelfs iedere ruiter met dezelve gemeenzaam bekend gemaakt wierde. — De leergierige hoefsmid vindt, eindelijk, kort, maar duidelijk, voorgeschreven al hetgene voor hem bij deze bewerking wetenswaardig is.

Het *derde* stuk voltooit het geheel door de *Geneeskunde van het Paard.* De Schrijver beschouwt, in *twee Afdeelingen*, de *genees-* en *heelkundige* kennis der ziekten van het Paard, en de middelen ter genezing van dezelve. Daar deze vooral eene verkorte bewerking der onlangs uitgegevene *Handleiding tot de behandeling, gezondheidsbewaring en geneeswijze van de Ziekten der Paarden* schijnt te zijn, kan men hier in het, reeds door anderen gevelde, gunstige oordeel blijven berusten. Nog slechts eenige geringe bedenkingen zij het geoorloofd ten toets bij te brengen.

Onder de *oorzaken* zijn, ook hier, de verwijderde niet genoeg van de naaste onderscheiden, en behoort de *aanleg* van *oorzaak* wèl onderscheiden te blijven. De *aanleg* maakt vatbaar voor ziekten, maar wordt geene *ziekte*, indien er geene *opwekkende oorzaken* bijkomen.

Indien bij ontstekingskoortsen, bladz. 238, vooral eene *vermeerderde levenswerkzaamheid* in het *bloedader-* en *zenuwgestel* worde waargenomen, hoe kan men dan eene vermeerderde prikkelbaarheid met *weinig gestoorde gevoeligheid* onderstellen? Over het algemeen, en met uitzondering der ontstekingachtige zenuwkoorts, zal,

bij ontstekingkoortsen, de voornaamste stoornis in het bloedvatengestel moeten worden gezocht.

Bij de behandeling van het Hospitaal-versterf behoorde eene meer krachtdadige plaatselijke behandeling, en wel met het gloeijend ijzer, aangeprezen te worden; van dezelve zoude men hier veel, zoo niet het meeste, mogen verwachten.

In deze verhandeling ware het wenschelijk geweest, de *spaansche vliegen* niet onder de pisdrijvende middelen vermeld te zien; derzelver aanwending vereischt te veel omzigtigheids; zulke middelen passen niet in de hand van den leek of mingeoefenden. Hetzelfde zoude ook kunnen gelden omtrent eenige andere zeer werkzame geneesmiddelen, welke, terwijl zij ophouden vergiften te zijn in de handen van den Arts, in die van den leek of liefhebber altijd zeer bedenkelijke hulpmiddelen blijven.

Wij wenschen voorts, dat dit anders zoo wèl gestelde en doelmatige werk in veler handen moge komen, en met voordeel en nut gebruikt worden; dat vooral de Militaire Jeugd, aan welker vorming de Heer VAN DER NETTEN zich zoo veel laat gelegen zijn, deze pogingen waardere, en, door eene vlijtige beoefening dezer belangrijke wetenschap, aan het oogmerk van haren waardigen Onderwijzer beantwoorde! Hij blijve bij voortduring de leidsman van dat gedeelte dier Jeugd, hetwelk aan zijn bijzonder onderwijs en opleiding tot den dienst te paard bij het leger wordt overgegeven! En onder zijne medewerking worden de heilzame pogingen van het veeärtsenijkundig Bestuur in dit Rijk steeds uitgebreider en luisterrijker! Hij vleije zich niet alleen met de hoop, geene onvruchtbare zaden voor de toekomst te hebben uitgestrooid; het gebeure hem, dit zaad nog te zien opkomen, vruchten dragen, en eenen ruimen oogst beloven: dit zij eens, in den avond des levens, de zoete belooning voor den zoo wèl besteden dag!

Aard-

Aardrijkskunde voor Zeevaart en Koophandel, naar het Engelsch van JAMES HINGSTON TUCKEY'S Maritime Geography and Statistics. *Iste Deel. Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1819. *In gr. 8vo. XXXIV en 590 Bl. f* 5-:-:

Het denkbeeld eener Aardrijkskunde, meer bepaaldelijk voor den Zeevaarder en Koopman geschikt, die daarbij het onmiddellijkst belang hebben, moet, behoorlijk uitgevoerd, gewis in ons Vaderland even welkom zijn als in *Engeland*, waar het werk van TUCKEY algemeenen lof en aanmoediging heeft gevonden. Dat ook bij ons, in weêrwil der bestaande hinderpalen, nog lust voor de wetenschappen is, die meer bijzonder den Handel tot onderwerp hebben, blijkt uit de vrij breede Lijst van Inteekenaren voor dit Deel, waaronder wij het meest Kooplieden tellen. Gelukkig heeft TUCKEY ook geenen blooten, slaafschen Vertaler gevonden. De Overbrenger van hetzelve, dezelfde als van de Ontdekkingsreize van FLINDERS, is ons gebleken, allezins voor zijne taak berekend te zijn. Doch zijne manier, om den Schrijver, dien hij volgt, naar believen uit te breiden, te veranderen, en ons dus *zijne* gevoelens, in plaats van die des Schrijvers, te geven, zonder daarvan, hetzij *in* of *beneden* den tekst, eenige aanwijzing te doen, kunnen wij niet goedkeuren; daar men, zoo doende, denkbeelden en opvattingen, waaraan de oorspronkelijke Opsteller nooit gedacht heeft, op zijne rekening zou kunnen stellen. Dit is te minder raadzaam, wanneer die gevoelens en denkbeelden van de gewone nog al verschillen, zoo als: omtrent de ligging van sommige oude plaatsen, en de strekking van Rivieren voorheen in ons Vaderland; (op bl. 119 wordt het algemeen aangenomen gevoelen van het verdrinken der 72 dorpen in den *Biesbosch ontgeeijmd* genoemd, en de Vertaler is in het algemeen zeer

met dit woord in de weer;) omtrent het verbond tusschen de *Romeinen* en *Marseille*, ten tijde van TARQUINIUS I, tegen de *Hetruriërs*, die *daardoor Opper-Italië* zouden verloren hebben, (bl. 133;) omtrent het rondzeilen van geheel *Afrika* door de schepen van SALOMO, (bl. 135.) de beschaving van *Mexico* en *Peru* uit *China*, (bl. 157.) enz.; stellingen, die wel blijk van schranderheid geven, en tegen welke wij ook geenszins het harnas aantrekken, maar die men nogtans dient te weten, of van TUCKEY, dan van zijnen Vertaler zijn: wij vermoeden het laatste.

Doch, hoe dit zij, het boek is zeer belangrijk, en (gelijk reeds uit de opgegevene stalen blijkt) geene blooте herhaling van hetgene vóór hem honderdmaal, en beter, was gezegd. De *Inleiding* geeft eene *voorloopige korte verklaring van de kunstwoorden der Zeemans-Aardrijkskunde;* natuurlijk grootstendeels, uit hoofde van de afwijking der twee talen, van den kundigen Overzetter. Daarop volgt eene verdeeling der Zeeën, die men tot den Oceaan kan betrekken; in *Noorder-IJszee*, *Noorder-Zuider-* en *Evennachtslijn-Atlantischen*, *Indischen*, *Noorder-* en *Evennachtslijn grooten Oceaan*, *groote Zuidzee*, *grooten Zuider-Oceaan*, en *Zuider-IJszee*. De *algemeene beschouwing van den Oceaan* geeft rekenschap van deszelfs algemeene en bijzondere eigenschappen, de ziltigheid, het lichten bij nacht, het bevriezen, beweging door winden, eb en vloed, stroomen, (zeer in bijzonderheden, grootstendeels naar den beroemden BERNARDIN DE ST. PIERRE, doch op verre na zoo schoon niet geschreven;) — vervolgens van de Passaatwinden, Mousons, (hiervan worden de oorzaken zeer goed opgegeven) luchtverhevelingen, als: hoozen, noorderlicht, zodiakslicht, enz.; van de afwijkingen van het kompas, de *Krooszee*, de koraalzeeën, — meest alles kort, bondig en uit de beste bronnen. Daarop volgt een geschiedkundig overzigt der veranderingen, welke ten aanzien van zeeën en kusten hebben plaats gegrepen, voorafgegaan van eene be-

beschouwing des verschils van uitgestrektheid tusschen het land des Zuidelijken en Noordelijken halfronds. Het evenwigt tusschen de beide halfronden zoekt onze Schrijver (of zijn Vertaler) in de (vermoedelijk) mindere diepte des Oceaans aan den kant der Zuidpool. (FORSTER had hetzelve weleer in de meerdere zwaarte der ligchamen op den grond des Zuider-Oceaans gezocht: volgens hem, moet de zee op vele plaatsen in het Zuider halfrond onpeilbaar diep zijn (*).) De Oostkust van *Amerika* wordt met die van *Azië* vergeleken, en beider gelijkvormige inscheuring aan de wrijving des Oceaans door de beweging van het Oosten naar het Westen toegeschreven. Hierop worden de toevallige veranderingen overwogen.

Het tweede gedeelte der Inleiding bevat eene geschiedkundige schets van de opkomst en vorderingen der Zeemans-Aardrijkskunde, 1.) tot den aanvang der Christelijke jaartelling. (STRABO wordt ook hiertoe gebragt; schoon deze waarschijnlijk zijn werk eerst later, op het einde der Regering van AUGUSTUS, misschien onder TIBERIUS, schreef.) In het begin onzer jaartelling bragt de ontdekking der *Moussons* in de scheepvaart eene groote verandering te weeg, en deed van den mond der Roode Zee dwars oversteken naar *Malabar*. Het 2de tijdperk neemt de Schrijver dus van daar tot de ontdekking van *Amerika*. Deze vijftien Eeuwen waren nogtans veel onvruchtbaarder dan de drie, welke sedert (na 1492) verloopen zijn, en welke dus nog in tweeën gesmaldeeld worden, namelijk tot aan de Regering van Koning GEORGE III in 1760, en in de laatste 60 jaren. In het eerste tijdvak werd *Amerika* en de weg naar *Indië* langs de *Kaap de Goede Hoop*, in het tweede *Australië* ontdekt; met uitzondering, nogtans, van *Nieuw-Hollands* Oostkust, *van Diemen's*-land, *Nieuw-Zeeland*, en drie der *Vriendschapseilanden*, reeds in de 17de Eeuw door de *Hol-*

(*) FORSTER, *Waarnemingen*, Iste St. bl. 60. 81.

Hollanders, vooral TASMAN, gevonden. Van de voornaamste Zeereizen, ter ontdekking gedaan, wordt hier beknopt verslag gegeven.

Daarop gaat de Schrijver tot zijne eigenlijke taak over. Hij begint met de *Noorder-IJszee*, vermeldt eerst in weinige woorden hare voornaamste bijzondere eigenschappen, en geeft dan eene breede en uitgewerkte beschrijving van hare eilanden en kusten, als *Spitsbergen*, *IJsland*, *Groenland*, *Zweedsch-Lapland*, en het voor den *Hollandschen* handel zoo belangrijke *Noorwegen*. Alsdan gaat onze Schrijver de Oostzee in, levert een vrij uitvoerig tafereel van die zee, en werpt een' blik op hare geschiedenis, beschrijft vervolgens de havens, eilanden en kusten derzelve, in *Zweden*, *Denemarken*, *Duitschland*, *Pruissen* en *Rusland*, en eindelijk de opkomst, voortgang en tegenwoordigen staat des koophandels in die Oostzee, welke van oudsher eene goudmijn der *Nederlanders* geacht werd, en nog, hoe diep ook vervallen, een der gewigtigste, minst besnoeide handelstakken voor ons blijft. — Op de Oostzee volgt natuurlijk de beschrijving der Noordzee, namelijk de Westkust van *Denemarken*, de Noordkust van *Duitschland*, met *Hamburg* en *Bremen*, (wat al te kort, naar evenredigheid van het overige) tot aan onze grenzen; zullende het tweede Deel met de beschrijving der *Nederlandsche* kusten en havens beginnen. In dit alles kunnen wij natuurlijk den Schrijver niet volgen, zoo min als in de breedere aanteekeningen, meerendeels van natuurkundigen, doch ook gedeeltelijk van staatshuishoudkundigen inhoud, waarin wij de hand des Vertalers hier en daar zeer duidelijk bespeuren. Doch, hoezeer eene dier aanteekeningen (bl. 567) geheel den *Nederlander* verraadt, die met de klagten der kooplieden over de hooge belastingen zeer wel bekend is, wij zien tevens met leedwezen den *anti-nationalen* geest, die dezen man schijnt te bezielen, zoodat hij het zeer *nadeelig* zou vinden, wanneer men den *Hollandschen*, weleer zoo bloeijenden, linnenhandel door de verminde-

ring

ring of afschaffing der Regten omhoog hielp, daar die hooge Regten — den *Vlaamschen* linnenhandel moeten staande houden. Is deze, anders zeer belezene, Vertaler dan zulk een vreemdeling in *Jeruzalem*, dat hij niet alleen onkundig is van de alles afdoënde, onwederlegbare redeneringen van onzen VAN HOGENDORP, VAN ALPHEN, KEMPER, en zoo vele andere *Hollandsche* Afgevaardigden in de Staten-Generaal, *dat dwangwetten de dood voor den Handel, en op den langen weg zelfs nadeelig voor de Fabrijken zijn*; maar is hem het werk van den *Engelschman* ADAM SMITH, die dit reeds vroeger bewezen heeft, ook onbekend? Zoo er nog eenige twijfel aan de zaak mogt zijn, zou het verzoekschrift der *Engelsche* kooplieden, met den Bankier BARING aan het hoofd, om vrijstelling van den handel, — een verzoek, door het Huis der Gemeente gunstig ontvangen, — dezelve thans voldingen.

Voor het overige draagt dit Deel, achter hetwelk ook eenige nuttige Tabellen gevoegd zijn, alle blijken van naauwkeurige bewerking. Volgens het uitgegevene *Prospectus*, is het uit meer dan duizend(?) vroegere en latere werken geput. De Schrijver herinnert echter in zijne Voorrede, dat men daarin geen *zeeboek*, geene volkomen juiste opgave van de ligging en den afstand der plaatsen, noch eene *Hydrographische* (waterkundige) beschrijving van havens, banken enz. moet zoeken. Dit maakt het voor den algemeenen Lezer, die in vele Zeereizen meer dan de helft moet overslaan, zoo veel te belangrijker en aangenamer; en inderdaad, schoon noch op zeevaart, noch op koophandel betrekking hebbende, lazen wij dit werk met genoegen en nut. Slechts had de Vertaler zich hier en daar wat meer van *hypothesen* kunnen onthouden.

Het geheel zal, blijkens het *Prospectus*, in vijf zware boekdeelen bestaan.

Mne-

Mnemosyne. Mengelingen voor Wetenschappen en fraaije Letteren; verzameld door Mr. H. W. TIJDEMAN *en* N. G. VAN KAMPEN. *Vde Stuk. Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. *In gr. 8vo.* 368 *Bl. f* 3-10-:

Eene voortreffelijke Redevoering van den uitmuntenden VAN KAMPEN zelven is het eerste in dit Stuk; en, hij moge zich dan slechts een' *dilettant* noemen, ons hinderde niets in dit stuk, dan alleen het te dikwijls herhaald protest van onbevoegdheid voor de taak, die, na het hooren of lezen van dit stuk, wel niemand zich vermeten zal, dezen man uit de hand te nemen. Het onderwerp is: *Plato, beschouwd als welsprekend en dichterlijk Schrijver.* Het doel was hier wel niet, de wijsbegeerte van Plato, zijne schriften, zijne zedelijke waarde, zijne vorming en levensloop op te geven; echter wordt van dit een en ander zoo veel ingeweven en gezegd, als men verlangen kon. Voorts leeren wij hier Plato kennen, als den man, die de poëzij der ziel en des harten (schoon niet de poëzij der maat) en de verhevenste welsprekendheid, met de diepste onderzoekingen der wijsbegeerte, de hoogste vlugt in het rijk der denkbeelden met het fijnst gevoel voor het schoone, en den uitgebreidsten zin voor het oneindige en heilige met een onbepaald gebied over de rijkste taal der wereld paarde; een' man, dien zijne tijdgenooten, het beschaafdste volk der wereld, eenparig den Goddelijken noemden, te allen tijde bij den kenner ook van hoogeren Godsdienst in hooge achting, en wiens lezing en beoefening nog voor de uitstekendste geleerden een wellust is. Zijne groote verdiensten, als Schrijver, hebben voornamelijk haren oorsprong aan drie bronnen te danken: 1) zijne denkbeelden; 2) zijne taal; 3) de vorm zijner voordragt. 's Mans lof wordt door eene voortreffelijke en uitvoerige proeve gestaafd; waarop de Redenaar, na eenige wenken slechts op andere van 's mans geschriften, zich tot zijnen *Phedrus* bepaalt. — Aan het slot werden wij aangenaam verrast door de herinnering van onzen waardigen Landgenoot, den te weinig gekenden FRANÇOIS HEMSTERHUIS, die, even gelukkig als Plato, de wijsbegeerte, van hare stroeve vormen ontdaan, in het bevalligst

kleed

kleed wist te hullen, en met eene proeve uit wiens meesterstuk: „*Aristée, ou de la Divinité*," de rede besloten wordt.

Het Feestmaal van Leontis, eene zamenspraak door Mevr. WYTTENBACH, geb. GALLIEN, uit het Fransch vertaald door VAN KAMPEN, is het tweede meesterstuk, hetwelk wij hier aantreffen. Het tooneel is het buitengoed van Leontis, nabij Athene; de aanleiding is het wijnoogstfeest, en de zamenspraak wordt gesteld kort na het einde van den Peloponnesischen oorlog te zijn voorgevallen. Inhoud en houding zijn zoo geheel en al Grieksch, dat zij den voortreffelijksten Leeraar tot eer zouden verstrekken; trouwens, daaraan viel, zoodra wij den naam der Schrijfster zagen, niet te twijfelen. De begaafde Vrouw teekent eenige haar bekende personen onder verbloemde Grieksche namen naar het leven, en brengt, hoewel zij de echte personen niet vermag te noemen, alzoo der edele vriendschap hare warme hulde.

Het derde stuk: *Beknopt Verslag aangaande de Volkslitteratuur der Chinezen*, getrokken uit hunne eigene schriften, door den Eerw. Heer R. MORRISON, uit het Engelsch vertaald, voor het *Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* te Middelburg, door deszelfs Medelid, J. WERNINCK, *Th. Dr., Nederd. Pred. te Londen, enz.* trekt buiten twijfel aller opmerkzaamheid, en is dezelve overwaardig. De geleerde MORRISON, die den Bijbel in het Chineesch vertaalt, en wiens ongeloofelijke oefening en kunde aller bewondering tot zich trekt, gaf een uitvoerig werk, uit hetwelk WERNINCK deze belangrijke uittreksels ontleende. Het eerste is eene overzetting van het boek der drie Karakters; een der vier kleine stukjes, die den Chineschen kinderen in handen gegeven worden, zoodra zij beginnen te lezen: van de drie overige geschiedt hier mede kort berigt. Na een klein voorloopig berigt aangaande *Tahio*, het eerste der vier boeken, welke de leer van *Kung-fu-tsti* behelzen, volgt dit boek zelf, waardoor wij niet alleen de denkbeelden, maar ook den stijl en de wijze van uitdrukking leeren kennen. Voorts ontvangen wij hier een berigt aangaande *Foë*, den Grondlegger eener sekte, die thans in Japan en China grootstendeels de overhand heeft; een uittreksel uit *Ho-kiang*, en een berigt aangaande de sekte *Tao-szu*; eene redenering ter afmaning van het eten van ossenvleesch, in den mond gelegd aan eenen os; (een stukje, hetwelk zoo veel indruks maakt, dat vele Chinezen, misschien één van

twin-

twintig, sommigen zeggen één van tien, geen ossenvleesch willen eten. Of het ook in *Engeland* dezelfde uitwerking had?) eindelijk, proeven van briefwisselingen.

Het vierde stukje is eene *Korte ontwikkeling der gronden van het Natuurregt*, door Mr. W. BILDERDIJK. Hetzelve is het nadenken allezins waardig, en voor vlugtige lezing vooral niet geschikt. Doel en strekking kunnen wij niet beter doen voelen, dan door het afschrijven van het slot: „Wil ik „de nuttigheid van het eten, de wijsheid van het eten be„toogen, ik mag: maar dat is het niet, wat het mij tot „pligt maakt. Het is, dat ik dus gemaakt ben, dat ik het „niet nalaten kan; of liever, dat ik niet nalaten kan het te „willen, dan zelfs als ik mij geweld doe om het na te la„ten. En dus moet het met alles zijn. — Is nu het gevoel „van zedelijkheid, van gezelligheid zoodanig? Zie daar 't „feit, waarvan ten aanzien der verbondenheid alles afhangt. „Is het zoo, zoo kunnen wij met rustigen tred voortgaan, „en zien wat er uit voortvloeije, wanneer wij het verder „ontwikkelen. Is het zoo niet, zoo trachten wij vergeefs „naar een Natuurregt. Het is dan een onbestemd ding, „waarin wij wel eenen aanleg tot vrede, maar niettemin een' „werkelijk louteren staat van oorlog aantreffen."

De Verhandeling van Mr. J. D. MEIJER, over den regel: *dat iedereen voor eerlijk wordt gehouden, totdat het tegendeel is bewezen*, is meer naar ieders vatbaarheid berekend. Zij is ingerigt tegen hen, die het Romeinsche Regt, om dezen bij hetzelve aangenomenen steiregel, hoog verheffen, en het Fransche verwerpelijk houden, als bij hetwelk dezelve geheel zou zijn omgekeerd. De kundige Regtsgeleerde toont aan, dat te dezen het Romeinsche Regt eigenlijk niets vooruit heeft, daar zonder denzelven geene wetgeving kan bestaan, en dat de Fransche evenzeer denzelven bevat; terwijl omgekeerd ook het Romeinsche Regt wel degelijk erkent en vooronderstelt, dat daarom ieder mensch nog niet eerlijk is, omdat het tegendeel niet is bewezen, want alsdan kon ieder wetgever geheel zijn wetboek bespaard hebben. „Die hier„in," zegt hij. „eenig verschil tusschen de eene en andere „wetgeving zoeken wil, bewijst alleen, dat hij den regel in „deszelfs waren zin niet heeft opgevat, en geene gezonde „begrippen van wetgeving heeft. Met één woord: altijd en „overal onderstelt de wet den mensch oneerlijk; doch ver-

„moedt

„ moedt hem in twijfelachtige gevallen eerlijk, totdat het „ tegendeel is aangetoond."

Antonius Hambroek, door Mr. W. TERPSTRA, is de bekende belangrijke geschiedenis treffend verhaald. Achter het verhaal vinden wij eenige aanteekeningen, tot staving en opheldering van hetzelve. Terwijl de Heer H. W. T. in eene noot doet opmerken, dat Hambroek niet volkomen met Regulus en onzen Albrecht Beiling kan worden gelijkgesteld.

Eenige Dichtstukjes van meerderen of minderen omvang en waarde versieren en sluiten dit Stuk, onder welke wij vooral aangenaam verrast werden door eenige dichtregelen van wijlen den Staatsraad en Ridder J. HINLÓPEN, van welken voortreffelijken man het Publiek zoo weinig bezit. Voor het overige verdienen de meeste melding, en sommige bijzondere onderscheiding. Maar — reeds ligt ook het *zesde* Stuk der *Mnemosyne* voor ons, van hetwelk wij hopen de gezette aanmelding nu niet lang te zullen uitstellen.

Nieuwe Mengeldichten van H. VAN LOGHEM. *Te Deventer, bij* L. A. Karsenbergh. 1819. *In gr. 8vo.* 158 *Bl.* *f* 3-:-:

H. VAN LOGHEM! en; niets voor, niets achter den naam, hetwelk ons aanduidt, dat wij met een gegradueerd, geordend, of bij hoogere of lagere Instituten van geleerdheid, letteren of kunsten ingelijfd man te doen hebben; ook geene opdragt aan eenig personaadje van hoogheid, gezag of beroemdheid; zelfs geene voorrede, die, het gemis van een en ander te gemoet komende, ons beleefdelijk noodigt den hoed af te nemen, alvorens zijn lettertuintje in te treden: doodeenvoudig H. VAN LOGHEM, en meer niet!

'sMans afbeeldsel ten minste, over den titel, hetzij met of zonder bril? — Ook niet!

Eene fraaije titelplaat dan toch? — Eene titelplaat, ja; maar fraai? Enfin, dat deze is, zoo als zij is, en dat ze voor het boek staat, kan de Dichter denkelijk niet helpen.

Er ontbreekt derhalve hier veel van hetgene men, of vereenigd, of stukswijze, sedert eenigen tijd gewoon is waar te nemen aan het uitwendige van werken van smaak, en andere,

re, niet onder die rubriek t'huis behoorende, tot zelfs bij blaadjes over het voortdurend nut en de genoegzaamheid der *vaccinatie*, waarvan titels en opdragten nagenoeg zoo veel papiers beslaan als de zeer overtuigende betoogen. Loopt dit ontbrekende dus eenigzins buiten het hoog-alledaagsche, daardoor moeten wij nog geene reden meenen verkregen te hebben, om, bij voorraad, gunstiger, maar vooral ook niet ongunstiger, over den Heer VAN LOGHEM of zijne *Nieuwe Mengeldichten* te denken. Wij weten niet, *of* en *welke* kwaliteiten en titels de Dichter moge hebben; maar wij vermoeden, dat hij daarvan niet rijkelijk bedeeld is, en vinden het dus zeer natuurlijk, dat hij niet vermeldt, hetgene hij niet bezit, en zeer navolgenswaardig, dat hij, afwijkende van de hedendaags gansch niet vreemde voorbeelden, op den titel van zijn boek met geene Lidmaatschappen van geleerde en letterkundige Maatschappijen pronkt, die men voor eene jaarlijksche opoffering van een paar dukaten, of de helft daarvan misschien, bekomen kan. Arme zielen, die uwe verdienste door uwe titels meent te bewijzen! hoe belagchelijk is uw waan! De titels moeten niet u, maar gij moet de titels verheffen.

Doch genoeg hiervan! Trachten wij nu den Dichter uit zijn werk te leeren kennen. Blijkbaar bezit hij een' goeden voorraad van kundigheden, waarvan hij bij de bewerking der dichtstoffen, zonder zucht om er parade meê te maken, in het algemeen oordeelkundig en met smaak partij weet te trekken. De gevoelens, die zich in zijne gedichten openbaren, zijn die van den verlichten wijsgeer, ademend voor God, deugd, eer en vaderland, gloeijend voor al wat goed en schoon is. Taal en stijl zijn doorgaans zuiver. Maar zelden zal men bij hem in een zelfde gedicht gedachten met andere woorden meermaals herhaald vinden, dat, hoe veel pijnlijke kunst en zweet ook vorderende, toch voor den opmerkzamen lezer armoede van geest verraadt. Treft men dus bij hem die behoeftige *monotonie* niet aan, evenmin behoeft hij, om die zelfde treurige reden, zijne toevlugt te nemen tot dat zwellend nietmetal, dat, als luchtblazen, uit het schuimend zeepsop van den wansmaak opstijgt. Maar het is te verwonderen, dat een man, die zoo veel besef van het schoone heeft, niet overal even net en keurig in de zamenstelling (*constructie*) zijner verzen is; somwijlen, als de nood

van

van het rijm hem dwingt, treffen wij eene stootende woordvoeging aan. Wie kan, b. v., regels als deze lezen:

Ik voel het, 'k zweef op zwakker schachten;
Maar ook een vonkje gloeit in mij:
Maar vlerkjes ook voor mijn gedachten
Natuur! *schenkt me uit uw' rijkdom gij.*

zonder gemelijk te worden over de gewrongene woordplaatsing, en daardoor als het genot te zien vergallen, dat anders de schoone gedachten ons te smaken geven?

Eenige bladzijden verder vindt men:

Hem schokten op zijn wortels stormen;
Hem knaagden aan het harte wormen.

waar almede eene gebrekkige woordvoeging plaats grijpt. Doch hier kan men ten minste de bedoeling duidelijk begrijpen, hetgene niet overal het geval is.

Sommige regels ook zijn hard en moeijelijk te lezen, omdat er nu eens de klemtoon in valt op zachte lettergrepen, en er dan eens medeklinkers op elkander horten, waardoor de uitspraak hoogstbezwaarlijk gemaakt wordt:

En van zijn' roem gewigt 't heelal.

Uit *het* bevrozen oosten aan.

Een mist van sneeuw benevelt 't oog.

Zou *het* zijn hoofd, vernederd, buigen?

Den dood gebraakt uit *het* musket.

Uw geest vetrijst uit 't rijk der schimmen, enz.

De volgende regels geven een gansch ander denkbeeld, dan de Dichter heeft gemeend uit te drukken:

De raadzaal, waar 's lands Vaadren slooven
En pal staan in den bangen nood,
Gaat zelfs *het Kapitool* te boven,
Bestraald door 't licht van een' De Groot.

In plaats dat hier de vaderlandsche raadzaal zou bestraald worden door het licht van het Delfisch orakel, wordt er het Kapitool door dien luister verlicht.

Maar geen kunstwerk is volmaakt. Tot lof van den Heer VAN LOGHEM, moet men erkennen, dat de schoonheden, die zijn werk bevat, zoo menigvuldig en zoo groot zijn, dat dezelve honderdvoudig schadeloos stellen wegens de kleine vlekjes, die wij zoo even aanroerden. Een en ander staaltje laten wij, ten bewijze, volgen:

Uit het vrij uitvoerig gedicht: *De Verlossing van Europa*, een enkel couplet slechts, waaraan inderdaad het geheel beantwoordt:

Geen Etna braakte op rijke dreven
Ooit lava, moordend als dit vuur:

(De Dichter schildert ons in de vorige coupletten den tijd der Fransche overheersching, en zegt, daarmede beginnende: Wat pen zou al de jammeren kunnen malen, die de bittere weelt zijn van onzen tijd? ... Ik ga den afgrond openscheuren, om mijne beelden uit de hel te halen):

Geen Etna braakte op rijke dreven
Ooit lava, moordend als dit vuur:
't Vernielt de kiemen van het leven,
Het zaad op d'akker der natuur.
Hier ligt, bij 't vol genot van krachten,
De stam der volgende geslachten,
Geveld, in de armen van den dood;
De krijg, door in het bloed te waden,
Vertrapt den bloesem en de bladen,
En sluit den vruchtbren vrouwenschoot.

In het stukje: *De natte Zomer van* 1816, behaagden ons ongemeen deze regels:

De boekweit hangt aan schrale stelen,
De bij mag schier geen' honig telen,
Geen zwanenkleed ligt uitgespreid:
En luttel zal de landman gaâren,
Wanneer de vlegel kaf en blaâren
Van de onvoldragen korrel scheidt.

Een-

Eenvoudig en treffend kwam ons het volgend slotversje voor in het gedichtje, getiteld: *Zefir en de Storm:*

Stervelingen! ach, hoe weinig
  Kent gij, blind, het ware goed!
Dikwerf is de beste zegen
  't Zure van den tegenspoed.

En nu nog, om te besluiten, het gedicht

BIJ DE UITVAART EENS MENSCHENVRIENDS.

Daar wordt in stilte een man naar 't somber graf gedragen
  Die nimmer kroon bezat;
Maar in zijn gade en kroost, in eedle tijdgenooten
  Opregte vrienden had.

Zijn stoflijk hulsel wordt, na 't Christelijk verscheiden,
  Met purper niet bedekt,
Noch als het koud gebeent' van trotsche wereldgrooten
  Op 't praalbed uitgestrekt.

Bij 't zielloos ligchaam steekt geen hoogmoed van zijn magen
  Het kostbaar reukwerk aan:
Maar uit het oog der gade en van de wang der kindren
  Vloeit op het lijk een traan.

Een traan! Neen, dierbare asch! ontelbre tranen vloeijen,
  Tot, eindlijk uitgeschreid,
Door 't floers dier tranen heên het troostvol licht kan dringen
  Der naadrende eeuwigheid.

Ook op den weg naar 't graf, waarin zijn stof zal wonen,
  Volgt hem geen legerschaar;
Geen donder kraakt om hem, noch fieren zwaard of schepter
  De doodkist of de baar:

Maar bij de groeve wordt een lijkzang aangeheven;
  De weeûw en 't weesje weent:
De moeder bidt voor hem en 't nog onschuldig handje
  Plant bloemen bij 't gesteent'.

Niet langs een trotsche zuil, gesticht door lage vleijers,
Wordt hij gevoerd naar 't graf,
Maar 't schoon gebouw voorbij, waarin zijn menschenliefde
Behoeftę voedsel gaf.

Noch zal 't geschiedboek eens zijn' naam met lof vermelden,
Als waar hij Heer der aard':
Hij gaat van zoon op zoon tot aan den naneef over
En blijft in 't hart bewaard.

En dan, wanneer de dood in 't eind wordt overwonnen
En 't leven zegeviert,
Sluit zich een kring om hem, die 't glanzend hoofd van d'engel
Met hemelpalmen siert.

Het Beeld van eene Stille in den Lande, of Trekken uit het Leven der Weduwe van J. C. LAVATER; *door* G. GESSNER. *Uit het Hoogduitsch. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. *In gr. 8vo.* 150 *Bl. f* 1-16-:

Het is waarlijk vreemd, dat dit werkje ons zoo laat ter handkwam; dan, zoo dit ook bij onze Lezers het geval was, zullen zij het ons dank weten, dat wij hetzelve nu echter nog aanmelden. En is niet reeds de titel aanbeveling genoeg, bij ieder, die LAVATER hoogachtte, en met 's mans Levensgeschiedenis, mede door dezen zijnen Schoonzoon geschreven, bekend is? Hier hebben wij geen levensberigt, maar enkel karaktertrekken; en die alle bewijzen en deelen tevens gevoel mede voor de hooge waarde van de echte, stille, ongeveinsde, werkzame Godsvrucht der waardige Vrouw. Dit boekje leert en sticht. Het Voorberigt verdedigt het aan het licht brengen der liefst onbekende stille deugd, door het reeds wegzijn dezer Godvruchtige uit den kring der sterfelijken, het leerzame van het uitlokkend voorbeeld, en den indruk, dien men van zoodanig eene ware en onopgesmukte teekening naar het leven, meer dan van eenig verzierd verhaal, wachten kan. Wij betuigen den Schrijver en Vertaler onzen dank: bij dezen voegen zich zeker velen, vele lijderessen vooral; want LAVATER's vrouw was in en door lijden beproefd. Een geschrift, als dit, behoeft slechts aanmelding, geene aanbeveling of verdediging.

Her-

Herman en Hermine, of Tafereelen van Liefde en Vriendschap. Door PIETER VREEDE. *Te Groningen, bij* W. Zuidema. *In gr. 8vo. II en 304 Bl. f 2-10 :*

De Heer VREEDE zegt in het Voorberigt van dezen zijnen derden Roman, dat zijne beide vorige gunstig ontvangen zijn, en men hem welligt daardoor heeft willen aanmoedigen, om, door aldus voort te gaan, de krachten van anderen uit te lokken, „ten einde ook in dit vak, even als in de dichtkunde, *mannen* te zien voortkomen, die in verdiensten met de grootste Dichters van andere landen kunnen wedijveren." Het is waar, in het vak der Romans hebben ons *Mannen* nog niets geleverd, wat men eigenlijk *klasfiek* zou mogen noemen, maar *Vrouwen* toch wel; en wij gelooven, dat zich de *Hollandsche* Romanschrijver wel niet slaafs aan den vorm en de uitdrukkingen der *Sara Burgerhart* en van den *Willem Levend* behoeft te binden, maar toch die echte Natuur, dat Nationale, eigenaardige in onze zeden en ons volkskarakter, tot in de kleinste bijzonderheden toe, moet zoeken te behouden, waardoor zich die Romans zoo uitnemend onderscheiden. De Heer VREEDE scheen dit in een zijner vorige te willen doen. Het komt ons voor, dat hij thans dit spoor verlaten heeft.

Zijne *Hermine* is, gelijk doorgaans de romanheldinnen, het kort begrip aller mogelijke volmaaktheden; zij wil wel *vrienden*, maar geene *minnaars* hebben; dan, dit duurt toch niet langer, dan tot EGBERT (de Schrijver zegt altijd verkeerdelijk EGTBERT) komt; deze weet den overgang van vriendschap tot liefde nog al spoedig te bewerkstelligen. Doch intusschen heeft ook zijn boezemvriend HERMAN haar gezien: de brieven, waarin de twee vrienden elkander dit geheim vertrouwen, kruisen elkander in beider afwezigheid, en dit maakt nu den knoop van den geheelen Roman uit. Zij zien, dat zij beide hetzelfde voorwerp beminnen, willen *duëlleren*, maar worden nog in tijds door eenen *Deus ex machinâ*, eenen *Amerikaan* THOMSON, gescheiden; HERMAN staat aan EGBERT zijne jongere regten af, en gaat naar *Amerika*, blijft echter aldaar even smoorlijk verliefd als te voren, en bewijst wel door zijn voorbeeld, dat noch verwijdering

 noch

nooit tijd (zoo als toch het spreekwoord zegt) het graf der liefde is. Nu heeft echter HERMINE nog een' derden vrijer, een ellendig *être*, zekeren JANUS, die door zijne zuster PAULINE in het huisgezin wordt ingeleid. Immers HERMINE woont bij twee Tantes, ware *caricaturen*, de eene eene grommige, de andere eene minzieke oude vrijster, welker karakters nu volstrekt niet volgens de natuur, maar naar het *ideaal* van een' grompot en eene zottin, die zich verbeeldt, dat elk op haar verlieven moet, geschilderd worden; gelijk bij *elke* ontmoeting dan ook die twee karakters moeten contrastéren. Deze overlading doet de uitwerking der schildering missen. Ook in een derde karakter heeft de Heer VREEDE, onzes inziens, hieromtrent gezondigd; in dat van PAULINE, de Zuster van JANUS, eene jammerlijke Coquette, die bij elke gelegenheid haar *Fransch* zoo rijkelijk te luchten hangt, dat men zulk een schepsel in de werkelijke wereld bezwaarlijk zal aantreffen; wel een, die beurtelings alléén *Fransch*, of toch *taliter qualiter Hollandsch* spreekt. Met deze zottinnen, en met den tevens gekken en snooden JANUS, is dan de goede HERMINE gebruid, en — wonder boven wonder! — zij is de Vriendin van eene PAULINE, en van eenen JANUS, die zonder eenig voorwendsel bij de twee Tantes komen logeren, waar JANUS zich in HERMINE's vriendschap dringt, en bij de zotte Tante BETJE voor de leus *amours* maakt. Intusschen gaat EGBERT toch met haar strijken. Maar ook deze houdt den mallen JANUS aan, als *ami de la maison*. PAULINE huwt met een nietsbeduidend jonkertje; zij drijft de snoodheid zoo ver, van HERMINE, die in de eenvoudigheid van haar hart met haren Vriend HERMAN in *Amerika* briefwisseling houdt, door een' naamloozen brief te doen opmerken, dat deze *vriend* haar *minnaar* is geweest, en veelligt nog is: dit baart eenige wolken aan den huwelijkshemel, daar HERMINE het EGBERT zeer kwalijk neemt, dat hij h a zulks niet gezegd heeft. Intusschen komt de omwenteling van 1813: men slaat in het dorp, waar EGBERT *Burgemeester* is, een' *Franschman* dood, en wil hem begraven; zijne landgenooten komen terug, en staan nu EGBERT levend in hetzelfde graf te werpen, toen de *Kozakken* hem verlossen; maar het dorp wordt in brand gestoken, en de beide echtgenooten met de Tantes totaal geruïneerd; zij bergen

gen zich op eene kleine landhoeve, die hun nog overig is, en moeten zich daar zeer kommerlijk behelpen. Dit is geen compliment aan de Natie in dien tijd! Intusschen worden zij van een' anderen kant uit den nood geholpen. HERMAN is, schrijft THOMSON, genoegzaam van liefde gestorven, en maakt HERMINE *universeel* erfgenaam. Dit helpt, want het vermogen is aanzienlijk. Maar wat gebeurt er intusschen? Op een familiepartijtje ontvangt HERMINE een briefje. Zij begeeft zich naar de graftombe, die zij ter gedachtenis van haren weldoener HERMAN had gebouwd, en waarin zij zich meermalen met EGBERT afzonderde. Hier heeft zich PAULINE levend in de kist gelegd, en moet door HERMINE en EGBERT op den rug naar huis gebragt worden. Dit moet zekerlijk *romanesk* zijn: maar kan men zich iets onwaarschijnlijkers, wij durven zeggen iets bespottelijkers, voorstellen? PAULINE heeft, na een schandelijk gedrag en verval tot bittere armoede, berouw gekregen, en heeft tevens gelukkig al haar *Fransch* vergeten: de kracht van haar berouw doet haar voortaan niets dan zuiver *Hollandsch* spreken. Alles wordt nu vergeven, en PAULINE de (ware) Vriendin van den huize; doch JANUS heeft haar verlaten. Ondertusschen heeft het doorgestane leed EGBERT's gezondheid doen kwijnen; men hoopt, dat verandering van lucht hem zal helpen, en op raad van PAULINE wordt eene reis naar *Frankrijk* en *Duitschland* ondernomen. PAULINE staat de proef door, en schrijft zelfs uit *Frankrijk* geen *Fransch* meer. Aan den *Rijn* gekomen, zien zij deszelfs schoone, bergachtige oevers: het Zoontje van EGBERT en HERMINE verdwaalt, doch komt met druiven terug, die hem een goedaardig Heer geschonken heeft: het gezelschap gaat den goeden man bedanken, en — ziedaar! het is HERMAN. Daar valt EGBERT dood op den grond; HERMINE en PAULINE vallen boven op hem. Is dit natuurlijk? Of moest het zoo komen, om den Roman te doen eindigen? Het schijnt wel zoo: want voor EGBERT is geen kruid gewassen; maar de twee Vrouwen komen langzaam weder bij. HERMAN's oude liefde, die alles behalve verroest is, (want hij had zich dood geveinsd, om met fatsoen aan HERMINE het grootste gedeelte van zijn vermogen te kunnen legatéren, terwijl hij zich met het overige in deze oorden was gaan verschuilen) komt met magt weder boven; langzamerhand wint hij haar

hart; men viert de bruiloft, en, opdat elk zijn bescheiden deel zou hebben, krijgt PAULINE, gelukkig weduwe, THOMSON, en Tante BETJE — den lieven JANUS. Alleen de oude grompot, MARGARETHA, sterft als oude vrijster.

Ziedaar het beloop van dezen Roman. De *intrigue* zal nu wel niet voor bijzonder belangrijk worden gehouden. Het is inderdaad een misselijk produkt! De meeste karakters zijn overdreven geschilderd, en zullen, althans in *Nederland*, weinig Originelen vinden. Maar worden misschien deze gebreken door eene uitstekende bewerking, door keurigheid van taal en stijl vergoed? Wij kunnen niet zeggen, dat dit het geval is. Sommige plaatsen zijn te lang gerekt, en zeggen met een' vloed van woorden, hetgene de Lezer reeds zeer gevoegelijk kan weten of begrijpen. Na den dood van EGBERT, toen alles reeds deed zien, dat HERMAN in zijn aanzoek niet ongelukkig kon slagen, moeten wij zijne geheele historie, die wij reeds kennen, nog eens uit zijn' eigen mond hooren. Hij vertelt ons vervolgens, dat hij, na lang wikken en wegen, waar hij, de gewaande doode, eene schuilplaats zou vinden, zich bepaald had tot het *zoo schaars bezocht wordende* (?) *Rijngebergte.* Op bl. 184 vernemen wij, dat *liefde en vriendschap tot de hoogere beschaving behooren, en de mindere klassen een' anderen grond dan liefde voor hunne huwelijksvereenigingen hebben;* zoodat verreweg het grootste gedeelte van het menschdom eigenlijk geen hart zou behoeven. Wij durven bijkans beweren, dat in tegendeel de hoogere klassen een' anderen grond dan liefde voor hunne huwelijksvereenigingen hebben, namelijk *geld* of *fatsoen.* De Heer VREEDE gelieve de *Agnietjes* van onzen echt vaderlandschen Zedeschilder VAN EFFEN (bij wien het verblijf en de vorming in *Frankrijk* den *Hollandschen* geest niet hebben kunnen verdooven) daarop eens na te zien. De toon is wijders veelal niet natuurlijk, maar gewrongen, en pijnlijk naar verhevene uitdrukkingen zoekende. Onder vele voorbeelden slechts een paar. (Bl. 250.) „ Men stemde van harten overeen in zegening over de gelukkige dagen, die wij „ beleven mogen, in tegenstelling van die donkere tijden, „ toen duizend kleine tirannen *Europa* in een moordhol her„ schiepen, de onvervreemdbare bezittingen der menschheid, „ die nooit ontkend zijn geworden, noch in twijfel getrok„ ken, met den voet schopten, en eene ijzeren domheid,

„ den

„ den edelen mensch meestal door flinksche gangen in het
„ hart geschroeid, hem tot verre beneden den dierenstand
„ deed nederzinken." (Bl. 279.) „ Ik zegende de steen-
„ klippen, in wier midden ik mij geplaatst vond, en noemde
„ haar mijne vrienden, daar zij mij HERMINE! HERMINE!
„ nariepen, zoo dikwerf ik dien dierbaren naam aan haar on-
„ bezield spraakvermogen toevertrouwde, en hoe vele dui-
„ zende malen hebben zij mij ten dienste gestaan! Hoe ein-
„ deloos dikwijls ben ik met haar in gesprek gekomen, en
„ heb haar toegeroepen: HERMINE! *ik bemin u!* en haar
„ in den mond gegeven, mij te antwoorden: HERMAN! *on-*
„ *gelukkige* HERMAN! *ontvang mijne wederliefde!* Hoe veel—
„ hoe eindeloos dikmaals heeft mij deze begoocheling opge-
„ togen, tranen doen storten en een smartelijk vermaak ge-
„ schonken!" Zoo iets was goed in de *Astréa* van D'URFÉ; maar dergelijke *Arkadische* zoetigheden zijn nit den smaak.

Voor het overige is de zedelijke strekking van het boek onberispelijk. Dat de goede HERMINE, vóór en na het huwelijk, wat veel van *vrienden* houdt, en met *vrienden* correspondeert, behoort — indien het eene dwaling is — aan haar verstand, niet aan haar hart. Bij al het overdrevene en onnatuurlijke in de rol van PAULINE, kan echter haar berouw en verbetering tot eene nuttige leering strekken. THOMSON en zijn Vriend JONES verdienen onze achting. Maar over het algemeen verheft deze Roman zich vooral niet boven het middelmatige; en bij al onze gereedheid, om aan oorspronkelijke voortbrengselen onzer Letterkunde hulde te doen, kunnen wij toch zwart geen wit noemen. Vroegere, en, naar het ons voorkomt, betere, gewrochten van dezen Schrijver in dit vak doen ons vertrouwen, dat hij, met meer vlijt en meer oplettendheid op de zuivere, ongekunstelde Natuur, iets beters kan leveren.

Achter het boek vinden wij, als bijlage, het uittreksel uit een' brief van D°. ROSS te *Rheden*, behelzende de geschiedkundige daadzaak, dat de *Maire* op dat dorp wezenlijk in gevaar is geweest, van door de *Franschen*, na het doodschieten van eenen hunner makkers door de dorpelingen, levend te worden begraven, en dat het dorp, indien het niet aan de gestrenge *Requisitiën* voldaan had, inderdaad zou verbrand zijn, althans daarmede bedreigd werd. De Heer PIE-

TER

TER VREEDE schijnt tegenwoordig magtig op de Franschen gebeten!

De Tooverkracht des Rijkdoms. Door T. S. SURR, *Schrijver van:* Een Winter in Londen, *enz. Uit het Engelsch. II Deelen. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. *In gr. 8vo. Te zamen* 545 *Bl. f* 3-12-:

Dezen onderhoudenden Roman lazen wij met veel genoegen; hij prijst zich aan door het goede zedelijk doel, en volstrekte onthouding van alles, wat het kuische hart en eene nog reine verbeelding bezoedelen kon; en, ons leidende op een ons vreemd tooneel, vermaakt hij ons, door belangneming te wekken voor den afloop, en deelneming in te boezemen in het lot van zeer voortreffelijke menschen. De rijkdom oefene zijne tooverkracht op een groot aantal dwazen en slechten, al aanstonds treedt hier een geheimzinnig man op, die grooteren rijkdom tegen rijkdom zetten kan, en alzoo de boozen en het door hen gestichte booze vernietigt. En deze zonderlinge onbekende wordt eindelijk bekend, als behoorende tot het aanzienlijkst geslacht, en van den vroegeren edelen stam zoo weinig ontaard, dat wij hartelijk zouden wenschen, dat aan zoodanige edele stammen de grootste rijkdommen duurzaam ten dienste stonden. De groote wereld bij de Engelschen vertoont zich hier juist niet in het vereerendst licht; maar vooral heeft deze Roman het op den uit niet opgekomenen, en door zijnen, hoe dan ook, verkregenen rijkdom trotschen, Grooten gemunt. Ook ten aanzien van het Jezuïtisme, en deszelfs verborgene magtige woelingen, vonden wij hier opmerkelijke en onderrigtende wenken; en wordt, gelijk betamelijk is in een oorspronkelijk Engelsch geschrift, de Constitutie van Engeland verheven boven allen lof.

Onder de gewone Roman-lectuur onderscheidt zich deze op eene allezins voordeelige wijze.

Theone. Een Geschenk voor goede Dochters, tot opwekking en veredeling van haar godsdienstig en zedelijk Gevoel. Door JAKOB GLATZ. *Naar den tweeden Hoogduitschen Druk. II Stukjes. Te Arnhem, bij* C. A. Thieme. *In kl. 8vo. Te zamen 482 Bl. f* 3-:-:

De Heer GLATZ, een der kweekelingen, medehelpers en opvolgers van den uitmuntenden SALZMANN, is door meer dan één geschrift bij ons reeds zeer voordeelig bekend. Ook deze *Theone* verdient goedkeuring en lof. Wie, door den naam misleid, eenen roman verwachtte, zou bedrogen zijn. Het werkje bestaat uit kleine zedelijke verhalen, welker doel en strekking op den titel zijn opgegeven, die aan die opgave beantwoorden, en afgewisseld worden door een paar redevoeringen, eene over *de waarde der Vriendschap*, gehouden in de bidzaal van het Instituut te *Schnepfenthal*, en de andere over *de Lente, als een beeld der jeugd*, gehouden voor de Evang. Luthersche Gemeente te *Weenen*. Het verblijdt ons, dat de overbrenging in onze taal, hoezeer hier en daar wel iets te wenschen overig blijft, zoodanig is, dat zij bij het lezen niet hindert, waarvoor wij in den beginne vreesden, toen wij, bl. 7, deze geheel verkeerd gestelde zinsnede vonden: „ Waarom moet ik de hoogste vreugde „ eener moeder *ontberen, van in mijne dochter eene geaardheid te zien, die U* (o God!) *niet welgevallig is.*"

Regelen der Verkeering met Kinderen, een Vervolg op KNIGGE's Verkeering met Menschen, *praktisch voorgesteld voor Opvoeders en Kindervrienden; door* F. P. WILMSEN. *Uit het Hoogduitsch vertaald, door* W. L. H. KÖSTER HENKE, *Taalmeester der Hoogeschool en Onderwijzer te Groningen. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. *In gr. 8vo.* 112 *Bl. f* :-18-:

Een *Vervolg* op KNIGGE's werk *over de Verkeering met Menschen?* Juist deze titel zoude het minst geschikt zijn ter aanbevelinge, ten ware de menigvuldige gebreken van dat boek alhier stellig verbeterd waren geworden. Dit laatste, echter,

ter, is geenszins het geval, noch het behoeft ook alzoo; want dit geschrift is slechts een *Aanhangsel* tot het genoemde werk, hetwelk geene betrekking tot de kinderwereld heeft. Alhier ontmoeten wij een aantal voorschriften wegens de behandeling der kinderen in de jaren der eerste ontwikkeling, meestal ontleend uit de beste Hoogduitsche Schrijvers, die dit belangrijk vak beoefenden. In het algemeen zijn wij verpligt, van dezelve eene gunstige getuigenis te geven, omdat zij voor de jeugdige voorwerpen van beiderlei geslacht op de zuivere kennis der menschelijke natuur en eene juiste ervaring berusten, uitgaande uit het onwederspreekelijk beginsel, dat de geaardheid van het kind alleenlijk ondersteuning behoeft tot hare eigene en ongestoorde ontwikkeling. Nogtans hadden wij, in de 65 regelen, eene ordelijker verdeeling verlangd, waarbij zoowel het zinnelijke als zedelijke, het schoolsche en maatschappelijke, bij het openbaar onderwijs, en voorts in de verkeering der kinderen met elkander afzonderlijk, bij voegzame afdeelingen ware behandeld geworden. Het laatste gedeelte, onder den naam van *pædagogische Geneeskunde*, is betrekkelijk tot de geschiktste middelen, om verkeerdelijk aangenomene en toegepaste beginselen en gewoonten te verbeteren. Wij maken geene zwarigheid, om dit werkje aan alle Opvoeders met den meesten ernst ter lezing en beoefening aan te bevelen, daar het in een kort bestek de uitgebreidste en belangrijkste waarheden behelst, welke vaak het onderwerp van vele boekdeelen uitmaken. De leer der verboden, belooningen en straffen wordt, onder andere voorschriften, alhier, onzes inziens, zeer juist voorgedragen, daar het overdrevene in beide opzigten niet dan de schadelijkste gevolgen te weeg brengt. „ Men kan (dus lezen wij) zoo straffen, dat de straf verbetert, maar ook zoo, dat zij verbittert. Berisp nooit op eene bittere wijze, en straf alleen dan, wanneer gij vooruit ziet, of bij ondervinding weet, dat zachtere middelen het doel niet doen bereiken. Laat echter het gestrafte kind noch te schielijk, noch te laat, bewijzen van uwe vergiffenis en liefde zien, en wees karig met lof en belooning, maar mild met uwe toegevendheid en opwekking. — Vind geen vermaak in bevelen en verbieden, maar meer in het vrije handelen des kinds, en verzacht het verbod naar tijd en omstandigheden; houd het terug, wanneer het ontijdig is. — Verbied meer door de daad, dan door woorden. — Schend nooit door uw verbod de regten des kinds."

BOEKBESCHOUWING.

Nieuwe Verhandelingen van het Genootschap tot verdediging van den Christelijken Godsdienst tegen deszelfs hedendaagsche Bestrijders, voor den jare 1817. *In den Haag, bij* de Erven J. Thierrij en C. Mensing en Zoon. 1818. *In gr.* 8vo. 333 *Bl. f* 2-18-:

Gaarne zouden wij, benevens de Prijsverhandeling van den Eerw. SIMON DIRK DE KEIZER, thans Predikant te *Amsterdam*, (voormaals te *Schagen*) die den voornamen inhoud van deze bladen uitmaakt, beide de stukken over hetzelfde onderwerp, welke, blijkens het Programma, door het Genootschap, als een *Accessit*, met Zilver bekroond zijn, opeens aangekondigd en vergeleken hebben; maar de vrees voor te groote uitvoerigheid eener zoodanige behandeling deed ons van dit voornemen afzien.

Behalve het zeer bewerkte stuk van DE KEIZER, behelst dit Deel de *Aanspraak* van den Eerw. J. B. NOORDINK, Predikant te *'s Gravenhage*, waarmede des Genootschaps Vergadering in 1817 geopend werd. Zeer gepast voerde toen de kundige Voorzitter het woord „ over het eerbiedig geloof van het Goddelijk „ gezag van J. C. in de belijdenis en verdediging der „ waarheid." Duidelijk en overredend is 's mans taal en betoogtrant; en, zoo men acht slaat op het doel des Genootschaps en den geest van onzen tijd, met name in Duitschland, waar de *Neologie*, met eenen glimp van Wijsbegeerte en praal van Uitlegkunde, onze gewijde Geschiedenis en Boeken aantast en verwringt, lijdt het geenen twijfel, of de keuze van het onderwerp dier Aanspraak was zeer gelukkig.

Dit echter mogen wij niet zeggen van het *Voorstel*, om welks zeer volledige beantwoording de Eerw. DE KEI-

KEIZER met Goud bekroond werd, en dat *eene Opgave* moest behelzen *van de Geloofs- en Zedeleer van Paulus, getrokken uit zijne Redevoeringen in de Handelingen der Apostelen, en zijne Brieven aan de Romeinen en Galatiërs.* Want waartoe die beperking van het onderzoek, deze affluiting, om niet te zeggen deze zonderlinge uitmonstering, der *overige*, evenzeer voortreffelijke, en voor *echt* bij de Kerk erkende, Brieven des Apostels, zoo men een *geheel* en *volledig* verslag wenschte van *Paulus Geloofs- en Zedeleer?* In het laatste of *zedekundig* deel van zijnen arbeid kon de Eerw. DE KEIZER zelf niet nalaten, op bl. 292 en elders, zich te beklagen wegens deze, onzes inziens willekeurige, althans grillige, bepaling. Of verlangde misschien het Genootschap een vernieuwd onderzoek nopens de *Geloofsleer* van Paulus in de aangeduide Brieven, waarover, en met name over den zin van *eenige* welbekende plaatsen, eeuwen achtereen, met name onder de Hervormden of Onroomschen, een zoo heftige strijd gevoerd werd? Wij mogen zulks niet onderstellen, en vinden er zelfs geenen grond toe, dewijl er ook melding is van des Apostels *Redevoeringen*, en, behalve naar deszelfs *Geloofsleer*, ook naar deszelfs *zedelijke voorschriften* gevraagd werd.

Intusschen, hoe weinig ons het voorstel behagen moge, en deszelfs beantwoording niet dat *geheel* oplevere, hetwelk wij voor ons, en voor den Christelijken Lezer, hooger waarderen zouden, dit belet niet, dat wij aan den arbeid des Eerw. DE KEIZER, op die gedwongene leest geschoeid, dubbel verdienden lof toekennen, en zijn werk inzonderheid den Hervormden Leeraar, als een geschikt handboek, aanprijzen. Want voeren wij alleen de *hoofdverdeeling* aan, zoo mag de geregelde orde blijken, waarin deze Verhandeling geschreven is. Zij opent met eene Inleiding, waarin nopens den persoon en het karakter van Paulus, en diens wijze van spreken en schrijven, een kort verslag gedaan wordt, gevolgd van eenige aanmerkingen, zoo over het

Boek

Boek der Handelingen, als over de beide Apostolifche Brieven. Vervolgens, onder de hoofdverdeeling, die *Geloofsleer* ten titel draagt, geeft de Eerw. Schrijver, met vereischte uitvoerigheid en aanwijzing der tekften, het gevoelen van Paulus op, over de Goddelijke Openbaringen en over God; voorts, wat hij wegens de Engelen, en inzonderheid over den Mensch, voordroeg; daarna wordt des Apostels denkwijze over Jezus Christus en de Verlosfing, en eindelijk die over de Opftanding en het laatfte Oordeel opengelegd. Korter, en min volledig, of doordien nu het voorftel hem het meeste bond, behandelt DE KEIZER de andere hoofdverdeeling, wegens de *Zedeleer* van Paulus; en gewaagt hij eerst van de Christelijke verpligtingen, verder van het grondbeginfel, drangredenen en hulpmiddelen.

Met ongemeene naauwkeurigheid en zorge vinden wij hier alzoo de Vraag van het Genootfchap beantwoord; een aantal aanhalingen en uitweidingen ter toelichting en nader betoog van zijne gevoelens, geplaatst achter elke *paragraaf*, draagt blijk van 's mans belezenheid in de nieuwere Godgeleerde en uitlegkundige werken, zoo van Landgenooten, als ook van meest vermaarde Duitfchers. Bovendien ftraalt zijne ervarenheid en gezond oordeel door in deze Aanteekeningen, vooral bij de verklaring van meer of min moeijelijke Bijbeltekften, waartoe zich DE KEIZER inliet. Dikwerf ook beftrijdt hij daar met mannenkracht, en zegepralend, de *Neologie* der Duitfchers, meest de groene en raauwe ftellingen van Profesfor J. A. L. WEGSCHEIDER, in diens *Inftit. Theol. Christ. Dogm.* (*Halle*, 1815) der geleerde wereld opgedischt met fchaamtelooze ftoutmoedigheid en *leugenachtigen* titel.

Zie daar een kort overzigt van deze Prijsverhandeling, die wij echter minder voor huisfelijke ftichting, dan wel voor eene nuttige beoefening van Christenleeraren en kundige Bijbelvrienden aanprijzen. Want vermits de ftijl door veelvuldig beroep op plaatfen der H. Schrift wordt afgebroken, en bovendien de tekstwoorden zeer

zeldzaam zijn aangevoerd, heeft men gedurig noodig, de Redevoeringen en Apostolische Brieven na te slaan, wanneer het geheugen faalt, in zich de bedoelde woorden des Bijbels te herinneren. Het is wel zoo, de getrouwheid van den Eerw. DE KEIZER verdenken wij niet, en eigene ervarenis zoowel, als de goedkeuring der Theologische Faculteit te Leiden, verzekert ons nopens deze bij het Genootschap bekroonde Verhandeling, dat zij niet afwijkt van het Kerkbegrip der Hervormden, gelijk dat hier te lande op den gewijden kansel, en bij de meerdere vrijheid van spreken en schrijven, thans voorgedragen en aangedrongen wordt; maar zulks belet ons niet, bij meer of min betwistbare stellingen, somwijlen te twijfelen, of zijn Eerw. den zin van Paulus altijd even wèl gevat, en uit deszelfs woorden genoegzaam bewezen hebbe, wat wij gaarne toestaan, dat ook andere Godgeleerden in hunne schriften als *waarheid* voordroegen. Dus komen ons de bewijzen, welke wij (§ 17) hier aantreffen, bij uitstek zwak voor, omtrent de *Goddelijke* en *menschelijke* of *tweederlei Natuur*, welke DE KEIZER, naar het voorbeeld der Kerke, beweert, dat in Christus vereenigd zouden geweest zijn; zich daarop grondende, dat Paulus dit geheimzinnig gevoelen begunstigde, hetwelk, zoo wij meenen, eerst in latere eeuwen een twistappel is geworden onder de Christenen. Immers de titel van *Gods Zoon*, of *eigen Zoon*, welken de Apostel, en geheel de Schriftuur, den Heere, als den grooten, heiligen, en ook door zijne geboorte van elken anderen onderscheiden' *Godsgezant*, of *Opvolger* in Jehova's rijk, toeeigenen, wettigt geenszins het besluit nopens zulk een' band eener *Goddelijk volmaakte* en *stoffelijke Natuur*, als zich bij ons niet denken laat. Maar ook, was deze vereeniging reeds bij zijne geboorte daar in het kind Jezus, waartoe, vragen wij met eerbied, daalde dan, bij den Doop, de Heilige Geest op Hem van uit den *Hemel* neder? Voorts grondt zich zijn Eerw. op Rom. I: 3, 4, en de tegenstelling aldaar „tusschen den Zone, „ ge-

„ geboren naar den vleesche uit den zade Davids, en „ Hem, naar den geest der heiligmaking, krachtiglijk „ bewezen Gods Zoon te zijn uit de opstanding van „ den dooden." Wij staan, om niet te redeziften, eenigzins toe, dat hier eene soort van tegenstelling zij tusschen hetgene Christus, als mensch beschouwd, met ons gemeen had, en dat verheven onschuldige, heilige, en Gode gehoorzame, waardoor Hij reeds, vóór zijnen dood, in zijn leven en lijden zich kenteekende, in den Bijbelschen zin, bij uitnemendheid, *een* of wel *de* Zoon Gods te zijn. Echter gevoelen wij niet, dat Paulus, dit schrijvende, aan eene *tweederlei Natuur* dacht; hij immers noemt „ den Christus naar den vleesche even„ zeer *Gods Zoon* (vs. 3), als denzelfden, die, naar „ den geest der heiligmaking, krachtiglijk bewezen is „ *sulks* te zijn.," (volgens vs. 4.) Waartoe dan deze haarkloverij? Of is dan niet het stoffelijke deel van den Heiland uit het graf verrezen, en opgevaren ten Hemel? (*) Schrijft zelfs de Apostel niet elders, dat wij, de gezaligden, aan zijn „ heerlijk *ligchaam*" gelijkvormig worden zullen? Terwijl wij daarentegen gelooven en vaststellen, dat God, hoe weinig van ons gekend in zijne *Natuur*, door geenerlei bekleedsel omhuld, en volgens de woorden van Jezus „ een Geest" is. Ten laatste voert onze Schrijver Rom. IX: 5 aan, om te bewij-

(*) Uit Hand. XXII: 14 besluit zijn Eerw., bl. 181, alsof Paulus, door te zeggen, „ dat God Hem gegeven had den „ Regtvaardigen te zien, en de stemme uit zijnen mond te „ hooren," had willen aanduiden, dat Christus, ook *als mensch*, *leve* in den Hemel. Dit toch weten wij met 1 Kor. XV in het geheel niet te rijmen; en eene *enkele verschijning* van den verhoogden Heiland, welker wezenlijkheid wij niet betwijfelen, is zeker niet toereikende, om daarop zoo vreemd een besluit te bouwen. Het aannemen van de gedaante *des Regtvaardigen*, en spreken tot Paulus, (welk vermogen niemand den Zone betwisten zal, die aan de regterhand des Vaders zit) was genoegzaam voor het doel der roeping des Apostels; ook zeggen zijne woorden niets meer.

wijzen, dat Christus aldaar *God* zoude genoemd worden. Wij konden in tegendeel het oordeel van ERASMUS hem voorwerpen, ons beroepen op ORIGENES, en betoogen, dat het oudtijds voor een *kettersch* gevoelen der *Gnostieken* gehouden werd, zoo iemand stelde, „ dat Christus God ware, boven allen te prijzen." Zoo verschillen menschen en tijden! Wij antwoorden alleen, dat *zoo twijfelachtig* eene plaats, onzes inziens, *niets* beslist, en alzoo veiliger naar de doorgaande leer der *Eenheid* Gods dient uitgelegd te worden. — Wij hebben daarom te liever stilgestaan bij dit leerstellige, alzoo wij ontwaren, dat het den Eerw. Schrijver in menige duisterheid en verwarde denkbeelden gewikkeld heeft, waaruit zijn eigen gezond verstand hem niet vermogt te redden, en dewijl wij ongaarne de Evangelieleer, dat licht der wereld, omwonden zien in schoolsche geheimzinnigheid der vroegere eeuwen. Men zie onder anderen bl. 151, 164, 179 en elders.

Ook omtrent andere punten, als de Verlossingsleer en de verdorvenheid der menschen, gelijk omtrent Paulus herhaalde vermaningen, om geheellijk van denk- en leefwijze te veranderen bij de bekeering tot Christus, zijn wij het niet in alles eens met den Schrijver, en hadden ten oogmerk, eene en andere bedenking aan te teekenen; maar wij moeten ons bekorten, en vragen alleen, omtrent het laatste, of Rom. III: 9—20 op al wat mensch heet, in het algemeen, gelijk zijn Eerw. op bl. 115 stelt, toepasselijk zij, dan wel inzonderheid op de Heidenen en Joden doele, in de tijden van den Apostel? alsmede, of zij, die onder Christenen zijn opgevoed, bij hunnen Doop of aanneming in de Gemeente, alzoo van *denk-* en *handelwijze* moeten veranderen, als Paulus vorderde, en ook zijn Eerw., bl. 197, schijnt te vorderen? Dan, het vermelde zij genoeg, om dit stuk te doen kennen aan onze Lezers, wien het, den Godgeleerden met name, voorzeker niet berouwen zal, hetzelve (ondanks de bepaaldheid van den inhoud,

uit

uit het voorstel ontstaan) als een kort begrip en regelmatig verslag der Geloofs- en Zedeleer van Paulus aan te nemen en te gebruiken.

Uren, aan den Godsdienst gewijd. Uit het Hoogduitsch, naar den derden, verbeterden Druk, door J. M. L. ROLL, *Evangeliesch Luthersch Predikant te Amsterdam. Iste en IIde Deel. Te Amsterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1819. *In gr.* 8*vo. Te zamen XXIV*, 797 *Bl. f* 7-4-:

Onder de menigvuldige stichtelijke boeken, welke de Duitsche Letterkunde in de laatstverloopene jaren heeft opgeleverd, bekleedt het bovenstaande werk eene voorname plaats. Hetzelve werd, als weekblad, in het noodlottig tijdperk van 1809, onder den eigenaardigen titel van *Stunden der Andacht*, begonnen, gedurende zes achtereenvolgende jaren voortgezet, en in 1816 voltooid, met het loffelijk oogmerk, om, bij den druk der tijden, belangstelling in den Godsdienst op te wekken, om dwalenden te regt te wijzen, en bedroefden te vertroosten. Schoon het werk geschreven was met bepaalde betrekking tot de tijdsomstandigheden, en dus bij eene gunstige wending van zaken minder doel moest treffen, de aftrek was zoo sterk, dat het zelfs in dezen gebrekkigen vorm werd herdrukt. Na dien tijd heeft de Schrijver het boek geheel omgewerkt, en meer ten algemeenen gebruike geschikt gemaakt. Hij rangschikte de verspreide overdenkingen uit de acht jaargangen van zijn weekblad onder zekere rubrieken; hij verzamelde alles, wat in het algemeen tot stichting van Christelijke huisgezinnen kon verstrekken — wat in het bijzonder voor den jongeling of het meisje in derzelver eigenaardige betrekkingen — wat voor den godsdienstigen natuurbeschouwer — voor den lijdenden, die zijn oog naar de eeuwigheid verheft — of voor den Christen belangrijk was, die zijn hart door het overdenken der

 lot-

lotgevallen van zijnen Godsdienst wil veredelen en heiligen; en op deze wijze ontstonden de vijf afdeelingen, waarin het oorspronkelijk werk is gesplitst, en welke door bijzondere titels achter den algemeenen worden vermeld. Het geheele werk bestaat uit acht deelen, waarvan de vier eerste de eerste afdeeling uitmaken, terwijl elke der volgende afdeelingen in één deel is vervat. Hierdoor verkreeg het boek eene doelmatiger inrigting, die het gebruik van hetzelve gemakkelijker maakte, en de verspreiding zoo aanmerkelijk bevorderde, dat de eerste uitgave van 3000 exemplaren binnen eenige maanden was uitverkocht, en er nu reeds een vijfde druk is verschenen. Een verbazende opgang voorwaar, die aan weinig boeken mogt ten deel vallen. Doch deze ongemeene goedkeuring wordt verklaarbaar, zoo men de wezenlijke verdiensten van het werk in aanmerking neemt. Deze verdiensten zijn door alle beoordeelende tijdschriften van Duitschland volmondig erkend; de lofspraken zijn, van de uitgave des eersten deels, tot op de verschijning van het laatste, niet verflaauwd, en het publiek heeft door den bovengemelden ongemeenen aftrek zijne stem bij dit gunstig oordeel gevoegd. En waarlijk, het kon niet anders, of het oordeel over dit boek moest zoo gunstig uitvallen bij hen, die prijs stellen op verlichte Godsdienstkennis en echt Christelijke stichting. Rec. althans aarzelt niet, aan dit boek den prijs toe te kennen boven alle stichtelijke huis- en handboeken, die er sedert vele jaren in Duitschland verschenen en in onze taal zijn overgebragt. Volledigheid is het eerste kenteeken van dit werk. Men behoeft de vijf bovengenoemde afdeelingen slechts in te zien, om zich te overtuigen, dat deszelfs inhoud zich uitstrekt over alles, wat voor den mensch, in de natuur en in de wereld, in zijne betrekking tot God en zijne medemenschen, bij de veelvuldige wisselingen van dit leven, met opzigt tot de eeuwigheid, tot de leiding van ons geslacht door de openbaringen, belangrijk is. De geest van het boek is rein, zedelijk en godsdienstig; het is

even vrij van dweeperij, als zuiver van koude leerſtellige Godgeleerdheid; het onderwijs ſtaat gekenmerkt door duidelijkheid en bevattelijkheid; het ſchildert met gevoel en warmte; het roert en treft het hart met ongemeene kracht, en het verheft en ſticht door den echt Evangeliſchen zin, die allerwegen doorſtraalt. Hoe veel geleerdheid en belezenheid er tot het ſchrijven van zulk een werk ook vereiſcht werd, de Auteur pronkt met deze hoedanigheden niet, maar blijft ook den eenvoudigen en minkundigen onderwijzen en ſtichten. Daarenboven onderſcheidt het boek zich allervoordeeligst door den geest van gematigdheid en algemeene Christelijke liefde; nergens worden geſchilpunten behandeld, of van ter zijde aangetast; de hoofdwaarheden des Evangelies liggen overal ten grondſlage, en zelfs dáár, waar hieromtrent eenig verſchil van begrippen heerscht, verbant de geest der liefde alles, wat ſlechts eenigen aanſtoot kon geven, en doet de praktikale zijde van de eene of andere waarheid zoo duidelijk uitkomen, dat alle Christenen zich met de woorden van den Schrijver moeten vereenigen, en dat de ware Katholijk, de getrouwe zoon der kerk, hier evenzeer voedſel vindt voor zijnen geest en zijn hart, als de regtgeaarde Protestant. Het werk bevat en omvat de zuivere leer van Jezus, zoo als Hij dezelve op aarde heeft verkondigd; het is eeniglijk beſtemd ter bevordering van waar Christendom, en diensvolgens ten gebruike geſchikt van alle *Christenen*, zonder eenig verſchil van geloofsbelijdenis: een kenmerk, waardoor het zich, naar het oordeel van Rec., allergunſtigst onderſcheidt van alle Godsdienſtige handboeken, die hij ooit heeft leeren kennen. Al deze wezenlijke verdienſten worden niet weinig verhoogd door de edele, ſchoone en duidelijke taal, waarin het werk is geſchreven.

De Schrijver is, in weêrwil van alle gisſingen, geheel onbekend. Er beſtaan waarſchijnlijk bijzondere redenen, die hem weêrhouden, zich te openbaren; en deze redenen laten zich zeer wel gisſen, zoo het algemeen

meen gevoelen waar is, dat hij tot de Roomsch-katholijke kerk behoort. Deze onbekendheid zelve en veelvuldige plaatſen in het boek maken deze gisſing, naar het gevoelen van Rec., zeer aannemelijk; welke gisſing niet weinig verſterkt wordt door ellendige, vuilaardige ſchotſchriften, uit den regten hoek van het Duitſche Papismus tegen deze vrucht der zuiverſte Godsdienſtigheid uitgegeven, waarin dezelve als een *werk des Satans* wordt uitgekreten. Men heeft het boek aan menig' doorluchtigen perſoon der katholijke kerk in Duitschland toegeſchreven; doch alles is te onzeker, dan dat Rec. vrijheid zou hebben, hier namen te noemen.

Na zoo veel tot lof van het boek in het algemeen te hebben gezegd, behoeft Rec. wel niet te verklaren, dat hij zich over de uitgave van hetzelve in onze taal heeft verheugd, en dat het hem tot wezenlijk genoegen verſtrekt, de twee eerſte deelen van deze vertaling aan te kondigen, en alzoo iets bij te dragen, om het werk meer bekend te maken, en welligt eenige wenken te geven, die bij de bewerking der volgende deelen misſchien niet geheel nutteloos zouden kunnen zijn. Bij dezen algemeenen lof, dien het boek heeft verkregen, kan het met reden overtollig worden geacht, den inhoud van deze twee deelen in de vertaling te beoordeelen, en meent Rec. met de opgave van de behandelde onderwerpen te kunnen volſtaan. Zie hier den inhoud der beide deelen, elk derzelve in vijf en dertig afdeelingen. — Eerſte deel. De huisſelijke Godsdienst. De openlijke Godsdienst. De huisſelijke vrede. Tevredenheid met onzen ſtaat. Genot der vreugde. De ſpeler. Het oordeel der wereld. Het uur der verzoeking. Pligten jegens de dieren. De kracht des gebeds. De ſtrijd der pligten. De eed. Het lijdende vaderland. Zelfkennis. De ondankbaarheid. De Voorzienigheid. De vreemdeling. De weelde. De wraakzucht. Schijn en wezen. Verſchil van Geloofsbelijdenis. Pligten jegens lieden van eene andere geloofsbelijdenis. Zucht voor het algemeen belang. Het valt niet zwaar, een Christen te zijn. Bedaardheid.

Plig-

Pligten jegens de dooden. De doop. De goederen des geluks. Eerbied voor vreemden eigendom. Zachtmoedige menfchenliefde. Vrees voor de toekomst. De Christen in de uren zijner uitfpanning. Laauwheid in het Christendom. Bevordering van eenvoudigheid der zeden. De klippen der vriendfchap. — Tweede deel. De eeuwigheid des Goddelijken woords. De weldaden der eenzaamheid. Wereldfche fchranderheid en Christelijke wijsheid. Beoordeeling van de gebeurtenisfen des tijds. Wijsheid bij het geven van aalmoezen. De Christen en zijne tegenftanders. Zorg voor aardfchen eigendom. Voorzigtigheid in het fpreken. Het huwelijk. Vervolg. Eenvoudigheid des geloofs. Openlijk goeds werken. De kunst, om gelukkig te worden. Beftendigheid van den Christen. Godsdienftige aandacht. De ouderdom. Geheime bronnen van vijandfchap. De Christen in den drang van het gewone leven. Vervolg. De Goddelijke naam. De vrijfpreking van den zondaar voor God. Achting voor elken ftand. Zonde en onwetendheid. De Christen en de tijden. De nijd. Het geloof en de werken. Werken en geloof. Verkeerde huishouding. Verlichting. Vervolg. De laster. Onvergenoegdheid met het tegenwoordige. Regtmatige en onregtmatige eigendom. Geestelijke hoogmoed. Liefde en eerbied voor God.

Meer komt hier in aanmerking de wijze, waarop het werk in onze taal is overgebragt. Zoo als het nu voor ons ligt, onderfcheidt het zich in eenige bijzonderheden van het oorfpronkelijke; en deze bijzonderheden zal Rec. kortelijk opgeven, ten einde het goede en het minder goede, dat de vertaling naar zijn gevoelen bezit, open te leggen.

Al aanftonds mist Rec. in de voorrede van den Schrijver hetgene deze zegt over de fplitfing van zijn werk in de bovengenoemde afdeelingen, alsmede de bijzondere titels voor de eerfte derzelve, waartoe deze beide deelen behooren. Het fchijnt derhalve, dat men van het plan des Auteurs is afgeweken, en voornemens is, het werk als een doorloopend geheel uit te geven. Welke

ke redenen den Vertaler hiertoe hebben bewogen, begrijpen wij niet, daar juist die verdeeling meer eenheid, orde en zamenhang in het werk heeft gebragt, daar de onderwerpen zelve elke afdeeling zoo blijkbaar aanduiden, dat het onmogelijk is dezelve te verbergen, daar het gebruik van het boek hierdoor niet weinig wordt bevorderd, en de verspreiding van hetzelve aanmerkelijk zou hebben kunnen worden verligt. De twee deelen van de vertaling beslaan het eerste en de helft van het tweede deel in het oorspronkelijke.

Van meer belang acht Rec. het weglaten der Schriftuurplaatsen, welke in het oorspronkelijke boven elke overdenking staan, en den grondslag van dezelve uitmaken. Ook hiervan bevroeden wij de reden niet. Elke overdenking toch wordt uit het een of ander gedeelte der H. Schrift afgeleid, of daarmede in verband gebragt; en, schoon dit verband niet overal even hecht zijn moge, (zoo als b. v. bij de zesde beschouwing van het eerste deel, waar uit het verdeelen van 's Heilands kleederen door het lot, Markus XV: 24, de speelzucht in het algemeen wordt afgeleid) doorgaans echter vindt men eene juiste en getrouwe opvatting van de woorden des Bijbels. En bij zulk een verband tusschen de woorden der H. Schrift en de overdenkingen is de uitdrukkelijke vermelding van die woorden niet alleen aangenaam, maar wordt zij zelfs een wezenlijk vereischte, dewijl men daardoor van zelven wordt teruggevoerd tot de ware bron van alle Christelijke stichting. Ook zou hierdoor de aanmerking vervallen, welke Rec. wel eens tegen het gebruik van Godsdienstige handboeken heeft hooren maken, alsof dezelve nadeelig waren voor eene gezette lezing van den Bijbel, ja de menschen van deze eerwaardige en loffelijke gewoonte afkeerig maakten. Het zal daarenboven moeijelijk zijn, de Schriftuurplaatsen in het laatste deel weg te laten, daar dit deel eeniglijk is toegewijd aan bespiegelingen over de vestiging en de lotgevallen der Christelijke kerk, en vele overden-

kin-

kingen bij uitsluiting bijzonderheden betreffen uit het leven van Jezus en deszelfs Gezanten.

Tot de minder gewigtige bijzonderheden, waarin de vertaling zich onderscheidt, behooren ook de verzen, welke in het oorspronkelijke op de aanhaling der Schriftuurplaatsen volgen. Deze verzen zijn geen berijmd proza, geene stichtelijke rijmen; maar het is gewijde poëzij, welke hier spreekt en schildert, en den algemeenen inhoud van elke overdenking in weinige krachtige en bezielde trekken voorstelt. Wij hadden wel gewenscht, dat men dit sieraad aan de Hollandsche uitgave niet hadde ontnomen; doch wij willen gaarne erkennen, dat men hierover zeer onderscheiden kan denken.

Een ander verschil tusschen de vertaling en het oorspronkelijke bestaat hierin, dat de eerste het schoone kenmerk, van een Godsdienstig handboek voor *alle Christenen* te zijn, schijnt te zullen verliezen. Deze beide deelen loopen alleen over zedekundige onderwerpen, waarbij het niet zoo zeer aankomt op verschil van Godsdienstige begrippen; maar zelfs hier heeft de Eerw. Vertaler alle uitdrukkingen weggelaten, welke den lezer den eerdienst der Roomsch-katholijke kerk herinneren. Misschien heeft men bij deze afwijkingen geene stellige bedoeling gehad; maar misschien zijn deze uitlatingen ook met opzet geschied, om, door de woorden van *altaar*, *mis*, *biecht* en *rozekrans*, het grootst lezend, d. i. het Protestantsch publiek niet te ergeren: doch, hoe het ook zij, wij voor ons kunnen er onze goedkeuring niet aan geven, daar alle Christelijke Kerkgenootschappen in dezen evenzeer moeten worden geeerbiedigd. Zijn deze veranderingen met opzet gemaakt, en strekken zij tot voorspel van grootere verschikkingen, welke in het vervolg te pas zullen komen bij het behandelen van de stichting en de lotgevallen der Christelijke kerk, dan zouden de Protestantsche Vertaler en het Protestantsch Publiek, waarvoor deze vertaling zóó werd bewerkt, naar ons gevoelen, ongunstig afsteken bij den Schrijver van dit boek, die als een ge-

getrouwe zoon der Roomsch-katholijke kerk, echter zóó spreekt, dat hij aan de behoeften van *alle Christenen* voldoet. Rec. heeft niet veel op met het omwerken van boeken, die zoo duidelijk den stempel dragen van de eigenaardige denkwijze en gemoedsgesteldheid des Schrijvers, daar het hem voorkomt, dat de ware eenheid altoos verloren gaat. Nog minder, echter, kan hij zulk eene omwerking goedkeuren, wanneer dezelve niet, dan ten nadeele van de stellig verklaarde edele bedoelingen des Schrijvers, kan worden tot stand gebragt. En juist dit zou het geval zijn, zoo men den algemeen Christelijken geest, die geen bijzonder Kerkgenootschap huldigt, uit dit boek wilde verbannen. Doch wij hopen, dat de kleine bovengemelde veranderingen, welke ons aanleiding gaven over dit punt te spreken, zonder bepaalde bedoeling zijn gemaakt, en dat de *Uren, aan den Godsdienst gewijd*, even als de *Stunden der Andacht*, zullen blijven een Godsdienstig handboek voor alle Christenen, zonder eenig verschil van geloofsbelijdenis.

De Vertaling zelve verdient in het algemeen grooten lof; de overbrenging is doorgaans los, de stijl gemakkelijk en vloeijend, de woordvoeging goed Hollandsch, de taal zuiver, en maar zelden herinneren woorden, zoo als *kloekheid* voor *kloekzinnigheid*, *troonen* voor *ten troon zitten*, *verluisteren* voor *vervrolijken* enz., dat het boek uit het Hoogduitsch is overgebragt.

Hier en daar is het Rec. voorgekomen, dat de Eerw. Vertaler bij het overbrengen te veel vrijheid heeft genomen. Een boek, dat door een zoo bekwaam man is geschreven, als de Auteur toont te zijn, en dat nu reeds zesmaal zorgvuldig is nagezien en verbeterd, mag, naar ons oordeel, op de grootste getrouwheid bij eene vertaling aanspraak maken. Daarenboven is deze vrijere vertaling wel eens nadeelig voor de duidelijkheid, zoo als b. v. in de 15de Overdenking van het IIde Deel, welke uit het IIIde van het oorspronkelijke genomen, en hier is ingelascht in plaats van eene bespiegeling over

over *verschijningen van afgestorvenen en voorgevoelens*, die (waarom, weten wij niet) geheel is weggelaten. Aldaar lezen wij, (bl. 169) dat de ware Godsdienstige aandacht door geene kunst wordt te weeg gebragt, en dat het houden van bedestonden, het vouwen der handen enz. nog geene aandacht zal voortbrengen; terwijl er bijkans onmiddellijk op volgt: „ De klagt van vele Leeraars over gebrek aan aandacht bij hunne toehoorders is niet zelden eene beschuldiging, die hun zelven tot last komt, dewijl zij ligtelijk zelve de oorzaken van dit gebrek kunnen wezen, door aan hunne voorstellen niet de kracht, de levendigheid, de bevalligheid en waardigheid te geven, welke de gemoederen konden innemen en boeijen." Rec. vindt hier eenige tegenstrijdigheid, daar de Leeraars toch kwalijk beschuldigd kunnen worden, indien het uiterlijke niets afdoet ter opwekking der aandacht. Dit wordt wel eenigzins verholpen door het bijgevoegde: „ hoewel het uitwendige een middel zijn kan, om de aandacht te bevorderen;" doch er zou meer duidelijkheid en vastheid van redenering in het geheel heerschen, zoo de Vertaler de volgende woorden van het oorspronkelijke in het Hollandsch mede had overgenomen: „ Houdt vrij uwe bedestonden — dit brengt nog geene aandacht voort, hoewel het een middel is, om ons tot aandacht te wekken, of eene werking der inwendige aandacht op ons ligchamelijk gestel, om alle verstrooijing van ons af te weren. De aandacht moet van binnen naar buiten werken, en kan geenszins door uitwendigheden in het gemoed worden voortgebragt. Offchoon zulke uitwendige bedrijven de wezenlijke aandacht niet doen ontstaan, of derzelver plaats kunnen vervangen, zij zijn echter geenszins te laken, maar verdienen allen lof. Zij brengen ons, vooral in groote vergaderingen, aan de vereering van God gewijd, voor den geest, wat er geschieden zal; zij beletten, door de langdurige gewoonte, alle nadeelige verstrooijing, waarvoor wij in eene talrijke vergadering meer blootstaan, dan in de eenzaamheid; ja, daar het uit-

wen-

wendige; dat wij menschen door onze zintuigen ontwaren, veel invloed heeft op ons gemoed, zoo hebben wij allezins reden te gelooven, dat zulk een statig bedrijf, hoewel de aandacht niet voortbrengende, echter het hart daartoe voorbereidt en daarvoor genegen maakt."

Wij hopen door het bovenstaande iets te hebben bijgedragen, om de verspreiding en het gebruik van dit uitmuntend boek te bevorderen. Mogt het in veler handen zijn, en overal die vruchten kweeken, welke Rec. in zijnen werkkring daarvan heeft mogen zien!

Dissertatio Medica inauguralis: *de Angina Polyposa*, quam &c. defendet G. HOIJER, *Briellanus*. Lugd. Batav. apud *H. W. Hazenberg, Jun.*

Bij het lezen van den titel dezer verhandeling ontstond bij ons reeds de vraag: wat kan men voor nieuws verwachten omtrent een onderwerp, waarover in de laatste jaren zoo veel en zoo uitmuntend geschreven werd? Wij konden en mogten ons niet anders voorstellen, dan daarin opgegeven te vinden de verschillende meeningen, zoowel omtrent den aard dier belangrijke ziekte, als omtrent derzelver behandeling. Hierin is onze verwachting niet te leur gesteld; de schrijver toont, alle werken over de *Angina Polyposa* met aandacht en vrucht gelezen te hebben, en geeft het hoofdzakelijke daarvan kortelijk op. Hij verkiest de verdeeling van eene catarrhale en inflammatoire boven alle andere. Volgens onze herhaalde waarneming, is deze wel de ware; en al zijn er tusschenbeide geringe afwijkingen in de form dier ziekte, zoo kunnen dezelve evenwel meestal onder eene van die twee hoofdsoorten gerangschikt worden. Zoowel in een theoretisch als praktisch opzigt heeft deze verdeeling de meeste waarde, en daarom geeft de schrijver ook eene vrij uitvoerige *Diagnosis* op, waarop het vooral in die ziekte aankomt.

In

In het praktifche gedeelte dezer verhandeling bepaalt zich de Heer HOIJER bijzonderlijk tot de meest gebruikelijke middelen, vooral tot de plaatfelijke bloedontlastingen en het kwik, en roemt vooral het laatfte. Het *fulphuretum calcis*, zoo fterk aangeprezen, maar zoo weinig aan het oogmerk voldoende, wordt niet aan de hand gedaan, mogelijk wegens het geringe nut van dit middel.

Wij kunnen niet ontveinzen, dat wij van den fchrijver verwacht hadden, dat hij met meer lof van de dampbaden, fumigatiën en andere plaatfelijke heilzame middelen gefproken zoude hebben; doch de geheele verhandeling draagt de kenmerken, van met eenige overhaasting vervaardigd te zijn, waaraan wij ook de vele taal- en drukfouten toefchrijven.

Handleiding tot de kennis der enting met Koepokftof, voornamelijk ter inlichting der Heelmeesters ten platten lande onder haar resfort; opgefteld en uitgegeven door de provinciale Commisfie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, refiderende te Dordrecht. Te Dordrecht, bij Blusfé en van Braam. 1819. *In gr. 8vo. 60 Bl. f* 1 - 16 - :

Wij zijn de uitgave van dit klein maar zaakrijk werkje verfchuldigd aan de menigvuldige en herhaalde aanvallen, welke de weldadige Koepokinenting, in onderfcheidene gedeelten van ons vaderland, zoowel als in andere landen, in deze laatfte dagen, heeft moeten uitftaan. De voorbeelden van kinderpokken bij met koepokftof ingeënte voorwerpen, het verfchijnen en de zeer algemeene verfpreiding van zekere bastaard-kinderziekte, welke zelfs door Artfen met de gewone verward wordt, en aanleiding geeft tot onregtmatige vermenigvuldiging der voorbeelden van onvoldoende beveiliging door de koepokken, dit een en ander maakte het noodzakelijk, den Heelmeesteren ten platten lande eene kor-

korte, duidelijke en bepaalde handleiding te geven, waaraan zij zich veilig konden houden; en dit geschiedt in dit geschrift zoo voortreffelijk, dat wij deszelfs *algemeene* verspreiding aan elk, die er gelegenheid toe heeft, ten hoogste aanbevelen. De Schrijvers handelen, in 9 afdeelingen, 1o. over de ontdekking der koepokstof en derzelver enting, 2o. over de inlandsche koepokstof en derzelver gelijkvormigheid met de Engelsche, 3o—5o. over de voorzorgen, bij de enting in acht te nemen, 6o. 7o. over de verschijnselen, voorkomende bij de ware en valsche koepok, 8o. over de zoogenaamde valsche kinderpokken (*varicellae*), 9o. over die bijzondere wijziging der kinderziekte, welke somwijlen bij met koepokstof geënte voorwerpen voorkomt, en door de Schrijvers te regt als een bewijs van slechts gedeeltelijke werking der koepok wordt aangemerkt. Daarom hechten wij, met de Schrijvers, meer belang, dan gewoonlijk gedaan wordt, aan de keuze der voorwerpen ter inenting, en houden, in allen geval, bij eene geringere werking, de overenting voor noodzakelijk. Wij zouden echter aan de door de koepokstof gewijzigde kinderpokken eer den naam van bastaard- of ontaarde kinderpokken geven, dan aan de *varicellae*; eene ziekte, die met dezelve niets gemeens heeft, dan den uiterlijken schijn.

De Aarde en hare Bewoners, volgens de nieuwste Ontdekkingen, enz. Naar het Hoogduitsch van E. A. W. VON ZIMMERMANN. *Met Platen. Vde Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1819. *In gr. 8vo.* X *en* 428 *Bl. f* 3-18-:

Met dit Deel van ZIMMERMANN's werk begint de beschrijving van het *Spaansche Amerika*, ten minste zoo als het nog vóór eenige jaren was: want men weet, dat de *Anglo-Amerikanen* thans regt op *Florida* meenen te

te bezitten, en het zelfs door de wapenen hebben bezet; hoewel *Spanje* nog de bekrachtiging van het deswege geslotene verdrag blijft weigeren. Vooraf gaat eene vergelijking van denzelfden aard, als ons reeds in het voorgaande Deel is voorgekomen, namelijk van *Amerika* met het oude Halfrond, welke geheel en al ten voordeele des laatsten en ten nadeele des eersten uitvalt; men plaatst de planten zoowel als de dieren, ook de menschen, der Nieuwe Wereld in een zeer ongunstig licht. Zoo echter het klimaat voor de ontwikkeling van den mensch zoo schadelijk is, vanwaar komen dan die groote mannen onder de geborene *Amerikanen*, maar afstammelingen van *Europeanen*, een FRANKLIN, een WASHINGTON, een JEFFERSON? (om nu van anderen niet te spreken.) Hebben ook de *Mexikanen* ten tijde van CORTEZ geene voorbeelden van den hoogsten graad van heldenmoed en standvastigheid gegeven? Wat het dierenrijk aangaat, willen wij het stelsel der minderheid van het vierde Werelddeel geenszins ontkennen: ook omtrent den mensch heeft het veel schijn; want de inboorlingen, die de *Europeanen* er vonden, hadden op verre na dien graad van volmaking in kunsten en wetenschappen niet bereikt, welken men bij vele volken van ons Halfrond aantreft; zelfs het ijzer en de huisdieren waren hun onbekend, (de *Llama* uitgezonderd;) doch men kan zulks, dunkt ons, even goed als een gevolg van de latere bevolking, door onbeschaafde stammen uit *Noordelijk Azië*, als van het klimaat, aanmerken. Hoe het zij, deze vergelijkende Inleiding is uitmuntend bewerkt, en eindigt (als ter proeve van de minderheid in kracht van de *Peruanen* en *Mexikanen* beneden de *Europeërs*) met een verhaal van de ontdekking en verovering dier beide Rijken.

Het schoone en vruchtbare, maar onder het vadzige *Spaansche* Bestuur wegkwijnende, *Florida* wordt daarop beschreven. Op het geleide van BARTRAM en ROBIN, leeren wij eenige der merkwaardige planten en dieren van hetzelve kennen. Onder de twintigjarige

Regering der *Engelschen* (1763—1783) begonnen de zijdeteelt en de wijnbouw, door *Grieken* uit de *Levant* aangebragt, reeds voortreffelijk te bloeijen; maar *Spanje* kreeg het land terug, en de adem des doods vernielde deze schepping der nijverheid. Laat ons dan hopen, dat deze landstreek eerlang voor goed uit de boeijen eener *zulke* Regering zal verlost zijn, of dat, bij hare langere weigering, om een land af te staan, hetwelk zij reeds niet meer bezit, het *Noord-Amerikaansche* Gemeenebest, door krachtdadige pogingen, de vestiging van vrijheid en volksgeluk in de overige *Spaansche* Volkplantingen zal bespoedigen! (*)

Tot deze laatste, die zich niet minder dan 79 graden in de breedte, of meer dan 1900 uren van het Noorden tot het Zuiden, uitstrekken, gaat ZIMMERMANN thans over, na vooraf nog een kort overzigt van de landen tusschen *Florida*, *Louisiana*, *Nieuw-Mexico* en den *Missisipi* en *Missouri* te hebben gegeven, (hetwelk eigenlijk in het voorgaande Deel behoorde, maar, uit hoofde der berigten van den Majoor PIKE, die de Schrijver toen nog niet moet gekend hebben, eerst hier geplaatst is.) Bij *Nieuw-Spanje* (met insluiting van *Nieuw-Mexico*) is HUMBOLDT (*Essai sur la Nouvelle Espagne*) de hoofdbron des Schrijvers; en inderdaad zou men moeijelijk, zelfs over eenig land van *Europa*, een werk kunnen aanwijzen, met zoo veel grondigheid, kennis van zaken en bevalligheid geschreven, als dit gewrocht van den grootsten Reiziger onzer Eeuw. Nogtans worden ook de berigten van PIKE, PAGES, THIERRY DE MENONVILLE, CLAVIGERO, (een' geboren' *Indiaan*) zelfs van GEMELLI CARRERI en den ouden goeden *Engelschen* Monnik GAGE, niet verwaarloosd. De Provinciën van *Nieuw-Spanje* worden in de volgende orde (van het N. naar het Z.) be-

(*) Mogt de sinds in *Spanje* voorgevallene groote Gebeurtenis, zoowel voor die Volkplantingen, als het Moederland zelf, heilrijk zijn! *Redact.*

beschreven: *Nieuw-Mexico*, *Nieuw-Biscaijen* of *Durango*, *Sonora* of *Nieuw-Navarre*, en *San Luis de Potosi*, in de eigenlijke Provincie van dien naam, *Cohahuila* en *Texas*, gesmaldeeld, (welke laatste door het *Fransche Champ d'Asile* onlangs eenige vermaardheid bekomen heeft) in de gematigde luchtstreek; en *Zacatecas*, *Guanaxuato* (beide schatrijk aan zilver; de hoofdstad der laatste, eene der aanzienlijkste mijnsteden in de wereld, heeft met de onmiddellijke omstreken 70,000 inwoners), *Guadalaxara*, *Valladolid* of *Mechoacan* (met den zonderling opgekomen' vuurberg *Jorullo*), *Mexico* (met de hoofdstad, door 137,000 menschen bewoond, waarin zeer vele, ook wetenschappelijke, inrigtingen worden gevonden, met de belangrijke haven van *Acapulco* aan de Zuidzee, en twee vuurbergen, hooger dan de *Mont-Blanc*), *Puebla de los Angelos*, (de oude Republiek *Tlascala*; de volkaan *Popocatapatt*, reeds bij *Mexico* vermeld, wordt ook hier opgegeven) *Oaxaca* of *Guaxaca* (met vele gedenkstukken der oude bewoners), *Vera Cruz* (aan de *Atlantische* Zee, het middelpunt des handels van *Nieuw-Spanje* met *Europa*, met den geweldigen vuurberg van *Orozava*, ruim 16000 voet hoog, en den berg *Coffre de Perote*), *Merida* of het Schiereiland *Tucatan*, alle in den heeten Aardgordel gelegen. Door eene zonderlinge staatkundige (geenszins natuurlijke) afdeeling, is het ten Zuiden daaraan grenzende Koningrijk *Guatimala*, niet mede onder *Nieuw-Spanje* begrepen, hetwelk anders het geheele groote Schiereiland, van de landengte van *Panama* tot het eigenlijke vaste land van *Noord-Amerika*, zou bevatten. Hier verlaat HUMBOLDT den Schrijver, die dit onherstelbare gemis eenigzins uit de reeds boven gemelde oudere Schrijvers, en de berigten van eenige *Engelschen*, die de vestigingen van hunnen landaard aan de *Mosquito-Baai* hebben beschreven, moet zoeken te vergoeden. Vandaar, dat ook de schildering van *Guatimala*, met deszelfs merkwaardigen vuur- en waterberg, en de aangrenzende Provinciën *Nicaragua* (waar,

(waar, zoo het fchijnt, wel eene vereeniging der beide Wereldzeeën te bewerken zou zijn, die der zeevaart en den handel onberekenbaar veel tijd en moeite kon uitwinnen) en *Costa Ricca*, fchraler is uitgevallen, dan anders wel het geval zou geweest zijn. Zeer belangrijk is het hierop volgende *Algemeene Overzigt van Nieuw-Spanje*, deszelfs ligging en luchtftreek, zijnde ongemeen gematigd, hier en daar zelfs koel, en dus gezond, door de hooge bergketen te midden des lands, maar verftikkend heet en vochtig, derhalve ook ongezond, op de kusten der beide Zeeën, in het algemeen gefchikt tot allerlei voortbrengfelen, waaronder het goud en zilver in de fchatting der meeste menfchen, vooral der *Spanjaarden*, de eerfte plaats bekleeden. *Mexico*, hetwelk voorheen den eerften rang in het bezit dier metalen verreweg aan *Peru* moest afftaan, is thans het rijkfte land der Aarde in die zoogenoemde *edele* metalen. In het begin dezer Eeuw (toen zekerlijk de mijnen, door de binnenlandfche rust, beter dan thans bearbeid werden) ftond de jaarlijkfche opbrengst van *Nieuw-Spanje* tot *Peru* als 23 tot 6, en tot geheel *Zuid-Amerika*, zelfs *Brazilië* medegerekend, als 23 tot 43; terwijl geheel *Amerika* meer dan voor *twee honderd zes en dertig* Millioenen, *Europa* en *Noord-Azië* daarentegen te zamen flechts *drie en dertig* Millioenen jaarlijks opbrengen. Onder de fchatten van het plantenrijk, meer wezenlijk en duurzaam dan zilver- en goudmijnen, wordt voornamelijk gewag gemaakt van de *maïz*, den aardappel, de *maniok*, en de *pifang*; het *campeche*-hout, (hetwelk de *Engelfchen* langen tijd het voorregt genoten, op de *Atlantifche* zeekust te kappen) de *cacao*, de *vanille*, en de *cheirodendron*, als bijzonder eigen aan dit land, worden meer uitvoerig befchreven. Nog langer vertoeft de Schrijver bij de *cochenille*, eene foort van fchildluis, die op de *cactus opuntia* huisvest, en die kostbare roode verfftof oplevert, welke de *kermes* verdrongen heeft, en ons het gemis van het purper der Ouden niet meer doet betreuren. (Wij vinden de *cactus*-

tus-

tus-soort, waarop het dier voornamelijk huisvest, hier doorgaans *ropal* gespeld; doch THIERRY DE MENONVILLE, die dit belangrijk Insekt uit *Nieuw-Spanje* naar *St. Domingo* overbragt, en het beter kende dan eenig ander Reiziger, schrijft gedurig *nopal:* ook onderscheidt hij dat gewas, op hetwelk de *cochenille* bijzonder tiert, geenszins van de *cactus opuntia*, zoo als ZIMMERMANN schijnt te doen, maar beschouwt die veeleer als eene bijzondere soort van dezelve.) Nog heeft men eene soort van purperslak in *Nieuw-Spanje*, en ook, volgens nieuwere Reizigers, in *Brazilië*, aangetroffen; doch de geringe hoeveelheid purper, die zij bezit, maakt hetzelve te duur voor het gebruik. Onder de visschen is een groote rog zeer gevaarlijk voor de parelvisschers. Geen' schooner' vogel kent de Oude Wereld, dan de *Amerikaansche colibri*, in wel 70 soorten, die ook hier vooral t' huis is. De *Mexikanen* gebruikten van deze en andere vogels de vederen tot allerkunstigste schilderijen, of liever *Mosaïk*-werk, hetwelk zelfs eenen heiligen, onfeilbaren Paus (den welbekenden SIXTUS V, bloeddorstiger gedachtenisse,) bedroog. Van de viervoetige dieren dezer oorden wordt weinig gezegd; doch de *mensch* is het voorwerp eener meer uitvoerige behandeling. HUMBOLDT gelooft aan de afstamming, zoowel der oudere als latere bewoners van *Mexico*, (*Tulteken* en *Azteken*) uit *Azië*; en daar nu (zie bl. 319) de oorspronkelijke *Amerikanen*, van *Nieuw-Spanje* tot *Patagonië*, veel naar elkander gelijken, daar de meer Noordelijke stammen nog nader bij *Azië* zijn en nog meer van het karakter der Oude Wereld bezitten, zoo behoeven wij aan de afkomst der oorspronkelijke *Amerikanen* uit ons Halfrond niet meer te twijfelen, en aan geene *Autochthonen* te denken, gelijk onze Schrijver in een voorgaand Deel scheen te doen. Goedhartigheid, koele ernst en hartstogteloosheid kenmerken thans de naneven der krijgshaftige, van vaderlandsliefde blakende en met menschenoffers bezoedelde *Mexikanen* van CORTEZ. Diep drukt de slavernij hen

te stukken onzes tijds over Landen- en Volkenkunde te zijn, hetwelk voor ons de bloem der Reisbeschrijvingen plukt, en ons van de doornen verschoont. Ook de Vertaling behoudt hare waarde: slechts hier en daar vindt men eenige onnaauwkeurigheden, zoo als *schneeüw* enz.

De Verlosser, en enkele andere Gedichten; door J. L. NIERSTRASZ, JUN. *Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1820. *In gr. 8vo. XII en 98 Bl. f* 2-8-:

Het is waar, wat de Dichter, in zijn Voorberigt, zegt, onze tijd blinkt uit door de fijnste kunstbeschaving en den kieschsten smaak; de grootste Geniën betwisten elkander den lauwer; en dit moge elk, die zich in dien moeijelijken wedstrijd begeven wil, eene huivering aanjagen; maar ook is het waar, die zulke talenten, als de Heer NIERSTRASZ openbaart, toewijdt aan de *Godsdienstige Poëzij*, die behoeft niet zoo schroomvallig te zijn, om, als Dichter, op te treden, in dezen tijd. Wat toch deze soort van Poëzij betreft, wie zal ontkennen, dat onze leeftijd hierin niet uitblinkt; en wie, die de Dichtkunst voor de beschaafster der menschheid houdt, zal dit niet betreuren? Na VAN ALPHEN's verscheiden, (eere zij over zijne nagedachtenis!) is daarom de edele FEITH, aan wien ook deze bundel is opgedragen, nog te meer de hartelijk geliefde Zanger der Nederlandsche Christenheid, en wij danken hem, met ons gansche hart, voor zijne *Verlustiging in den Ouderdom*, die ons zoo zeer verlustigd heeft. Wij herhalen het, dat we het betreuren, dat het vak der Godsdienstige Poëzij zoo weinig bearbeid wordt. Geeft dan de Bijbel, en de Christelijke Godsdienst, den Dichter geene rijkere stof, dan — wij zullen nu niet zeggen, de Mythologie, maar zelfs — de Geschiedenis aanbiedt? Intusschen een geheel aan de Godsdienstige stichting en verheffing van het Christelijk hart gewijd Dichtwerk is een ongewoon, een zeldzaam verschijnsel in onze dagen; en Godsdienstigheid is toch een grondtrek in het oorspronkelijke Nederlandsche karakter, welks beschaving vooral uw werk is, aangebedene Dichters onzer dagen! De *Jezus van Nazareth*, bij onzen onvergetelijken HELMERS; *de Godsdienst*, door onzen stouten

ten LOOTS bezongen, om niets anders te noemen, deden ons zoo dikwijls den wensch herhalen, dien men hier reeds gelezen heeft. Wij verlangen niet, dat men weder de gewoonte invoere, om vruchten voor het hart te voegen bij vergif voor de zedelijkheid, en ons rein en onrein aanbiede, onder den naam van *Mengelingen*, kunnende daarvan zelfs de *Nieuwe Uitspruitsels* van onzen BILDERDIJK geenszins vrijpleiten, want stichting en ergernis zijn niet te vereenigen; even weinig smaken ons, niettegenstaande derzelver Godsdienstigheid, middelmatige *Dichtvruchten*, *in eenige gewoekerde uren gekweekt*; maar — dat zich een Dichter, dien naam waardig, de eere gave, van zijn talent den Christelijken, den reinen Evangelischen Godsdienst, vrij van bekrompene stelselzucht en verketterende *orthodoxie*, te wijden, dit wenschen wij, en we zullen de vervulling van dezen wensch, bij onze overtuiging van de betrekking der beschaving en des Godsdiensts, houden voor eene weldaad, voor welke wij den Vader der Geesten, met ons geheele hart, zullen danken. Aangenaam is het ons, derhalve, nu en dan, (en het schijnt steeds meer) een Godsdienstig stuk van onze Vaderlandsche Dichters te ontvangen. Hoe treffelijk bezong WARNSINCK de *Hervorming*, en, nog zeer onlangs, het *Christendom!* Wij zouden achten, door den verzamelaar van stukken van dien aard, van grooter of kleiner omvang, een aangename dienst bewezen te zijn aan zoo vele huisgezinnen, in welke het noch aan echt Christelijk gevoel, noch aan zuiveren smaak voor kunst en wetenschap ontbreekt, en in welke daarom eene welgekozene verzameling van de beste Dichtstukken, liefst echter kleine, en bij kleine deeltjes uitgegeven, eene welkome lektuur aan ontbijt en theetafel zoude kunnen opleveren.

Doch laat ons op het Dichtwerk des Heeren NIERSTRASZ terugkomen. Wij verblijden ons dan, gelijk we reeds te kennen gaven, vooral daarom, omdat hetzelve den Godsdienst der Christenen toegewijd is, en deze zullen den Dichter met ons danken. Geen kunstkenner, en beoordeelaar der kunst alleen, ontzegt aan dezen Dichter den roem der verdiensten, en de onpartijdige schat hem hoog onder hen, die thans meer of min toegejuicht worden door allen, die onze Nederlandsche Letter- en Dichtkunde weten te waarderen. Maar geene geringe waarde ontleent, daarenboven, dit

Dicht-

Dichtwerk van het Christelijk gevoel, dat in hetzelve zich mededeelt, en van den diepen eerbied voor den Verlosser van ons geslacht, die dan ook het onderwerp is van het eerste der hier aangebodene tien stukken. Het zij zoo, dat op zulke, (om de woorden des Dichters te gebruiken) wier borst voor het onderwerp, dat hij bezingt, niet gloeit, de hier aangehevene klanken niet het allerminste uitwerken mogen, (hetgene wij hem echter niet zoo geheel toestaan willen) allen, die, met hem, in den wensch instemmen, dat zich eens alle knien buigen mogen voor den Verlosser, zullen zich — wij spreken de taal van ons hart — dankbaar aan God verblijden over des Dichters besluit tot de uitgave van dit schoone stuk. Wij namen het met gretig verlangen ter hand; een verlangen, dat in ons was opgewekt door het verhaal van den indruk, welken 's Dichters voorlezing van dit stuk gemaakt had op allen, die het hoorden, en welken indruk wij den eenen zoo hoog hoorden verheffen boven al zijn genoten kermis-vermaak, als de ander de stichting, die hij, 's daags na die voorlezing, uit de leerrede van een' aangegaapten Prediker medebragt, beneden dien indruk diep versmaadde (*). Bij die gelegenheid vernamen wij, dat deze Dichter nog een zeer jong mensch is, en een uitstekend oratorisch vermogen bezit. Ons is hij, zelfs van aangezigt, onbekend. Onze ingenomenheid met hem kan daarom geene partijdigheid zijn; hetgene ook blijken zal.

Wij zouden hem onregt doen, indien we zijn Dichtstuk, *De Verlosser*, aan den Lofzang van den grooten HELMERS toetsen, en naar denzelven beoordeelen wilden. De Dichter heeft dien beroemden Lofzang gelezen, en vandaar misschien wel deze regel:

„Egyptes wijsheid heeft uw jonkheid nooit beschenen."

dien wij gaarne lazen, daar het ons nog altijd jammert, dat een HELMERS van Jezus zingen konde, als ware Hij

„In al de wijsheid van Egypten opgevoed."

Maar

(*) Men passe dit niet toe op 's Dichters woonplaats, *Rotterdam*.

Maar *dit* ſtuk beoordeelende, met de gedachte aan 's Dichters jeugdigen leeftijd, en naar deszelfs geſchiktheid voor zijne bedoeling, om der Christenen harten in eerbied en liefde te ontvonken voor Hem, die ons heeft liefgehad, meenen wij aan hetzelve hoogen lof te mogen geven, en wenſchen vuriglijk, dat velen zoo met eerbied en liefde voor den Heiland der zondaren mogen bezield zijn, of door de lezing van dit ſtuk worden mogen, als zich de Dichter openbaart.

Wil men eene en andere proeve, die onzen lof wettige; wien roert deze aanroep niet?

o Geeſt mijn toonen kracht! Ik weet niet aan te vangen:
Het overkropt gevoel ontzegt mij ſpraak en zangen.
  Daalt neêr, gij, die het loon op uwen ſtrijd verwierft,
  In Jezus aamdet, in Hem leefdet, in Hem ſtierft.
Daalt uit de kreitſen van een onvergank'lijk leven,
Verheven geesten, die, het wiſſlend lot ontheven,
  De vrucht van Jezus kruis en zijn' triomf geniet!
  o Geeſt mijn' toonen kracht, bezieling aan mijn lied!

Hoe ſchoon is de voorſtelling van het licht, in hetwelk ons Jezus de Godheid doet beſchouwen, tegenover de ſchemering van de vroegere openbaring!

  De God van Horeb, die in ſtorm en donder ſprak,
  Was nu de liefde, die tot wederliefde ontſtak:
Een Vader, die ons draagt, en in het aardsch gewemel
Zoowel den zuigling mint, als d'Englen in zijn' hemel.

Niet minder trof ons, hetgene de Dichter zegt, nadat hij den indruk had vermeld der beſchouwing van de grootheid Gods in de werken der ſchepping:

Maar zoo 'k uw Vaderliefde in Jezus mag aanſchouwen,
In Hem de rots vind van mijn onbeperkt vertrouwen,
  In Hem het middelpunt, dat aard en hemel ſchoort,
  De bronaar van het licht, dat werelden doorgloort,
Dan zwijmt de jubeltoon van broze ſtervelingen,
Dan daag ik d'Englen uit, dat ze uwer waardig zingen.

Met moeite wederhouden we ons van de aanhaling van meer ſchoone regelen. Men zal ze niet behoeven te zoeken.

De

De Dichter zal nu wel het goede oogmerk niet kunnen miskennen, waarmede wij aan zijn oordeel en smaak eene en andere aanmerking onderwerpen willen, die wij hopen, dat tot verdere beschaving en volmaking van dit schoone Dichtstuk hem zullen aanleiding geven. Hoort men toch naar onze aanprijzing, dan wordt een tweede druk spoedig noodzakelijk.

De Heer NIERSTRASZ heeft gelijk, dat hij zijne eigene denkbeelden omtrent den Verlosser zoo heeft ontwikkeld, als hij meest overeenkomstig meende met de Evangelieleer, zonder den leidraad van eenig Kerkgenootschap te volgen, schoon hij overtuigd is, dat tegen geen derzelve zijn stuk strijde; maar even daarom lazen wij ongaarne de in het geheel ook niet dichterlijke regels, bl. 21:

Gij, Zoon van God! God zelf, die in het vleesch verscheen,
Schoon onderscheiden van den Vader, met Hem een.

Wij meenen, bij onze geheele overtuiging aangaande de Goddelijke natuur onzes Heeren, ons, zelfs in proza, hierover toch anders en meer Bijbelsch te kunnen en moeten uitdrukken.

Ook dit, bl. 7:

De Vader had berust in 't offer van den Zoon

voordat de komst des Heilands bezongen was, te lezen, behaagde ons niet, dewijl het ons onwillekeurig de systematische voordragt te binnen bragt van den zoogenoemden raad des vredes.

Bl. 26 vinden we de bekende taal van Jezus, „de vossen „ hebben holen" enz. nog opgevat, als eene klagt over gebrek; de zamenhang, vooral de aanleiding tot deze klagte, (Lukas XI: 51—58) wijst echter genoegzaam aan, dat Jezus alleen klaagt over zijn zwervend en rusteloos leven.

Op dit grootste Dichtstuk volgt nu nog, 1. Eene Cantate op Jezus Geboorte, waarvan NIERSTRASZ, in het Voorberigt, de plaatsing in dit bundeltje daarmede wettigt, dat er in onze Dichtwerken weinig voorraad voorhanden is, om op dit Christenfeest te kunnen dienen, en niemand, die, volgens het verlangen der Synode, het Kerkgezang gaarne verbeterd

zag,

zag, zijne poging dan zal wraken. o Neen! dat doen wij niet, maar verlangen geene mindere, dan zulke, zangen, alleen — nog al meer Bijbelsch in uitdrukkingen. Dat is de éénige weg tot vereeniging der Christenen. „ Tot verzoening kwam Jezus," bl. 46. Dat is genoeg. *Voldoening* is geene Bijbelsche uitdrukking; en dat Jezus zijne waarde verzaakt heeft, hebben we nergens in de H. Schriften gelezen. Het had daarom ook hier niet moeten staan.

2. Het Vonnis van Salomo, reeds elders door ons met genoegen gelezen.

3. Het Geweten. Een sterk, krachtig vers. Niet het minste in dit bundeltje.

4. Opwekking tot Liefdadigheid, in den Winter van 1816.

5. Ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan der Maatschappij: Tot Redding van Drenkelingen.

6. Aan mijn Kind, en 8. Aan mijne Echtgenoote, beide in den trant van TOLLENS, wiens manier men meermalen gelukkig, maar natuurlijk, door NIERSTRASZ gevolgd ziet. In het laatste vers hinderde ons het gewag, dat de *tot God biddende* Echtgenoote van *Hymens autaar* maakt; en wij vertrouwen, dat zal haar man haar nu wel verbieden, en haar nooit meer voordoen. Wij schreven gaarne uit beide deze lieve stukjes het een en ander af, maar — we waren reeds uitvoerig genoeg.

7. Oordeelt niet! Ernstig, Christelijk, overtuigend.

9. Spoor tot Milddadigheid, bij den Watersnood van 1820. Een meesterlijk tafereel, met sterke verwen geschilderd, maar, God zij gedankt! te overdreven. De verbeelding des Dichters neemt vooral hier eene stoute vlugt; maar — waarheid is het niet, dat de springvloed *allerwegen* op zijn rug de lijken aanvoerde. Dit echter kunnen wij den gevoeligen en ontroerden Dichter wel vergeven. Aanschouwde hij van zoo nabij de tegenwoordige gevolgen des jammervloeds, als Recensent daartoe in de gelegenheid is, hij zoude, met duizenden, overtuigd zijn, dat de thans bestaande ellende verre overtreft de akelige voorstelling, die de eerste noodkreten van de ramp deden ontstaan.

. Het spijt ons, dat we, ten opzigte van taal, woordvoeging, en de cæsuur van sommige regels, nog eenige aanmerkingen hebben: *hen* voor *hun*, en *eerder als*, ontsiert al aanstonds het Voorberigt. Hetgene daar, bl. VIII, staat: *toen de ge-*

gedachte — bij mij veld won — deed mij tot de uitgave besluiten, geeft geenen zin. Bl. 25 leest men: *Voor God, de Heilige, de Regter*, in plaats van *den*. De *t* is dikwijls weggelaten bij den tweeden persoon, reeds in den tweeden regel: *U — die d'aard met God verzoende*, en meermalen: wie zich dat ook veroorlove, het is en blijft eene fout, die we niet gaarne algemeener zagen. Of het ook niet te vele vrijheid genomen is, *huldde* voor *huldigde* te schrijven, *onervaring* voor *gebrek aan ervaring*, en *ontvrêmen* voor *ontvreemden*, als kwam het van *ontvredemen*, laten we NIERSTRASZ zelven beoordeelen. Wij kunnen het ook niet goedkeuren, hoe dikwijls het geschiede, dat in het Hebreeuwsche-*Halleluja* de klemtoon valt op de tweede lettergreep. Regels, als:

En de aarde knielt, de hemel juicht, want van Gods troon
Klinkt: deze, deze alleen is mijn geliefde Zoon.

En:

De zon verbleekt, de hemel buigt zich voor het wonder,

laten zich moeijelijk vloeijend lezen.

Zoo de Dichter immer dit werk beschave, beoordeele hij ook eens, of de *tooverblik*, aan Jezus toegekend, bl. 12, Hem wel voege; wat het zij, dat de hel verbleekte, bij de opwekking van Lazarus; en of het eigenaardig zij, *op de kribbe te schrijven*, bl. 46. Ook komt het ons voor, niet juist te zijn, wat Salomo beveelt:

„ Men houwe en klieve 't kind in twee
„ En deele 't met elkander!"

De Dichter meent toch niet, dat zij, die het kind klieven (eigenlijk *kloven*: eene vloeistof wordt gekliefd) zouden, maar de beide vrouwen het met elkander moesten deelen.

Dan genoeg — alleen nog, het Dichtwerk is versierd met eene titelplaat, verbeeldende de opwekking des Jongelings te Naïn.

De Algoedheid spare dezen Dichter het leven en de kracht, en schenke hem goede gelegenheid tot de ontwikkeling van zijnen voortreffelijken aanleg, om den Vaderlande en der Gemeente van den Verlosser tot eere en nut te verstrekken!

Wa-

Watersnood, een Gedicht van Mr. B. H. LULOFS, *Hoogleeraar te Groningen, enz. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1820. *In gr.* 8*vo.* 28 *Bl. f* :-8-:

De Watersnood. Dichtstuk, door W. MESSCHERT. *Te Amsterdam, bij* M. Westerman. 1820. *In gr.* 8*vo.* 31 *Bl. f* :-12-:

(Beide uitgegeven ten voordeele der ongelukkig gewordenen bij gezegde Overstrooming.)

Indien wij, gelijk onlangs één onzer Collega's, den aanhef van beide deze stukken uitschreven, hetgene, schoon de inhoud meer verschilt, nogtans zeer doelmatig zou kunnen geschieden, en riepen daarna: „ welk een verschil in manier, in smaak, in kracht, in keurigheid van uitdrukking, in wijze van zien, voelen, schilderen, met één woord in de poëtische waarde der beide stukken!" de lezer zou welligt nog veel spoediger begrijpen, aan wien door Recensent de palm werd toegekend, dan in het bewuste geval. En echter zullen wij ons wel wachten zoo gaaf uitspraak te doen, dat de Professor deze voorkeur verdient. Althans, wanneer slechts op één der beide stukken aanmerkingen moesten gemaakt worden, dan zou het zeer zeker het zijne wezen. Inderdaad, het Gedicht bezit vele verdiensten, draagt blijken van eenen levendigen en stouten geest, dien het ook doorgaans aan de regte uitdrukking niet ontbreekt. Doch er is tegelijk iets wilds, onnaauwkeurigs en ongepasts, hetzij in zin of uitdrukking, dat menige plaats, ja het geheel ontsiert. Het Dichtstuk, daarentegen, zoo terstond na het andere gelezen, minder geschikt om ons door de eerste regels gunstig in te nemen, en meer bezwaard door de verkozene maat, schijnt bijna al te bedaard de gebeurtenissen te volgen, in de eenvoudige taal der waarheid. Doch, wij kunnen het niet ontkennen, hij verplaatst ons waarlijk op het tooneel der gebeurtenissen; en, klinkt zijne uitdrukking ook niet bijzonder fraai of verheven, het schijnt toch inderdaad de regte te wezen, om ons de bedoelde zaak in al hare kracht te doen kennen. In zoo verre zouden wij kunnen wenschen, en, niet beter wetende, zekerlijk gissen, dat het laatste van den Hoog-

Hoogleeraar het eerste van den jongen Dichter, was, wiens *genie*, zonder bepaalde aanleiding door eene geletterde opvoeding, hem onlangs op de dichterlijke baan heeft gevoerd. Want de meester moet het snoeimes weten te gebruiken; de leerling is er niet te erger aan toe, wanneer hij het somtijds noodig heeft. Dan, (indien men ons dit spreekwoord hier vergunnen wil) de natuur gaat veelal boven de leer, en maakt somtijds jongelingen tot grijsaards, grijsaards tot jongelingen, in geaardheid en karakter: elk hebbe dus zijne manier, elk zijne voortreffelijkheden, en, indien het niet anders kan, ook zijne gebreken!

Wij hebben genoeg te kennen gegeven, dat de inleiding van den Heer LULOFS meer wegsleepte: het begin des verhaals, daarentegen, komt ons voor, bij den Heer MESSCHERT de voorkeur te verdienen. — Dus zingt LULOFS, na de fraaije schilderij van den zomer in de bedoelde oorden:

Maar, ach, bewoners van die streken!
Tot welk een' duren prijs betaalt gij dees geneugt',
Zoo ras de zomer is geweken
Met al zijn schoon en al zijn vreugd;
Wanneer de Wintervorst, bij 't huilen der Orkanen,
Herauten van zijn komst, uw' grond en erf betreedt,
Den glans van 't welig groen doet tanen,
In flarden rukt uw bloemtapeet;
Als hij met forsche reuzenhanden
Uw vloeden in zijn kluisters slaat,
Met marmer, als het waar', hunn' breeden rug belaadt,
En ze onder dezen last van spijt doet knarsetanden.
O wee, wat jammren zonder tal
Bespringen u dan overal!
Ziet, schriklijk wordt op eens dan de aanblik dier Rivieren,
In 't zomerjaargetij' het sieraad van uw Land!
Ziet, brijzlend bij den dooi haar slaafsche boei en band,
Doen zij met woest en buldrend tieren,
Schuimbekkende, naar alle kant
Hare opgezwollen golven gieren!

Zie hier het tafereel van MESSCHERT:

De laatste loover viel. De rijm kleefde aan de boomen.
De winter blies het veld, met scherpen ademtogt,

Een

Een donzig sneeuwkleed aan, en rimpelde de stroomen,
En stolde beek en bron, en stremde 't vlietend vocht.
De breede landrivier, door bergsneeuw hoog gezwollen,
En door de strenge vorst met stevig ijs bevloerd,
Scheen, onder 't wigt gedrukt, onwillig voort te rollen,
En hield zijn golven in, te traag naar zee gevoerd. —
De landjeugd zag verheugd den stroom tot ijs verkillen,
En greep de slede, en bond de vlugge schaatsen aan,
En dartelde in de kou, die lijf en leên deed rillen,
En zweefde vrolijk langs de spiegelgladde baan. —
Onzinnigen! houdt op! vreest, vreest den dag van morgen!
Nog brosser dan het ijs, gewrocht van éénen nacht,
Nog wufter dan de vloed, thans aan uw oog verborgen,
Is 't vlugtige genot, dat om uw schreden lacht.
Reeds stijgt een vale mist in 't westen. Zoeler dampen
Verdrijven 't winterweêr, dat al zijn strengheid toont.
De sneeuw smelt weg. De stroom rijst hooger. Duizend rampen
Bedreigen 't lage veld, en wie het veld bewoont.

Volgens de eerste dezer teekeningen, is de winter, van den beginne aan, eene vreesselijke ramp voor de laaglanders; volgens de laatste juist het tegendeel, en eerst met den dooi en het zachte weder komt het gevaar: wie heeft gelijk? wie begint op het regte oogenblik? en wie roept te vroeg de Orkanen op, om niet meer te doen, dan zij overal elders verrigten, ten zij misschien den Wintervorst te helpen de vloeden in kluisters te slaan en, *als het waar'*, met marmer te bevloeren? iets, dat bij stilte toch doorgaans ligter toegaat.

Bijaldien wij de noodige ruimte hiertoe durfden nemen, zouden wij vele gelegenheid tot dusdanige vergelijkingen vinden; want beide Dichters malen ons een aantal treffende tooneelen af, die niet kunnen nalaten punten van vergelijking aan te bieden. Lulofs schildert dikwijls meesterlijk, voor het oor met klanken, voor de verbeelding met kleuren; schoon de voorwerpen, naar onze wijze van zien, somtijds min of meer misteekend zijn. Messchert is misschien der tale min meester, en niet zoo stout in zijne trekken; maar hij schildert voor het hart, ja sticht, terwijl hij zingt.

Lulofs:

Neen, 'k heb geen troost voor U! Uw tranen kan 'k niet droogen,
O Moeder, die daar zit verzwolgen in uw leed,

Verbrijzeld door 't verlies, (o Noodlot, wreed is 't, wreed!)
't Verlies van 't eenigst kind, waarop uw echt mogt bogen!
Ja, goede Moeder! 't lieve wicht
Zag u zoo vriendlijk in 't gezigt,
Wanneer gij 't aan uw borst mogt zogen;
De roosjes bloeiden, ach, zoo fchoon
Op uwer zuigling teedre koon,
Wanneer ze in 't fchommlend wiegje rustte,
En gij haar in heur' flaap wel honderdmalen kuste.
Ach, Moeder! Moeder! waar is 't kind,
Dat gij zoo teeder hebt bemind?......
„ In 't graf! in 't golvengraf!" klinkt met ijlhoofdig gillen,
(Dat ijzing mij door 't hart doet rillen)
Het antwoord: — „ 't ligt in 's afgronds fchoot;
Het water is haar wieg; hàar voedfter is de dood;
De visfchen zullen met haar fpelen,
Niet waar? en 't bloedig lijkje ftreelen,
Tot dat het woeste golfgeklots
Hun fpeeltuig, (ach, mijn kind!) verbrijzelt op een fchots."

Dit laatfte klinkt waarlijk *Shakespeariaansch*, en zou, op het tooneel te pas gebragt, veel werking kunnen doen; doch hier zal het allen misfchien niet evenzeer behagen.

MESSCHERT:

Blikt heen naar gindfche ftulp, in lage ftreek gelegen,
De ftille woning van een deugdzaam huisgezin.
Daar fchonk een teedre gâ haar' gade 's levens zegen,
En gistren de eerfte vrucht der reinfte huwlijksmin.

. . . .

Zijn gâ herademt, en het oog op hem geheven,
„ Vlied henen," fnikt zij, „ laat mij fterven, red ons kind!" —
„ Neen, dierbre!" gilt hij uit, „ ik kan u niet begeven,"
En knelt zich aan het hart, dat hem zoo teêr bemint.
Het water klotst, en kookt, en druischt, en fchuimt in 't ronde;
Nog drukt de moeder 't wicht den vader aan het hart.
Het water ftijgt omhoog, en fpoelt reeds op de fponde;
Nog fmeekt zij: „ red ons kind!" in hopelooze fmart.
De golven bruifen op. Zij heft het uit de golven.
„ Vlied," fnikt zij ftervend, „ red ons kind, vlied heen, behoed...."
Daar ftort de kleiwand in. — De hut is overdolven,
En de ouders fmoren met het telgjen in den vloed.

Wij

Wij willen geenszins beweren, dat deze ſtalen juist het fraaiſte zijn. In tegendeel; om de gelijkheid en eenen zekeren karakteristieken trek alleen kozen wij dezelve. Wij durven, voor het overige, elken liefhebber wel uitnoodigen, om zelf het een zoowel als het ander te lezen, waartoe wij de drangreden der liefdegift, welke hij door het koopen uitreikt, geenszins behoeven, en zullen het (daar deze kleine ſtukjes ons reeds zoo lang ophielden) dan ook maar aan hem overlaten, het bewijs voor onze gemaakte aanmerkingen verder op te zoeken.

Met de drie laatſte coupletjes van den treffelijken ſlotzang bij MESSCHERT, die zich ter mededeeling ons als opdringen, eindigen wij:

Rampen zijn de kruiswegpalen,
Die, met uitgeſtrekte hand,
Ons behoeden voor verdwalen,
Op de reis naar 't vaderland;
Die den waren weg vermelden,
Wie te zorgloos hem verloor;
En wie omdoolt door de velden,
Wijzen naar het regte ſpoor.

Wèl hem, die zich laat geleiden
Door haar opſchrift, door haar' raad,
Om van 't pad niet af te ſcheiden,
Dat naar zijn beſtemming gaat.
Onverſtoorbaar zielsgenoegen,
Langs den weg vergeefs gezocht,
Bloeit, tot loon van zweet en zwoegen,
Aan den eindpaal van den togt.

Moog' het dalen, moog' het rijzen,
Rustig dan het pad gegaan,
Waar de handen henenwijzen,
Die bij bogt en kruisweg ſtaan.
Heengedrongen door 't gewemel;
Opgezien uit ſtof en damp,
Met een hopend oog ten hemel. —
In den hemel is geen ramp.

De Vrouw in hare waarde en grootheid. Door F. EHRENBERG, *Koninkl. Hofprediker te Berlijn. II Deelen. Uit het Hoogduitsch, naar de derde, veranderde en vermeerderde, Uitgave, door* J. M. L. ROLL, *Predikant bij de Evang. Luthersche Gemeente te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* Beijerinck en Willemsz. *In gr. 8vo. Te zamen 544 Bl. f* 5-16-:

Het is wel bij ons niet twijfelachtig, of een werk, door EHRENBERG geschreven, en door den Eerw. ROLL der vertalinge waardig geacht, aanbeveling verdiene. Reeds andere geschriften van den *Berlijnschen* Hofprediker zijn onzen Landgenooten bekend, en vonden bijval; de schoone Sekse vooral kent en eert hem als eenen waardigen raadgever en vriend, en wij twijfelen geenszins, of ook dit 's mans werk is, eeniglijk door den naam van den Schrijver, reeds in vele handen. En wie zou zich dit beklagen, daar buiten twijfel veel goeds en nuttigs, veel vereerends en leerzaams aan onze Schoonen te zeggen valt, over *de edele Vrouw*, — *de beschaafde Vrouw*, — *waardigheid der Vrouw*, — *de godsdienstige Vrouw*, — *de huisselijke Vrouw*, — *de voornaamste hinderpalen der huisselijkheid in den tegenwoordigen tijd*, — *middelen ter bevordering der huisselijkheid*, — *gevoel der Vrouw voor het leven*, — *het rijke gemoed*, — *het reine hart*, — *goedhartigheid der Vrouw*, — *vrouwelijke zwakheid*, — *vrouwelijke sterkte van ziel*, — en *het vertrouwen der Vrouw*, — en al deze onderwerpen hier worden verhandeld. Of intusschen al de werken van EHRENBERG bij ons met zoodanige gunstige vooringenomenheid, als nu het geval is, zouden ontvangen worden, wanneer dit werk het eerste geweest ware, hetwelk men ons had aangeboden? — of ook zelfs een EHRENBERG niet te veel voor en over de Vrouwen schrijven kan? — en of alles, wat hij daarover schrijft, ook noodzakelijk vertaald moet worden voor ons Hollandsch publiek? is eene andere vraag, die welligt door ons en door anderen verschillend zou worden beantwoord.

„Het beeld, hetwelk hier geschetst wordt," zegt de Eerw. Vertaler, „vertoont ons de Vrouw in de gansche volko„menheid harer natuur, gelijk zij ongetwijfeld door geene

„aan

„ aan deze zijde van het graf bereikt wordt; maar iedere „ trek is nogtans getrouwelijk ontleend uit datgene, wat de „ werkelijkheid ter eere van het vrouwelijk geslacht aan„ biedt; men vindt deze trekken waarlijk aan de Vrouwen." enz. Wij erkennen dit. „ Men vindt deze trekken verdeeld en afzonderlijk, hoewel niet alle in derzelver hoogste volkomenheid en in hetzelfde voorwerp vereenigd," zal de meening zijn. Wij twijfelen ook geenszins, of de beschouwing van het schoone beeld zal vele der Sekse opwekken, om zich te vormen naar dat beeld, en te beproeven, in hoe verre zij het kunnen bereiken. Onzer Lezeressen zou het echter welligt evenzeer als ons aangenaam geweest zijn, zoo ons het een en ander hier en daar meer in voorbeelden ware geteekend. Nu en dan ook zouden wij, met hetgene de Schrijver zegt, zoo geheel onbepaald niet instemmen; bij voorbeeld, (misschien verstaan wij hem niet, of ligt het aan de overzetting? deze vraag deden wij nu en dan wel meer bij de lezing van dit werk) hoezeer wij, evenmin als hij, met hetgene men geleerde Vrouwen noemt, hoog willen loopen, zeggen wij hem niet na: *bezwaarlijk is er iets, wat aanstootelijker luidt, dan eene oordeelkundige spreuk — in den mond eener Vrouw*, bl. 26, hetgene ons onwillekeurig SALOMO's woorden, aangaande eene spreuk in den mond der zotten, *Spreuk.* XXVI: 9, herinnerde; hoezeer, wij herhalen het, wij het voorafgaande nagenoeg toestemmen: „ Edele „ eenvoudigheid versiere altijd, en in ieder opzigt, de zach„ te Vrouw! Nooit streve zij naar geleerde kundigheden! „ Nooit betrede haar voet het onvruchtbare, vreugdelooze „ gebied der zoogenoemde bovenzinnelijke kennis! Nooit „ noeme zij de werkzaamheid van haar verstand wijsgeerte! „ Nooit prale zij met wetenschappen, die slechts tot eer „ verstrekken aan het geslacht, dat tot diepzinnig denken en „ veelomvattend werken geboren is! Bij dergelijke pogingen „ kan hare inwendige rust, haar levendig gevoel, hare hooge „ vatbaarheid voor het schoone en goede, hare rijke en „ vlugge verbeelding, waarmede zij behaagt en geluk om „ zich henen verspreidt, onmogelijk bewaard blijven. De ge„ leerde Vrouwen hebben altijd het minste gevoel; alle „ winst, welke haar te beurt valt, bestaat doorgaans in *sen„ timentele* spreekwijzen, kunstwoorden, die zij zelve niet „ verstaan, oordeelvellingen, welke zij van anderen ontleen-

 „ den,

„ den, overdrevene begrippen, en zeldzame gevoelens, wel-
„ ke misschien in derzelver zamenhang, waaruit zij gerukt
„ werden, waarheid bevatteden, maar, op zich zelve staan-
„ de, in een vrouwelijk hoofd bespottelijke ongerijmdheden
„ worden."

„ Het kenschetsende karakter der beide geslachten is diep
„ in het plan der natuur gevlochten. Het kan niet verloo-
„ chend worden, zonder dat men de natuur tevens aanrandt
„ en met haar in eenen strijd geraakt, die zijne gevolgen,
„ vroeg of laat, op eene smartelijke wijze doet gevoelen."
Deze regel gaat buiten twijfel door; maar dit kenschetsende kan men echter wel eens al te zeer drukken in de toepassing, en men behoort nimmer uit het oog te verliezen, dat zoowel het eene als het andere geslacht behooren tot de menschheid, en nergens hun pligt en aanleg uitsluitend tegen elkander over staat. Zeer zeker toont onze Schrijver dit te gevoelen; dan, of hij nergens hiervan afwijke, en ten aanzien van dat kenschetsende te verre ga, moge de opmerkzame Lezer beslissen. „ Door de vereeniging van het *verheve-*
„ *ne* met het *schoone*, het *sterke* met het *zwakke*, het *veel-*
„ *omvattende* met het *bepaalde*, het *hevige* met het *zachte*,
„ het *stoute* met het *liefstallige*, het *ernstige* met het *vrolijke*,
„ het *vaste* met het *buigzame*, het *ontzagwekkende* met het
„ *bevallige*, schijnt de natuur op al hare gewrochten den
„ stempel der volkomenheid te drukken." Dan, Man en Vrouw zijn ieder afzonderlijk toch ook zoodanig gewrocht der natuur, en hoezeer de nuancen dan ook in het eene geslacht anders zijn dan in het andere, zoo merken wij toch, in Man en Vrouw op zich zelve beschouwd, deze vereeniging. Zoo komt het ons althans voor. En de Man en de Vrouw, zoo als die ons door de natuur gegeven worden, verschillen nog al eenigzins van het bestek, dat wij voor deze gelijksoortige en toch wederom verschillende schepselen, waarvan het eene het andere ter hulpe is, naar onze wijsheid maken; en voor het overige is het zoo kwaad niet, zoo als nu toch de menschen geschapen zijn, dat ook, nu en dan, hetgene den Man of der Vrouwe, in de gegevene omstandigheden, ontbreekt, door de wederhelft vergoed worde. Wij zien, ja, wel gaarne, dat de Man geheel Man, de Vrouw geheel Vrouw zij, en alzoo zich verbinden; maar er zijn bij den mensch, zoo als hij voorkomt op den bekenden aardbo-

bodem, afwijkingen, en wij houden de Vrouw, die dan wel iets heeft van hetgene den Man, wien het nu ontbreekt, en ook in het omgekeerde geval den Man, daarom nog voor geene misgewrochten. Het spreekt van zelf, dat men ook hier overdrijven kan, en dat wij in geen geval den Man aan het spinnewiel, en de Vrouw in het *Code Napoleon* verdiept, met welgevallen zouden aantreffen. De algemeene aanmerking, die wij hadden bij de lezing van deze *Vrouw in hare waarde en grootheid*, is deze: dat wij, in weêrwil van, of misschien wel juist door, des Schrijvers scherpe afscheiding, te dikwijls gevaar liepen van te vergeten, dat wij hier lazen, hetgene *bijzonder*, ja *uitsluitend*, de Vrouw betreft; en dat wij niet zelden het woord *Vrouw* met dat van *Mensch* wilden verwisselen; b. v. „ De *vurige*, de *al te levendige*, „ de *onophoudelijk bezige*, en de *hoogvliegende* verbeelding „ kunnen voor de vrouwelijke ziel niet anders dan verderfelijk wezen." Maar het *omne nimium nocet* geldt bij ons ook den Man. „ Den Man kan eene vurige verbeelding vaak „ te stade komen, en hem tot het daarstellen van heerlijke „ gewrochten aanprikkelen." Ook der Vrouwe niet? „ Ligtelijk brengt zij de onnatuurlijkste en gevaarlijkste hartstogten voort, en verwoest den vrede der ziel." Immers ook wel bij den Man? „ De Vrouw moet zorgen, dat de „ levendige verbeeldingskracht, welke ieder beeld in zinnelijke aanschouwing daarstelt, niet make, dat zij inbeelding „ en werkelijkheid met elkander vermenge," enz. Dit is eene goede les, maar die de Man ook moet behartigen. Zoo geldt ook bij de volgende lessen voor de Vrouw hetzelfde: „ De verbeeldingskracht mag niet te veel vrijheid en magt „ hebben," en: „ zij mag zich niet te hoog boven de werkelijkheid verheffen." Wel verbeeldt zich de Schrijver daarbij, dat hij alleen voor Vrouwen schrijft; maar, naar ons gevoel, zou het werk geene minder goede figuur maken, wanneer men het, als bevattende goede lessen, *ook* voor Vrouwen, beschouwde, dan nu het de houding aanneemt van *alleen* voor Vrouwen gesteld te zijn.

Het oorspronkelijke had *Reden an Gebildete aus dem weiblichen Geschlechte* ten titel; maar de vorm van *Redevoeringen* of *Verhandelingen* kwam den Eerw. ROLL minder geschikt voor. Zonder deswege met zijn Eerw. te willen twisten, dunkt ons evenwel, dat het toch veel van dien vorm heeft be-

behouden. Men moge het dan nu welgemeende, bescheidene, leerzame, hartelijke toespraken noemen, het zij zoo; wij wenschen, dat ze veel goeds zullen stichten.

Inwijding der nieuwe Leesaal van het Rotterdamsche Departement der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, op Woensdag den 1sten van Wintermaand, 1819. Te Rotterdam, bij C. D. van den Dries. *In gr. 8vo. 59 Bl. f :-12-:*

Toen wij deze *Inwijding* ontvingen, deed ons de bezending een dubbel genoegen. Zij herinnerde ons, dat het schoone gebouw, door *Rotterdam* voor het *Nut van 't Algemeen* bestemd, nu dadelijk in volle heerlijkheid stond; en zij beloofde ons een aangenaam uur, bij de doorlezing des werks van twee zoo gunstig bekende mannen. Wij begonnen evenwel van achteren op, en verslonden den eigen' oogenblik het Vers van TOLLENS, dat, trouwens, zoo glad naar binnen ging, en, ééns geproefd zijnde, niet wel weêr ter zijde kon gelegd worden. Wij moesten, op nieuws, zijn heerlijk talent, zijn brandend gevoel voor het edele en goede, zijn vernuft bewonderen, dat altijd een oogpunt weet te kiezen, hetwelk hem de zaak in het volkomenste, waarachtigste en tevens dichterlijkste licht doet aan- en overzien. Ja, SPANDAW had gelijk, toen hij eenmaal de verdediging (ook der uitgave) van Gelegenheidsverzen op zich nam: ook onze LOOTS is nooit gelukkiger, dan wanneer hij eene belangrijke plegtigheid viert: daarbij spreekt het hart; daarbij komt het gevoel, en de taal des gevoels, van zelve voor den dag; het welt uit eene levende bron op, zonder dat de verbeelding als eene perspomp behoeft te werken, om hetzelve naar boven te brengen. — De Redevoering, daarentegen, van REESEMA, bleef vooreerst liggen. Ei, men hoort zoo vele redevoeringen en verhandelingen, dat de lust, om dezelve ook nog te lezen, althans bij ons, zelden heel opgewekt is; en REESEMA was, ja wel, een knap man, maar evenwel geen TOLLENS! Dan, nu wenscht men van ons een verslag dezer stukjes in de *Letteroefeningen*, en zie! meer dan een klein stootje (waarvoor wij van achteren zeer dankbaar zijn) is er niet noodig, om ons het geheele stuk eens ordelijk en bedaard te doen doorgaan. De Redenaar had, voorzeker, eene moeijelijke taak. Veel verwachting, en eigenlijk maar weinig stof! Over een oud gebouw valt dikwijls heel veel te praten; over een nieuw meestal niet meer, dan over een jonggeboren kind: zoo wat van de kraamhistorie, de baker en de min, en, als men meer wil, de brave ouders etc. Men kan dus bij zulk eene gelegenheid, even als bij eene gewone spreekbeurt,

beurt, handelen waarover men wil, en loopt bij deze vrijheid groot gevaar, ook den toehoorder te laten denken wat hij wil; terwijl het nieuwe gebouw veel geschikter is om zijne aandacht van onze rede af te trekken, dan wel om ze daarbij te bepalen. Wèl hem, die hier eene goede keus weet te doen! inzonderheid wanneer hij ze door eene bekwame uitvoering ondersteunt. Hem alleen gelukt het, met de indrukken van buiten en de bewegingen (des toehoorders) van binnen éénen weg te loopen, en alzoo het gezelschap te brengen waar het wezen moet. De Heer REESEMA heeft dit, naar ons inzien, zeer gelukkig geklaard. Hij gebruikt eene lange inleiding; en die heeft men bij zulk eene gelegenheid noodig: hij zegt daarin veel waars en goeds en schoons over het onderhavige geval, en maakt in het bijzonder zijner woonstad een complimentje, zoo fraai als het gemaakt kan worden. Een complimentje?? vraagt, dunkt ons, een echte, warme *Rotterdammer.* Met uw verlof, Mijnheer! een compliment is eene lofrede in het klein; of, zoo gij misschien meer van de kunsten dan van de letteren mogt weten, het is een portret, dat zeer wel gelijken kan, al zegt ook de eene of andere grompot, dat het geflatteerd is. Enfin, zoo al pratende (maar het is er praten naar!) komt hij op zijn onderwerp: *De geestdrift voor het goede.* Door zulk eene drift was dit gebouw verrezen; dezelve bezielde al de aanwezigen; zij is het beginsel en leven der geheele Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen:* over dezelve sprekende, was het voor elken hoorder: *tua res agitur* (uwe zaak wordt behandeld), en met genoegen volgde men den spreker op de uitstapjes, die hij, al ongevoelig tot het *einde* (de aanspraken) voortwandelende, in het rijk van wijsbegeerte en letteren deed. Ook wij hebben ons op deze wandeling geen oogenblik verveeld, maar danken den steller wel hartelijk voor.... het geheele stuk. Eere hebbe de stad, die zulke mannen zoodanig een gebouw ziet inwijden, geschikt voor de grootste afdeeling der weldadigste Maatschappij!

BRIEF AAN DEN REDACTEUR DER VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN, RAKENDE DE VERDEDIGING VAN DEN HEER VAN 'S GRAVENWEERT IN DEN, ZOOGENAAMDEN, RECENSENT OOK DER RECENSENTEN.

Mijnheer!

Ik ben regt blijde, dat er zich nog zulke dappere Kampioenen voor de eer der beleedigde Dichters opdoen, als er zich ter verdediging van den Heer VAN 'S GRAVENWEERT, in het Maandschrift: *De Recensent ook der Recensenten*, No. 6, hebben vertoond; en het is mij ook aangenaam, dat men van denzelven Dichter thans even zoo goed en precies weet,

waar

waar hij zich buiten's lands bevindt, als men ons hieromtrent berigt geeft, wanneer CATALANI of andere merkwaardige en hooge personen op reis zijn; dit stelt *Europa*, *Amsterdam* en mij gerust. Doch het spijt mij tevens, dat, ten opzigte van de bril-historie in het portret des gemelden Dichters, zulk eene misselijke en niet steek houdende vergelijking met den bril in het afbeeldsel van mijn' overledenen Vriend HELMERS is gemaakt. Dit strookt niet met al HELMERS was, vooreerst, niet over te halen, om zijn portret uit te geven, en zoude, dit al doende, geenszins den bril, als een teeken zijner geleerdheid, in zijn afbeeldsel op den neus hebben rondgevoerd. Een bewijs van het eerste is zijn gedicht, *De Hollandsche Natie*, zonder portret uitgekomen bij zijn leven; en van het tweede, dat hij zich, in vroegeren tijd, te *Parijs* wel heeft laten portretteren, maar bloot met een' ordinairen neus, zonder blazoen van geleerdheid er op. De reden, dat er nu, buiten zijn' wil en weten, een afbeeldsel met een' bril verschenen is, ligt hierin, dat, bij het overlijden van HELMERS, er geen portret van hem bestond, dan alleen het bovengemelde weinig gelijkende, in *Parijs* vervaardigd; en dat onze Kunstenaar, de Heer SMIES, die HELMERS nooit anders dan met een' bril gezien had, het toen waagde, om zijn afbeeldsel, op het geheugen af, te malen, en zich den Dichter derhalve niet anders konde voorstellen, dan als ziende door een' bril. Dit is het geheele geval. En HELMERS heeft zeker nooit kunnen denken, dat deze bril hem eenmaal in vergelijking zoude brengen met den Heer VAN 'S GRAVENWEERT, met wien hij, buiten deze neusdecoratie, anders, zoo ik geloof, weinig overeenkomst heeft gehad.

Het overige dezer zoogenaamde *Antikritiek*, als daar is het verwijt, dat de *Letteroefenaars* alleen het Voorberigt recenseren en niet het werk zelf, (dat trouwens, als volstrekt niets *nieuws* behelzende, voorlang reeds zijne beurt gehad heeft) ter defensie van den Beoordeelaar zelven, zoo hij zulks der moeite waardig acht, overlatende, dank ik den Briefschrijver voor de graden van dichterlijke verdiensten, aan de Heeren BILDERDIJK en VAN 'S GRAVENWEERT boven andere Dichters toegekend. Dit is leerzaam en bemoedigend. De eerste staat, namelijk, al de overige Dichters in het bejagen van roem in den weg, en zij (waaronder dan ook zeker de Heer FEITH) gevoelen, dat zij nooit zijne schaduw, laat staan hem zelven, bereiken zullen; en de tweede gaat, door juistheid van denkbeelden, zuiverheid van stijl, en echte muzikale versificatie, de meeste onzer hedendaagsche Dichters boven het hoofd klimmen. Nu! die het weet, moet het zeggen, al is het *quasi* ook schertsende. De Schrijver betuigt, in dit zijn ironisch geschrift, zelf ook Dichter te zijn. Wij moeten dus krediet hebben voor de fijnheid van zijnen smaak; doch, zeker, ook in dezen is verschil, en een zeker geleerd Prelaat zeide eenmaal tegen VONDEL: *Als gij zoo voortgaat, zult gij* CATS *welhaast op zijde staan.*

BOEKBESCHOUWING.

Geschiedenis der Menschheid naar den Bijbel, door HERMAN MUNTINGHE. *XI Deelen.*

(*Vervolg van bl.* 193.).

[Xde Deel.] De leer van Jezus mogt in de hoofdzaak niet verschillen van het onderwijs, hetwelk reeds de Aartsvaderen ontvangen hadden. De kennis van den éénen waren God moest ook in gene ten grondslag liggen. Een eerdienst, Gode waardig, moest in dezelve worden aanbevolen; het groote oogmerk, zedelijke volmaking des menschelijken geslachts, bij toenadering aan de groote ontwikkeling, te helderder doorstralen; het onderwijs al duidelijker, en, schoon geschikt naar de vatbaarheid der Joodsche natie, echter zoo veel ontkleed worden van datgene, wat het eigendommelijke dezer natie tot dusverre gevorderd had, als noodig was om het voor elk volk der aarde verstaanbaarder te maken; waarom wij in het Nieuwe Verbond dan ook eene mengeling van Joodsche en Onjoodsche denkbeelden enz. vinden [belangrijke aanmerking!]; terwijl eindelijk, in den volwassenen staat des menschdoms, onderwijs door daadzaken niet meer *zoo* noodig was als in den kindschen, maar toch nog niet geheel kon ontbeerd worden.

[Zielverheffend is het, aan de hand van den voortreffelijken MUNTINGHE, middelerwijl hij het bovenstaande op de bijzondere punten van Jezus onderwijs toepast, de ontwikkeling van het vroeger gegeven Goddelijk onderwijs na te gaan, en alzoo te komen tot een helder gezigt op den zamenhang des O. en des N. V., Gods wijsheid in de godsdienstige opvoeding des menschelijken geslachts te erkennen — iets, dat zoo hoog noodzakelijk is, zal de *geheele* Bijbel wèl gewaardeerd worden. Het spijt ons, dat ons bestek verbiedt, hier-

van in alle bijzonderheden de proeven aan te wijzen. Dit *moeten* wij echter nog opgeven, dat de doelmatigheid van eene verschijning der Godheid in het vleesch uit de menschelijke behoefte te dezen heerlijk wordt afgeleid, en wel zóó, dat geen tegenstander dezer leer, wanneer hij niet door zijne waanwijsheid voor alle overtuiging is onvatbaar geworden, zijne toestemming op den duur weigeren kan aan *dit* betoog. — De Hoogleeraar vindt, wijders, de leer aangaande den H. Geest, als afzonderlijke *bestaanlijkheid* (het woord *persoon* heeft zijne goedkeuring niet) in het Goddelijke wezen, op eene voor ons geloof verpligtende wijze, in Jezus leer gegrond, maakt dezelve aan het verstand zoo duidelijk als hij kan, maar erkent tevens, dat zij eene verborgenheid is, waarvan wij zoo goed als niets weten.

De leer van Jezus, omtrent den mensch en deszelfs bestemming, brengt de Hoogleeraar tot vier algemeene stellingen, en verklaart, in de ontwikkeling van deze, zoo min te willen toegeven aan wijsgeerigen hoogmoed, als aan de spitsvindigheden eener, zich noemende regtzinnige, Godgeleerdheid, en daarin alzoo te werk gaan, dat niet alleen geene Christengezindheid geërgerd, maar veelmeer de grond tot de verlangde vereeniging aller Christengezindheden gelegd worde, welke hij geene zwarigheid maakt, openlijk, als een voornaam doel van dezen, gelijk van zijnen overigen arbeid, te erkennen.

De Hoogleeraar rekent het Gode minder waardig, en niet strookende met de bestemming van den mensch, aan te nemen, dat heiligheid een *gevolg* van schuldvergeving wezen zoude, en vindt in de leer van Jezus ook het tegenovergestelde geleerd.

Tot de zedelijke herstelling van den mensch is vooreerst noodzakelijk, dat hij verzekering ontvange, dat God hem zijne zonden wil vergeven; en deze verzekering is niet zoo gemakkelijk te verkrijgen, als men wel meenen mogt. — Maar ook deze verzekering is, tot 's menschen zedelijk herstel, nog niet genoeg; daarvan zou misbruik kunnen gemaakt worden, wanneer er niet

bij kwame de ontdekking van Gods onveranderlijken wil, om de achtbaarheid zijner zedelijke wet, ook dàn zelfs, wanneer Hij zich aan derzelver snoodste overtreders in vergevende genade op het hoogst verheerlijkt, ten ernstigste te handhaven. [Men gevoelt, wat de Hoogleeraar hier voorbereidt.]

Beide benoodigdheden worden in de leer van Jezus vervuld. God is, naar dezelve, een vergevend God; maar de hoofdleer van Jezus te dezen aanzien was, dat Hij de middelspersoon is, door wien God deze zijne genegene gezindheid jegens een zondig menschdom openbaarde; en dit is overeenkomstig de orde in alle werken Gods, want ook in de natuur doet Hij alles door middelen. In Jezus, namelijk, vertoonde God zich zelven als vergevensgezind; maar ook, in dien broeder der menschen en hoofd des menschdoms, de heerlijkheid, tot welke menschen door Hem komen konden. God schonk aan zondaren vergiffenis, *om het lijden* en *om den dood* van Jezus, welke in het algemeen, naar zijne leer, tot heil des menschdoms ondergaan, het middel, rantsoen, losgeld, waardoor en waarvoor velen van verdiende straffen zouden bevrijd worden, heeten mogt; zoodat deze dood niet alleen vergeving van zonden verzekerde, maar ook bewerkte. Dan, ten aanzien van het verband tusschen vergeving der zonde als uitwerksel, en den dood van Jezus als middel, heeft deze [merkt de Hoogleeraar wederom aan] zich niet duidelijk uitgelaten; en de ontwikkeling moet dus wachten tot bij de beschouwing van de leer der Apostelen te dezen aanzien. Door de wenken, echter, die Jezus hieromtrent gaf, is klaar, 1°. dat de Vader zijne gehoorzaamheid met de schuldvergeving van al zijne broederen verkozen heeft te beloonen. Door die gehoorzaamheid, toch, was de zedelijke orde *voor ons* en *in onze plaats* hersteld, omdat de gehoorzame broeder en hoofd des menschdoms was. 2°. Dat Jezus dus tevens *voor ons* de wrange gevolgen der zonde op het levendigst ondervond, niet *qua* straffen *voor Hem*, maar toch als

natuurlijke voortbrengfels van der menfchen fchuld. [Met welk regt de Hoogleeraar den bekenden uitroep aan het kruis aldus geeft: „mijn God! mijn God! waarom *zoudt* gij mij verlaten?" betuigen wij niet in te zien. En ten aanzien der fijn, fijn uitgeplozene redeneringen, waarmede de Hoogleeraar, bij alle redelijkheid zijner denkwijze en openhartige opgaaf van dezelve, toch zoo nabij immer mogelijk aan het oud-regtzinnig geloof aangaande het dragen der ftraf onzer zonden door Jezus heenfchuift, erkennen wij derzelver blijkbaarheid niet te bevatten, haar, bij hare *ver*gezochtheid (*fit venia verbo*), niet te kunnen houden voor den gang, dien het geloof van eenen ieder te dezen aanzien nemen *moet*, en in Jezus eenvoudige voorftellingen aangaande de aanleiding en het doel van zijnen dood haar niet weder te vinden. — Het een en ander zouden wij trachten te bewijzen, wanneer wij eene verhandeling fchreven, in plaats van een verflag. Alleen dit moeten wij vragen: hoe weet de Heer MUNTINGHE *zoo veel* van die zaak, daar Jezus (zie boven) er zich zoo weinig duidelijk over heeft uitgelaten, en hij thans Jezus leer, en niet die der Apostelen, voordraagt?] De verlosfing gefchiedt wijders ook *door Jezus*, uit hoofde dat God Hem als den volmaakt heiligen ons ten voorbeeld ftelde, en ten laatfte doordien Hij Hem na zijne diepe vernedering wederom verhoogde en tot hemelfche heerlijkheid verhief. — De mensch wordt niet anders deelgenoot aan de zaligheid, door Jezus aangebragt, dan door het geloof, en wel zulk een, dat gepaard gaat met eene hartelijke belangftelling in Jezus verdienfte, en invloed op het hart en het leven. [Ten aanzien der oorzaken, *waarom* het geloof zoo ftellig wordt begeerd, hadden wij den fchranderen Hoogleeraar wel wat uitvoeriger gewenscht, daar toch menige *fchijn*grond tegen de verpligtende kracht van dezen eisch wordt ontleend uit de, op zich zelve waarachtige, ftelling: *ik kan toch tot geen geloof genoodzaakt worden.* Zou het hier niet de plaats geweest zijn aan te toonen, dat God niet ftrijdig

han-

handelde, met zulk een geloof te vorderen? 1°. omdat zonder geloof, als eerste daad van onderwerping, en als grond aller deugd, ook de bekeering onbegonnen blijft; 2°. omdat er redelijke gronden genoeg gegeven zijn, waarop het steunen kan; 3°. omdat in deze zaak, als de geheimzinnigste, niet alles zinnelijk doorzien *kan* worden; 4°. omdat juist tegen de leer van eenen gekruisten Zoon Gods en Zaligmaker der Wereld menschelijke waanwijsheid en zinnelijkheid zoo veel meent te kunnen inbrengen; 5°. omdat derhalve (gelijk ook de ondervinding genoegzaam leert) stellig ongeloof meer het gevolg is van een bedorven hart, hetgene de waarheid niet *wil*, dan van onvermogen, om de gronden, waarop het steunen moet, blijkbaar te vinden; terwijl, 6°. de zaak, die geloofd moet worden, veelzijdig genoeg is voorgesteld, om aan elken geloovigen zijne eigene manier van beschouwen tevens toe te staan, en dus het geloof aan Jezus, hoezeer als pligt gevorderd, echter altijd vrij en redelijk blijven kan. Van de tegenkanting, die hetzelve in de zinnelijkheid van den mensch ontmoet, vinden wij namelijk slechts in zoo verre melding gemaakt, als de Hoogleeraar de leer aangaande de hoogere hulp, die men tot hetzelve behoeft en ook bekomen kan, als de vierde, algemeene, tot de leer van Jezus aangaande onze verlossing behoorende, stelling opgeeft.]

De vereeniging van die maatschappij van menschen, die Jezus, door het geloof en de belijdenis van het Evangelie, van alle andere volken en menschen, welke van dit geloof en deze belijdenis vreemd waren, wilde onderscheiden, noemt hij, in navolging van de leer en denkwijze des O. V., een Koningrijk Gods. Hij trachtte van lieverlede zijne tijdgenooten terug te brengen tot de regte denkbeelden, welke reeds de Profeten van het Koningrijk van den Messias gegeven hadden. Hij deed het kennen als niet van deze wereld, langzaam en onzigtbaar ontstaande, maar bestemd om eenmaal in vollen luister te verschijnen, zigtbaar voor elk, en gereinigd

van al die gene, welke slechts voor het uiterlijke onderdanen in hetzelve waren.

Aangaande den staat des toekomenden levens leert Jezus, dat de zielen, terstond na den dood des ligchaams, in eenen toestand, overeenkomstig hare zedelijke gesteldheid, zich zullen bevinden, maar dat haar lot eerst ten dage des oordeels zal beslist en voltooid worden en eeuwig duren. Ook de straffen der *moedwillig verstokte* zondaren zullen, in allen gevalle, *in vergelijking met de zaligheid der regtvaardigen*, eeuwig zijn.

Hartekundig verordende Jezus, als uitwendige Godsdienstplegtigheden, slechts Doop, Avondmaal en Gebed. De eerste als eene plegtigheid, haren grond hebbende in de, bij Jood en Heiden vrij algemeen aangenomene, gewoonte, dat zij, die plegtig aan de vereering Gods toegewijd werden, met rein water, ten zinnebeeld van de reinheid der ziel, waarmede de Godheid moet gediend worden, werden gewasschen. Jezus verordende haar voor ééns, namelijk bij de intrede in de gemeenschap der Christenen. Het Avondmaal als zinnelijke vertegenwoordiging van zijnen dood. [Zou het Avondmaal waarlijk niets meer zijn? waartoe dan hetzelve, en waar liggen dan de toereikende punten van gelijkheid? Ons komt voor, dat, wanneer het *niet meer* is, het alsdan *zelfs ook dit niet* is.] Het Gebed heeft Jezus zóó gewijzigd, dat wel al het misbruik wegvallen moet. [Wanneer de Heer MUNTINGHE bij deze gelegenheid onder anderen zegt, dat te menigvuldige of te zeer schitterende plegtigheden aanleiding tot priesterbedrog en vervolging geven, moeten wij aanmerken, dat elke stelselzucht dit ook doet, al is de voordragt der stelselen zoo dor en zouteloos, dat verstand noch hart er iets aan hebben (en misschien in dit geval het meest); al vindt zij plaats in kerkgebouwen zoo *luguber* als doodsgewelven; al is al het gevoel opwekkende als met opzet tegengewerkt, en alles, wat haar verzelt, gemeen en onpasfende.

Te stellen, dat de Heer het bestaan en de werkingen

van

van booze Geesten *niet kan* geleeraard hebben, omdat *wij* van dat bestaan onkundig zijn, houden wij, met den Heer MUNTINGHE, voor eene groote trotschheid. Maar wanneer zijn Hooggel. in Jezus redenen te dezen aanzien *volstrekt geene* schikking naar Joodsche denk- en spreekwijze toestemt, dus alles letterlijk opgevat wil hebben, kunnen wij daar ons zegel niet aan hechten; schoon ook wij in de leer van den mogelijken invloed van booze Geesten, voor onze zedelijke vrijheid, volstrekt geen kwaad zien.]

Jezus leer wordt bijzonderlijk gekenmerkt door hare algemeene strekking voor alle menschen en hare geldigheid voor alle tijden. Zij is ook inderdaad geschikt ter bevordering van persoonlijk geluk, van volksgeluk, en van wereldgeluk. — Deze algemeene strekking straalde ook steeds door, als hoofddoel, in het onderwijs van Jezus, hetwelk volstrekt menschkundig was, zoowel ten aanzien van de stof, die Hij koos, als van de manier van behandeling. Hij sprak en leerde *voor den mensch*, droeg zijne leeringen ook voor in eene orde, juist voor den mensch van alle tijden geschikt, en staafde dezelve zeer dikwijls door betooning van zijn Goddelijk gezag.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

Bijbeloefening over het Evangelie van Mattheus; *door* H. VAN HEYNINGEN, *Predikant te Rijswijk. Iste Deel. In 's Gravenhage, bij* de Wed. J. Allart en Comp. 1819. *In gr. 8vo.* 340 *Bl. f* 3-:

De voorrede van dit doelmatig en nuttig werk verdient allezins herhaalde lezing en opmerking; dezelve wijst overtuigend aan, dat echte Bijbelkennis het ware middel is tot onderlinge verbroedering der Christenen, tot matiging, en het dempen van ieder geschil, en ter afwering van iedere poging, zoowel van het on- als van het bijgeloof. Uit de vroegere geschiedenis, en ook

die bij en na de Kerkhervorming, wordt dit, zoowel als door bondige redenering, bewezen. De Schrijver komt dan ook natuurlijk op het nut der Bijbeloefeningen van den Christelijken leerſtoel, zijnde ophelderende lezing van een meer uitvoerig gedeelte, met invoeging van zoodanige aanmerkingen, als ter zedelijke beoefening voor den toehoorder de meeste opwekking geven. Hij nam daarvan eene proeve, ingevolge den raad der Synode, en koos oordeelkundig daartoe het Evangelie van Mattheus; en, na deze taak volbragt te hebben, geeft hij dezen zijnen arbeid in het licht, denzelven nu hebbende vervormd tot een godsdienſtig leesboek voor ieder Christelijk huisgezin; en hij doet dit met zoo weinig aanmatiging, dat hij op den voorgrond zet, niet geſchreven te hebben voor den geleerden ſtand, en den geleerden waarſchuwt, dat hij GROTIUS en KUINOEL tot zijne beſtendige gidſen koos, en men dus weinig, dat men bij deze niet vindt, bij hem verwachten kan; alhoewel hij zich daarom geenszins ſlaafs aan het oordeel van deze mannen bond, maar, waar hij daartoe reden zag, zich zeer wel van hen heeft durven verwijderen; hetwelk wij ook, bij de gezette lezing, hier en daar inderdaad hebben opgemerkt.

Het werk zelf bevat, na eene korte inleiding, (in welke het, voor den gewonen Lezer, noodige, ter inleiding van dit Apostolisch geſchrift, kort en bondig gezegd wordt) het Evangelie zelf, met bijzonder kenmerkende letter gedrukt, en met ophelderende aanmerkingen doorweven, zoodat de nadenkende volkomen verſtaat hetgene hij leest, en ook de meergeoefende en met andere uitlegging bekende, ook waar hij verſchillen moet, opmerkt, dat VAN HEYNINGEN niet zonder oordeel en nadenken gekozen heeft; terwijl, bij het op deze wijze openen der Schrift voor het verſtand, het hart niet koud en ongevoelig gelaten, maar telkens aanleiding genomen wordt tot roering, en aanwijzing en opwekking gegeven tot ernſtige, regt

Chris-

Christelijke, beoefening. Aan fommige Lezers zullen, hier en daar, die praktifche aanwijzingen en opwekkingen wel eens wat te uitvoerig voorkomen; maar doorgaans is toch dit het geval niet; en, als men in het oog houdt, dat men een volksboek in handen heeft, zal men erkennen moeten, dat dit zelfs geene verontfchuldiging behoeft.

Wij ontvangen hier Bijbeloefening over het Evangelie van Mattheus, en flechts hier en daar, waar dit volftrekt noodig was, worden de andere Evangelisten te hulp geroepen; hetwelk alzoo is gelijk het behoort, opdat men den eenvoudigen Lezer niet verwarre; en bijna altijd houdt zich de Leeraar hier zoo volkomen en regtftreeks aan den tekst, dat ieder Protestantsch Christen dit Bijbelsch huisboek, zonder eenige botfing tegen, zijn bijzonder Genootfchap eigene, meeningen, lezen kan. Evenwel geven wij den Schrijver te dezen aanzien in bedenking, of het wel noodig ware, (zijn gevoelen laten wij hem voor het overige, dit fpreekt van zelf, volkomen vrij) bij Hoofdft. III: 17, bl. 51, zoo ftellig te verzekeren, *dat de gewoonte der Christenen, van de eerfte eeuwen af, gewild heeft, dat hunne kinderen door de plegtigheid van den Doop, voordat zij eenig begrip van dezelve vormen konden, der gemeente werden ingelijfd.* En wij ftemmen den Schrijver wel gaarne toe, „ dat Jezus zeer zeker meer van het Gees„ tenrijk wist dan wij, en dat zijne verklaring in dezen „ niet te gelooven onverftand is, en geene verlich„ ting;" overtuigend is ons echter zijn bewijs niet uit Matth. XIII: 15—19, bl. 294, dat Jezus aan eenen invloed des Duivels op het hart des menfchen geloofde. En daar het geloof aan den Duivel toch wel niet tot het wezenlijke der Christelijke leer behoort, zoo hadden wij ook hier de onfchadelijke meening van velen te dezen aanzien wat meerder ontzien verlangd; gelijk wij de fchrandere voorzigtigheid van dezen Bijbeluitlegger omtrent de door Demonen bezetenen opmerkten, b. v. bl. 71, 267 en elders; alhoewel des Schrijvers bij-

zondere meening bij Hoofdst. VIII: 31 toch duidelijker uitkomt; waarvan wij voor ons tot nog toe verschillen, als die 's mans aanmerking, bl. 160, bij vs. 28, liever aldus hadden gesteld gezien: „ als name *het geloof aan* den invloed der booze geesten af, naar mate verlichting en beschaving toenemen."

Dan, deze en soortgelijke aanmerkingen, die wij zouden kunnen maken, zijn van zeer gering belang; en wij achten het onnoodig, over de wezenlijke en groote voortreffelijkheid van dit werk uit te weiden; want, waarlijk, het valt reeds bij het doorbladeren een' ieder in het oog, dat zoo goede, ja voortreffelijke wijn geenen krans behoeft.

Wij zien, en zeker het godsdienstig Publiek met ons, het tweede Deel, hetwelk de 14 laatste Hoofdstukken van dit Evangelie bevatten zal, met groot verlangen te gemoet.

Bij eene tweede uitgave, welke wij van een godsdienstig huisboek van zoo eene blijvende waarde zeker verwachten, mogen wij voor spelling en taal wel eene naauwkeurige herziening wenschen.

Dagelijksche Oefeningen des Christens in de Lijdensgeschiedenis van zijnen Heiland, ten tijde van derzelver Gedachtenisviering. Door A. DE KONING, *Predikant te Sliedrecht. Iste en IIde Deel. Te Dordrecht, bij* J. de Vos en Comp. *In gr. 8vo. Te zamen* 371 *Bl. f* 3-6-:

Hoezeer het groote denkbeeld: „ Jezus is in zijn lijden het offer voor onze zonden," bij den over dit lijden peinzenden en over hetzelve schrijvenden Christen, het heerschende behoort te zijn, zoo is het, aan den anderen kant, verblijdend, de vele, zeer vele leerrijke en vertroostende zijden, die Jezus lijden heeft, door de vlijt en het godsdienstig gevoel opgezocht en te

te voorfchijn gebragt te zien. Het hoofddenkbeeld toch: „Jezus dood onze verzoening met God," kan zoo veelvuldig ontleed worden, en moet het, zal er geen rede-beleedigend misverftand geboren worden. De fchatten van aanwijzingen, waarfchuwingen, teregtbrengingen, vertroostingen moeten opgedolven, en alzoo de wijze, waarop onze verzoening met God is voltooid, duidelijk gemaakt worden uit de onderfcheidene behoeften onzer zedelijke, maar toch zondige natuur, waarvan de voldoening in Jezus lijden en fterven wordt gevonden. Het is de vrucht van den min beperkten en min eenzijdigen — zoo gij wilt, min ftelfelzuchtigen — geest des tijds, dat de lijdensgefchiedenis meer dan te voren alzoo behandeld wordt.

De Heer DE KONING, niet door het onderhavige werk alleen bekend, maakt er ook bijzonder zijn werk van, dit praktikale te doen uitkomen; en alzoo levert hij een werk, ter „dagelijkfche oefening des Christens in de lijdensgefchiedenis van zijnen Heiland" zeer gefchikt, zoowel ten aanzien van den inhoud, als het vloeijende en gemoedelijke van den ftijl. Na het populair verhaal van elk tooneel van 's Heilands lijden, volgen de opwekkingen, waartoe het aanleiding geeft, en ophelderende aanmerkingen, getuigende van de belezenheid des Schrijvers en van deszelfs helder oordeel. Wat de letterkundige aanmerkingen aangaat, zoo kwamen ons de Latijnfche aanhalingen, in een werk voor ongeletterden, wel wat vreemd voor; dan, wij dachten: zij ftaan eigenlijk toch niemand in den weg. Ten aanzien der uitlegkundige zijn wij het met den Schrijver niet altijd eens; dan, dit is zoo min mogelijk als noodzakelijk. — Wij verftaan onder „den overften der wereld" ook den duivel, die, naar ons gevoel, en overeenkomftig hetgene van hem alom in het N. V. gezegd wordt, zoowel een *onzedelijk beginfel*, als eene *zelfftandigheid*, of *booze geest*, kan wezen, en kunnen dus (Jo. XIV: 30) de Joodfche overheid, als uit dit onzedelijk beginfel handelende, geenszins buitengeflo-

ten

ten rekenen, wanneer Jezus zegt: *de overste dezer wereld komt.* — Dat in 's Heilands betuiging: *de Vader is meer dan ik*, dit *meer* de beteekenis van *gelukkiger* zoude hebben, komt ons gezocht voor; hoezeer wij de geleerdheid van Calvinus enz. eerbiedigen. Maar, gesteld ook, dat deze beteekenis konde doorgaan, is dan degene, die heerlijker, gelukkiger, of, gelijk in de aangehaald wordende plaats, Gen. XXVI: 13, rijker is dan een ander, niet ook tevens meerder, in den eigenlijksten zin?

Kort Begrip der Christelijke Kerkgeschiedenis, voor Volk en Jeugd; door J. I. F. SCHMID, *Predikant te Bikelsberg, in het Hertogdom Wurtemberg. Vervolgd tot op den tegenwoordigen tijd, door* A. IJPEIJ, *Doctor en Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Groningen. II Deelen. Derde, vermeerderde en verbeterde Uitgave. Te Groningen, bij* J. Römelingh. 1819. *In gr. 8vo. Te zamen 536 Bl. f 4-6-:*

In 1817 deden wij van dit zoo nuttig werk, en den door den Hoogleeraar IJPEIJ daaraan besteden arbeid, verslag. Toen zag hetzelve reeds voor de tweede maal bij ons het licht; en het bevreemdt ons niet, dat die oplage reeds wederom geheel is uitverkocht. Prof. IJPEIJ heeft nu de spelling veranderd, hier en daar het gestelde nog verduidelijkt, en er nu en dan nog iets belangrijks ingevoegd. Wij twijfelen niet, of de drukker vindt ook bij deze nieuwe uitgave zijne rekening, en wij hebben allezins stof tot blijdschap, dat dit werk zoo druk gezocht en met zoo veel vrucht gelezen wordt.

Friderici Furii, Caeriolani Valentini Bononia, five de Libris Sacris in Vernaculam Linguam convertendis Libri duo, ad Franciscum Bovadillam Mendozium, Cardinalem Burgenfem. Ex editione Bafileenfi, An. 1556 repetiti. Lugd. Batav. apud *S. et J. Luchtmans*. 1819. 8vo. form. maj. pp. XXVI, 299. *f* 2-:-:

(*Over het vertalen der H. Schrift in de moederfprake.*)

De vraag, hier vermeld, is thans, in een dubbel opzigt, aan de orde; vooreerst wegens de vernieuwde fchermutfelingen, in ons vaderland, tusfchen Roomsch en Protestantsch, waarbij dit onderwerp dikwijls mede ter bane komt; ten andere, inzonderheid, wegens de uitgebreide pogingen onzer tijdgenooten ter Bijbelverfpreiding, welke ons aanleiding hebben gegeven, om te zien, dat niet alle Katholijken, zelfs van naam en gezag in de kerk, eenftemmig over deze zaak zijn denkende. Men weet in tegendeel, dat de waardige Priester VAN ESZ, in Duitschland, een der ijverigfte en werkzaamfte leden van dat waarlijk heilige verbond is, hetwelk zich de algemeenmaking van de kennis des Heeren, door middel van drukken, vertalen, uitdeelen en verzenden des Bijbels, onder alle volken ten doel ftelt; zich hierover verdedigende tegen de aanvallen der onkunde, met gezag uit oude en nieuwere tijden. De ijverige Hoogleeraar TIJDEMAN doet dus der Christenwereld ligt geenen onbelangrijken dienst, door de tijdige, vernieuwde uitgave van een boek, dat federt lang onder de zeldzame behoorde, en echter, om den naam des Auteurs, eenmaal aanzienlijk in het rijk der letteren, onwrikbaar getrouw gebleven aan de leer en tucht des Pausdoms, en vriend en raadsman van PHILIPS van *Spanje*, doch tevens genegen tot den vrede, en ijverig werkzaam om de gefchillen in *deze landen* bij te leggen, verdiende geraadpleegd te worden; gelijk dan ook de inhoud

houd aan de opgevatte verwachting van eenen zoo helderdenkenden en zachtmoedigen man uitnemend beantwoordt, en het pleit ten voordeele der vrienden van den Bijbel en zijne verspreiding zegevierend beslist. Dubbel aangenaam, voorwaar, is ons zulk een voorbeeld, geschikt, aan de eene zijde, om het vooroordeel der Roomschgezinden tegen eene zaak, meest door Protestanten verdedigd, weg te nemen, en, van den anderen kant, dat der laatste, tegen de eerste al te algemeen opgevat, aanmerkelijk te verminderen. Inderdaad, wij hooren hier eenen man redetwisten, zoo vast verkleefd aan de leerstellingen van *Rome*, dat hij alle andersdenkenden in vroegere of latere dagen, (schoon wij, dat opmerkelijk is, van de Hervormers, in of kort vóór zijnen tijd, geene opzettelijke melding hebben gevonden, en ERASMUS en de vertaling van CASTALIO hoog geprezen worden) zonder omstandigheden, verblinde ketters noemt, en die echter over de hoofdzaak des Christendoms, als licht en leven der deugd, tot troost voor tijd en eeuwigheid, op zulk eene wijze spreekt, dat men genegen wordt om te vragen: waartoe eene bloedige Hervorming, indien *dit* de Katholijke leer zij? Verstaat de Christenschaar dan thans hare overgeblevene verborgenheden beter? Of weet zij daar, waar men ze alle verworpen wil hebben, dit gevoelen gemakkelijker met de H. Schrift overeen te brengen? Doch, zij was *dan* voorzeker ook niet ontstaan, en..... het is echter zekerlijk goed, dat zij ontstaan is, om beweging en veêrkracht, helderheid en gloed te brengen in het kwijnende en veelal bedorvene ligchaam.

Het blijkt, dat de Schrijver verschil over het behandelde onderwerp had gehad met BONONIA, een' Doctor in de Godgeleerdheid te *Leuven*. Dit heeft hem aanleiding gegeven om het werk naar hem te noemen, en alzoo in te rigten, dat deze geleerde, in het eerste boek, zijn gevoelen tegen het gemeenmaken der Schrift in het licht stelt, maar FURIUS, in het tweede, dit zelfde gevoelen bestrijdt. In beide deelen heerscht derhalve,

na

na korte redewisfeling en verhaal ter algemeene inleiding, een doorgaand betoog, hoewel met die warmte ontvouwen, en hier en daar fcherp te over gekruid, gelijk het gezigt of de levendige voorftelling van den tegenftander pleegt mede te brengen. Zulk een trant wakkert zeker de aandacht, maar leidt ook ligtelijk tot uitvoerigheid en eene zekere mate van partijdigheid, daar toch niemand eens anders gevoelen zoo ijverig en krachtig zal voorftaan als zijn eigen, en deze omftandigheid alleen, dat dit in de laatfte plaats wordt verdedigd, een aanmerkelijk voordeel aan hetzelve geeft. Wij beweren dan ook niet, dat hij deze zwarigheden ganfchelijk ontweken heeft, en dat al zijne bewijzen zonder mogelijkheid van verdere tegenfpraak zijn; doch zijn het, in het algemeen, met den hooggel. Uitgever eens, dat het boek deftig, naauwkeurig en vrij fierlijk gefchreven is.

Wij bedanken den Profesfor, in het bijzonder, ook voor zijne verzamelingen, ter bekendmaking van den perfoon, de omftandigheden en verdienften des Auteurs, zoowel als diens anderen fprekers, wiens naam het boek draagt. Moge de werkzame man nog lang de voetftappen zijns geleerden en godvruchtigen Vaders alzoo drukken, dat licht en vrede, deugd en algemeen geluk daaruit rijkelijk voortvloeijen!

Specimen politico historicum, *de propria Reipublicae Romanae conditione in Tribunorum Plebis inftitutione obfervandâ*, dedit ROELANDUS SCHEERS VAN HARENCARSPEL, *Neomago Gelrus.* Traj. ad Rhen.

Zonder hierin zelfs de minfte vooringenomenheid te doen werken, betuigen wij opregtelijk, dat de Stichtfche Akademie een uitmuntend voorbeeld levert van den ijver harer Kweekelingen, daar hetzelve door een aantal ftellige proeven bevestigd wordt.

Het

Het alhier opgegevene onderzoek bepaalt zich tot den bijzonderen staat van het Romeinsch Gemeenebest bij de instelling van het hoogwaardig ambt der Gemeensmannen: een onderwerp inderdaad, hetwelk der overweginge dubbel waardig is, en waarvan de latere staatkunde te regt een bijzonder nut had kunnen overnemen.

In de behandeling dezer stof spoort de Schrijver allereerst den oorsprong op van deze bijzondere instelling, en leidt dezelve af uit den ijver der oude Republieken voor de handhaving der burgerlijke gelijkheid, welke door de verdeeldheden tusschen Adellijken en Onadellijken zoo dikwerf aangevallen werd, en waarbij dan de overhelling van Volk en Staat der Romeinen tot heerschlust de invoering van den stand der Gemeensmannen noodzakelijk maakte.

Er was wel, het is waar, een aanmerkelijk verschil tusschen Grieken en Romeinen. De eerste waakten zorgvuldig tegen alle aanmatigingen der Edelen, welke menigmalen hunnen wederstand met den dood moesten boeten. Bij de Romeinen, daarentegen, was de magt en invloed der Patriciërs, als gewaande Afstammelingen der aloude Raadsheeren, vooral van den tijd van Romulus, en daarna van Tarquinius, gevestigd. Zij zelve achtten zich alleenlijk tot het Consulaat bevoegd. Zij maakten eenen afzonderlijken stand uit, in tegenoverstelling des Volks, of wel der gemeene Volksklasse, welke hare regten tegen de Patriciërs, nu eens met meer-, dan met minder geweld en gevolg, handhaafde.

Alzoo werden dan de Gemeensmannen aangesteld, als plaatsende zich tusschen het Gemeen en den Adel, met oogmerk om beider oneenigheden te verhoeden. Weldra, echter, dongen de Gemeensmannen naar dezelfde hooge waardigheden, welke de Adel zich uitsluitenderwijze toegeëigend had. De magt des Volks wies ongemeen, en de oude eerwaardige Volksvergaderingen der Grieken ontaardden dra in die onstuimige Wijkvergaderingen, waarin dikwerf woeste drift alleenlijk heersch-

heerschte, en waartegen de afdeeling in Centuriën eenig vergeefsch tegenwigt beproefde.

De ſtand der Gemeensmannen was alzoo zuiver Romeinsch. Onder de Grieken, en bepaaldelijk onder de Spartanen, maakten de *Ephoren* (Toezieners) zekeren ſtand uit, die het toezigt hadden op het gezag der hooge Magistraten; en deze ſtand gaf welligt aanleiding tot dien der Romeinſche Gemeensmannen: maar de eerſte waren enkel handhavers der wetten in het algemeen, en de laatſte, uit en door het Gemeen alleen gekozen, kantten zich eeniglijk tegen de indragt des Adels, in onderſcheiding van het Volk. De Gemeensmannen behoorden bij uitzondering tot de Romeinſche Gemeenebestregering, en kunnen, in zekeren zin, overgebragt worden tot dat ſtelſel van vertegenwoordiging, hetwelk latere tijden en Volken gepoogd hebben in te voeren, om paal en perk te ſtellen aan die overheerſching, welke Adel en Geestelijkheid uitgeoefend hadden.

Deze is de inhoud van deze zeer goed bewerkte Akademiſche Verhandeling. Het is hier geenszins de vraag: of deze ſtof geenen anderen en beteren vorm had kunnen en mogen vorderen? Die, door den Schrijver zelven gekozen, ligt voor ons, en beantwoordt aan het oogmerk. Juist dit behaagt ons, dat wij daarin den gang van het jeugdige vernuft zelf beſpeuren, en daaruit tot eigen oorſpronkelijk opſtel beſluiten. De menigvuldige, wel ter ſnede aangebragte, plaatſen uit Griekſche en Romeinſche Schrijvers, met derzelver juiste beoordeeling, en de 19 welgekozene Stellingen tot openbare wederſpraak, getuigen zoo voordeelig tot des Schrijvers roem, dat de beſpiegelende Wijsbegeerte en fraaije Letteren in hem, door den tijd, eenen edelen vriend zullen mogen verbeiden.

Ἰατρομαθής. *Magazijn, toegewijd aan den geheelen omvang der Geneeskunde, beschouwd als Wetenschap en Kunst, uitgegeven door* C. A. L. SANDER *en* G. H. WACHTER, *Vden Deels* 1—3*de Stuk. Te Rotterdam, bij* J. Hendrikfen. *In gr. 8vo.* 292 *Bl.* *f* 2-14-:

Wij zullen van onze gewoonte, om van dit werk niet anders dan deelswijze verslag te geven, ditmaal afgaan, om onze Lezers een weinig vroeger met de belangrijke Verhandeling van den kundigen Geneesheer ALEXANDER, over het *Hospitaalversterf*, welke de beide eerste, en een gedeelte van het 3de Stukje vervult, bekend te maken. Wij zijn aan een' onzer beroemdste Landgenooten, aan BRUGMANS, eene voortreffelijke Natuur- en Ziektekundige beschouwing dier vreesfelijke kwaal verschuldigd; Dr. ALEXANDER bepaalt zich meer tot de Geneeskundige kennis en behandeling van dezelve, gevende daarbij zoowel een zaakrijk en oordeelkundig verslag van hetgene andere Geneeskundigen hieromtrent hebben geleverd, als het resultaat zijner eigene waarnemingen.

De Schrijver begint met eene korte, doch, zooveel wij hebben kunnen nagaan, volledige, opgave van de Schrijvers, die over het Hospitaalversterf, hetzij in het voorbijgaan, of meer opzettelijk, gehandeld hebben (bl. 4—18), en geeft vervolgens (bl. 18, 19) eenige der verschillende namen op, waaronder het beschreven is. Hierop treedt hij in het eigenlijk onderzoek der kwaal; bewerende, 1°. dat dezelve eene *bijzondere* ziekte is, en geene wijziging van het gewoon koudvuur (bl. 19—21); 2°. dat dezelve, in haren loop en overige verschijnselen, verschillen kan, zoodat er ten minste *vier* soorten of verscheidenheden zijn waargenomen, namelijk a) *plaatselijke aandoening* vóór *of* zonder *algemeene*; b) *beide* gelijktijdig; c) *algemeene aandoening*

voor-

voorafgaande; en, terwijl deze alle zich door een' zeer haastigen loop kenmerken, d) langzaam ontwikkeld *verfterf in bijna genezene wonden* (bl. 21—28); 3o. leert hij ons de voornaamfte verfchijnfelen en toevallen (bl. 28—44) nader kennen, waarbij hij bijzonder opmerkzaam maakt op het *zeer haastig verloop* en fnel toenemen van dit gebrek, op de *buitengemeen groote pijnlijkheid*, welke voor de kankerpijnen naauwelijks onderdoet, en op den *eigenaardigen reuk*, dien het verfpreidt. Deze twee laatfte verfchijnfelen zijn echter wel eens niet aanwezig. Hierbij geeft hij nog eenige andere afwijkingen in de ontwikkeling en de gedaante van het plaatfelijk gebrek op, en gaat daarna, 4°. over tot de befchrijving der *algemeene aandoening* (bl. 44—50), welke als eene asthenifche koorts, nu eens meer met bederf der vochten, dan met ongeregelde bewegingen der vaste deelen, voorkomt; 5°. behandelt onze Schrijver (bl. 50—62) de *complicatiën* van deze ziekte, in het bijzonder met *venusziekte* en *fcheurbuik*, welke beide hij, met regt, tegen DELPECH, als zeer belangrijk befchouwt, daar zij de genezing natuurlijk veel moeijelijker maken, in het bijzonder de eerfte, wanneer er fterke kwikkuren zijn voorafgegaan. Ook andere verwikkelingen zijn hier mogelijk, en onder deze is die met het *fchurft*, door DELPECH waargenomen, opmerkelijk, omdat men bij die gelegenheid bevond, dat de zwavelfmeringen voordeelig op het Hospitaalverfterf werkten. Met reden vraagt onze Schrijver, of niet de met zwavel, of liever zwavelig zuur, bezwangerde dampkring iets konde toebrengen ter vernietiging der fmetftof? Men kan dit gerust aannemen, wanneer men de fterke werking van dat zuur op dierlijke vochten nagaat. Op deze befchouwing der *complicatiën* laat nu de Schrijver, 6o. die der *overeenkomende* ziekten (bl. 62—76) volgen, om uit die vergelijking de natuur der kwaal eenigzins op te helderen. Als zoodanige overeenkomende ziekten befchouwt hij den *kanker* en *fungus haematodes*, en de *cachexia nofocomialis*. Gelijk deze vergelijking, over het geheel,

zeer doelmatig is, zoo is in het bijzonder belangrijk (hoewel hier misschien niet geheel op zijne plaats) hetgene ALEXANDER over de plotselinge verslimmering der hoofdwonden, als eene bijzondere wijziging van het Hospitaalversterf, aanteekent.

Na deze zaakrijke beschouwing der kwaal, gaat de Schrijver tot die der oorzaken over, (bl. 76—104.) Hij is hier wel korter, en wijst vooral telkens op de voortreffelijke Verhandeling van BRUGMANS, verwijlt echter wat nader bij de vragen: of het Hospitaalversterf besmettelijk zij, dan niet? en waarom hetzelve voornamelijk in militaire hospitalen voorkomt? De eerste wordt bevestigend beantwoord, en dit antwoord met klem van redenen bevestigd; de laatste geeft ALEXANDER gelegenheid, over vele gebreken, welke er in de hospitaalpraktijk, voornamelijk bij de Franschen (en Pruisen), plaats hebben, en welke hij, niet zonder reden, voor eene der hoofdoorzaken houdt, een hartig woordje te zeggen. Voorts schijnt al wat het ligchaamsgestel verslapt en hevig ontstemt, vochtigheid, slecht voedsel, maar vooral neêrdrukkende hartstogten, veel tot het ontstaan dezer kwaal bij te dragen.

De ontwikkeling der oorzaken leidt onzen Schrijver vervolgens (bl. 104—110) tot eenige aanmerkingen aangaande de *voorzegging* in het Hospitaalversterf. In het algemeen is dezelve *ongunstig*, vooral wanneer men van genoegzame middelen verstoken en genoodzaakt is de kwaal aan de Natuur over te laten; het gevaar wordt hier vermeerderd om de neiging tot instortingen, en is het grootst bij lijders, welke tevens aan venusziekte lijden, of met kwikmiddelen behandeld zijn.

Van bl. 110 tot het einde zijner Verhandeling wordt er over de *geneeswijze* gehandeld. Hier ontmoeten wij eerst eene korte opgave der geschiktste middelen, om het Hospitaalversterf voor te komen, (bl. 110—124.) Onder de beste voorbehoedmiddelen rekent hij de goede inrigting van het lokaal; de behoorlijke en ruime verzorging der lijders; de afzondering van zieken en ge-

gewonden; de zorgvuldigste vermijding van alles, wat de besmetting kan veroorzaken; de berookingen met zoutstof (*chlorine*), enz. En wij vinden hier menigen trek, die de hospitaalinrigting bij ons boven die der Franschen en Pruisen verheft, en leeren ook den uitmuntenden geneeskundigen dienst bij de Engelschen kennen. De eigenlijke behandeling wordt in de *in-* en de *uitwendige* onderscheiden. De eerste (bl. 124—169) wordt tot vier hoofdpunten gebragt, van welke het eerste is de behoorlijke zuivering der eerste wegen, waaraan de Schrijver, met de meeste waarnemers, een groot gewigt hecht, doch waarbij echter de gesteldheid des lijders zeer moet in aanmerking genomen worden. In de tweede plaats moet men zorgen voor de krachten en voor eene opwekkende behandeling, in het bijzonder met vlugge prikkels, doch ook met kina, dewijl de kwaal bijna nooit, en dan alleen zeer in den beginne, ontstekingachtig van aard is. Deze opwekkende geneeswijze moet echter, ten derde, gewijzigd worden naar de *complicatiën* en bijkomende toevallen; terwijl men eindelijk, *ten vierde*, de *herstellenden* met bijzondere oplettendheid moet gadeslaan, uit hoofde van de groote neiging tot instorting. De *uitwendige* behandeling (bl. 169 env.) wordt insgelijks tot vier hoofdpunten gebragt: 1°. de bepaling van den voortgang van het versterf door kina en terpentijnolie, en, als dit niet baat, door het gloeijend ijzer, of door zuren, vooral het zout- en het salpeterzuur, waaraan ALEXANDER boven het geweldig branden de voorkeur geeft; 2°. de bevordering der afzondering van het afgestorvene; 3°. de behandeling van bijkomende toevallen, en 4°. spoedige genezing der zweer. Voordat hij tot de ontwikkeling dezer vier punten overgaat, geeft ons de Schrijver een oordeelkundig verslag van het voornaamste, wat door andere Heelkundigen hier wordt voorgeslagen, en stelt zijne Lezers daardoor in staat, de voorgedragene geneeswijze zelve te toetsen.

Ons bestek laat niet toe, hier verder in bijzonderhe-

den te treden; wij zullen genoeg gezegd hebben, om onze Lezers begeerig te maken, den rijken inhoud dezer Verhandeling nader te leeren kennen. De geleerde Schrijver vergunne ons nog eene enkele bedenking. De bl. 20 en elders bijgebragte bewijzen voor de bijzondere natuur van het Hospitaalverſterf komen ons niet voldingend genoeg voor, om het als zoo geheel verſchillend van het koudvuur te houden: de oorzaken, waardoor hetzelve wordt te weeg gebragt, de verſchijnſelen, die het vertoont, en vooral de geneeswijze, die geheel bederfwerend en opwekkend is, toonen hier eene groote overeenkomst. Het verſchil ſchijnt in de eigenaardige ſmetſtof gelegen: even als deze in andere gevallen de ettermaking wijzigt, ſchijnt zij hier der verſterving eene bijzondere gedaante en eigenaardigen loop te geven. — Voorts komt ons de bl. 49 voorgeſtelde beſchouwing van deze kwaal, als een *plaatſelijke typhus*, niet zeer gelukkig voor. De *typhus* is eene ziekte van het vaatgeſtel en de zenuwen; en deze worden bij het Hospitaalverſterf, zoo als de Schrijver, na andere waarnemers, elders zelf aanmerkt, niet zeer ſterk aangetast. — Wij voegen hierbij, dat de Schrijver meermalen, b. v. bl. 182, de berookingen met zoutſtof (*chlorine*) en die met zoutzuur verwart, zoodat het moeijelijk is te bepalen, welke hij bedoelt. Ook is *Weingeist*, bl. 192, geen brandewijn, maar ten minſte *ſpir. vin. rectificat.*, zoo als uit het verband blijkt. Men zal toch onzen gewonen brandewijn niet met water vermengen, waar men den *rum* enkel aanwendt.

De beſchouwing der overige, in het derde Stuk van dit vijfde Deel vervatte, Waarnemingen en Verhandeling beſparen wij, tot wij gelegenheid hebben over het laatſte Stukje te ſpreken.

Let-

Letter-, *Natuur- en Zedekundige Mengelingen;* door J. KONIJNENBURG. *Te Amsterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. *In gr. 8vo. 172 Bl. f* 1-16-:

Wij ontvangen hier van den Hoogleeraar KONIJNENBURG een viertal Verhandelingen, van welke nogtans niet ééne, eigenlijk gezegd, natuurkundig is; zoodat de titel van *dit* stukje beter geweest ware: *Letter- en Zedekundige Verhandelingen.* Daar echter, bij gunstig onthaal, misschien een tweede bundel staat te volgen, waarin veelligt ook Natuurkundige Verhandelingen zullen voorkomen, is waarschijnlijk de titel uit dien hoofde dus gesteld.

De eerste Verhandeling, bij gelegenheid van eene prijsuitdeeling in *Felix Meritis*, loopt over de belangrijke vraag, in hoe verre de Eerzucht, zoowel in het gebied der Zedelijkheid, als in dat der Kunst, tot drijfveêr onzer daden mag dienen. Het *resultaat* is: dat, volgens de gronden der *Kantiaansche* Wijsbegeerte, welke *achting voor de wet* als het éénige beginsel der zedelijkheid erkent, de eerzucht, ten aanzien van de zedelijkheid onzer daden, niet te pas komt, en een meer schadelijk, althans overtollig, dan heilzaam *ingrediënt* tot de deugd is. Men zou dit misschien met Christelijke gronden even goed, en nog beter, kunnen staven. De *liefde tot God en menschen*, het Christelijke beginsel, kan zich bezwaarlijk met het *egoïstische* der eerzucht, althans in eene hooge mate, verdragen; en de groote Stichter van onzen Godsdienst geeft daaromtrent meer dan éénen duidelijken wenk. Doch in het gebied der kunsten beweert de Schrijver te regt, dat men dit beginsel ruimschoots mag aannemen. De kunst is de *eigendom* van den kunstenaar; geene wet is er, die hem verpligt, dezelve aan te kweeken: alle verdienste is dus zijne eigene. Dit bewijs is zeer bondig gevoerd; wij weten echter niet, of de schets der door de Maatschappij opgegevene prijsstoffen, als voorbeelden, wel *in dezen zamenhang*, als bewijzen bijgebragt, voege. Dit is echter misschien overdrevene kieschheid van onze zijde; doch veel meer heeft ons de plaats (bl. 3) gestooten, waar de Heer KONIJNENBURG, die geroepen is om den Godsdienst te leeren, van de martelaars zegt, dat zij, *voor de gewaande ze-*

gepraal hunner bijzondere gevoelens en halsſtarrigheid, *de brandſtapels beklemmen*; terwijl men op de volgende bladzijde, zonder berisping, van CATO en BRUTUS ſpreekt, *die den dood voor de ſchande kozen*. Het zou nog te bezien ſtaan, of het b. v. in CATO ſchande geweest ware, zich, gelijk CICERO, aan den menſchelijkſten overwinnaar te onderwerpen; doch wat is grooter, liever door de handen van dwingelanden te ſterven, dan zijne overtuiging van het hoogſte, het heiligſte, en zijne liefde tot den edelſten Menſchenvriend en besten Godsdienst te verzaken, of zich door zelfmoord aan eene tijdelijke heerſchappij te onttrekken, die men niet dulden wil? Is het eerſte *halsſtarrigheid*, hoe moet men dan het tweede beſtempelen? en is dit grootheid, wat is dan het eerſte?

De tweede Redevoering zoekt den beroemden ouderen SCIPIO AFRICANUS te regtvaardigen wegens de daad, die ons door LIVIUS is te boek geſteld; dat hij, namelijk, om den veroverden buit tot verantwoording geroepen, de papieren, daartoe dienende, voor aller oog verſcheurde. Uit hoofde van het karakter des mans, die dit deed, wordt dit geval, *als uitzondering op den regel beſchouwd*, zekerlijk niet ſlechts verſchoonlijk, maar kan zelfs aangemerkt worden als uitwerking van een edel zelfvertrouwen, en verontwaardiging over de kleinhartige, bekrompene vitzucht van den ouden PORCIUS CATO (met verlof van CICERO, een' der nijdigſte, ongevoeligſte en verachtelijkſte *Romeinen* van dien tijd, die hun eigenlijk de helſche ſtaatkunde tegen *Karthago*, *Korinthe*, *Numantia* enz. leerde.) Te regt zegt LIVIUS, dat deze den grooten SCIPIO *aanblafte*. Wij mogen er bijvoegen, hetgene LIVIUS zegt, maar de Heer KONIJNENBURG niet vermeldt, dat hij, onder het verſcheuren, met verontwaardiging inbragt, dat men hem rekening afvroeg van 4 millioen ſestertiën (260,000 gulden), terwijl hij 200 millioen ſestertiën (13 millioenen van ons geld) in de ſchatkist gebragt had. Deze bijzonderheid is belangrijk, daar zij *en* 's mans groote verdienſten omtrent *Rome*, zijne edele onbaatzuchtigheid, *en* de ondankbaarheid en kleingeestigheid zijner vijanden in het helderſte licht ſtelt. Volgens VALERIUS MAXIMUS, zou hij gezegd hebben: „Van geheel *Afrika*, dat ik aan u „onderworpen heb, ben ik ſlechts een' *bijnaam* rijker ge„worden." Met dat al zouden wij tegenwoordig geenen Ge-

ne-

néraal of Minister raden, zich op vorige diensten te beroepen, ten einde het doen van rekening te ontduiken. Men zou zich zoo ligt kunnen inbeelden, een SCIPIO te zijn, al had men niet eens zoo veel *georganiseerd*, als de ander veroverd.

Het derde stuk is eene Verhandeling, bij de *Hollandsche* Maatschappij van Wetenschappen met den zilveren eereprijs bekroond, en loopende over de vraag: *of de Geschiedschrijver zich alleen tot het vermelden van daden en gebeurtenissen moet bepalen, dan ook zijne gedachten en oordeelvellingen over dezelve tevens mag mededeelen?* (Men weet, dat de geleerde BORGER op deze vraag, door zijne meesterlijke *Latijnsche* Verhandeling, naderhand ook afzonderlijk gedrukt, den gouden eereprijs heeft behaald.) De Heer KONIJNENBURG maakt onderscheid tusschen den opteekenaar van gelijktijdige gebeurtenissen, als bouwstoffen tot de Geschiedenis, die met den Kronijkstijl, des noods, kan volstaan, en hem, die later deze bouwstoffen tot een geheel rangschikt, of de eigenlijk gezegde Geschiedschrijver. De eerste mag zich met een eenvoudig verhaal vergenoegen; de laatste moet oorzaken en springveren der daden vermelden. Deze onderscheiding komt ons, ten aanzien van den tijd, niet juist voor. Men behoeft geene lang verledene gebeurtenissen te vermelden, om al de voortreffelijkheid van een' Geschiedschrijver te bezitten. THUCYDIDES, XENOPHON, POLYBIUS, SALLUSTIUS, TACITUS, GUICCIARDINI beschreven de lotgevallen van hunnen, of althans van een' zeer nabij gelegenen tijd. De Heer KONIJNENBURG moet dit zelf (bl. 59) in zekeren zin erkennen. Met den lof en het nut der Geschiedenis te vermelden, (bl. 65, 66) en eenige monsters, helden, en vrienden der deugd op te sommen, welke hij ter waarschuwing of navolging voorstelt, (waarbij wij echter met verwondering juist ALCIBIADES tusschen EPAMINONDAS en CONDÉ onder de helden geplaatst zien, en SENECA onder degene, *die, om hun zuiver gemoed en hunne standvastigheid van geest, met de hoogste eere* VERGOOD *worden*) — gaat de Schrijver over tot de vraag: of die lof aan de Geschiedenis *dan* toekome, wanneer zij enkel het gebeurde vermeldt, zonder meer? Het antwoord is natuurlijk ontkennend, en de Schrijver hangt hier het *Ideaal* eens Geschiedschrijvers ten toon, dat slechts door zeer weinigen bereikt is. Daarop volgt eene kenschet-

ſing der voornaamſte oudere en nieuwere Geſchiedſchrijvers, waarin wij echter met verwondering onder de Ouden HERODOTUS, den Vader der Geſchiedenis, SALLUSTIUS, een' der krachtigſte en welſprekendſte, en CÆSAR, met zijne eenvoudig-natuurlijke voordragt, misten, tot wij naderhand zagen, dat de een om zijne fabelachtigheid, (die echter, bij nadere kennis der Aarde, hoe langs hoe meer verdwijnt) de ander om zijne *opoffering der waarheid aan een' grootſchen en zwellenden ſtijl*, de derde omdat hij — *den lof des oorlogs in éénen adem voortzingt*, (bl. 93) uit de rij der modellen werden weggelaten. Wij gelooven, dat dit oordeel gansch niet zonder *appèl* is; maar ons beſtek gedoogt niet, daarover uit te weiden. Maar wanneer de Schrijver nu, onder de *Italianen*, MARUCCI, MASCARDI en BENI opnoemt, en GUICCIARDINI en DAVILA weglaat, onder de *Franſchen* van de *Jezuiten* CATROU en ROUILHÉ, die waarlijk geene modellen zijn, en niet van DE THOU, THUANUS, onder de *Duitſchers* niet eens van JOHANNES VON MÜLLER gewaagt, en ons daartegen eene lange lijst van minbekende *Noordſche* Geſchiedſchrijvers (LOUBOM, BLIX, SCHTSCHERBATOW, LJETOPISJ enz.) opdischt, zoo weten wij daarvan inderdaad geene reden te geven, en moeten bijna denken, dat de Schrijver op goed geluk af uit de beſtaande Geſchiedſchrijvers eenige ter vermelding hebbe opgevat. Wat beteekent het ook, (bl. 93.) *dat de eenvoudigheid van* COMINES *gebrek aan oordeel verraadt, en de kracht der overtuiging mist?* Eenvoudigheid, in den echten zin des woords, heeft doorgaans tegenovergeſtelde uitwerkingen: misſchien neemt de Schrijver het hier in de beteekenis van het *Hoogduitſche Einfältigkeit, domheid.*

De tegenwerping, dat de Geſchiedſchrijver zijne Lezers door *verkeerde* oordeelvellingen zeer ligtelijk kan misleiden, wordt aldus wederlegd, dat de Geſchiedſchrijver behoorlijk tot zijne taak uitgerust moet zijn, en de nakomelingſchap doorgaans zeer juist oordeelt. Dan, al ware dit gevaar ook te duchten, eene drooge vermelding van het gebeurde kan evenmin den Lezer op het ſtandpunt zetten, van waar hij dat gebeurde moet leeren kennen; zoo als blijkt uit het voorbeeld des invals van XERXES in *Griekenland*, en der daad van Burgemeester VAN DER WERFF in het beleg van *Leyden*. — Hieruit ziet men verder, dat de Geſchiedenis zich moet

moet aanbevelen door hare zedelijke ſtrekking, de keuze harer onderwerpen, en het opſporen der drijfveren van hare helden; zij moet niets boeken, dan hetgene *gedenkwaardig* en *waar* is.

De vierde en laatſte Verhandeling heeft ons het beste bevallen. Zij loopt over het veelbetwiste vraagſtuk, of het verdichten van Aanſpraken en Redevoeringen, in de manier der Ouden, den Geſchiedſchrijver geoorloofd zij, en behandelt dit moeijelijke onderwerp op eene wijze, die ons wezenlijk overtuigend voorkomt. De Inleiding is eene hulde aan de Waarheid. Is nu het willekeurig inlasſchen van Aanſpraken en Redevoeringen geene zonde tegen dezelve? Om dit te beoordeelen, moeten wij die leeren kennen. Daartoe dienen nu de twee Redevoeringen van NICIAS en ALCIBIADES bij THUCYDIDES, en van XENOPHON zelven, in deszelfs *Optogt van* CYRUS; de Aanſpraak van T. Q. FLAMININUS uit POLYBIUS, die van L. ÆMILIUS PAULLUS aan de *Romeinen*, tegen het bedillen der Veldheeren door onkundigen, uit LIVIUS; en uit de verlorene boeken de Aanſpraak van AURELIUS ORESTES aan de Overheden der *Acheërs*; voorts die van ALVA en FRESNEDA uit HOOFT. Deze manier wordt aldus verdedigd: Het door de Geſchiedenis vermelde is geen uitvloeiſel van werktuigelijke oorzaken, maar van vrijwillige daden, wier ſpringveren men moet trachten op te ſporen, (volgens het in de vorige Verhandeling betoogde.) Doch *hoe* moet dit nu geſchieden? Door afgetrokken betoog, door het wikken of wegen van de voor- en nadeelige zijde des karakters, in den vorm van een pleitgeding, of door mij den man zelven, dien ik wil leeren kennen, voor oogen te ſtellen, zoo als hij denkt, ſpreekt en handelt? Het laatſte is gewis het verkiesIijkſte, het aangenaamſte, en, ter bereiking van het doel der Geſchiedenis, ook het nuttigſte voor den Lezer, dien men dus niet tot vooroordeel inneemt, wiens belangſtelling men beter opwekt, en dien men, in het voorbeeld des helds, tot navolging opwekt van alles, wat edel en goed is. Het is dus niet zoo zeer de vraag: of de Geſchiedſchrijver zelf de weinige woorden van zijnen held uitgebreid en omſchreven hebbe; maar veeleer, of zulks naar *waarheid*, volkomen naar het karakter en in den geest dier perſonen geſchied zij. Men moet toch wel de *form* van de *ſtof* onderſcheiden: tot de laatſte mag

niets

niets toegedaan worden; de eerste staat ter keuze des *Geschiedschrijvers*, d. i. van hem, wien wij, in den volsten zin des woords, dezen naam mogen geven; niet den Kronijkschrijver, niet den man van den gewonen stempel. (De Heer KONIJNENBURG komt hier nogmaals op het geschil over de onderneming van *Sicilië*, bij THUCYDIDES, terug.) Doch veel van het goede, hetwelk hier, en naar ons gevoel blijkbaar, ten voordeele dezer geschiedkundige sieraden gezegd wordt, neemt de Schrijver terstond weder weg, doordien hij den *Geschiedschrijver* met den *Treurspeldichter* vergelijkt, en beweert, dat niets hem verhindert, om, in zekeren zin, *het vak des hoogen Treurspels tot zijnen werkkring over te voeren?* Hiermede geeft de verdediger van de gewoonte der Ouden aan zijne bestrijders de wapenen in de hand: want indien de Geschiedenis tot een *Treurspel* gemaakt wordt, zoo moet natuurlijk ook de stof voor de schoonheid der vinding en de ordonnantie van het tafereel bezwijken. — Met vijf regelen, *hoe* men van de vrijheid dier versiering gebruik zou mogen maken, eindigt de geleerde Schrijver deze Verhandeling.

De stijl van den Heer KONIJNENBURG is ons niet overal even klaar voorgekomen. Hier, gelijk in meer zijner werken, heerscht op vele plaatsen eene stroefheid en onduidelijkheid, die misschien het gevolg van diepe overdenking, maar voor den Lezer toch onaangenaam is. Het zal niet noodig zijn, daarvan voorbeelden op te geven: dezelve vertoonen zich in grooten getale. Aan den anderen kant erkennen en vereeren wij 's mans bekwaamheid, scherpzinnigheid en geleerdheid, ook weder in dit nieuwe gewrocht zijner pen.

Mengelpoëzij van PETRONELLA MOENS. *Te Amsterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. 1819. *In gr. 8vo. VIII en 207 Bl. f* 3-:-:

De naam van PETRONELLA MOENS is alom, in ons vaderland, met lof bekend. Deze vrouw, die reeds in hare vroegste jeugd van het edelste zintuig werd beroofd, draagt haar lijden met moed en onderwerping. Men hoort van haar geene ontevredene klagten over haar rampspoedig lot, en zij mort niet tegen de Voorzienigheid, die haar met zoo weinig

uit-

uitwendige geluksgoederen bedeelde. Maar zij bezit ook in zich zelve eenen schat, kostelijker dan de blinkende gaven der fortuin. Haar geest, vrij en verlicht, is verrijkt met velerlei kennis en wijsheid, en haar hart, zuiver en godsdienstig, is de bron van de edelste gewaarwordingen, welke, door haar gevoel verhoogd, door haren smaak voor het schoone gekuischt, en door hare verbeelding in bevalligen tooi uitgedost, aan anderen worden medegedeeld door het vermogen eener kunst, welke elken waardigen ingewijden verheft en veredelt, en ook haar troost en toevlugt, de lust van haar leven schijnt te zijn. Zulk eene vrouw moet algemeen belang verwekken, en zij heeft de regtmatigste aanspraak op aller achting door hare gevoelens, door hare deugden, zelfs door haren rampspoed, zoowel als door haar vernuft en hare begaafdheden.

Wat bijzonder dezen bundel aangaat, de Dichteres geeft denzelven in het licht met eene beminnelijke zedigheid. Zij wilde hare lettervruchten, welke nameloos in onderscheidene tijdschriften geplaatst zijn, zoo veel mogelijk van gebreken zuiveren, of liever geheel omwerken. Een groot gedeelte van deze verzameling bestaat uit die lettervruchten, waarvan zij nog een' rijken voorraad bezit. Het hier aangebodene is slechts eene proef, en de goed- of afkeuring der oordeelkundige lezers zal over het lot van het overige beslissen. Indien wij ons onder deze klasse van lezers mogen rangschikken, dan zouden wij, bij ons in het algemeen zeer gunstig oordeel over deze verzameling, de Dichteres aanraden, uit dien rijken voorraad het beste te nemen, en dat beste vooraf met zorgvuldigheid na te zien en te beschaven. De dichtader van de Jufvrouw MOENS is overvloedig. Hare Muze is gevoelig en hartelijk, somtijds teeder, bij voorkeur ernstig en godsdienstig, altijd rein en zedelijk. Hare toonen zijn aan de heiligste voorwerpen, aan God, de deugd, de natuur, het vaderland en de vriendschap, gewijd. Hare manier is meer beeldrijk en schilderachtig, dan krachtig en stout; hare verwen zijn fraai, nu en dan wat sterk gekleurd; haar penseel is zuiver en fiksch, niet altijd zoo zacht en keurig, als men wel zoude wenschen. Het is ons niet doenlijk, de voortreffelijkheden en gebreken dezer dichtstukken door gepaste proeven in het licht te stellen. Schilderachtig en fraai

van

van verwe zijn, onder anderen, de volgende coupletten uit het dichtstukje: *Bij den aanvang van den Zomer.*

Gul naderde ons de lieve lente,
En 't schaduwbeeld des doods verdween;
Straks groenden heuv'len en valleijen,
Ja, de uren dansten weêr in reijen,
En dauwden 't rozenwaas der jonkheid,
Bevallig om dit halfrond heen.

De gouden ram werd pas gespannen,
O Lente! voor uw' wolkenkoets,
Waarop ge ons, lagchend, weêr mogt nad'ren,
Of 't vlokkig spoor der zilv'ren rad'ren,
Voorspelde ons heil, en zelfs op rotsen
Ontlook de kiem des overvloeds.

Nu golfde weêr de lucht wellustig,
Door 't schuld'loos koorgejuich der min,
Zacht parelden de morgendroppen
Weêr op de ontloken bloesemknoppen,
En 't koeltje sluimerde op de geuren
Der teed're nachtviooltjes in.

Ook deze uit het: *Vaarwel! aan een' jongen Vriend, bij zijn vertrek naar Batavia.*

. . . .
't Verlangen gloeit, om zee te bouwen,
Zoo vaak de vloed al tuim'lend wast,
Dan huppelt hoop op de ankertouwen,
Dan flonk'ren kunde en gul vertrouwen,
Als tweelingvlammen, om den mast.

Wen de oostenwind de noorderbaren
Met zilv'ren schuim al zwellend kuift,
Dan bruist uw' kiel vol zwier door 't water,
Dat fonk'lend om de banken stuift;
Dan doet zich 't scheidingsuur gevoelen,
Want ouderliefde wankelt niet.
Geen vriendenmin kan ooit verkoelen,

Maar

Maar moed ontvlamt door 't grootsch bedoelen,
Waar Neêrland wegblaauwt in 't verschiet.

Dan galmt nog eens 't *hoezee!* vol weemoed,
De ruwste zeebonk plengt een' traan,
Hij strijkt zich 't waaijend haar uit de oogen,
En staart den laatsten duintop aan. enz.

In dit gansche stukje heerscht veel gevoel. Wij schrijven nog het laatste couplet af:

Nog eens, vaarwel! uw' reis door 't leven
Ziet ge eenmaal ook met roem voltooid.
Vergaar, uit pligtbetrachting, schatten,
En strand', o strand op de ondeugd nooit.
Geen tijdstip ga voor u verloren,
Blijf groot, wen 't zinvermaak u vleit.
Wij zijn tot hoog'ren stand geboren.
Ziet gij dien straal door 't nachtfloers gloren?
't Is 't weêrzien, Vriend! in de eeuwigheid.

Even schilderachtige, doch meer stoute trekken bevat het vers: *Aan de Nederlandsche Dichtkunst.* Slechts enkele coupletten mogen wij er uit mededeelen:

Aan u wordt mijn offer, o liev'ling der dapp'ren!
Die eenmaal deze oorden met helden bevolktet,
Al juichend gebragt.
U wijde ik mijn speeltuig, u, Godd'lijke Dichtkunst!
Die de eeuwigheid strengelt, met ketens van bloemen,
Aan 't sterf'lijk geslacht.

Hier stemt gij den lofzang der dankende schepping,
o Godd'lijke Dichtkunst! bij 't knielend aanbidden,
Voor 't gloeijend gevoel.
Dan par'len hier tranen op galmende harpen,
't Gebed wordt een feestlied, bij 't zwijgend bewond'ren
Van orde en van doel.

Hier, Godd'lijke Dichtkunst! hier, liev'ling der Ed'len!
Was 't loofdak van dennen en eeuwen oude eiken
Uw tempelgewelf.

Ge

Ge ontleendet uw' taal hier van 't bruifen der golven,
De klank van uw' lier fcheen 't harmonisch ontwikk'len
Der hoofdftoffen zelv'.

Bij zoo veel voortreffelijks van eene zoo achtenswaardige hand wordt de ftrengfte kritiek ontwapend. Doch het plan der Dichteres, om meer foortgelijke ftukken uit te geven, legt ons de verpligting op, om, met befcheidene rondheid, ons reeds geuit gevoelen, door een paar aanmerkingen, eenigzins te ontwikkelen.

1.) Wij noemden de manier onzer Dichteres meer fchilderachtig dan krachtig. Fraaije beelden, wél aangebragt en wél volgehouden, doen, zonder twijfel, eene overheerlijke werking, en zijn onmisbaar in eene taal, die zelve beeldfpraak is. Doch ook hier geldt het: *omne nimium nocet*. Het komt ons voor, dat de Dichteres een al te verkwistend gebruik van beelden *uit de natuur* maakt, te veel fchildert, en vooral te veel *epitheta* bezigt, ja daarmede hare voortbrengfelen overlaadt. In vele ftukken, waar fchildering van de natuur hoofddoel is, doet deze overvloed veelal eene gunftige uitwerking; maar wanneer het op wendingen, op kracht, op treffende en roerende voorftellingen enz. aankomt, dan wordt door dien overvloed van beelden het geheel te bontkleurig, en de werking van het gedicht door de veelvuldige *epitheta* verzwakt. Ieder ftuk fchier draagt blijken van deze manier, welke de voortbrengfelen van Mejufvrouw MOENS onderfcheidt.

2.) Wij zeiden mede, dat wij het penfeel onzer Dichteres fomtijds wel wat zachter en keuriger zouden wenfchen. En, inderdaad, van eene zekere hardheid of ftroefheid is het niet altijd vrij te pleiten. B. v.

Bl. 48.

Die, vallend, zich kruisten; flaauw fpiegelde *'t licht zich*
In 't nat, op de blaên.

Bl. 49. De keten der orde, die alles, *wat is*, *en*
Wat was, *en wat zijn zal*, zoo vast houdt gefchakeld,

Bl. 60. Hoe bont, hoe fchoon ook 't licht haar tooit.

Bl.

Bl. 98. 't Gewelf praalt rijk met gouden lampen.

Bl. 139. Ruischt hier 't herfstloof in de bosschen, enz.

Dit gebrek wordt vergroot door het veelvuldig gebruik van rijmelooze regels, waarin de Dichteres veel behagen schijnt te scheppen. Hoe zeer zouden, nogtans, deze verzen niet verzacht zijn, indien altijd en doorgaans het rijm ware gebezigd! Dit geldt bijzonder van de zangstukken. De *Cantate op de verjaarde Zegepraal bij Waterloo* is anders een schoon en treffend stuk; maar zij is, naar ons oordeel, almede niet muzikaal, niet zoetvloeijend genoeg. Onze taal (wij kunnen het niet ontkennen) heeft een' overvloed van medeklinkers. De dichter moet deze eigenschap door kunst, vooral door eene melodieuze versmaat en het rijm, zoeken te verzachten. Dit is, bovenal, noodzakelijk in een zangstuk, en regels als de volgende:

Waar eendragt strijdt, valt 's dwing'lands trots,

't Neêrlandsch meisje scheen de helmpluim

Der Franschen lelie, trotsch — o Last'raar zelfs van God, — enz.

zijn te hard en moeijelijk voor den zang.

Hoe zeer werkt het rijmelooze in de volgende regels niet mede tot deze stroefheid!

De weduw zoekt vrucht'loos, bij juichende helden,
Haar' echtvriend; hij bloedde, bij stierf op het slagveld.
Ons, ons is de zege. 'k Sterf; God! neem mijn gade
En kind in uw' hoede: zoo riep hij nog luid.

Waar de Dichteres zich van het volle rijm bediend heeft, rolt ook alles gemakkelijker. Men vergelijke slechts, in het *Huwelijkslied* op bl. 132, den *toezang* met het vorige; en wij meenen, dat het stootende in de twee laatste regels van het volgende couplet door het zachte rijm naauwelijks wordt opgemerkt:

Maar schoone, korte Zomernacht!
Nog naauw verschijnt ge in al uw' pracht,
Of 'k zie uw' vleug'len reeds gedoopt in 't morgenblozen;

Een ſtroom van vuur en purper vloeit
Langs heel 't gewelf, ja, 't zonlicht gloeit:
'k Hang 't ſpeeltuig aan een' ſtruik, vol opengaande rozen.

Deze beide gebreken, welke wij met vrijmoedigheid hebben opgegeven, geven aan de voortbrengſelen van onze Dichteres eene zekere gelijkvormigheid, waaruit noodzakelijk iets eentoonigs ontſtaat, dat men, vooral in eene verzameling van verzen, niet genoeg kan vermijden.

Eindelijk nemen wij nog de vrijheid, onzer waardige Zangeres in bedenking te geven, of niet vele van hare lierzangen al te lang zijn, en door uitgebreidheid aan kracht en dichterlijk vuur verliezen. Somwijlen is een couplet wel eens wat duister, zoodat men er bij nadenken moet, om den zin te verſtaan. Eene herhaalde lezing was vóór ons niet eens voldoende bij de volgende regels, welke wij niet begrijpen:

(Bl. 69.) Op 't zilv'ren dons, langs berg en dalen,
Gekleurd door flaauwe zonneſtralen,
Schept voor uw' geest den tooi der lieve onnoozelheid,
Die 't jonggeſtorven kroost moet fieren,
Waar 't, onbeproefd, mag zegevieren,
En waar zijn jub'lend lied 't verhevenst zangkoor vleit.

Enkele geringe feilen, als, bl. 15, *zal'ge* voor *zalige*; bl. 22, *eeuwige* voor *eeuw'ge*; bl. 40, *ge* voor *gij*; bl. 50, *zij* voor *hij*, enz. ſchrijven wij aan de onnaauwkeurigheid van den corrector toe.

Verhandeling over de Interpunctie: behelzende een zeer geleidelijk onderrigt aangaande de gronden en het gebruik dezer hoogstnuttige wetenſchap, en opgehelderd door eene menigte voorbeelden; naar het Fransch van den Hooggel. Heere E. A. LEQUIEN, *Profesſor in de Grammatica &c. &c. &c., te Parijs, tweede Uitgave: doch, met vermijding van het Franſche taaleigen, opzettelijk ten gebruike van den Nederlander geſchikt. Door* J. J. PERK, *te Hilverſum. Te Amſterdam, bij* W. Brave. 1819. *In gr. 8vo.* 206 *Bl. f* 1-10-:

Wij deelen den uitvoerigen titel van het alhier aangekondigd

digd werk mede; doch moeten onze bevreemding betuigen, 1°. wegens deze uitgave als vertaling uit het Fransch, daar de Franfchen juist in het gebruik der rustftippen zeer merkelijk van onze taal verfchillen, en wij den Heer PERK zeer wel bevoegd oordeelen, om een foortgelijk oorfpronkelijk Nederlandsch werk te vervaardigen; 2°. wegens het gebruik op den titel van het onduitfche woord *interpunctie*, waarvoor wij liever gelezen hadden *het gebruik der taalftippen*; 3°. wegens de uitvoerigheid van den titel: *Verhandeling over ... behelzende ... en opgehelderd* enz., en 4°. wegens het zonderlinge van den titel: *naar het Fransch... doch met vermijding van het Franfche taaleigen*; dat is, in andere woorden, naar het Fransch van het vermedene Fransch. Van de uitdrukking: *Profesfor in de Grammatica*, zwijgen wij.

Hoe flordig de Franfchen met deze tusfchentaalftippen tot rust te werk gaan, blijkt uit het voorberigt van den Schrijver zelven, die, bij de aanhaling van een' kleinen volzin uit BUFFON's *Natuurlijke Historie van het Paard*, in negen uitgaven een aantal plaatfen verfchillend getaalftipt gevonden heeft, gelijk hij dan ook van deszelfs Intreêrede elders 72 plaatfen, in 12 kleine bladzijden druks, en in het 1fte boek van den *Telemachus*, volgens de ftéréotype uitgave van DIDOT, in 15 kleine bladzijden druks, 173 verfchillende taalftippingen ontmoette.

Dan, hoe gaarne wij gewenscht hadden, dat de Heer PERK zelf Schrijver geweest ware, daar hij desniettegenftaande het werk van den Heer LEQUIEN had kunnen volgen, zonder daardoor, gelijk nu, in het geval te komen, om hetzelve dikwerf te moeten tegenfpreken, wij nemen thans het boek, zoo als het voor ons ligt; en daar de Vertaler de aangehaalde plaatfen uit Franfche Schrijvers tot voorbeeld goed vertolkt, en over het geheel genomen eene vrij gepaste taalftipping gevolgd heeft, moeten wij hem onzen dank betuigen voor de aangewende moeite, waardoor hij inderdaad veel lèdigs in dit lettervak heeft aangevuld. Hoezeer toch het gebruik der taal- of rustftippen bij Nederlanders, Duitfchers, Engelfchen, Franfchen en overige Europefche natiën zeer merkelijk verfchillen moge, laat zich nogtans de echte wijze uit algemeene regelen tamelijk zeker afleiden; ten zij de een of ander wilde beweren, dat de rustpunten in elke taal, naar gelange van de naauwere of ruimere borstholte der onder-

ſcheidene landbewoners, verſchillen, en het karaktermatige in derzelver klimaat en ligchamelijk geſtel gezocht moet worden.

De Schrijver zelf verdeelt zijn werk in 8 Hoofdſtukken: 1.) over de komma (,); 2.) de komma-punt (;); 3.) de dubbele punt (:); 4.) de ſlot-punt (.); 5.) het vraagteeken (?); 6.) het verwondering- of uitroepteeken (!); 7.) het opſchorting- of uitlatingteeken (.....), en (8. over de bindſtreep (-). Nog een 9de en 10de Hoofdſtuk dienen tot opheldering van de namen, in ſpraakwending gebezigd, en van de *alinea*, of het beginnen van een' nieuwen regel tot volzin. Eindelijk volgt nog een Aanhangſel van den Vertaler omtrent den zachteren klank der letter c, met het plaatſen der *cedille* (,) onder dezelve, het ſcherpe klankteeken boven de letter e (ʹ), het gebogen klank- of uitlatingteeken, tot verkorting der weggelatene *s* (^), de letterknotter, of *apoſtrophe*, bij de zamenſmelting der vokalen ('), het ſcheidingteeken, of *trema*, in de klinkers boven de vokalen (¨), de vierdubbele komma bij aanhalingen, in andere aanhalingen voorkomende („ „), het ſtarretje, of *astérique*, tot aanwijzing in aanteekening (*, †, ‡), den wachthouder, overwijzer, of *custos*, aan den voet eener bladzijde (*s*), de koppelſtreep, of *barre de liaiſon*, tot verbinding van woorden (-), de grootere rustſtreep, of *pauſe extraordinaire*, bij gebrek van rustteeken en echter noodige verpoozing (—), het afdeelingteeken, of *paragraaf* (§), en eindelijk de curſijfſtreep, of *ligne-italique*, tot onderſcheidingteeken, om een of ander woord of woorden meer te doen uitkomen. Ieder Hoofdſtuk is in velerlei artikelen verdeeld, naar gelange der gevallen, waarin de taalſtip tot rust, onderſcheiding of kenmerk van afdeeling of beheerſching der naam- of werkwoorden dienen moet, en zulks wordt alsdan door gepaste voorbeelden opgehelderd.

Hoezeer wij, over het algemeen, de kunstmatige onderſcheidingen des Schrijvers in het gebruik der taalſtippen niet kunnen afkeuren, moeten wij echter, aan den anderen kant, de juiste aanmerking des Vertalers ten volle billijken, dat, namelijk, de genoemde ſtippen geenszins alleenlijk kunnen of moeten dienen tot aanduiding van rust, maar wel degelijk in een' ruimeren zin moeten opgevat worden, als teekenen eener merkbare verandering van toon, hetzij verzachting of verhooging, of ook van verkorting, verlenging, afbreking

of verband van denkbeelden, naar mate iedere kortere of langere zinsnede zulks vordert, waartoe dan ook het Aanhangsel des Vertalers dient. Het hoofddoel der plaatsing van alle taalstippen kan wel geen ander genoemd worden, dan verduidelijking der denkbeelden of begrippen voor den lezer; en hieraan, dunkt ons, moet al het overige getoetst worden. In het gebruik van de *alinea*, of het begin van nieuwe volzinnen, moeten wij insgelijks van den Schrijver verschillen, en zijn van oordeel, dat dezelve volstrekt niet te pas komen, zoo lang het denkbeeld of begrip, hetwelk voorgedragen wordt, niet vol of geëindigd is, en dus alleenlijk bij de wending eener nieuwe ontwikkeling of redegeving.

Zoo als wij reeds zeiden, er wordt in dit werkje veel goeds gevonden; doch wij blijven, ten slotte, nog aandringen op eene meerdere volmaking ten opzigte onzer Hollandsche taal, welke de Vertaler ons, zoo wij hopen, bij een' tweeden druk zal leveren, wanneer hij, met verandering van den uitvoerigen en zonderlingen titel, dit werkje van den Heer LEQUIEN slechts zal behoeven te volgen, en ook met voorbeelden van Hollandsche Schrijvers zal kunnen aanvullen.

Oorkonden uit de Gedenkschriften van het Strafregt, en uit die der menschelijke misstappen; tot een Vervolg op de belangrijke Tafereelen uit de Geschiedenis der Lijfstraffelijke Regtspleging, enz. *Door* J. B. CHRISTEMEIJER. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1820. *In gr. 8vo. VII en* 294 *Bl. f* 3-:-:

De hier medegedeelde *Oorkonden*, door den bekwamen CHRISTEMEIJER, zijn op denzelfden trant verhaald als zijne, voorheen door ons beoordeelde, *Tafereelen* (*). Het komt ons echter voor, dat er vrij wat meer sieraad aan de inkleeding te koste gelegd is, dan in den zoo even genoemden, vroegeren arbeid des Schrijvers. In de beoordeeling daarvan zeiden wij, „ slechts *zelden* eenige verfraaijing van „ stijl te hebben ontmoet, die eene wijziging in den vorm „ kon doen vermoeden." Wij moeten erkennen, die hier *zeer dik-*

(*) *Vaderl. Letteroeff. Febr.* 1820. N°. III. bl. 111—116.

dikwijls te hebben gevonden, en de Schrijver schijnt dit zelf te gevoelen, wanneer hij in de Voorrede erkent, „ véél aan „ de naauwkeurigheid, maar doorloopend minder aan de waar„ heid der Geschiedenis te hebben opgeofferd." Dit is ons duister. *Naauwkeurigheid* is, in *dit* geval, *waarheid*, en wordt, in een' bundel van gevallen, die hetzij op geregtelijke akten, hetzij op berigten van geloofwaardige lieden steunen, onmisbaar vereischt. Anders laat men zich door het bevallige der inkleeding van lieverlede tot den *geschiedkundigen Roman* wegslepen, en van dezen tot het gewone verdichte verhaal is slechts ééne schrede. Hoezeer wij verre zijn van dit laatste af te keuren, en daaraan boven den zoogenaamden geschiedkundigen Roman den stelligsten voorrang toekennen, zoo moeten nogtans scherp afgebakende grenzen, eene diepe klove, het van de ware Geschiedenis scheiden, of de Lezer wordt misleid, en er heeft in dit vak der Letterkunde de grootste verwarring plaats. De redenen, die de Heer CHRISTEMEIJER, in zijne Narede, geeft, komen ons geheel niet afdoende voor. Hij wilde het gevoel zijner Lezeren sparen, hen niet te zeer door harde schokken pijnigen, (bestaat ons geslacht dan uit zulke teêre schepseltjes, dat zij het kwaad niet eens meer bij den naam kunnen hooren noemen?) en toch, van den anderen kant, het afzigtige der misdaad niet in de schaduw stellen. Om een en ander nam hij dus (het zijn 's mans eigene woorden) *nu en dan de pen der verdichting te baat, en bezigde somtijds de vrijheid, om zijne tooneelen naar eigene vinding te ontwerpen.* Maar dit doel wordt daardoor niet bereikt: want ten slotte moet men dan toch de gruweldaden vermelden, en de krasse tinten, waarmede de Schrijver (kwanswijs in een' droom) den gemoedsangst van den Vadermoorder (bl. 226) schildert, zullen lieden van zulk een teeder zenuwgestel, als hij zich voorstelt, meer aandoen, dan het eenvoudige verhaal der zaak.

Voor het overige moeten wij, deze in ons oog gewigtige bedenking voorbijgezien, aan het talent van den Heer CHRISTEMEIJER regt laten wedervaren. Hij verhaalt wegslepend. Van de doorgaans bevallige inleiding af tot het ijzingwekkende slot weet hij de aandacht te boeijen, en de nieuwsgierigheid trapswijze meer en meer gaande te maken. Het valt moeijelijk, een zijner verhalen uit de handen te leggen, eer het ten einde is, en — eene hoofdverdienste — zij laten altijd

tijd edele, den mensch waardige, indrukſelen achter; diep afgrijzen voor het kwade, en eerbied voor den geſtrengen Regter der ondeugd boven de ſtarren, die zijnen ſtedehouder, het Geweten, in ons gemoed ten troon heeft verheven, wien geen ſterveling kan ontvlugten, dan de geheel verſtokte booswicht, die zijne grootſte ſtraf op Aarde vindt in den geheelen *dood* zijner zedelijkheid. Van deze laatſte klasſe, nu, zien wij in dit werk weinig voorbeelden. De twee eerſte verhalen en het vierde behooren eigenlijk tot dezulke, waarbij de hand der menſchelijke Geregtigheid werkzaam was. No. 3 ligt den ſluijer voor de verborgenſte ſchuilhoeken van den wellust op, doch met de uiterſte kieschheid, zoodat het teederſte gevoel door de uitdrukking niet in het minſte gekwetst wordt. No. 5 toont (even als No. 4) de onweêrſtaanbare kracht des Gewetens ook dáár, waar de misdadiger reeds lang aan den wereldlijken Regter ontſnapt was. Zeer zonderling is, in No. 1, de ontdekking van eenen dubbelen moord, in de nabijheid van eene Hoogeſchool in onze Zuidelijke gewesten aan een' aldaar ſtuderenden Edelman gepleegd. Wij keuren het echter niet goed, dat de Schrijver deze Hoogeſchool, die geene andere dan *Leuven* kan zijn, (de éénige, die toen beſtond) onder de letter *G.* vermomd heeft, hetgene voor deskundigen nu aan het verhaal eene inwendige onwaarſchijnlijkheid bijzet. Waartoe ook deze noodelooze geheimzinnigheid? Indien het geval waar is, moet het thans bijna honderd jaren oud zijn; en waartoe dan den naam der Hoogeſchool, waarop het gebeurd is, verzwegen? Ook moeten wij aanmerken, dat al de gebruiken op den voet *onzer* Hoogeſcholen geſchoeid zijn, hetwelk wij twijfelen, of in *Braband* wel zóó het geval was. De Jonker VAN RODERIJCKE (zoo ten minſte wordt zijn naam opgegeven) gaat in de kersvacantie op ſchaatſen naar zijne woonplaats. Op den weg derwaarts wordt hij vermoord. Verſcheidene onſchuldigen geraken in verdenking: alle worden vrijgeſchouwen. Men geeft reeds de hoop op ontdekking verloren, toen een der medeſtudenten van den Jonker, op de toevalligſte wijze, de bewerkers der misdaad ontdekt. Op een dorp iemand moetende ſpreken, en dien niet t'huis vindende, beſluit hij te wachten, en intusſchen in de herberg een' brief te ſchrijven: hij zoekt naar ſchrijfgereedſchap, en vindt in eene lade het handſchrift van een *blijſpel*, weleer ter gelegenheid der her-

eeniging van de verdeelde *Faculteiten* door den Jonker geschreven, door liefhebbers onder toejuiching vertoond, en hetwelk de ongelukkige met zich naar huis wilde nemen, om het ter uitgave gereed te maken, met eenige *Latijnsche* regels, den zielangst des veegen jongelings uitdrukkende. De vriend van RODERIJCKE geeft het geval aan; en nu blijkt het, dat deze laatstgenoemde in die herberg omgebragt was, om een' anderen moord, aldaar gepleegd, en dien hij toevallig ontdekt had, verborgen te houden. Dit geheele Verhaal is bij uitnemendheid belangrijk, en (wanneer er niet al te veel aan hetzelve *ingekleed* is) een der treffendste voorbeelden, hoe de straf der Voorzienigheid, al hinkt zij ook, volgens de oude Dichters, toch nooit geheel achterblijft. — Dit zelfde ziet men uit het tweede Verhaal, *de blaauwe Ruiter* genoemd, hetwelk echter te ingewikkeld is, om er eene schets van te geven. Ook hier, gelijk in *de vier Lepels* uit den vorigen bundel, wordt door middel van eenen diefstal een moord ontdekt. Uit den zamenhang der omstandigheden vermoeden wij, dat deze gebeurtenis te *Maastricht* heeft plaats gehad. Den naam van den *blaauwen Ruiter* draagt de hoofdpersoon (een onschuldig betigte, maar in wien eene menigte omstandigheden zamenloopen, om hem als misdadiger te doen beschouwen) naar de montering van een Regement, onder hetwelk hij weleer gediend, doch naderhand eene tappersnering begonnen had. Gelijk in het vorige geval, wordt hier de ontdekking der misdaad, doch tevens de redding van een onschuldig huisgezin, uit de zonderlingste aaneenschakeling van omstandigheden geboren. — Het derde Geval, *de Galerij der twintig Schoonheden*, herinneren wij ons reeds vroeger ergens gelezen te hebben, zekerlijk door den Heer CHRISTEMEIJER medegedeeld. Eene bakkersdochter, eerst *Coquette*, daarna boeleerster, wordt door een' braven en rijken jongeling uit *Gelderland* bemind: deze staat op het punt haar te huwen, toen een vriend den armen bedrogenen nog even in tijds waarschuwt, en hem in een' stif huis brengt, waar, onder den mantel des nachts en van het diepste geheim, uitvaagsels der sekse, welker afbeeldingen de waardin vertoont, zich zelve heen begeven, om de prooi van rijke wellustelingen te worden. Hier ontdekt hij zijne aanstaande bruid. Wij meenen, dat de inkleeding hier vooral zeer ruim genomen is, hoewel het daarom te aangenamer leest. De

Heer

Heer CHRISTEMEIJER legt doorgaans zijne verhalen in den mond van hen, die hem dezelve hebben medegedeeld; hier komen wel drie verhalers te pas; een *Amſterdamsch* Makelaar, die ook eene Mevrouw, zijne Principale, ſprekend invoert, en een Advocaat, zijn vriend, bij hem op een theebezoek zijnde. Deze manier, van de Geſchiedenisſen te *dialogiſéren*, is zekerlijk aangenaam en belangwekkend, vooral in den bevalligen ſtijl des Heeren CHRISTEMEIJER; doch wat is nu *waarheid?* — De vierde Gebeurtenis, *de Vrijvrouw* (Barones) *van Groedenrode*, behoort ook in de voormaals *Oostenrijkſche Nederlanden* t'huis. Eene Baronesſe, dochter eens braven vaders, doch eener ſlechte moeder, huwt haren Rentmeester, neemt diens natuurlijke dochter (zonder haar te kennen) tot zich, maar vergiftigt het deugdzame meisje uit jaloerschheid, daar zij aan de liefkozingen des vaders eene verkeerde en ſnoode uitlegging geeft. Deze ontdekt haar op zijn doodbed de betrekking tot de vermoorde, en van dit oogenblik aan is de ziel der moordenares met de hevigſte wroeging vervuld, die zeer ſterk en naar waarheid geſchilderd wordt. Naderhand gaat zij, uit wanhoop, en na door verkwistingen (ter verdooving van haar geweten) haar vermogen te hebben verloren, in een klooster, wordt daaruit door de *Franſchen* verdreven, geniet nog geene rust, moet op haar zeventigſte jaar met zuren arbeid haar brood winnen, en komt eindelijk, door een toeval en eigene aangifte, in handen des Geregts, doch ſterft vóór de uitſpraak van het vonnis. Hier is het getal der perſonen, die men laat verhalen, wezenlijk verwarrend. — In het laatſte Verhaal wordt een *Landſchapſchilder* ten tooneele gevoerd, die, na eene reeks van zonderlinge lotgevallen, in een noodlottig oogenblik zijnen vader vermoordt, en daarna, in de verſchrikkelijke inbeelding, dat dit zelfde lot hem eenmaal van *zijnen* zoon zal te beurt vallen, dezen en zijne geboorteplaats *Manheim* verlaat, in *Amſterdam* eene ſchuilplaats voor zijne wroegingen zoekt, aldaar met een weldadig man bekend wordt, die hem voorthelpt, maar, door zijne vrouw en zwager opgezocht, deze ontvlugt, ſcheep gaat, zich in een' ſtorm als den JONAS beſchouwt, dien de hand der wrake vervolgt, zijne misdaad belijdt, en in *Portugal* ſterft.

De Heer CHRISTEMEIJER heeft bij uitſtek de gaaf, (die door den vloed van het vreemde, hetwelk ons overſtroomt,

hoe

hoe langer hoe zeldzamer wordt) van de echt *Hollandsche* zeden treffend te schilderen. Hij geeft daarin den thans overledenen, LOOSJES niets toe, en wij verwachten veel goeds in den bundel van *gemengde Verhalen*, dien hij ons in zijn Voorberigt belooft. Zoo zijn b. v. de inleiding tot de *Galerij der twintig Schoonheden* (het theebezoek bij den Makelaar), en nog meer die tot den *Landschapschilder* (de gang naar het koffijhuis, de tooneelen in hetzelve, en de wandeling naar huis) kabinetstukjes, waarin men den *Amsterdammer* bespeurt, of ten minste den man, die *Amsterdam* zeer goed kent. Wij doen den Heere CHRISTEMEIJER, als *verhaler*, onbepaald hulde.

Odille, par Mlle H. VAN DEN BERGH. II Tomes. Breda, imprimé chez *W. van Bergen et Comp.* 1819. 8vo. 381 pag.

Deze *Fransche* Roman van de hand eener Landgenoote, gelijk naam en plaats aanduiden, behoort niet tot het gewone slag dezer geschriften. Dezelve is, voor het grootste gedeelte, in brieven geschreven, doch moet daarom niet vergeleken worden bij de stukken van RICHARDSON, onze WOLFF en DEKEN en anderen, wier waarde in dezen vorm en in de briefswijze ontwikkeling van een aantal karakters enz. bestaat. Het is hier slechts om de heldin te doen; en die heldin is zekerlijk een vreempje, zoo groot als er ooit eene bestond. Wij willen daarmede toch niet zeggen, dat het een onding, eene overdrijving, eene hersenschim is. Neen, wij zijn nog al met J. J. ROUSSEAU van gevoelen, dat het alledaagsche in de karakters, bij het ongewone in de lotgevallen, den middelmatigen Roman kenmerkt. Het komt ons voor, dat de Schrijfster mede niet onbekend is met dien gevoeligen wijsgeer, en in een zeker derde vinden wij overeenkomst tusschen haar stuk en de *Julia* des eersten. Zeker is een jong meisje van eenen gevoeligen aanleg en levendige verbeelding al een wonderlijk schepseltje, waarvan bij eene afgezonderde leefwijze, onder opzigt eener treurige (sentimenteel-melankolieke) moeder wat zonderlings kan groeijen; en, is zij eenmaal op eenen dooden auteur letterlijk verliefd geworden, dan is het voorwaar geen wonder, dat een zoo lieve, mannelijke oom, al is hij dan ook wat kreupel en niet meer jong, tot geneesheer van die

kwaal

kwaal ingeroepen, dezelve niet zoo zeer geneest, als veeleer van voorwerp doet veranderen, zelf dat voorwerp wordt. Het verwonderde ons, daarentegen, wel een beetje, dat hij noch mama daarin zoo geheel geen erg hebben; fchoon ons, voor het overige, dit gedeelte, en met name ook haar gehouden dagboek, wel het beste bevalt. De ftijl is daar dikwijls zeer warm, zeer naïf, zeer fraai, voor zoo verre wij over *Franfchen* ftijl mogen oordeelen. Niettegenftaande het boven gezegde, hebben wij toch ook géene bijzondere aanmerkingen op de bijkomende karakters, maar vinden die zeer lief geteekend. En dat alles nog zoo wèl weêr te regt komt, doet ons pleizier: deze afloop is voorzeker de natuurlijkfte en beste; ten zij, misfchien, dat er eene kleine fchaduw op de fchilderij ware geworpen, uit hoofde dat al die vroegere dwaasheden haar toch hadden beroofd van het vermogen, om eene gelukkige vrouw en moeder te zijn. Dan, welligt voegde zulk eene aanmerking Mlle de Schrijffter niet. Wij hebben dus, ten flotte, flechts een paar reflecties — of het de gewone lezertjes wel onderhoudend genoeg zal zijn? en, waarom het door eene *Hollandfche* niet in hare eigene fchoone moedertaal is gefchreven? Ware het dit, wij ftonden er nog wat langer bij ftil. Achteraan volgen eenige versjes van *Odille*, die mede zeer wel zullen bevallen, vooral door de levendige en klare befchrijving in fommige.

De Oudejaars Avond. Het dubbele Schot. Twee Verhalen van H. CLAUREN. *Uit het Hoogduitsch. Te Amfterdam, bij* J. C. van Kesteren. *In gr. 8vo. 172 Bl. f* 1-16-:

Een verhaal uit de Feenwereld of de Feëntijden! en alzoo van goede zedelijke ftrekking? Niet alzoo voor 't minst, als wij verlangen zouden bij het overbrengen van zulke vreemde fprookjes op onzen vaderlandfchen grond. Een goedhartig meisje raakt door hare weldadigheid, tot haar geluk of ongeluk, met de Koningin der ftille wateren bekend; eene Nixfe, die haar en harer zuster eenen wensch vervult; deze laatfte koos rijkdom, maar de eerfte de gave om de wezenlijke ongelukkigen en armen fteeds te kunnen helpen. Na eenig tijdsverloop brengen beide de meisjes der Tooveresfe hare ge-

fchen-

schenken terug: zij werden geene van beide er gelukkig door. Bij de eene ging dit zeer natuurlijk toe; maar ook de andere werd in hare goede oogmerken miskend, en zij ging de harer sekse gestelde palen te buiten; zij had willen heerschen. De Toovergodin leidde nu echter beide meisjes tot het huwelijk, en maakte haar rijk en gelukkig. — *Het dubbele Schot* is een verhaal van nog ongelijk minder belang. Het is de aangekondigde en volbragte wraak, die, ja, wel door een trotsch, ellendig wijf verdiend, maar jegens haren man voor het minst niet zeer edelmoedig was. Ook kunnen wij niet zeggen, dat er in de karakterschetsen, en voorbereidselen tot dat tweemaal schieten, iets is, dat ons bijzonder bevalt of uitlokt. Wij zouden alzoo ons wel zeer vergissen, zoo een sterke aftrek den uitgever en vertaler bijzonder aanzette tot het opzoeken van meer van soortgelijk gehalte op Duitschlands, ook in dezen, vruchtbaren grond.

Spiegel voor Meisjes, of nuttig en aangenaam Leesboek voor jonge Dochters; vrij gevolgd naar den vierden Hoogduitschen Druk, van J. G. REINHARDT. *IIde Stukje. Te Rotterdam, bij* J. Hendriksen. *In kl. 8vo.* 151 *Bl. f* :-9-:

Zeven en zestig verhalen, gesprekken of zedelessen, van gemengden inhoud, en allezins gelijksoortig met die van het eerste Stukje. Onder dezelve trok vooral onze aandacht No. 45, met het opschrift: *Een middel, waardoor men, zonder gevaar, de kinderziekte kan bekomen;* verhalende de welgeslaagde poging van eenen Predikant, om de inenting der *koepokken* zijner landgemeente aan te prijzen; waarbij ons echter bevreemdde te lezen, dat een der kinderen aan deze kunstige pokken gestorven was, hetwelk men echter had verwaarloosd. Dit is wel buiten voorbeeld, gelooven wij; het voegt dus niet in een verzierd verhaal. Lazen wij eene echte geschiedenis, dan zouden wij nog niet zeggen: het kind stierf aan de koepokken; maar liever denken, het was niet onsterfelijk, of voor andere ziekten veilig, terwijl het *gekoepokt* was; ten zij er duidelijke blijken waren, dat juist de koepok den dood veroorzaakt had.

BOEKBESCHOUWING.

Geschiedenis der Menschheid naar den Bijbel, door HERMAN MUNTINGHE. *XI Deelen.*

(*Vervolg en slot van bl.* 455.)

[Xde Deel.] Het was noodig, dat de leer van Jezus, na zijn verscheiden van de aarde, trapswijze ontwikkeld werd. Zulk eene ontwikkeling der Goddelijke onderwijzingen was altijd gebezigd, en diepgewortelde vooroordeelen maakten dezelve, ten aanzien van die van Jezus, ook zeer tot behoefte. Zijne wijsheid straalde bijzonder door in de keus der mannen, door welke Hij zijne leer liet uitbreiden en ontwikkelen, en die Hij nam uit de leerlingen van Joannes den Dooper; uit den, in het oog der waanwijzen, onnoozelen middelstand; uit de bevooroordeelden zelfs; terwijl hun natuurlijk bestaan niet alleen, maar ook hun zedelijk karakter borg bleven voor hunne goede trouw in het overleveren van huns Meesters leer. Even zoo veel wijsheid bewees Hij in de vorming van deze mannen voor hun beroep, in de keus van twaalf bijzondere vertrouwelingen tot dit einde, en in de bijzondere vorming wederom van deze, en het onderwijs aan hen zoowel als aan de andere, zoowel vóór als na zijne opstanding, tot aan zijne hemelvaart; terwijl ook de Pinkstergebeurtenis zeer doeltreffend was, en de overgang van Paulus tot het Evangelie niet anders dan ten uiterste belangrijk voor de bevestiging van het geloof aan deszelfs waarheid wezen kon.

Deze Apostelen hebben de leer van Jezus verkondigd in eenige redevoeringen en brieven; geen zamenstel van Godsdienstleer aan de menschen voorgehouden, zoo min als hun Meester; maar, gelijk deze, datgene telkens verkondigd, wat bij voorkomende gelegenheden

door de omſtandigheden vereischt werd; en zulks met bewonderenswaardige wijsheid, beleid, en beſcheidene vrijmoedigheid. Schoon door den H. Geest, naar Jezus belofte, geleid, ſchreven en ſpraken zij echter *menſchelijk*. De Godheid zorgde ſlechts, „ dat zij zich in zaken, den Godsdienst betreffende, aan geene dwaling ſchuldig maakten, hetzij door eene tegen de waarheid ſtrijdende voorſtelling der Evangeliſche geſchiedenis, hetzij door eene voordragt van leerſtukken, welke tegen den geest des Christendoms inliepen." [Schoon — dit hadden wij er gaarne bijgevoegd gezien — de *form*, waarin deze leerſtukken voorgedragen werden, wederom gedoogd werd *veel* te hebben van het tijdelijke en plaatſelijke.] Paulus, geen ander woord er voor hebbende, zeide, dat de Schrift des O. V. *door God ingegeven* is; en de Godgeleerden hebben daarom ook, reeds van ouds aan, deze hulp van God, door welke Hij voor de onfeilbaarheid der H. Schrijvers in zaken van den Godsdienst gezorgd heeft, met den naam van *ingeving* benoemd; welk woord men onſchuldig kan gebruiken, indien men er geene te ver gedrevene denkbeelden mede zamenvoegt.

Er zijn velerlei, zich van zelve aanbiedende, gronden, om welke de Apostelen, in de leer, van Jezus niet konden, niet konden willen verſchillen. [Hier volgt eene ſtukswijze vergelijking van de leer der Apostelen met die van Jezus. En nu verwonderde het ons, dat wij geene aanwijzing vonden, in hoe verre de Apostelen de leer van Jezus Goddelijke natuur wijder ontwikkeld hebben, dan Jezus (zie Deel IX, bl. 69) bij zijne omwandeling op aarde had kunnen doen; namelijk in zoo verre, dat door hunne voordragt het denkbeeld van eene eigenlijke ondergeſchiktheid aan den Vader wegviel; in tegendeel wel opgaaf van plaatſen, die alle even zoo ſterk ons op het denkbeeld dezer ondergeſchiktheid brengen, als de uitſpraken van Jezus zelven doen. (De twee voorname plaatſen toch, Rom. IX: 5 en 1 Jo. V: 20, worden onderſcheiden opgevat, en kunnen dus in eene

zaak

zaak van geschil niet bijgebragt worden.) Merkwaardig, daarentegen, was ons, bl. 94, deze uitdrukking des Hoogl., bij gelegenheid der opgaaf van de leer der Apostelen omtrent den persoon des Heeren: „ Zoo was, Gods Zoon, reeds lang voordat Hij mensch werd, reeds van eeuwigheid, welligt vóór andere wezens, (*welligt* zeg ik — voegt de Hoogl. er bij — want hier vind ik eene diepte, waarin ik niet wagen durf zelfs mijn oog te slaan) het beeld des Onzienlijken: zoo was Hij reeds toen diegene, in welken het eindige den Oneindigen aanschouwen, door welken het eindige zich met den Oneindigen verbinden kon," enz. Ook ware hier de plaats geweest, om van 1 Cor. XV: 24—28 te handelen, en aan te wijzen, dat Paulus daar geene ondergeschiktheid van Jezus aan den Vader leert. Dit wordt echter vergoed door hetgene wij over deze uitspraak D. IV. bl. 206 lezen, alwaar de Hoogl, haren zin zeer eenvoudig en natuurlijk opvat en opgeeft, onder anderen in deze bewoordingen: dat „ de Zoon aan het eind der dingen, na aflegging van alle zoodanige heerschappij, als Hij tot nog toe gevoerd had, zich voegen zal in de rij der onderdanen van den Opperkoning, die Hem te voren alle dingen ter bestiering onderworpen had."]

Het hoofddoel van Jezus leer was de bevordering van waar geluk, door ware deugd; en de geschiedenis heeft ook geleerd, dat alle, die de leer van Jezus van harte geloofden en zochten op te volgen, daardoor, niet alleen in hun uiterlijk leven en gedrag, maar ook vooral in hun inwendig bestaan, in hunne gezindheden, beginsels en bedoelingen, eene zoodanige zedelijke verbetering ondervonden, als nooit eenige vroegere of latere wijsgeerige leer heeft kunnen te weeg brengen. Er is ook na de invoering van het Christendom in hetzelve veel verbastering ontstaan; echter heeft er in de eerste eeuwen des Christendoms bij de Christenen altijd veel meer ware deugd bestaan, dan er bij de Heidenen was. Verslapte deze deugdijver ook naderhand, dit kwam doordien de leer des Christendoms den belijderen minder

 be-

bekend was, of met vele onzuivere denkbeelden werd vervuld. Maar duidelijker inzigt in die leer heeft, niettegenstaande dit, met ware deugd, blijkens de geschiedenis, altijd in evenredigheid gestaan.

Dergelijks leert de geschiedenis ook ten aanzien van de bevordering des maatschappelijken geluks en dat der volken, door de leer des Christendoms. Het zij zoo, dat dit veelvuldig gemisbruikt is: heilzame artsenij kan, in de hand des onbekwamen geneesmeesters, ook ten vergif worden; en het Christendom heeft toch veel aanleiding tot zedeloosheid afgeschaft, vele weldadige inrigtingen te weeg gebragt, en deszelfs onderwijs is doorgedrongen tot alle klassen van menschen. Het heeft, hoezeer de middelen tot deszelfs uitbreiding dikwerf de verkeerde waren, den eersten grond gelegd tot de beschaving der ruwe volken, aan welke het verkondigd werd; en bijzonder komt deszelfs invloed op volksgeluk uit, na de tijden der Kerkhervorming. Dat deszelfs heilzame uitwerkingen nog niet algemeener zijn, komt door steeds voortdurende miskenning van en gedeeltelijken haat tegen hetzelve; ook doordien deszelfs leer slechts als wetenschap wordt behandeld. En ten aanzien der volken, tot welke zij nog niet is doorgedrongen, mag men de toekomende wereld en de tegenwoordige zeer wel zamenvoegen. Deze zaak echter voor ons een geheim blijvende, hebben wij, ten aanzien van de bewoners dezer aarde, slechts in het oog te houden, dat God, ten opzigte van de verdere uitbreiding des Christendoms, en dus ook van het nut, dat hetzelve verspreiden kan, denzelfden langzamen gang gaat, dien Hij doorgaans houdt, en in de zedelijke opvoeding des menschdoms door den Godsdienst steeds gehouden heeft; terwijl wij toch duidelijke beloften hebben, dat de kennis des Heeren ééns de aarde vervullen zal, de tijd van welke vervulling reeds, in onderscheidene wenken, als sterk naderende, schijnt te worden aangekondigd.

[Nu volgt eene opgaaf van de geschiedenis des Joodschen

schen staats, van den dood van Herodes, bijgenoemd den Grooten, tot aan deszelfs ondergang; maar welke opgaaf geen uittreksel gedoogt.]

Door dezen ondergang, echter, ontstonden wezenlijke voordeelen voor het Christendom. Alles werd er stipt door vervuld, wat onze Heer te dezen aanzien had voorspeld, en zoo werd de waarheid en Goddelijkheid zijner zending bevestigd. De Christenen verloren er eenen voornamen vijand door. De Christenen, bij gelegenheid van dien ondergang gevlugt, hebben waarschijnlijk niet weinig toegebragt tot verbreiding van het Evangelie. God handhaafde door hen de waardigheid van zijnen Zoon, en — een zeer belangrijk oogpunt, waaruit men die gebeurtenis beschouwen moet! — met den Tempeldienst moesten der Joden zinnelijke verwachtingen verdwijnen.

De gevolgen, uit het geheele werk afgeleid, zijn 1°. De Bijbel is een boek, hetwelk in de geschiedenis der ontwikkeling van den menschelijken geest van zeer groot belang is. 2°. De Bijbelsche geschiedenis heeft dit zeer duidelijk inwendig bewijs van waarheid, dat zij altijd overeenstemt met de onderscheidene trappen der natuurlijke ontwikkeling van den menschelijken geest. 3°. De Bijbel geeft ons berigt van de wijze der zedelijke opvoeding van het menschdom door den hemelschen Vader, en bevat derhalve inderdaad eene eigenlijke openbaring van God aan het menschdom. 4°. Volgens den Bijbel heeft God zich in de opvoeding van het menschdom altijd zeer wijs en goedertieren geschikt naar deszelfs onderscheidene vatbaarheid. 5°. Geene tegenkanting heeft immer het ontwerp van opvoeding des menschdoms, hetwelk God gemaakt had, kunnen vernietigen: alles, in tegendeel, wat er gebeurde, is aan de uitvoering daarvan dienstbaar geweest.

Het geheele werk wordt door een volledig Register gesloten, hetgene het XIde Deel uitmaakt.

Annales Academiæ Groninganæ 1817—1818. PETRO DRIESSEN, *Rectore Magnifico*, THEOD. VAN SWINDEREN, *Actuario*. Groningæ apud *J. Oomkens*. 1819. 4to. maj. f. *f* 6-:-:

Het deel der Jaarboeken van de Groninger Hoogeschool, dat wij hier aankondigen, bevat, behalve de gewone *Series Lectionum* van Groningen, Franeker en Deventer, en de oordeelvellingen der onderscheidene Faculteiten over de ingezondene prijsverhandelingen, met de opgave der nieuwe prijsvragen en de lijst der verdedigde inaugurele Dissertatiën, drie Oratiën van de Heeren Professoren DRIESSEN, DE WAL en AMERSFOORT, en vier Prijsverhandelingen van de Studenten DE GROOT, PAREAU, MUNTENDAM en COCK.

De Rectorale Oratie van den Hoogleeraar DRIESSEN bevat een betoog, dat, en op welk eene wijze, de uitbreiding van de beoefening der natuurkundige wetenschappen aan de Hoogeschool van Groningen moet aangewend worden ter bevordering van het algemeen welzijn der burgers.

Na eene zeer passende inleiding, waarin de bejaarde Redenaar met jeugdig vuur van den verloopenen tijd spreekt, en dankbaar de weldaden erkent, hem door de Goddelijke Voorzienigheid, gedurende zijne lange letterkundige loopbaan, bewezen, gaat hij tot de eigenlijke behandeling van zijn onderwerp over, dat ieder zeker even geschikt zal vinden voor den dag en voor de plaats, als voor den stand des Redenaars.

Hij begint zijn betoog met eene herinnering van den invloed der natuurkundige wetenschappen op onzen eerbied voor den Schepper, en de daarmede in verband staande of hieruit voortvloeijende gevoelens, en roemt nu de meerdere hulpmiddelen des tegenwoordigen tijds boven den vorigen, ter uitbreiding der natuurkundige

we-

wetenschappen, en de glansrijke uitzigten, die de toekomst hierin oplevert.

De Redenaar dringt er vervolgens op aan, om de nog onbekende krachten van de voorwerpen der Natuur, die het Vaderland oplevert, zoowel uit het Dierlijk als Plantaardig en Delfstoffelijk rijk, ja ook zelfs de lucht, die ons omringt, en de zee, die onze landen bespoelt, vlijtig te onderzoeken; en spreekt bij die gelegenheid van de steenen en versteeningen, die de, bij Groningen gelegene, Hondsrug in zulk eene menigte oplevert, de veengronden, die ons brandstof geven, de menigvuldige in het veld groeijende planten, die nog tot huishoudelijk en geneeskundig gebruik zouden kunnen worden gebezigd. Met hartelijk genoegen hebben wij hier den regt vaderlandschen wensch van den beroemden Spreker beaamd, dat er op iedere vaderlandsche Hoogeschool eene verzameling zoude zijn van alle inlandsche voortbrengselen, die in den kring dier Hoogeschool gevonden worden, opdat er zoo eindelijk, door aller zamenstemming en zamenwerking, eene Natuurlijke Geschiedenis des geheelen Vaderlands konde bewerkt, en tot nut der ingezetenen, der Fabrijken en Trafijken, van den Landbouw vooral, die hoofdbron van ons bestaan, gebezigd worden. En zoo vindt dan de Redenaar van zelven eenen gemakkelijken overgang, om over den invloed der natuurkundige wetenschappen op deze takken van onze volksvlijt te spreken, en zijnen wensch te uiten, dat er op alle Hoogescholen openbare lessen in de volkstaal gehouden wierden voor alle klassen en standen van burgers, om den weldadigen invloed dezer wetenschappen in de fabrijken en de werkplaatsen te verspreiden; gelijk reeds de lessen over de Landhuishoudkunde den Redenaar het heerlijkste verschiet opleveren voor de meerdere toepassing van de beginselen der Natuurlijke Historie, der Kruidkunde, der Schei- en Natuurkunde op den bloei van den Landbouw, en op het ontginnen van nog woest liggende velden.

Met grond wekt dan ook de Redenaar zijne Toehoorders, hen vooral, die in hooge betrekkingen de belangen des Vaderlands verzorgen of eenmaal verzorgen zullen, op, het niet beneden zich te rekenen, om de Akademifche lesfen der Hoogleeraren in deze vakken, ook na het verlaten der Hoogefcholen, ijverig bij te wonen, bijzonder hen daartoe op het voorbeeld van onzen Koning wijzende, die, gedurende zijn verblijf te Berlijn, altijd een der getrouwfte en oplettendfte toehoorders was bij de lesfen van den beroemden HERMBSTÄDT.

De Redevoering eindigt met eene vermelding van de lotgevallen der Hoogefchool, gedurende het afgeloopene jaar, en de bij zulke gelegenheden gewone aanfpraken, die wij intusfchen met zeer veel genoegen gelezen hebben, (bijzonder ook het verhaal van het heugelijk verblijf van Z. M. te Groningen) en welke, met de geheele Redevoering, eene nieuwe parel hechten aan de onverwelkelijke kroon van den beroemden Redenaar. Wij zouden het, om verfchillende redenen, zeer wenfchelijk oordeelen, dat dit belangrijk ftuk in het Nederduitsch vertaald wierde.

De Verhandelingen van de Heeren DE GROOT en PAREAU hebben beide tot onderwerp eene gefchiedenis van de verhuizingen der Hebreërs buiten hun vaderland, tot de tijden, welke de verwoesting van Jeruzalem door de Romeinen het naast voorafgaan, met eene opgave van de oorzaken, welke dezelve hebben te weeg gebragt, en eene befchrijving van de landen en plaatfen, waar deze verhuizingen gefchied zijn.

De Verhandeling van den Heer MUNTENDAM bevat eene verklaring van de Rede, door den Zaligmaker gehouden met de Joden, zoo als ons deze door Joannes is te boek gefteld, H. V: 17—47.

Die, eindelijk, van den Heer COCK handelt over het doel der ftraffen, zoo uit den aard der zaak, als volgens de leer der Romeinfche Regtsgeleerden.

De Heeren DE GROOT en MUNTENDAM zijn

Kwee-

Kweekelingen der Groninger, de Heeren PAREAU en COCK der Utrechtfche Hoogefchool; allen ftrekken deze Verhandelingen tot groote eer.

De Redevoering van den Hoogleeraar DE WAL, bij eene gelijke gelegenheid, als die van den Hoogleeraar DRIESSEN, te Franeker uitgefproken, handelt over de beroemde Regtsgeleerden van Vriesland, en levert eene belangrijke bijdrage tot de letterkundige gefchiedenis van ons Vaderland, en, als zoodanig, ter handhaving van onzen roem in dit vak. Daar wij intusfchen vernomen hebben, dat deze Redevoering, voorzien met een aantal aanteekeningen van den geleerden Schrijver, afzonderlijk zal worden uitgegeven, zoo hopen wij op dit belangrijk ftuk bij eene nadere gelegenheid nog eens terug te komen, en fpoeden ons dus tot het laatfte, in dezen bundel voorkomende, ftuk, de Redevoering van den Hoogleeraar AMERSFOORT.

Deze heeft ten onderwerpe de *populariteit* van den Christelijken Godsdienst, en is uitgefproken bij gelegenheid van het aanvaarden der Godgeleerde profesfie aan het Athenæum te Franeker. De Redenaar opent dezelve met eene vermelding van de verandering van zijn ftudievak, (hij doceerde te Harderwijk de Oosterfche letteren) en den wensch, dat die letteren in ons Vaderland mogen blijven bloeijen. Hij doet daarop hulde aan de nagedachtenis van zijnen onlangs overleden' Broeder, die ook te Franeker een gedeelte zijner letteroefeningen had volbragt. Daarop verklaart de Redenaar eerst, wat hij door *populariteit* in den Godsdienst verftaat; te weten, dat dezelve duidelijk en eenvoudig zij, ten opzigte van de leer zelve, aangenaam aan het volk, door de gemakkelijkheid van het opvolgen van deszelfs voorfchriften, en heilzaam in de uitwerkfelen; en bewijst vervolgens, dat deze drie kenmerken in den Christelijken Godsdienst vereenigd gevonden worden. — Wij hebben ook deze Redevoering met genoegen gelezen, en twijfelen niet, of de aanwinst van

dezen verdienstelijken Hoogleeraar zal het gemis van zijnen beroemden voorganger bij het Athenæum te Franeker op de gunstigste wijze vergoeden.

Bijbelsche Dogmatiek des Ouden en des Nieuwen Testaments, of Kritische Voorstelling der Godsdienstleer van het Hebraïsmus, het Jodendom en het oorspronkelijk Christendom. Door W. M. L. DE WETTE, *gewezen Hoogleeraar der Godgeleerdheid te Berlijn. Met ophelderende en wederleggende Aanmerkingen uit het Hoogduitsch vertaald door* C. VAN EPEN, *Leeraar der Hervormden te Veendam. Isten Deels 1ste Stuk. Te Groningen, bij* W. Wouters. 1820. *In gr. 8vo. XI, XXIV en 272 Bl. f* 2-4-:

Het kan, in den eersten opslag, aan sommigen vreemd voorkomen, dat een Leeraar der Hervormden in ons land eene Bijbelsche Dogmatiek, in Duitschland uitgegeven en geheel in den aldaar heerschenden nieuwerwetschen geest opgesteld, heeft begonnen te vertalen. Worden er dan niet reeds maar al te veel schriften van allerhande soort uit het schrijfzieke Duitschland in onze moedertaal overgebragt? Waarom en tot wat nut biedt men ons publiek een werk aan, waarin al het wezenlijke van onzen geopenbaarden Godsdienst wordt weggefilozofeerd, en er niets dan eene ijdele schaduw van wordt overgelaten; een werk van eenen DE WETTE, een' der ijverigste en stoutste *Neologen*, die den ganschen *Pentateuchus* tot een mythisch gedicht heeft willen verdraaijen, en door dit dolle denkbeeld aan meer dan éénen zijner Duitsche mede-Neologen zelve mishaagd heeft? En zoodanig een werk wordt door een Hervormd Leeraar vertaald en uitgegeven! Het is waar, deze heeft er niet alleen ophelderende, maar ook wederleggende aanmerkingen bijgevoegd; dan, is het toch niet gevaarlijk, het vergift aan velen in handen te geven, schoon men

men er eenig tegengift tevens bij gegeven heeft? Zal bij sommigen het eerste niet werken, en het andere ongebruikt blijven? — Hoe veel schijn dergelijke bedenkingen ook hebben mogen, wij voor ons, wel verre van des Vertalers onderneming te misprijzen of af te keuren, vinden dezelve lofwaardig, en, in vele opzigten, zeer nuttig. Trouwens, hoezeer de Neologische denkbeelden, die in het naburig Duitschland heerschen, bij ons, gelukkig, niet veel opgang maken, sommige derzelve, echter, afzonderlijk beschouwd, komen den een' en anderen nog al zoo onaannemelijk niet voor, en hebben zelfs iets aangenaams, iets bevalligs, iets zeer aanbevelenswaardigs, zoodat men al ligt gevaar loopt dezelve aan te nemen, daar men niet ziet, waarheen ze kunnen leiden, en hoe men, door dezelve als door dwaallichtjes geleid, van lieverlede op bedriegelijke bijpaden geraakt, en meer en meer zich van den waren weg verwijdert. Maar in deze Dogmatiek van DE WETTE vindt men al de Neologische denkbeelden in derzelver zamenhang, en tot een geheel in eene systematische orde bijeengebragt. Nu kan men ze alle, als ware het, in ééns overzien, en zich ten volle overtuigen, hoe verre dezelve doen afdwalen. Ja, voor den onbevooroordeelden, den kundigen, den verstandigen beminnaar van den geopenbaarden Godsdienst, onder ons, brengt dit werk zijne wederlegging met zich: het bevat geen vergift, waarvoor hij zich behoeft te wachten; of liever, hij ziet met eenen opslag van het oog, hoe gevaarlijk, hoe doodelijk dat vergift is, en hij heeft geen tegengift noodig. Daar, echter, ieder, in wiens hand dit werk komen kan, geenszins zoo volkomen in zich zelven beveiligd kan gerekend worden, heeft de Vertaler, die ook, uit hoofde van den post, dien hij bekleedt, zoodanig een werk niet wel zonder aanmerkingen in het Nederduitsch kon overbrengen, er zeer voorzigtig, overal waar het te pas kwam, wederleggingen bijgevoegd. — Dan, laat ons den Vertaler zelven hooren, om des te beter aan zijn oogmerk hulde te doen.

In

In zijn lezenswaardig voorberigt, na den geest van het werk onbewimpeld aan den dag gelegd te hebben, brengt hij deze vraag voor: *of het werk, over het geheel en in deszelfs geest aangemerkt, vertaling en aanprijzing verdiende?* En hij antwoordt volmondig: *Neen! maar wie,* zegt hij daarop, *zal beweren, dat de vertaling van zoodanig een werk, met wederleggende aanmerkingen, daarom nutteloos zou zijn? Immers dan ware de poging tot verdediging van den Christelijken Godsdienst tegen schriften, die denzelven bestrijden, over het algemeen nutteloos? En hoe kan dat beter en duidelijker geschieden, dan door de vertaling van zulke schriften, met bijgevoegde wederleggende aanmerkingen?* — Indien men alverder vraagt, gelijk ieder oplettend vriend der waarheid natuurlijk vragen zal, of er dan niets goeds en bruikbaars in dit werk gevonden worde, zoo antwoordt de Eerw. VAN EPEN: *Ja! Buiten de form, die zeer bruikbaar is voor eene Bijbelsche Dogmatiek, en tot het vervaardigen van eene betere kan opleiden, is het in meer dan één opzigt bruikbaar.* En dit bruikbare brengt hij tot deze drie hoofdpunten: 1. *om ons te doen zien, hoe verre de Neologische denkbeelden vervoeren kunnen;* 2. *omdat het werk, ondanks zijne Neologische strekking, ook veel goede bouwstof voor eene Bijbelsche Dogmatiek oplevert, en vele schriften opgeeft, die bij de bearbeiding derzelve in aanmerking komen;* 3. *omdat de vriend der waarheid, door de beschouwing van dit zoo kunstmatig, geleerd en methodiek geschreven, maar niettemin los en stout opgesteld werk, het ongeloof in zijne beperkte kracht en zwakheid zal aanschouwen, en zich levendig in zijn Christelijk geloof zal versterkt gevoelen.*

Na het voorberigt des Vertalers volgt de voorrede van den Schrijver, waarin hij den aard en de inrigting van zijn werk opgeeft, benevens een overzigt van den inhoud des geheels, waarvan wij thans een gedeelte vertaald ontvangen. Het werk zelf begint met eene uitvoerige voorbereiding, waarvan de eerste afdeeling is eene *anthropologische voorbereiding*, of beschouwing

van

van den aard en de behoeften des menfchen, voor zoo verre de Schrijver daarop zijne Bijbelfche Dogmatiek wilde bouwen, en waarin alles op de leest der nieuwerwetfche wijsbegeerte gefchoeid is. De tweede afdeeling wordt genoemd *Heuristifche voorbereiding*, welke zeer duistere en eenigzins barbaarfche benaming door den Vertaler aldus wordt opgehelderd: „*Heuristiek* is, over het algemeen, *uitvindingskunst*, op den Godsdienst toegepast; die kunst, om de leerftukken van denzelven op te zoeken in de formen, waarin hij zich vertoont." In deze afdeeling, dan, worden die leerftukken alle uit menfchelijke bronnen geput. Na deze voorbereiding wordt het werk in twee hoofddeelen verdeeld, waarvan het eerfte handelt over den Godsdienst des Ouden Verbonds, of het Hebraïsmus en het Jodendom; het tweede over den Godsdienst des Nieuwen Verbonds, of het Christendom. Het eerfte deel wordt, na eene historisch-kritifche inleiding over de gefchiedenis en de bronnen van het Hebraïsmus en het Jodendom, in twee grootere afdeelingen gefplitst; zijnde de Dogmatiek van het Hebraïsmus, en de Dogmatiek des Jodendoms. De Dogmatiek van het Hebraïsmus begint met Abraham, van wien, volgens DE WETTE, de Hebreërs niet flechts den oorfprong huns volks, maar ook van hunnen Godsdienst afleiden, en eindigt met de Asfyrifche en Babylonifche gevangenfchap. Dezelve wordt gebragt tot deze hoofdpunten: de leer aangaande God en de Engelen, de leer omtrent den Mensch, de Theocratie of Godsregering, en de hoop op eenen Mesfias. Het vertaalde gedeelte gaat niet verder. Dus blijft er nog over de Dogmatiek des Jodendoms, of van de Joden federt hunne ballingfchap tot op Christus, en de Dogmatiek van het Christendom; en deze beide ftukken wilde de Vertaler in één volgend deel bevatten, waarmede het werk compleet zal zijn. Het zou ons, echter, niet verwonderen, indien zijn Eerw. bij het bewerken ondervond, dat het beter ware, het overige in nog twee deelen uit

te

te geven, waarvan dan, natuurlijk, het laatfte het grootfte zou zijn. Althans wij verwachten, dat hij nog zeer veel zal hebben aan te merken, en hopen, dat hij, uit hoofde van het groot belang zijner onderneming, zich niet te veel bekorten zal.

Wat nu zijne aanmerkingen betreft, dezelve zijn van tweederlei aard, ophelderende en wederleggende. De eerfte zijn op vele plaatfen noodzakelijk, daar men federt eenigen tijd in Duitschland vele voor ons onverftaanbare woorden en uitdrukkingen gebruikt, meestal uit de nieuwerwetfche wijze van filozoferen genomen. De wederleggende aanmerkingen zijn de uitvoerigfte, zoo als zij ook moesten zijn. Dezelve ademen eenen onpartijdigen, oplettenden, voorzigtigen, verftandigen, onderzoekenden geest, en zijn meer of min uitvoerig, naar gelange van den aard der onderwerpen zelve. Zoo heeft ons, b. v., zeer behaagd de meerdere uitvoerigheid, waarmede de Vertaler het denkbeeld wederlegt, volgens hetwelk de verwachting van eenen Mesfias niet anders zou zijn dan het uitwerkfel van eene mengeling van melancholie èn volkstrots, van verbeelding en dweeperij, niet vroeger dan na de fcheuring des rijks ontftaan; een denkbeeld, dat den ouden Joodfchen en tevens den Christelijken Godsdienst van al deszelfs waardigheid op eenmaal berooft. — Dat hij zijne aanmerkingen terftond onder den tekst geplaatst heeft, keuren wij volkomen goed. Dit is voor den lezer de allezins gemakkelijkfte wijze.

Wij wenfchen den waardigen man den noodigen lust, tijd en krachten toe, om zijne gewigtige taak volledig af te werken, en mogen niet twijfelen, of hij zal, in het gunftig vertier van het reeds uitgegevene, alle aanmoediging daartoe vinden.

Re-

Redevoeringen en Verhandelingen. *Door* R. KOOPMANS. *II Deelen.* *Te Amsterdam*, *bij* de Wed. G. Warnars en Zoon. 1820. *In gr. 8vo.* *Te zamen* 628 *Bl.* *f* 5-15-:

Tot de uitgave van het laatste Deel van dezen arbeid des Hoogleeraars bij de Kweekschole der Doopsgezinden stelden wij uit van deze *Redevoeringen en Verhandelingen* vereerende melding te maken. Er was toch geene reden om onze aanprijzing te verhaasten wegens dezen bundel van stukken, bevorens bij hunne voordragt in *Felix Meritis* door velen met goedkeuring gehoord, en, voor het meerendeel althans, niet onbekend aan Lezers van ons Maandwerk, waarin, of in het *Magazijn van Wetenschap*, *Kunst en Smaak*, nagenoeg alle in der tijd volgaarne zijn opgenomen. Hierom ook mogen wij ons thans bekorten; een breedvoerig verslag wegens den inhoud overbodig achtende, en het daarvoor houdende, dat het publiek gevoelen in ons Vaderland alreede gunstige uitspraak heeft gedaan over deze pennevruchten van den Hooggel. KOOPMANS. Wij ten minste vonden dezelve bij de herhaalde proeve zeer smakelijk, en zagen haar gevalliglijk op een' en denzelfden disch ons voorgezet en bekwamelijk gerangschikt, met tusschenvoeging van een' en anderen keurigen schotel de tafel verrijkt, en bovendien het oude hier en daar met eene saus overgoten, blijkbaar van lateren dag en bewerking. Dit los en waarlijk gepast verband zal een bevoegd beoordeelaar voorzeker niet miskennen, die met ons de moeite neemt, alleen den hoofdzakelijken inhoud na te gaan.

In het *eerste* Deel ontmoeten wij verscheidenheid van stoffe, die tot het vak der *Wijsbegeerte* van den ouden of lateren dag te huis behoort; in het *tweede* werd geplaatst, wat tot den bepaalderen titel van *goeden smaak* gebragt kan worden.

Deel

Deel I opent met eene Redevoering over PYRRHO, den Stichter van het *Scepticismus*, of overdrevene *Twijfelarij*, en eindigt met ZENO en EPICURUS; waarbij, in afzonderlijke stukken, over *de Hartstogteloosheid* (ἀπαθεια) *der Stoïcijnen*, de *vergelijking van hunne Zedeleer met die van* EPICURUS, en, ten slotte, over *de Wet der Rede* gesproken wordt, naar aanleiding eener voorname plaats van CICERO, door LACTANTIUS voor ons bewaard. Tusschen deze Redevoeringen, tot de oude Wijsgeeren en hunne Scholen betrekkelijk, en wel terstond na de eerste, volgt een *drietal* Verhandelingen (II—IV) over *de Eenheid in het Geschapene, getoetst als bewijs voor de Eenheid der Oorzaak*, over *de Wet der Spaarzaamheid in de Natuur*, en over *de Eindoorzaken of Oogmerken in de stoffelijke Natuur*.

Bij de opgave dier stoffen blijkt den deskundigen, hoe bekwame aanleiding de Verhandelaar hier aantrof, om over de nieuwere Wijsbegeerte, met name over KANT, te spreken, en in dat tijdstip, waarin er was, die met den Koningsberger dweepte, tegen eene en andere van deszelfs bedenkelijke gevoelens mannelijk zich te verzetten, en aan te toonen, dat beide, het *Ontologisch* en *Kosmologisch* bewijs voor het bestaan van een wijs en alvermogend God, genoegzaam geldig te schatten zijn tot een *redelijk geloof*. Leeren wij elders (in dit Iste Deel) den Heer KOOPMANS van den kant der Geleerdheid, en bedrevenheid in de Schriften en Wijsbegeerte der Ouden, gunstig kennen; hier inzonderheid, waar hij, met bondigen ernst, klaarheid en scherpzinnigheid, den grond van allen Godsdienst staaft, onderscheidt hij zich met voordeel in het bijzonder hoofdvak zijner letteroefeningen en stand.

Het IIde Deel opent met eene van 's mans laatste Redevoeringen, bij de uitdeeling der Prijzen in de bovengedachte Maatschappij, in 1818 uitgesproken, over *het voorregt van den goeden Smaak, gemeenlijk het eigendom van de Leden eener beschaafde Maatschappij*.

Al-

Allezins gelukkig was, zoo wij achten, de keuze van dit onderwerp, zoo wegens de gelegenheid als plaats bij uitnemendheid geschikt om de aandacht te boeijen, inzonderheid daar het bij den Redenaar aan keur van stijl en welsprekende voordragt, of ook aan bevallige inkleeding der zaken, niet ontbrak. Van dezen aard trof ons de voorstelling van *het bewijs voor den algemeenen goeden smaak*, door den Redenaar, als ooggetuige, ontleend van den indruk der laatstgehoudene *Tentoonstelling*, verwekt bij eenen Landman van gezond natuurlijk verstand, doch welke nimmer schilderijen van eenige beteekenis gezien had. Wij achten onzen Lezers eene proeve van den geprezen schrijftrant te zijn verschuldigd, offchoon wij daardoor eenigzins uitvoeriger worden zullen, dan wij ons hadden voorgesteld.

„De zaal intredende met den Landman, (zegt KOOPMANS) scheen hij door den luister der menigvuldige tafereelen als verblind. Bij nadere bezigtiging verving bedaardere aandacht de hooggestemde verwondering, en het bleek mij weldra, dat de stukken, welke de toejuiching der kenners verwierven, ook bijzonder zijne opmerking trokken. Meest gaf hij zijne goedkeuring te kennen door te betuigen: „wat is alles klaar; „hoe duidelijk kan men zien, wat het is!" — Aan het gezigt der *Vriesche Kraamkamer* kon hij zich naauwelijks verzadigen. Hij was met zulke Vriesche tooneelen bekend. Bij *Dido en Eneas* hield hij zich niet lang op. Daar scheen het wel, of het onbekende onbemind maakte. Intusschen gevielen hem de meeste *Portretten* uitstekend, offchoon hem de afgebeelden geheel vreemd waren. Paarden, koeijen, schapen en landschappen bezorgden hem doorgaans het grootste genoegen, en daar wist hij duidelijk de overeenkomst en het verschil met de Natuur aan te wijzen. In de tafereelen van *de vier Getijden* merkte hij weldra op het heldere en vrolijke der Lente, het zwoele en drukkende des Zomers, het frissche van den Herfst, en

bovenal de werking van de fneeuw, bij het zonnelicht in den Winter. In de *Schaapskooi* wekten de voorwerpen, tot alle kleinigheden toe, zijne verwondering. Ongemeen beviel hem ook het klare en duidelijke der keurige *Binnenvertrekjes*. In de *Fruitftukken* fchenen hem vooral de druiven belust te maken. Menig zeetogtje gedaan hebbende, kwam hem de ondervinding te ftade, bij de algemeene beoordeeling der *Zeeftukken*. De indruk was natuurlijk evenredig aan de kalmte, de woeligheid en den ftorm, welke afgebeeld waren. Reeds vroeg viel zijn oog op het meesterftuk, hetwelk den vaderlandfchen kunstroem en heldenmoed zal vereeuwigen. Met ftille opgetogenheid had hij het op eenigen afftand aangeftaard, en vooral het paard van den Kroonprins bewonderd. Eindelijk verkreeg hij, door het wijken der aanfchouwers, gelegenheid, meer onmiddellijk het ftuk te naderen, en fcheen, op het onverwacht gezigt der bajonet van den Flankeur, als onwillekeurig terug te deinzen. — Zoodanig waren de indrukken bij dezen Landman, wiens oordeel overeenftemde met het gevoel van de meeste befchouwers, die, over het algemeen, den fmaak, waarover wij fpreken, toonden te bezitten."

Op deze, welligt van alle het keurigst bewerkte, Redevoering in dit Deel volgt een tweetal Verhandelingen, over *het Spraakvermogen*, en over *de waardij des Menfchelijken Levens*.

Eindelijk betoont de Schrijver zijne hoogachting voor een *drietal* waardige Mannen en vaderlandfche Dichters der naastvorige Eeuw: DIRK RAFELSZ CAMPHUYZEN, CONSTANTIJN HUYGENS, en den beroemden *Vries* GIJSBERT JAKOBS. Den eerstgemelden leert hij ons, als Mensch en Dichter, in een tweetal (*), de beide laatfte ieder in éêne Redevoering kennen en bewonderen.

Elk

(*) Deze twee Redevoeringen zijn evenwel bij de uitgave tot één geheel gebragt.

Elk dezer ſtukken draagt bewijs van den lust, waarmede zij in den beginne door KOOPMANS bearbeid, en daarna, tot den dag der uitgave toe, behartigd en verrijkt zijn geworden met bijvoegſelen en zeer aangelegene aanteekeningen. Deze wijzen doorgaans over tot geſchriften van kundige Mannen, in de jongstverloopene jaren in het licht verſchenen. Bijzonder omtrent den GIJSBERT, moeijelijker om te verſtaan, naar gelange de oorſpronkelijke Vrieſche landſpraak in onbruik komt, zal men met genoegen ontwaren, hoe zeer de Schrijver zich liet gelegen zijn aan deszelfs opheldering. Wij mogen ons tot geenen toets inlaten van de doorgaans gewigtige aanmerkingen, zoo van KOOPMANS, als van andere beminnaars der oude tale, hem vriendſchappelijk medegedeeld (*). Liever toeven wij het

(*) Over de bekende plaats van GIJSBERT JAPIKS:

Lit ik de hynst fenn' ſtal reyz' liede,
Az yen folle wol beſchiede.

waarmede men jaren lang geen' raad wist, vinden wij hier groot licht verſpreid. Vruchteloos verpijnde zich de geleerde WASSENBERGH in zijne *Taalkundige Bijdragen*, om goeden zin aan de woorden te hechten. Gelukkiger ſlaagde KOOPMANS door den inval, dat, in het eerſte vers, van *het ruintje van ſtal halen*, of *mesſetrekken*, oudtijds zoo gewoon onder het landvolk en in kroegen, geſproken werd. Echter bleef er duisterheid, hoe men den volgenden regel te verſtaan hadde. De Heeren EPKEMA en HALBERTSMA, welker gedachten KOOPMANS mededeelt, ſlaan onderſcheidene wegen in; maar de gronden voor hunne verklaringen vinden wij hier niet ontwikkeld. Vermetel ware het dus, te beſlisſen, wie des Dichters meening best getroffen hebbe. Wij hellen over naar den kant van HALBERTSMA, omdat zijne uitbreiding en toelichting ons toeſchijnt meer te vallen in het Vriesch *naïve*, dan de zin, door EPKEMA aangeduid. Echter het komt hier vooral op de woorden aan, die letterlijk dus luiden: „Als één veel (of velen) wil *beſcheiden*." De zwarigheid ontſtaat blijkbaar uit de beteekenis, die men

 te

het oogenblik, dat de nieuwe uitgave van den GIJSBERT, door EPKEMA sedert jaren bearbeid, en nu bij inteekening (*) aangekondigd, ons daartoe ruimere stof zal bieden. Intusschen verblijden wij ons in het uitzigt, dat ons vaderlandsch en letterminnend Publiek, door eenen Man, berekend voor die taak, staat ingeleid te worden tot betere kennis en verstand van dien Nationalen Puikdichter, thans werkelijk voor ons, en zelfs voor den Boerenstand in Vriesland, onbruikbaar, en zonder gezette beoefening voor elken Stedeling duister. Ook durven wij ons vleijen, dat het bij onze Landgenooten niet ontbreken zal aan de verlangde aanmoediging tot den druk. Althans dóor de *Taalkundige Bijdragen tot den Vrieschen Tongval*, van den Hoogleeraar WASSENBERGH, is de aangelegenheid van de verouderde landspraak, door GIJSBERT gebezigd,

te hechten hebbe aan *beschiede* of *bescheiden*, hetwelk men hier aantreft in eenen zin, zoowel in Vriesland als elders verouderd en ongewoon geworden. *Velen bescheiden* kan nu te kennen geven *velen uitdagen*, *noodigen om tegen hem te snijden*, *te vechten*. Liever, evenwel, zouden wij denken aan eenen *baaivanger* of *twistzoeker*, die *veel wil bepalen*, *bezetten*, naar eigenen dunk *beslissen*; en zoo, dunkt ons, heeft het HALBERTSMA ook opgevat, die GIJSBERT's uitdrukking vergelijkt bij het nog gewone zeggen van „ veel te willen *beschaaljen*, *beheeren*, of de wet stellen." Dan, waarom zijn Eerw. niet eenige gronden voor zijne verklaring aan KOOPMANS opgaf, is ons onbekend. Wij wijzen deskundigen over tot HUYDECOPER's *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, bl. 4—8, waar deze Letterkundige, alreede door WASSENBERGH aangehaald, breedsprakig is over het woord *bescheiden*. Of wil men het korter, dan verdient KILIAAN nageslagen te worden. Daar leest men *bescheeden*, *bescheiden*. *Definire*, *præfinire*, *determinare*, *constituere*, *præstituere*, *decernere*.

(*) De onderneming geschiedt door J. PROOST, Boekhandelaar te *Leeuwarden*, bij wien een berigt van inteekening wordt uitgegeven.

zigd, volkomen uitgemaakt bij Letterkundigen. En wat het schoone en naïve betreft van eenige van deszelfs losse stukjes, eene vrije *Navolging*, onder den titel van *Grootmoeders Klagt*, in het IVde Deel van BILDERDIJK's *Mengelingen*, alsmede de naauwkeurige *Vertalingen* van verscheidene zijner verzen in de voor ons liggende Redevoering van KOOPMANS, kenteekenen voorloopig genoegzaam de bekwaamheid en ongemeene verdiensten des Mans, blijkens zijne *Psalmen* niet minder bevoegd de lier te spannen tot den hoog verheven', deftigen zang. Maar vergeten wij ons zelve niet bij dit onderwerp. De tijd gebiedt ons, de pen neder te leggen, en van den Heer KOOPMANS affcheid te nemen, met dit enkel woord wegens het matigen van onzen lof: *Goede wijn behoeft geenen krans.*

Geschiedkundige Gedenkstukken en Aanmerkingen over het Bestuur van Holland, door LODEWIJK BONAPARTE, *gewezen Koning van Holland. Uit het Engelsch vertaald. In III Deelen. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1820. *In gr.* 8vo. *Te zamen VII*, 1030 *Bl. f* 9-:-:

Wij haasten ons met de aankondiging van een boek van zeer veel gewigt voor ons land, ja, wij zouden bijkans zeggen, voor elken *Hollander*. Hetzelve bevat de Gedenkschriften (*documens*), niet *Gedenkstukken* (*monumens*) der Regering van den goeden en welmeenenden LODEWIJK, die zoo gaarne de tranen, welke zijn ontmenschte Broeder deed vloeijen, alle zou hebben gedroogd; die zulke edele voornemens en gevoelens koesterde, terwijl het slechts aan de omstandigheden en aan zijn vermogen haperde, dat dezelve niet werden tot stand gebragt. Deze Gedenkschriften zijn gesteld door den hoofdpersoon zelven: er is zulk een overtuigende toon van echtheid, van waarheid in dit boek,

(ten minste in het oorspronkelijke *Fransch*) dat het bij ons nimmer in bedenking gekomen is, of LODEWIJK BONAPARTE wel de Schrijver ware. Men gevoelt, dat deze ons eene menigte bijzonderheden der vier noodlottige jaren van zijne Regering, waartoe hij den sleutel had, alléén kon ophelderen; alléén de verborgenheid der ongeregtigheid kon ontvouwen van die *Napoleontische* staatkunde, welke zelfs wij, die er de slagtoffers van waren, in hare geheele, helsche verfoeijelijkheid zóó niet gekend hebben als wij haar hier met afschrik aanschouwen. Daarbij heeft natuurlijk de veelal miskende Vorst eene *Apologie* van zijn bestuur willen schrijven, hetwelk hem niemand ten kwade zal duiden. Hij heeft dit, gelijk natuurlijk was, in de *Fransche* taal gedaan, waarin wij zulks ook gelezen hebben, zijnde te *Parijs* uitgekomen, en naderhand te *Brussel* nagedrukt. Het moet dus eene boekverkoopers-kunstgreep van de *Engelsche* uitgevers zijn, en niemand zal het ligtelijk gelooven, dat hun werk naar het oorspronkelijk en *eenig* Handschrift is vertaald, en dus de *Fransche* uitgave te *Parijs* eene overzetting van hun *Engelsch* is. Dat de *Censuur* (welke thans niet die van BONAPARTE is) er veel in geknot heeft, zal men ook niet wel toestemmen, daar de Schrijver het zich tot wet gesteld heeft, geene bestaande Regering te beleedigen. Elk, die deze *Fransche* uitgave gelezen heeft, zal het met ons eens zijn, dat zij zóó, en niet anders, uit de pen van den Schrijver moet gevloeid zijn. De stroefheid eener vertaling van eene vertaling doet zich dan ook in deze *Hollandsche* uitgave dikwijls genoeg opmerken; hoewel wij iets moeten toegeven aan den ongemeenen en prijsselijken spoed, waarmede de overzetting, om het billijk ongeduld van het Publiek te gemoet te komen, vervaardigd is.

Doch, hoe dit zij, komen wij ter zake. Het werk is in zes stukken verdeeld: *komst tot den Troon en het jaar* 1806 in het eerste, de jaren 1807 en 1808 in het tweede, 1809 en 1810 in het derde Deel. Het begint, na eene

eene korte inleiding, met eene fchets van den ftaat onzes Werelddeels, en bijzonderlijk van *Holland*, in 1806. Dezelve valt, wat het laatfte betreft, wat ongunftig uit, natuurlijk om het goede, door LODEWIJK als Koning gefticht, te *releveren*. Er is wel iets waars in het verwijt, door den Schrijver aan onze Voorvaderen gedaan, dat zij, na de *Unie van Utrecht*, verzuimd hebben, de uit- en inwendige veiligheid van den Staat door een vast Beftuur te verzekeren, (waaronder men dan een *monarchaal* verftaat.) Maar men valt tegenwoordig al ligt in den misftap, van de *oude* tijden naar de *onze* te beoordeelen. Onze *Conftitutionele* Eeuw beftond vóór 1775 nog niet. Toen regelde men alles naar de *ondervinding*, en was blijde, altijd zoo veel mogelijk het oude te kunnen behouden; — thans wordt alles naar *theoriën* geregeld, zonder juist veel naar het oude te vragen, dan *in naam*. In *Engeland*, *Zwitferland*, *Venetië*, enz. was de Regeringsvorm even weinig op befpiegeling gegrond als in *Nederland*, en men befchaafde flechts altijd het gebrekkige, zoo veel de omftandigheden vereischten. LODEWIJK zegt, dat WILLEM III *Holland* tot een' *monarchalen* Staat zou hebben kunnen brengen, en wij gelooven dit ook; maar het zou hem niets gebaat hebben: na zijnen kinderloozen dood hadden de Staten even gereedelijk de Republiek herfteld, als zij nu, na den dood des *Erfftadhouders*, die waardigheid ftilzwijgend vernietigden. Dat WILLEM IV een ontwerp zou gehad hebben, om de fouvereine Magt in handen te krijgen, hetwelk mislukt zou zijn, is ons nooit gebleken, maar wel het tegendeel. LODEWIJK keurt het *Patriottisme* van 1786 en 1787 zeer af, en beweert, dat de *Hollanders* toen veel liever, in den woeligen ftaat van *Europa*, een eenhoofdig Beftuur hadden moeten aanftellen. Hij erkent gereedelijk den afhankelijken ftaat, waartoe ons land, door den inval der *Franfchen*, in 1795 gebragt was; doch fchat zeer juist de voorzigtigheid der tusfchenbefturen op prijs, die de zeden, de gewoonten en den koophandel door

geene nieuwe en vreemde wetten voor het hoofd ſtieten. Maar hetgene hij later (en nog in 1805) van de partijdigheid der Hervormden jegens de Roomſchen zegt, en dat deze *vernederd*, *verſtooten* en *ongelukkig* waren, is hem wel ſlechts door eenen *Jezuit* op de mouw geſpeld: ſedert 1795 hadden de Hervormden geene meerdere voorregten, dan de bezoldiging hunner Leeraren uit 's lands kas. — Thans tot het jaar 1806 gekomen zijnde, waarin LODEWIJK den troon beklom, geeft hij eene korte ſchets van zijn leven, en van de daarmede in betrekking ſtaande veldtogten zijns Broeders in *Italië* en in *Egypte*. De goede LODEWIJK is niet boven familie-ijdelheid verheven: in weêrwil der beleedigingen, door NAPOLEON zoo rijkelijk ook aan hem toegevoegd, in weêrwil zijner juiste waardering van bloedige lauweren en adeltrots, die op vele plaatſen van dit boek doorſtraalt, ſtreelt hem de *oorlogsroem* van dien Broeder toch zeer, en doet hij zich niet minder te goede op de oudheid van zijn geſlacht, hetwelk hij (in het werk zelf en in eene bijlage) tot de *dertiende* Eeuw brengt. — Maar ſtappen wij dit over, en beſchouwen wij het voornaamſte gedeelte des werks.

Van den wereldkundigen *dwang*, ons door NAPOLEON aangedaan, om, op ſtraffe van inlijving, eenen Koning, en wel LODEWIJK, te kiezen, wordt in dit werk, tot onze groote verwondering, niets gerept. Zou dan LODEWIJK NAPOLEON waarlijk denken, dat de wereld hiervan onkundig was? Of zou zekere valſche ſchaamte hem beletten, ronduit te zeggen, dat de *Nederlanders* genoodzaakt waren hem tot Koning te kiezen? Zulk eene gulle, ronde bekentenis zou zijn waarlijk openhartig karakter veel meer vereerd hebben, dan het *lakonieke*: (Iſte D. bl. 107.) „Omſtreeks „de lente van 1806 kwam er te *Parijs* eene *deputatie* „uit *Holland* aan. . . . Na eene onderhandeling, welke „vier weken duurde, werd het Traktaat geſloten, „door hetwelk *Holland* tot een *Conſtitutioneel* Koning„rijk werd verklaard." Doch, zoo hij niet ſpreekt

van den dwang, der *Natie* aangedaan, des te onbewimpelder meldt hij, dat NAPOLEON, na alles buiten hem verrigt te hebben, *hem* koeltjes deed blijken, dat hij Koning van *Holland* was, daarheen vertrekken moest, en, op zijne weigering, zeide, *dat het een' onderdaan voegde, gehoorzaam te wezen*; terwijl TALLEYRAND er onbeschaamdelijk bijvoegde: *Het is alles afgedaan; maar zonder Prins* LODEWIJK (dat is, zonder diens naam) *zou ik er nimmer in hebben kunnen slagen.* Daar de huisselijke betrekkingen van dezen thans zoo ongelukkig waren, (hij was met HORTENSIA, Dochter van Keizerin JOSEPHINE, gehuwd, door aandrang des Keizers, doch met afkeer van beide zijden) zoo hoopte hij in *Holland* in de liefde eens Volks vergoeding voor het gemis van huisselijk geluk te vinden.

Wij ontvangen nu eene geheele reeks van aanspraken, antwoorden, bekendmakingen enz., die *hier* nog wel eenige waarde meer hebben dan in *Frankrijk*, daar de *Hollander* zijnen aard nooit zoo geheel kan verloochenen, om vierkant tegen zijn hart te spreken, maar die in den tegenwoordigen tijd toch voor negentien twintigste meer het werk van fleur en *etiquette*, dan van gevoel zijn. Als *officiële* stukken, en bouwstoffen voor de Geschiedenis, hebben zij echter altijd nog eenig belang. Veel gewigtiger is het, de stappen na te gaan, die NAPOLEON, reeds terstond na de oprigting des nieuwen Koningrijks, tegen deszelfs eer en waardigheid, ja tegen deszelfs bestaan, deed. Reeds terstond drong hij op *Conscriptie* en bankeroet aan, onder den naam van *belasting op de renten*. De Generaal DUPONT CHAUMONT meldde hem in den veldtogt tegen *Pruissen*, (waarin de Koning ook op allerlei wijze door zijn' Broeder vernederd werd) dat de zaken van *Holland* nog niet waren afgedaan, en *de invoering van het Koningschap nog geene uitgemaakte zaak was.* Men wilde *Holland* tot onderhoud eener zeemagt boven deszelfs krachten noodzaken, om 's lands geldmiddelen uit te putten, het bankeroet te verhaasten, en daardoor ook het oogenblik der inlijving, onder een goed voorwendsel, te kunnen bespoedigen, (IIde D. bl. 4.) Geweldig waren de plagerijen ter stremming van den koophandel, die NAPOLEON met alle geweld wilde doorzetten, terwijl LODEWIJK die met zijne geringe magt tegenhield. In bijzonderheden daaromtrent kunnen wij niet treden; alle drie de Deelen zijn er vol van.

Uit *Bergen op Zoom*, *Breda* en 's *Bosch* werden de burgers, onder voorwendſel van ſluikhandel, op last uit *Frankrijk*, opgeligt. LODEWIJK had de onvoorzigtigheid gehad, in het begin zijner Regering, eene ſoort van vrijwillige belasting, die men aan de *Franſche Conſuls* voor oogluiking betaalde, af te ſchaffen, en deze daardoor in kwaadaardige ſpions veranderd, die alles aan NAPOLEON overbriefden, en zijnen, buitendien reeds grimmigen, haat tegen *Holland* nog meer aanſtookten. Zoo waar is het gezegde van den *Oosterſchen* Wijze: *Wees niet al te regtvaardig!*

In de jaren 1807 en 1808 treffen wij, behalve de reeds gemelde aanſpraken enz., nu eene uitvoerige ſchets van den ſtaat der geldmiddelen aan, en der middelen, om het te kort te beſtrijden. De verlegging van den zetel des bewinds naar *Amſterdam* zoekt LODEWIJK daarmede te regtvaardigen, dat de Regering in geene ſtad zonder haven en koophandel haar verblijf behoorde te hebben, maar veeleer in de grootſte koopſtad. De ondervinding heeft bewezen, dat het ons land best ging, toen de Staten zich in dat vlek, en niet in de groote koopſtad, ophielden. De kooplieden behoeven waarlijk zulk een naauw toezigt en zulk eene opgedrongene beſcherming van de Regering niet! Hunne groote ſpreuk is: *Laissez faire*. En wat deed de Koning dan een vierendeeljaars te *Utrecht?* Wat behoefde hij aldaar, *onder voorwendſel van den dienst der Artillerij*, zoo vele huizen aan te koopen, die even te betrekken, en dan weder te verlaten? — Voorts heeft LODEWIJK de zonderlinge manier, van de groote gebeurtenisſen, die gedurende zijne Regering voorvielen, al hebben zij op dezelve, of op *Holland* in het gemeen, niet de minſte betrekking, even als onze kleine kronijk achter de Almanakken, ter neêr te zetten, hetwelk zijn boek een bont en vreemdſoortig aanzien geeft. Meer pas geeft het, dat hij, op zijne reisjes door *Holland* en de andere gewesten, de plaatſen, vooral de kleine en min bekende, kortelijk beſchrijft, hetwelk dan aan die togtjes zoo iets van kleine reisbeſchrijvingen bijzet. Onder de meer gewigtige ſtaatkundige berigten vinden wij, dat LODEWIJK, door zijnen Broeder uitgenoodigd om de Kroon van *Spanje* te aanvaarden, zulks met verontwaardiging van zich wees. — Hij ſchetst ook verſcheidene perſonen, die onder hem dienden.

den. Zoo wordt b. v. de Heer APPELIUS EEN GOED WERKMAN genoemd!!!

Met het jaar 1809 wint de Geschiedenis in belang. De vreesselijke overstrooming der rivieren, en de hulp, daaraan door den Koning toegebragt, worden naauwkeurig, en met kennis van zaken en plaatsen, beschreven. LODEWIJK spreekt hier (gelijk bij het verhaal der ramp van *Leyden* in 1807) althans niet te veel van zich zelven: het is te hopen, dat de Geschiedenis deze zelfopoffering des edelen mans, schoon zijn geslacht gevallen is, niet zal vergeten. Hij besefte ook zeer wel de bron van 's lands onheilen, de telkens opgehoogde dijken, die de rivier, als ware het, tot geweldige doorbraken dwingen, terwijl een zachte overloop *Nederland* vruchtbaar zou maken gelijk *Egypte*. (IIde D. bl. 46 en 47.) Doch dit plan (de verlaging der dijken) bleef, gelijk zoo menig ander, onuitgevoerd door de rampen der tijden en het geweld des Dwingelands. Zoodra NAPOLEON zich in verlegenheid bevond, gelijk in 1808 en 1809 het geval was in den Oorlog tegen *Spanje* en *Oostenrijk*, toonde hij zich rekkelijker jegens *Holland*. Het gaf eenige hoop van verzoening, dat hij het Groothertogdom *Berg* aan 's Konings oudsten Zoon ten geschenke gaf, dien hij echter tegelijk tot zich nam. Maar naauwelijks was NAPOLEON aan de overwinnende hand, of zijn wrok barstte weder uit; waarbij dan nog de ongelukkige *Engelsche* onderneming op *Zeeland* kwam, die alles bedierf. Hiervan vernemen wij nu vele bijzonderheden, doch inzonderheid van 's Konings kort daarop gevolgde reis naar *Parijs*, waarin hij niet dan op raad en aandrang zijner staatsdienaars bewilligde: tegenstand zou hem liever geweest zijn. In het boek zelf moet men de schandelijke wijze lezen, hoe hij daar ontvangen, en, door het snoodst geweld en de hevigste bedreigingen, tot het teekenen van het heilloos verdrag, op 16 Maart 1810 gesloten, is gedwongen geworden. De brieven van NAPOLEON zelven, aan zijnen Broeder geschreven, werpen een vreesselijk licht op dat karakter, hetwelk men, na de regtmatige verfoeijing in 1813 en 1815, naderhand, door eene zonderlinge begoocheling, veelal in een gunstiger licht heeft begonnen aan te zien. Maar dat zij, die deze zwarte ziel, welke niet in de achttiende Eeuw, maar in de dagen der *Hunnen* en *Wandalen* te huis hoorde, nog, om zijne bekwaamheid in het menschenmoorden,

den, hoogachten, de brieven vol zinneloozen hoogmoed en kwaadaardigheid lezen, door hem aan zijn' Broeder geschreven, — eenen door hem aangestelden Koning, maar erger dan bediende behandeld, — en dan nog hulde aan zijn *vast* en *groot* karakter toebrengen! Zelfs de bescheidene Vertaler, die zich anders zelden eene aanmerking veroorloft, verliest hier zijn geduld. (IIIde D. bl. 183. zie ook bl. 227 en 236.) De kwellingen der *Fransche* soldaten en tolbedienden worden door LODEWIJK geheel niet bewimpeld; hij verbood hun te gehoorzamen, en toen hij zich eindelijk tot den afstand genoodzaakt zag, ontsnapte hij heimelijk, om niet in hunne handen te vallen. En nogtans blijft deze zelfde man zoo getrouw aan hetgene hij nu eenmaal zijn Vaderland noemde, (met even veel regt, als *Frankrijk* in 1813 het Vaderland eens *Nederlanders* was; want *Corsica* was onregtvaardig door LODEWIJK XV op de brave vrijheidsvrienden veroverd) dat hij zich naar geen land wil begeven, in vijandschap met Keizer NAPOLEON, maar ook de met hem bevriende, althans van hem afhankelijke landen moet schuwen. Het onzijdige *Oostenrijk* lacht hem toe; hij begeeft zich met der woon, eerst naar *Töplitz*, dan naar *Grätz*; doch naauwelijks heeft *Oostenrijk* in 1813 den Oorlog aan *Frankrijk* verklaard, of hij verhuist ook weder van daar naar *Zwitserland*. LODEWIJK heeft, door het gansche werk heen, en zelfs in den *Russischen* veldtogt, de onnoozelheid van heiliglijk aan de *Fransche* Bulletins te gelooven, en woord voor woord derzelver logentaal na te klappen, zoo als: dat er een wapenstilstand in *Rusland* zou gesloten en door de *Russen* geschonden zijn, enz. (IIIde D. bl. 279.) Ondertusschen had hij, terstond na de nederlaag der *Franschen* in *Rusland*, aan NAPOLEON, wanneer deze het Koningrijk *Holland* herstellen wilde, zijnen dienst aangeboden. Deze, thans in het ongeluk, verwierp dit aanbod, doch op een' heuschen toon. Toen te *Dresden* onderhandelingen werden aangeknoopt, trachtte LODEWIJK (wien het gewis een weinig aan menschenkennis ontbrak) daarin ook voor zijn geliefd *Holland* op te komen, en wilde zelf, na den slag bij *Leipzig*, naar *Amsterdam*, doch werd in *Frankrijk* tegengehouden, daar NAPOLEON *liever zag*, *dat* Holland *weder onder den Prins van* ORANJE *kwam*, *dan onder zijn' Broeder*. Eene andere poging, bij de *Amsterdamsche* Stadsregering in November

1813

1813 gedaan, (die LODEWIJK verkeerdelijk met het *Algemeen Bestuur der Vereenigde Nederlanden* verwart) om zich tot het Bewind aan te bevelen, liep even vruchteloos af. Hoe kon het ook in hem opkomen, te vooronderstellen, dat *Holland* in de toenmalige omstandigheden *onzijdig* kon blijven! Na de Omwenteling in *Holland* begaf hij zich naar *Frankrijk*, waar men weet, dat hij aan de *Utrechtsche* Heeren, als gijzelaars opgeligt, nog gewigtige diensten betoond heeft. Door de Bondgenooten weder tot landverhuizing gedwongen, heeft hij zijn verblijf te *Rome* gevestigd.

Zie hier enkele, veelal onbekende, bijzonderheden uit een boek, hetwelk vol daarvan is. Doch wij ontveinzen niet, dat het, door weglating der oneindig vele aanspraken en dergelijke hoftaal, alsmede door het affnijden van de dorre kronijk, bijkans ter helfte had kunnen besnoeid worden. *Dàn* zou het een der kostbaarste en tevens, wat den stijl betreft, aangenaamste werken voor onze jongste Vaderlandsche Geschiedenis zijn.

Den Vertaler hebben wij nog slechts een enkel woord te zeggen, daar wij boven reeds eene reden tot verontschuldiging voor vele zijner misslagen gevonden hebben. Maar eigene namen had hij toch wat beter behooren te kennen, en niet *Soleure*, *Corogne* (voor *Solothurn*, de *Corunha*), COEHORN voor KOEHOORN, SCHULTEN voor SCHULTENS, en SCALINGER voor SCALIGER behooren te schrijven.

Ter proeve van de bewerking, den stijl, en de vertaling, nog slechts het volgende uit het eerste Deel, hetwelk, als ware het, een kort begrip des geheelen werks is, maar waarbij het den Lezer in het oog zal vallen, dat de zinsnede, beginnende met: *Een vreemdeling en een koning*, enz. geen slot heeft: wij denken, dat dezelve met de volgende zamenhangt, en dus zal moeten wezen: *had hij weldra ook te worstelen*, enz. De *Engelsche* woordvoeging zal den Vertaler gefopt hebben.

„ Een man van eene aangeborene matigheid, en zonder te „ ver gedrevene eêrzucht, doch niet van een gezond ver- „ stand en een vast karakter ontbloot, vond zich vereerd en „ ten hoogste gestreeld, wanneer hij zijnen broeder en zijne „ familie als de voorwerpen der keuze van zijne medebur-

„ gers

„ gers mogt beschouwen. Op het sterkste aan zijn vaderland
„ gehecht, geen grooter geluk kennende dan den onafhanke-
„ lijken en werkzamen stand van een eenvoudig burger, werd
„ hij op eens, en in weêrwil van zich zelven, aan den voet
„ des keizerlijken troons, en vervolgens op den koninklijken
„ troon van Holland, geplaatst. Onvoorziens in een vreemd
„ land overgebragt, geheel alleen, zonder steun, zonder eenig
„ ander voorbereidsel, en zonder eenigen anderen wegwijzer
„ dan zijn eigen hart, had hij terstond de grootste moeijelijk-
„ heden te bestrijden, het natuurlijk gevolg in zoodanige hag-
„ chelijke omstandigheden. Een vreemdeling en een koning bij
„ een volk, met vernuft en verstand begaafd, dat billijk en
„ regtvaardig was, doch tevens gemeenebestgezinde gevoe-
„ lens koesterde, alles beoordeelde, en moeijelijk te voldoen
„ was, dat de openbare vijand van elken breidel en voorna-
„ melijk van eenen vreemden breidel was. Weldra had hij
„ ook te worstelen met de openlijke daden en geheime kun-
„ stenarijen van een Gouvernement, dat hem had behooren
„ te ondersteunen, en aan welks invloed hij zijne kroon te
„ danken had. Binnen zijn rijk en buiten af, overal waar hij
„ zijne oogen wendde, vond hij hindernissen en valstrikken,
„ en nergens eenen steun, nergens hulp, nergens hoop; want
„ zijne pligten regelden altijd zijn gedrag, en zijne grondbe-
„ ginselen waren de inspraak van zijn hart. Hij zoude de-
„ zelve niet hebben kunnen veranderen, al had hij zulks ge-
„ wild, en van dien oogenblik af aan was er voor hem noch
„ hulp, noch ondersteuning, noch hoop bij de vijanden van
„ Frankrijk te wachten. Wanneer men nu nog in het oog
„ houdt, *dat* bij al deze omstandigheden nog plaats had, *dat*
„ het land, waarover hij regeerde, zoodanig in deszelfs geld-
„ middelen was uitgeput, en dermate in eenen staat van be-
„ lemmering en *overdrevenheid* was ingewikkeld, dat men aan
„ deszelfs redding wanhoopte. Wanneer men in acht neemt,
„ dat de omstandigheden en de toestand van Europa, wel-
„ verre van zich voor Holland te verbeteren, trapsgewijze
„ ongunstiger werden, dan zal men met verlangen wenschen
„ te weten, op welk eene wijze zoodanig een land zich,
„ gedurende vier jaren, heeft staande kunnen houden, en men
„ zal daaruit veelligt eene gevolgtrekking daarstellen, dat men
„ nooit aan de redding van een land moet wanhopen, zoo

„ lang

„ lang als de bewoners van hetzelve nog eenigzins bemiddeld „ zijn, en het Gouvernement eensdenkend (*identified*) met „ het volk zijnde, geene andere, dan de algemeene gevoe„ lens koestert."

De Vrouwen, in vier Zangen, door Mr. H. A. SPANDAW. *Tweede Druk. Te Groningen, bij* W. Wouters. 1819. *In gr. 8vo. VIII en* 109 *Bl. f* 2-8-:

Ik vrees uw oordeel niet, dat ik eerbiedig wacht:
Waar gij de vierschaar ſpant, daar valt het vonnis zacht.

Zoo eindigt de Dichter, zoo ſpreekt hij tot de *vrouwen*, voor welker oordeel dan ook vooral geen SPANDAW behoeft te vreezen; en niet een zacht vonnis, maar lof en dank heeft hij reeds behaald, niet ſlechts bij de waardige voorwerpen zijner zangen, maar bij mannen en jongelingen in menigte, uit wier mond door gade of meisje reeds lang eene hartelijke lofſpraak op SPANDAW gehoord, en uit zijne gezangen bevestigd werd. En nu moest er eens een Recenſent ongunſtig oordeelen, of maar wat vele aanmerkingen maken durven; welk een vonnis had hij te wachten! en — verdiend? o Ja: althans de ſchrijver dezer uitſpraak durft naauwelijks van *beoordeeling* ſpreken, en, Lezers en Lezereſſen! (*gij* vooral!) tot uwe geruststelling moet hij u zeggen, als hij eens het koelſte oordeel zijn warm gevoel, door deze zangen opgewekt, liet beheerſchen, en hij zette er zich bedaard toe, om aanmerkingen te zoeken en te vitten op gebreken, dan zoude het alles hierop nederkomen: een, twee, drie regels moesten nog wat meer zoetvloeijend zijn; de klemtoon is, vooral bl. 89 en 90, verkeerd gevallen op *uit*, en *tot*, en *zij*; op bl. 105 zijn twee lettergrepen te weinig in den eerſten regel; bl. 9 moet men *ſlaafsch*, en niet *ſlaafs*. lezen. Meer gewigtigs heeft Recenſent niet aan te merken, ten ware hij durfde zeggen: „ *Ik* zoude in een dichtſtuk van dezen titel liefst nog iets zien opgenomen, dat er niet is." Maar — wapende hij niet, door zulke vitterijen, de ergſte antikritiek, die der waardige voorwerpen van SPANDAW's zangen? Wat dan? Zal ik de *Letteroefeningen* verſieren met een

of

of ander uittrekfel uit dezelve? Ik zocht het fchoonfte daartoe uit, en — daarom plaats ik *niets*. 't Is alles zoo fchoon. En ik maakte u gaarne naar het geheele boek nieuwsgierig, die het nog niet gelezen hebt.

Zegt er iemand: „ Ik ken dat boek reeds dertien jaren!" ik antwoord: dat kan niet waar zijn; want, omdat SPANDAW zelf het Dichtftuk, dat hij toen uitgaf, aan zijne eigene ftrenge kritiek heeft onderworpen, met de hem gemaakte aanmerkingen voordeel doende, (dat elk jong Dichter wel van hem leeren mag) daarom is hier zoo veel veranderd en verbeterd, dat ge u nu nog meer dan toen zult verblijden, dat dit Dichtwerk niet is achtergebleven, na de uitgave van dat van NIEUWENHUIZEN.

Ontvange SPANDAW met welgevallen den dank voor zijne zangen, hem ook hier toegebragt, en fchatte hem fteeds het dankbaar Publiek hoog! Ze klinken zoo zacht; ze ftreelen zoo tooverend; ze dringen zoo gemakkelijk den geest en het harte in; ze zijn zoo rein; derzelver verhevenheid is zoo eenvoudig; de geheele zwier zijner Muze is zoo behagelijk, als haar toon iets zoo eigens heeft, dat haar, onder zoo velen zelfs, die met roem zingen, altijd als de Muze van SPANDAW onderfcheidt! Als de derde druk van dit ons dierbaar boek noodzakelijk wordt, mogen we dan, edele man! op bl. 46 niet van ons *zinkend* Vaderland beboeven te lezen! Mogt gij ook eens uwe *Gedichten en Redevoeringen*, ten jare 1803 uitgegeven, op nieuws het licht doen zien, zoo veranderd, verminderd, of vermeerderd, als gij dat zelf verkiest! Recenfent heeft dit om u, om FEITH, om het Vaderland en om zoo veel reeds lang gewenscht. Die wensch is gegrond in het laatfte dichtftuk van dien bundel. En nog iets, SPANDAW! In de beoordeeling van NIERSTRASZ leest gij onzen wensch omtrent onze Godsdienftige Poëzij. Is die wensch niet de uwe ook, die LULOFS zoo verftandig Christelijk troost in dezen nieuwen bundel, en van wiens *Lied op een' Zaturdag-avond* eens een gebruik gemaakt is op een' Zondag, op den kanfel, nuttiger, dan het vreemd kan fchijnen, zoo nuttig, dat gij er God voor moogt danken?

Twee Brieven van een Koopman in London, aan zijnen Vriend te Amsterdam; houdende een Gesprek van een Roomschgezinde en een Protestant met een Jood. Uit het Engelsch. Te Leyden, bij A. en J. Honkoop. *In gr. 8vo.* 119 *Bl. f* 1-2-8

Dit boekje verdient opmerkzaamheid. De aanleiding tot het gesprek is aardig gevonden. Pater SALIAN, een *Jezuit*, hield het middagmaal bij den Protestantschen briefschrijver; LEVI, de *Jood*, komt staande den maaltijd binnen, en men kon hem niet noodigen mede aan te zitten, omdat er nu niets meer dan varkensvleesch voorhanden was; de gastvrouw hield de onthouding van den *Jood* voor vrij wat meer gegrond, dan dat de Pater zich eeniglijk met visch beholpen had, omdat het nu juist vrijdag was. Dit gaf een wel vriendelijk, maar nog al hevig gesprek. En na den maaltijd bepaalde men eene nadere bijeenkomst, om eens over den verschillenden Godsdienst te spreken; bedingende LEVI echter, dat een zijner geleerde *Rabbijnen* voor hem het woord voeren mogt. Op den bepaalden dag kwam men bijeen, en Pater SALIAN betoogde, (en deed dit waarlijk goed) *dat* JEZUS *van Nazareth de Mesfias was*, uit de door hem verrigte wonderen. Maar de knappe *Rabbijn* bleef geen antwoord schuldig, en ontzenuwde geheel het bewijs, door het loochenen dier wonderen; zich beroepende op een aantal wonderen van lateren tijd, van welke hij er een goed aantal opnoemt, en die inderdaad de wonderen van JEZUS en zijne onmiddellijke navolgers nog overtreffen, en aan welker wezenlijkheid Pater SALIAN even zeer geloof moest hechten, offchoon de *Jood* niet onnoozel genoeg is, aan eene enkele dezer vertellingen te gelooven, gewisselijk overtuigd, dat de Almagtige nooit aldus met de stervelingen wil beuzelen. De Pater was verlegen en stom; dan, gelukkig was er zeker Protestantsch Heer, BEZA genoemd, tegenwoordig, die nu het woord nam, en de wonderen van JEZUS en de Apostelen zeer goed wist te handhaven, zoodat nu de *Jood* op zijne beurt tot zwijgen werd gebragt. Bij eene andere gelegenheid nam deze Heer BEZA, voor hetzelfde gezelschap, het betoog op zich, dat JEZUS *van Nazareth*, werkelijk de Mesfias was, naar de schriften van het Oude Verbond. Eerst wijst hij aan, dat de

Mes-

Mesfias reeds lang moet gekomen zijn; zich bepalende tot de voorzeggingen GEN. XLIX: 8, 10, DAN. IX: 24—27 en MAL. III: 1; welk betoog wij in geheel deze tweede onderhandeling het meest voldoende houden. Vervolgens wijst hij aan: 1) *dat niemand met* JEZUS *in mededinging kan ftaan*; toetfende hij de gefchiedenis van allen, in wie men den Mesfias had meenen te zien; en 2) *dat alles, wat van ouds aangaande den Mesfias is voorzegd, in* JEZUS *bevestigd en vervuld is.* Wij willen de, doorgaans gewone, hier aangevoerde bewijzen niet opgeven, en geenszins de kracht van sommige derzelve loochenen; maar hoewel *Rabbi* JONATHAN tusfchenbeiden een woordje in het kapittel fpreekt, (hetwelk van des ftellers kennis aan de Joodfche uitvlugten blijken draagt) zoo komt het ons echter voor, dat de Heer BEZA wel eens eenen anderen *Rabbijn*, en ook wel Christenuitlegger, zou kunnen aantreffen, die het pleit zoo gemakkelijk niet gewonnen gaf. Liefst hadden wij het verhaal van EPIPHANIUS, betrekkelijk zekeren JOZEF, een' *Jood*, die ten tijde van KONSTANTIJN DEN GROOTEN leefde, in dit gefprek ook niet aangetroffen, daar het toch wel iets heeft, dat aan verfcheidene wonderen, met welker aanvoering de Pater uit het veld geflagen werd, gelijkfoortig is. Hoe het zij, deze Brieven zijn zeer lezenswaardig, en verdienen opmerking bij de zoodanigen, die zich met de bekeering van *Joden* willen inlaten, en kunnen den Roomschkatholijken doen voelen, dat hij nog al wat opruimen moet, eer hij zich aan eenen fchranderen *Jood* wagen mag. Wij vreezen evenwel, dat ook een Protestant, met al zijne kunde in de Profetifche fchriften, weinig uitrigten zal, alvorens hij den *Jood* regt vatbaar gemaakt heeft *voor*, en begeerig *naar*, het zedelijk Mesfias-rijk.

D. SNATICH *aan zijne Medeonderwijzers; houdende Verflag wegens zijne Theorie van Straffen en Belooningen, ingevoerd bij de nieuwe Stads- en Armenfcholen te Groningen. Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek. *In gr. 8vo.* 31 *Bl. f*:-6-:

Deze welgeftelde brief is zijnen oorfprong verfchuldigd aan de groote goedkeuring en het zonder uitzondering goed gevolg,

volg, dat de steller had van zijne handelwijze; zij verdient dus bij iederen schoolonderwijzer opmerking. Zij bevat zeer goede, hoewel genoegzaam van elders bekende, herinneringen en opwekkingen; voorts eene aanwijzing, hoe hij in zijne school handelt, waarbij menigeen nog wel iets van hem leeren zal. Het komt op klassificatie neêr, die voorondersteld wordt algemeen in zwang te zijn; maar hier zoodanig gerigt, dat slechts een twaalftal schoolkinderen hunnen primus en voorganger hebben, wiens taak, en wijze van bevordering tot dien eerepost, naauwkeurig wordt opgegeven; terwijl, voor het overige, door bewijzen van vlijt, van afkeuring, getuigschrift, prijsjes, enz. (in de bijzonderheden moge men het zelve nagaan) andere strafoefening (als opsluiten, taak geven, schandbord, ligchamelijke straf) wegvalt; en verzekert deze verdienstelijke schoolleeraar, dat hij alzoo achting, liefde en vertrouwen bewaart, het kind met lust en ijver tot pligt bezielt, en steeds onder bepaalder toevoorzigt houdt. Gaarne gelooven wij, naar 's mans ondervinding, dat het alzoo worden kan; en een ander schoolleeraar moge, naar eigen' aanleg en bevind van zaken, het een of ander nog anders wijzigen, hij zal toch met vrucht kunnen werken in denzelfden geest. Hij gevoele, met den schrijver, dat de zedelijke verbetering der scholen een' gelijken tred had moeten houden met de wetenschappelijke. Hij voele hoogen, innerlijken drang, om aan de veredeling en verbetering des harte te werken; en dat het doel van alle onderwijs wezen moet: *brave, beschaafde en verlichte menschen te vormen!* „Oordeelt zelve," zoo sluit de brief, „maar oordeelt niet eerder, dan nadat gij het (deze theorie) eenigen tijd in uwe scholen ingevoerd, en zelve bemerkt zult hebben, welken invloed deze middelen op de zedelijkheid en de vlijt uwer leerlingen uitoefenen; dan nadat gij zelve gezien zult hebben, met welke graagte uwe leerlingen alsdan naar de school zullen gaan, met welken lust en ijver zij hunnen pligt zullen betrachten, welke achting en liefde zij u zullen toedragen, en eindelijk, hoezeer dit alles uw leven aangenamer en uwen zoo moeijelijken post gemakkelijker zal maken. Wat ik u echter bij deszelfs invoering te herinneren, ja te bidden heb, is, dat gij van deze middelen alleen, hoe doelmatig ook, niet alles moet verwachten; gij zelve moet hiertoe het meeste

 „bij-

„ bijdragen; geheel het gedrag des onderwijzers moet met
„ den geest van dit plan instemmen, en dan kan er waarlijk
„ door hetzelve veel goeds in de scholen gesticht worden.
„ Deze middelen zullen maar alleen dienen, om ons een'
„ weg tot het hart des kinds te banen, om ons de verbete-
„ ring van hetzelve gemakkelijk te maken; maar de verbete-
„ ring zelve moet uit het verstand en hart des onderwijzers
„ voortkomen. Hiertoe zijn alleen zinnelijke middelen niet
„ toereikend: want *het hart laat zich alleen door het hart*
„ *verbeteren.*"

Leerzame Verhalen uit de Bijbelsche Geschiedenissen, voor Kinderen; door J. F. FEDDERSEN, *Predikant te Maagdenburg. Zijnde een Vervolg van het Leven van Jezus voor Kinderen; van denzelfden Schrijver. Derde Druk. Gevolgd naar de Spelling van den Hoogleeraar* M. SIEGENBEEK. *Te Amsterdam, bij* W. van Vliet. *In kl. 8vo.* 244 *Bl. f* :-16-:

Verhalen, grootendeels, en bij vervolg in geregelde orde, uit het O., maar ook uit het N. Verbond, kort en goed ontwikkeld, met regt gezonde praktische aanwending, eenvoudige versjes, en hier en daar uitboezemingen van het hart, of korte gebeden; alles voor kinderen doelmatig gesteld. Wij verblijden ons, dat, bij den grooten voorraad van soortgelijke nuttige boekjes voor kinderen, ook die van FEDDERSEN (blijkens het noodzakelijke van eenen *vierden* druk van zijn *Leven van Jezus* en den *derden* van deze *Leerzame Verhalen*) bij ons nog niet vergeten zijn.

De Prosodist, of Woordenlijst voor de Uitspraak, door M. J. ADRIANI, *Schoolopziener van het 6de District, in de Provincie Groningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1819. *In kl. 8vo. VIII en* 128 *Bl. f* :-5-:

De waarde van dit boeksken beoordeelende naar de verdiensten van hetzelve, verheugen we ons, dat het zoo weinig kost, dat het althans daaraan niet behoeft te haperen, bij de ver-

vervulling van onzen wensch, „ dat het boekje in veler han„ den kome!"

Wij betuigen dank aan den Schrijver, en, met hem, aan den Heer WESTER, die hem, wat hij had, mededeelde. De opmerking der verkeerde uitspraak, vooral van eigennamen, zelfs door Onderwijzers, en van sommiger verlangen naar een Schoolboek, in plaats van het oude *Schoolboek der Geslachten*, gaf aanleiding tot deze *Woordenlijst*, die niet alleen den *klemtoon* aanwijst, maar ook van elk woord of naam eene korte beschrijving geeft. Uit de Geschiedenis, Aardrijksbeschrijving enz. zijn zulke namen opgenomen, die meest voorkomen, of wier verkeerde uitspraak hun, die in vreemde talen zijn geoefend, zeer ergerlijk zijn moet, maar vooral ook vele *Bijbelsche* namen, omdat, zegt ADRIANI, vele Schoolonderwijzers tevens Voorlezers in de Kerken zijn. Wij voegen er bij: dewijl vele Voorlezers, die geene Onderwijzers zijn, zelfs in de aanzienlijkste Gemeenten, zeer verre ten achtere staan bij menig Dorpschoolmeester, is dit boekje hun niet minder althans noodig.

De lettergreep, op welke de klemtoon past, is kursijf gedrukt, en het Voorberigt leert, hoe, in de vreemde namen, *eu*, *eus*, de *e* en *oe*, en wanneer twee klinkers in ééne lettergreep, en wanneer in twee moeten worden uitgesproken.

Zie hier eenige staaltjes ter proeve:

Ba*äl*-Pe*or*, Afgod der Midianiten. De twee .. leeren, dat beide *a*'s afzonderlijk moeten uitgedrukt worden, en de kursijve letters, dat *al* en *or* den klemtoon behoeven.

*Per*seus, een der zoogenoemde halve Goden in de Fabelkunde, moet, blijkens het teeken ⌒, uitgesproken worden, als makende *eu* eene lettergreep uit, die als *ui* moet luiden.

Esse*quebo*, lees Isse*ki*bo, vesting enz. in Guiana.

Hi*ê*res, stad in Frankrijk. Het teeken ^ toont, dat de *e* klinken moet als de Fransche *ai*.

*Marl*borough wordt uitgesproken *Mal*broeg, plaats in Engeland, met den titel van Hertogdom.

*Oe*dipus, lees *Eu*dipus, Thebaansch held, die onwetend zijnen vader vermoordde, daarna zijne moeder trouwde, en eindelijk zich zelven de oogen uitstak.

De*bo*ra, vrouwenaam, welke echter, onder ons ook in gebruik, doorgaans, verkeerd wordt uitgesproken, *De*bora.

Jammer is het, dat in zulk een hulpboekje nog zoo vele druk-

drukfeilen zijn ingeslopen. Dit worde, bij eene tweede oplage, toch voorgekomen! Tot volmaking zijner proeve wil de Steller gaarne gebruik maken van de aanmerkingen, hem onder adres van den Drukker toegezonden. Dit, wenschen wij, geschiede! Recensent, die niet beloven kan, wat hij vervolgens zal doen, neemt deze gelegenheid waar, om den Heer ADRIANI opmerkzaam te maken op *Efráim* en *Jochébeth*, waar de klemtoon op de tweede lettergreep moet vallen; zoo is het ook met *Berséba*, *Hiskia* enz. Is ook *Bethsaida* niet beter dan *Bethsáida*, en *Nehemia* even als *Jeremia* uit te spreken? *Melanchton* moet op de *e* gedrukt worden. *Paralipómenon* zegt niet *boeken* enz., maar *Paralipomena*. Zoo vele woorden, als op *ai* uitgaan, ziet Recensent geteekend ⁀; dat is, dat ze eengrepig moeten uitgesproken worden. *Saul*, daarentegen, niet, omdat het oorspronkelijk uit twee lettergrepen bestaat. Maar is dan dat oorspronkelijke de maatstaf, zoowel van spelling als uitspraak, buiten opzigt tot de welluidendheid voor het Nederlandsche oor? Waarom die dan niet algemeen laten gelden? Althans, wij zouden liever *Abizaï*, dan *Abizai*, en *Haggaï* enz. hooren zeggen. De Schrijver denke hierop eens na. Het ware té wenschen, dat, omtrent de spelling en uitspraak van vreemde namen en woorden, mindere ongelijkmatigheid, ja wanorde, onze Nederlandsche schriften ontsierde; te meer, daar, omtrent eenige weinige, bepalingen gemaakt zijn en gevolgd worden. Dit is, na den Siegenbeekschen arbeid, eene zeer grooté gaping gebleven. Doch, keeren we nog eens tot ADRIANI terug.

Hij houde ons ten goede, dat we ons zeer verwonderen over het gemis der namen *Egypte*, *Elihu*, *Behemoth*, *Hananja*, *Kolosse*, *Hammaaloth*, *Mazzaroth*, *Matthenai*, enz. want we *zoeken* niet. Onlangs hoorende voorlezen Nehemia VIII, beklaagden we zeer den man, die, tot stichting der Gemeente, de kwade namen, (zoo heet men ze wel eens) welke vs. 5 en 8 voorkomen, doorworstelde. Dit herinnerden we ons thans; maar het speet ons, dat ADRIANI toen niet in de kerk was. Zijn medelijden had hem nog eenige woorden meer doen schrijven. *Agapen*, *Auto-Da-Fe's*, *Cresus*, *Tramontane* enz. enz. vonden we ook niet. Wij verwonderen ons, uit hoofde der dikwijls te angstige bezorgdheid voor de uitspraak. Wie zal, b. v., aanwijzing behoeven, hoe hij het dorp *Hardinxveld* of *Wormer* te noemen hebbe, of wat in

Kra-

Kralingen of *Krommenie* van den meesten nadruk is? Als zoo eens onze Provinciën waren doorgereisd! In sommige derzelve, intusschen, komen heel wat moeijelijker namen voor, en die vindt men overgeslagen. Om een eenig voorbeeld te noemen, dat Recensent invalt: *St. Michiels-Gestel* vond hij niet, hetwelk hij eens, tot groot gelach, hoorde uitspreken, alsof er sprake was van de gesteldheid van *St. Michiel*. En hoe wonderlijk worden vele andere namen geradbraakt, die hier zijn overgeslagen!

Uit den Bijbel, de Couranten, de Berigten van het Zendeling-genootschap, de Boekzaal ook, verzamele ADRIANI nog eenigen voorraad, en dan zal hij niet eens vele mondelinge of schriftelijke opgaven behoeven. Eene tweede oplage zal toch wel noodzakelijk zijn, althans zoo, naar onzen wensch, dit boeksken aangeprezen en gebruikt worde, waar het noodig is. De ouders geven het aan hunne kinderen! Zij zullen er veel uit leeren. De Schoolonderwijzer gebruike het in de school, en diene er zich zelven mede tot de voorlezing uit de H. Schrift; en zij vooral, die geene onderwijzers maar toch lezers zijn, en van de Christelijke Gemeente aandacht en eerbied verlangen, wanneer *zij* zullen aanvangen uit den heiligen Bijbel, mogen zich dit boekje aanschaffen, opdat hunne Predikanten in geene verzoeking komen tot eene onwaarheid, als hun gevraagd wordt, of het voorlezen uit de H. S. tot waarachtige stichting der Gemeente geschiede! Gelukkig, dat er al vele beterschap komt, en van tijd tot tijd een onbevoegde Voorlezer, die nog *Stephánus*, *Filemon*, *Timothéus* enz. uitgalmt, plaats maakt voor eenen, die, zonder gemaaktheid, kunstmatig leest. Dit neme meer toe, opdat er stichting zij, en Gods eigen woord, niet minder dan dat des Leeraars, eerbiedig en gaarne gehoord worde, ook door hen, die nu de voorlezing zelden bijwonen, of onder dezelve lagchen moeten, of den tijd met allerlei praatjes zelfs korten!

De waardige ADRIANI verheuge zich over de vrucht van zijnen arbeid, en zij nogmaals gedankt voor den dienst, dien hij bewezen heeft!

Poëzij en Prosa. Blijspel, in één Bedrijf. Vrij naar het Hoogduitsch van J. B. C. F. V PLÖTZ. *Te Groningen, bij* W. van Boekeren. *In kl. 8vo. 64 Bl. f* :-8-:

Wij zeggen gaarne, dat dit Blijspel ons wezenlijk vermaak gaf, niet zoo zeer van wege de vinding of treffende en vrolijke wendingen, (hoezeer wij op plan en uitvoering niet veel te zeggen weten, en een minnaar, die zich als lakkei bij zijne schoone indringt, in eenen oom zijnen medevrijer vindt, ontdekt wordt, en de hand der schoone verkrijgt, hoewel niet nieuw, echter niet onaardig is) maar van wege een aantal onschuldige puntige gezegden, waarmede het nu en dan doorweven is, en bij sommige van welke wij ons de applause der aanschouwers levendig voorstelden; b. v. daar er over een lintje in het knoopsgat gesproken was: *Die distinctie hebben thans zoo vele menschen* zonder *distinctie, dat het weldra eene distinctie zijn zal, wanneer men* geene *distinctie heeft.*

De meeste menschen hebben een karakter noodig, *wijl zij geen karakter* hebben; *zoo heeft ook menigeen daarom alleen* geen *karakter, wijl hij* karakter *heeft.*

De millionairs zijn in deze tijden, ten minste onder de Christelijke *baronnen, eene groote zeldzaamheid.*

De vrouwen zijn nooit ernstig boos, als de mannen uit liefde tot haar domme streken begaan. — enz.

De titel, *Poëzij en Prosa*, zal daarin gegrond zijn, dat de jeugdige minnaar een poëet was, wiens verzen men zijnen oom opdrong, en die ze zich eindelijk, als zijn maaksel, moest laten aanleunen, alhoewel hij veel liever gezien had, dat men zijne liefdesverklaring in proza in ernstige overweging nam.

BOEKBESCHOUWING.

De Voorwereld, of bewijzen voor het bestaan en den ondergang van meer dan ééne vroegere Aardschepping. Naar het Hoogduitsch van J. G. J. BALLENSTEDT, *Predikant te Pabstorf in het Hertogdom Brunswijk. Vrij vertaald, omgewerkt en met eenige aanteekeningen vermeerderd, door Dr.* A MOLL, *Lid van het Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, enz. Iste Deel. Aardrijks-Oudheidkundige Verhandelingen. XIV en 376 Bl. f 2-18-: IIde Deel. Geschied-Oudheidkundige Verhandelingen. VIII en 327 Bl. Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. 1819. *In gr. 8vo. f 2-18-:*

Reeds sedert een aantal jaren hebben de ontdekkingen, die, meer of minder diep in den schoot der Aarde gedaan, ons een aantal onbekende, meestal versteende, planten, land- en vooral waterdieren leerden kennen, de aandacht van Natuuronderzoekers, en langzamerhand ook van andere beminnaars van beschaafde kundigheden, bezig gehouden. Eerst trokken de verbazend talrijke schelpen, die geheele bergen gevormd hebben, daarna ook de landdieren, vooral de thans uitgestorvene *Mammuth*, en eindelijk de verschillende diersoorten, in *Duitschland* en *Frankrijk* (door CUVIER vooral in den *Montmartre*) gevonden, en geheel van de onze verschillende, de opmerking. Natuurlijk trachtten de vrienden der Openbaring en Christelijke Wijsgeeren deze onwedersprekelijke daadzaken, die eenen zeer hoogen ouderdom der Aarde bewezen, met de oudste Scheppingsgeschiedenis, ons door MOZES medegedeeld, en zekerlijk uit de eerste tijden des menschdoms afkomstig, te doen overeenstemmen. Men sloeg

ſloeg daartoe twee wegen in: de een zag in de *dagen* van MOZES, volgens eene zeer ongedwongene verklaring, (wanneer men den dichterlijken vorm der oudſte oorkonden in het oog houdt) groote *tijdperken*; waarvan het eerſte gekenſchetst was door de ontwikkeling van het licht, het tweede door de vorming van den dampkring, het derde door de nederploffing der bergen, enz. Deze opvatting had zelfs het voordeel, dat zij zich met de nieuwſte ontdekkingen nopens eene algemeene lichtſtof, die door de zon ſlechts wordt aangetrokken, (en ook, volgens MOZES, vóór de zon beſtond) alsmede met het vroegere beſtaan der water- dan der landdieren, zeer wel liet overeenbrengen. Doch hiertegen ſtreden de *herhaalde* omwentelingen en overſtroomingen, langduriger en geweldiger dan de Zondvloed, die de Aarde meer dan eenmaal moeten hebben omgekeerd, en waarvan zich onbedriegelijke ſporen in de lagen der Aarde, en de daarin opgeſlotene of verſteende dierſoorten, vertoonen. Men liet dus het eerſte vers van *Geneſis*, als eene algemeene inleiding tot het volgende, op zich zelf ſtaan, en vertaalde of verklaarde het volgende: *de Aarde was woest en ledig geworden*; nemende dus al het volgende (waarbij toch ook het denkbeeld van tijdperken voor *dagen* niet geheel uit het oog werd verloren) als eene *vervorming*, eene groote *cataſtrophe* van onzen Aardbol, waarbij deszelfs vorige bewoners verdwenen, en, als ware het, eene *nieuwe Aarde* werd voortgebragt, op welke Gods magtwoord nu weder de kiemen des levens deed ontluiken, en die Hij voornamelijk met het edelſte ſchepſel, den redelijken mensch, bekroonde. De *Mozaïſche* Scheppingsgeſchiedenis behoefde dan niet die van den oorſprong onzes *Aardbols* te zijn; genoeg, zoo zij den oorſprong van ons *Geſlacht* bevatte. En met deze laatſte verklaring kwamen de ontdekkingen der Natuurkundigen op eene treffende wijze overeen. De grootſte mannen in dit vak, een CUVIER, een BLUMENBACH, (om ſlechts een paar der grootſte te noe-

noemen) vonden nergens *menschelijke* overblijffelen uit eene vroegere wereld; geene *versteening*, als zoodanig uitgegeven, kon de proef doorstaan, maar bleek altijd die van eenig dier te zijn. Dat het tijdperk van de schepping des Menschdoms, in spijt der blijkbaar fabelachtige *Chaldeeuwsche*, *Indische*, *Chinesche* en *Egyptische* (sterrekundige) tijdperken, niet veel ouder kan zijn, dan MOZES het opgeeft, hebben de nieuwste onderzoekingen dier overleveringen zelve niet alleen, maar van den oorsprong der kunsten en wetenschappen, volgens de Geschiedenis, blijkbaar betoogd; mannen als LARCHER en DE GUIGNES staven zulks, en CUVIER bewijst stellig, dat *Egypte* zoo oud niet kan geweest zijn als men voorgeeft: de aanspoelingen van den *Nijl* moeten oudtijds verbazend snel zijn toegenomen. De echte oorkonden des menschdoms klimmen, volgens hem, niet hooger op dan 5 of 6000 jaren; (b. v. die der *Chinezen*, volgens P. GAUBIL, niet hooger dan den torenbouw van *Babel*.) De overlevering van den Zondvloed, of eene snelle, ras teruggetredene overstrooming, waarin enkele menschen gespaard werden, wordt bij alle Volken gevonden. De oude tempels, zoo men wil uit oudere tempels gebouwd, doen, zegt hij, niets af tegen *physische daadzaken*, die den hoogeren ouderdom des Menschdoms wraken. Bij dit gevoelen van CUVIER voegt zich de schrandere Oudheidkenner LANGLÈS (*). Hij houdt de beroemde grafspelonken te *Elloer* (die volgens de *Braminen* 7915 jaren oud zijn) eerst voor een werk van ten hoogste *zes* of *zeven* Eeuwen vóór CHRISTUS geboorte, daar men er bewijzen van *Grieksche* kunst in aantreft, die slechts door middel van *Ethiopië* over *Egypte* kan gekomen zijn. De vereeniging der Grottentempels bij *Bombay*, in de nabijheid der Westkust van *Indië*, pleit voor de afkomst der bouwmeesters uit *Egypte*, niet

(*) *Monumens anciens et modernes de l'Hindoustan.*

niet omgekeerd. — Tevens kwamen de grootste Geleerden, een HERDER, DE LUC, CUVIER, BLUMENBACH, CAMPER, BRUGMANS, VON HUMBOLDT, ADELUNG, VATER, overeen, dat het Menschdom hoogstwaarschijnlijk slechts uit éénen bloede (en wel in de omstreken van het *Kaukasische* gebergte) is voortgebragt; dat al het verschil in kleur, vorming enz. slechts *verscheidenheden*, geene afzonderlijke *soorten* van menschen te kennen geven, en dat de *Neger* zeer gevoegelijk met den *Europeaan* van één paar menschen kan afstammen. De vriend des Bijbels en die der Wijsbegeerte verheugde zich over deze zusterlijke overeenstemming der beide bronnen van onze kennis, de Zinnenwereld en de Openbaring; maar ziedaar eensklaps een'-bestrijder van al de genoemde groote mannen, die den Bijbel voor een sprookje verklaart, waaraan zich toch vooral niemand moet stören. Het is — de Heer BALLENSTEDT, *Predikant* te *Pabstorf* in het Hertogdom *Brunswijk*, en dus van ambtswege verpligt, de Openbaring te handhaven, die verklaart „ niet aan „ MOZES te gelooven, daar de Godsdienstwetenschap „ zelve gedurig teregtbrenging noodig heeft; die van „ MOZES dezelve b. v. door CHRISTUS ontvangen „ heeft," (en dus die van CHRISTUS dezelve waarschijnlijk door den Heer BALLENSTEDT zal ontvangen?) Het ware te wenschen, dat deze en dergelijke bestrijders der Openbaring, gelijk VOLTAIRE en de zijnen, openlijk voor hunne zaak uitkwamen, daar zij thans, schuilende onder den naam van *Christenen* en vrienden van den *welbegrepenen* Bijbel, de gronden van ons geloof aan eenen almagtigen Schepper des Hemels en der Aarde, tevens met al die grondslagen, waarop de oudste Geschiedenis rusten moet, omverre werpen. Volgens hem, is niet alleen de Aarde, maar ook de Mensch, veel ouder dan het *Bijbelsch* verhaal: hij bestond vóór die groote verandering, welke laatst aan onzen bol eene andere gedaante gegeven heeft; en de reeds genoemde Geleerden hebben groot ongelijk, wanneer

neer zij het bestaan van menschelijke overblijffelen en versteeningen ontkennen, enz. Het Menschdom is niet uit één paar menschen ontstaan; er is nooit een ADAM of EVA, nooit een Paradijs geweest: dit sprookje is op verre na zoo geloofwaardig niet, als de verhalen der *Braminen*, *Chinezen*, *Egyptenaren*, enz. (bl. 32, 33) maar waarschijnlijk door eenen *Indiaan* of *Bramin* verdicht, die ARIMANES onder de gedaante eener Slang voorstelde; (de Schrijver toont hier, niet eens het onderscheid tusschen den Godsdienst van ZOROASTER en BRAMA te kennen;) en dus is het in de *Babylonische* gevangenis onder de *Joodsche* volksverhalen opgenomen. Immers, dit *moet* zoo zijn. Waarom? De mensch, die op *onderscheidene* plaatsen der Aarde, zoo als het verschil tusschen *Negers* en Blanken toont, door de kracht der bewerktuigende Natuur is voortgebragt, was in den beginne ook nog dierlijk en ruw, misschien nader aan de apen dan aan de menschen. (Hier komt de aap uit de mouw: ook de Vertaler, die in het algemeen zeer wel met zijn omgewerkt oorspronkelijk overeenstemt, heeft ontzaggelijk veel op met DOORNIK, die ons en zich zelven de eer heeft aangedaan, van ons tot beschaafde, of liever verbasterde, apen te maken; de uitmuntende wederlegging door BAKKER wordt daarentegen niet eens aangehaald.) MOZES, of wie de Schrijver der naar hem genoemde Boeken moge geweest zijn, heeft slechts uit zucht tot tegenspraak tegen de *Egyptische*, *Chaldeeuwsche* tijdrekenkunde, en die van het *eerwaardige* volk der *Hindoes*, hunne 30,000 jaren tot zulk een klein getal van jaren doen ineenkrimpen. Over het geheel wordt de verhevene Schrijver van *Genesis* even als een schooljongen door den Heer BALLENSTEDT gehekeld, waarover men verontwaardigd zou wezen, indien het niet bespottelijk ware, een' *Lilliputter* tegen een' reus te zien schermen! (Men leze, om zich daarvan te overtuigen, IIde D. bl. 31—37.) Maar deze zelfde Heer BALLENSTEDT, die zoo ongeloovig is

omtrent het gezag der Heilige Schrift, welker verkondiging hem is opgedragen, is uitermate ligt te bevredigen, wanneer een PLINIUS het jaargetal opgeeft van den togt van BACCHUS naar *Indië* (bl. 41); iets, waaraan anders geen mensch meer gelooft. Deze verschijning van BACCHUS is bij hem iets zeer gewigtigs, en bewijst, tegen MOZES en onze grootste hedendaagsche Geleerden, „dat de wereld nu reeds 8543 „jaren oud is." (Hierbij wordt LANGLÈS aangehaald, „in *zijne Recherches Asiatiques* in de Verhande„lingen der *Academie* te *Calcutta*." LANGLÈS heeft dus in het *Fransch*, in de *Asiat. Researches*, eene bijdrage geleverd? Dit was ons nog nieuw.)

Bij al deze gewaagde stellingen komt een toon van gezag, die, wel is waar, den onkundigen kan terneêrslaan, wegslepen of overbluffen, maar bij den kundigen Lezer een' medelijdenden glimlach moet wekken. Wanneer de Schrijver iets *gesteld* heeft als zijn gevoelen, (zelfs tegen het gezag der grootste mannen) zegt hij naderhand: *Dit of dat is nu wel genoegzaam bewezen.* Zoo b. v. IIde D. bl. 88: „Het is wel zoo goed als bewe„zen, dat niet MOZES zelf, maar veeleer een later, „ten tijde der *Babylonische* gevangenschap levend *Is„raëliet*, welligt ESRA, de overblijfsels der *Israëli„tische* godsdienstige boeken verzamelde en tot één ge„heel rangschikte, tevens de *Parzische Mythologie* aan„nemende, en de eerste Hoofdstukken der vijf Boeken, „zoo doende, daarstellende. Taal toch en stijl, beeld„tenissen en voorstellingen zijn te fraai en te beschaafd, „om aan den ruwen en onbeschaafden leeftijd van MO„ZES en zijn Volk te kunnen worden toegeschreven." Welk eene opeenstapeling van valschheden en uit de lucht gegrepene stellingen! Is de Godsdienst van MOZES de *Parzische Mythologie?* Is Hij, die tot CYRUS zegt: *Ik vorm het licht, en schep de duisternis; Ik maak den vrede, en schep het kwaad*, — is Hij niet meer dan ORMUZD? En wat taal en stijl aangaat: de Heer BALLENSTEDT moge doorkneed zijn in de kennis der

Voor-

Voorwereld; maar hij, die overbeschaving en al te groote fraaiheid in de Geschiedenis der Aartsvaderen, in ABRAHAM's geloof en JACOB's klagt en JOZEF's tranen vindt, — hij kent het hart der menschen van de tegenwoordige wereld niet.

Wil men nog een kostelijk bewijs tegen de waarheid der Bijbelsche verhalen hooren? Bl. 79: „De Bijbel „stelt, wel is waar, de eerste menschen reeds als be„schaafde wezens voor, die eene menschelijke taal spra„ken, kennis hadden aan GOD en andere zaken; die „offerden, veeteelt en akkerbouw dreven: *maar wie „is er, die niet inzie*, dat zulke menschen, als daar „beschreven worden, geenszins de eerste Aardbewo„ners hebben kunnen wezen; dat de wereld alreede „vele duizende jaren bewoond moest zijn geweest, „bevorens men zoo ver komen konde, als ADAM met „zijne zonen reeds was, en dat derhalve te dier plaat„se alleen van reeds min of meer beschaafde natiën „kan worden gesproken. *Dit is een klaar bewijs, dat „de verhalen, nopens de eerste menschen, afstammen „uit latere tijden.*" o Welk eene heerlijke *petitio principii!* Dit: *wie is er, die niet inzie*, is dus een *klaar bewijs?* De *Logica* van Do. BALLENSTEDT verdient waarlijk bewondering! Wie ziet dus niet, om *consequent* te redeneren, dat de vroegste menschen apen, (bl. 251) ja nog slimmer dan dieren (bl. 163) waren? Maar hoe werd de mensch nu iets meer en beter dan het dier? hoe leerde hij zich zelven, zijnen Maker, de Natuur kennen? Geen *Orang-Outang* leert dit ooit, wat moeite men zelfs aanwende; ja geen verloren, in de bosschen verdwaald kind, aan zich zelf overgelaten, zal ooit het hemelsche vuur, de vonk der Godheid, verkrijgen, die hem *als mensch* onderscheidt. „Het is slechts on„der menschen," zegt FICHTE, (en diens gezag zal hier toch niet als partijdig gelden!) „dat de mensch „een mensch wordt. Opgevoed moesten zij worden" (sprekende van de eerste menschen); „een mensch kon „dit niet doen, daar zij de eerste menschen waren;

 „*dus*

„ *dus was het noodig*, *dat zij door eén ander redelijk* „ *Wezen*, *hetwelk geen mensch was*, *opgevoed wierden.*" Maar neen: de menschen zijn eenmaal, door onweêrstaanbare natuurkrachten, of de *vormdrift der Natuur*, in elk klimaat, op onderscheidene tijden, uit de Aarde gesproten, en hebben zich zelve allengs (door een volstrekt onverklaarbaar wonder, hoezeer onze Schrijver alle wonderwerken en onmiddellijke tusschenkomsten der *Godheid* schuwt en verwerpt) uit hunnen apenstaat tot redelijke menschen verheven. En dit is niet *ééns*, maar *verscheidene malen* gebeurd; want zeer dikwerf is de wereld met het menschdom door omwentelingen vergaan. De Schrijver gelooft zelfs nog liever aan *menschen met staarten* (bl. 118), dan aan de afstamming der menschen uit één paar. o Hoe verheft deze nieuwere verlichting ons geslacht boven de oude dwaasheid, die het, als een kind, door den besten Vader eerst liet dragen, tot Hij het allengskens waggelende, en eindelijk vastere schreden leerde zetten! Maar deze Vaderlijke hand *lastert* BALLENSTEDT, wanneer hij, op eene wijze, die elken Christen moet ergeren, den Schepper der wereld beschuldigt, „ dat dezelve, volgens het verhaal „ bij MOZES, in den voortgang en wasdom der be„ schaving een voorwerp van haat en van afkeer, ja „ gevaar voor de besnoeijing zijner Heerschappij zou „ hebben gezien, en *daarom* den mensch zonder gena„ de uit het paradijs jaagt, opdat hij zich, door het „ eten der verbodene vrucht, niet uit den staat der „ dierlijkheid verheffe!" Hier is elke aanmerking overtollig. De God van Do. BALLENSTEDT — ja, lieve Lezer! wat die eigenlijk is, weten wij niet. Hij legt eens vooral krachten in de Natuur; maar die kan dan ook nu gerust haren gang gaan: de Godheid, niet veel beter dan die van EPICURUS, bemoeit er zich verder niet mede. Als de menschen eens als kool uit den grond zijn gegroeid, hier een paar, daar een paar, dan mogen zij zich spoediger of later, of geheel niet beschaven; 't is haar alles wel: zij kan en mag er niet tus-

schen

schenbeide komen; want dit zou een *wonder* zijn, en liever dan één *wonder* te doen, moge het menschdom Eeuwen lang als apen, of slimmer dan dieren, daarheen leven!

De beoordeeling van den *geest*, en gedeeltelijk ook van den *inhoud* van dit werk, heeft ons te lang bezig gehouden, om van de overige zaken, die het bevat, en van den vorm, *veel* te zeggen. De regtvaardigheid eischt nogtans, dat wij erkennen, in het *eerste* Deel veel goeds bijeen gevonden te hebben nopens de eigenlijk zoo genoemde (en thans door elk, die aanspraak op *Geologische* kunde maakt, aangenomene) Voorwereld; dat is te zeggen, den toestand der Aarde, eer er menschen bestonden, en vóór hare tegenwoordige inrigting. Zoodra de Schrijver zijne *hypothesen*-zucht en zijne alles vermogende, verborgene tooverkracht — de *vormdrift der Natuur* — laat varen, (die alle, ook bewerktuigde, wezens heeft voortgebragt, en nog, zelfs hier en daar zonder zaad of kiemen, voortbrengt) deelt hij ons belangrijke ontdekkingen der Geleerden mede over de vorming der Aarde naar hare verschillende tijdperken, haren hoogen ouderdom, ontdekkingen uit het planten- en dierenrijk der vroegere wereld, (barbaarsch door den Vertaler overgezet, *voor-wereldlijke ontdekkingen* enz.) Dit hoofdstuk is inzonderheid zeer lezenswaardig, en behelst de nasporingen der Geleerden omtrent de *houtskolen*, *steenkolen*, (beschouwd als begravene bosschen) den *spelonkbeer*, den *rhinoceros*, den *tijger*, de *hyena*, het *elandsdier*, het *Megatherium* of den *luiäard*, den *Mammuth* (of liever *Mastodonte*) van den *Ohio*, die zich door zijne tanden onderscheidt van den eigenlijken of *Siberischen Mammuth*, (hierover wordt in het bijzonder zeer uitvoerig en doelmatig gehandeld) de gevondene tanden en beenderen bij *Canstatt* in het *Wurtembergsche*, die bij *Osterode* van *elefanten*, *rhinocerossen*, *hyena's*, en andere, thans nog in *Duitschland* levende dieren, de *beenderen-eilanden* van *Nieuw-Siberië*, (ten Noordoosten van het oude) den oorspronkelijken stier bij

Offleben, en eindelijk de dieren van het vroegere tijdperk, waarvan de gipsgroeven bij *Thiede* de overblijffels vertoonen. Want de eenhorens, waarvan BARROW (wiens naam onzen Schrijver ontdacht is) bij de *Boschjesmannen* (de *Troglodyten* van BALLENSTEDT) afbeeldingen gevonden heeft, kunnen even zoowel nooit bestaan hebben, als de wondergedaanten, die de Oosterlingen b. v. te *Persepolis* en elders op hunne gebouwen vertoonen; en de *eenhoren*, bij *Quedlinburg* in 1776 ontdekt, kan zeer wel een *rhinoceros* of een ander dier van dien aard zijn geweest. Voorts worden voorbeelden opgegeven van levende padden in steenen, en een insekt in verkoold hout gevonden, die de Schrijver het sterke geloof heeft, van uit zijne *Voorwereld* afkomstig, dus circa 8000 jaren oud, te achten! Nu komt hij tot *menschelijke* overblijffelen. Tegen CUVIER, BLUMENBACH en andere, reeds boven genoemde, sterren van de eerste grootte stelt BALLENSTEDT uittreksels uit den *Freimüthige*, de *Zeitung für die elegante Welt*, het *Morgenblatt*, het *Brunswijksche Magazijn*, de *Jugendzeitung* en dergelijke Journalenkost, zonder waarborg van Schrijvers, of toch met onbekende of althans onberoemde namen aan het hoofd. Veel, van hetgene hier wordt aangevoerd en te huis gebragt op de *Voorwereld*, kan even zoo goed tot vroegere tijdperken van *deze* behooren; gelijk de oude grafplaatsen in *Kamschatka* en *Duitschland:* en ijzeren haken, tusschen het verkoolde hout gevonden, leveren waarlijk geen afdoend bewijs op voor menschen in de vroegere wereld, daar het, volgens BALLENSTEDT zelven, (bl. 290) nog niet genoegzaam blijkt, *dat er onder de overblijffelen van dieren uit die wereld ook somwijlen menschelijke beenderen worden gevonden.* Daarop wordt in dit Deel nog gehandeld over *de Reuzen in de Voorwereld*, *kenmerken der Voorwereld en harer voortbrengselen;* meerdere warmte, vruchtbaarheid, grootte, sterkte, duurzaamheid en langlevendheid. (Wij lezen hier, bl. 315, van een' *barnsteenboom*, die wel nergens, dan in de

her-

hersenen van den Schrijver, zal bestaan hebben.) *Oorzaken van den Ondergang der Voorwereld;* (hier schijnt BALLENSTEDT, maar ook slechts voor een oogenblik, MOZES regt te willen doen, bl. 319.) Deze oorzaak is niet de Zondvloed ten tijde van NOACH; deze toch kon niet algemeen zijn: ook geene langzame vermindering van de warmte des dampkrings of der Aarde; maar waarschijnlijk eene of andere plotselijke en geweldige verandering, hetzij door den stoot eener komeet, eene inwendige uitbarsting, of eenen grooten vloed uit het Zuiden. — Achter dit en het tweede Deel (hetwelk meer bepaaldelijk tegen het *Mozaïsche* verhaal der afkomst uit één menschenpaar, der beschaving door mededeeling, der Paradijsgeschiedenis, der nieuwheid des menschdoms enz. is ingerigt, en waarvan wij boven het noodige, naar ons inzien, reeds gezegd hebben) vindt men vrij breede Aanteekeningen van den Vertaler. De Heer MOLL had zijnen tijd beter kunnen besteden. Wij zien er voor hem geene eer in, dat hij het geloof van velen in de waarheid van een Boek, dat hun blijdschap in het leven en rust in het sterven schenkt, helpt ondermijnen: hij ligt daardoor geen' sluijer op, zoo als hij het in de Voorrede tot het tweede Deel wil doen voorkomen, maar opent slechts de deur van een doolhof, waarin de ongelukkige zwerver, die den veiligen gidsen van Geschiedenis en Openbaring vaartwel zegt, zich eindelijk, na lange en moeijelijke kronkelwegen, aan den oever van het onpeilbare meer der onzekerheid van alles verliest, met nacht en nevelen omtogen!

Proeve eener Regtsgeleerde Verdediging van de onschuld onzes Heeren en Zaligmakers Jezus Christus, door J. ROEMER, *Christen-Leeraar te Leyden. Te Leyden, bij* A. en J. Honkoop. 1820. *In gr. 8vo. XII en 137 Bl. f* 1-5-:

Bekend is de belangrijke Verhandeling van wijlen Dr.

RENSING, welke eens eenen Recensent (wij meenen in de *Biblioth. van Theol. Letterk.*) deed wenschen, dat, gelijk RENSING een Geneeskundig oogpunt koos, een ander 's Heilands Lijdensgeschiedenis uit een Regtsgeleerd mogte beschouwen. ROEMER beproeft aan dien wensch te beantwoorden, die tot nog toe niet vervuld werd, en wij verheugen ons, dat het *Mengelwerk* van SCHELTEMA hem heeft aangemoedigd, om het onderhavige stukje te ontwerpen. Het verwijt: „ *ne sutor ultra crepidam*," wordt in de Voorrede zeer goed afgewend. Daar ook lezen wij ROEMER'S wensch, dat een kundig en in de Regtsgeleerdheid ervaren man zich aangemoedigd moge gevoelen, om de taak, die *hij* begon, voldingender te behandelen: dit is de wensch van Recensent zoo zeer niet. ROEMER voldingt alleen de onschuld van Jezus voldingend genoeg, en dat kan wel niet beter geschieden; maar, daar zijne bedoeling zich niet verder uitstrekte, en hij alleen het Regtsgeding voor Pilatus behandelt, blijft het zeer wenschelijk, dat eens, door een' daartoe juist bevoegden, de geheele Lijdensgeschiedenis uit de Regtsgeleerdheid opgehelderd worde.

Deze Proeve bestaat, behalve uit eene *Inleiding* over de Joodsche Staatsgesteldheid en de form der Romeinsche Regtspleging, die den Lezer in staat moet stellen, om den gang van het met Jezus gevoerde Regtsgeding, hier nu voorts verhaald, juist te beoordeelen, uit *tien Afdeelingen*, in een' regt onderhoudenden stijl en zuivere taal gesteld; nu en dan verheft zich de stijl bevallig. Eéne uitdrukking, op bl. 3, „ het zwaard opgeheven *voor* de deugd," had minder dubbelzinnig kunnen luiden, hoezeer ze dat niet in het verband zijn kan.

De Afdeelingen zijn: 1. De beschuldiging van Jezus, voor den Landvoogd, in het gemeen. 2. De Persoon van den beschuldigde. 3. Onderzoek, of Jezus de misdaad van beleedigde Majesteit hebbe kunnen bedrijven. 4. Betoog, dat Hij, te voren, niets gedaan heeft, hetgene de beschuldiging bewijzen kan. 5. Onderzoek, of

of Hij gedacht hebbe naar de Koninklijke waardigheid te dingen. 6. Zijne wijsheid. 7. De beschuldigers van Hem. 8. Overweging der beschuldiging, in het bijzonder. 9. Het stilzwijgen van Jezus voor zijne Regters. 10. Zijne pleitrede. Hierop volgt het *Besluit*, uit het overwinnend betoog afgeleid; en hier leest men de taal der zegepraal, niet zonder medegevoerd te worden tot diepen eerbied voor den heiligen Lijder.

Recensent moet ROEMER voor deze proeve zijner bekwaamheid danken, en prijst dezelve allen Christenleeraren aan; dat is, niet alleen aan de Remonstrantsch-Gereformeerde Predikanten, (schoon men, tegenwoordig, aan deze bijna alleen, bij dien titel, schijnt te moeten denken.) Veel, zeer veel, ook wel eens iets, dat men hier niet zoude gezocht hebben, kunnen zij, die de Lijdensgeschiedenis van Jezus behandelen, hier leeren; en dat ROEMER zijner zake meester was, zal wel niemand betwijfelen.

Vooral behaagde ons de *eerste Afdeeling*, in welke men veel lezenswaardigs vindt over den aard van het misdrijf van gekwetste Majesteit, en de *vijfde*; maar zeer schoon is vooral de *negende*, en, gelijk gezegd is, het *Besluit*.

De Heer ROEMER, die, te regt, ooren noch woorden betuigt te hebben voor onbescheidene, partijdige, liefdelooze en onchristelijke veroordeeling, zal wel zoo verdraagzaam zijn, dat hij op een paar aanmerkingen des Recensents, die van deze betuiging ook de zijne maakt, dezelve niet kan toepassen.

In de *vierde Afdeeling* twee openbare bedrijven van Jezus verdedigende, als niets dienende tot bewijs der beschuldiging, merkt ROEMER op, dat Jezus aan het gebeurde geheel onschuldig, en het volk alleen er de oorzaak van was. Onzes oordeels is hier toch te veel uit het oog verloren het geheel planmatig handelen van Jezus ter voorbereiding en schikking der bedoelde voorvallen, waardoor ze *juist toen* en *juist zoo moesten* plaats hebben. Dit, verzuimd op te merken, stelt,

mee-

meenen wij, den Heiland te lijdelijk voor, wiens handelwijze toch niet moeijelijk te verdedigen valt. Ook wil Recensent ROEMER wel nazeggen: „ Jezus wil„ de, te voren, nooit voor Koning verklaard zijn," indien dit maar niet beteekene *gehouden zijn*, hetwelk hier te weinig in het licht staat. Immers, dat Jezus zelf als Israëls Koning *wilde* erkend wezen, blijkt, dunkt ons, ontegenzeggelijk, uit zijne intrede in de Hoofdstad. ROEMER vergelijke eens, wat onlangs hierover schreef DE KONING, in deszelfs *Dagelijksche Oefeningen* enz. I. bl. 15. aanm. 3.

Eene andere aanmerking betreft de pleitrede van Jezus, Jo. XVIII: 36, 37 en XIX: 11, welke ROEMER goedgevonden heeft in eene uitvoerige omschrijving op te nemen. Wat hij ook in de Voorrede, en in eene Noot onder den tekst, zegge, — dat beroep op de Stoïsche stelling: „ alleen de Wijze is Koning," die ontwikkeling derzelve door Jezus, die ontleding van het slot van 's Heilands antwoord aan Pilatus, — het is alles goed en wel, naar ROEMER's taal en denkwijze beoordeeld; maar die had hij aan Jezus niet moeten leenen, wiens antwoord wij, hoe kort ook, bij Joannes veel liever lezen, dan zoo uitgebreid bij ROEMER.

Vooral schijnt ROEMER te weinig te hebben gelet op het verschil tusschen de veroordeeling bij het Sanhedrin en de aanklagt bij Pilatus. Aan dezen geeft men eerst op het einde de Godslastering aan, op welke men Jezus bij Cajaphas had veroordeeld; en men weet, welken verbazenden invloed die eindelijke aangifte op den *Romein* maakte. Al ware het alleen hierom, en om de houding, die de Joodsche Raad aanneemt, zullen wij er nooit toe komen, *Gods Zoon* en *de Christus* voor synoniem te houden, zoo als ROEMER schijnt te willen, die echter, bl. 102, de uitdrukking *Gods Zoon* verklaart van eene waardigheid, die Jezus gemeen had met allen, die hun geloof door hunne deugd bevestigen, en ook Zonen en Dochteren des Allerhoogsten zijn. Wij zeggen ronduit, het N. V. geeft een geheel

an-

ander onderscheid op tusschen *Gods Zoon* en *Kinderen Gods*.

Behoudens deze aanmerkingen, en onze bevreemding, dat het gedrag des Landvoogds geheel is voorbijgegaan, (dit was immers niet noodzakelijk?) danken wij hem, nog eens, voor zijne Proeve; en hij verheuge zich over derzelver goed onthaal, vooral bij zijne medebroeders in de bediening des Evangelies!

Hebben de Zielen der Afgestorvenen kennis van, en werking op onze, na hunnen dood voorgevallene, omstandigheden? Wat zegt hieromtrent het geloof der Joden, Heidenen en Christenen, wat de H. Schrift, en wat de Rede??? Door I. L. BANGE, *Christenleraar bij de Evangelische Luthersche Gemeente te Sappemeer. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1819. *In gr.* 8*vo.* 82 *Bl. f* :-14-:

Reeds menigmaal werd dit zelfde onderwerp door onderscheidene Godgeleerden behandeld, doch altijd met eene onbevredigende uitkomst. En geen wonder; zoodra de adem des levens is opgehouden, het ligchaam werkeloos wordt, de stof zich ontbindt, en elk uitzigt op de hoedanigheid eener nieuwe standsverwisseling niet meer dan loutere gissing blijft, moeten ook de gevolgtrekkingen voor de afgestorvenen in dezelfde onzekerheid deelen. En waartoe zouden ook derzelver kennis en werking dienen, daar men toch altijd naar een nieuw en stellig bewijs voor die werking zoude moeten zoeken, hetgene zeer ligtelijk tot dweeperij en bijgeloof zoude voeren? — De Schrijver beantwoordt de geopperde vragen allezins ontkennende. Ten aanzien der H. Schriftuur, behandelt hij de meeste plaatsen, welke doorgaans voor dit gevoelen worden bijgebragt, en ontzenuwt derzelver kracht voor dit onderteld bewijs door eene redelijke, op woord en zamenhang gegronde verkla-

klaring. Bij het onderzoek der Rede, kent hij den afgestorvenen wel het herinneringsvermogen van hunnen vorigen toestand op aarde toe, en leert, dat zij hunne geliefden niet vergeten, evenmin als deze met ware liefde aan hen blijven denken; maar hij ontkent derzelver werking op onzen geest, als overtollig, nutteloos, en geheel strijdig met die wijze van omgang en ervaring, welke in dit leven plaats heeft, en zonder welke wij ons geenen anderen werkkring kunnen voorstellen. Zelfs de uitzondering, welke een of ander voorval of verhaal daaromtrent schijnt te maken, bij wijze van voorspellenden droom als anderzins, wordt door hem te regt als eenigzins bewijsbaar in twijfel getrokken, omdat ons de manier van voorstellingen onbekend is, welke zich menigwerf herhalen en verlevendigen, nadat zij eenmaal in onzen geest met kracht aanwezig waren. — Allerwegen verdient deze Verhandeling met oplettendheid gelezen en nagedacht te worden.

Natuur- en ziektekundige Onderzoekingen over het gebruik van het Pruissisch Zuur (Acidum Prussicum) of Acidum Hydrocyanicum, in de behandeling van de ziekten van de borst, en bijzonder in de longtering; door F. MAGENDIE, *Hoogleeraar in de Ontleed-, Natuur- en Ziektekunde te Parijs. Voorafgegaan door eene beschrijving van de scheikundige en physische eigenschappen van dit Zuur en deszelfs bereidingswijzen naar* A. B. GRANVILLE, *M. D. te Londen. Uit het Fransch en Engelsch vertaald en met eenige Waarnemingen verrijkt door* H. J. SCHOUTEN, *M. D. te Amsterdam. Aldaar, bij* C. G. Sulpke. 1820. *In gr. 8vo. XII en 78 Bl. f* :-18-:

Deze Verhandeling bevat, in de eerste plaats, eene zeer korte scheikundige beschouwing van het *Blaauwzuur*, waarbij de bereidingswijzen van SCHEELE en

van

van VAUQUELIN worden medegedeeld; in de tweede, eene reeks van waarnemingen, welke deszelfs nut in onderscheidene borstziekten, in het bijzonder in den kinkhoest en in de longtering, bewijzen, en welke wij voornamelijk aan den beroemden MAGENDIE verschuldigd zijn. Deze schijnt het vooral in de knobbelachtige longtering te hebben toegediend, GRANVILLE deszelfs gebruik meer uitgestrekt te hebben, b. v. in katarrhale aandoeningen, zelfs in verkoudheid. Daar het nut van het Laurierkerswater, als verdoovend en oplossend middel, sedert lang algemeen erkend is, en dit geneesmiddel Blaauwzuur bevat, welks hevige werking op het dierlijk gestel genoegzaam bewijst, dat het groote veranderingen in hetzelve te weeg brengt, kan hetzelve, met omzigtigheid gebruikt, zeer weldadige uitwerkselen hebben. De hier medegedeelde waarnemingen verdienen dus getoetst en nagevolgd te worden, waartoe dit werkje eene genoegzaam veilige handleiding oplevert. Het scheikundig gedeelte is wel oppervlakkig genoeg, maar hier ook van minder aanbelang; wij moeten alleen doen opmerken, dat het niet onverschillig is, welke bereidingswijze men volge: die van VAUQUELIN geeft een min sterk zuur dan die van SCHEELE, na de verandering, welke LA PLANCHE er in heeft aangebragt. De eerste is dus te verkiezen, mits men zorg drage, dat door de zwavelwaterstofluchț alle kwik worde weggenomen; er ontstaat anders ligt een bezinksel in, hetwelk bewijst, dat er nog kwik in voorhanden is; het geneesmiddel is dan minder zuiver, en dus onzekerder.

De Ziekten van het Gehoor, of zekere middelen, om het suizen der ooren, de hardhoorendheid en doofheid te verminderen en langzamerhand volkomen te genezen; benevens eene aanwijzing, om de ooren en het gehoor goed te behouden, gebreken van dezelve te verbeteren, voor te komen, en de lastige zoogenaamde oorkramp volkomen te herstellen. Door Dr. ALBRECHTS. *Uit het Hoogduitsch vertaald door* G. J. POOL, *Doctor en praktiserend Heelmeester te Moordrecht. Te Rotterdam, bij* J. Hendriksen. *In gr.* 8*vo*. *VIII en* 57 *Bl. f* :-12-:

Dat de ziekten van het gehoor zeer moeijelijk zijn te behandelen, en dat zij, wegens de gebrekkige kennis van dit zintuig, dikwijls kwalijk behandeld worden, zal ieder den Schrijver dezer Verhandeling toestemmen; maar elk zal het daarom te vreemder en ongepaster voorkomen, dat een Geneesheer, die overtuigd zegt te zijn van het gewigt zijns onderwerps, daarover zoo oppervlakkig en ligtvaardig spreekt. Het zintuig des gehoors beschrijvende, gewaagt hij alleen van het uitwendig oor, zonder een' stap verder in deszelfs zamenstel te dringen; en hoe weinig kennis hij van de eigenlijke werking dezes deels zelf heeft, toont hij reeds in het eerste Hoofdstuk. Zeer ongepast prijst hij het reinigen van den gehoorgang, door waschen, oorlepeltjes enz., door het wegnemen van het oorsmeer, zonder verdere bepaling, aan; geeft de koude, als de hoofd-, bijna als de éénige oorzaak van oorkwalen, op, en schijnt zeer met het bedekt houden der ooren ingenomen, hetwelk blijkbaar met de natuur strijdt, en ook niet voldoet aan het oogmerk: want door de zotte onttrekking van die deelen onzes ligchaams, welke natuurlijk aan de lucht zijn blootgesteld, aan de werking

van

van dezelve, maken wij ze hoe langer hoe gevoeliger en vatbaarder voor allerlei ongemakken. Tot versterking des gehoors bepaalt hij zich genoegzaam geheel tot prikkelende middelen, en toont, in de geheele Verhandeling, het onderscheid tusschen prikkelen en versterken niet zeer duidelijk voor oogen te hebben. Vreemd is het ook, de ziekten der ooren in zulke te verdeelen, welke met geene volkomene doofheid gepaard gaan, en zulke, waarbij het verlies des gehoors plaats heeft. Onder de eerste worden de verschillende soorten van oorpijn gerekend, welke toch waarlijk geene afzonderlijke ziekte uitmaakt. Bij de oorzaken der hardhoorendheid en doofheid wordt weinig op de gebrekkige gesteldheid van het zintuig zelf gezien, enz. Het is waar, het werkje is, naar het plan des Schrijvers, voor geene Geneeskundigen, maar voor het Volk geschreven. Dit geeft ondertusschen geene verschooning voor de oppervlakkige bewerking, en voor het aanprijzen van heftige geneesmiddelen, gelijk b. v. *ammonia*, *kamfer*, *opium*, enz. Wij willen echter dit werkje niet *alle* waarde ontzeggen: het bevat enkele zeer goede aanmerkingen, b. v. betreffende het misbruik van verzwakkende en ontlastende middelen; maar daarentegen is de prikkelende geneeswijze wat veel op den voorgrond gezet, en wij weten niet, wat meer nadeelig is.

Voorstel tot verbetering van den(de) Haven van Amsterdam Aldaar en te 's Gravenhage, bij de Gebroeders van Cleef. 1819. *In gr. 8vo. 14 Bl. f* :-11-:

De gedurige aanwas van slib binnen de Haven der Hoofdstad was meermalen het voorwerp van overpeinzing, voorstellen en vruchtelooze proeven tot voorkoming. De Schrijver van dit werkje, die zich in een kort Voorberigt A. WARIN teekent, stelt voor, het aan-

leggen van een nieuw en ruim ftroombed in het IJ voor de ftad, breed omtrent tusfchen 400 en 500 el, waarvan hij alhier in de bijgevoegde Kaart het ontwerp behoorlijk omfchrijft, en hetwelk hij voor de kleinere fcheepvaart, en ook voor die naar de Zuiderzee, doelmatig oordeelt. Hoe welgemeend en nuttig welligt dit ontwerp in vorigen tijd möge geweest zijn, moet echter de tegenwoordige aanleg der twee Schutfluizen nabij het Tolhuis enz. het vermoeden doen ontftaan, of het alhier voorkomende plan wel meer uitvoerlijk en nuttig zij, daar men beweert, dat uit denzelven aanleg eene nieuwe en genoegzame fchuring voor de flib ontftaan zal.

Antiquiteiten; een oudheidkundig Tijdfchrift, bezorgd door NICOLAUS WESTENDORP, *V. D. M. Ifte Stuk. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1819. *In gr. 8vo.* 85 *Bl. f* 1-:-:

Op nieuws vertoont zich in dit Tijdfchrift het bewijs van herlevende zucht voor een lettervak, dat maar al te jammerlijk verwaarloosd is. De Heer N. WESTENDORP, Predikant bij de Hervormden te *Losdorp*, kondigt daarbij zijn voornemen aan, om een oudheidkundig Tijdfchrift in enkele Stukken 's jaars uit te geven, waarbij gedenkteekenen van vroegere eeuwen, of ontdekkingen op vaderlandfchen bodem, voor de nakomelingfchap zullen bewaard worden. Dit Ifte Stuk behelst een paar Verhandelingen van den Schrijver, en nog eene andere.

De eerfte betreft eenen ontdekten Grafheuvel te *Termunterzijl*, drie honderd fchreden van *Termunten*, aan de regterzijde van den weg, die derwaarts gaat, zoo als die, na menigvuldige verlaging van deze hoogte, en het te voorfchijn komen van menfchenbeenderen, fcherven van aarden kruiken enz., het denkbeeld eener grafftede heeft opgeleverd. Dezelve is 90 voet breed, en ftrekt

ſtrekt zich 40 voet uit van het westen naar het oosten. Moeijelijk bleef de gisſing, of dezelve tot inlanders, dan wel tot geborene *Romeinen* behoorde. De Schrijver is, na menigvuldige vergelijkingen en gehoudene correspondentiën, van oordeel, dat deze Grafheuvel is opgerigt bij gelegenheid, dat GERMANICUS, eenen inval of ſtrooptogt in het hart van *Germanië* bedoelende, in deze omſtreken geland, en, nadat de tijd daartoe verloopen was, alhier weder is teruggekeerd, om zijne legerbenden naar de *Eems* terug te brengen. Deze gisſing wordt door velerlei bedenkingen geſchraagd, en voorts den beminnåren der oudheid ter nadere overweging aanbevolen. Eene beſchrijving van het alhier gevondene ſtuk ijzer met een' koperen ring, van twee koperen ſporen, en van onderſcheidene urnen van verſchillende kleur, met de bijzonderheden, daartoe behoorende, wordt door eene plaat opgehelderd.'

De tweede deelt het berigt mede van den Heer J. H. KARSTEN, Hoofd-Ingenieur van den Waterſtaat, nopens de opgegravene Urnen onder *Vlagtwedde*, aan de linkerzijde van den rijweg naar *Ter Apel*. Dezelve zijn zeven in getal en verſchillende van kleur en grootte, behoorende waarſchijnlijk almede tot eenen nu gedeeltelijk opgegravenen Grafheuvel, of van de *Romeinſche* Legers en Hulptroepen, of van de toenmaals nog onbeſchaafde Inwoners dezer ſtreken. Zij zijn desgelijks op eene plaat afgeteekend.

De derde is wederom van den Uitgever dezes Tijdſchrifts, en behelst eene Voorlezing over de oude Grafheuvelen, voornamelijk met betrekking tot de Provincie *Drenthe*, en bepaaldelijk in het *Gooregt*, te *Tinaarloe*, te *Segeſe*, bij *Rolde*, bij *Balloo*, tusſchen *Sleen*, *Koevorden* en *Emmen*, nabij *Valte* enz. Zij beſtaan doorgaans alle uit opgeworpene aarde, met kleine keiſteenen doormengd, en bevattende grove aarden potten met beenderen, asch, houtskool en aarde. Daar men in dezelve niets vindt, dat aan *Romeinſchen* oorſprong doet denken, dienen zij veeleer gehouden te worden

voor grafplaatsen onzer Voorvaderen, die aldaar vóór de invoering van het Christendom gewoond hebben, en waarvan elke familie hare begraafplaats had.

Allezins moeten wij deze onderneming van den Heer WESTENDORP toejuichen, en wenschen, dat dit Tijdschrift zoo veel vertier en ondersteuning van vaderlandsche kunstminnaren moge ondervinden, dat wij ons eerlang met eene geregelde voortzetting van dezen geleerden arbeid vleijen mogen.

M. VALERIUS MESSALA CORVINUS, *geschetst in eenige Tafereelen uit de Romeinsche Geschiedenis, gedurende zijn leven. Door Mr.* M. C. VAN HALL, *Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, en Lid van het Koninklijk Instituut. Iste Deel. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1820. *In gr. 8vo. X en* 210 *Bl. f* 4-18-:

Het is bekend, welke eere VAN HALL, en, door hem, onze Nederlandsche Letterkunde, ook buiten ons Vaderland heeft verworven, toen hij, ten jare 1809, zijnen *Plinius* uitgaf. Zijn *Messala* zal wel naast denzelven geplaatst worden, door den beminnaar der Geschiedenis en fraaije Letteren. Keurig is de typografische uitvoering, en het kunstwerk (want hoe moet het anders heeten?) prijkt met verscheidene vignetten, die over het geheel niet nalaten kunnen den kieschsten smaak te bevallen. Dewijl de *Recensent ook der Recensenten*, denzelfden Uitgever hebbende, reeds een uitvoerig verslag aangaande dit werk gegeven heeft, en de Steller dezer aankondiging de opgave onnoodig acht van den inhoud dezes boeks, die toch wel door allen, aan welke zulke werken besteed zijn, in het boek zelf met gretig verlangen zal gelezen worden; dewijl, daarenboven, de op dit werk gemaakte aanmerkingen hier niet behoeven afgeschreven, en althans door geene gewigtiger kunnen

ver-

vervangen worden, vergenoege zich onze Lezer met onze eenvoudige aanprijzing. Goede wijn behoeft geen' krans. VAN HALL zij gelukgewenscht met zijnen welgeslaagden en aan hem zoo goed toevertrouwden arbeid, dien hij, der Nederlandsche Letterkunde tot eere, voorspoedig voltooije!

Tot onze blijdschap ziet er dit werk, ten aanzien van taal en *interpunctie*, beter uit, dan 's mans *Plinius*. Is MESSALA minder bekend, thans behoeft er aan de kennis aangaande hem niets te ontbreken. Maar niet alleen *hem*, de eeuw van AUGUSTUS, en menigen belangrijken persoon uit dezelve, leert ons VAN HALL somtijds zóó kennen, als men, bij andere Schrijvers, in het geheel niet leeren kan. Men ziet hen handelen; men neemt deel in hun lot; men vermeerdert zijne menschenkennis bij hunne opengelegde karakters; men verzamelt eenen schat van leering uit hunne wijsheid, en men verkwikt zich aan hunne gezangen. Hetzij VAN HALL hen sprekende invoert, of zelf, over hen, ons onderhoudt, men zal wel nergens onvoldaan zijn.

Laat ons deze aankondiging besluiten met een gedeelte van het slot der voorrede, hetwelk evenzeer eene hulde is aan den achtingwaardigen Hoogleeraar CRAS, als eene gewigtige aanbeveling van dit boekgeschenk.

„ Ook de beroemde en onvergetelijke Hoogleeraar CRAS" — deze zijn VAN HALL's, ons zoo treffende, woorden — „ nam, nog op zijn merkwaardig sterfbedde, in „ mijn werk op het vriendschappelijkste deel, las hetzelve „ toen nog met de hem altijd eigene scherpzinnigheid „ en naauwkeurigheid, en deelde, slechts weinige da- „ gen vóór zijnen dood, mij belangrijke opmerkingen „ daarover schriftelijk mede; aanmerkingen, die mij „ eeuwig dierbaar zullen blijven, als het laatste ge- „ schenk van eenen stervenden vriend en van eenen „ Wijzen, die, na een lang, altijd werkzaam en hoogst- „ nuttig leven, met dezelfde helderheid en opgeruimd- „ heid van geest, die hem in de kracht zijner jaren

„ nooit begaf, in zeer hoogen ouderdom zoo gereed was de „ gewesten der onsterfelijkheid blijmoedig in te gaan."

De ouderdom van VAN HALL, door geene verdrietige bezigheden belemmerd, brenge nog vele vruchten voort, en het goede en schoone worde ook door hem, op zijne wijze, bevorderd! Wij vergasten ons altijd aan de voortbrengselen van zijnen geest, en verlangen ook naar een' tweeden bundel Gedichten.

Tooneel- en Mengel-poëzij, door A. BEELOO. *In 's Gravenhage, bij* de Wed. J. Allart en Comp.. 1820. *In gr. 8vo. VIII en* 180 *Bl. f* 3-:-:

„ Alwederom een Bundel Gedichten, en van een' Jongeling, nog weinig, of in 't geheel niet, als beoefenaar der Dichtkunde bekend!" — Dezen uitroep, en een gefronst voorhoofd er bij, verwacht de Dichter. Eilieve! waarom juist dat knorrig gezigt, eer men heeft gelezen? Wat scheelt het, of de Dichter jong, en, als Dichter, onbekend is, levert hij maar *Poëzij?* De luister der Dichtkunde en het getal der Dichters, in onze dagen, veroorzaken toch, dat veler gerijmel ons niet zoo gemelijk maakt. Verschijnt er een nieuw Dichtwerk, waarom dan niet *met blijdschap* uitgeroepen: „ *Alwederom* enz.," hopende, dat de lezing des werks die blijdschap zal bevestigen. Maar BEELOO zoude, door zijne Voorrede, ons van de lezing zijns werks wel afschrikken, althans als wij, geachte Lezers! zoo gehumeurd waren, als hij van zijne geachte Lezers vermoedt. Immers, als hun gefronst gelaat na de lezing zijner verzen *eenigzins* is opgehelderd, zal zijne zegepraal volkomen zijn; en echter kan hij dat gefronste voorhoofd maar *eenigermate* billijken. Och! had hij dat geheele Voorwerk maar weggelaten, dat ons de aanleiding tot de uitgave zijner Poëzij mededeelt! Het is zoo al het gewone kompliment. Hij vertelt ons, dat het hier voorkomend Treurspel aan de tweede klasse van het Koninklijk Instituut ingezonden geweest is, maar den prijs niet verkreeg, die, trouwens, aan *meesterstukken* ontging. (Wel foei! dat 's niet Koninklijk of Nederlandsch van dat Instituut!) BEELOO's vrienden, echter, drongen sterk aan op

de

de uitgave van dat ftuk. Daar kwam hij fchoorvoetende toe; doch nu was hij er ook door, en, als het ons niet te veel geld zoude gekost hebben, had hij er gaarne nog een Blijfpel bijgedaan, *om alles bij elkander te hebben;* maar dat krijgen we nu in eene tweede Verzameling, als men hem weêr aanfpoort om *iets* uit te geven.

Recenfent wil hem daartoe wel opwekken, onder voorwaarde, dat hij de fijne fchaaf, zoo als men zegt, eerst goed over iets en alles, dat hij uitgeeft, late gaan, en bepaalt zich nu het langfte bij het hier voorkomend Treurfpel, *Numitor en Amulius.*

Hij waagt veel, die, nog jong, zijn dichterlijk talent beproeft aan het Treurfpel, en heeft, voorzeker, geene fchande nog behaald, al behaalde hij den prijs niet, die aan meesterftukken toekomt. Geene foort van fchriften — op deze verklaring van BLAIR dingen we niets af — is een zoo zekere proefíteen van eene grondige kennis van het menfchelijk hart; en die is toch wel de eigendom niet van elken jongeling. Wij hebben ze dan ook hier niet ontdekt; en, is het waar, dat deze foort van Dramatifche Poëzij, door het werken op onze hartstogten, vooral aan de verheffing van deugdzame neigingen moet dienstbaar zijn, bij dit zedelijk doel fchiet des Dichters ftuk veel te kort. Het onderwerp zelf (men weet, hoe veel duisternis de echte gefchiedenis omzweeft; hoe verfchillen LIVIUS en PLUTARCHUS in derzelver voorftelling!) fchijnt ons daartoe ook niet zeer gefchikt, althans alleen onder de bewerking van eene fikfche hand en veel beleid.

Amulius openbaart zijn voornemen, om zijnen broeder om te brengen, aan Claudius, die het hem echter ontraadt, maar het aan Numitor bekend maakt. Dezen wordt, door den Koning, een landftrooper in handen gefteld, welken de Hoofdman der Lijfwacht gaat halen, waardoor Numitor aanleiding krijgt tot eene alleenfpraak. Zoo verre het Eerfte Bedrijf.

Veel onnatuurlijks komt hier voor. De fnoode Amulius biecht, vrij uitvoerig, zich zelven en zijnen vertrouweling zijne gruwelen voor; maar, zoo misdadig als hij zich belijdt, zoo beklagelijk maakt hem, wien al zijne misdaden voor oogen ftaan als fpoken, zijne wanhoop. Hieraan is het, denkelijk, ook toe te fchrijven, dat hij zoo dwaas redeneren

en vragen kan, hoe hij toch *duizelig* kan wezen, *staande op den top des roems;* er bijvoegende, dat hij zich toch nog *verheffen zoude.* Claudius, een man van deze geloofsbelijdenis:

„*De deugd eischt ieders hulde, offchoon wij haar verzaken.*"

zoekt toch, onder allerlei mooije praatjes, zijn' Koning af te brengen van deszelfs voornemen, en houdt daartoe eene redevoering over het onbetamende van dat plan. Hij is een goed *Physiognomist*, maakt van Numitor tegelijk eene soort van Patriarch en een' Dondergod, en roept uit:

„*Wie ziet hem eenmaal slechts, die reeds zijn hart niet kent?*"

Zoo ver, LAVATER! hebt gij het toch nooit gebragt! Zoo knap een *Redenaar* is hij niet. Hij brengt het, met zijne waarschuwingen aan Numitor, wel zoo ver, dat deze terstond, ook al *op het gelaat af*, van de opregtheid van zijn berouw overtuigd is; maar met het troosten gaat het zoo goed niet: „*Wij grijpen*, zegt hij, dikwijls naar eene *schim*, „*die spoedig is vervlogen;*" maar geene zwarigheid: het kan verkeeren. Op een' wenk van het noodlot, „*wordt die schaduw straks een beeld.*" Is het wonder, dat Numitor uitroept: „Wat wil die duistre taal!" Claudius antwoordt:

„Zij zegt: niet alles is voor ons geheel verloren,
„Wat we aan ons minnend hart, onze oogen zien ontrukt." enz.

Het is te hopen, Lezer! dat ge er nu zoo wat achter komt, dewijl ieder de beste uitlegger is van zijne eigene woorden, en Claudius betuigt:

„Ik kan geen' klaarder' zin aan mijne woorden geven."

Willen we dan nu maar zeggen, dat het genoeg is opgehelderd, wat *eene vervlogene schim is, in een beeld veranderd?*

Vindt ge het niet heel broederlijk van Amulius, die toch zijn' broeder den hals wil breken, dat hij hem dien strooper toezendt, „opdat gij," zoo zeide hij, „*u regt verschaffe?*" (verschaffet.)

Die landstrooper was er geen van professie.

„Een

„ Een zachte majesteit blinkt op zijn fchoon gelaat;
„ Het boezemt eerbied in, maar doet in 't minst niet vreezen."

zegt de Kommandant; dus alweêr een *Phyfiognomist!*

Volgens het Tweede Bedrijf is die jongeling regt dankbaar, dat hem Numitor vóor zich duldde, om deze bondige reden, *dewijl hij nu zijne onfchuld veel klaarder hem bewijzen konde*, dan — wanneer hij daartoe niet in de gelegenheid was. Hij doet het dan ook. Zijn broeder Romulus, wiens *gewaad* de wacht verblind had, komt hierop aan, en, daarop, beider voedftervader Faustulus. Deze kwam van den Koning; op zijn verzoek was hij daar gebragt, ziende geen' anderen weg, om het gevaar te ontgaan, waarin hem zijne belangftelling in Romulus geftort had, vooral om den korf, in welken de beide broeders, vóór twintig jaren, op den vloed gelegd waren, en dien hij bij zich had, toen hij Romulus ging zoeken, omdat men nooit weet, hoe een ding te pas kan komen. Uit hem wist de Koning, dat zijne neven nog leefden; maar wordt door hem, omtrent hun verblijf, misleid. Dit veroorzaakt thans de ontdekking aan Numitor, dat zijn gevangene en deszelfs broeder zijne eigene kleinzonen waren, aan welke hij nu een droevig verhaal doet van het lot hunner moeder, haren eed aan Vesta gefchonden hebbende, omgebragt door dezelfde wreedheid, die haar tot dien eed dwong; waarop Romulus, wiens bloed *verftijft*, en ook *kookt*, den ondergang des wreedaards zweert.

Sylvia was, intusfchen, door Claudius, die twintig jaren, verborgen gehouden, en komt thans voor den dag, terwijl (hiermede vangt het Derde Bedrijf aan) Amulius bezig is aan Claudius te verhalen, hoe benaauwd hij het door een droomgezigt had, in hetwelk hij Sylvia had herkend. Gelukkig dat Claudius niet van zijn ftuk raakt, en de Koning haar nog houdt voor een fpook, voor hetwelk hij zich wegpakt naar de andere zijde van het tooneel. Zij hervindt vader en kinderen, en het befluit komt tot ftand, wat zij er tegen inbrenge, dat, zoodra het avond is, Romulus zal aanvallen, en het volk, door Claudius tot opftand te bewegen, in Numitor zijn' ouden Koning wederzien zal.

De alleenfpraak van Sylvia, die het Vierde Bedrijf opent, had wel wat korter kunnen zijn, maar hinderde ons minder in haar, dan de doorgaans zoo lange redeneringen in de twee

vorige Bedrijven, die toch de aandoening zelden opwekken. Remus brengt goede tijding aangaande den volksgeest terug; en hierdoor merken wij, dat Romulus het mis had, toen hij zijne moeder troostte: „*Blijft Remus u niet bij?*" Nu, deze had het ook zoo begrepen; want hij zeide: „*'k Volg haast* „*uw schreên;*" maar Numitor had ook gezegd: „*Volg ons*, „mij en uwe moeder," en: „*Gij, Remus! blijft mij bij.*" Nu, er loopt wel meer in de war. Numitor, even te voren, *ontvlamd in* woede en *haat*, en *begeerende*, *aan het bloed*, *dat aan zijns broeders zwaard rookte*, *deszelfs eisch te voldoen*, wil nu weêr al het leed vergeven, en den broeder sparen. Deze, razend op het volk, dat zich tegen hem gesteld heeft, en dat *niet met gejuich*(!), wenscht zijn' broeder te spreken, die hem ook wel ontmoeten durft, niet geloovende, dat zijne drift hem tot het ergste konde vervoeren. Dat had hij echter niet geraden; want, toen hij den broeder alles verweet, onder anderen, dat hij, *met tijgerklaauw*, *en tanden uitgevast*(?), zijne kinderen had verscheurd, wordt hij gewaarschuwd door Amulius: „*Mijn dolk zal u terstond* „*doen zwijgen.*" Daarvoor is Numitor toch niet bang, weigerende het verblijf van Romulus en Remus te ontdekken. Men begrijpt, hoe boos de tiran wordt, vooral daar de Hoofdman hem nu het volksoproer komt verhalen, en dat het zelfs Sylvia van zijne hand eischte. Numitor zoude dan ook nu gegrepen zijn door de wacht, ware niet Sylvia met haren dolk tusschenbeide gekomen. Nu merkt de Koning, dat zij vooral geene schim was, en evenmin een beeld; en zij ware door hem doorstoken, ware Remus niet toegeschoten, en hadde Claudius niet betuigd thans *tot deugden* weder te keeren. De wacht was er toch? Ja, en krijgt bevel om ze altemaal te pakken; doch — daar komt ook niet van. Sommigen, ja, voegen zich op zijde van Amulius; maar anderen van Numitor; en daar *staan* ze, zoo het schijnt, zeer stil en bedaard. Er komt nieuwe verontrustende tijding, hetwelk Amulius, hoofdzakelijk, doet zeggen, dat hij hen allen wel zal vinden, maar eerst het oproerig volk straffen gaat.

Maar in het laatste Bedrijf wordt hij zelf gestraft; althans het loopt bloedig met hem af. Het is moeijelijk te gissen, hoe die zamenspraak met zijn' broeder er in komt, die alleen hem, verzeld van den Hoofdman, ontmoet, en hoe die zoo eindigt. Over Romulus is men zeer bekommerd; doch hij verschijnt

fchijnt zelf, terwijl zijne moeder bijna bezweken is. Om harentwille had hij zijn verhaal wel wat mogen bekorten, want hét is om flaauw te worden; maar dan had ook zijne welfprekendheid zoo niet gefchitterd. Uit den ergften nood was de overwinning gerezen; doch, daar men van Remus niets vernam, ontbreekt er nog veel aan de blijdfchap. Maar ziet! Remus verfchijnt, en de door hem gevangene Koning. Deze is nog zeer brutaal, en zoude door Romulus zijn afgemaakt, had het de goede Numitor niet belet; maar nu maakt hij zich zelven van kant, onder dezen uitroep:

„ Ik vloek u, Numitor! — dat u...mijn fchim ontroere —
„ Ik haat u eeuwig — 'k fterf!"

Neem een voorbeeld, Lezer! aan zijn' broeder, en zie bedaard te blijven. Deze zegt in dit ontzettend tijdftip:

„ Dat men van hier hem voere!"

En daarop ontvangt Numitor 's volks hulde? *Dat* juist niet; maar wij zien hem — naar buiten gaan, om zich te laten zien. *Zoo wordt de ondeugd geftraft, en de deugd beloond!*

Recenfent maakt op verfcheidene bijzonderheden geene aanmerking, noch op de voordragt zelve der gefchiedenis. Beeloo zal zelf moeten overtuigd zijn van het onnatuurlijke zijner voorftelling, met opzigt tot de karakters en aandoeningen; en dit alleen wilden we doen zien.

Zeker ontbreekt het hem niet aan dichterlijk talent; maar, ons is het duidelijk, in de ontwikkeling daarvan zal hij gelukkiger flagen, wanneer hij zich der eenvoudigheid meer bevlijtigt, loopende anders gevaar van onbegrijpelijkheid, of van .... wildheid, zouden wij zeggen; doch misfchien gaat die wel voor verhevenheid door. Nu dan, elk zijn' fmaak!

Wat is, bl. 4, die geest, op den troon druifchende of fuizende? Begrijpt ge wel, Lezer! dat, als de blikfem van het oog des helds op zijn zwaard terugkaatst, dat zwaard niet in de fcheede moet wezen? Bl. 12 wordt u anders dit geleerd. *Bleeke* fchimmen, die er akelig *rood* uitzien, begrimden *van de Werff!* bl. 20. *Marren* is binden, of talmen, vertoeven: maar, wat is dan iemand marren om brood, bl. 21? De Helden (of zijn het hunne toonen, bl. 26?) fluisteren „Amen,"

en

en zinken dan weg in het graf. Die *korte* predikatie is niet krachtig! Toen het jaar 1815 naderde, beefde de geheele aarde van den *tred des grijzen en gespierden tijds*, en, uit den *damp* van dien ouden Heer, worden, op het einde van dat jaar, *beelden* opgeroepen! De Engel des levens *splijt* de zwaarste zerk open, op bl. 45. Bl. 76 ziet gij eene zwaan liggen, trotsch op pluimen, de roem van 't vijvernat, maar wier hals nu verbroken schijnt en wier vlerk nederhangt. Wat ligt zij *stil*, in 't riet gedoken! Welnu, ze is immers dood, dat stomme dier! Is dat dan niet natuurlijk?

Geenszins ontzeggen wij verdiensten aan de stukjes, op welke onze aanmerkingen betrekkelijk zijn, noch aan andere. Dat op *Ossian*, dat op *Bingley* heeft zelfs vele dichterlijke waarde. Maar, wij herhalen het, BEELOO zij eenvoudiger, en hij zal natuurlijker zijn. Hij zinge met minder opzet om *hoog* te zingen, en hij zal ook verhevener zingen. De stukjes, getiteld: *Het Slot te Muiden*, en *Afwisseling*, bevielen ons, denkelijk om die reden, best.

Er zijn *Errata* (waarom nu juist Latijn gepraat?) aangewezen, ook zulke feilen, die er niet zijn, maar niet weinige overgeslagen. Recensent zocht ze niet op; maar dat *ramp* mannelijk en vrouwelijk voorkomt, en de voorspoed *haren* hoorn, en rotsen *hunne* voeten gekregen hebben, hinderde hem. *Onstuime* voor onstuimige, en *menschenheid* voor menschheid te schrijven, om het rijm, is dat niet wat te veel *Licentia Poëtica*; zoowel als, om dezelfde oorzaak, een volk *eerst* te verslaan en *dan* te breidelen, bl. 98? Geheel verkeerd is de constructie bl. 44:

„ Dan immers juicht van vreugd, als nu, verlost van nooden,
„ De schepeling de haven ziet."

„ *Waar andre Goden outers rooken*," is onverstaanbaar; moet het *andren* zijn?

De Dichter doe met deze aanmerkingen zijn voordeel, en behale roem op onzen Zangberg!

Ro-

Romancen, Balladen en Legenden. IIde Stukje. Te Rotterdam, bij J. Immerzeel, Jun. 1819. *In gr. 8vo.* 100 *Bl. f* 1-16-:

Wij hebben ons over het eerste Stukje dezer *Romancen, Balladen en Legenden* zoo duidelijk, en over den Dichter of Navolger derzelve, den te regt beroemden TOLLENS, zoo loffelijk uitgelaten, dat wij er weinig of schier niets hebben bij te voegen, dan alleen, dat wij door dit tweede Stukje dáárin volkomen bevestigd zijn, dat wij, als ware en welmeenende vrienden van den man en zijne gedichten, naar waarheid gesproken hebben. Als proeven, hoe men in *Duitschland*, ondanks losheid en genie, nog bij *Nederland* in fijnen smaak en oordeel ten achteren is, kunnen deze Navolgingen zelve gerust dienen, ten zij men ze liever beschouwe als proeven, hoe de groote TOLLENS, ook in verlorene oogenblikken, door het overbrengen van vreemde, losse gedichtjes, die door allerlei wendingen daartoe bijzonder geschikt zijn, zich ontspant en oefent. Het best in dit bundeltje beviel ons, nevens de inderdaad *wilde Jager* van den naïven BURGER (die, ware hij zoo *wild* niet geweest, zijnen roem onbevlekt zou hebben overgebragt) en de *Doodgräver* van SEIDEL, *Nannij*, naar HAUG, hoewel de toepassing niet dan met veel voorzigtigheids dient te geschieden. Het denkbeeld, echter, de gemakkelijke gang, de eenvoudige uitdrukking, en de uitstekende overbrenging, (trouwens deze is in alle voortreffelijk) maken het voor ons ter overname meest verkieslijk. Zie hier hetzelve:

De blonde Nannij, vol van vuur,
Vergat haar' pligt in 't groenend dal,
En baarde, in 't aaklig winteruur,
Eeñ knaapjen in den runderstal.
„ Red, red mij, zuster! hulp en raad!
„ Bewaar uw bloed vóór schimp en smaad;
„ Verberg mij met mijn' zuigeling..."
„ Neen!" zei de zuster, „ neen!" en ging.

De blonde Nannij, bloo en mat,
Den boezem en de haren los,

Sloop

Sloop angstig, langs een duister pad,
Naar de ijzersmelterij in 't bosch:
„ Bewaar uw bloed voor schimp en hoon:
„ Verberg mij, broeder! berg mijn' zoon:
„ Gij krijgt er 's hemels zegen voor..."
„ Weg!" riep de broeder, „weg, gij sloor!"

De vader kwam van 't nachtmaal weêr,
Godvruchtig en gesticht van zin:
Daar valt zij aan zijn voeten neêr
En roept zijn deernis roerend in:
„ 't Is waar, ik heb te snood misdaan,
„ Doch neem mij slechts als dienstmaagd aan..."
„ Neen, schandvlek! leef in schimp en smaad:
„ Weg!" riep de vader, „weg, op straat!"

Toen viel zij, overstelpt van smart,
Haar moeder, nat beschreid, te voet:
„ Ontsluit uw schuldig kind uw hart;
„ Vergeef mij, wat ik bitter boet!" —
„ Zie voortaan, kind, slechts beter toe;
„ Vergeve u God, als ik u doe!
„ Gij weet niet hoe ik nog u min!...
„ Kom," sprak de moeder, „schaap, kom in."

Wij meenen in beide onze beoordeelingen getoond te hebben, dat wij opregt zijn, en bijzonder, dat wij ZEER HOOG loopen met den onvergelijkelijken Dichter. Wij betuigen hier gaarne en openlijk, dat, schoon wij oorspronkelijke dichtwerken van hem liever hadden gewenscht, zijne zeer zeldzame verdiensten bij ons zoo hoog staan, dat ook vreemde kleinigheden, door zijne onnavolgbare wijze van behandeling, te regt nog belang inboezemen, en uit dien hoofde inzonderheid aanbeveling verdienen.

Lessen over de gezellige Welvoegelijkheid, door J. CHR. DOLZ. *Uit het Hoogduitsch naar den derden verbeterden Druk. Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. 1820. *In kl. 8vo.* 223 *Bl.* *f* :- 12 -:

De autheur is ook door zijne ervarenheid in de opvoedkunde be-

bekend, — het onderwerp en de manier van uitvoering zijn belangrijk, — en de man heeft *tien* jaren aan dit boekje gearbeid: dit alles zegt het voorberigt; en, voegt het er bij, het enkel doorbladeren van het werkje zal een' ieder overtuigen, dat het goed en voortreffelijk is. Onze taak was alzoo niet moeijelijk; wij hadden maar in te zien en te doorbladeren, en vonden in 76 paragrafen aangeteekend, waarop een welvoegelijk gedrag gegrond is, en de voorwaarden tot hetzelve; waarop dan de *welvoegelijkheidsleer*, in veler-, bijna schreven wij duizenderlei opzigten gebijzonderd, wordt voorgedragen, waarvan wij, ter proeve van het diep nadenken des stellers, *tien jaren lang*, het volgende, dat ons daar juist in het oog valt, gaan afschrijven:

„ De zindelijke zal alle ochtenden, of zoo menigmaal het „ noodig is, zijn haar behoorlijk kammen, opdat het niet, „ gelijk het haar van den onzindelijken, eene bewaarplaats „ van stroo, vederen, of wel van eene soort van levende „ wezens zij. Hij zal daarom ook niet in de onwelvoegelijke verlegenheid komen van met de vingers in het haar te „ moeten zitten en zich te krabben. Naardien lange, met „ vuil gevulde, nagels aan de vingers eene zeer walgelijke „ vertooning maken, zoo zal de beminnaar der zindelijkheid „ de einden der nagels nooit over de vingers heen laten „ groeijen, maar zorg dragen om ze ten gepasten tijde te „ korten. Tegen de zindelijkheid en welvoegelijkheid strijdt „ verder, wel niet het snuiten van den neus in het algemeen, „ wanneer het door middel van eenen zakdoek, maar wanneer het zonder dien, of ook met denzelven, maar op „ eene te veel geruisch makende wijze, in het bijzijn van anderen, geschiedt. De zindelijke zal daarom, wanneer hij „ deze noodzakelijke verrigting, in het bijzijn van anderen, „ niet vermijden kan, zich daarbij zoo min mogelijk doen „ hooren, ook het gezigt van anderen afwenden, en vooral „ niet de lompheid begaan, na gedane reiniging, in zijnen „ zakdoek te zien. Even zoo zal hij ook niet alleen een te „ sterk niezen, door het voorhouden van zijnen zakdoek, „ verhoeden, maar ook anderen en zich zelven daardoor voor „ de vuile bevochtiging, die ligt een gevolg van het hevige „ onbedekte niezen zijn kan, beveiligen. Zijn speeksel zal „ hij geenszins in elk vertrek, aan de eerste de beste plaats „ naast hem, op den grond uitwerpen, maar, zonder iets te

„ laten merken, naar de kwispedoor, zoo er die is, om„ zien," enz. enz. enz..

Ziet daar iets van de belangrijke onderrigtingen, die men noodig hield uit *Duitschland* voor ons te doen overkomen en te vertolken! Wij wenschen der *Nederlandsche* natie met deze vrucht van tienjarige *Duitsche* geleerdheid geluk, en voegen er eeniglijk, tot een waardig aanhangsel, nog bij, de herinnering van den vader van TRISTRAM, en diens omzigtigheid bij de keuze van een' gouverneur of opvoeder voor zijn kind, welken hij aanmerkte als den spiegel, waarin het kind zich van den ochtend tot den avond zou moeten beschouwen, volgens welken het zijn gelaat en gestalte, en misschien de binnenste gevoelens van zijn hart, zou moeten schikken; en daarom wilde hij er gaarne een' hebben, die zoo veel mogelijk overal gepolijst was, en regt bekwaam voor zijnen zoon, om zich té spiegelen. — Dit vond oom TOBIAS zeer verstandig.

De oude TRISTRAM beweerde, dat er in alles, zekere draai en houding van het ligchaam is, welke bewijzen, dat een man *inwendig goed* is; en dat PYTHAGORAS een man van letteren was, bleek reeds bij het opbinden van een' zakkebos; en hij hield staande, dat een man van verstand zijn' hoed niet kan nederleggen, bij het intreden van een vertrek, of denzelven bij het heengaan opvatten, zonder dat hem iets ontslippe, hetwelk hem doet ontdekken. Om deze redenen wil ik niet, voer de zorgvuldige man voort, dat de gouverneur, dien ik kiezen zal voor mijn' zoon, zal wezen lispend, of scheel, of pinkoogend, of grof van stem, of stuursch van opslag, of mal van uitzigt; of dat hij op zijne lippen zal bijten, of op zijne tanden knarsen, of door den neus spreken, of daarin peuteren, of dien opblazen. Ook zal hij niet te schielijk moeten gaan, of tè langzaam; of zijne armen òp elkander leggen, want dat is luiheid; of die bij het lijf laten nederhangen, want dat is gekheid; of die in den zak steken, want dat is *nonsens*. Hij zal ook niet mogen kloppen, knijpen of tikken met de vingers, of zijne nagels afbijten of afsnijden, of rogchelen, of spuwen, of opsnuiven, of trommelen met handen of voeten in eenig gezelschap. Ook zal hij (naar het voorschrift van ERASMUS) niet mogen spreken tegen iemand, die watert, of zich ophouden over eenige onreinigheden. — Dat is nu wederom zeer

zot,

zot, zeide oom TOBIAS bij zich zelven, die, het eindelijk niet langer kunnende uithouden, vroeg: Waarom moet hij niet liever zijn *rondborstig* en *edelmoedig* en *menschlievend* en *dapper!* Dat zal hij *ook* moeten zijn, antwoordde de oude, en gaf zijnen broeder de hand. En hierin zal de Heer DOLZ ook wel van hetzelfde gevoelen zijn. Hij neme ons maar niet euvel, dat wij hem eens bij de stukken wilden aantoonen, dat er ook in de *welvoegelijkheidsleer* meester boven meester is. Zijn boekje kan, voor zoo ver het door ons daaruit medegedeelde betreft, in een' of anderen afgelegen' hoek van het *Moffenland* misschien nog wel voortreffelijke diensten doen.

Handleiding tot het schrijven van allerlei soorten van Brieven, en regelen en voorbeelden. Naar den tweeden Druk. Uit het Hoogduitsch vertaald door W. G. REDDINGIUS, *Predikant te Midlum (in Reiderland). Te Winschoten, bij* H. V. Huisingh. 1820. *In kl. 8vo. f* 1-:-:

Het heugt ons, dat ons nog eenmaal soortgelijk *Handboekje* ter hand kwam; — inderdaad, daar vinden wij het nog in onzen' prullenhoek; het is, zien wij, oorspronkelijk Hollandsch, en zag in 1810 te *Utrecht*, bij J. VAN SCHOONHOVEN, het licht. Wij gelooven, dat het *en* vollediger *en* beter is, en wij zouden dus meenen, dat het gelijksoortig vreemd produkt, hetwelk ons nu wordt aangeboden, zonder iemands schade, geheel had kunnen achterwege blijven; ten zij misschien deszelfs vertaling den weleerwaardigen en zeer geleerden Predikker te *Midlum*, in *Reiderland*, eene aangename verpoozing gegeven hebbe van zijnen geleerden en stichtelijken arbeid voor het *Midlums* godsdienstig publiek. Dit is waarschijnlijk het geval, en zoodanig genoegen gunnen wij hem hartelijk; de boog kan niet altijd gespannen zijn; ieder zijn' smaak! en deze soort van smaak is even weinig onteerend voor eenen Nederlandschen Geestelijke, als het Dr. KUNASTROKIUS tot oneer was, dat hij, (die groote man, volgens STERNE) in zijne ledige uren, een bijzonder vermaak vond in ezelsstaarten uit te kammen, en de doode haren met zijne tanden uit te trekken, schoon hij altijd een tangetje in zijn' zak droeg.

— Indien wij ons wêl herinneren, (want wij geven ons den tijd niet om het op te zoeken) hebben wij, bij de aanmelding van het vroegere, straks genoemde boekje, voorgesteld, iedere briefwisseling te bekorten, door, zoo bij het schrijven als beantwoorden van brieven, eenvoudig naar dat werkje, bladzijde zoo of zooveel, te verwijzen, hetgene veel tijd, papier en inkt sparen zou; en daartoe is ook dit, nu door den geleerden REDDINGIUS vertaalde, werkje eenigermate geschikt. *Eenigermate;* want ook in dezen is het andere werkje vollediger. Voor eenen of anderen dommen schoolmeester, die zelf zijnen schooljongens geenen tamelijk goeden brief kan in de pen geven, en hen echter in het opstellen van brieven wil oefenen, is het boekje misschien van eenig belang. De tweede druk in het *Hoogduitsch* moge een goed debiet hebben, waarmede wij den ons onbekenden Heer J. THIEL, te *Wesner*, gelukwenschen; wij gelooven, dat de Heer H. UISINGH, te *Winschoten*, zich in zijne rekening op *niet weinige koopers en lezers*, vergissen zal. Maar wij, die geen gegeven paard te naauwkeurig in den bek willen zien, zullen deze *Handleiding* bij het *Handboekje*, straks genoemd, in veiligheid zoeken te stellen tegen de spotzucht van meester en schooljongens, aan welke het, lieten wij het slingeren, welligt zou zijn blootgesteld.

N A B E R I G T.

De Recensent van SPANDAW's Dichtstuk: *De Vrouwen*, vraagt verschooning voor zijne onwetendheid, dat aan het eerste gedeelte van zijnen wensch reeds lange voldaan, en derhalve zijn verlangen naar eene tweede uitgave van SPANDAW's *Gedichten en Redevoeringen* overtollig was. Hij vernam zijne dwaling, die ook den Redacteur ontsnapt was, toevallig, maar te laat. Hij verontschuldigt dezelve daarmede, dat hem die tweede uitgave nimmer nog onder de oogen kwam, hetgene hij, uit hoofde zijner ingenomenheid met al wat van SPANDAW is, naauwelijks kan begrijpen, maar alleen wijt aan zijne afgelegenheid van het Rijk der Letteren, waardoor hem veel onbekend blijft. SPANDAW zelf zal hem niet kwalijk nemen, hetgene, bij mindere hoogachting voor dien Dichter, in de pen zoude gebleven zijn. Aan het andere gedeelte van zijnen wensch blijft de Recensent zich zeer ernstig houden, en wenscht nog bovendien, dat niets, uit zijne dichtader gevloeid, ergens onbekend of ongezegend zij!

BOEKBESCHOUWING.

Het Heimwee. Naar het Hoogduitsch van HENDRIK STILLING. *Iste Deel. Te Amsterdam, bij* J. C. Sepp en Zoon. 1820. *In gr. 8vo. XXXVI, 117 en 454 Bl. f* 4 - 12 - 8

Het lust ons, onze Lezers met dit werk wat nader bekend te maken, welks vertaling reeds lang door JUNG-STILLING's vrienden is te gemoet gezien, en hetwelk hem den naam van een' Ziener van den eersten rang heeft verworven. De nagedachtenis van dezen zonderlingen en, ja, ook grooten man is ons dierbaar, uit hoofde van het menigvuldig goede, door hem gesticht, en de ongeveinsde Godzaligheid, die bij hem beginsel was en doel. Hem beoordeelende naar den geest des tijds, op welken hij gewerkt heeft, en den invloed zijner geschiedenis op zijnen geest en hart in het oog houdende, zal men hem gewis nimmer kunnen minachten. Alles, wat ons van hem werd gegeven, verdiende opmerking en onderscheiding; en zelfs zijne *Theorie der Geestenkunde* — men ergere zich niet! — heeft hem aan de achting des onpartijdigen niet mogen onttrekken. Dat de man dwaalde, droomde, dweepte, enz. wie kan dat ontkennen? Maar verdiende hij daarom versmading, meer dan b. v. de Wijsgeer, evenzeer voor dwaling, droom en dweeperij vatbaar, enkel daarom, omdat hij een mensch is? o! Men moet vooral den man veel kunnen vergeven, wiens leven eene navolging was van Hem, die het land doorging, goeddoende aan allen, en die zeker zijne vrome droomen niet zal straffen. Wij hadden, wel is waar, zijne *Theorie*, buiten schade, wel kunnen missen; maar dan hadden we ook KROM's *Ernst en Luim* moeten ontberen, een tegengift (dit onthoude men!) tegen STILLING en tegen zoo veel

meer. Hoe het wezen moge, noch om die *Geestenleere*, noch om 's mans *profetiën*, zij het alleen de ligtgeloovige, en de met STILLING dweepende vrome, die zijn *Heimwee* wil lezen! Elk ontvange het althans met achting, die des Schrijvers *Kindschheid*, *Jongelingsjaren en Vreemdelingschap* zich nog gaarne dankbaar herinnert; een boek, waaraan wij het laatste gezang van BELLAMI hebben te danken, waarin hij betuigt:

STILLING! 'k wil op God vertrouwen,
Hem beminnen zoo als gij!

En (deze zijn de *allerlaatste* woorden, die wij, tot nog toe, van BELLAMI kennen):

STILLING! 'k wil mijn' God ook vreezen,
En gij zult mijn voorbeeld zijn.

Het *Heimwee* zal echter te groot en te duur zijn, om zoo algemeen nuttig te wezen, en derhalve ook om schadelijk te zijn; dat 's eene gerustftelling van belang! Immers zij, die zulke boekwerken betalen en doorlezen kunnen, zijn immers mannen, die een gezond en vast oordeel bezitten, en dus alles kunnen, durven en willen beproeven, en het goede bewaren! Ergo.

Wij treffen hier eerst eene *Voorrede* aan van den Vertaler SEPP. Het belangrijkste in dezelve is, wat hij zegt van de verandering dezes werks, dat uit vier, in plaats van vijf Deelen bestaan zal, dewijl hij den *Sleutel*, (het vijfde Deel in het oorspronkelijke) voor zoo veel die op elk der Deelen betrekking heeft, bij wijze van *Inleiding*, telkens zal voorafgeven; hetgene wij niet anders dan zeer goedkeuren kunnen. Hierop verhaalt ons SEPP, wat *Heimwee* is, verontschuldigt dat woord, en verdedigt de gepastheid van hetzelve, als naam voor dit geschrift, dat *eens Christens Reize naar de Eeuwigheid* behelzen zal. Dit vinden wij, voor het minst, niet noodzakelijk; maar SEPP is uiterst naauwkeurig. Hij geeft verslag, dat hij niet alleen door op-

helderingen en aanmerkingen, maar ook door aanwijzingen der Bijbelplaatsen, en door de Grieksche woorden uit Matth. XIII: 35, ook zoo als ze in Psalm LXXVIII: 2 staan, op het titelblad in het Hebreeuwsch te plaatsen — *den Nederlandschen Lezer eenen dienst bewezen heeft.* Het minst behaagt ons (niet omdat wij Recensenten zijn — o neen! maar omdat wij Christen-menschen zijn) het overige der Voorrede, waarin SEPP spreekt van zijn doel met deze vertaling. Wij willen, om het belang der zake, hierop eens hechten. Die van vroomheid en Godzaligheid spreekt, mag, of hij Recensent of Schrijver of Vertaler eens werks is, op geenen anderen toon spreken, dan die duidelijk leert, dat men het met Paulus eens is, die de *Liefde* het voornaamste bestanddeel noemt van den innerlijken Godsdienst, en dat men afkeerig is van alles, wát, zelfs van verre, zweemt naar hetgene men wel eens *geestelijken hoogmoed* plagt te noemen. Maar nu — SEPP schrijft; „ hen, voor „ wie dit geschrift *te vroom* zijn mogt, verzoeken wij „ hun geld en tijd liever aan iets anders te besteden" (dan aan dit boek) — maar, Broeder in Christus! schoon gij voor reden geeft, dat ge ongaarne iemand ergert, is *deze* toon de echt-christelijke wel? En gij wenscht immers anderen ook in het bezit van *ware vroomheid?* Wij lezen verder: „ Het zij toejuiching, „ het zij spot en verachting de vrucht zij van mijnen „ moeijelijken arbeid, zulks doet niets ter zake." Dat doet wel veel ter zake; daarvan hangt immers het nut, dat wij stichten, grootstendeels af? Zoude het u niet aan het harte gaan, als de goede zaak bespot en veracht werd? ook om dergenen wille, die zich daarin bezondigen? Wie zijn die *baatzuchtigen*, om wier oordeel men zich niet kan bekommeren? Het is goed, dat SEPP, uit zijne gelijkenis, dit niet overbrengt; het ware echter nog beter gezwegen, daar nu iemand denken kan, dat zulke benamingen op *eigen' lof* nederkomen, en die is nooit welriekend. SEPP besluit met een' Apostolischen zegenwensch. Goed en best! Maar

aan wie? „ Aan u, mijne Vrienden! maar vooral aan „ u, mijne Geliefden," zegt hij. Wie zijner lezers, dat is, zoo als wij merkten, zulke, die dit boek niet *te vroom* achten, onderscheidt hij zoo zonderling? Is dat Evangelisch? Als zoo eens een prediker des Evangelies, de allervroomste dienaar van Christus, de gemeente zegende? Deden dat de Apostelen? STILLING maakt ook dat onderscheid niet, hetwelk, juist omdat het vreemd is, meer kan hinderen, dan *iemand* mag lief zijn.

De *Opdragt* des Schrijvers zelven aan den *Graauwen Man*, dien zijne lezers wel nader zullen leeren kennen, en dien hij betitelt: „ Hoogedel Verheven! „ welwijze Heer!" doet onwillekeurig denken aan de Opdragt van *Asmus* aan zijn' Vriend *Hain*. Er komt hier ook een ernstig oordeel in omtrent *Boekbeoordeelaren*, bij welke het oordeel, dat bij STILLING beslist, dat van den patroon dezes werks, weinig bekommering baart, en die den *Graauwen Man* een slaapverwekkend middel wanen te kunnen bijbrengen (*bijbrengen?*) Daar ons deze schoen niet past, trekken wij hem niet aan. Wij hebben deze Opdragt aardig gevonden; maar onzen smaak (*de gustibus non disputandum*) hinderde toch, hier en daar, een beeld; neem eens: de Graauwe Man zijn' sinaïtischen bliksem slingerende op die trotsche Dame, die op haar hinnekend ros ronddraaft, enz.

Zeer lezenswaardig is de volgende *Opdragt aan alle Heimweelijdende Lezers*, enz. STILLING verhaalt hier, op zijnen trant, wat hem aanleiding gaf, eerst tot zoodanig werk, en voorts tot deszelfs naam. Op zijn achtste jaar wilde hij al een tweede BUNJAN zijn, en eene Reize naar de Eeuwigheid schrijven. Belangrijk laat hij zich uit over de oorzaken, waarom hij naderhand zijn voornemen, steeds behouden, echter onuitgevoerd liet. Niet zonder nut zal men lezen, hoe zalig STILLING was, toen hij al, wat hij van Gods dienst en Godsvrucht wist, zoo weinig betwijfelde

al

als dat tweemaal twee vier is; hoe hij twintig jaren te strijden had, toen hij waande de bewijsbaarheid van hetgene tegen zijne vorige gevoelens overstond te mogen vooronderstellen; en hoe hij, niettegenstaande dit alles, een Christen blijven konde. Men moet hier den vromen man zelven hooren, en achting en liefde zal elken Christen voor hem innemen, al ware het ook, dat men hem in alles niet kon bijvallen, wat hij van zijne beoefening der Kantiaansche wijsgeerte zegt, en hoe hij daardoor tot de volkomenste zekerheid van zijn geloof kwam. Evenwel aan de beschrijving der Christens-reize werd niet gedacht, voordat de uitgever van STILLING's *Landhuishoudkundige Schriften* hem een stoot gaf; dat is, een woord, dat als eene vonk op tondel viel, — en nu besloot STILLING, zijne eigene proefondervindelijke waarnemingen, door eene langdurige overweging van het profetisch woord, die hij daaruit getrokken had, in verband te brengen. (Deze woordvoeging laat vermoeden, dat de vertaling hier niet wèl geslaagd is. De Hoogduitsche uitgave bezit Recensent niet. De zin is echter wel te raden.) Hij bepaalde zijne keus tot den stijl van den *Tristram Shandy* van STERNE. *Heimwee* is de naam van zijn werk: hoe langer hoe moeijelijker wordt de vreemdelingsreis; zoodat de Christen, overal uitgesloten, het *heimwee* wel krijgen moet: daarom schreef hij ook in een *album*: „ Zalig zij, die het Heimwee hebben! want ze „ zullen te huis komen;" en sedert werd dit papierenkind zoo gedoopt. Hij wijst verder de gepastheid van dezen naam aan. Hierbij gewagende van zulke, die de Christelijke kerk met den wijn der Babylonische hoer willen drenken, voegt hij er een woord bij over Openb. XVII: 5. Indien alle lezers der. *Letteroefeningen* dat woord verstaan, dan zijn er meer uitverkorenen, dan vader STILLING dacht. De *verborgenheid* dier hoer, die elk moet tegenwerken, en die misschien weldra openbaar wordt, staat over tegen de, in heerlijkheid uitblinkende, verborgenheid van het rijk van Jezus, die echter zeer onderscheiden is van de verborgenheid

 der

der Godzaligheid, 1 Tim. III: 16, dewijl zij eerst zal geopenbaard worden, als Hij in zijne heerlijkheid verschijnt. Elks verpligting, om deze verborgenheid van het Godsrijk te bevorderen, wordt ernstig aangedrongen. Het *Heimwee* geeft de wijze op, hoe men dat moet aanleggen. „Die het vatten kan, zal het vatten," zegt STILLING; „maar wij zullen ons niet „te veel aan den vijand blootgeven: hij, die met verborgenheden aangevallen wordt, moet zich ook met „verborgenheden verdedigen: zulks is dan ook de reden, waarom men dergelijke verborgenheden niet „openbaren kan." Nadat STILLING de Ridders der orde van het heilige kruis vermaand heeft, om niets te doen, dan op bevel van hunnen Grootmeester; waarschuwt hij, laatstelijk, tegen die lantaarnopstekertjes en lampmannetjes, de Pharizeërs onzer dagen, die, onder anderen, waken, dat de Romeinen niet komen, om land en volk te veroveren, en juist door dat *waken* den zoogenoemden Romeinen ter prooije worden. „Ja waarlijk," roept hij uit, „den Romeinen — wie dit „leest, maar ook verstaat, lette er op! Ik heb het gezegd, en mijne ziel gered!" — Om soortgelijke verborgenheden, ware het wel te wenschen, dat men hier eene dagteekening laze. Het is zes en twintig jaren, meenen wij, geleden, dat STILLING zoo schreef.

Zoo uitvoerig wilden we eens bij het Voorwerk van dit zonderlinge boek zijn, om er de aandacht onzer Lezers op te vestigen. Wij gaan over tot een verslag van den Inhoud dezes Deels. Hetzelve behelst vier Boeken, waarop de *Inleiding*, of *Sleutel*, voorafgaat. Men moet eerst die Inleiding lezen, om elk Boek te verstaan, en dezelve gestadig raadplegen: wij zouden ze, in plaats van *Sleutel*, die ons de deur eenmaal opent, en dan brengt, waar wij zijn willen, liever anders, b. v. het *licht op den kandelaar*, noemen, dat men telkens, ter beschouwing van STILLING's beelden, behoeft omhoog te houden.

In het eerste Boek vindt men:

1°. De opwekking van het Heimwee door den armen Predikant. Voor *Christiaan* was de *Liefde tot den Naasten* de opwekking van het *Heimwee*, onder het wijs bestier zijner Ouderen. *Ernst Gabriel van Oostenheim* is zijn Vader. Dit beteekent de voorbereidende Genade, om derzelver *ernst*, *Goddelijke kracht*, en *oorsprong* uit het *eeuwig Oosten.* Met deze werkt altijd, op hare wijze, de Moeder mede, die aan het klokje of de schel trekt, zoo dikwijls er eene nieuwe toedragt van zaken begint. Zij is de Moederlijke *Voorzienigheid*, die, vooral bij menschen van hooge roeping, steeds opmerkzaam is en maakt op elke verandering in de Goddelijke leiding of Heimwee-reis. De Vader voedt op zonder dwang, vooral werkende zoo, dat alles bij zijn kind als van zelf komt, hoewel het buiten hem eigenlijk niets vermag. Belangrijk inderdaad is de opmerking, dat door menschlievende weldadigheid de overgang tot het werkdadig Christendom gemakkelijk gemaakt wordt. Daarom verschijnt hier de *arme Predikant*, tevens een voorbeeld des lijdenden Christens; en zijn toestand, *Christiaan* bewegende, was voor hem, hetgene eens een muggensteek was voor de Keizerin ELIZABETH, eene allergewigtigste en veel beslissende verandering, waarom dan ook zijne Moeder aan de schel trok. Men leest met genoegen de redding des armen mans door *Christiaan;* terwijl men met hem nieuwsgierig gemaakt is naar

2°. De geschiedenis met den Rotsbewoner. Een geest verschijnt op den muur van een' *Rotsburg*, (Gods geestelijken tempel op aarde.) Die geest heet *Urania Sophia van Edang*, d. i. de Hemelsche wijsheid en genade. (*Edang*, van achteren af gespeld.) Eenzaam wandelt deze op die verhevene ruïne, bij den dag, dat is, onzigtbaar bij het licht der nieuwmodische Filozofie; maar, laat zich het verstand eerst door de zon der Geestenwereld doorgloeijen, eer het zelf verlichten wil, dan, bij dat licht der maan, is *Urania* zigtbaar. De gewone mensch houdt haar voor een spooksel, dat men niet kan

naderen dan door den dood. *Christiaan's* Vader onderhoudt hem, in eene *stille landstreek*, werwaarts hij hem geleid heeft, (de mensch, die den weg der heiliging inslaat, moet buiten het gewoel der verfijnde zinnelijkheid zijn) over den herfstdood en het heimwee der natuur, en doet hem dat verschijnsel naderen, ontmoeten, kennen. De voorbereidende Genade den mensch vatbaar gemaakt hebbende, wordt hij met de waarheid van den Godsdienst vertrouwd. Een groote hoop, allen mannen, hebben het over dat verschijnsel heel druk; en het gerucht verspreidt zich, dat het de geest is van een' overleden' Burgemeester, of dat het een spotboef is, (*Bijgeloof* of *Huichelarij*.) Velen zien het aan; maar daarbij blijft het. *Christiaan* nadert, met zijn' Vader *Urania*, en, haar zijn *Heimwee* geopenbaard hebbende, wordt hij tegen alle bezwaren bemoedigd, onder anderen met deze woorden: „Gij behoeft maar on„veranderlijk te *willen*, zoo *kunt* gij zeker." Hem wordt geboden, na zeven dagen voorbereidens, op den avond van den zevenden dag alleen terug te komen, om haar onderrigt te vernemen. Het *zevental* herinnert de *Schepping*; zoo heet ook 's menschen heiliging. *Christiaan* overpeinst drie vragen, die hem zijn Vader opgeeft. Waarom heb ik het Heimwee? Wat houdt mijne neiging naar het Vaderland zoo gespannen? Hoe zal ik te huis komen? Zijn geest moet daartoe gezuiverd worden van het aardsche, om zich zoo op te heffen, en zich, in zijn waar Vaderland, tot genezing veler kranken, uit te zetten, enz. (want *Christiaan* is ten werktuig in het rijk der waarheid bestemd.) Na een tusschenbedrijf, op den avond van den zesden dag, eene vertooning der onstuimige natuur in den herfst, strekkende alleen, om, aan den avond van den tegenwoordigen zesden grooten wereldddag, 's Heeren dienaren voor zijne komst te bereiden, wordt de plegtigheid van den zevenden dag verhaald, op welken *Christiaan* met den naam *Eugenius* (welgeboren) ingewijd wordt. Verbazend zinnebeeldig is deze geheele inwijdingsgeschiedenis,

nis, in welke alles zijne bepaalde beteekenis heeft, en *Eugenius* zijnen geest en vuurdoop ontvangt. Men moet dat in het boek zelf lezen, en zal dan althans STILLING's vernuft bewonderen. *Eugenius* is nu een *Kruisridder;* want onze tijd vordert niet alleen Christus-belijders, maar ſtrijders, helden, die met waarheid, geduld en liefde oorlogen. Na eenige aanmerkingen en wenken enz. (van welke STILLING zegt: „ die ik elk verzoek wel in acht te nemen, en „ dan te paard geſtegen, want vooruit is de weg") leest men

3°. De onderneming der reis zelve. Gelijk overal, hier is het bijzonder duidelijk, STILLING's ſchriften en zijne geſchiedenis hangen aaneen. Zij gaan naar *Frankfort*. Wie? *Eugenius* en zijn bediende *Hans Eerlijk:* deze is het eerlijk, regtſchapen temperament, zoo als vooral den *Kruisridder* past. Gelijk bij elken Christen, bij hem vooral komt het op een' bediende, die dikwijls meer invloed heeft dan hij mag, op het temperament, veel aan. De reis is aangevangen, d. i. de beoefening der Evangelieleer. Bij den eerſten inkeer in zich zelven ſmaakt die reiziger al de vreugde, welke de bewustheid der veiligheid aanbrengt, hier onder het beeld der *eerſte nachtherberg* voorgeſteld. Maar nu

4°. De *Graauwe Man* in de herberg. Deze is de tuchtigende Genade, of het Geweten, die de leidsman wordt des reizigers, door wien nu beide Ouders hun beſtier uitoefenen. De *Kastelein*, bij wien men aan tafel gaat, is de oude mensch. Bij hem is een *Advocaat*, de Ligtzinnigheid, des zondaars gevolmagtigde en verdediger; een *Ambtman*, de heerſchende Hartstogt van den onbekeerden toeſtand; een *Secretaris*, of *Geheimſchrijver*, bijziende, kortzigtig, alles door een kijkglaasje naar zich toe halende; deze is de ſlangenlist, van welke zich de zondige hartstogten bedienen; een *Koopman*, de Woekerzucht; een *Hesſisch Officier*, de natuurlijke Edelmoedigheid; en *Anonymus*, een aan *Eugenius* nog onbekende Policie-beambte der Voorzie-

nigheid, der tuchtigende Genade tot hulpe toegevoegd. Alleen de Graauwe Man eet niet mede; wel *Anonymus*. Hiervoor wordt reden gegeven. De eerste is allen tot schrik, en door zijne ontdekkingen verwijdert hij *Geheimschrijver*, *Ambtman*, *Koopman* en *Advocaat*. De *Hessische Officier* wendt zich vriendelijk tot den Graauwen Man, die hem zijne waardigheid staaft door de herinnering van de edelste verborgene daad, die hij bedreven had, en door de openbaring van een Gode alleen bekend zielsgeheim. Ook de *Waard* gaat, zoowel als deze, heen. Hij wordt echter van den Graauwen Man betaald, met eene bijgevoegde vermaning tot meerdere weldadigheid. *Eugenius* verstaat niets van het gesprek tusschen *Anonymus* en den *Graauwrok*, nadat deze hem bevolen had, wat hij in het vijfde Art. ten uitvoer brengt. Recensent kan niet nalaten, allen naar dit tooneel in de herberg te wijzen. Het hart des aanvangenden Christens is nu gereinigd van alle zondige hartstogten; de Moederlijke Voorzienigheid staat weêr aan de schel. Wat zal het nu zijn? De reine menschenliefde moet uit haren druk bevrijd worden, en in een' kring van werkzaamheid gebragt — aan zulke trekken erkent men STILLING's hart, en eerbiedigt hem. Men leze vooral

5o. De geschiedenis van *Gerold's Weduwe*. Deze is de reine, zuivere Menschenliefde. Zij was gehuwd met *Gerold*, het natuurlijke Vertrouwen op God. Maar de *Ambtman*, (en nu wordt het verwijt, hem door den *Graauwen Man* gedaan, opgehelderd) de zondige Hartstogt, was aan het geluk dier beide gevaarlijk geweest. In des *Ambtmans* ziel was de edele neiging tot menschenliefde vervormd tot die van den wellust. Vóór *Gerold's* huwelijk had de *Ambtman* die schoone onschuld, maar te vergeefs, belaagd, en voorts verdrukt. Hij steunde op zijn' Schoonvader, het Vernuft, *Minister* van een' *Vorst*, afwezig in dienst als *Generaal*; die zedekunde, die, als hoofd, staat aan de legermagt der valsche verlichting, en alles door vernuft en hartstogt, *Minister*

en

en *Ambtman*, in zijn eigen land, regeren liet. Door een' *Sluipmoordenaar*, Geldzucht, had de *Ambtman* naderhand den man van *Gernholda* doen ombrengen, en uit haren boedel vernietigd een bewijs van eene leening van 100 carolinen, aan dien moordenaar eens door *Gerold* gedaan. Toen *Eugenius* te *Reinheim* bij den *Predikant* (het Evangelisch gebod der liefde) zich het ongeval van *vrouw Gerold* verhalen liet, klaagt zich daar de moordenaar zelf aan, verbrijzeld van boetvaardigheid; een onbekende brengt 100 carolinen, en men verneemt, dat de *Minister* gevangen, en 's *Ambtmans* huis bezet is. Hierop volgt

6°. Een geval met een' *Jood*. *Hans Eerlijk* vertelt het aan zijn' Heer. Deze *Jood* (men moet zijne ruiling van een paard voor een horologie enz. zelf lezen) beteekent de voorzigtigheid der slange, den Christen zoo onontbeerlijk, als de slangenlist niet te dulden was.

7°. Het afgelegen huis van een Zwitsersch Mennoniet. Een *kind* (de Voorzienigheid leidt tot haar groot doel dikwijls door de geringste middelen) overhandigt aan *Eugenius* een briefje, waarin hij zijn' naam en het bevel las om dat kind te volgen. Dit briefje van de *Rotsbewoners*, Gods genadewerkingen, zoo besteld, is veilig. Men volgt, langs een' weg, dien men zelf niet zoude hebben verkozen, en moet wezen in een huis, daar *Eugenius* zich bijna schaamde te gaan. Zelfverloochening en nederigheid moet geleerd worden. Hier woonde *Urania* met haar' Vader, eenzaam, stil, een huisgezin geheel uit de mode. Een meisje van Grieksche houding, maar aan een spinnewiel, zoo ziet er de Hemelsche waarheid bij den eersten opslag uit, en de oude *Zwitser*, het zaligmakend geloof, maken grooten indruk. *Urania* verbindt reeds *Eugenius* aan zich. De *Zwitser*, het geloof, de lamp op tafel zettende, gaat voor het zinnelijk vernuft een licht op, dat niemand kan behagen, maar elk, die niet reeds zoo als *Eugenius* is voorbereid, zoude doen terugbeven. Ware het anders, elk werd dan terstond Christen. Maar *Eu*-

ge-

genius ſtaat de proef, om het zinnelijke te verloochenen om het zedelijke ſchoon, door, en ontdekt dan toch de Hemelſche ſchoonheid van *Urania.* Want hetzelfde kind bragt hem een' brief, waarin hem geraden werd, zich door haar de oogen te laten genezen, en haar ten huwelijk te vragen. Het gebeurde. Wetende, dat het masker des doods leven en ſchoon bedekte, vroeg en verkreeg hij haar woord. Hier is den reinen alles rein. De *nachtrust* van *Eugenius* en zijn *ontwaken* verbeelden den vrede des gemoeds en de ware verlichting van hem, die de waarheid vindt, en zich door het geloof laat wekken. Hij wordt plegtig door de waarheid, die hem tot Kruisridder gezalfd en gedoopt had, zoo verlicht, dat hem nu alles in deszelfs ware gedaante voorkomt, enz. enz. Van *Urania* afſcheid nemende, die hem altijd, waar het behoeft, zal nabij zijn, zet hij de reize voort.

Ook hier heeft meer dan ééne bijzonderheid opzigt tot elken Christen, en bepaalder tot de door STILLING zoo genoemde *Kruisridders;* maar ook profetiſche bedoeling, van welke de vrome man niet meer dan wenken geeft, zoodat *Eugenius* b. v. ook de Kerk beteekent, de inwijding door de Rotsbewoners de Hervorming, en de verloving met *Urania* op de Christenheid in de eerſte helft der 18de Eeuw ziet.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

Tijdrekenkundige Verhandeling, dienende ter bevestiging en verklaring van eene tijdrekenkundige Tafel voor de Geſchiedenis der Israëlieten en andere Aziatiſche Volken, vergeleken met die der Grieken en Romeinen, door J. TER PELKWIJK, *A. L. M., J. U. et Phil. Dr. Te Zwolle, bij* Clement, de Vri en van Stégerën. 1818. *In gr. 8vo. VIII en 300 Bl. Te zamen f* 4-16-:

Nadat de Heer TER PELKWIJK zijne groote vlijt met

met veel lof had betoond, in eene Verhandeling over de Maten, Gewigten en Munten der oude Volken, waarvan wij in 1818 kortelijk verslag gegeven hebben, levert hij ons eene tijdrekenkundige Verhandeling en Tafel, welke beide, bij elkander behoorende, een nieuw blijk zijn van zijne uitstekende en prijzenswaardige werkzaamheid in een duister en moeijelijk vak. Opmerkelijk is het, dat, in één en hetzelfde jaar 1818, twee gelijksoortige werken over het aangelegen onderwerp der Tijdrekenkunde in ons vaderland en in onze moedertaal uitgekomen zijn, die beide de onvermoeide vlijt en naauwkeurige behandeling, welke de Nederlandsche Geleerden kenschetsen, op het roemrijkst aan den dag leggen. Wij bedoelen, namelijk, den *Tijdmeter*, *of beknopte Tijdlijst der gewijde Geschiedenis*, opgesteld door P. BOSVELD, welke, met het eerste Deel der Bijlagen over de tijdrekening der Egyptenaren, na 's mans dood uitgekomen, en dit jaar (1819) in dit Maandwerk reeds behoorlijk aangekondigd en naar waarde aanbevolen is. Beide hebben dit in het bijzonder gemeen, dat zij niet vroeger opklimmen dan tot het jaar van Abrahams geboorte, omdat vóór dien tijd de tijdrekening veel te onzeker is; dat zij, nagenoeg, bij hetzelfde tijdvak ophouden, dewijl TER PELKWIJK niet verder gaat dan tot de verwoesting van Jeruzalem door de Romeinen, en BOSVELD, schoon eenige jaren verder gaande, het echter niet verder brengt, dan tot aan het einde der eeuw, waarin die verwoesting voorviel: beide, eindelijk, berekenen de jaren naar onze tijdrekening, als zijnde die berekening voor ons Christenen de eenvoudigste en natuurlijkste, en rekenen dus, tot aan het begin dier tijdrekening, achteruit, bepalende telkens het jaar vóór die tijdrekening, tot hetwelk zij de gebeurtenissen brengen. Met dat al is er in het oogmerk der beide Schrijvers, zoowel als in hunne behandeling, een zeer groot onderscheid. BOSVELD bepaalt zich in zijn' *Tijdmeter* tot de gewijde Geschiedenis, en behandelt dezelve met eenige uitvoerigheid; terwijl hij slechts hier en daar

iets

iets van de ongewijde Geschiedenis er in aanroert, en, voor zoo verre deze van belang is voor de tijdrekening der gewijde Geschiedenis, dezelve in bijlagen uitvoerig bearbeid heeft; gelijk blijkt, niet alleen uit het boven aangetogene, maar ook uit het andere Deel, eenigen tijd naderhand uitgekomen. TER PELKWIJK's oogmerk strekt zich verder uit. Hij leert niet alleen de tijdrekening van de geschiedenis der Israëlieten, maar ook die der geschiedenis van andere Aziatische volken, met vergelijking van de geschiedenis der Grieken en Romeinen: en dit levert hij kortelijk, en brengt hij, als ware het, onder het oog in zijne tijdrekenkundige Tafel; terwijl hij, al wat hij noodig oordeelt, met gepaste uitvoerigheid bevestigt en verklaart in zijne tijdrekenkundige Verhandeling. Ook komen zij beide niet overeen in de berekening der jaren, gelijk al in den beginne blijken kan, dewijl BOSVELD het jaar van Abrahams geboorte stelt in het jaar 2317, en TER PELKWIJK in het jaar 1997, vóór de Christelijke tijdrekening; een verschil, dat niemand, der zake eenigzins kundig, zal bevreemden, daar er, met alle mogelijke moeite, altijd iets onzekers in de oude tijdrekening gebleven is en blijven zal.

Dan, laat ons ook iets meer bepaalds en bijzonders opteekenen, betreffende de onderhavige Verhandeling en de daarbij behoorende tijdrekenkundige Tafel. In de Verhandeling wordt, in 15 Hoofdstukken, gesproken over de jaren en jaartellingen, — over de verdeeling van de Israëlietische geschiedenis in tijdperken, en derzelver verbinding met de gemeene jaartelling, — over het tijdperk tusschen Abrahams geboorte en den uittogt der Israëlieten uit Egypte, — over het tijdperk tusschen den uittogt en Tempelbouw, — over het tijdperk tusschen den Tempelbouw en de verwoesting van Jeruzalem door Nebucadnezar, — van de oude tijdrekening der Grieken, — over de tijdrekening van het Egyptisch Rijk, — van de Assyrische en Medische Rijken, — van het Babylonisch Chaldeeuwsche Rijk, — van de over-

overblijffelen der tijdrekening van de Tyriërs, — van het Rijk van Lydiën, — van het Perzifche Rijk, — over de tijdrekening der Israëlieten, van de Babylonifche ballingfchap, tot den dood van Alexander den Grooten, — over de opvolgers van Alexander in Egypte en Syrië, en de eerfte Romeinfche Keizers, — eindelijk, over de tijdrekening der Joden, van den tijd van Alexander den Grooten, tot de verwoesting van Jeruzalem. Al deze ftukken worden, overeenkomftig des Schrijvers hoofdoogmerk, tijdrekenkundig behandeld, met invlechting, echter, hier en daar, van belangrijke gefchiedkundige aanmerkingen en uitweidingen, waar dit te pas fcheen te komen. Op deze 15 Hoofdftukken volgt nog een 16de, hetwelk de inrigting en het gebruik der tijdrekenkundige Tafel opgeeft; en dit brengt ons dus van zelf tot eene bijzondere befchouwing derzelve.

De Heer TER PELKWIJK, dan, had, gelijk hij zelf betuigt in zijne Verhandeling, bl. 295 en volgg., een groot gebrek opgemerkt in bijna alle tijdrekenkundige Tafels, welke tot nu toe in het licht verfchenen zijn; dat daarbij, namelijk, geene juiste verdeeling, naar eene vaste fchaal, is in acht genomen, maar gelijke tijdperken dikwijls daarop eene ongelijke ruimte beflaan, naar mate der daarin voorkomende gebeurtenisfen. Dit gebrek heeft hij in zijne Tafel getracht te vermijden, en dezelve naar eene vaste fchaal ontworpen. Daar hij van gedachte is, dat men thans, vooral nadat de invoering van het metrieke ftelfel van Maten en Gewigten in ons vaderland befloten is, alle fchalen, zonder eenige uitzondering, van den meter of elle behoort te ontleenen, heeft hij aan elke eeuw de lengte van eenen decimeter of palm gegeven: één jaar bevat dus de lengte van een' millimeter of ftreep, en de meter of elle is aan 1000 jaren gelijk. Elke gebeurtenis is, zoo veel mogelijk, geplaatst tegen het jaar, waarin zij voorviel, op de naast de Tafel gevonden wordende fchaal. De regeertijden van onderfcheidene opvolgingen

gen van Koningen zijn door gekleurde lijnen aangewezen, en de levens van eenige vermaarde mannen, zoo veel de ruimte toeliet, door enkele lijnen. Deze inrigting kwam hem voor de beste en tot het oogmerk meest geschikt te zijn, dewijl alles daardoor met eenen opslag van het oog, zonder eenige moeite, kan overzien worden.

Wij besluiten, om kort te gaan, dat dit werk, zelfs na den *Tijdmeter* van BOSVELD, geenszins als overtollig of onnut kan beschouwd worden. Afzonderlijk is het van groot belang voor de studie der oude Geschiedenis in het algemeen, en, bij het, overeenkomstig zijn oogmerk, meer bepaald werk van BOSVELD gevoegd, vult het datgene aan, hetwelk tot de studie der oude en algemeene Geschiedenis kan gerekend worden te behooren.

Tijdrekenkundig Schoolboek, *door* J. TER PELKWIJK, *A. L. M.*, *J. U. et Phil. Dr.* *En: Altoosdurende Almanak voor de Juliaansche en Gregoriaansche, of oude en nieuwe Stijlen: tot dit Schoolboek behoorende; door denzelfden.* *Te Zwolle*, *bij* Clement, de Vri en van Stégeren. 1818. *In kl. 8vo. VIII*, 84 *en* 21 *Bl. Te zamen f* :-14-:

Wij laten de korte aankondiging dezer beide in *één* deeltje uitgegevene en tot elkander behoorende stukjes terstond volgen op de meer uitvoerige vermelding der tijdrekenkundige Verhandeling en Kaart van den Heer TER PELKWIJK, als zijnde vermaagschapt in onderwerp, schoon verschillend in bedoeling. Daar er nog geen volledig Schoolboek is over de Tijdrekenkunde, heeft de in dat vak zoo kundige man zich de lastige, doch lofwaardige moeite getroost, om kort en duidelijk bijeen te brengen het voornaamste, tot de kennis daarvan behoorende, met bijvoeging van een' altoosdu-

ren-

renden Almanak. Indien, gelijk wij wenfchen en hopen, dit werkje genoegzaam getrokken worde, is de Schrijver voornemens, het noodigfte over de Joodfche en andere jaarvormen, hetwelk hij, om de palen, die hij zich had voorgefchreven, niet ver te overfchrijden, thans achterwege heeft gelaten, naderhand uit te geven. Deze zullen dan nuttige bijdragen tot het onderhavige werkje zijn.

Verhandeling over de Typhus, welke, in den Veldtogt van 1815, *bij het* 1*ſte. Armée-korps der Nederlandſche Armée heerschte; alsmede omtrent de verſchijnſelen en geneeswijze eener ziekte, veroorzaakt na voorafgegane zware ziekten door afwijkingen in de dieet: benevens eene Waarneming over de Tetanus, Door Doctor* BECKERS, *Officier van Gezondheid der* 1*ſte Klasſe. Te Utrecht, bij* S. Alter. *In gr.* 8*vo. XVI en* 157 *Bl. f* 2-:-:

Het grootfte en tevens belangrijkfte gedeelte dezer verhandeling loopt over de verfchijnfelen en de geneeswijze eener ziekte, die na voorafgegane zware ziekten door afwijkingen in de dieet ontftaat, en over een' waargenomen' *tetanus*. Hetgene de fchrijver in het eerfte gedeelte der verhandeling over den *typhus* zelven zegt, voegt, hoe belangrijk en hoe waar op zich zelf, weinig tot onze kennis dier gevaarlijke krankte. Zooveel meenen wij uit zijne aanmerkingen en waarnemingen te mogen opmaken, dat in dezelve de herfenen, en vooral de ingewanden van den onderbuik, het fterkst waren aangedaan. Wij zouden die aandoening bijna als eene op ontfteking gevolgde verfterving aanmerken, indien wij niet wisten, hoe twijfelachtig de teekenen van plaats gehad hebbende ontfteking zijn, en hoe dikwijls men voor een gevolg van hevige ontfteking houdt, hetgene een gevolg van den dood, en de daardoor veroor-

zaakte ontmenging der deelen, is. Wij zien ook, dat de schrijver niet zoo in elken *typhus* eene ontsteking ziet, als velen dit thans wel doen, en dat hij, hoewel te regt twee tijdperken onderscheidende, waarvan het eerste ontstekingachtig is, en eene ontstekingwerende behandeling vordert, echter het tweede tijdperk als niet ontstekingachtig aanmerkt, daarin prikkelende en bederfwerende middelen aanwendt, en, naar zijne verzekering, met een gelukkig gevolg.

De ziekte, waarvan de schrijver voorts spreekt, als uit eene afwijking in de dieet ten aanzien der spijzen ontstaande, welke zeer dikwijls in hospitalen wordt waargenomen, schijnt eene gastrische koorts geweest te zijn, welke niet zelden in *typhus* overging, zoo als de behandeling ook uitwijst.

Eene waarneming, betreffende een' hardnekkigen *tetanus*, na eene wonde van den linkerduim, besluit dit werkje. De algemeene aandoening van het zenuw- en spiergestel ontstond door gemoedsaandoening, maar werd door de wonde onderhouden. De *Stutzsche* geneeswijze voldeed hier volkomen. Deze waarneming bewijst echter, dat men niet te spoedig moet ophouden met het toedienen van opium, dat men hetzelve en de alkaliën in korte tusschenpoozen moet toedienen, en dat, zoo er eene wonde aanwezig is, men dezelve met alle mogelijke oplettendheid onderzoeken en behandelen moet.

Gezantschapsreis naar, en Beschrijving van het Koningrijk Kabul, en naburige Landen en Volken, door MOUNTSTUART ELPHINSTONE, *in* 1808 *Engelsch Gezant aan het Hof van Kabul. Het Engelsch vrij gevolgd. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. *In gr.* 8vo. *Iste Deel* 316, *IIde Deel* 232 *Bl. f* 5-4-:

De veroveringen der *Britten* op het vaste land van

Indië zijn geenszins nutteloos geweest voor de wetenschap. Behalve de groote ontdekkingen van W. JONES, COLEBROOKE, en andere Geleerden der Maatschappij van *Calcutta*, hebben wij belangrijke berigten van de naburige landen — van *Ava* door SYMES, van *Boutan* en *Thibet* door TURNER, van *Perzië* door MALCOLM, MACDONALD KINNEIR en MORIER, van *Beludsjistan* door POTTINGER, van de *Sieks* door MALCOLM — ontvangen, en worden nu in deze keurige Reis naar een zeer weinig bekend Gewest overgebragt, naar het Koningrijk *Afghanistan*, of het land der *Afghanen*, een *Mohammedaansch* Volk tusschen *Indië* en *Perzië*, hetwelk de hooge bergen van den westelijken *Imaus* bewoont, en in het begin der achttiende Eeuw, onder MIR-WEIS en MACHMUD, zelfs *Perzië* veroverde, tot het, door NADIER SCHAH overwonnen, nogtans van *Perzië* onafhankelijk bleef, en onder AHMED en ZEMAN SCHAH geene kleine rol in de omwentelingen van *Indië* gedurende de achttiende Eeuw speelde. Natuurlijk was de aanleiding tot deze Reis, ondernomen door een kostbaar en talrijk Gezantschap, niet geheel wetenschappelijk: de vrees voor ondernemingen der *Franschen*, misschien met de *Russen* (na den Vrede van *Tilsit*) vereenigd, naar *Indië*, deed den Heer ELPHINSTONE naar dat Gewest afvaardigen, alwaar eene kort daarna gevolgde troonsomwenteling zijne bemoeijingen schijnt verijdeld te hebben; schoon ook het gewaande gevaar met den kort daarop gevolgden omkeer van zaken in *Europa* verdween.

Het is waar, hetgene de Vertaler in zijne Voorrede zegt: behalve enkele bescheiden van BERNIER, KRUSINSKI, en de (meer uitvoerige) berigten van den *Engelschman* FORSTER, bezaten wij niets over het magtige, door 14 millioenen zielen bewoonde, Koningrijk der *Afghanen*. Maar des te vollediger wordt deze gaping in dit werk aangevuld, hetwelk met nog één Deel volledig zal zijn. Na een onderhoudend verslag

der Reize, (bl. 1—142) heeft de Schrijver, volgens eene zeer goede schikking, al de aardrijkskundige, statistieke, geschied-, natuurkundige en *ethnographische* berigten omtrent het Rijk der *Afghanen* in afzonderlijke Hoofddeelen bijeengetrokken, en dus een niet alleen belangrijk, maar ook aangenaam geheel geleverd; terwijl de berigten in de meeste Reisbeschrijvingen, tusschen de lotgevallen der reizigers ingevlochten, het verhaal afbreken, en zich toch minder in het geheugen prenten.

Wij staan waarlijk, bij den overvloed van bijkans geheel nieuwe stoffe, verlegen, hoe den Lezer dit boek te doen kennen. Een doorloopend verslag van alles zou ons veelt e ver afleiden, en ons bestek geheel te buiten gaan. Wij zullen ons dus voornamelijk tot het reisverhaal zelf bepalen, en daarna van het grootste deel des werks — de land- en volksbeschrijving — eenige kenschetsende trekken opgeven. De reizigers kwamen uit *Indië* in de groote woestijn, die zich uit *Arabië*, de kusten en het midden van *Perzië* tot bij den *Indus* uitstrekt, en, aldaar door *Tind* afgebroken, achter hetzelve op nieuws van het zuidwesten naar het noordoosten eenen natuurlijken voormuur tusschen *Indië* en *Afghanistan* vormt. Eerst is het land met struiken bedekt; dan ziet men naakte zandheuvelen van 20 tot 100 voet hoog, door tallooze ratten en wilde ezels bewoond. Elders is de woestijn eene vlakte van hard en dor leem, dat onder de hoeven der paarden als eene plank klinkt. Te midden dezer woestijn vindt men nogtans verscheidene groote steden, vooral *Bikanier* en *Choerog* (*Tschuru*), doch ook ellendige plaatsen, zoo als *Puggul*. Hier en daar ziet men eenig groen tusschen de heesters. Het water is op sommige plaatsen 300 voet onder den grond, en wordt getrokken uit putten, die slechts 3 voet middellijns hebben; daarbij is het brak en schaarsch; doch groeijen er watermeloenen in overvloed, van 3 of 4 voet in den omtrek. De gemeene inwoners dezer streken heeten *Jauts* (*Dsjauts*,

Dscha

Dſchaten), en zijn mismaakte en diep armoedige, trage menſchen; de hoogere klasſen altijd dronken van *opium*. Men ziet in deze woestijn het bekende verſchijnſel van het *mirage*, of het *optisch* bedrog van meren of rivieren vol water te midden der woestijne. Deze woestijn is ten oosten bepaald door het Rijk der *Britten* in *Indië*, ten noorden door het gebied der *Sieks*, en ten westen door *Afghanistan*, of het Rijk van *Kabul*, waartoe ook *Multan* behoort. Geheel verſchillend is het karakter der bewoners van haren oostelijken en westelijken zoom: dáár, in eene brandende luchtſtreek en effene vlakten, de lijdelijke, onderworpene, beſchaafde, doch valſche *Hindoes*; hier, in een koeler, bergachtiger klimaat, eene meer vrije, edele Natie, die wel een' Koning heeft, doch wiens gezag door eene *patriarchale* ſtamregering (niet ongelijk aan dien van Oud-*Israël*) zeer ſterk gewijzigd is, „waar allen beweren gelijk te ſtaan, „en met oneenigheden, onrust, woelingen, en de on„veiligheid van eigene wraak, meer tevreden zijn, „dan met een' Vorst en Heer;" (IIde D. bl. 294) een ſtaatsgeſtel dus, waar de grondſtoffen tot eenen vrijen regeringsvorm voorhanden zijn, die in het ſlaafſche *Indië* en *Perzië* (Volken, wier karakter het *Despotismus* in den grond bedorven heeft) zijn uitgewischt. Het Rijk der *Afghans* ſtrekt zich van de eeuwige ſneeuwgebergten van *Himmalah* en *Hindoe-kosj* (*Hindu-Cush*) — van 21 tot 24,000 voet hoog — tot de brandende woestijn toe uit. Vandaar een groot verſchil van klimaat; en de *temperatuur* verſchilt op dezelfde plaats (de vlakte van *Peſchawer*) van 120 tot 25 graden van *Fahrenheit*. In ſommige ſtreken ligt drie of vier maanden lang ſneeuw, en kan men te paard de bevrozene rivieren over rijden: te *Siwi*, daarentegen, is de hette zoo drukkend, dat men zegt: „o Heere! daar Gij *Siwi* „hadt, waarom hadt Gij dan nog noodig, eene Hel te „ſcheppen?" De vijf Rivieren van ALEXANDER vloeijen gedeeltelijk door dit land, gedeeltelijk (en wel voornamelijk) door dat der *Sieks*, of *Pundjab* (*Pundſchab*).

Vandaar eene groote vruchtbaarheid, doch meer van *Engelsche* of *Europesche*, dan van *Indische* voortbrengselen, althans in het midden des lands. Men heeft er tarwe, gerst, boonen, erwten, wortelen, rapen, andere *Europesche* moeskruiden, appelen, peren, pruimen, granaten, perziken enz. Het gras is er zeer aangenaam groen, niet zoo dor als in *Hindostan*.

Het Gezantschap kwam eerst aan den, in de Geschiedenis van ALEXANDER bekenden, *Otyphasis*, (den eindpaal der togten van dien werelddwinger;) van daar aan den *Hysudrus* (*Suttedssje*), te *Multan* aan den *Acesines*, uit de vereeniging van den *Hydaspes* en *Hydraotes* gevormd, (de stad is 4½ *Eng.* mijlen in den omtrek, heeft een' muur van 40 of 50 voet hoog, een kasteel, tapijt- en zijdefabrijken) en eindelijk aan den *Indus*, welke rivier men overzette, waar die 1010 ellen breed is. Men trok nu den regter- of wester-oever langs. Naar mate men meer noordelijk kwam, werd de kleur der bewoners lichter, het voorkomen en de kleeding beter. Te *Callabagh*, een' naauwen bergpas aan den *Indus*, verliet het Gezantschap de vlakte. Hier is een zoutgebergte, steil langs de rivier, soms ter hoogte van 100 voet, oprijzende. Uit dit gebergte ontspringen zoutbronnen, die den grond met eene schitterend witte korst bedekken, en zonderling afsteken bij de bloedroode aarde en den helderen, zilveren stroom van den *Indus*. Het is eene vertooning, zoo als men slechts in het land der wonderen, in *Indië*, ziet. Het Gezantschap had nu, bij een' bezwaarlijken togt door de bergen, veel van plasregens te lijden. Nu weder in de vlakte neêrgedaald, — waar men een heerlijk gezigt van den *Hindoe-kosj* (den *Indischen Kaukasus*) had — kwamen onze reizigers te *Peschawer*, de toenmalige verblijfsplaats van den Koning, meer dan vijf *Engelsche* mijlen in den omtrek, en met 100,000 inwoners bevolkt; de huizen meest van ongebakkene tigchelsteenen, tusschen houten vakken gemetseld, drie verdiepingen hoog; de benedenste zijn winkels. De andere voor-

voornaamste steden des Rijks (die echter niet door het Gezantschap bezocht werden) zijn *Kabul*, eigenlijk de Hoofdstad, hoogerop in het gebergte, *Cachemire*, met 150 tot 200,000 inwoners, (deze stad met haar gebied, een aardsch Paradijs, is thans ook aan de *Afghans* onderworpen, die daardoor den belangrijken handel in *shawls* bekomen) en in het westelijk gedeelte des Rijks *Kandahar* en *Herat* in *Chorassan*. (*Ghiznah*, of *Ghazna*, niet verre achter *Kabul*, was vóór acht Eeuwen de Hoofdstad van MAHMUD, wiens Rijk zich van den *Tigris* tot den *Ganges*, en van den *Jaxartes* tot de *Indische* golf uitstrekte. Thans is die Hoofdstad vervallen.) Na een gehoor te *Peschawer* bij den Koning gehad en een vriendelijk onthaal genoten te hebben, noodzaakten de ongelukkige berigten uit het noorden en westen (*Cachemire* was afgevallen, had 's Konings leger verslagen, en de steden *Kandahar* en *Kabul* waren in handen der opstandelingen) het Gezantschap tot den aftogt, om geene getuigen van dien oorlog te zijn, daar men geene partij trekken wilde. Op den terugweg, dien zij langs een' anderen weg, dan zij gekomen waren, meer noordelijk door *Pundjab*, namen, troffen hen, bij de intrede in het land der *Sieks*, de ruwe zeden, de barbaarsche taal en de naakte ligchamen van dit *Hindoesche* Volk. De stad *Rawil Pindi*, eene hunner hoofdplaatsen, is nogtans groot, volkrijk en fraai. Niet verre van daar zagen zij de overblijffelen van een waarschijnlijk *Grieksch* gebouw, op de hoogte van het oude *Taxile*, zekerlijk een gedenkstuk van ALEXANDER. Te *Jollalpore* (*Dsjellalpoer*, *Dschellalpoer*) aan den *Hydaspes* vertoont zich nog treffend het tooneel van den veldslag tusschen ALEXANDER en PORUS, volgens de beschrijving van Q. CURTIUS. Het onvruchtbaarste gedeelte van *Punsjab* is het beste bebouwd; het geheel nog voor geen derde. Alles is hier vlak en zonder boomen. Alleen de heilige stad der *Sieks*, *Umritsir*, schijnt in bloei toe te nemen; de overige steden, daarentegen, vervallen geweldig, en

 het

het groote *Lahor* spoedt zich ten ondergang, hoewel nog door zijne praalgebouwen een voorwerp van bewondering.

Na dit reisverhaal volgen nu deze Hoofdstukken: I Boek. *Aardrijkskundige Beschrijving.* 1. *Ligging en grenzen van Afghanistan*, 62 tot 77° oostelijke lengte, en 24 tot 37° noorderbreedte, tusschen den oostelijken *Kaukasus* ten noorden, *Hindostan* ten oosten, de *Perzische* zee ten zuiden, en eene woestijn, die het van *Perzië* scheidt, ten westen. De loop der onderscheidene grenzen, die der gebergten en rivieren, wordt nu verder zeer in bijzonderheden opgegeven, die ons echter, in deze onbekende streken, bijkans geheel onverstaanbaar, en dus nutteloos waren, bij gemis eener Kaart van dit land, die ons de Uitgevers wel bij het derde Deel beloven, maar alsdan ook de drie Deelen tegelijk hadden moeten uitgeven. 2. *Gebergten*, en 3. *Rivieren van Afghanistan.* De oostelijke *Kaukasus* of *Imaus*, meer westelijk *Paropamisus* genoemd, trekt zich ten noordwesten, zuidwesten en westen heen tot in *Perzië*, waar dezelve zich waarschijnlijk met den westelijken *Kaukasus* vereenigt. Van dit gebergte daalt de *Indus*, de *Lattak*, en de vijf Rivieren van *Pundschab* naar de vlakte, op eene groote bergketen, de *Salomons*-keten genaamd, met verscheidene gelijkloopende bergketenen, die zich van het noorden naar het zuiden rigten: tusschen de oostelijke en westelijke Provinciën der *Afghans* ontspringen de *Kabulstroom*, de *Kurum*, de *Hilmend* enz., alle zeer groote rivieren, die veel vruchtbaarheid schenken. 4. *Natuurlijke en staatkundige verdeeling van Afghanistan.* Ook, bij gebrek eener Kaart, ongemeen duister, en bijkans onverstaanbaar. 5. *Luchtgestel van Afghanistan Rega.* Hiervan is boven reeds iets gezegd. 6. *Dieren, planten en delfstoffen in Afghanistan.* Leeuwen, hyena's, beeren, zwart en rood wild, onder de tamme dieren vooral het paard en de kameel, meest de drommedaris, zeldzamer de tweebultige *Baktrische* kameel, de *In-*

Indische buitös voor den ploeg, het schaap met den vetstaart, de geit, de hond en de kat. Onder de boomen vindt men op het gebergte dennen, eiken en andere *Noord-Europesche* boomsoorten.

II Boek. *Algemeen berigt omtrent de inwoners van Afghanistan.* 1. *Inleiding.* *Oorsprong en oude Geschiedenis der Afghanen.* Dit Volk houdt zich zelf voor nakomelingen des Volks van *Israël*, en wel uit zekeren AFGHAN, kleinzoon van SAUL; na de *Assyrische* ballingschap zou een gedeelte hunner Vaderen naar dit land, een ander naar *Arabië* getogen zijn. De Heer ELPHINSTONE verwerpt echter dit gevoelen, doch bescheiden; maar een aanteekenaar onder den tekst (wien wij alle reden hebben, voor den *Hoogduitschen* Vertaler te houden; zie hierbeneden) doet zulks op een' zeer stouten, beslissenden toon, en zegt van den grooten WILLIAM JONES, die dit gevoelen mede voorstond, *dat hij van alle kritiek gevoel ontbloot was, en dat zijne geschiedkundige nasporingen nimmer tot een bevredigend resultaat geleiden.* Nu! vele *Duitschers* hebben ook een *kritiek gevoel* en *bevredigende resultaten* op hunne eigene hand, die andere Adamskinderen belagchelijk vinden. Wij vereeren W. JONES als den ijsbreker, en nog onbereikten kenner der *Indische* Letterkunde. Ook de uitmuntende Schrijvers van het *Engelsche* Maandwerk *Quarterly Review* (1816. *Maart*) geven eenige, gansch niet onverwerpelijke, gronden op, die het gevoelen van de afkomst der *Afghanen* uit de tien stammen van *Israël* versterken; als: de getuigenis der beste *Perzische* Geschiedschrijvers, en van bijna alle *Mahomedaansche* Schrijvers; de eigene overleveringen der *Afghanen*; dat hunne geslachten door oude *Joodsche* namen onderscheiden zijn, (schoon zij dit, sedert hunne bekeering tot den *Islam*, zorgvuldig verbergen;) de overeenkomst van het *Poeschtoesch* (hunne taal) met het *Chaldeeuwsch*; de *genealogische* lijst, onder J. MALCOLM berustende, dat de *Afghansche* groote familiën onmiddellijk van de Koningen van *Israël* afstamden; de uitspraak der taalkundige Zendelingen CAREY en MARSHMAN, dat de *Poeschtoesche* spraak veel meer *Hebreeuwsche* woorden heeft dan eenige andere; het gezegde van een' geleerden *Afghan*, dat zijn Volk *Beni Israël* (*Israëllers*), maar geene *Yuhodi* (*Joden*) zijn; eindelijk de arendsneuzen en *Israëlitische* gelaatstrekken der inwoners, die dadelijk de Heeren van het

Gezantschap troffen. 2. *Verdeeling en Regering van het Afghansche Volk.* (Ook hiervan is boven reeds eenig denkbeeld gegeven.) 3. *Huwelijken, toestand der Vrouwen, Begrafenissen, enz.* De *Afghanen* koopen, volgens de *Aziatische* manier, hunne Vrouwen. De *leviraats*-wet van MOZES, dat de broeder verpligt is, de kinderlooze weduwe zijns broeders te trouwen, heerscht ook hier. Er schijnt veel meer eigenlijke *liefde* bij de *Afghans* bekend te zijn, dan bij de hen omringende volken van slaven. Eenigen verwerven hunne bruid, door hunnen schoonvader te dienen, zoo als JACOB RACHEL verwierf: ons *Noordhollandsch kweesten* (iets ongehoords in *Azië*) is er zelfs niet onbekend. (Dit noemen zij *Namsud Bosi, de genoegens der verloofden.*) Vele jonge lieden gaan buitenslands, om zich een genoegzaam vermogen ter bekoming hunner geliefde te verwerven. Schakingen zijn gemeenzaam. Een hunner gedichten behelst de liefdesgeschiedenis van ADAM en DOERKHANI, die wel iets heeft van het treurig einde van PYRAMUS en THISBÉ, of ROMEO en JULIA. 4. *Opvoeding, Taal- en Letterkunde der Afghanen.* De *Mullahs*, of Priesters, besturen de opvoeding; doch geen vierde gedeelte der mindere standen kan zijne taal lezen. Het *Poeschtoesch* is eene mannelijke, doch ruwe taal, meestal uit het Nieuw-*Perzisch* of Oud-*Zend* en *Pehlwi* afkomstig. Het *Perzisch* is zeer in gebruik, en het algemeene voorbeeld der Letterkunde. De Odendichter REMAN wordt het meeste geacht; onze Schrijver, echter, houdt meer van den Dichter KASCHAL, een' krijgsman, die den grooten Mogol AURUNG-ZEB durfde bevechten. 5. *Godsdienst, Sekten, Mullahs, Bijgeloof.* De *Afghans* zijn regtzinnige *Sunnietsche Mohammedanen*, doch omtrent andere Godsdiensten vrij verdraagzaam. Niet alleen Ketters of *Schüten*, maar zelfs Ongeloovigen (Christenen, *Hindoes* enz.) mogen in het land wonen, en zelfs hooge posten bekleeden. Er zijn ook vrijdenkers onder de *Mohammedanen*, en zelfs eene sekte, die men voor *Pantheïsten* zou kunnen houden; anderen zijn zelfs Godloochenaars; nog anderen prediken het alleen wettige bezit der goederen door leden hunner gezindte. Ter zijde van dit ongeloof heeft veel bijgeloof plaats. 6. *Gastvrijheid, roofzuchtige Gewoonten enz.* Herbergzaamheid en roofzucht gaan bij de *Afghans*, gelijk bij de *Arabieren* der woestijn, in de hoogste mate gepaard. Weigert men, in iemands

huis

huis of tent binnengetreden, van de gastvrijheid gebruik te maken, zonder het inwilligen van zeker verzoek door den gastheer, zoo moet deze dit laatste doen, op verbeurte zijner eer. Nog sterkere aanspraak op onderstand geeft het zenden van een' sluijer door eene Vrouw. Moord gaat met de rooverijen der *Afghans* nooit gepaard. 7. *Zeden, Gewoonten en Karakter der Afghans.* De westelijke *Afghans* zijn doorgaans, in verscheidene opzigten, beter en beschaafder dan de oostelijke. Het vrije herdersleven wordt door de meeste *Afghans* zeer bemind. Het Volk is gezellig, houdt van verhalen, zingen, jagen en andere tijdkortingen, zelfs kinderspelen. Hunne slaven worden zacht behandeld. De kleeding verandert naar de Mode; en het is een zeer ongegrond denkbeeld, dat deze in het Oosten altijd, of zelfs lang, dezelfde blijft. Men zou de *Perzische* kleeding volgens CHARDIN aldaar thans even vreemd vinden, als bij ons de *allonge-paruiken.* De zeden der *Afghans* vereenigen onafhankelijkheid met deftigheid, leergierigheid, werkzaamheid en gezond verstand. *Ik ken*, zegt de Schrijver, *in Azië geen Volk, dat minder gebreken heeft.* 8. *Inwoners der Steden.* Schets der onderscheidene standen, als kooplieden, winkeliers en handwerkslieden (in 32 gilden) enz. De policie is goed. De leefwijze der gemeenere, der burgerklasse, en 9. die der *Grooten des Rijks*, wordt in bijzonderheden beschreven. 10. *Koophandel van Kabul.* Natuurlijk alleen landhandel, doordien het Rijk geene haven heeft, en naauwelijks tot aan deze zee reikt: dezelve wordt slechts met kameelen gedreven, en heeft plaats met *Perzië*, over *Kandahar* en *Herat*, *Indië*, over *Peschawer*, *Multan* enz., het vrije en *Chinesche Turkestan* (*Tartarije*), over *Cachemire*, *Peschawer*, en vooral *Kabul*, een weinig met *Thibet* en *Arabië*; die met *Indië* is de aanzienlijkste; paarden en *shawls* zijn de voornaamste artikelen van uitvoer. 11. *Landbouw en Landhuishoudkunde van Kabul.* Men heeft vijfderlei landbouwers; eigenaars, pachters, kolonisten, daghuurders en lijfeigenen. Doorgaans wordt tweemaal in het jaar geoogst. 12. *Tadschiks*, *Hindkis en andere Inwoners van Afghanistan.* De *Tadschiks* zijn tegenwoordige *Perzianen*, waarschijnlijk oude *Perzen*, met *Arabieren* vermengd. Zij bewonen de vlakten, zijn gezetene landbouwers en ijverige *Sunnieten*: de meeste zijn onkrijgshaftig; maar sommige stammen hebben zich bijna onafhanke-

lijk

lijk weten te houden. De *Hindkis* of *Dsjauts* (*Dschaten*) zijn *Mohammedaansche Hindoes*, talrijker, doch slechter en min geacht dan de *Tadschiks*. Ook vindt men vele Heidensche *Hindoes*, *Kisilbaschen*, landgenooten van den thans in *Perzië* heerschenden Koningsstam, en *Schüten* enz.

Ziet daar eene vlugtige schets van dit belangrijke werk, waarvan wij het derde en laatste Deel met verlangen te gemoet zien. Wij vreezen echter, dat het weder eene Vertaling van eene Vertaling is, namelijk uit het *Hoogduitsch*. Behalve een aantal *Duitsche* uitdrukkingen, gaven ons de aanteekeningen, die waarlijk uit geen' *Hollandschen* koker zijn vóortgekomen, en vooral de spelling der eigennamen, grond voor dit vermoeden. Geen *Hollandsch* Overzetter zal b. v. *Jauts* door *Dschaten*, *Jollalpore* door *Dschellalpur* overbrengen, maar wel een *Duitscher*, die juist zoo spreekt. Waarom, indien men zulks om eene of andere reden gedaan hebbe, het niet op den titel vermeld? Of waarom niet, nog liever, het oorspronkelijke gevolgd? Dit zal toch wel te bekomen zijn. Anders laat de vertaling zich zeer goed lezen.

Schetsen en Tafereelen eener Reis naar Konstantinopel, gedaan door den Baron L. VON STÜRMER, *in de laatste maanden van het jaar* 1816. *Naar de Uitgave door* JOSEPH GOLUCHOWSKI *uit het Hoogduitsch vertaald. Te Groningen, bij* W. Wouters. *In gr. 8vo. XVI en* 205 *Bl. f* 1-16-:

Indien wij eenigzins den smaak van onze Landgenooten, en wel bijzonder van het aankomend geslacht, kennen, dan verzadigt zich hun leeslust, zoo men de Romans ter zijde stelt, wel het liefst met Reisbeschrijvingen; en vleijen wij ons daarom, dat het voor ons liggende werkje geen ongunstig onthaal bejegend is. Wij hopen ten minste, dat een aantal *Nederlanders* niet zoo zeer moge verslingerd zijn om rond te zwerven en te willen vertoeven bij de bekoorlijke en veelal overdrevene tooneelen der verdichting, of men zal nog oog en oor overhebben ter beschouwing der wereld en van het menschelijk leven, gelijk het in waarheid is, en, behalve door eigene ervarenis, voorzeker het best gekend kan worden uit de Geschiedenis en Reisverhalen. Te meer ope-

openen wij ons verslag met deze aanmerkingen, dewijl ook de *Hoogduitsche* Uitgever zijne Voorrede aanvangt met eene aanprijzing van het reizen, als inzonderheid nuttig ter opbeuring van den geest, tot vermeerdering van ware kennis en uitbanning van vooroordeelen, ter beschaving, eindelijk, en zelfvolmaking des Jongelings, die met een gezond verstand en hart, en tot een waardig doel, zich buitenslands begeeft. Mag dit nu aan duizenden onder ons even weinig als aan Recensent zelven gebeuren, die bijkans, gelijk een kluizenaar, aan zijne kamer, huis en beroep gebonden is; en heeft het ook veel bedenkelijkheids in voor Rijken of Aanzienlijken, om hunne Zonen, naar gebruik van den ouden tijd, *Europa* rond te zenden (*); wij durven dan, met den Heer GOLUCHOWSKI, in de tweede plaats, buiten eenig gevaar voor ligchaam en zeden, volmondig, en boven menig werk, waarin verbeelding of vernuft hare wegslepende rol speelt, het lezen aanprijzen eener welgeschrevene *Reize*, gelijk aan die wij thans beoordeelen zouden. Immers, hoezeer het bijkomend oogmerk van den Baron VON STÜRMER, om nopens de reisroute, posterijen enz. zijne *Duitsche* Landgenooten voor te lichten, minder voor ons, dan voor hen, die oostelijker op wonen, van aangelegenheid zij, een zoo nieuwe togt van *Weenen* naar *Konstantinopel* mag even weinig, als elders, de opmerkzaamheid ontgaan van den weetgierigen *Nederlander*. Wij willen ook daarom niet pogen, de nieuwsgierigheid door een uitvoerig verhaal van den inhoud te voldoen, maar veeleer dezelve ter lezing uit te lokken. Dus teekenen wij slechts uit de Voorrede van GOLUCHOWSKI aan, dat het werkje uit Brieven aan eenen Vriend zamengesteld en tot een geregeld opstel is vervormd, waarbij de weg, door den Reiziger afgelegd, geleidelijk gevolgd wordt van plaats tot plaats. Dus nemen wij verder daaruit alleen het volgende over: „ Men ziet zich als in eene geheel ver-
„ schil-

(*) Die zucht, buitensporig als zij voormaals, met name in *Pruissen*, schijnt geweest te zijn, zoodat *reizen door Europa* louter *mode* werd, en een noodig vereischte tot eene beschaafde opvoeding, is naar verdienste gehekeld door den Koninklijken Dichter, in deszelfs *Oeuvres du Philosophe de Sanssouci*, *Epit*, *IV*: *sur les Voyages*.

„ schillende wereld verplaatst; een Europeesch oog herkent „ zich zelf niet meer; de uitwendige gedaante, waarin men „ alles gewoon was te beschouwen, is als afgesneden, en „ een nieuw beeld treedt in hare plaats. De Oostersche waan„ wijsheid, de Oostersche opgeblazenheid, de Oostersche „ geheimzinnigheid, het Oostersche despotismus, kortom het „ gansche Oostersche blijft steeds voor vele *Europeanen* een „ nooit gezien, een belangrijk verschijnsel." Men verwachte intusschen, opdanks den titel, geene volkomene inlichting nopens *Turkije*, of het *Turksche* Rijk. Zelfs omtrent de Hoofdstad, het eigenlijke *Konstantinopel*, waar hij niet toefde, nog minder wegens het *Serail*, en wat dies meer zij, treft men hier niets aan, maar beroept zich de Schrijver deswege op de uitvoerige werken van anderen. Daarentegen geeft de Baron hetgene hij beloofde, *Schetsen en Tafereelen zijner Reize*, en vangt zijn verslag aan met zijn vertrek uit *Temeswar*, ons bekend makende met de aangename of onaangename ontmoetingen op zijnen togt, met kost, nachtleger, herbergen, koffijhuizen, wegen, wagens, paarden, postwegen, rusthoudingen, en voorts, wat hem merkwaardig voorkwam. Onderhoudend, met één woord, en wèl geschreven mogen wij dit boek noemen. De Schrijver deelt ongezocht, wanneer het eenzelvige van den weg vervelen zoude, zijne overdenkingen en aanmerkingen mede. Nergens verliest de Lezer den Man uit het oog, die belang weet in te boezemen, en wien men niet kan nalaten onder de wijsgeerige waarnemers te rangschikken: ja, naar gelange men met hem door *Zevenbergen*, *Wallachije*, *Bulgarije* en in *Turkije*, tot aan de Hoofdstad, voortreist, krijgt zijn verhaal steeds meerdere aangelegenheid. Ook na hem vergezeld te hebben op den langen en dikwerf moeijelijken togt deelt men in zijne verrukking bij de aankomst te *Pera*, beschouwt met verwondering het uitgebreide en prachtige *Konstantinopel*, en geeft er gereedelijk de beschrijving aan dier digt bebouwde, volkrijke en van binnen onbevallige Stad, om, met den Reiziger, te scheep, voorbij het Serail, en langs den *Bosforus*, tusschen de bekoorlijke en welige boorden van *Europa* en *Azië*, af te varen naar het zomerverblijf der *Europesche* Gezanten, het bij uitstek fraai gelegen *Bujukderen* (de *Bathykolpos* der Ouden), alwaar de teederlievende Zoon afstapt, en toeft, in het aanzienlijk vaderlijk lusthuis. — Achteraan het werk vinden wij eene Tri-

go-

gonometrische berekening van den afstand tusschen *Konstantinopel* en *Weenen*, welke, daar zij de regte lijn bepaalt op ruim 193 mijlen, tot bevestiging dienen mag van de opgave des Barons, die den afgelegden weg berekent op 213—230 mijlen.

Alvorens de pen neder te leggen, rekenen wij ons verpligt, onzen Lezers een proefje te geven van den stijl, en het onderhoud, dat hun hier wacht. Bij den rijkdom, evenwel, en verscheidenheid der stoffe, viel ons de keuze eenigzins moeijelijk; doch bepaalden wij ons ten laatste tot de beschrijving der *koffijhuizen* te *Rasgrad*, eene plaats in *Bulgarije*, 12 uren van *Ruschschuk*.

„ Op de *openlijke*" (wij zouden liever *opene* hier lezen) „ uitstekken der veelvuldige koffijhuizen zaten, onder geverwde linnen daken, met kruiswijze onder het lijf geslagene beenen, verscheidene lediggaande *Turken*; zij rookten tabak, dronken koffij, en keken de voorbijgangers aan. Menig een bragt op die wijze den ganschen dag door, in gedachteloosheid, of diepzinnigheid, zoo als men het noemen wil, verzonken. Met veel smaak slurpt hij den zwarten drank in, en rookt uit zijne lange pijp, zonder zich om zijnen nabuur te bekreunen. Behalve koffij en tabak, wordt er anders gewoonlijk niet terstond iets aangeboden. Met de eerste is men vrij gul; en de bedienden bieden dezelve den bedelaar niet minder eerbiedig aan, dan de(n) rijken. Hier zag ik den geest der gastvrijheid of herbergzaamheid, welke de Koran voorschrijft, en die den Oosterling zeer eigen is; maar ook het nietsbeteekenende van hunnen omgang, het langdradige hunner gesprekken, en de traagheid van hun ligchaam. Velen leggen zich rondom de spelers (*) neder, en, zonder een oog af te wenden, begluren zij geheele uren lang den loop van

(*) Bij nadenken gevoelt men hier eene gaping in den zin, en dat er geene melding gemaakt is van *spelen*; hetwelk de Lezer bijkans onvrijwillig ondersteld heeft, gewoon in zijne gedachten het denkbeeld van *spelen* met dat van *een koffijhuis* te vereenigen. Aan kaartspel, nogtans, of dobbelsteenen, door de wet verboden, is hier niet te denken; veeleer aan eene soort van schaakspel, of dammen, volgens den Schrijver zelven bij de *Turken* in gebruik.

van het fpel. Naardien de posthuizen, gelijk men weet, ook koffijhuizen zijn, ben ik nu onder enkel *Turken;* zij zitten ernftig, deftig, en bij wijze van eene raadsvergadering, even alsof zij de gewigtigfte audientie verleenen. Slechts de gastwaard toonde mij, gelijk allen anderen, een vriendelijk gelaat, fprak met allen, en vloog van den eenen hoek in den anderen, om de bevelen der gasten te ontvangen en te volbrengen. Terwijl ik dit alles befchouwde, en met datgene vergeleek, wat ik voormaals van dezen aard in mijn vaderland gewoon was te zien, genoot ik het aangenaamfte tijdverdrijf. Geene ftoelen meer, enkel zitplaatfen, van leuningen omringd, eene foort van trappen — ik weet niet, hoe ik het noemen zal — om er op te zitten, deze en menigte andere befchouwing van het alledaagfche in de *Turkfche* levenswijze, die van de onze zoo zeer afwijkt, wekt een zonderling gevoel op in het hart van eenen *Europeaan.* Hoe vele vooroordeelen moet men daarbij niet afleggen; hoe vele nieuwe begrippen in zijne overige kundigheden opnemen, ten einde de omringende zaken in derzelver echte gedaante te zien!"

Wij moeten hiermede afbreken, opdat wij niet wijdloopig worden. Anders ftruikelde misfchien onze kieschheid over menigte *Germanismen* of zonderlinge zegswijzen, die den ftijl dezer vertaling, hier en ginds, naar ons gevoelen, ontfieren (*). Anders merkten wij vooral den vreemden misflag op, waarbij onze Baron, op ABSALOM toefpelende, bij het rijden door ftruiken, zich diets maakte, „dat hij zijn hoofd „zeer

(*) Ten bewijze het volgende. Meer dan eens lazen wij, dat de Reiziger ergens henen eene *uitvlugt* deed, voor *uitftapje.* Ook zegt hij: „het oog had weinig *fpeelruimte,*" voor: *ruimte om rond te zien.* Voorts ftieten wij op de uitdrukkingen: „het huis, dat het uitzigt *geeft* (voor *heeft*) „op," enz. en: „de vaartuigen *ontfchepen* hunne gasten." Maar hoe vreemd klinkt het niet in onze taal, van „bloe„fems" te hooren, „die de asch der overledenen ontkie„men;" of wel van „doodsdalen (begraafplaatfen), die de „*Turk* in het leven mengt." Ronduit gefproken, wij verftaan die woorden niet, offchoon wij de bedoeling ligtelijk uit den zamenhang kunnen opmaken.

„ zeer gemakkelijk aan den eenen of anderen boomtak, even „ als *hij*, kon laten hangen, en (NB) *zonder hoofd* te *Kon-* „ *ſtantinopel* aankomen." Trouwens alle, en voorzeker deze, vergelijking gaat mank; en wij, van vitterij afkeerig, vermeenen genoeg gezegd te hebben tot aanprijzing van dit bevallig en nuttig Reisverhaal.

Parnaſus Latino-Belgicus, ſive plerique e Poëtis Belgii Latinis, Epigrammate atque adnotatione illustrati, a JACOBO HENRICO HŒUFFT. Amſt. apud *P. den Hengst et Fil.* &c. 1819. *f* 2-10-:

De naam van JACOB HENDRIK HŒUFFT, *Dordrechtenaar*, is in vele vakken van oude Letterkunde, bijzonder in dat van Latijnſche Poëzij, met eer en lof bekend. De waardige Grijsaard heeft, door het uitgeven van dezen *Parnaſus*, zich zelven, als ware het, een nieuw gedenkteeken van roem geſticht. De *Nederlanders* hebben boven andere Volken heerlijk uitgeblonken in het voortbrengen van zoo vele en voortreffelijke Geleerden, en ook voornamelijk van Latijnſche Dichters. Geen wonder dus, dat de Koninklijke Akademie van Wetenſchappen en Fraaije Letteren te *Bruſſel*, opgewekt door het voorbeeld eener Maatſchappij, welke eens de Geſchiedenis der Nederduitſche Dichtkunde gevorderd, en de overſchoone Verhandeling van den ſmaakvollen J. DE VRIES met goud bekroond heeft, — geen wonder, zeggen wij, dat de Bruſſelſche Akademie een Geſchied-, Letter- en Oordeelkundig Verſlag van de Latijnſche Dichters in de *Nederlanden* gevraagd heeft. De Heer HŒUFFT heeft zeker aan de beantwoording van die vraag gedacht. Maar hij zegt, dat hij zich voor dat werk niet berekend gevoelde, wegens zijn gering kritisch vermogen en mindere vaardigheid in het ſchrijven van goed Proza-Latijn. Dat hij zich zelven partijdig beoordeeld heeft, bewijzen en het gezond oordeel, hetwelk doorgaans in het geheele werk doorſtraalt, en de ſtijl, en de voorrede, en de onder de Epigramma's gevoegde aanmerkingen. Door die zedige ſchroomvalligheid dan teruggehouden, om door een volledig ſtuk op de Bruſſelſche vraag te antwoorden, wilde hij echter het zijne bijdragen tot den roem des Vaderlands en opwekking der Jeugd, welke door eene

verkeerde leiding meer en meer van den weg afgetrokken werd, om ooit weder tot dien roem te kunnen naderen. Hij heeft in een aantal bijschriften eene dichtkundige beeldengalerij opgerigt, waarin hij de Nederlandsche Latijnsche Dichters slechts geschetst heeft, eene uitvoeriger bewerking aan anderen overlatende. Zij zijn gerangschikt naar orde des tijds, beginnende met de herleving der Letterkunde in ons Vaderland, en wel met den onsterfelijken RUDOLPHUS AGRICOLA. De Epigramma's worden alle meer of min opgehelderd door eenige bijzonderheden van leven, geboorte, de bronnen van levensberigten, nadere ontwikkeling van het in de verzen gevelde oordeel, enz. De verzen, als verzen, zijn, zoo als men ze van een oud meester in de kunst kan verwachten; vloeijend, zuiver, puntig, en Latijnsch. Doch het komt ons voor, dat het eene allermoeijelijkste zaak zijn moet, om Dichters te schetsen in twee-, vier-, zes- of achtregelige verzen. En dan nog zulk een aantal Dichters! De Schrijver heeft wel dikwijls den wolf bij de ooren moeten houden. Hij had te doen met eigene versificatie en beoordeeling van vreemde. Hoe gevaarlijk wordt het voor zoodanigen Dichter, om niet somtijds eenige opoffering te doen van het oordeel aan een' geestigen inval of fraai klinkenden regel! Op deze klip komt de Heer HŒUFFT ons voor gestrand te zijn in het anders waarlijk schoon Epigram op den beroemden JERONIMO DE BOSCH, waarin hij door de zucht, om zijn bijschrift regt epigrammatisch te doen eindigen met een' verrassenden val, verleid schijnt geworden te zijn tot eene uitspraak, die niet, als de slag op den vuurpijl, enkel schittert en treft, maar ook verzengt en wordt, en wonderlijk afsteekt bij het oordeel, door den Heer HŒUFFT, in den jare 1808, ten aanzien van de allerlaatste gedichten van den Heer DE BOSCH, geveld, in zijn allerkeurigst versje voor den *Appendix Poëmatum Hieronymi de Bosch*, waar hij deze naplukfels van zijnen Vriend grooten lof toezwaait, en dezelve onder anderen uitdrukkelijk noemt: *antiquas non degenerantia aristas.* Na dien *Appendix* toch heeft DE BOSCH, zooveel wij weten, geen vers gemaakt, althans zeer zeker geen enkel uitgegeven. Voor het overige is en blijft deze *Parnassus* een gedenkstuk van echt Nederlandschen smaak en geleerdheid. Het ontbrak ons noch aan lust, noch aan vermogen (immers in ons oog) om eenige beoordee-

deelende en ophelderende aanmerkingen te geven; maar wij sparen dezelve tot eene geschiktere gelegenheid. Want wij hebben uit het Programma van de Brusselsche Akademie van dit jaar gezien, dat de wensch dier Akademie vervuld, en de uitgeschrevene prijsvraag beantwoord is met een stuk vol van geleerdheid, oordeel en smaak, aan hetwelk zij zich gehaast heeft den gouden eereprijs toe te wijzen, en waarvan de Schrijver is gebleken te zijn een man, niet enkel, door verscheidene uitgegevene werken, als een grondig Geleerde, maar ook als een verdienstelijk Latijnsch Dichter, algemeen bekend, — de Hoogleeraar PIETER HOFFMAN PEERLKAMP.

Heidespruitjes, *door* KLAAS HARMS BOUMAN. *Te Groningen*, *bij* R. J. Schierbeek. 1820. *In gr. 8vo.* 99 *Bl.* *f* 1-5-:

Onder dezen eenvoudigen titel biedt ons BOUMAN dertig dichtstukjes aan. Vóór tien jaren was deze man Boerenknecht, en gaf hij eenige verzen uit, welke Recensent — dit spijt hem zeer — niet kent, maar die eene gunstige beoordeeling ontvingen. Desniettegenstaande laat BOUMAN het Publiek zoo lang wachten; waarlijk, dat 's geen teeken van hoogmoed. Neen, nederigheid spreekt hier ook, op titelblad en in voorberigt, zoo ongemaakt, dat men den Dichter achten moet, die sedert *Heerenknecht* en *Koetsier* is geworden. Uit dien stand kennen wij nog niet éénen Poëet; en die nu liefhebberij heeft voor rariteit, koope dit boekje van den *Koetsier*, dat menig boer, knecht en Heer tot verwondering en heilzame schaamte moge opwekken. Aan den weled. geb. en gestr. Heer, Mr. A. J. VAN DER HOOP, bij wien BOUMAN in dienst is, is dit bundeltje opgedragen, en deszelfs uitgave is door een honderdtal Inteekenaren bevorderd, onder welke niet weinige in aanzien of roem verhevene mannen. Dit is voor hen en BOUMAN al even vereerend; en, of *dit* niet genoeg zij, onze SPANDAW bemoeit zich met dezen Dichter, die hem, voor teregtwijzingen en goedkeuring zijns werks, dank betuigt.

Maar, „ de *Heerenknecht* moet zich maar met Mijnheer en Mevrouw te dienen, de *Koetsier* met de paarden enz. be-

 moei-

moefjen, en laten de boeken en de geleerdheid aan hen over, die daarvoor den tijd hebben, of wier post of belang vordert, dat zij ftuderen.....” Wel zoo! die dus redeneert, weet gij wel, dat, al rijdt ge in eene koets, en al vliegen knechts en meiden van uwe wenken, gij zoo aanzienlijk niet zijt als de dienende, die zijnen geest befchaaft en zijn hart veredelt, en dat gij verachtelijk zijt in de oogen der Edelen, die den mensch alleen, in elken mensch, waarderen? Wie zoude den Heer VAN DER HOOP beklagen om zulk een' knecht, die zijne uitfpanning vindt in het zedelijk genoegen der kunst, welker befchaving hij ondergefchikt houdt aan handenarbeid en dienstbetoon, door pligt en belang van hem gevorderd? Die Heer althans is met hem tevreden, en fchat hem naar verdienfte; en hoe BOUMAN bij hem, bij Mevrouw en hare familie gezien is, daarvan mogen de hier voorkomende dichtftukjes, *aan den Oud-Burgemeester der Stad Zwolle*, op zijn' 81ften verjaardag, *op Nieuwjaarsdag*, en *te zijner Nagedachtenis*, die *ter Verjaring van Mevrouw* en *de jonge Jufvrouw* VAN DER HOOP, dat *op de Reis van Mijnheer* en *op de goede Wederkomst van Mevrouw*, en *het*, door BOUMAN, *gebroken Vischglas, dat met een kleiner verwisfeld werd*, getuigen.

Recenfent verpoosde zich, bij dezen Koetfier, gaarne van zijne bezigheden. Hij jaagt er niet wild en winderig overheen, zoodat men vreest, dat hij van den weg zal afraken, of dat men duizelig zal worden; het is echter ook geen flepen, dat hij ons doet; en die zich verbeelden kan over eene fchrale *heide* te rijden, dien hapert het aan gezigt en gevoel, want het rolt er goed door, en — de weg is gemakkelijk en aangenaam.

Na een lief praatje, dat een *Wandelaar* met een *Sijsje* houdt, bij den aanvang van het togtje, aangehoord te hebben, is men reeds tot zoo veel ernst geftemd, dat wij BOUMAN, die, zonder, in zijne geestverheffing, aan de aanmerkingen, die men hem maken mogt, te denken, *Gode* een' *Lofzang* zingt, met innig genoegen kunnen aanhooren. (Neen, *om* of *over* uwe ouders hebt ge u niet te fchamen. Hij fchame zich *voor* zijne ouders, die de braafheid van hunne harten mist! Dit, BOUMAN! tusfchenbeide.) Wij komen bij het *Graf zijner Ouderen*. Daar zijn wij nog eens geweest. (Zie *Groninger Maandfchrift*, *voor* 1817. *No. VI.*) Toen

zagen wij, bij het maanlicht, het *spillige* gras niet, dat er nu tiert; maar anders vinden wij hier eene verandering gemaakt, die van des zoons vorderiag in goeden smaak aangenaam getuigt. Hij neemt ons mede, na hier het gevoel onzer sterfelijkheid en onsterfelijkheid opgewekt te hebben, en dat wordt gesterkt, door ons te herinneren, dat *ons leven voorbij snelt* (bl. 38) en de *onbestendigheid* alleen de deugd uitzondert (bl. 44); hij neemt ons mede naar *het Loo*. Wij zeggen BOUMAN na:

> o! Mogt dit woud, dit loof, dit groen,
> Dit heerlijk oord, in 't schoon saizoen,
>   Den Koning steeds behagen!
> Ontwijk', o Vorst! hier staatsverdriet.
> Hier drukk' de kroon uw' schedel niet.
>   Slijt hier uw beste dagen.

Het *Landleven* (bl. 93) bevalt ons best, en bij den *gelukkigen Huisman* (bl. 29) ontfermden we ons over menig Heerenhuis en Boerenwoning, in welke deze vier regels niet eens verstaan kunnen worden.

Onze voerman is geen grappenmaker, en vooral niet valt hij in het onbetamende, wanneer hij vrolijk is. Dat is hij wel eens, niettegenstaande zijne *Gedachten in eenen slapeloozen Nacht* ons tot een somber, hoog ernstig medegevoel met zijne aandoeningen stemmen. Wij zijn met hem op eene *Bruiloft* geweest, en daar hadden wij het goed naar den zin, door zijne bediening, die hem niet alleen van vele knechts *achter*, maar van vele zoogenoemde Dichters *aan* de tafel gunstig onderscheidde. Wij wenschen *Damon* en *Roosje*, die wij aanstonds na de Bruiloft spraken, een' zoo goeden Huwelijkszang toe. Wanneer hij *Dorinde* verjaart, (bl. 82) of bij A. STUART zijn rouwbeklag maakt, of bij *Do.* S. in de *kraamkamer* u brengt, ik verzeker u, gij kunt u gerust aan hetzelfde kompliment houden, waarmede hij groet.

Het Huwelijksgareel schijnt BOUMAN nog niet in orde te hebben. Hij weet echter wel, wat liefde is, bij eigene ervaring. Heel aardig is de *Misleiding*, die hem deed betuigen, dat hij het bloempje van zijne hoop niet geplukt heeft, *wijl hij, die door zijn zorg en vlijt, en vol van liefde en trouw, dit sieraad van den lentetijd had opgekweekt, niet*

ſcheen verblijd, dat hij het plukken zou. Meer kan de Recenſent er niet van zeggen, die noch BOUMAN, noch dat *bloempje* ooit gezien heeft, hetgene hem alleen ſpijt van die nieuwsgierige Lezeresſen, die het met *zulk* een' Koetſier wel eens zouden willen wagen, en wie het aan het harte gaat, dat hij klaagt:

Helaas! ik voel mijn hart gewond,
En, vol van onrust, dwaal ik rond,
En ken mij zelven niet!

Intusſchen, niets ſchaadt deze verliefdheid aan *de Paarden*, die, blijkens den laatſten zang, niet te klagen hebben, want hij bezorgt ze opperbest, en zij ſtaan bij hem op hooger prijs, dan menig mensch bij zijn' natuurgenoot.

Den Blinden van KRUMMACHER heeft hij Hollandsch geleerd; en die beweegt ons nu, door zijn „Erbarm u!" zoo goed, als toen hij Hoogduitsch ſprak. Dat mogen nu meer Koetſiers verſtaan; maar dan kennen ze onze landtaal zoo goed niet als BOUMAN, die ons den *Winterzang* van KRUMMACHER ook voorgezongen heeft, maar wiens eigen *Winterzang*, de grootſte in dit bundeltje, wel een kusje van *Laura* waardig is. Hiervan melding makende, herinneren we ons nog één ſtukje, aan de Groninger Studenten THEMMEN en VAN DER MUELEN toegewijd, zamen verdronken in den winter van 1816. Ook dit ſtukje was Recenſent bekend uit het *Groninger Maandſchrift;* maar hier las hij het met meer genoegen, waar het vijf coupletten korter is, één geheel nieuw, en vele niet weinig verbeterd. De Lezer oordeele eens:

In het *Maandſchrift* leest men:

Daar nam hij, (Gods Engel) blij te moede,
Die braven in zijn hoede,
Wijl 't ſtoflijk deel bezweek,
Natuur der volken oogen
Met ſluijers hield omtogen,
Dat niemand redding zag, eer hij van de aarde week.

Hier is het:

Daar nam hij, vol ontferming,
Het paar in zijn beſcherming,

Wijl

Wijl 't stoflijk deel bezweek,
Natuur de sterflijke oogen
Met nev'len hield omtogen,
En niemand redden kon, wijl hij van de aarde week.

Recensent kon, ja, aanmerkingen maken, maar heeft er geene van belang, geene, die noodzakelijk zijn, bij SPANDAW's gewilligheid ten dienste dezes Zangers, en geene, die, zijne gelegenheid in aanmerking genomen zijnde, den onpartijdigen aangenaam zouden kunnen zijn. Wij geven ook geen proefje, vertrouwende het verlangen naar dit geheele bundeltje te hebben opgewekt, dat ons aangename oogenblikken heeft bezorgd. Blijf, BOUMAN! door nederigheid, dankbaarheid, tevredenheid en kunstliefde, steeds de achting waardig der Edelen, die u kennen, en onthaal ons op nog al geuriger bloemen en edeler vruchten, waartoe men u de gelegenheid niet late ontbreken! Bij onze blijdschap over dit boeksken overvalt ons, onwillekeurig, de smartende gedachte aan *het laatste Versje*, waarmede VAN DAM afscheid neemt van de Poëzij, in het 5de Deel der *Mnemosyne*. Wij vreezen, dat hij het gemeend heeft. Eilieve! waarom toch is van den Landman geene Poëzij te vergen, als het Publiek die gaarne leest? Neen, VAN DAM! op uw vijfendertigste jaar moet uw speeltuig niet blijven liggen; en, zoo al, volg gij, BOUMAN! deze hoofdigheid niet, (zoo willen wij zijne te groote nederigheid eens noemen) maar doe, wat gij kunt, en wees nuttig. BILDERDIJK en anderen, op welke wij roemen, maken hen niet overtollig, die daarom juist te nuttiger zijn kunnen, naar mate zij verstaanbaarder zijn voor hen, die zich nog zoo hoog niet kunnen verheffen, en welken men den beschavenden invloed der Poëzij niet onthouden mag.

Schets der oude Aardrijkskunde, een Leer- en Handboek. Te Groningen, bij J. Römelingh. 1819. *In gr. 8vo. X en* 375 *Bl. f* 1-16-:

De Schrijver of Vertaler dezer oude *Aardrijkskunde* (want het is grootstendeels eene vertaling van NITSCH, *Entwurf der alten Geographie*, dat weder meest uit D'ANVILLE ontleend is) zegt in zijn Voorberigt, „ dat velen nog het nut van de

„ opzettelijke beoefening der oude Aardrijkskunde niet in. „ zien," en zoekt dit nu te bewijzen. Dit zal toch nu wel niet noodig zijn, daar, volgens besluit der Regering zelve, op alle *Latijnsche* Scholen in die wetenschap onderwijs moet gegeven worden, hetwelk ook, tot regt verstand der oude Schrijvers, onmisbaar noodzakelijk is. Doch nu is de vraag, welke *Methode* te volgen? Die van STRABO, welke, even als in eene Reisbeschrijving, (na eene streng wetenschappelijke Inleiding) ons de oude Wereld in hare merkwaardigheden, de oude Volken in hunne zeden, gewoonten, gedeeltelijke geschiedenis, en oudheden vertoont; of die van PLINIUS, welke droogweg slechts de Landen en Volken, derzelver afstanden enz. *opnoemt*, en slechts hier en daar eene enkele bijzonderheid wegens merkwaardigheden van menschen of plaatsen inlascht? De eerste is zekerlijk de aangenaamste, maar voor een *handboek* minder geschikt; de tweede zou, in hare geheele gestrengheid gevolgd, den Lezer meer afschrikken dan onderrigten. De middelweg is dus de beste. Dezen vinden wij hier dan ook gevolgd; hoewel zich nader aan de manier van PLINIUS dan aan die van STRABO houdende, en wel voornamelijk, hetgene ons verwondert, in de beschrijving van die landen, waar de verbeelding door het vele schoone en groote zoo ongemeen getroffen wordt, *Griekenland* en *Italië*; welk laatste PLINIUS zelven, te midden zijner dorre plaatsbeschrijving, in geestdrift wegsleept. (L. III, C. 5). In de beschrijving van *Azië* en *Afrika*, vooral in die van *Egypte*, *Perzië* en *Indië*, is meer levendigheid gebragt. Na eene goede Inleiding, de Geschiedenis der oude Aardrijkskunde bevattende, begint de Schrijver met *Europa*. Hij geeft geen tijdstip op, welk hij voor eene schets der oude Aardrijkskunde kiest, b. v. de Regering van AUGUSTUS, of die van VESPASIANUS; maar wijst, bij de opnoeming der plaatsen, doorgaans aan, of zij zeer oud, of van latere dagteekening zijn. Eerst vermeldt hij de grenzen, dan de rivieren, zeeën, landsgesteldheid enz. kortelijk, gaat dan over tot de verdeeling, en voegt bij de opnoeming der oude plaatsen zorgvuldiglijk ook de hedendaagsche namen, hetwelk wij zeer goed keuren. Met *Italië* begint hij, van de *Alpen* af, en volgt de verdeeling, zoo als zij in de bloeijende tijden der *Romeinsche* Republiek bestond. *Rome* wordt uitvoerig en tot in plaatselijke bijzonderheden beschreven, even als de andere

voornaamste steden der oude Wereld, *Athene*, *Syrakuse*, (korter; *Sparta* niet.) *Tyrus*, *Alexandrië*, *Jeruzalem*, *Babylon*, *Persepolis*, *Thebe* en *Karthago*. Van *Italië* en deszelfs eilanden steekt men over naar *Griekenland*, hetwelk, van het Zuiden of den *Peloponnesus* af, (juist met *Argos*, de oudste stad, beginnende) zeer geleidelijk beschreven wordt; daarop volgt, ten Noorden, *Macedonië*, *Epirus*, *Illyrië*, *Mæsië*, *Thracië*, (*Byzantum* wordt bij de *Turken* niet *Hamboul* genaamd, zoo als door eene niet verbeterde drukfout op bl. 128 staat, maar *Stamboul*.) *Dacië*, *Europeesch Sarmatië*, *Chersonesus Taurica*, (*de Krim*), *Pannonië*, *Noricum*, *Vindalicië*, *Rhætië*, *Germanië* of *Duitschland*, *Gallië* (als ten tijde van CÆSAR verdeeld in *Aquitania*, *Celtica* of *Lugdunensis*, *Narbonensis* en *Belgica*), de *Britsche* eilanden en *Spanje* (verdeeld in *Lusitania*, *Bætica* en *Tarraconensis*). Hierop zou zeer natuurlijk *Afrika* volgen; doch de Schrijver heeft ons liever naar *Azië* overgebragt. Hier gaan wij nu van *Klein-Azië* door al deszelfs landschappen heen, *Syrië*, *Palæstina* (het oude, ten tijde der 12 stammen, en het latere, in de dagen des Zaligmakers, vrij uitvoerig), *Arabië*, *Mesopotamië*, *Chaldæa*, *Assyrië*, *Armenië*, *Kolchis*, *Iberië*, *Albanië*, *Medië*, *Perzië* (in deszelfs onderscheidene Provinciën, waarbij wij echter moeten aanmerken, dat *Bactriana* al zoo zeer met het tegenwoordige *Chorasan* overeenkomt, als *Aria*), *Indië* (waarbij de verdeeling in *Kasten* en verdere zeden en gewoonten des volks niet vergeten worden), eindelijk het *Aziatische Sarmatië*, *Scythië* (het *Europesche Scythië* is niet vermeld), *Serica* (*China*). Van hier moeten wij nu naar *Afrika* terug, en bezien er achtervolgens *Egypte* (uitvoerig), *Ethiopië*, *Cyrenaïca* en *Libye*; het eigenlijke *Afrika*, *Numidië*, *Mauritanië*, *Getulië* en de verdere binnenlanden. In de korte aanteekeningen worden eenige vreemde woorden, in het leerboek voorkomende, opgehelderd, zoo als *Toga*, *Legioen*, *Municipium*, *Fasces*, *Olympische* Spelen, *Amphyctionen*, *Stadiën* en *Talent*, en eenige oude afstandsmaten opgegeven. — Uit al het gezegde kan blijken, dat dit boekje veel wetenswaardigs in eene geregelde orde behelst, en zoowel den aankomeling in de Scholen, als den meer in jaren gevorderden, die in de kennis der oude Geschiedenis en der *klassieke* oudheid vorderingen wil maken, van nut kan zijn, en tot leiddraad verstrekken. Kaarten zijn er niet bij; men wijst den Lezer op die van D'ANVILLE.

FRANS DE EERSTE *en Mevrouw* DE CHATEAUBRIAND; *Geschiedkundige Roman. Naar het Fransch van Mevrouw* A. GOTTIS. *Te Leyden, bij* J. J. Thijssens en Zoon. 1819. *In gr. 8vo. 392 Bl. f* 3-6-:

Er laat zich nog al het een en ander zeggen tegen het geven van een uittreksel van een of ander verzierd verhaal, en wij ontmoetten daarover ook nu en dan berisping. De drukker beklaagt zich wel eens, dat men hem daardoor dezen en genen lezer, wien het slechts om den draad der geschiedenis te doen is, ontrooft, en menig lezer vindt zijne deelneming en genoegen verminderd, wanneer hem alzoo de ontknooping vooraf berigt wordt. Wij onthouden er ons dan ook doorgaans van, wanneer wij het werk van zoodanigen zedelijken inhoud vinden, dat wij het de lezing van zoodanige lezers of niet-lezers wenschen, die wij vermeenen, dat, bij het nasporen van den draad der geschiedenis, toch zulks niet kunnen doen, zonder den indruk te voelen van menige hun ongewone, maar toch noodige zedeles, of bijaldien wij aan het werk geene andere waarde toekennen dan het geven van onschuldig vermaak, waarbij nieuwsgierig gespannene verwachting de hoofdzaak is. Maar altijd is deze terughouding echter niet noodig. Het werk voorhanden strekt ten bewijze. In het *Mengelwerk* onzer *Letteroefeningen* voor 1819, No. 5, bl. 273, vindt men den hoofdzakelijken geschiedkundigen inhoud van dit belangrijk en leerzaam verhaal, naar hetwelk wij alhier derhalve kunnen verwijzen; en, eenige weinige enkel nieuwsgierige lezers moge de roman daardoor missen, maar over het geheel, meenen wij, zal dat opstel vele lezers hebben uitgelokt, die het niet slechts om eene vertelling, maar om leerzaam onderrigt zoowel als aangenaam onderhoud te doen is. En aan de zoodanigen durven wij belpven, dat Mevrouw GOTTIS hun niet uit de hand zal vallen. Geheel haar verhaal is zoo onderhoudend en wèl geschreven, dat men het met genoegen lezen, herlezen, ja nogmaals herlezen zal. Het ontwikkelt zoo menschkundig het ontstaan en het voeden van den hartstogt, die de ongelukkige ten val en tot ellende bragt; het is zoo geheel voelbaar de geschiedenis van het zwakke hart; het geeft zoo aanhoudend overtuigende waar-

schu-

fchuwing; het vergoelijkt zoo weinig de misdaad, en ftelt zoo nadrukkelijk de gevolgen, de welverdiende rampzalige gevolgen voor, dat, niettegenftaande het medelijdend gevoel voor menfchelijke zwakheid en den affchuw voor te ver gedrevene wraak, niet dan goede gezindheden de blijvende vrucht bij den een weinig nadenkenden lezer kunnen wezen. Het laat ook genoegzame ruimte voor nog andere overwegingen, in het bijzonder het nadeel der kwalijkgeplaatfte en kwalijkbeftuurde ijverzucht, zonder welke het wel zwakke, maar in den grond deugdzame en beminnelijke hart zich niet geftort had in den peilloozen afgrond van wegwerping en ellende.

Indien wij dan al, door ons toevallig mededeelen dezer, deels ware, deels verzierde gefchiedenis, in ons *Mengelwerk*, aan den uitgever eenig nadeel mogten hebben toegebragt, zoo vertrouwen wij, dat dit ons berigt van het werk zelf dat nadeel, door andere lezers en in grooten getale, overvloedig vergoeden zal.

Leven en Avonturen van GIL-BLAS VAN SANTILLANA, *ten dienste der meergevorderde Jeugd bearbeid door* KINDERLING. *Naar het Hoogduitsch. Met Platen. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. *In kl. 8vo.* 236 *Bl. f* 1-16 :

Indien wij wèl zien, zoo heeft dat: „ *ten dienste der meergevorderde Jeugd*," op den titel, niet veel meer te beteekenen, dan dat eene korte *Inleiding* en *Narede* eenige waarfchuwende wenken voor jonge lieden bevatten. Hetgene voor het overige in het voorberigt gezegd wordt van den fmaak voor Roman-lectuur, het onmogelijke om dien fmaak te veranderen, en het nuttige alzoo van dien goed te wijzigen, laten wij gelden. Men leest de gefchiedenis hier, zoo bekort, met genoegen; en daar wij van den GIL-BLAS geene andere, dan eene nu reeds zeer verouderde Hollandfche uitgave kennen, en men dezen Roman eenigzins echter als klasfiek befchouwen kan, zoo keuren wij deze verkorte uitgave goed, waardoor het al te vrije en losfe is weggeruimd, en men echter de hier en daar op dezen Roman elders voorkomende toefpelingen en wenken genoegzaam kan vatten. In zooverre dan zijn wij ook den Nederduitfchen Vertaler dezer verkorte uitgave van dit beroemde werk van LE SAGE dank verfchuldigd.

Mannelijke Grootheid van Ziel en Heldendapperheid in Tafereelen uit de Geschiedenis voor de Nederlandsche Jeugd. Met 8 in hout gesnedene Platen. Te Zutphen, bij H. C. A. Thieme. 1820. *In gr. 8vo. f* 1-10-:

Het genot van een' langdurigen vrede kan volken tot eenen staat van weekheid en verwijfdheid brengen, welke dezelve, bij het eindelijk uitbarsten van eenen oorlog, den eersten den besten aanvaller ter prooije geeft. Het aangekondigde werkje moet voor het opkomende geslacht als eene soort van tegengif tegen de genoemde ondeugden dienen. Offchoon 'er dan ook andere, krachtigere tegengiften bestaan, en hoezeer wij van oordeel zijn, dat eene regte behandeling der vaderlandsche en algemeene geschiedenis eene rijke en edele bron van allerlei voorbeelden van mannelijke grootheid zal verschaffen, vinden wij deze verzameling evenwel overtollig noch ondoelmatig, en verheugen ons, dat de boekverzameling der lieve jeugd alwederom met een goed geschenkje vermeerderd is. Volgens berigt van den uitgever, is het werkje voor het grootste gedeelte overgenomen uit het Hoogduitsch van WILMSEN. De opsteller van den veldslag bij Nieuwpoort, in 1600, is de Heer G. BRUINING. De in hout gesnedene platen heeft men te danken aan den verdienstelijken A. CRANENDONCQ, wien wij hartelijk gelukwenschen met de tweede gouden medalje, hem door de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij te Haarlem toegewezen, wegens ingezondene graveersels in hout en afdrukken van dezelve. — Wij hebben twee stukken uit dit werkje gelezen; te weten No. 3. Hannibal de Held van Carthago, en No. 9. den slag bij Nieuwpoort. No. 9. kenmerkt wederom den aan den Heer BRUINING eigen' stijl. Wij zouden denzelven, over het algemeen, gaarne wat losser, duidelijker en gemakkelijker zien, bijzonder als hij voor kinderen schrijft, in welk geval het voornamelijk op de inkleeding der zaken aankomt. No. 3. beviel ons zeer wel. Het laatste gedeelte, de dood van Hannibal, zou door eenige meerdere bijzonderheden hebben gewonnen.

BOEKBESCHOUWING.

Het Heimwee. Naar het Hoogduitsch van HENDRIK STILLING. *Iste Deel.*

(*Vervolg en slot van bl.* 580.)

Het tweede Boek vangt aan met

1°. De reis naar *Frankfort.* Gebrek aan geld, en aan kennis van een verblijf, beproeft het geloof, beloond door eene goede uitkomst, in welke weder de *Jood*, als werktuig der zorgende Voorzienigheid, voortreedt.

2°. De Geheimraad *Lichtenberg* wordt de weldoener en leermeester van *Eugenius.* Dat beteekent: de *verlichtende geest* van Gods woord onderwijst hem. Een uittreksel uit het Register van des Monarchs Geheimraad bevat eenige merkwaardige Spreuken, welker lezing ons, over het geheel, behagen moest.

3°. Op de reis naar *Hanau* geeft hem een wandelaar de verklaring van des Graauwen Mans woord aan den Kastelein: „ Als er weêr een voetganger bij u komt, „ heb ik voor hem betaald," in eene aandoenlijke geschiedenis. Te *Hanau* ontmoet hij den *Hessischen Officier*, nu gehuwd aan de Wed. *Gerold.* Dien hoort men zeker met genoegen alles verhalen, wat hem en haar had zamengebragt, hoe het den *Ambtman* was vergaan, hoe vreesselijk een misdrijf er van den *Secretaris* was uitgekomen, en wat de *Graauwe Man* gemeend had met hetgene hij den *Hes* zeide. De twee tafereelen, hier gegeven, zijn waarlijk op zich zelve onderhoudend en belangwekkend genoeg, buiten opzigt tot STILLING's doel; en dit is met verscheidene andere anekdoten het geval. De hoogere beduidenis is vernuftig aangewezen. De onzekerheid, die *Eugenius* en de Kapitein openbaren aangaande den Graauwen Man, wordt ook allegorisch verklaard. *Eugenius* moet hier zich zelven opwekken, om voorwaarts te gaan. Hij raakt van den

weg af, omdat hij zich door een' *man*, het *zinnelijk vernuft*, laat raden, en niet door *Eerlijk*. Hij komt dan ook bij Mevr. *van IJdelberg* uit, welker pachter *vleeschelijke vrijzin* heet, en hare dochter *ijdele eere*, die, met hare moeder, menig een' ophoudt, in den waan, dat hij toch naar huis reist, totdat het te laat wordt, om verder te gaan: wat STILLING daar meer van zegt, mogt wel wat meer door zekere soort van vrome lieden behartigd worden, „ die," zegt hij, „ eindelijk „ in een ijdel vertrouwen op Christus verdiensten ont„ slapen." *Eugenius* was bijna door de redeneringen van Mevr. *van IJdelberg* verleid, vooral door de betoovering van eene valsche verschijning van Rotsbewoners. Hij redde, op hunne aanwijzing, eene lijdende; maar men misleidde zijne menschenliefde; het was de *ijdele eer*, die hem in hare strikken lokte. Gelukkig voor hem, dat hij, hoe men het ook aanlegde, tot geene miskenning van *Urania* te lokken was. Deze verleiding is sterk gekleurd; treffend is de overbrenging: „ Zoo lang den Christen, ondanks allen twijfel, toch „ de overtuiging zoude bedroevend zijn, dat de Gods„ dienst van Jezus misleiding ware, zoo lang heeft de „ tuchtigende genade nog toegang tot zijn hart, en de „ Graauwe Man zijn Hofmeesterschap nog niet opge„ geven." Een *bal* op *IJdelberg* teekent eene nieuwe verzoeking; maar gewapend verschijnen hier de *Graauwe Man*, *Urania* en de *Rotsbewoners*, en schrikkelijk is nu de toestand der ontmaskerden, vlugtenden, verjaagden, vooral de openbaring der geheele schande van de ijdelheid en wellust; aandoenlijk *Urania's* onderhoud met den bedwelmden *Eugenius*, die zich echter wel over hare vergevende goedheid, maar niet over hare *bruidsliefde* (zielevrede na overtreding) verheugen mag: bijzonder treffend is menig een fijne trek hier van STILLING's penseel, en leerzaam meer dan ééne aanmerking. Het *paard* (het vertrouwen op Gods leiding) was kreupel gemaakt, maar ras door *Hans Eerlijk* hersteld, van wien (het temperament) het gelukkig was

voor

voor *Eugenius*, dat hij zich met den *Pachter* (den vleeschelijken vrijzin) niet verstaan konde. Ze ontvlieden deze hel, en komen, de aanwijzing van den Graauwen Man volgende, op den regten weg. De vertelling van *Hans* zal zeker elk (of hij moest STILLING, die het dansen niet eens voor zondig houdt, en dikwijls vrij koddig zich uitlaat, ook voor nog niet vroom genoeg houden) hartelijk beamen en doen lagchen. Deze vertelling eindigt met dit antwoord: *Goddank! ik hou er dan ook maar hier in deze wereld volstrekt niet van* (van geesten); *ik wil hier liefst met goede geesten ook niets te doen hebben; dat 's nog tijds genoeg, als ik zelf eens een goede geest zal geworden zijn.*

De goede weg, op welken men in een' heerlijken lentemorgen (beeld van het hersteld genot van Gods welbehagen) zich bevindt, leidt naar *Fronheim*, waar het nog hinkend paard geheel hersteld zal worden, als men is, waar *het reine hart* woont.

4°. Daar in de herberg houdt zich ook een *Arts* op, die, van het ziekbed des Leeraars teruggekeerd, deszelfs geschiedenis verhaalt. Recensent heeft zich aan dezelve gelaafd en verkwikt. Ze is eene *Episode*, voor elken Godsdienstleeraar gewigtig, behelst een voorbeeld eens stervenden heiligen, een model van een' Christelijken arts, eene schets der leidingen van Gods voorzienigheid, en dan eene *Allegorie* tevens, waarvan de inleiding eene verklaring behelst, en in welke de bijzonderheid, dat ook de bediende deelgenoot wordt van hetgene *Eugenius* ziet, niet onopgemerkt wordt gelaten. De zamenspraak van deze beide is weêr zeer naïf.

5°. Te *Augsburg* is de beproeving zoo zwaar, dat bijna de paarden (en die beteekenen wat) opgeofferd moeten worden. Er is uitkomst, echter, bij zekeren *Forscher*, (het uitstekend talent tot erkentenis van Goddelijke en natuurlijke geheimen.) Bijbelkennis, bij *Lichtenberg* geleerd, wordt (voor een' Kruisridder is dat noodig) met zedelijke menschenkennis, bij *Forscher*,

vermeerderd, wiens *landverblijf*, — afgefcheidenheid van het gewoel der wereld behoort tot deze ftudie, — ook uit hoofde zijner verzameling van afbeeldfels der menfchelijke karakters, juist gefchikt is, om het Ideaal der menschheid, de zich zelve vormende en door Goddelijke onderfteuning geheiligde deugden, de vergelijking der onderfcheidene menfchen, ter bepaling der hoofdneigingen, enz. te beftuderen. Dat *Förfcher* het *Oostersch* van *Eugenius* leeren wil, leert dien befcheidenheid, en dat Bijbelkennis en Schriftgeleerdheid, bij een' Kruisridder, den grondflag van alles moeten uitmaken. Wel, Lezer! wat dunkt u van zoodanige dweeperij? Hier werd het karakter bepaald. Verrasfend is de ontdekking van het huwelijk van *Forfcher* met *Maria* (de gelatenheid), dochter des geftorvenen Leeraars; welke vereeniging door *Hans Eerlijk* was bewerkt. Op het affcheidmaal leert *Eugenius* vier mannen kennen: een' *Teekenmeester*, een' *Schilder*, een' *Beeldhouwer*, en — een' *Wijsgeer*. Hen (de talenten) zendt de heiligende genade, elk op zijnen post, uit, tot bevordering van des Kruisridders roeping. — In den tekst leest Recenfent niets van *Theodorus Jofias van Edang*, wiens naam in de inleiding wordt verklaard. Hij heet daar de *Oosterling*, wiens onverwachte verfchijning, en daarna die van zijnen gezant, (*Elias*, in de inleiding) ontzaggelijken indruk maakt. Deze laatfte is de dienaar der heiligende, gelijk *Anonymus* der tuchtigende genade, en ontvangt zijne voorfchriften, gelijk de vijf overige, zerding naar *Smirna*, *Egypte*, *Syrië* en *Samarkand*. Dat ons hier veel duister is, kunnen wij toch vast niet helpen. De Kruisridder, van wien *Forfcher* en zijne vier gasten, doch onder onmiddellijk beftuur van den Grootmeester der ingewijden, (den *Oosterling*, de heiligende genade) leidslieden kunnen worden, wist er, op dien avond, niets meer van.

Wij komen, in het derde Boek,

1°. Te *Munchen*. Derwaarts rijdende, houdt Heer en knecht, of *bediende*, (dit participium komt hier beter

ter te pas) eene zamenſpraak, onder welke zij in *Beijeren* komen, waar de paarden beſlagen worden: het verlies van eenen ſchelling hier is aanleiding tot kennis met een' *Kapucijner*, die het geval van den ſtater in den visch verhaalt, waardoor hij met *Hans* in geſprek komt over den naam *God*, aan Jezus door hem gegeven. Wij laten zijne gronden nu eens daar, maar met *Hans* zouden wij het eens zijn, en hebben er niets tegen, wanneer Christenen alle geſchil zoo goed, als hij bij *Eugenius*, wisten te termineren. SEPP had zijne noot wel mogen weglaten: zulke bewijzen, dat de Kapucijner gelijk heeft, doen meer kwaad dan goed. Een tafelgeſprek met eenige wijsgeeren naar de mode, hetwelk twijfel in de ziel des Kruisridders ſtort, is de aanvang van hoogere proeven, die hij te geven heeft. In plaats van zijn' weg te vervolgen, gaat hij, echter tot zijn eindelijk nut, reikhalzend naar zekerheid, tot zekere Mevrouw *van Traun op Bilenitz.* Door verſpelling komt hier *Natuur* en *Leibnitz* uit, van welke deze *Modefilozofie* eene, toch *ontaarde*, dochter was. Naar eene hoogere allegorie, moet hier gedacht worden aan den profeet, die voor het groote *apocalyptiſche dier* den weg baant; alle aanſlagen tegen Godsdienst en ſtaat, die uitvloeiſels zijn eener valſche verlichting. Hij komt van deze Dame wèl af, die niets, in de plaats van hetgene zij rooft, terug heeft te geven.

Hij woont eene vergadering bij, in welke deze Dame preſideert en een *van Hoogenſnoef* redenaar is, doch die door een' *Boer* wederlegd wordt. Dit disputeercollegie woonde Recenſent met genoegen bij. Die boer is ten bewijze daar, dat ook het vooroordeel-vrije, onbeſchaafde begrip de groote waarheid van Jezus Christus, als behoefte voor de menſchelijke natuur, kan erkennen. De Hemelſche waarheid, die door Hem ſprak, laat zich aan hare wederſtrevers niet onbetuigd; dit wordt daardoor aangeduid, dat de groote *Oosterling*, *Theodorus*, zich ontdekt; want die was het, die zich had verkleed en verborgen gehouden, en niet een boer.

2°. *Eugenius* komt, door te veel zelfverheffing op zijne verkregene kracht, in akeligen toeſtand, te *Weenen*, en voert een' krijg tegen den vijand, waartoe hij niet was geroepen; deze vijand ſtelt nu list in het werk, en eene *ſpookgeſchiedenis*, al heel akelig om te lezen, is het beeld van dien troosteloozen ſtaat, in welken men, na hoogen moed, wel eens vervalt: een *Kapucijner* (het beeld van eene *phantaſie*, in eene geestelijke houding) voert hem naar een akelig oord: de donkere weg, gewezen door *een' leeuw met vlammende oogen* (den inwendigen boozen lust), brengt in een akelig vertrek, waar hem aanſtonds de oogenlust, een ijsſelijk nare *nachtuil*, op eene oude kast wandelende, waarin het zondenregister der jeugd bewaard wordt, in het gezigt valt: *zeven mannen* (Matth. XII: 45) worden uit hunnen looden ſlaap, door *een' man met ijzeren harnas*, de vertwijfeling, gewekt, en trachten met hunne magtſpreuken den weg, dien *Eugenius* bereist, als eenen weg naar de vertwijfeling te doen beſchouwen. Hij had het al heel benaauwd, doch — overwint, en redt zich. Dit alles moet niet een beeld van hypochondriſche grillen, maar van inwendige aanvechtingen zijn! Nu, dat ſpreekt van zelf, maar.....

3°. Hij kreeg onverwachts een nachtverblijf ten huize van *eene arme Weduwe*, het beeld der werkdadige menſchenliefde, werkzaam in vertrouwen op God in den nood: de Christen, zegt STILLING hier, tot kalmte gekomen over hetgene hij doorſtond, moet zich niet aan beſpiegelingen, maar aan werkzaamheid en vertrouwen toewijden. Daarom ontving *Eugenius* nu lang verbeiden onderſtand, en, door middel van den *Kapucijner*, dien hij in *Beijeren* ontmoet had, wordt hij de weldoener der arme Weduwe, en een voorbeeld, dat men, bij menschlievende daden, verſtandig handelen moet.

4°. Als men niet reeds voorlang wist, hoe fijn het vernuft van JUNG ſpinnen, en hoe zijne verbeelding ſchilderen kan, dan overtuigt er ons het hier geteeken-

de

de verblijf bij *Stubinger* en *Arno*, en wat er verder volgt, tot verbazing, van. Deze twee en al hunne bekenden zijn *Jezuiten*, beelden van geestelijken, die, voor *Protestantsch* zich uitgevende, daarom te gevaarlijker, wervers voor Mevrouw *van Traun*, en Deïsten zijn. *Eugenius* begaat de fout, dat hij verkeerd spaarzaam wordt, en, op de overreding van *Stubinger*, bij dien zijn' intrek neemt. Deze trekt met hem naar *Arno's* landgoed: elk, dien hij daar leert kennen, neemt hem in. Op zekeren nacht knielt eene vrouw, in zijne kamer, voor de glinsterende schilderij: „ Christus „ op Thabor!" Dat was heimelijk geïllumineerd en geëlektrizeerd door *hun* vernuft. Dat het geen beeld was van den Opgewekten, of ten Hemel gevarenen, is ook opmerkelijk: hier was *dat* bijgeloof. Die vrouw teekent af *de natuurlijke zucht tot volmaking*, die bij de Neologen Christusvereering huichelt. Bij haar verdwijnen gebiedt ze aan *Eugenius*, naar de *St. Nikolaaskapel* te gaan. Opgestaan, en de beeldtenis onderzoekende, wordt hij door een' elektrieken slag neêrgeworpen. Niemand scheen hem, op zijn verhaal, te begrijpen, en elk gedraagt zich zoo, dat men zoude meenen: „ Zij hebben er niets aan gedaan. Het is alles, „ wat het schijnt." De Geest herhaalt, weder verschenen, haar verzoek, en dat hij haren broeder, in de kapel, te zeggen had, dat zij hem de vergiftiging eens jongelings had medegedeeld, die zij stervend haren broeder had beleden. Hij komt eindelijk bij den *Kluizenaar*. Deze verhaalt hem, dat die jongeling de minnaar was geweest, dien zijne zuster aan hare dochter daarom had ontrukt, omdat zij eenen rijken de voorkeur had beloofd. Dit geheele verhaal is indrukmakend. Het kan niet vromer. *Eugenius* moet nu ook het *Meisje* zien, en hij ziet haar biddende in de kapel. Dit gezigt wordt in al deszelfs bekoorlijkheid en gevaarlijkheid meesterlijk geteekend. De studie bij *Forscher*, evenwel, deed, ten laatste, de verrukking hier in medelijden eindigen. Nu moet men weten, dat dat meisje is

 de

de jonge dame *Nischlin* (zinnelijk), de hoogstverfijnde en beschaafde zinnelijkheid, de geestelijke Luxus, die het eens is met Mevr. *van Traun*, de Modefilozofie; dat haar eerste minnaar door hare moeder, de zucht tot volmaking, door den zondeval zoo bedorven geraakt, daarom is omgebragt, omdat zij het ware schoone en goede zoekt weg te ruimen, en aan het schijnschoon en den rijkdom de ziel te koppelen; en dat de jonge dame zich dien minnaar niet had laten opdringen, dat liegt de *Kluizenaar* (de burgerlijke tucht) van zijne nicht. De geestelijke Luxe offert in de kapel van *St. Nikolaas*; dat is, haar patroon is *de Volksheerschappij*.

5°. Nu eene *geestbezwering*, zoo als het heet. Dat STILLING vooral op zulke tooneelen zich verstaat, weet elk. *Eugenius* meende den Graauwen Man, Rotsbewoners en *Urania* te zien. De bezweerder was met zijn gezelschap verdwenen. *Urania* raadt hem, de Kluizenaars-nicht in bescherming te nemen, en met haar naar *Italië* te gaan. Dat is het doel, de hemelsche waarheid en geestelijke Luxe beide te doen dienen! *Eugenius* vermoedt en vindt nu het bedrog. Hij vraagt naar zijnen nieuwen naam, en nu is het spel verspeeld. Wat dat beteekent, heldert STILLING op: men zoeke de bron zijner neiging op; kent ze den naam *welgeboren* niet, dan deugt de neiging niet.

6°. De heiligende genade redt *Eugenius* en beloont hem. De *Oosterling* ontdekt zich nu als zijn' broeder, en groet hem van *Urania*, welker bruidsliefde hij hem verzekert. Deze voorsmaak van zaligheid is het loon der trouw in de beproeving. Tegen nieuwe beproevingen versterkt zij, hier *Izaäks-offers* geheeten. *Theodorus* geeft *Eugenius* desaangaande en voorts verder onderrigt op reis. Deze verlaat *Weenen*, na schulden en fooijen betaald te hebben; want men moet beleedigers vergiffenis schenken.

Wij spoeden tot het laatste Boek.

1°. *Hans Eerlijk* vertelt, (aardig weêr, op zijn' luimigen trant) hoe hem een bediende van *Stubinger*, maar

zon-

zonder gevolg, had zoeken ten val te brengen: dit bewijst, dat de aanvechtingen van den geestelijken Luxus met verleiding van het temperament tot wellust gepaard gaan; dat het dan op deszelfs eerlijkheid het meest aankomt; dat de barmhartigheid Gods, die ons behoedde, eerst naderhand door ons geroemd wordt, dewijl wij dikwijls eerst naderhand zien, in wat gevaar wij verkeerden, en welke befcherming het was, waarvan wij niet eens bewust waren.

2°. Befchouwt men de ontmoeting, bij *Gran* in *Hongarije*, met den *Herder*, zijne fluit befpelende, en volgt men hem, met fchaap en hond, in zijne woning, waar eene ijlhoofdige moeder, die hare kinderen niet zien mag, welke Roomsch in een klooster worden opgevoed, en een zwijgende oude vader in ellende zitten, een gevolg van den raad eens Huzaars, die hen, tot verbetering van hun lot, herwaarts geraden had te reizen, dan behoeft men zich gewis niet te fchamen, al komt'er een traan in het oog. *Hans* vraagt hier, of hij nu ook niet vloeken mag? en, daar het antwoord natuurlijk was: „ Neen," zegt hij: „ Ach! dat God „ zich dan ontferme! Nu, Hij zal die ... ook zonder „ mijn vloeken wel vinden." Intusfchen deze herdersfamilie is eene allegorie van het *kleine hoopje ware geloovigen*. De Herder, op zijne fluit fpelende, beduidt het *waar geestelijk onderwijs*, bedelende aan den weg; de ijlhoofdige moeder is *'s Heeren Gemeente*, treurende om het gemis harer kinderen, die men bederft; de zwijgende oude is het *algemeen Christelijk geloof*, verftomd van rouwe; de Huzaar is de *verlichte naar de Mode*. Zij worden weder herfteld, die ongelukkigen, in hun vaderland, heel anders dan *Eugenius* trachtte, ten bewijze: de mensch mikt, maar God fchikt.

3°. *Eugenius* wordt opgeligt, en gevangen gehouden door de Freule *van Nischlin*. Al wat verleiden kan, omringt hem; maar hij overwint, en een *Kol koree bammidbar*, (de ftem des roependen in de woestijne) die van een' Rotsbewoner *Trevernau*, (vertrouwen,

 bij

bij verspelling) doet zich onzigtbaar booren, en raadt en troost en sterkt hem. Hij is hier voorbeeld van een' Christen, door *geestelijke beschaving* als gevangen, b. v. in dienst van het hof, staats-, universiteits- of militaire ambten enz. Gedraagt men zich dan zijner roeping waardig, eene stemme Gods in ons verschaft ons immer hulp en kracht. Wij lezen hier kantteekeningen voor de levensgeschiedenis van *Eugenius*, uit welke men nog al wat leeren kan.

4°. Uit de gevangenis verlost, nadat hij zich, toen de *Verleidster* het uiterste waagde, als ware het, meer dan overwinnaar betoond had, is hij daarom van beproeving niet vrij. Eene nieuwe treft hem bij *Saphienta*, (Phantasie, verbeeldingskracht) eene verleiding tot dweeperij. 't Is opmerkelijk, dat deze Heer zijn geluk aan Mevrouw *van Traun* verpligt, en de Freule *van Nischlin* zijne vriendin belijdt. Wanneer men de physische, chemische en optische vertooningen van dezen Heer voor *Eugenius* aanschouwd en zijne gesprekken met *Eugenius* aangehoord heeft, dan zal men over veel, dat men misschien van STILLING niet zoude gewacht hebben, zich verwonderen. De beteekenis geeft hij dus op: „ Als de ziel van de aanlokselen der, ook meest verfijnde, zinnelijkheid de verbeelding heeft gereinigd, wil zij echter werkzaam blijven; zij lijdt; beoefende ze dan maar iets anders, en wendde ze alle voorstellingen uit natuur, geschiedenis en wetenschappen aan! maar ze vervalt dan ligt in onbezonnene bespiegelingen. De een" (let wel op, vrome zielen!) „ houdt zijne droomerijen voor ingevingen van den H. Geest; de ander wil voorspellingen doen of verklaren;" (wel zoo, is dat van JUNG?) „ een derde waant zich in Gods nabijheid, en met Maria aan de voeten van Jezus, maar hij staat voor *van Nischlin*, en *Saphienta* houdt achter hem het licht; een vierde vervalt op Mystieke geheimen, waarop hij zoo lang blikt, tot hij alle kracht en sap kwijt is," enz. Ja, ja, het is wel waar! maar waarom dan zoo vaak vergeten, ook door hen,

die

die tegen de dweeperij waarfchuwen? In de hoogere allegorie ziet dit tooneel op de leerwijze van den valfchen profeet, bij welke, door voorfpiegelingen van zekere geheimzinnige dingen en ordesverbindtenisfen, de menfchen verleid worden. De afgoderij van *Saphienta* opent *Eugenius* de oogen. Als de dweeper voor Gods werk het werk van eigen maakfel uitgeeft, dan — wee hem, die *aanbidt!* Woorden, inderdaad, van waarheid en gezond verftand.

5°. De voortgang der reis. *Eugenius* moet voort, en gaat. Een bediende van *Saphienta*, hem nagezonden, zoude hem een eind wegs verzellen. Nog is hij dus niet ontflagen van deszelfs banden. Hij en *Hans* werden treurig, bij het gevoel hunner gefcheidenheid van zoo veel dierbaars, op geen' Christelijken bodem, en alleen voor elkander verftaanbaar. Dat is het lijden, als men alle ongeoorloofde genietingen verloochend, maar het genot des geloofs nog niet genomen heeft. Ze ontmoeten een' *landsman*, die hun van het Herdershuisgezin bij *Gran* verhaalde, en zich door den *Hongaarfchen* bode van *Saphienta* niet liet verdrijven. Die landsman (het is *Trevernau*; als eene alledaagfche gewaarwording doet zich de nieuwe troost voor) behandigt *Eugenius* een' brief, (den hoogen troost, die door het onvoorwaardelijk vertrouwen op Gods genadige leiding zich in de ziel vestigt.) Dien had men ook wel noodig; want het plan was bij *Saphienta*, hen in handen van roovers, en zoo in *Turkfche* flavernij, te doen vallen. Daartoe de van den weg leidende bode. Men kwam dan ook in

6°. Een *Roovershol*, niet anders dan de donkere kamer te *Weenen*, waar de fpookgefchiedenis voorviel. De Christen heeft nu reeds eene Hemelfche gezindheid, en kan de, tot hier toe verloochende, wederkeerende lusten in derzelver geheele affchuwelijkheid befchouwen. De *Moeder* van dit helsch gefpuis is, alweder, het zinnelijk vernuft; hier is het te doen om hem in eene eeuwige flavernij te ftorten; hier ziet hij zijnen

ver-

verdorvenen toeſtand in deszelfs geheel; gelukkig, dat een verborgen toevoorzigt op God (*Trevernau*) hem bijblijft. Is de nood zoo hoog, dat hij alles hier verloren heeft, dan openbaart zich dat toevoorzigt als eene genadegave Gods (*Rotsbewoner*), en in de ziel wordt hij van hare aanſtaande verloſſing overtuigd. Die verloſſing moet men zich door een Vorſtelijk geloof verwerven; daartoe dient het beſef van ons onvermogen; daartoe het, alzoo opgewekte, verlangen naar redding. Dit tooneel heeft weder nog hoogere aanduiding, en dan is de leering: 's Heeren Gemeente moet het ware zaligmakend geloof, door ſtandvastige trouw in den ſtrijd, ook weder op nieuws, als eenen buit, uit den krijg met zich voeren.

Zoo uitvoerig wilde Recenſent gaarne zijn in de opgave van hetgene men in dit boek vinden kan, ten einde men hetzelve leere kennen, en oordeele, of men zijn geld aan hetzelve beſteden, of zich het werk ter leen laten bezorgen, of er geene notitie meer van nemen wil. Verſmaden moet men het niet; want het doel van STILLING is eerbiedwaardig. De uitgaaf beklagen, om het misbruik, dat er van te ſchromen is, behoeft men niet; want — wat zoude men dan al niet te beklagen hebben? en — er is toch ook een goed, een nuttig gebruik van te maken. Recenſent laat voor STILLING's rekening zijne profetiſche uitzigten, omdat hij het met Petrus eens is, die zegt, *dat er geene profetie is van eigene uitlegging*, vóór de uitkomst goed verklaarbaar; maar daarom let hij wel op de teekenen der tijden, en vindt hier menig woord op zijn pas gezegd, dat hij der behartiginge van alle voorſtanders des Christendoms ernſtig aanbeveelt. Op de menigvuldigheid, niet-gepastheid en duisterheid wel eens van beelden en overdragtelijke beteekeniſſen kan hij aanmerkingen maken; maar — dit verwacht elk reeds vooruit. Daargelaten, nu, dit een en ander; daargelaten de ſomwijlen meer vernuftige dan bondige redeneringen van den Schrijver, en derzelver Piëtistiſche afwijkingen van de

een-

eenvoudige Godzaligheidsleer des Bijbels, (er is hier alleen sprake van de voorstelling der waarheid;) in overweging gevende, dat dit boek niet het kompas is, waarop der menschen wedergeboorte koers moet zetten, zal hij goed aanlanden; wel ernstig protesterende tegen de hypothese, die altijd zulke nadeelige gevolgtrekkingen aangaf, dat ieder mensch (hoe dan zij, die, als Obadja, God vreezen van hunne jongheid aan?) zoo moet veranderd, zoo merkbaar, heugelijk, wonderbaar bekeerd worden; even ernstig waarschuwende tegen alle afscheiding der innerlijke Godsvrucht van het uiterlijk gedrag in de wereld, waarin zij moet ingeweven zijn, en tegen eene louter gevoelige Godsdienstigheid, door welke men ophoudt nuttig, eerwaardig en beminnelijk te zijn, (iets, waartoe alleen het misbruik van STILLING's geschrijf aanleiding zoude kunnen geven:) onder voorbeding van dit alles, raadt Recensent de lezing dezes boeks niet af, maar aan; niet echter aan allen, maar hun, die de dingen, welke des geestes Gods zijn, kunnen onderscheiden, en hun, die nog niet zoo wijs zijn, dat zij geenen Godsdienst voor hun kostelijk hart meenen te behoeven, of wel de vrucht, maar niet den boom of wortel noodig achten. Recensent las, dit geschreven hebbende, de approbatie van den Graauwen Man achter dit werk, en hij schaamde zich niet. Deze approbatie beteekent meer, dan die van Faculteit, Kerkbestuur of Aartsbisschop, en dan alle Recensiën! Evenwel de Graauwe Man is toch ook niet onfeilbaar, zonder eenige uitzondering: in zekeren zin kan men immers spreken van een dwalend geweten, en zoo zoude men wel eens voor tuchtigende of heiligende genade kunnen houden, hetgene heel wat anders was, niet waar?

Er wordt vaak zoo nadeelig gewerkt op de verbeeldingskracht des zinnelijken menschen; waarom zoude het den Leeraar van Godsdienst en Zeden minder vrijstaan, zijne voordragt zóó in te kleeden, dat ze, juist door der verbeeldinge te behagen, 's menschen gevoel stemt voor Godsvrucht en Zedelijkheid? Het prentenboek

boek der kindschheid zij versleten en vergeten; maar — het is niet slechts het kind, ook de man, die, in elk nieuw boek, voor hetwelk staat: „ met platen," het eerste naar die platen kijkt, ten ware zijne zinnelijkheid zoo geheel is opgelost in geestelijkheid, dat er maar weinigen met hem te regt kunnen komen. De redelijke mensch is zinnelijk. Fabel en Parabel zijn, derhalve, in de opvoeding tot zedelijkheid, belangrijke leermethodes; te meer, daar der menschelijke nature eene neiging tot het wonderbare eigen schijnt. Hierom moet eene voordragt als die van STILLING behagen, die der verbeeldinge eene groote ruimte geeft om te spelen, en haar niet zelden in vreemde gewesten voert. Alleen wenschte Recensent wat minderen overvloed van allegoriën, die nu vaak vermoeijen, en althans maar ééne beteekenis van dezelve. Het nadeel van sterke afbeeldingen voor het zinnelijk oog, en van de hooge opwinding van Pathetisch-Godsdienstige aandoeningen, door den ernstig en verstandig Godvruchtigen toon ligt voor te komen, konde nog meer voorgekomen worden door die eenvoudigheid, welke het verstand, bij de verhevenste bespiegelingen, niet behoeft te verlaten, en die minder te zoeken en te raden, dan te bevatten, te onthouden en te gevoelen geeft.

Eens Christens Reize naar de Eeuwigheid, voorgedragen in een welgekozen en goed volgehouden allegorisch verhaal, dat de nieuwsgierigheid onderhoudt en het verlangen naar ontknooping van wonderbare gevallen opwekt, en op den gemoedelijken toon van eene niet door Theologisch Systema, maar door zuivere Bijbelleere verlichte Godsvrucht, komt Recensent voor, eene nog niet vervulde en niet gemakkelijk te vervullene behoefte te zijn, eene zeer wenschelijke onderneming, van welker goede uitvoering veel goeds voor zekere klasse van menschen te voorspellen was, vooral tot zuivering der begrippen van den gang der bekeering en den aard der Christelijke deugdbetrachting. Alle *eenzijdigheid* moet in de beschouwing daarvan vermijd worden, en daartoe getee-

teekend het karakter van zulken, die immer wandelden op den goeden weg; van anderen, die nimmer de zonde dienden, zonder naar goede indrukken, van waar dan ook, te luisteren; van zulken, die even ligt en onmerkbaar voor het goede kunnen gewonnen worden, als verleid tot het kwade; van zulken, die door buitengewone omſtandigheden tot verbetering gebragt werden, welke niet plaats hadden bij huns gelijken, die echter op andere wijze werden geheiligd; en van verwilderde ondeugenden, die van zondigen hun werk maakten, enz. Die het in deze meening met Recenſent eens is, oordeele, of dit omſlagtig werk van STILLING, dat wij, om vele redenen, met genoegen aanprijzen, in deze behoefte voorzien kunne!

Ten ſlotte wilde Recenſent de lezenswaardigheid dezes werks wel bewijzen uit het zoo vele goede, dat hij hier aantrof; maar — die overvloed is zoo groot. Hij bepaalt zich dan tot eenige ſpreuken en kernachtige gezegden, die hij aantrof, die tot lezing des werks mogen uitlokken, en die zij, welke dit werk zelf niet verkiezen te lezen, toch wel kennen mogen. Onder de Mengelingen voor allen, althans voor Lezers van Maandwerken, verdienen ze wel eene plaats. Wij laten ze hier volgen, om het even of ze de Redacteur hier plaatſen, of in zijn Mengelwerk opnemen wil, onder den titel van: *Spreuken uit het Heimwee.* (*)

(*) De Redacteur verkoos het laatſte, van wege de ongemeene uitgebreidheid van dit verſlag, en zal ze dus aldaar in een volgend No. mededeelen.

Eene Verhandeling, aangaande het kenmerkende der Gelijkenisſen van Jezus Christus. Door R. EYLERT *den Jongen, Hofprediker te Potsdam. Te Groningen, bij* W. Zuidema. *In gr. 8vo. 68 Bl. f* :-11-:

Het is hartverdagend, het ſchoone Christendom hoe lan-

langer hoe meer te zien te voorschijn treden in deszelfs Goddelijk-eenvoudige gedaante. Lag het eeuwen lang bedolven in duisternis, begraven onder wijdloopige leerstelsels, die het hart zoo min raken, als het verstand verlichten konden; als hadde de Godheid het menschdom met eene nieuwe Openbaring begiftigd, komt men thans der waarheid op het spoor, en vindt: „ dit, dit weinige, dit eenvoudige, voor allen verstaanbare, dit is het geheele Christendom, dit moet geloofd worden ter zaligheid, door elk, binnen wiens bereik het is, en al het andere is bijhangsel, waarvan een ieder bevatte, zoo veel hij kan, en aanneme, zoo veel hij wil."

Ter ontdekking van het wezen des Christendoms is vooral noodig het onderzoek: wat was toch het hoofddenkbeeld van Jezus? wat vinden wij in zijne redenen altijd op den voorgrond, of als heerschend denkbeeld altijd wederkeeren? — en men zal deze vraag niet beter kunnen beantwoorden, dan wanneer men zijne Gelijkenisfen inziet, waarin Hij de verborgenheden van het Koningrijk der Hemelen voor allen openlegt.

En dit is het oogpunt, waaruit deze Verhandeling moet beschouwd worden. De Schrijver wil het kenmerkende van de Gelijkenisfen van Jezus, en daarom moet hij ook juist het hoofdïdee aanwijzen, dat in dezelve ten grondslag ligt; en dit doet hij, opmerkende, dat het denkbeeld van een *Godsrijk*, eene inrigting, in welke de mensch op aarde voor den Hemel gevormd en gewijd zal worden, eene maatschappij van heilige menschen, juist dit heerschende in de Gelijkenisfen van Jezus is. Hij noemt de *weloverlegde en voorzigtige wijsheid*, waarmede Jezus deze Gelijkenisfen voordroeg, als het eerste, dat bij derzelver kenschets onze opplettendheid verdient. Zij hebben, wijders, schoon in hare voordragt eene plaatselijke betrekking, evenwel het vermogen, bij elk denkend hoofd en gevoelig, godsdienstig hart, ook een *algemeen belang* op te wekken. In haar vindt men *de gelukkigste vereeniging der edelste eenvoudigheid met verhevenheid en kracht van gedachten*, en de-

deze is verbonden met *verhevenheid en gegrondheid van denkbeelden.* Zij hebben ook dit eigendommelijke, dat zij, met beoordeeling en smaak, met kennis van menschen en zaken voorgedragen zijnde, *de gezamenlijke krachten van verstand en hart innemen en werkzaam maken*, en in ontwerp en uitvoering ligt geen ander doel ten gronde, dan *reiniging van hart en zedelijke veredeling.* Daarbij zijn zij *aesthetisch schoon*, en het is verrassend, dat zij uitgesproken en medegedeeld zijn *in oogenblikken der daartoe aanleiding gevende gelegenheden.*

Al deze punten zijn niet alleen goed, maar ook schoon uitgewerkt, en het boekje leest als van zelf. Ook vonden wij zeer gegrond de klagt des Schrijvers, dat zoo vele Leeraren den grond en zin der Gelijkenissen nimmer begrepen hadden, en dat de gelijkenisaardige preektrant bijna geheel niet gebezigd wordt. — Eene andere klagt voegen wij er bij; deze: dat de jonge lieden in het predikambt doorgaans niets gemakkelijker vinden, dan eene Gelijkenis te behandelen. Mogten zij bedenken, wat aangaande de bejaarde Leeraars zelve zoo even gezegd is, en dat den geest der Gelijkenissen bevatten niets geringers is dan den geest van het Evangelie volkomen begrijpen, die toch wel *geheel* in deze Gelijkenissen liggen moet, omdat Jezus ze aan het volk voordroeg, hetwelk toch noodig had te verstaan waar het al op aankwam! Maar uit eene Gelijkenis eene eenzijdige, alledaagsche waarheid afleiden, of er een stuk van een zeker aangenomen stelsel in brengen; naar aanleiding van de Parabel van den verloren Zoon over jeugdige losbandigheid, van die van den ontrouwen Rentmeester over ontrouw en bankroeten, van die der Arbeiders in den Wijnberg over de luiheid te prediken, — lieve Hemel! mag dit nu den naam hebben van eene Evangelische behandeling van voorstellen, in welke de Zaligmaker niets geringers beoogde, dan *de verborgenheden van het Koningrijk Gods* voor te dragen? Wij bidden u, jongelingen! — en of gij 't ons ook al kwalijk na-

namet, wij bidden ook velen van u, oudere *practici* in het predikambt! — leert over deze gewigtige zaak eens wat grondiger denken; er hangt te veel van af.

Wij hebben hier slechts van een klein boekje verslag gedaan; maar waardij hangt niet van uitwendigen omvang af, en door de kleinheid is hetzelve ook voor eene kleinigheid te bekomen. Daarom moest er ook geen Student in de Godgeleerdheid zijn, die het niet bezat.— Koopt, koopt het toch vooral, mijne jonge vrienden! Ontvangt door hetzelve gezonde, algemeene gronddenkbeelden aangaande de Gelijkenissen van onzen Zaligmaker! Laat u alzoo op den weg brengen tot het regte inzigt in het doel van elke Gelijkenis op haar zelve! Voegt daarbij eigen vlijtig nadenken en warme belangstelling in den waren, eenigen geest des Evangelies, gebruik van het onderwijs, hetgene gij ook bij andere kenners der zaligmakende Evangelieleer kunt vinden, en gaat dan *door den tijd* heen en predikt over de Gelijkenissen van Jezus!

De Lente. Eene Leerrede over Ps. CIV: 30ᵇ, uitgesproken te Wolphaartsdijk, den 7 Mei 1820, *door* J. AB UTRECHT DRESSELHUIS. *Te Middelburg, bij* de Gebroeders Abrahams. 1820. *In gr.* 8*vo.* 32 *Bl. f* :-8-:

Onder de respectabele vlag van het Provinciaal Kerkbestuur van Zeeland steekt dit scheepje in zee. Het is een schuitje ligt en digt, hetwelk nog al wat wind, naar het ons toeschijnt, voeren kan, maar van te weinig belang op de groote wateren, dan dat het bijzondere opmerkzaamheid verwekken zou, ten zij de groote, thans niet meer noodige, en ook alleen voor zekere soort van schippers en schuitjes nog maar verkieslijke, vlag van oud-Gereformeerde, kerkelijk gewaarborgde regtzinnigheid de aandacht trok. Wij verbeelden ons, hoe de

Hee-

Heeren A. VAN DEINSE, *President*, en A. J. SNOUCK HURGRONJE, *Secretaris*, hebben zitten turen op dit Wolphaartsdijksche scheepje; en wie weet, welke vermoeijende raadplegingen de Provinciale Kerkvergadering zelve gehouden heeft, en hoe ieder daar zat met eenen oud-Dordschen bril, eer men gezegde Heeren tot het afgeven van vlag en wimpel volmagtigde! — Wij hielden reeds op het zoo prachtig versierde, anders weinig beteekenend vaartuigje aan, en wilden het zoo zoo aan boord klampen, toen ons, tusschen al de vlaggen in, eene kleine in het oog viel, die teeken is van rouw over eene doode op het schip; en aanstonds hielden wij daarom af. — Inderdaad, hoe zich het gevoel dan ook ontlaste en het gebroken hart zich uitstorte, bij zoo iets verstompt dadelijk onze pen, hoe zeer ook reeds gepunt tot scherts of berisping. Zoo zal het ook den Lezer gaan, die welligt echter, met ons, verwachten en wenschen zou, wat minder bloempjes, en wat meer en duidelijker van en voor het lijdende hart, in deze Lentepreek te vinden.

Een woord aan het Publiek, over de nadeelen en gevaren, welke men te vreezen heeft, wanneer Doctoren, Chirurgijns en Apothekers buiten hun vak treden, onder de zinspreuk: Schoenmaker, houd u bij uwe leest. II Stukjes. Te Rotterdam, bij N. Cornel. 1820. *In gr. 8vo. Te zamen VIII,* 104 *Bl. f* 1-2-8

Met regt zegt de Schrijver van deze, over het geheel welgeschrevene, bladen, in zijne voorrede: *Wie zal eenen Schoenmaker halen, om zijn vertrek te beschilderen — wie eenen Smid ontbieden, wanneer hij een nieuw kleed begeert te hebben — wie bij den Timmerman eene ijzeren kagchel bestellen?* en hij tracht daarom, met klem van redenen, zijnen landgenooten hunne

dwaasheid en verkeerdheid onder het oog te brengen, wanneer zij, ten aanzien van een der kostbaarste goederen, van de gezondheid, geheel anders handelen. Hij toont, te dien einde, na bepaald te hebben, wat eigenlijk tot het bijzonder vak van Doctor, Chirurgijn en Apotheker behoort, aan, 1°. hoe ieder van dezelve zijnen betrekkelijken werkkring overschrijdt; 2°. welke oorzaken hiertoe aanleiding kunnen geven; 3°. welke noodlottige gevolgen er uit ontstaan, en 4°. welke middelen het daaruit voortvloeijend kwaad zouden kunnen stuiten. Alles schijnt voornamelijk geschreven te zijn met een oog op *Rotterdam*, *Schiedam* en andere plaatsen in ons Vaderland, waar de Doctoren, zoo als de Schrijver zegt, *Commissionnairs* in geneesmiddelen zijn. De strekking van het geheele vertoog loopt voorts hierop uit, dat, zoo van den eenen kant het eigenbelang als de bron van dit geheele kwaad moet worden aangemerkt, van de andere zijde de dwaasheid, onachtzaamheid en gierigheid van het publiek die bron geopend hebben, en dat, om dezelve te stoppen, er niets vereischt wordt, dan dat het publiek wijs, bedachtzaam en edelmoedig worde; waaruit, tot gerustſtelling der belanghebbenden, vrij duidelijk is op te maken, dat deze en dergelijke bronnen wel zullen blijven vloeijen tot aan het einde der dagen. Mogt er ondertusschen deze en gene zijn, wien het niet om het even is, hoe het in de wereld toegaat, en die dus gaarne weet, waar het hapert, wij durven hem het lezen van dit boekje gerust aanbevelen. Mogelijk vindt hij de trekken, in de hier opgehangene schilderij, wat grof en hoekig, de kleuren wat hard; maar men schildert geene dieven en moordenaars met Madonna-gezigtjes.

Schets van een Overzigt der Duitsche Taal, of der Germaansche Taaltakken, in derzelver oorsprong en tegenwoordige verdeeling, in het Hoogduitsch, Nederlandsch, Deensch, Zweedsch, Engelsch, en andere soortgelijke talen en tongvallen; door Mr. B. H. LULOFS, *Hoogleeraar in de Nederlandsche Letterkunde en Welsprekendheid aan de Hoogeschool te Groningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1819. *In gr. 8vo. VIII en 244 Bl. f* 1-16-:

Dit kleine geschrift van Prof. LULOFS (de vrucht zijner verdubbelde letterkundige werkzaamheid, om het smartelijk verlies zijner Gade eenigermate te verzetten) bevat eenen rijkdom van zaken. Met regt meent de Schrijver, dat, ter grondige beoefening der *Nederlandsche* taal, eenige kennis aan hare zustertalen volstrekt noodzakelijk is, en geeft daartoe dit boekje als handleiding. Eerst beschouwt hij de algemeene *Duitsche* taal, zonder opzigt op de scheiding der takken; daarna die takken, elk op zich zelven. Na een kort woord ter vermelding van de drie hoofdtaalstammen van *Europa*, de *Romanische*, *Slavonische* en *Duitsche*, betoogt hij de belangrijkheid, eerwaardigheid, oudheid, oorspronkelijkheid en zelfstandigheid des *Duitschen* taalstams, vooral uit vergelijking met de meestbekende der *Romanische* talen, het *Fransch*. Daarop volgt eene beschouwing van den *oorsprong* der *Duitsche* taal. Hij leidt dezelve uit het *zuidoostelijk Azië* af, van waar zij, door *Perzië* en *Thracië*, over den *Donau*, in haar tegenwoordig vaderland zou gekomen zijn. De overeenkomst tusschen de zeden der *Duitschers* en *Thraciërs* wordt zeer uitvoerig, doch, naar ons inzien, niet in alle bijzonderheden overtuigend, volgens een *Hoogduitsch* werk van ARNDT, aangetoond. (Uit de taal der *Thraciërs*, die geheel verloren is, konden geene vergelijkende proeven worden aangevoerd.) Wanneer men

 door

door *Thraciërs* de *Scythen* verstaat, die waarschijnlijk met de *Geten*, een *Thracisch* volk, naauw verwant waren, stemmen wij (hoewel op andere gronden) de verwantschap gereedelijk toe; doch HERODOTUS schijnt de *Scythen* van de *Thraciërs* wel degelijk te onderscheiden. Ten bewijze, dat de *Perzen* niet alleen in het taaleigen, (hetgene niemand betwist) maar ook in zeden en gewoonten, met de oude *Duitschers* overeenkwamen, haalt de Heer LULOFS, met veel juistheid, den afkeer van beide Natiën van afgodsbeelden en tempels en het voorzeggen uit paarden aan, volgens TACITUS bij de *Duitschers* in gebruik, en hetwelk ook bij de keuze van DARIUS tot Koning heeft plaats gehad, gelijk er ook een *Perzische* volksstam was, die *Germanen* heette. Nogtans wil de Schrijver de *Duitschers* niet onmiddellijk van de *Perzen*, maar met deze uit het zuidoosten van *Azië* afleiden. Het voornaamste, wij zouden bijna zeggen het éénige, bewijs hiervoor ligt in de vele woorden, zelfs wortelwoorden, die, volgens SCHLEGEL, het *Sanskritsch* met het *Duitsch* (vooral het *Nederduitsch*) gemeen heeft. De overeenkomst van den geest der *heldendichten* in beide Natiën is eene proef, die niets afdoet: men zal toch gereedelijk bevroeden, dat op die lange reis, en in dat lang verloop van Eeuwen, welke, volgens de onderstelling, *Duitschland* van *Indië* is gescheiden geweest, vooral door het onmetelijk groot verschil in godsdienstige denkbeelden, de geest van eenen MILTON en KLOPSTOCK niets van de *Indische* heldendichten *Ramajan* of *Mahabharat* heeft kunnen overhouden, wier overladene fabelachtigheid ook hemelsbreed van de verhevenheid der genoemde Dichters verschilt; zoodat wij bij deze aanmerking, al is zij van HEEREN, altijd hebben moeten meesmuilen. Zonder andere sporen nu, dan van eenige verwantschap met het *Sanskritsch*, zouden wij den oorsprong van *Duitschlands* volken uit het insgelijks zeer vroeg bewoonde *Perzië* nog altijd voor waarschijnlijker houden.

Ver-

Vervolgens gaat de Schrijver tot de verdeeling der *Duitsche* taal in twee hoofdtakken, den *Opper-* en *Nederduitschen*, en de onderscheidende kenmerken van beide, over. (Hij kiest daarbij veelal ADELUNG, in deszelfs *Mithridates* en andere taalkundige geschriften, tot leidsman.) Daarop worden deze twee hoofdtakken in hare zijtakken en tongvallen nagegaan, met opgave, hier en daar, van enkele proeven; zoo als van het *Zwabisch*, *Tyrolsch* en *Oostenrijksch*; het *Hoogduitsch*, oorspronkelijk het *Saksisch* (*Opperduitsch*, in het *Nederduitsch* overgaande), naderhand door LUTHER tot schrijftaal verheven, en het *Mesogothisch*, (onzes inziens te regt door den Hoogleeraar meer tot het *Opper-* dan tot het *Nederduitsch* gebragt.) Onder de *Nederduitsche* tongvallen komt het *Nedersaksisch* of *Platduitsch* het eerst in aanmerking; (het *Platduitsch* strekt zich echter veel verder dan *Nedersaksen*, tot diep in *Westfalen* en langs den *Rijn* uit) zijnde, door LUTHER's Bijbelvertaling, als schrijftaal verdrongen; hiervan worden nog al eenige proeven gegeven. Daarop volgt het *Nederlandsch*, eene even oorspronkelijke taal als het *Hoog-* of *Opperduitsch*, maar gewijzigd door het oude *Friesch*, het *Frankduitsch*, (de Schrijver geeft hier proeven uit het lied van *Hildebrand en Hedubrand*, en uit den lofzang op *St. Anno*; hij betrekt het *Allemannisch* ook onder het *Frankduitsch*, welke talen wij echter gelooven, dat altijd zijn gescheiden geweest) en eindelijk ook door het *Fransch*. De bestanddeelen dezer taal in het *Nederlandsch*, en de invloed derzelve op onze woordvoeging en onze uitspraak, worden hier zeer goed uiteengezet: de uitspraak der *u* op de *Fransche* wijze, en het veelvuldig gebruik der tegenwoordige deelwoorden, (tegen het *Hoogduitsche* taaleigen) zijn daarvan wel de voornaamste. Dit laatste, echter, is geen gebrek, maar eene wezenlijke voortreffelijkheid, die wij met de oude talen gemeen hebben, en welke de *Duitschers* ons wel benijden mogen. — Nog een woord zegt men van den invloed der

Latijnsche taal op de onze, en gaat dan over tot een kort overzigt der *Noordsche*, of, volgens den Schrijver, *Scandinavisch-Nederduitsche* talen, daar dezelve met de *Nederduitsche* taal meer overeenkomst hebben, dan met het *Opperduitsch*. Hij vergelijkt het *Deensch*, het *Zweedsch*, *Noorweegsch* en *IJslandsch* met elkander, en toont daarin vrij bedreven te zijn. Het *Zweedsch* komt meer met de hoogere taal overeen, dan het *Deensch*. Ten slotte beschouwt de Heer LULOFS het *Engelsch*, onder den naam van *Romanisch-Nederduitsche* taal, daar de *Duitsche* grondtoon in hetzelve, met het *Friesch* en *Nederfaksisch*, ook met het *Deensch*, overeenkomende, reeds in de elfde Eeuw door de *Normansche* verovering (misschien ook wel door de gedurige betrekkingen der PLANTAGENETS tot *Frankrijk*, hunne hofhoudingen en oorlogen in dat land) met *Fransche* woorden overladen, en wel ter helfte van zijnen oorsprong verbasterd is. Onder de Schrijvers over de Geschiedenis der *Engelsche* taal had ook de beroemde JOHNSON (in deszelfs Voorrede voor zijn *Engelsch* Woordenboek) kunnen genoemd worden. In dat Woordenboek zelf, waar de afleiding van elk woord opgegeven wordt, zoekt de Schrijver gedurig het grondwoord in het *Hollandsch* (*Dutch.*) — Achter het stukje zijn vele aanteekeningen, die meer dan een vierde van het werk beslaan, en van uitgebreide belezenheid in de algemeene en bijzondere taalkunde getuigen. Wij bevelen dit nuttige boekje aan alle liefhebbers der *Nederduitsche* taal. Velen zullen daaruit hunne onbillijke verachting tegen het zusterlijke *Hoogduitsch*, op vooroordeel of ijdele vrees gegrond, leeren overwinnen, daar het in den oorsprong met de onze immers ééne taal was. De *Duitschers*, van hunnen kant, beginnen hunne verachting tegen onze taal (die zij voorheen met het gemeene *Platduitsch* verwarden) af te leggen, en hoe langs hoe meer *Hollandsche* woorden en zegswijzen aan te nemen. Wij hebben die zelfs bij GÖTHE aangetroffen, doch herinneren ons dezelve thans niet meer.

Bij

Bij LA MOTTE FOUQUÉ (een' der meest geliefkoosde *Duitsche* Romanschrijvers en Dichters) hebben wij *Schreiber* (niet *Verfasser* of *Schriftsteller*) in de *Hollandsche* beteekenis van *Schrijver* (van een boek) gevonden. Mogten onze naburen, die immers al het vreemde onvermoeid onderzoeken, de schatten hunner miskende broeders, die ook voor hen zoo veel kostbaars bevatten, meer en meer leeren waarderen!

Mnemosyne. Mengelingen voor Wetenschappen en fraaije Letteren; verzameld door Mr. H. W. TIJDEMAN *en* N. G. VAN KAMPEN. *VIde Stuk. Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. 1819. *In gr. 8vo.* 302 *Bl. f* 2 18-:

De Dichtkunst, beschouwd als beschaaffter van het menschelijk geslacht, voldoet volkomen aan de verwachting, die men van den nog jongen, maar geleerden en smaakvollen Mr. A. BOXMAN, door zijne Akademische verhandeling, en als Dichter door eene en andere stukjes, ook in ons Mengelwerk, zal hebben opgevat. Het is eene voorlezing, in welke *con amore* niet slechts de stelling als geschiedkundige daadzaak bevestigd, maar ook de voortdurende weldadige invloed der Dichtkunst betoogd, en ten slotte tegen PLATO, die men beweert dat haar uit zijn Gemeenebest wilde verbannen, verdedigd wordt. Aangenaam is de gedane belofte eener verhandeling van dezelfde hand in den eerstvolgenden bundel, welke, als van aanverwanten, maar nog meer belangrijken inhoud, wordt aangemeld.

De beroemde *Dordsche* Kerkleeraar KIST prijst, in de hierop volgende verhandeling, de schriften van den waardigen GELLERT overtuigend en voortreffelijk, als blijvende volkslektuur voor alle standen, aan; onderzoekende, en met keurige redenering en proeven stavende, waardoor, en met het hoogste regt, de schriften van dien waardigen man zoo grooten opgang en toejuiching vonden. Wij konden bij de lezing den wensch niet terughouden, dat deze verhandeling door ieder, die voor het algemeen schrijven wil, gelezen en beoefend wierde, en ook meer in alle handen komen mogte, om den smaak voor 's mans, thans, naar het schijnt, maar

al te zeer bij velen vergetene, werken wederom op te wekken, en het nut, dat hij heeft gestichr, ook voor onzen leeftijd alzoo te vermenigvuldigen.

De Nederlandsche Republiek op het einde der XVIIIde Eeuw beschouwd, is een wèl gesteld geschied- en staatkundig verslag van eenen ongenoemden uit de school van den Hoogleeraar KLUIT, met zaakkennis geschreven, en waarvan de uitgave alsnu nog, daar de vroegere partijschappen gedempt, en de twisten door den loop der gebeurtenissen en de ondervinding zijn bijgelegd, van nuttigheid wezen kan; hoezeer het niet te denken is, dat allen den steller in ieder opzigt van iedere vooringenomenheid zullen vrijspreken. Als aanhangsel is er eene *brochure* van 1790 bijgevoegd, ten titel hebbende: *Wat staat ons Batavieren te doen bij het vrij worden der Belgen?* en waarin alstoen reeds beweerd werd het wenschelijke van de vereeniging der Zuidelijke met de Noordelijke *Nederlandsche* Provinciën. De Uitgevers meenen, dat dit stukje, zoo al niet door den Raadpensionaris VAN DER SPIEGEL zelven, dan toch waarschijnlijk met overleg en goedkeuring van dien Staatsman alstoen zal geschreven zijn.

Hulde aan de Nagedachtenis van wijlen J. GUEPIN is het laatste prozaïsche opstel in dit Deel, en leert ons dien voormaligen Schepen en Raad der stad *Vlissingen*, als Dichter vooral dan ook, kennen, en als den man, die tot de verbanning van het Psalmgezang, naar de berijming van DATHENUS, uit onze Kerken, krachtig medegewerkt, en dezelve voorgearbeid heeft; offchoon hij zelf het genot dezer weldaad niet heeft beleefd. — Onder de Dichtstukjes in dit Deel vindt men eenen *Lijkzang* op dezen verdienstelijken man, door wijlen Ds. J. J. BRAHÉ; welke zang den Uitgeveren niet van verdiensten ontbloot scheen.

Meer dichterlijke waarde hebben intusschen de hier medegedeelde stukken van den Heer en Mevr. BILDERDIJK; eene navolging, namelijk, van *het zesde Hekeldicht van* PERSIUS, en *Rodrigo de Goth*, naar het *Engelsch* van SOUTHEY, welke hier als eene voorloopige proeve van volledige overbrengingen dier beide stukken worden opgegeven. Ook vinden wij hier herdrukt de gedichten van BILDERDIJK *aan Mr.* I. DA COSTA en FEITH *op het afsterven van* E. J. GREVE. Van DA COSTA ontvangen wij hier ALEXANDER'S *Zegefeest*, naar het *Engelsch* van DRYDEN. *De Zelfopoffering van*

CHAR-

CHARLOTTE CORDAY wordt door B. F. TIJDEMAN dichterlijk vermeld. Al deze stukken hebben waarde; en *de Kindschheid*, door den Med. Doct. C. VAN DER HOEVEN, is zacht, bevallig en Christelijk. Den twintigsten Zang van de *Iliat* van HOMERUS moeten wij vooral niet over het hoofd zien. Mr. RH. F., die den Dichter niet noemt, zegt er van: *De versificatie is wild, los, kriewig, maar dit is de geheele man — maar tevens is zij stout, meesterlijk, origineel, en geheel Homeriaansch. Ik heb in verzen niets van* HOMERUS *gezien, dat er bij komt, en toch volkomen* HOMERUS *gebleven is.* Hij noemt den Vertaler *een zeer singulier Genie, die misschien zestigmaal* HOMERUS *doorlezen heeft, hem voor zijn handboek houdt, en mogelijk, zoo hij verloren was, hem uit zijn hoofd weer op het papier bragt.*

De Hoogleeraar SIEGENBEEK heeft, tot zoo lang hij wederom eene eigene verzameling aanlegt en uitgeeft, bijdragen beloofd: met dit aangenaam berigt willen wij, zoo als de Uitgevers hun voorberigt, ook deze onze korte aanmelding en beoordeeling sluiten.

Gedichten van Mr. J. KINKER, *Hoogleeraar in de Wijsbegeerte, enz. aan de Hoogeschool te Luik, Lid van het Koninklijk Instituut. IIde Deel. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1820. *In gr. 8vo. XXXIV,* 198 *Bl. f* 4-10-2

Wij hebben de beoordeeling van dit boekdeel in den *Recensent ook der Recensenten* gelezen, en willen niets afdingen op den lof, aan hetzelve toegezwaaid. In tegendeel, hoe gunstig wij ons reeds over het eerste deel verklaard hebben, het tegenwoordige wint, in ons oog, niet weinig bij de vergelijking, althans ten aanzien der bruikbaarheid voor het algemeen, dat hier duidelijkheid en bevalligheid doorgaans vereenigd zal vinden met aanprijsselijke denkbeelden. Doch jammer is het, dat een tijdschrift, anders achtenswaardig door blijken van geleerdheid en oordeel, zoo dikwijls bezoedeld wordt door *grove scheldwoorden* en *plompe hatelijkheden* tegen andere Recensenten. Het is niet noodig, dat een openbaar beoordeelaar juist een man zij, geschikt om met de wapenen van een stekelig vernuft regt behendig om te gaan; indien hij slechts zijnen eigen weg rustig vervolgt, en goed en

kwaad, zonder omzien, bondig in het licht ftelt, is hij daarom waarfchijnlijk des te nuttiger. Doch wil men volftrekt vechten, dan dient men het ook behoorlijk te verftaan, om den aanfchouwer (dat hier de lezer is) voor zijn geld althans geene tooneelen te vertoonen, die hij op de vischmarkt beter en voor niet kan bijwonen. Om de gepastheid dezer aanmerking te bewijzen, konden wij ons op vele voorbeelden beroepen; doch wij bepalen ons bij het flot der beoordeeling, boven aangehaald, in welke van *ellendigen*, van *wijsheid verkoopen*, van *leedvermaak*, van *juges reprochables* en *talent outragé* (*), vroeger ook van *aangrijnzen* en eenen *kreupelen Zoïlus*, wordt gefproken. Dit alles toch zal — daar wij ons nog geene andere openbare beoordeeling van het werk herinneren, en bijzondere uitlatingen wel niet zoo plegtig in den ban zullen zijn gedaan — zekerlijk ons en onze oordeelvellingen betreffen. Het is waar, wij hebben te kennen gegeven, dat de Filozofie van KINKER, hoe fraai ook ingekleed en met fchitterende verwen opgefierd, ons toch zoo wezenlijk gegrond, fchoon en heilrijk niet voorkwam, als zij zich op deze wijze wel vertoonde; voorts, dat wij, in zoo verre er tweederlei begrippen over de welluidendheid in verzen beftonden, hem niet geheel durfden toevallen, en het ftroeve zeker even zorgvuldig als het eentoonige diende vermijd te worden, enz.: wij hebben dit, inzonderheid het eerstgemelde, daarenboven ingekleed op onze wijze, misfchien zeer gebrekkig, maar althans niet hatelijk; terwijl wij, voor het overige, als boven reeds gezegd, den hoogften lof van bekwaamheid aan den Dichter toeftonden. Welnu, derhalve, was dit zulk een *crime?* Of moet hij niet veeleer geacht worden molens voor reuzen te hebben aangezien, die hiertegen reeds bevorens zoo dol te velde trok, en nu, als ware het, geboeid door een paar eenvoudige aanmerkingen, die wij ons daartegen veroorloofden, nog rondom zich bijt en fp...? Inderdaad, niet de man zelf, (want die

(*) Deze Franfche woorden, namelijk, komen voor in één aangehaald versje, dat hier juist zoo veel bewijst, als het zou bewijzen, wanneer wij den man dien wijsgeer herinnerden, die vol angst vroeg, of hij eene dwaasheid gezegd had, omdat zekere lieden hem toejuichten.

die zal wel onverbeterlijk zijn) maar de Redacteur, zij ten aanzien dezer verkeerdheid opletterd gemaakt!

Zonder nu meer naar die ganfche Recenfie om te zien, zullen wij thans verder het onze van het boekdeel zeggen. De Voorrede is, billijk, het eerfte voorwerp onzer befchouwing. Wij lazen dezelve terftond met ongemeen genoegen door. Zij heeft zelve iets van het onderwerp, dat zij behandelt; iets van dat ligte, vlugtige, hetwelk ruim zoo goed gevoeld als duidelijk begrepen wordt, en om hetwelk te fchrijven eene zekere opgewondenheid, eene zekere eigene vlugt van geest wordt vereischt, welke weinigen bezitten. Het fpreekt van zelf, dat wij hiermede aan de hechtheid en klaarheid van 's mans denkbeelden, voor zoo verre zij mogelijk zijn en bij eene bedaardere lektuur worden ingezien, niets willen onttrekken. In tegendeel, het gezegde is zeer gefchikt om meerdere helderheid te verfpreiden over hetgene menig eenen zijn onbedorven gevoel wel reeds mag gezegd hebben. En, zoo wij het ergens niet geheel eens waren met den Schrijver, het was, waar hij het onderfcheid van de *Ode* met andere dichtfoorten, in dit opzigt, daardoor verklaart, dat in de eerfte wel, maar bij de laatften niet, met zekere ftoute grootfpraak mag begonnen worden. Dit fchuilt, naar ons oordeel, niet in den verhalenden vorm van het heldendicht, maar in de natuur van de ganfche zaak. Eenen redenaar voegt het doorgaans ook niet, op hoogen toon te beginnen; doch in fommige gevallen wederom wel, wanneer men namelijk mag vooronderftellen, dat hij geheel vol is van zeker gevoel. Het bekende *Quo usque tandem Catilina* zelf behoort hier eenigzins toe. Voor het overige danken wij bijzonder voor het gebezigde voorbeeld, in de vertaalde *Ode* van HORATIUS.

Het eerfte ftuk, hier voorkomende, heet: *Het heilig Woud, Nachtgroet aan mijne Vrienden, kort vóór de aankomst van Koning* LODEWIJK *in Holland*, en bevat de volgende merkwaardige voorfpelling omtrent NAPOLEON:

Hij komt!... of durft hij 't nog niet wagen;
Ziet hij, aan 's noodlots wentlend rad,
Wat tegenftand zijn' loop vertragen
En ftremmen mogt op 't hellend pad;

Wel

Wel nu, een ander maak' het effen! —
Eens zal de pijl gewisser treffen,
Wanneer hij, voor de derde maal,
Van juister mikpunt afgeschoten,
Langs 't rigtsnoer zijner vloekgenooten
Zal vliegen als een blikfemstraal.

Men ziet hieruit tevens het vloeijende van dit gansche vers; schoon het ons voorkomt, dat de plaatsing van den klemtoon (bl. 7. reg. 12) op het woord *een* den zin min of meer stoort, omdat het thans luidt als *één*. Het tegenovergestelde vonden wij bl. 139. laatsten reg. Voorts bevalt ons de tegenstelling van het *Westen*, *waarin de zon zonk*, (van vrijheid en verlichting) met het *Oosten*, (als zinnebeeld zeker der wijsheid, of der vrijmetselarij) *waarnaar zij hunn' weg baanden*, in het allereerste couplet, niet; mogelijk uit gebrek van een volkomen begrip, dat ons verder ook wel eens moeijelijk viel.

Het tweede stuk: *Stille Bemoeding(?)*, *na de inlijving*, enz. is zeer fraai, zinrijk, en vol oorspronkelijke beelden.

Het Vaderland bestaat, wat lot ons zij beschoren!
Nog heft het zijn gelaat, en zonder blos, omhoog.
Zoo lang zijn schoone spraak voor 't oor niet gaat verloren;
Zoo lang wij nog haar' klank en volle taalkracht hooren;
Zoo lang blinkt Holland aan der volkren Hemelboog!

Weeklagt, enz. 1 Oct. 1813, is een der weinige stukken in dezen bundel, die niet tot de soort der lierzangen behooren. Er wordt trouwens meer dan één spreker in hetzelve ingevoerd. Aan stoutheid en vuur ontbreekt het anders geenszins. Meer dan elders maakt de Dichter hier, in het bijzonder, gebruik van dien strijd van het rythmus der sneden en volzinnen met de maat der verzen, welke zich van het Cassiaansche zoo zeer onderscheidt, en in KINKER, theoretisch en praktisch, den grootsten voorstander vindt. — Of men kan gezegd worden *de tuchtroede te slijpen*, bl. 23, wanneer het niet juist bepaaldelijk op een zwaard of dergelijke ziet, zij daargelaten.

Uitboezeming bij den Val van NAPOLEON, krachtig! *De Verlossing en Herstelling van Nederland*, *Lierzang*.

Wie

Wie kan in één gevoel, één enkel geestverrukken,
  Al wat zich van rondom in 't Alzigt aan komt biên,
De hier ineengevloeide, en daar verstrooide stukken,
Die zich in 't brandpunt der verbeelding zamendrukken,
  Door d'eigenst' arendsblik gerangschikt, overzien?

Van ganscher harte zeggen wij dit den Dichter na. Iedereen doet dit voorzeker met ons, die weet, dat onze geschiedenis hier, van Keizer KAREL's tijd af, tot na den slag van *Waterloo*, wordt doorloopen; zekerlijk met wijde sprongen, maar toch zoo, dat de laatste, beslissende tooneelen — NAPOLEON's dwingelandij, de togt naar Rusland, de opstand in deze landen, de eindelijke beslissing op reeds genoemde slagveld — uitvoerig geschilderd worden; en dat in een' lierzang! Inderdaad, gelijk in het eerste deel bij de onderneming, om een afgetrokken wijsgeerig stelsel in een geheel poëtisch kleed uit te dossen, en daarin zoo te slagen, dat vele schoonheden van den eersten rang het tafereel versieren; even zoo hebben wij hier 's mans onbegrijpelijk, geheel éénig dichtvermogen bewonderd. Ondertusschen bevestigt ons toch dit zelfde stuk eenigzins in onze voorkeur, aan kortere lierzangen gegeven. Een enkele KINKER moge zoo langen adem hebben; weinigen hebben dien, zelfs als lezers. En hoe kunstig de kunst ook verborgen is, het gevoel der onmogelijkheid, om zoo lang in geestdrift te blijven, doet aan dezelve denken. Waarlijk, wij raden den lezer, een weinig te poozen, en op het reeds ontvangene te kaauwen (vergeef de triviale uitdrukking), nadat de Zanger zich zelven heeft bemoedigd, om de beslissende katastrophes uitvoerig te schetsen, met deze veelbevattende en schoone regels:

Huw aan den jammertoon den jubelzang,
Het vreugdgejoel aan droeven boezemdwang,
Uw zegepraal aan 's vijands ondergang,
    En 't vrolijk knettren
Der heil'ge wraaktoorts, die Europe omscheen! —
't Getrippel klink' door 't nokkend schreijen heen,
Als moedervreugd door felle barensweên; —
    Bij 't jukverplettren! —

Tot hier toe, dus, waren het gelegenheidsverzen op de tijden

den en gebeurtenissen, door ons beleefd, die wij doorliepen. Doch wie het daarom voor een' afgezaagden zang houdt, die kent den Luikschen Professor niet. Ja, bijna tot walgens toe hebben wij de meeste onderwerpen hooren bezingen; maar *dit* hadden wij niet gehoord, en met geheel onverzwakten leeslust hebben wij het.... . verslonden.

De Geest van LOYOLA *in de Negentiende Eeuw* Een stuk vol waarheid, wijsheid en gepaste waarschuwing, in een schoon en treffend kleed gedost. Wij zeggen er *amen* op: want, mogen wij met KINKER al eens verschillen over de middelen, zijn doel — verheffing van algemeene menschenwaarde en geluk — is ons even heilig.

Cantate, bij het openbaar Examen enz. van Blinden, 1817. Fraai en gepast!

Feestzang, bij... het Genootschap: Tot Nut en Beschaving; zoo als bekend is, door Joden opgerigt. De regels:

Die waanzin, om de wet van 't zedelijk Heelal
In 't ijdel schimmenrijk, niet in zich zelv', te zoeken;

mogten, naar ons oordeel, zonder schade weggelaten zijn. Trouwens, vele der kinderen Israëls zullen ze wel niet regt verstaan hebben.

Gedachte, na het Huwelijk van Z. E. A. R. FALCK. Regt aardig, en tevens waar poëtisch ingekleed!

Uw echtverbinding word' de leus en 't teeken
  Van 't heilig snoer, dat de achttien pijlen bindt,
De onzigtbre barnsteenkracht die, onbezweken,
  Het middlend punt der beide polen vindt.

Men weet, dat Mevrouw FALCK eene Brabandsche is.

Thans volgen de lofrede, *Ode* en gezangen, ter gelegenheid van de hulde aan HAYDN, in de Maatschappij *Felix Meritis* voorgedragen, en reeds vroeger uitgegeven geweest. De eerstgenoemde kan zeker als een modèl van dergelijke stukken worden beschouwd. Zij heeft niets van eene onvruchtbare levensschets. Trouwens, het is de kunstenaar, en niet de mensch; het is zijne kunst, en niet zijne deugd of andere verdienste welke men zich voorstelde te huldigen; en dit is op eene voortreffelijke wijze uitgevoerd. Ja, al wilde men

men het anders ook ongepast achten, een zoo uitvoerig prozaïsch ſtuk in den dichtbundel te zien ingevlochten, dan mag men dezelve vrijelijk als de inleidende verklaring van den lierzang beſchouwen. En het geheel ſtrekt niet enkel ten bewijze van KINKER's helder inzigt in den waren aard, de vereischten en bedoelingen der toonkunst, maar kan voorzeker in de hand van beoefenaars dezes hemelſchen vermogens, met name diegene, welke zich op de compoſitie toeleggen, tot eene aanleiding dienen, om hetzelve al meer en meer de volmaaktheid te doen naderen. De Dichter verdient, derhalve, allen dank daarvoor, dat hij zijne heldere denkbeelden in dit vak, deszelfs geſchiedenis en verdere uitzigten, ook door dit dichtwerk nog wijder zoekt te verbreiden.

Geen zangtoon, die bedwelming teelt,
De ziel verdooft, ſlechts de ooren ſtreelt,
En 't hart bewustloos houdt gevangen;
Geen wild geruisch, dat magtloos woelt,
En, daar het verder niets bedoelt,
Ons tergt, door onvoldaan verlangen....
Is 't voorwerp, daar de kunst naar ſtreeft,
Waarin zij ademt, waar ze in leeft. —

Neen! — Hooger doel beſtiert haar pogen:
Zij wil de ziel, aan 't ſtof ontboeid,
Van tintlend hemelvuur doorgloeid,
Door 't edelst zelfgevoel verhoogen.

Ode aan VOLTAIRE. Wij vreezen wel den lezer te vermoeijen met onze herhaalde uitroeping: fraai! heerlijk! Doch van dit ſtuk moeten wij echter betuigen, hetzelve met dat gevoel van ongeſtoorde tevredenheid te hebben gelezen, hetwelk ſlechts meesterſtukken kunnen voortbrengen. In hetzelve, namelijk, meenen wij dien vasten gang, dat ongezocht vernuft, die gemakkelijkheid, dien rijkdom en die juiste keuze van zaken en beelden te hebben opgemerkt, welke ons aan de klasſieke meesters in het vak doen denken. Wij zien, ja, meer dan enkele vlekken in de zon, welke KINKER hier tot het voorwerp van zijnen lof ſtelt. Maar wij miskennen haren glans niet, al wordt zij ook door ſommige harer voortbrengſelen, gelijk het groote hemellicht door de opgetrokke-

ne wolken, dikwijls verduisterd. En, in allen gevalle, moeten wij bij de beoordeeling van een dichtstuk, als kunstwerk, ons verplaatsen op het standpunt van den vervaardiger. Met den Dichter zeggen wij trouwens:

> Had u aan d' Oder, Roer, of 't IJ,
> Of waar de geest, meer ernstig, vrij,
> En stout in zijn bespiegelingen,
> Zich opheft — 't eerste licht bestraald;
> Ligt hadt gij Pallas schild meer voorwaarts mogen dringen,
> En grooter [ook reiner] zegepraal behaald.

In de volgende *Ode aan* ALFRED vinden wij eenige duisterheid in den volzin, voornamelijk door het laatste gedeelte des tweeden en het begin des eersten couplets gevormd. Ook klinkt deze stoute oversprong met het woordje *zonk* ons hier toch wat heel hard. Voorts vinden wij bl. 166 *zegen* in het meervoud. Bestaat dit waarlijk? Bij het werk van eenen Hoogleeraar in de Nederlandsche taal is deze vraag wel niet ongepast; zoo min als de opmerking, dat hij meermalen *hen*, den vierden naamval, bezigt, waar ons blijkbaar toeschijnt *hun*, de derde, te moeten plaats hebben.

De *Ode aan* ALEXANDER van Rusland ontvouwt ons dezelfde edele, vrijheid-, regt- en menschenliefde ademende gevoelens van KINKER, welke wij in andere stukken, op dezelfde wijze, zien doorstralen; maar tevens zijne hooge denkbeelden en verwachtingen van den Monarch, die zich waarlijk door zijne staatsstukken, en het gebruik zijner krijgsmagt voor Europa, als anderzins, heerlijk onderscheidt. *Neen*, dus besluit hij het vers, dat voor het overige met vele stoute en treffende gedachten en beelden pronkt:

> Neen, 't is geen heldenmoed, met duizendtallen
> Een overmagt van strijdren aan te vallen,
> Verwinnend volk bij volk te kluistren aan een' troon.
> Die misdaad kan slechts schittren bij barbaren.
> 't Onedel roersel dat geweldenaren
> Op bloed'ge lauweren doet staren,
> Verdient in de eeuw die gloort verachting, smaad en hoon.
> Maar wijd en zijd de volkren te verbroederen;
> Te leven in hun dankbe(a)re gemoederen;

Een

Een krachtig reuzenvolk te ontbolsteren; zijn jeugd,
Zijn' prillen, ligt beweegbren aard te ontginnen,
't Uw vaderlijke magt te doen beminnen,
Een schooner eeuw te doen beginnen —
Zie daar een grootscher taak! Zij voegt uw heldendeugd.

De *Hulde aan* WATTIER, reeds vroeger bekend geworden, en het verhevene talent dier groote kunstenaresse zeker volkomen waardig, besluit dezen bundel.

Desgelijks eindigen wij, met de betuiging, dat het ons inzonderheid is te doen geweest om dit dichtwerk te doen kennen; daar we ons weinig vermeten, den Hoogleeraar lessen te geven. Met dit oogmerk hebben wij den inhoud, of den geest, der voornaamste stukken, dikwijls met 's mans eigene woorden, pogen aan te wijzen, die zekerlijk bij lange niet altijd de fraaiste zijn, welke wij konden aanhalen, maar evenwel tegelijk geschikt om den dichttrant te doen kennen. Hebben wij van enkele stukken, vooral tot lof, minder gezegd, dezelve moeten daarom niet geacht worden van verdienste, uitstekende verdienste, ontbloot te zijn. En hebben wij ons hier en daar eene aanmerking veroorloofd, dit behoort mede tot onze taak, onzen pligt, en ons verlangen, om het aanprijzend oordeel als geene misleidende vleijerij te doen voorkomen. Het zal gewis den smaak onzer landgenooten tot eere en voordeel verstrekken, wanneer deze Gedichten veel gekocht en gelezen worden.

Voor Jongelingen, bijzonderlijk uit de beschaafde standen. Zestal Redevoeringen, door JOANNES CLARISSE. *Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. *In gr. 8vo. XII en* 197 *Bl.* *f* 2-4-:

De eerste Redevoering behandelt vraag en antwoord: *Waarmede zal een jongeling zijn pad zuiver houden? Als hij dat houdt naar uw woord* (o God!) — De tweede beantwoordt, naar Mark. X: 21, *Jezus, hem* (den rijken jongeling) *aanziende, beminde hem*, de vraag: Hoe maken wij ons regt beminnelijk? — De derde stelt de verbindtenis tusschen Amnon en Jonadab, of het karakter van eenen schijnvriend, voor. — De vierde schetst Davids droefheid bij den dood van Absalom. — De vijfde behandelt de waarschuwing tegen het ge-

drag van Esau, in den brief aan de Hebreën voorkomende. — De zesde, eindelijk, toont, naar aanleiding van het gedrag van Daniël en zijne vrienden aan het hof van Nebukadnezar, *wat* een jong mensch worden kan, en *hoe* hij het worden kan.

Iets te zeggen, opzettelijk tot aanprijzing van den arbeid van eenen CLARISSE, zou, in zekeren zin, bespottelijk zijn, en het den Hoogleeraar kennend en waarderend publiek eenen medelijdenden glimlach afpersen. Wij stellen daarom slechts dat ter neder, wat als gevoel bij de lezing dezer Redevoeringen in ons opwelde. Welk een geschikte toon voor Jongelingen, zoowel ter hunner waarschuwing als bemoediging, zoowel ter leiding van hunne gezindheden, als ter opwekking van edele aandoeningen, en van afschuw voor de ondeugd! welk eene helderheid van denkbeelden en orde in de voordragt! welk eene verrasfing door tegenstellingen, door opklimmingen, door onverwachte verklaringen en toepassingen! welke meesterlijke tafereelen! Inzonderheid munten door de laatstgenoemde uit de derde, vierde en vijfde Redevoering.

Waardig Man! dachten wij bij de lezing, die uwen gewigtigen post niet bekleedt, alleen om het hoofd der Jongelingen met nuttige kundigheden te verrijken, maar ook om hun hart voor de deugd te gewinnen! — Hoe wenschelijk ware het, dat, in het algemeen, op de Hoogescholen, ook voor dit laatste afzonderlijk, meer gedaan wierde, in dien smaak, waarin CLARISSE het door deze Redevoeringen doet; het *ingenuas didicisse fideliter artes &c.* zou dan niet zoo menigvuldig door den ruwen Akademietoon gelogenstraft worden; min verwaand, min bedorven kregen wij voorzeker onze Zonen van de Hoogeschool terug, en de Hoogleeraren zouden daarmede kennelijk bewijzen, dat zij zoowel om het hart als om het verstand hunner leerlingen, zoowel om het heil als om het geld van deze dachten en arbeidden.

Redevoeringen van den Hofraad VON ECKARTSHAUSEN. *Uit het Hoogduitsch. Te Leyden, bij* J. W. van Leeuwen. *In gr. 8vo. VIII en 293 Bl. f 2-10-:*

Het zedelijk oogmerk van den Hofraad, bij ons bekend door vroegere geschriften, straalt ook in deze Redevoeringen door.

door. Hij is een vriend van Godsdienst, deugd, orde, Vaderland en Vorst, en spreekt met vuur ten voordeele van dit alles. De onderwerpen, welke hij behandelt, zijn: I. *De wederkeerige invloed van den Godsdienst op de wetenschappen.* II. *De eerste en grootste wet in de schepping.* III. *De invloed der wetenschappen en kunsten op het verstand en het hart.* IV. *De achting jegens den gemeenen man.* V. *De invloed der schoone wetenschappen op de Regtsgeleerdheid.* VI. *De noodzakelijkheid van natuurkundige kennis bij de beoordeeling der misdaden.* VII. *De bronnen der misdaden, en de mogelijkheid om dezelve te verhoeden.* VIII. Is eene *Lijkrede op* MICHAËL ADAM VON BERGMANN. Blijkens de Voorrede, zijn deze Redevoeringen meestal uitgesproken bij plegtige gelegenheden, ter feestviering van de Beijersche Hoogeschool.

Zoo zeer wij hart en doel van den Schrijver eerbiedigen, kunnen wij toch niet nalaten aan te merken, dat deze Redevoeringen, over het algemeen, dat degelijke missen, hetwelk wij in vaderlandsche Verhandelingen begeeren en ook doorgaans vinden. Zwellende stijl en *declamatie* ontbreken niet, en gaan hier en daar wel verzeld van onverstaanbaarheid. Wij missen vaak juiste definitiën en verdeeling, en vinden, dat de Hofraad meer in zijne *idéën* rondzwemt, dan ze tot helderheid brengt. Zoo zouden wij, b. v., indien de eerste Redevoering geen opschrift had, daarin waarlijk dat *thema* niet gezocht hebben, wat zij gezegd wordt te behandelen: want er wordt wel in gedeclameerd over godsdienstigheid en ongodsdienstigheid; maar hoe de wetenschappen op den Godsdienst en deze op de wetenschappen werkt, daarvan vinden wij eigenlijk zoo veel als niets. Maar deze is dan ook wel de minste in den geheelen bundel. Op de tweede past inzonderheid, wat wij aangaande des Schrijvers rondzwemmen in zekere idéën zeiden. De vierde spreekt alleen van den landman, en schildert zijne deugden en ellenden met overdrijving. De vijfde behelst zeer veel, wat naar waarheid is opgegeven; wat jongelingen, die zich aan de Regtsgeleerdheid toewijden, wel mogen behartigen. Maar in soortgelijke stellingen, als, *dat* LYCURGUS *de dieverij met het strengste wezen der regtvaardigheid vereenigd hebbe*, zijn wij het met den Schrijver niet eens. In de zesde verstaat hij onder *natuurkundige* kennis de kennis aan de oorzaken der misdaden. In de zevende komen ons de philanthropische beginselen des Schrij-

vers, volgens welke geen mensch tot zijnen naaste zeggen mag: „ gij *zijt* een misdadiger," maar, in aanmerking nemende des ongelukkigen temperament en omstandigheden, altijd zeggen moet: gij *schijnt* een misdadiger," — deze beginselen komen ons gevaarlijk en overdreven voor.

Nieuwe Zedelijke Verhalen van Mrs. OPIE. *Uit het Engelsch. Te Rotterdam, bij* Arbon en Krap. 1819. *In gr. 8vo.* 315 *Bl. f* 2-15-:

De voortreffelijke zedelijke strekking van het eerste verhaal doet ons dit werk met alle vrijmoedigheid aanprijzen; het is zeer onderhoudend en in eenen geheel goeden toon geschreven, zoodat wij hetzelve ook in dit opzigt nevens de beste van deze soort van geschriften eene plaats mogen aanwijzen; en, offchoon wij den vertaler niet zoo geheel en al en zonder uitzondering lof kunnen geven, zal men zich evenwel slechts hier en daar in de lezing gehinderd voelen. Op bl. 137. „ *Als zoo nu en dus*," vermoeden wij eene drukfeil. Eene waardige echtgenoote en moeder verwijdert zich voor eenige weken van hare stille woning, en uit de armen van haren beminden man, van wege eene erfenis, en ondervindt den wegslependen invloed der groote wereld en derzelver weelde en verstrooijende vermaken. Schoon vol liefde en braafheid, keert zij echter met tegenzin naar haren kring terug. De moederlijke zorg voor hare brave oudere kinderen deed haar evenwel onverwijld tot de terugreize besluiten, niettegenstaande allen aandrang, daar zij, hoewel toevallig, zich nog in tijds gewaarschuwd zag. Zeer bevallig komt het verlangen van eene lieve kleine, naar vader en de stille huisselijke vermaken, uit, en toont de lieve kinderlijke onschuld. Op de terugreize houdt haar een ongeluk, dat echter wèl afloopt, nog eenige dagen op het vorstelijk prachtig landgoed eener onbekende edele vrouw op; en ook hier wordt zij nog meer gestemd om hooger genot te begeeren, dan haar stand en woning haar geven konden; maar ook hier behoudt haar wankelend pligtgevoel de overhand. Haar hart is wel geheel gevoel voor de onschatbare liefde van den echtgenoot; maar de liefderijke zorg harer nieuwe vriendin op het gezegde land-

goed,

goed, en het toezenden van derzelver levensgeschiedenis, was echter noodig tot volkomen herstel van hare vergenoegdheid en innerlijken vrede. Deze brave en waarlijk edele vrouw boette zwaar voor hare ligtzinnig gedane huwelijkskeuze, tegen het genoegen en den raad van waardige ouders; maar ontvangt nog eindelijk het loon van haar opregt berouw, standvastige deugd, en wijze en voorzigtige menschenliefde. Zij vindt in een tweede huwelijk het ware genot des levens bij haren overvloed, en wordt de weldoenster der beminnelijke en brave familie. „*Het is niet alles goud, wat er blinkt*," is het opschrift van dit menschkundig, leerzaam verhaal.

Het tweede en laatste in dit deel is van mindere uitgebreidheid en belang, maar is evenzeer onderhoudend. „*Huwelijks-aanbiedingen*" is de titel. Een waardig man, door een gedwongen huwelijk zijner eerste geliefde ongelukkig, bevordert, door zijnen invloed en middelen, het geluk van twee beminnende harten, die gevaar liepen van door den tegenstand der ouderen te worden gedoemd tot soortgelijk lot; terwijl reeds het jonge, schoone meisje hem hare hand had aangeboden, om daardoor eenen gehaten man, dien men haar opdrong, te ontgaan.

De vertaling van een tweede deel wordt beloofd, daar men, en wij meenen te regt, van den goeden opgang van dit eerste zich verzekerd houdt.

Handboek voor Reizenden, tot redewisseling op weg, te water en te land, en in steden en plaatsen, waar men zich ophoudt. Door Mevrouw DE GENLIS. *In vier talen: Nederduitsch, Fransch, Engelsch en Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* Mortier, Covens en Zoon, *en* ten Brink en de Vries. 1819. *In kl.* 8*vo.* 459 *Bl. f* 2-4-:

Een *Zak-leerboekje* van merkwaardigen inhoud, hebbende niets minder ten doel, dan *de eene taal door de andere, en, zoo doende, de vier talen te gader, ja als van zelve, te leeren verstaan, en eigenaardig in elke derzelve zich uit te drukken;* zoodat, indien dit werkje doel treft, onze scholen nagenoeg kunnen worden afgeschaft. En hoe kan dit doel gemist worden? Immers, naar het *Berigt, Avant-propos, Pré-*

Préface, *Vorrede*, heeft men, *met voorbijgang van al het wetenschappelijke en zoogenaamd grondige*, (zijnde het *spraakkundig* gedeelte, bij hetwelk men zich, in het leeren eener vreemde taal, doorgaans het langst ziet opgehouden, en schaars de gelegenheid heeft, haar zoodanig te kennen, als zij in het gemeene en gezellige leven, beide binnens- en buitenshuis, wordt gesproken) hier getracht te vergoeden, *wat elders gemist wordt*. En die niet aanstonds, met één' opslag van het oog, ziet, dat dit gezegde waarheid is, is niet bevoegd hier te oordeelen. Immers in zoo verre hij, die dit zegt, (dus niet Mevrouw DE GENLIS, maar een onbekend manspersoon) *nederig* (ja, nederig is hij!) zich *eenige bevoegdheid* moge toekennen, om over de *vier* talen, hier gebezigd, en ook over onderwijsboeken in dezelve, te spreken (nu ja, dit merken wij, dat hij kan) en te oordeelen (dit is eene *autre chose*), maakt hij geene de minste zwarigheid (dit merken wij), het ontwerp van dit boekje, en den gang, in de uitvoering van hetzelve gehouden, *volkomen beantwoordend* te verklaren *aan het doel*, welk het beoogt; (en dit doel wordt vervolgens met een handje aan den weg, opdat wij het vooral zouden opmerken, zoo als wij het hier opgaven, aangewezen) ja zelfs, dat de wijze, waarop het gedrukt is, dat oogmerk *nog* bevordert.

Waarom? | *Pourquoi?* | *Why?* | *Warum?*

Dit diene ter opheldering; in dezer voege is geheel het boekje gedrukt.

Maar hetgene aanleiding tot deze nuttige vinding (om de *vier* talen, met voorbijgang van al dat wetenschappelijke en zoogenaamd grondige, te leeren, hetwelk slechts toevallig hier is) gegeven heeft, zegt de titel: met behulp alleen van dit boekje kan men reizen, al verstaat men slechts ééne dezer talen, overal, waar men anders niet, dan met eene der overige, te regt kan, en heeft er overgenoeg aan *tot redewisseling op weg, te water en te land, en in steden en plaatsen, waar men zich ophoudt*. Waarlijk, elders zal men toch wel niet reizen, ten zij *per luchtbol*; en ontmoet men in het luchtgewest dan ook iemand, die maar ééne dezer talen spreekt, men is ook dáár met dit boekje volkomen geholpen!

Begrijpt gij het niet, Hollandsch Juffertje, dat niets dan Hollandsch verstaat, en toch de Franschen, de Engelschen en de Duitschers bezoeken wilt? Kom, wij willen u te regt helpen.

pen. Gij moet beleefd zijn op reis, en allereerst hebt gij hier een aantal *beleefdheidsuitdrukkingen:* verbeeld u, gij zijt nu in Engeland, en gij wilt een knap jong Heer aanspreken; sla het boekje, bl. 4, maar op: *Mijnheer, ik wensch u goeden dag! Good morrow, Sir!* en mogt gij (maar dat willen wij niet hopen, want op reis heeft men zoo zijn gemak niet) bij geval eens in de kraam komen, dan zegt gij maar: *Which is the best manmidwife, or midwife, in this place?* en men roept u terstond een' vroedmeester of vroedvrouw. En als een jong Heer op dat ambacht (wij willen nu eens nemen in Frankrijk) reizen wil, en hij komt dan bij zoo een Juffertje, hij ziet zich hier dadelijk geholpen, en koetert maar, even als een ekster, het boekje na: *Bonjour, madame! avez-vous eu déjà des enfans? — Combien en avez-vous eu? — Vos couches ont-elles été heureuses? — Vos enfants vivent-ils? — Avez-vous nourri? — Avez-vous le dessein de nourrir? — Quel age avez-vous? — Suivant votre compte accouchez-vous à terme? — Avez-vous fait une chute? — Sentez-vous remuer votre enfant? — Combien de fois depuis votre grossesse avez-vous été saignée?* enz. enz. Wilt gij, Mijnheer of Mevrouw! bij geval, in Engeland, Frankrijk of Duitschland, met een' tandmeester spreken, — wilt gij er de mazelen, de jicht, de pokken, of wat gij zoo al verkiest, krijgen, — wilt gij een lavement gezet worden, — wilt gij op het slagveld liggen, en, uitgeschud door een' vijand of door een' bondgenoot van een ander land, er een praatje houden met den eersten, die bij u komt, — kortom, in welk geval gij ook wezen mogt, sla het boekje maar op, het zal u te regt helpen. Ja, (met uw verlof, Mevrouw! het is wel wat vies, maar het doet de uitgebreide nuttigheid van het werkje, dat op alles, alles is gevat, nader kennen) al had uw kind *luizen*, en gij waart in het hartje van Duitschland, gij zegt maar: *Es hat viel Läuse*, en gij zult het antwoord gemakkelijk, met behulp van het boekje, verstaan: *Schneiden sie ihm die Haare ab. Halten sie es sehr reinlich, und geben ihm sonst nichts dafür ein.* Ja, (en dit is welligt nog eene bijkomende voortreffelijkheid) gij behoeft in verscheidene gevallen om zoodanigen medicinalen raad niet eens naar verre landen te reizen; maar gij kunt hier in de vier talen te regt.

Een boekje van zoo uitgebreiden omvang in een kort bestek verdient immers allen lof? Het wint de kosten voor

school-

ſchool- en privaat onderwijs, — het wint iedere verlegenheid op reis, — het wint in vele gevallen zelfs Dokter en Apotheker uit! Gaat op reis, Heeren en Dames! maar vergeet dit boekje niet; of durft gij het misſchien niet wagen, omdat gij aan verſtrooijing van gedachten onderhevig zijt, hetgene menig *mal-à-propos* geven kon, zet ſlechts een' attenten knecht met het boekje in de hand achter u, en gij zijt tot en in alles geholpen, behalve evenwel tot datgene, waarom *wij* voornamelijk gaarne zouden reizen, land- en volkenkennis namelijk, want van deze nietigheden zwijgt het boekje; te dien opzigte houdt gij dus op reis den mond maar digt; maar daarentegen in het ſpreken met kapper, kleermaker, waschvrouw, en, hetgene misſchien van *alles* het voorname is, *pour demander à manger dans une auberge*, zult gij niet ligt verlegen zijn; zoodat het boekje voor alle ſoorten van STERNE's reizigers, de *onderzoekende* alleen uitgezonderd, onontbeerlijk is.

Grieksch Leesboek voor Eerstbeginnenden en Meergevorderden. Door F. J. JACOBS. *IIde Deel. 3de Afdeeling. Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. 1820. *In gr. 8vo.* ƒ 2-14-:

Wij behoeven, na onze aanprijzende beoordeelingen van de vorige *Griekſche Leesboeken* van JACOBS, niet lang ſtil te ſtaan bij dit laatſte, in het historiſche vak. Wij zeggen in het historiſche vak, omdat JACOBS beloofd heeft er nog een te zullen leveren, bevattende uitgelezene ſtellingen uit de Griekſche wijsgeeren. Zoo dat boek werkelijk in het licht verſchenen is, hetgene wij wel denken, maar niet verzekeren kunnen, zouden wij zeer gaarne zien, dat hetzelve ook voor de Hollandſche jeugd bearbeid wierde. Het nu door ons aangekondigde Leesboek, door den verzamelaar *Attika* getiteld, bevat eenige zeervoorname punten uit de geſchiedenis van Athene, met oordeel gekozen uit PLUTARCHUS, XENOPHON, THUCYDIDES, LYSIAS, ISOCRATES, DEMOSTHENES en HERODOTUS. Als de leerlingen de eerſte Leesboeken naauwkeurig zullen hebben doorgewerkt, vinden wij hier eene voor hen welberekende en zoo aangename als nuttige taak. Zij worden verrijkt met kennisſe van taal en zaken. Zelfs heeft het afwisſelende in den ſtijl zijn

voor-

voordeel en genoegen. De Heer JACOBS ontvouwt in de voorrede de oogmerken, welke hij bij het verzamelen van deze stof gehad heeft, en verklaart, waarom hij zoo en niet anders gehandeld hebbe. Wij vinden dat alles zeer juist, doch kunnen het met zoo vele en dikwijls onnoodige aanmerkingen maar niet stellen. Wij hebben de reden van dit ons gevoelen elders in dit Tijdschrift verklaard. — De Heer vertaler heeft zich zeer naauwkeurig van zijnen pligt gekweten, en gezorgd voor eene uitgave, gelijk het behoort. Wij bedanken hem voor het berigt, dat de Heer THIEME een *Grieksch Nederduitsch Woordenboek* op de pers heeft. De HEDERICI worden zoo schaarsch, dat er wezenlijk gebrek is, en de SCHREVELII zijn, *Deo gratias*, bijna verdwenen. Wij mbedigen gemelden Boekhandelaar ook aan, om het *Lexicon* van RIEMER te laten bearbeiden, en bidden hem, daarmede toch langzaam en wis voort te gaan, en bekwame menschen tot hulp te nemen. Dan is er hoop, dat wij een Grieksch woordenboek zullen bekomen, hetwelk, al is het dan zóó voortreffelijk niet als SCHELLER voor het Latijn, evenwel dat van SCHELLER in voortreffelijkheid nabij komt.

Latijnsch Leesboek voor Eerstbeginnenden. Door S. W. SCHIPPERS, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct. en Rector der Latijnsche School te Bolsward. Te Groningen, bij* J. Römelingh. 1820. *In kl. 8vo. f* :-15-:

Het is nuttig en noodzakelijk, dat men op de Latijnsche scholen velerlei leesboeken heeft voor eerstbeginnenden. Al waren er geene andere redenen voor dit gezegde, dan was deze ééne voldoende: Indien er slechts een of twee zoodanige leesboeken bestonden, en dezelve gedurig weder van het begin tot het einde behandeld werden, zouden dezelve zoo bekend worden aan de nieuwe leerlingen, en de eene de vertaling er van aan den anderen overleveren, dat alle vrucht des arbeids verloren moest gaan. Het komt er slechts op aan, of die leesboeken in eene geleidelijke orde vervaardigd zijn. Wij, door ondervinding geleerd, moeten in dit opzigt allen lof geven aan het kleine leesboekje van GEDIKE. Het ware te wenschen, dat hetzelve, hier en daar verbeterd en uitgebreid, op nieuws wierde uitgegeven. Wij loopen ook

zeer

zeer hoog met de *Initia* van BOSSCHA en het leesboek van BRÖDER, onlangs voor de tweedemaal bij THIEME verbeterd in het licht verschenen. Deze leesboeken worden thans met een vermeerderd door den Heer SCHIPPERS, gunstig bekend door zijne *Dissertatio*, waarop hij het Doctoraat in de Letteren verworven heeft, in den jare 1818, behelzende *Observationes criticæ in quartum librum Propertii.* De Schrijver heeft zich bij het vervaardigen van dit leesboek eenige punten voorgesteld, als over de trapswijze opklimming van het gemakkelijke tot het moeijelijke, over de bijvoeging van verklaringen, over de keuze uit oude Schrijvers, enz. Hij heeft dit alles vrij wel in acht genomen. De voornaamste aanmerking, welke wij op dit boekje hebben, is deze, dat er te veel in voorkomt, hetwelk reeds in andere leesboeken, voornamelijk in BOSSCHA, gevonden wordt. Hierdoor gaat een groot deel van het nut verloren, waarvan wij boven ten aanzien van de vermeerdering dier leesboeken spraken. Zoo vindt men ook hier wederom de beste fabelen uit PHÆDRUS. Het verwondert ons, dat de uitgevers van Latijnsche leesboeken geene partij trekken van de uitmuntende en echt Romeinsche fabelen van GABRIEL FAËRNUS. Daarbij vindt men in de tweede afdeeling eenige stukjes, welke, naar ons inzien, te moeijelijk zijn voor den leerling, gelijk b. v. uit HORATIUS, *Epist.* II. 26, en CATULLUS, bijzonder *Carmen* 46.

Het Middagmaal van Magdalena, of de Schotel met ooren; Blijspel met Zang. (Vaudeville.) In een Bedrijf; vrij naar het Fransch van M. DESAUGIERS, *door* J. H. GRAVE. *Te Nijmegen, bij* C. J. van Goor en Zoon. 1820. *In kl. 8vo. 61 Bl. f* :-9-:

Een Kapoen, Lezers! is de schering en inslag, en alzoo de hoofdpersonaadje, dezer *Vaudeville;* een mager beestje, met garstig spek gelardeerd! Eene *Fransche* ellendigheid, met één woord, in barbaarsch *Nederlandsch* gekleed; zoodat wij niet weten, in welk opzigt dit prulletje meest verwerpelijk zij. Inderdaad, het wekt smart en verontwaardiging tevens, zulke produkten onder het oog te krijgen. Is dan het vernuft der *Nederlanderen* zoo geheel verstorven, dat hun Tooneel tot zulke laffe Kluchten de toevlugt moet nemen? Mogt derzelver vertaling en vertooning hetzelve uit de diepe kwijning wekken, waarin het te dezen aanzien schijnt verzonken! Wij houden ons verzekerd, dat het middelmatigst oorspronkelijk voortbrengsel in dit vak zich nog zoo verre zal verheffen boven de hedendaagsche *Fransche Vaudeville*, als het *Nederlandsche* Volkskarakter in vastheid en degelijkheid boven het *Fransche* verheven is.

BOEKBESCHOUWING.

Hulde aan de Nagedachtenis van den Hoogleeraar E. A. BORGER, *uitgesproken in eene Leerrede, gedaan op deszelfs overlijden, voor de Gemeente te Leyden, door* J. ROEMER, *Christen-Leeraar aldaar. Te Leyden, bij* A. en J. Honkoop. 1820. *In gr. 8vo. 24 Bl. f* 1-8-1

Twee dagen na het overlijden des waardigen mans, die het onderwerp dezer Leerrede uitmaakt, is zij uitgesproken geworden. Natuurlijk zal men dus hier ook slechts een enkel woord over de vergankelijkheid van alles, over de onzekerheid des aardschen levens, gestaafd door BORGER's versch en treffend voorbeeld, over de hope der onsterfelijkheid, die ons alleen eenlicht geeft in Gods duistere wegen, en geene lijkrede verwachten op den man, die harer zoo waardig was, als een NIEUWLAND zijnen VAN SWINDEN, een SCHULTENS zijnen KANTELAAR, en die ook wel zijnen VAN SWINDEN, zijnen KANTELAAR zal vinden. Wij zullen dus hier ook niet bijzonder uitweiden over deze, anders goede en stichtelijke, Leerrede, maar ons kortelijk bepalen bij den voortreffelijken Overledenen, wiens gemis gansch *Nederland* betreurt, in zooverre het smaak, gevoel voor het schoone en edele heeft; bij een' man, die geheel uit zich zelven, in weêrwil van min gunstige omstandigheden, tot den allerhoogsten trap in het Gemeenebest der Letteren is opgeklommen. Dit is nu de tweede, bijkans onherstelbare slag, die *Leydens* Hoogeschool in min dan anderhalf jaar getroffen heeft! In BRUGMANS verloor zij veel, onbedenkelijk veel; en wij zullen ons wel wachten van eene vergelijking tusschen deze twee, in geheel verschillende vakken uitstekende, *Geniën*; alleen opmerkende, dat de ja-

ren van BORGER hem aanspraak gaven, om nog zoo oneindig veel te doen, en op dat gedeelte van het Gebied der Letteren, dat hij voor zich ter bewerking gekozen had, nog zoo vele heerlijke vruchten te kweeken. Immers, hoe schitterend een verschijnsel hij ook in de Godgeleerdheid was, van hoe veel kunde, smaak, kritisch gevoel, welsprekendheid en godsdienstigen geest ook zijne *Leerredenen*, (waarvan wij hopen, dat nog wel voorraad voor een *tweede Deel* onder zijne papieren zal worden gevonden) zijne *Verklaring van den Brief aan de Galaten*, zijn werk over *het Karakter van* JEZUS, *uit het Evangelie van* JOANNES *opgehelderd*, en zijne *Weêrlegging van* EBERHARD, bij TEYLER'S Genootschap bekroond, getuigen; nogtans schijnt dit niet het vak geweest te zijn, hetwelk hij zou hebben gekozen, wanneer hem van het begin zijner loopbaan de keuze had vrijgestaan. Fraaije Letteren, Wijsbegeerte en Geschiedenis, — voornamelijk de Wijsbegeerte *der* Geschiedenis, — dit waren de takken der menschelijke kennis, die hem bij uitstek bekoorden. Hij had zich tot voertuig bij de mededeeling zijner denkbeelden tot die taal vol majesteit en kracht bepaald, waarin *Rome* der wereld wetten gaf en de westelijke wereld beschaafde; zijn voorbeeld toonde aan *Europa*, dat het ware, zuivere, sierlijke *Latijn* nog nergens zoo goed als in *Nederland* te huis was, en WYTTENBACH'S gemis werd treffelijk, uitstekend door hem vergoed: zijn *Latijn* was niet dat gelikte, angstvallig-nabootsende, onberispelijke, maar ziellooze *Latijn* van maar al te vele nieuweren, die aan den schroom, van een woord te gebruiken, dat niet in CICERO staat, soms de heerlijkste gedachte zouden opofferen; neen: BORGER had de taal in *zijne* magt, die hij volkomen, als zijne moedertaal — wij zouden bijkans zeggen, vlugger dan zijne moedertaal — sprak. Hier stortte hij de volheid van zijnen rijken geest, van zijn oorspronkelijk vernuft, van zijne onmetelijke geleerdheid in volle stroomen uit, en had zich zoo geheel aan de denkbeelden en spraakwen-

dingen der *Romeinen* gewend, er waaide ons zulk een liefelijke geur van Oudheid uit zijne fchriften te gemoet, dat men zich bijkans niet verbeelden kon, een hedendaagsch Schrijver te lezen, zoo niet de menigte van zaken en wijsgeerige opmerkingen, waarvan de Ouden niets wisten, ons weder op elke fchrede verrast had. Dan zagen wij, dat hij flechts dat *antieke* gewaad had ontleend, om zijne beelden te edeler te *draperen*; dat hij, oneindig verre van de *Pedanterie*, die alleen te *Rome*, te *Athene* of te *Sparta* te huis is, in tegendeel door weinigen geëvenaard werd in de kennis der Wijsbegeerte, en van den toeftand der nieuwere Letterkunde. Zijne Verhandeling tegen EBERHARD, hoewel eigenlijk van een' Godgeleerden inhoud, is vol, niet alleen van eene zeer diepe en grondige kennis der oude, vooral *Alexandrijnfche* en *Nieuw-Platonifche*, maar ook van vele ftellingen der latere, zelfs der nieuwfte Wijsbegeerte. Doch voornamelijk heeft hij deze ten toon gefpreid in zijne tweede bij TEYLER's Genootfchap bekroonde Verhandeling over het *Mysticismus*; een werk, waarin zich, bij de fchoonfte voordragt, zelfs der neteligfte en droogfte onderwerpen, eene waarlijk verbazende kunde vertoont, niet alleen der hedendaagfche *Duitfche* wijsgeerige ftelfels, die hij zoo grondig ontwikkelt, maar ook van eene geheele zee van *Duitfche* gefchriften van allerlei aard, die wel doorgaans van weinigen worden gelezen. Maar vooral toonde hij, in zijne bekroonde Prijsverhandelingen bij de *Hollandfche* Maatfchappij der Wetenfchappen, zich als Gefchiedkenner en Gefchiedonderzoeker van den eerften rang. Zijne gefprekken over de pligten des Gefchiedfchrijvers geven ons niet alleen een zeldzaam voorbeeld van *Ciceroniaanfchen* ftijl en bevalligheid in de Zamenfpraak; maar ook een' fchat van zeer belangrijke opmerkingen, lesfen en wenken voor den Gefchiedfchrijver; en in de tweede dier Verhandelingen geeft hij aan de manier der Nieuweren, van *geene* verzierde Redevoeringen in hunne verhalen te mengen, blijkbaar de voorkeur boven den trant der Ouden, on-

 der

der welke hij echter een zeer *kritisch* onderscheid maakt van zulken, bij welke die Redevoeringen uit echte bronnen konden voortvloeijen, en anderen, die, in plaats dezer bronnen, hunne verbeeldingskracht te hulp riepen. Als men nu bedenkt, dat al deze volkomen rijpe hersenvruchten, de slotsom van uitgebreide en moeijelijke nasporingen, vóór 's mans 35ste jaar verschenen zijn; dat zij, als ware het, slechts bijwerk, slechts uitspanning en verpoozing waren van gewigtige ambtsbezigheden; dat deze laatste (eerst als *Lector*, daarna als Hoogleeraar in de Godgeleerde Wetenschappen, en vervolgens in de fraaije Letteren en bespiegelende Wijsbegeerte, vooral ook in de Geschiedenis) een zeer ruim veld der menschelijke kennis omvatteden, en hij in die alle nogtans met de grootste toejuiching onderwijs gaf, en zijne leerlingen met lust en liefde voor de letteren wist te bezielen, hen aan zijne tong te boeijen, en hun smaak voor echte *humaniteit* in te boezemen: dan staat men versteld over zoo veel, in zoo korten tijd verrigt, en verbeeldt zich natuurlijk, dat BORGER een Geleerde was, die alleen op zijne boekenkamer woonde, en zich slechts weinig in den gezelligen omgang vertoonen kon. Doch hoe zeer heeft de ondervinding dit denkbeeld wederlegd! BORGER was de gezelligste, de aardigste, de geestigste en vrolijkste man in gezelschap; allen, die hem gekend hebben, oud en jong, geleerd en ongeleerd, mannen en vrouwen, getuigen zulks. Hij had volstrekt niet den trots, of den toon der *veelweterij* (gelijk de Eerw. ROEMER in zijne Leerrede ook zeer wel opmerkt); hij zocht zijne kundigheden niet uit te kramen, of het pas gaf of niet, maar wist over onverschillige onderwerpen zoo goed, en beter meê te praten dan menig ander, hoewel *zoutelooze* taal hem vreesselijk tegen de borst was. Want er vloeide bij hem eene onuitputtelijke ader van oorspronkelijk vernuft, die in ieder gezelschap welkom was, allen in eene vrolijke stemming bragt, zonder iemand te beleedigen, en waar zich *Attische* scherts bij *Nederlandsche* rondborstigheid voegde. Ver-

r:

re verwijderd van al wat uitsluitend en bekrompen was, beminde en beoefende hij ook de *vaderlandsche* letterkunde met ijver en lust: zijne *Leerredenen* mogen getuigen, hoe zeer hij de *Hollandsche* taal aan overreding wist dienstbaar te maken, en hare kracht ten toon te spreiden; zijne Gedichten, hoe zeer hij in staat was, hare schoonheden uit te drukken. VONDEL beminde hij bovenal, en had hem tot model genomen, in zooverre hij modellen volgde. Het is merkwaardig, en getuigt van BORGER's fijn gevoel voor het gepaste, dat hij, die zich de *Latijnsche* taal zoo door en door had eigen gemaakt, die in de *Latijnsche* letterkunde woonde, en die tevens gevoelig, krachtig, oorspronkelijk Dichter was, zooverre wij weten, nimmer een *Latijnsch* vers heeft gemaakt. Misschien dacht hij, dat de uitstorting van het volle hart in de *moedertaal* moest geschieden; dat vreemde toonen, hoe gemeenzaam ook, alleen geschikt zijn om er kunststukjes mede te doen, niet om het verheven doel der echte Poëzij daarmede te bereiken. — Bij al deze eigenschappen van den geest had BORGER een voortreffelijk hart. Hij was een goed Zoon, een teeder Echtgenoot en Vader (*). Hij was een liefhebbend en hartelijk Vriend; een nuttig lid der Maatschappij, ook in zulke betrekkingen, die vreemd waren aan zijn vak; een vijand van alle gemaaktheid en valschheid; een goed Christen, en verdediger der Openbaring (†); in het kort, een edel Mensch. Zacht ruste zijn gebeente! De algemeene deelneming, de rouw over zijn gemis moeten zijnen verheerlijkten Geest — indien de-

(*) Twee zijner Gedichten, *aan mijn Kind*, en een in den *Muzen-Almanak* voor 1821, dragen blijk, hoe hartelijk hij zijne twee echtgenooten, die hem beide kort op elkander naar betere gewesten vooruitgingen, beminde.

(†) Zelfs bij de aanvaarding van zijne nieuwe roeping, die aan de Godgeleerdheid eigenlijk vreemd was, staafde hij nog het Wereldbestuur der Godheid, en beschouwde zich als haren dienaar, ook als Geschiedonderwijzer.

deze daarvan kennis drage — gewis eene aangename gewaarwording verschaffen; want Liefde blijft, ook in dat betere leven; en het is zoet, zich bemind en beweend te zien. Het verheugt ons, dat de Eerw. ROEMER, hoewel van een ander Christelijk Kerkgenootschap, dat der *Remonstranten*, nogtans overal van BORGER als Broeder spreekt, in het openbaar zijne Leerredenen prijst, en plaatsen daaruit aanhaalt. Maar BORGER was ook zoo *liberaal*, dat hij elk, die slechts *Christelijke* beginselen huldigde, moest voldoen. Alleen duisterlingen konden hem lasteren; doch deze laster is nog vóór zijn' dood in het niet verdwenen. Thans is hij weggerukt, wel in den bloei van zijn leven, in de vaag zijner krachten, maar zekerlijk om tot een' hoogeren, meer uitgebreiden werkkring, waarvoor hij reeds vatbaar was, te worden overgebragt; terwijl hij nu, zoo als GÖTHE van SCHILLER zegt, in de gedachtenis der menschen leeft in eeuwige jeugd, en zijne herinnering voor altijd ontheven is van de gebreken des ouderdoms, die den mensch zich zelven doen overleven.

Tiental Bijbeloefeningen in Leerredenen, door JODOCUS HERINGA, E. Z. *Te Amsterdam, bij* J. van der Hey *en* J. Aarinksen. *In gr. 8vo. XVIII en* 279 *Bl. f* 2-16-:

Professor HERINGA levert, in de Voorrede tot dit tiental Bijbeloefeningen, aan Leeraren van het Evangelie, inzonderheid aan de jongeren in die betrekking, kostelijke raadgevingen, hoe de Bijbeloefeningen te meesten nutte in te rigten; en wij wenschen reeds hierom, dat deze bundel in handen van alle, nog min bedrevene in het predikwerk althans, zijn en komen moge. — Evenwel zouden deze door hem uitgegevene geene modellen zijn; anders hadde zijn Hooggel. zich op meerdere verscheidenheid toegelegd. Zijn oogmerk was meer, om beden-

kingen te gemoet te komen, welke tegen de Bijbeloefeningen gemaakt worden in sommige aanzienlijke en achtingwaardige Gemeenten. Sommige gemeenteleden, b. v., zouden zich niet kunnen gewennen aan den nieuwen vorm, welken zij meenen, dat van Bijbeloefeningen onafscheidelijk is. In zulke Gemeenten, waar dit het geval mogt zijn, zoude HERINGA aan de Leeraren raden, zoo veel doenlijk is, hunne Bijbeloefeningen als gewone Leerredenen in te kleeden; en om aan te wijzen, dat dit gevoegelijk geschieden kan, ook met onderscheidene soorten van onderwerpen, biedt de Hoogl. deze *Bijbeloefeningen in Leerredenen* den lezer aan. Zij zijn: I. *Eene herhaalde verzekering van Gods gunst en bescherming, en van een talrijk nakroost, aan Abram gedaan, en door een zinnelijk teeken bevestigd;* GEN. XV. II. *Het gebeurde tusschen Abram, Saraï en Hagar, vóór en bij de geboorte van Ismaïl, onder Gods weldadig bestier;* GEN. XVI. III. *De togt der Israëliten naar en door de Roode Zee, en het omkomen van Farao en zijn leger in dezelve;* EXOD. XIV. IV. *Het voorgevallene tusschen Ruth en Boas, ter voorbereiding van hun pligthuwelijk;* naar RUTH III. V. *De aanvang der rede van Elihu, tot Job en diens onbillijke beoordeelaars gerigt;* JOB XXXII en XXXIII. VI. *De verordening van Gods Zoon tot Koning der Wereld;* PS. II. VII. *De lofspraak, met welke Joannes den Zaligmaker aanprijst, in het begin van zijn Evangelie;* JO. I: 1—18. VIII. *Eene twistrede tusschen Jezus en de Farizeërs, betreffende de geloofwaardigheid van zijne getuigenis aangaande zich zelven, en des Heilands vermaningen aan hen, die Hem geloofden;* JO. VIII: 12—32. IX. *De twistrede, gevoerd door den Heiland tegen de Farizeërs, welke zich op hunne vrijheid en afkomst van Abraham beroemden, met de gevolgen van dezelve;* JO. VIII: 33—59. X. *De verpligting der Christenen tot een deugdzaam leven, uit hoofde van Gods genade aan hen bewezen, en van hunne betrekking op Christus, met wien zij gestorven en opgewekt zijn;* ROM. VI.

Des Hoogleeraars eenvoudige voordragt en gemoedelijke ernst zullen, vertrouwen wij, ook in deze Leerredenen doel treffen.

Praktikale Oefeningen, naar aanleiding van den Heidelbergschen Cathechismus, door J. W. V... BOOM, *Lidmaat der Hervormde Gemeente te Schiedam. Gedrukt, voor rekening van den Autheur, te Rotterdam, bij* N. Cornel. 1819. *In gr. 8vo. XI en 371 Bl. f* 2-:-:

Wij hebben er niets tegen, dat de Schrijver zich zelven houdt voor een blind en tot alles goeds onbekwaam Adamskind, hetgene ook door dit zijn werk niet wordt wedersproken; dat hij er ook zijne Lezers voor houdt, is een gevolg van zijne blind- en onbekwaamheid, hetwelk wij hem ook niet eens zoo kwalijk nemen, maar dat ons ook verschoont van aan hem, tot zijne verlichting en verbetering, aanmerkingen mede te deelen. Wat zouden die bij hem gelden? Hoe zoude hij met dezelve zijn voordeel kunnen doen? Dat de Boekhandelaar CORNEL, van wiens pers, ja, ook menig regt stichtelijk stukje van het Nederlandsch Zendelinggenootschap in het licht verscheen, zich tot de uitgave van dit ellendig knoeiwerk, dat daardoor misschien in handen van sommige vrome zielen komt, geleend heeft, verstrekt hem, in het oog van alle vrienden eener verlichte Godsvrucht, tot geene groote eere. Maar, wat zullen wij zeggen? Geen woord meer. Tot onze blijdschap staat voor dit boek geene *Kerkelijke goedkeuring*. De *Schiedammer* is ook al te bijsterzinnig, om zelfs eenigermate Bijbelsch- of Kathechismus-regtzinnig te kunnen meêpraten. Het beste van zijn geschrijf is, dat men het — niet verstaan kan. — Ach!

De

De verpligting van Neêrlands Jongelingschap tot eene gewillige gehoorzaamheid aan de Koninglijke Burgerlijke Wet van Oproeping tot den Nationalen Militairen Dienst. Afgeleid uit de Staatsmaxime van het Koningrijk van God. Matth. XXII: 37. *Door* J. F. DINCKGREVE, *A. L. M. Phil. Doct. en Emer. Pred. te Bourtange; onder de Zinspreuk: Gij zult God meer gehoorzamen dan de Menschen. Te Winschoten, bij* H. V. Huisingh., 1819. *In gr. 8vo. 52 Bl. f* :-9-:

Al werd het vonnis: *wanneer gij dit boeksken zult gelezen hebben, zoo werp het in de rivier Phrat!* wel eens door den *Recensent*, luimiger gedachtenis, te pas gebragt, aan dit geschrift algemeen en letterlijk uitgevoerd, zoo zou er de komenijswinkel, naar ons oordeel, toch weinig bij verliezen. Wij althans hebben het *niet doorlezen*, en schromen echter niet, de beurs van den Heer HUISINGH, den Uitgever, en de oogen van den bejaarden Schrijver, maar vooral het Vaderland hartelijk te beklagen, indien het zijne bescherming van zoodanigen TYRTÆUS moet wachten. Verre zij het van ons, den Grijsaard, die blijk geeft van edele gevoelens en belangrijke kundigheden, nutteloos te willen grieven. Maar de schrijfjeukte, door ongewone ledigheid aangezet, en door goede meening en dankbaarheid, in eigen oog, ten volle geregtvaardigd, is eene kwaal, welke voor zachte middelen niet altijd staat. En waarlijk, wij beven voor den goeden man, zoo hij misschien in harde handen viel, en het brandijzer der satire, in vollen gloed, tegen hem werd aangewend. Wat hapert er dan zoo grootelijks aan het werkje? zal men misschien zeggen. Alles, indien het den lezer uitlokken, hem overtuigen, hem, tot het beoogde doel, moet wegslepen. Wij willen, trouwens, van de zaken geen

 woord

woord fpreken; de vorm deugt niet, en bij een ftukje van dezen aard geldt gewis het Franfche gezegde: *La forme emporte le fonds.*

Den titel ziet men hierboven. Dan volgen een langer en een korter motto: het eerfte gefchikt, om ons te bewegen, op oud Rome's voorbeeld, allen *boer* en *foldaat* te worden; het tweede, om het wapendragen, met geen minder gezag, dan dat des GOUVERNEMENTS VAN BERLIJN, als Godsdienst te leeren befchouwen. Vervolgens vinden wij eene opdragt aan Z. M. van omtrent vijf bladzijden; een voorberigt, met deszelfs nafchrift, van vijftien; eindelijk de verhandeling zelve, achter al deze voorwerken tot aan de tanden toe verfchanst, zeven en twintig, en dus even zoo veel als de rest beflaande, wanneer wij tot het laatfte nog een versje rekenen, dat zoo wat achteraan komt hinken.

Men vindt in deze verzameling een aantal drukfouten, vooral, dat jammer is, in de geleerde Latijnfche aanhalingen, fchoon men ze in ons exemplaar met de pen heeft zoeken te herftellen.

En nu een ftaal! Doch wij zullen er niet om zoeken. Het begin is ons voldoende.

„Ieder mensch, elk *Individu*, moet, — is verpligt, verfchuldigd, om Gods wil, om zijns zelfs wil, om, ter bevordering van zijn eigen welzijn, om zijne eigene volmaaktheid en gelukzaligheid te bevorderen, en tot den hoogst mogelijken trap, eindeloos te doen klimmen, en in eeuwigheid te vermeerderen, zijne *Naasten*, zijne medemenfchen, elk *Individu*, elken mensch, alle *Individus*, alle menfchen, die tot het groote huisgezin, tot de *Oeconomie*, waarvan God, de Vader is, en tot welke ieder mensch, en alle menfchen, als zijne kinderen behooren, en onderling te zamen één groot *Huisgezin* uitmaken, *lief te hebben;* niet flechts gedurende het tijdvak dezer menfchelijke *Oeconomie*, in dit leven hier op aarde; maar ook na de voleindiging van hetzelve, in een volgend tijdvak, waaraan geen einde komen zal."

Zie!

Zie! op zulk eene taal moet immers elk Jongeling, des vermaand, terstond te wapen vliegen, om zijne *Naasten*, zijne medemenschen, elk *Individu*, elken mensch, alle *Individus*, alle menschen, uit loutere *liefde*, dood te slaan; en de ANTONINUSSEN, TRAJANUSSEN en TITUSSEN van onzen tijd — *amores et deliciæ generis humani*, gelijk zijn Eerw. Ruslands, Oosteurijks, Pruissens en Engelands Vorsten noemt — zullen voor geene stilzitters, als *hommels in den bijenkorf*, behoeven te vreezen!

Staat- en Handelkundige Beschouwing van het Koloniaal Systema in Frankrijk, met een Tafereel der Technologische Benaming van alle de Koloniale en Commercieele Etablissementen der Europeanen in de andere Werelddeelen. Door D. VAN HOGENDORP. *Uit het Fransch vertaald. Te Amsterdam, bij* H. van Kesteren en Zoon. *In gr. 8vo. f* 1-16-:

Wij hebben het verslag van dit boekje een weinig lang verzuimd; doch *beter laat dan nooit*. De Schrijver is de genoegzaam, vooral te *Hamburg*, bekende *Fransche* Generaal HOOGENDORP, van wiens daden wij niets zullen zeggen, daar *Europa* ze kent; maar wij hadden toch wel gewenscht, dat de Schrijver zelf, in zijne Voorrede, waar hij zoo luid de *dankbaarheid* der Natie voor een' verdienstelijken Burger inroept, die daden een weinig meer in het oog hadde gehouden. Doch beschouwen wij liever zijn werk. De Heer D. VAN HOGENDORP, in zijne jeugd langen tijd in de *Oostindiën* doorgebragt hebbende, heeft aldaar de gebreken van het stelsel van *monopolie* en uitsluitende handelmaatschappijen, vooral die van het *Nederlandsche* bewind, leeren kennen, en vleit zich, de hoofdaanleiding tot afschaffing van dat stelsel te hebben gegeven. Thans (of liever bij het opstellen van dit stukje; want wij vermeenen,

nen, dat hij zich federt naar *Brazilië* begeven heeft) in *Frankrijk* gevestigd, tracht hij te betoogen, dat het *Koloniale* ftelfel van dat land door de omftandigheden onbruikbaar geworden is, na het verlies van *St. Domingo* niet genoeg voortbrengfelen meer oplevert, eene jaarlijkfche nadeelige handelbalans voortbrengt, en dus door een nieuw moet worden vervangen. Hij begint, met de benaming van *Volkplantingen*, of *Koloniën*, voor alle *etablisfementen* der *Nederlanders* in andere werelddeelen (waarvoor wij niet eens een woord hebben) ongefchikt te keuren, en verdeelt al die bezittingen dus: 1.) in eigenlijk gezegde Volkplantingen, welke of *geheel* (zoo als *Kanada*, de *Kanarifche* eilanden enz.) of *met inboorlingen gemengd* (zoo als *Spaansch-Amerika*) of *met flaven* (gelijk *Westindië*) uit *Europa* bevolkt zijn; 2.) handelsetablisfementen en faktorijen, hetzij verfterkt of onverfterkt, gelijk de forten op de kust van *Guinea*, in *Malabar*, *Coromandel*, op verfcheidene *Oostindifche* eilanden, en *Canton* in *China*, alleen tot bevordering of beveiliging des handels; en eindelijk 3.) grondeigendommen, waar de bevolking aan de veroverende Natie vreemd is gebleven, en flechts tot hare oogmerken dient, gelijk de *Engelsch-Oostindifche* bezittingen en *Neêrlands Indië*. (In zekeren zin komt het ons ook voor, dat ook *Spaansch-Amerika* hiertoe behoort.) Hiervan geeft de Schrijver een Tafereel, waarop echter verkeerdelijk *Cochin*, en zelfs *Negapatnam*, dat reeds in 1783 is afgeftaan, nog tot de *Nederlandfche* bezittingen gerekend worden. De Schrijver betoogt vervolgens het belang dier onderfcheidene *Europefche* etablisfementen voor het Moederland, en zegt, dat de uitfluitende handel van Maatfchappijen, fchoon in vroegere tijden zeer doelmatig en voordeelig, *thans* zeer verderfelijk is, blijkens den ondergang van al die Maatfchappijen, uitgezonderd de *Engelfche* (die echter geheel van aard is veranderd, en den vrijen handel naar de *Oostindiën* geenszins meer uitfluit) en de *Nederlandfche* Maatfchappij van den theehandel naar *China*, (die echter ook federt vernie-

tigd

tigd is.) Hij oordeelt zeer ongunstig over het bestuur der Ned. O. I. Comp. in hare bezittingen, als waar zij *grondeigendom*, tegen alle regelen van staatkunde, als eene *faktorij* wilde behandelen (waarbij wij echter den Lezer raden, ook de zeer bondige aanmerkingen van den Generaal VAN DEN BOSCH, in deszelfs werk over de *Nederlandsche Bezittingen*, ten voordeele van dat bestuur, te vergelijken); beweert, dat de afschaffing des slavenhandels die der slavernij, en deze den val aller Volkplantingen met slaven moet naar zich slepen; komt dan bepaaldelijk op *Frankrijk*, welks zeemagt niet meer onder hetzelfde bestuur met dat der *Koloniën* behoort te staan; terwijl die Koloniën, welke hetzelve thans nog bezit, ongenoegzaam zijn tot vervulling der behoeften, veel minder tot buitenlandsche verzending e. hij toont met zeer veel grond, dat faktorijen, vooral versterkte faktorijen, thans even nutteloos zijn in *Indië*, waar de *Engelschen* volstrekt meester zijn, als in *Engeland* zelf; en dat dus, wanneer *Frankrijk* eene Koloniale magt wil blijven, (gelijk het blijven moet, wil het tevens zijnen handel en eene zeemagt staande houden) zijn geheele Koloniale stelsel moet veranderen. Hiertoe zijn slechts twee middelen; vergrooting of vermeerderde bloei der thans bestaande Volkplantingen, of oprigting van nieuwe. Tot het eerste is geene kans, daar de grond der *Westindische* eilanden bepaald, de slavenhandel afgeschaft is, en er gebrek heerscht aan geld en aan handen. De eerste zwarigheid bestaat wel niet in *Fransch-Guyana* en den *Senegal* (op het vasteland), maar in volle kracht de drie laatste. Uit *Indië* kan men sedert de alleenheersching der *Britten* geen heil meer verwachten. Er schiet dus niets over, dan het oprigten van nieuwe etablissementen; en hiertoe staan weder drie wegen open: aanlegging van geheel nieuwe, onbevolkte *Koloniën*, of verovering van reeds beschaafde landen tot het verkrijgen van *grondeigendom*, of vreedzame overeenkomst met halfbeschaafde eilanders tot het aanleggen van *gemengde volkplantingen*. Het eerste zou

te veel kosten, en toch te niet loopen, door de onmogelijkheid voor *Europeërs*, om den arbeid in de heete luchtstreek (de vruchtbaarste tot het aanwinnen van kostbare voortbrengselen) te verrigten; het tweede zou onzedelijk, gevaarlijk, kostbaar, en mede zeer onzeker zijn; er schiet dus alleen het derde over, waarvoor de Schrijver zekere regelen en beginselen aan de hand geeft. Maar welk land of eiland zou daartoe wel het geschiktste wezen? De Schrijver loopt de vier vreemde Werelddeelen door, en toont, dat alles of reeds bezet, of ongeschikt tot het oogmerk is, (behalve misschien de Westkust van *Afrika*, doch ook slechts gedeeltelijk) en dat alleen het eiland *Madagascar* alle vereischten tot dat einde vereenigt, tot welks *Kolonisatie* hij dus den raad geeft, wederleggende eindelijk de tegenwerpingen, die tegen zijn stelsel gemaakt kunnen worden, en beschrijft tot dat einde *Madagascar* als een bij uitstek vruchtbaar, en door zachte, voor beschaving vatbare, eilanders bevolkt; hij geeft eindelijk den raad, den handel van *Frankrijk* op *Indië* volkomen vrij te stellen; doch niet dien op *China*, welke aan eene Maatschappij moest worden toevertrouwd. Wij vreezen, dat de uitvoering van dit ontwerp op de moeijelijkheden, den aard der inlanders, en den *Engelschen* handelsnijd, (ten onzen aanzien zoo stellig gebleken) schipbreuk zou lijden.

De Vertaling is hier en daar stootend, en vol *Gallicismen*.

Gedichten van R. H. VAN SOMEREN. *Gedrukt voor Rekening van den Dichter. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1819. *In gr. 8vo. VIII, 196 Bl. f* 3 - 12 - :

Antwerpschen Almanach van Nut en Vermaak voor het Jaer 1820; door het Antwerpsch Tael- en Dichtlievend Genootschap, onder de Zin-spreuk: Tot Nut der Jeugd. Zesde Jaer. Utile Dulci. HER. *T'Antwerpen, bij* Ancelle. *In kl. 8vo. XVI, 91 Bl. f* : - 16 - :

Wonderlijke *combinatie!* niet waar, *geleerde* — wij meenen ge-

geleerde Lezers? — „ Ja wel wonderlijk!" — Eilieve, geduld! Schijn bedriegt, en het vlugge oordeel is dikwerf hinkende bevonden. — „ Maar hoe! Een *product* van de Zuidelijke en Noordelijke drukpers, een' bundel Gedichten en een' Almanak, bij elkander te zetten?" — Nu ja! Is dat nu niet broederlijk? Maar, om de waarheid te zeggen, daarom was het juist niet. — „ Maar waarom dan?" — Eilieve, geduld!

Onder de voorstanders der vaderlandsche taal in het voormalig België dient in de eerste plaats genoemd en geroemd te worden J. F. WILLEMS, Archivarius te *Antwerpen*; een man, door taal-, dicht-, toon- en oudheidkunde niet alleen, maar ook door zachte en hulpvaardige zeden te roemen. Deze en andere *Antwerpenaars* met vaderlandsche harten zijn leden van een Genootschap *tot Nut der Jeugd*, dat geene poging spaart, om kunde en smaak voor Nederlandsche letteren te bevorderen, ja, wat meer is, verbeterd onderwijs voor te staan. Met vreugde vernemen wij, dat dit Genootschap, de uitgever van dezen Almanak, dezer dagen als *Koninklijk* is geïnstalleerd geworden, en te regt; het houdt den Koninklijken weg, namelijk dien van zich zelf niet te verzaken, vaderlandsche taal te handhaven, de harten van alle weldenkenden te winnen door zacht beleid, zaken door menschen te verbinden, en alzoo alle *reële* oneenigheid op te losfen in *personele harmonie*. Dit Genootschap heeft, blijkens dezen *Almanach*, of, gelijk een tweede titel te kennen geeft, *Mengel-werken in rijm en onrijm enz.*, bekwame lieden, binnen- en buitenleden onder zich. Onder de binnenleden is voorzeker de Heer WILLEMS de eerste; men leze slechts den aanhef van het dichtstuk *Het Huwelyksheyl*, in dezen bundel voorkomende:

Zalig is my 't huwelyk.
'K ben gelukkig door myn Gade.
Door myn' kind'ren ben ik ryk.
'K zing den wellust daer 'k in bade,
'K zing de vreugden van den Echt:
Myn' gezangen zyn opregt.

'K wil

'K wil den geestdrift die my leyd
In myn veérzen overgieten.
'K wil een' traen van tederheyd
Uyt het oog van hen doen vlieten
Die gevoelen wat ik voel:
Tref ik dit, ik tref myn doel.

Kom, myn dierbre! u eerst gekust!
Eerst u in myn' arm gehangen,
En dan, vlytig en met lust,
Myne dichtaek aengevangen.
O, gy zyt myn' Muse, gy,
Want uw oog begeestert my!

Zalig is den echteband;
De Almagt heéft hem zelf gestrengeld —
Heéft de vrouw den man verpand
En hun beyder *Zyn* verengeld,
Doór den zegen van zijn' hand.
Zalig is den Echteband.

Adam treurde in Eden's gaerd,
Schoón de vreugd hem staeg omzweéfde;
Eenzaem, ydel was hem d'aerd:
Toen sprak God — en Eva leéfde.
'T schoonste schepsel was de vrouw,
'T hoogst geluk was d'echtetrouw.

Ja, de vrouw was 't hoogste goed,
Adam! u van God gegeéven.
Doór haer zuyvren liefdegloed
Kreég uw leéven een nieuw leéven.
In 't volop van haer genot,
Wierd ge een' Schepper onder God.

Adam! 't heyl van uwen staet,
('K dank het de Almagt vroeg en spade)
Smaek ik ook in volle maet,
In den arm der beste Gade.
'K vind uw' wellust in haer' schoot
'K ben uw' Paradys-genoót.

Wie

Wie hier om een *begeestert*, waarvan hij de kracht en het *locale* gebruik niet kent, den heerlijken aanleg van een groot Dichter voorbijziet, — tegen hem spreken wij niet; hij is door *harmonie*, dat is liefde, noch *bezield*, noch *begeesterd*; maar allen anderen zeggen wij, dat het ons groot genoegen doet, dat de tweede Klasse des Koninklijken Instituuts getoond heeft den Heer WILLEMS te onderscheiden, door hem als haren Correspondent te benoemen. Zijn verdienstelijk werk over de Vlaamsche Dichters doet ons den man van kunde in dit vak kennen; gelijk ook in dezen Almanak, door de *Leevens-berigten van Dichters, die te Antwerpen geboôren zyn*, bewezen wordt.

Eenen tweeden Dichter van bijzondere verdiensten treffen wij in dezen tijdwijzer aan in M. J. VANDER MAESEN, vóór weinigen tijd overleden. Deze brave, zachtgestemde en bekwame man wordt te regt betreurd door zijne vrienden; en inderdaad, het Genootschap verliest veel, zeer veel aan hem, die weleer, zoo wij meenen, Secretaris, laatst Boekbewaarder in hetzelve was. Men oordeele over zijne gevoelens en dichttrant uit deze regels van het gedicht: *Hoe lang zal 't dueren?*

Treur niet langer, deugdzaem hart,
Staêg vervuld van rouw en smart,
Ach! vergeêt die pynlyke ueren!...
Ziet gy de ondeugd vol geluk,
Daer gy kwynt door angst en druk;
Troost u, want *Hoe lang zal 't dueren?*

Laet den laster, onbeschroomd,
Vry vertellen wat hy droomt;
Zelfs al moest gy 't hard bezueren;
Hy verwint de waerheyd niet:
Baert den laster u verdriet,
Denk gerust: *Hoe lang zal 't dueren?* —

Laet den vrek, die 't nietig geld
Boven de eêlste gaeven stelt,
'T jaeren lang, verrukt, begluerent
Eynd'lyk rand de dood hem aen;
'T geld moet naer een Neêfje gaen,
Vraegt gy nog: *Hoe lang zal 't dueren?*

Waer den Godsdienst triomfeért,
Word de ſtaetshulk geregeérd
Van bekwaeme Palinueren. —
Heylryk is het volk dat God
Eert en dient; maer als het ſpot
Met zyn' Leer — *Hoe lang zal 't dueren?*

Houd een' vorst den Handel vry,
Dan zyn veld- en ſted'ling bly;
Welvaert vloeyt in huys en ſchueren; —
Maer belemmert hy die bron,
Waer het Ryk uyt putten kon,
'K vraeg u dan: *Hoe lang zal 't dueren?*

Ed'le Liefde! nooyt geſmaekt
Dan als 't hart vóór immer blaekt,
Koopen kan m' u niet, noch hueren!...
Wulpsch vermaek, bezorgd voór goud,
Laet niet ſlegts de harten koud,
Maer, helaes! *Hoe lang zal 't dueren?*

Waere, doch verheven' tael,
Zonder yd'len woórdenprael,
Kan alleen het hart aenvueren:
Valſche, drooge tael verveélt;!
Hem, die ſlegt met woórden ſpeélt,
Vraegt men haest: *Hoe lang zal 't dueren?*

Drama-ſchryvers! die uw' held,
Tot het pleégen van geweld,
Leyd langs de yslykſte avontueren,
Gy verdriet my; — maer niet ligt
Als Molière al lachend ſtigt,
Klaeg ik van: *Hoe lang zal 't dueren?*

Hy die nooyt krakeél verwekt,
Nooyt zyns naestens eer bevlekt,
Word bemind van zyn' gebueren,
Ja, van gantsch de ſtad; — maer hy...
— Doch ik voeg hier niets meer by,
Eer men vraegt: *Hoe lang zal 't dueren?*

Men

Men vindt ook van dezen VANDER MAESEN hier eenige fraaije Fransche verzen. Behalve deze, levert alhier niet onbelangrijke dichterlijke bijdragen in de moederspraak het Antwerpsche lid J. B. STIPS, om hier van anderen, die wij op de lijst der leden vóór den Almanak niet gevonden hebben, te zwijgen.

De Fransche prozastukjes, geteekend J. D., vonden wij van weinig belang, en ook niet gepast. In gebonden' stijl moge dan nog het Fransch in eene dergelijke verzameling geduld worden, in ongebonden' stijl moest het geweerd zijn, bovenal wanneer het, gelijk in deze van J. D., weinig belangrijk is, en de ware *harmonie* geenszins bevordert. (Wij treden liever thans in geene bijzonderheden.)

Niet alleen de binnen-, maar ook de buitenleden, waaronder mannen van naam uit de Noordelijke gewesten, hebben bijdragen geleverd; zoo als de Heeren TOLLENS en IMMERZEEL. Niemand, echter, van de binnen- of buitenleden heeft eene zoo doelmatige en voortreffelijke bijdrage gegeven als de Rotterdamsche Dichter R. H. VAN SOMEREN, wiens bundel wij daarom tegelijk met dezen Almanak hebben aangekondigd; ja, hoe veel fraais er ook in de afzonderlijke verzameling van gemelden Heer zij, geen gedicht trof ons als het volgende in den Almanak, *Aan de Noord en Zuid Nederlanders!* hetwelk wij, om vele redenen, geheel overnemen.

Broeders! komt, de borst aan een;
De armen in elkaar gestrengeld!
Broeders! land en lotgemeen,
Al uw wenschen zaamgemengeld!
Gul en goed den vriendschapsband
Naauw gevlochten om elkander,
En in 't eigen vaderland
Ons versmolten de een met d'ander,
En tot zuiver zielakkoord
Ons vereend uit *Zuid* en *Noord!*

Zou belang van 't éëne deel,
'T waar belang van 't ander krenken?
Zou de heilbron van 't *geheel*,
Enklen slechts met zegen drenken?
Neen; — 't belang van *Noord* en *Zuid*,

Loopt in 't eigen punt te zamen;
'T is een cirkel die zich fluit,
Schoon hy afwykt in de *namen*;
'T is een t'zaamgeſtroomde vloed,
Dien geen dam méer ſcheiden moet.

Of zou andre val van ſpraak,
De eigen taalbezitters deelen?
Vreemde klank, met meer vermaak,
Zoeter, inlandſche ooren ſtrelen?
Zou een Belg zyn afkomst waard,
Eigen taal met afkeer hooren?
Neen, — zóó laag, zóó ſnood van aart
Word geen ware Belg geboren.
Zulk een vuile zwarte blaam
Kleefde nooit op Neêrlands naam.

Laat dan razen dol van wrok,
'T wankroost van onze eigen moeder,
Hunkren naar 't verbroken jok
Van een beul in ſchyn van broeder,
Schimp' het vry op d'ouderſchat
Echte zonen dier en waardig;
Neêrland, op dat Erfgoed prat
Blyft voor zyn behoud ſtrydvaardig;
Met de Pen en met het ſtaal
Waakt het voor de moedertaal.

Ja, die taal, zoo ryk en zoet
Om er 't hart in uittegieten,
Is van 't erfdyk ondergoed,
'T best dat zy ons agterlieten.
'K zag een vyand, gram en ſnood,
Jaren lang hun erf verdrukken:
Maar, dat edel taalkleinood
Kon hy nooit hun kroost ontrukken.
Voor wat pronk van blinkend kaf,
Stond het nooit een parel af.

O! die parel fraai genet
Door de kenners van haar waarde,
Word, met vorstlyk goud omzet,
Binnen kort de Lust der aarde.

Af-

Afgefpoeld van 't vreemde flyk
Toont ze ons *Lulofs* (*) in haar glorie;
Willems zet haar glans te pryk;
In het licht der Landhistorie,
En zoo wel uit *Zuid* als *Noord*
Stygt haar lof op één akkoord.

Broeders, te éénen ftond geteeld,
Te ééner tyd met fmart gedragen,
In het uur der Moederweeld',
Van denzelfden band ontflagen,
Uit dezelfde volle bron
Aan twee fprongen mild gevoedfterd
En zoo teêr een Moeder 't kon
Door haar hand gelyk gekoesterd,
Zaam gekweekt en zaam geftreeld....
Noord en *Zuid!* zie daar uw beeld.

Maar als zulk een tweelingpaar
Wreed gefcheiden door hun hoeders,
Na verloop van menig jaar,
Zich herzien als dierbre broeders,
Als van ver tot één gevoerd
In elkanders wagtende armen
Zy zich dan verheugd, geroerd
Aan elkanders borst verwarmen....
'K vind dan in dit fchoon tafreel,
Neêrland! thans, uw beeld geheel.

Och! wen breekt die dag eens aan,
Dat de *naam* van *Noord* en *Zuiden*,
Door het nakroost onverftaan,
Vreemd het zal in de ooren luiden?
Als op eigen adel fier
En door eendracht groot van krachten,
Neêrland's Maagd met konings zwier
Zich weer plaatst by de eerfte magten

En

(*) Zonder iets te willen onttrekken aan den roem van den Heer LULOFS, hadden wij liever hier, een' anderen naam gehad.

" en *Maas* en *Scheld*
zeeën wetten ftelt!

Belgen! 't hart aan één!
n elkaar geftrengeld!
id en lotgemeen,
hen zaamgemengeld
;oed den Broederband
ochten om elkander
heel het vaderland
lten, de een met d'ander
nooit te breken koord
iakeld *Zuid* en *Noord!*

'eel fchoons in dit gedicht. Trouwens, de
er VAN SOMEREN verdient in het alge-
niet alleen wegens dichterlijke, maar ook
denkbeelden; hetgene wij, uit plaatsge-
end Nommer, bij het befchouwen van
nader zullen trachten te ftaven.

---

ten dienfte van onderfcheidene Godsdienftige
n, door F. H. VOS, *Schoenmakersgezel te*
'incie Groningen.) Uitgegeven door het
hebbende tot zinfpreuk:
oefening in toon- en maatgezang,
erbetering van 't ftichtlijk Kerkgezang.
ij R. van Groenenbergh. 1819. *In gr.*
·5-8

jt, waarom bij den naam des Schrijvers
den titel, wordt uitgedrukt. Het doel
ftukje is zeer goed. Voor misftappen in
: VOS ook zoo zeer geene verfchooning
de poëtifche waarde betreft, eenige re-
ı welke het blijkt, dat VOS, onder goe-
n met de lezing van goede Poëzij, ver-
vindt men hier niet veel meer, dan eeni-
ge

ge stichtelijke en waarlijk vrome gedachten vrij wel *berijmd*. Niet altijd, echter. Vooral maakt hij telkens, even als in de zinspreuk van het Gezelschap, de *e* lang, en bekreunt zich niet om de zamensmelting van twee klinkers; daarom lezen wij: „ een prachtig*e* een deftig*e*. vertooning. Door „ smeltend*e* en teederlijk*e* klanken. Daar hij het volgend*e* al „ juichend spreekt;" en zoo is het gedurig weder. Had hij dit kunnen vermijden, zijne verzen hadden zich dan toch beter laten lezen. Lam is ook deze versmaat: *Dat onze toon de vlijt beloon dier waardige voor*GANGERS*!* Wij willen echter VOS niet toeroepen: „Schoenmaker! houd u bij uwe leest!" alsof wij hem ontraden wilden, om voort te gaan, op zijne wijze, godsdienstig nut te stichten; dit schijnt de man te zoeken, en den Godsdienstleeraar niet tegen, maar in de hand te willen werken. Hij zal dan ook wel naar goede aanwijzingen hooren willen, en zelf goeden raad zoeken. Zoo wij ons niet in hem bedriegen, ware het te wenschen, dat men zijnen geest, in de zoogenoemde vrome Gezelschappen, wat meer aantroffe. Men overtuige zich hiervan uit dit stukje zelf. Een zeshalf is het wel waard.

Eugenia, of het Leven in Geloof en in Liefde. Naar het Hoogduitsch van F. P. WILMSEN, *Predikant te Berlijn. Te Amsterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1820. *In gr. 8vo.* 474 *Bl. f* 3-15-:

Als een bijzonder voorregt van den tegenwoordigen tijd mogen wij het aanmerken, dat vele geschriften, veel meer dan wel te voren, den stempel dragen van ware Godsdienstigheid, waarbij het gemoed der lezers en lezeressen met heilige gezindheden vervuld en tot de edelste neigingen en handelingen ontvonkt wordt. Hoe vele Romans leverden ons niet de laatstverloopene vijf en twintig jaren, waarin laffe, onzinnige, ongeloofelijke en ongerijmde versieringen de jeugd in eene denkbeeldige wereld verplaatsten zonder eenig zuiver doel of nut, en meer dienden om de verbeelding te prikkelen, onvergenoegd te maken met den stand, dien zij in dit leven vervullen moet, en, door wezenlijke misleiding van verstand

en hart, tot buitenſporigheid te voeren! Thans ademt, in vele opzigten, een reiner geest. Men ſchetst tooneelen uit de wereld, zoo als zij beſtaat; men wijzigt dezelve tot een zuiverder doel; men ſchildert den mensch, zoo als hij kan en moet leven, om aan al zijne verpligtingen op deze aarde te voldoen; en menigmaal zijn de ſchilderijen met zulke tinten van echt godsdienſtig en christelijk gevoel opgeluisterd, dat zij perſonen en handelingen in een beminnelijk licht doen voorkomen, waarin achting voor menſchenwaarde en voor de deugd de prijswaardigſte voornemens en beſluiten vormt, den rampſpoed lenigt, en het vertrouwen op den Algoeden bevestigt. Het zijn die ſchriften vooral, waarin de waardigſte ſtanden der maatſchappij van de aangenaamſte en nuttigſte zijde worden voorgeſteld, die, daar zij, Gode zij dank! als zoodanig nog in werking zijn, ons den leeftijd doen zegenen, waarin het ons gebeuren mag, dezelve te aanſchouwen, en ons, met een blij vooruitzigt, te verheugen over den zedelijken gunſtigen invloed, dien zoodanige tafereelen op het niet geheel verbasterd gemoed gewisſelijk moeten te weeg brengen. Onder deze ſtanden behooren die van Christenleeraar en van Opvoeder der Jeugd, welke, zoodra zij aan hunne ware beſtemming voldoen, onder de gezegendſte middelen moeten gerekend worden, om het volgende geſlacht tot betere inzigten en handelingen op te leiden.

Met wezenlijke blijdſchap ſtellen wij het ons ten pligt, om het alhier aangekondigd boek allerwegen aan te bevelen. *Eugenia* is de dochter van *Vredenberg*, den Heer van het Dorp, door rampſpoed ongelukkig, doch naderhand herſteld. Hare moeder geeft haar eene goede opvoeding; doch dezelve wordt voltooid door *Selma*, de dochter van den zeer waardigen Predikant *Eerman*, en naderhand door deszelfs treffelijken opvolger, *Bunou*, die, om hun uitmuntend karakter geacht en bemind, overal vrede ſtichten en het maatſchappelijk geluk bevorderen. De laatstgenoemde overreedt haar, nadat zij bij eene oude nicht tot gezelſchap heeft ingewoond, om leermeesteres te worden in eene nieuw opgerigte Meisjes-ſchool, met behulp van andere vriendinnen, en ook van eenen zeer bekwamen Gouverneur, *Ewald*, die zich alle uit de zuiverſte beginſelen tot dit gewigtig en nuttig werk verbinden. *Eugenia* begeeft zich eindelijk met dezen braven man in het huwelijk, doch mag zich ſlechts drie jaren in dit

ge-

geluk verhengen, wanneer zij hem door den dood verliest. Zij vindt haren troost alleen in den Godsdienst en in het dierbaar pand van haren echt, dat zij even zorgvuldig opvoedt, als het evenbeeld van haren huwelijksvriend.

Zoodanig is het eenvoudig beloop van dezen Roman, voor zooveel het hoofdvoorwerp betreft der geschiedenis. Dezelve, echter, is overal doorweven met de verschillende voorvallen van andere personen, die tot *Eugenia* in betrekking staan, als van hare ouders, haren broeder, hare magen en vriendinnen, die alhier een belangrijk voorkomen hebben, en bijzonderlijk van de Predikanten *Eerman*, die haar tot lid der kerk aanneemt, en *Bunou* en *Lindendaal*, die haar van tijd tot tijd den zorgvuldigsten raad mededeelen. Hare eigene opvoeding, van de eerste kindschheid aan tot op gevorderden leeftijd en eigenen levensstand, haar omgang met hare *Selma*, hare vereering van den stervenden *Eerman*, hare beproevingen in verscheidene ongevallen, vooral dan, wanneer zij schandelijk belasterd wordt, of zich in den echt begeven zal; dit alles is uitnemend voorgesteld, altijd gepaard met die zedelijke en godsdienstige strekking, welke hare innerlijke waardij met zich voert en tot opmerking en navolging dringt. De karakters der handelende personen loopen, ondanks het schijnbaar eenzelvige, zeer goed uiteen, zonder overdrijving. Alles, in één woord, is Natuur, hoedanig wij ieder tooneel op zich zelf, en alle tafereelen te zamen genomen, van eenen bekwamen Schrijver mogen vorderen. De wenken voor huisselijke en schoolsche opvoeding, voor godsdienstig onderwijs, zonder zich tot de eene of andere kerkelijke gezindheid te bepalen, en tevens voor het echtelijke leven, zijn door het gansche boek henen voortreffelijk gegeven; en het geheel voldingt des Schrijvers oogmerk, om alhier duidelijk te leeren, dat geen stand of beroep in dit leven inderdaad gelukkig kan zijn zonder de ware Godsdienstigheid des gemoeds, en dat alleen het eerbiedig vertrouwen op Gods aanbiddelijk bestuur geschikt is, om de gewone rampspoeden der wereld te matigen en heldhaftig te overwinnen.

Uit deze korte opgave zullen onze Lezers en Lezeressen van zelve het goedkeurend oordeel opmaken, hetwelk wij over dezen arbeid van den *Berlijnschen* Leeraar, WILMSEN, mogen vellen. Reeds andere veelvuldige geschriften, sommige ook in het Hollandsch vertaald, hadden hem, vooral in

het stuk van opvoeding, eenen gevestigden roem verworven; en van dit tegenwoordige werk kan hij de zaligende bewustheid met zich voeren, dat zijne voordragt onder het lezen niet minder stichten zal, dan hij gewoon is op den predikstoel te doen. Ligtelijk konden wij, ten bewijze, de eene of andere proeve overnemen; doch het boek zelf verdient in aller handen te zijn, en zal alsdan zich zelf genoegzaam aanprijzen. Ook de vertaling is zeer wel geslaagd, daar wij nergens het Duitsche taaleigen of spreekwijzen ontmoetten, maar alles in zijnen eigenaardigen toon en schrijfwijze bewaard blijft. De afdeeling geeft den inhoud op, door de melding der hoofddenkbeelden, die ontwikkeld en behandeld worden, zonder zich aan bepaalde hoofdstukken te verbinden.

PETRARCHA *en* LAURA. *Geschiedkundig Tafereel, naar het Fransch van Mevrouw de Gravin* DE GENLIS. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1820. *In gr.* 8*vo.* 335 *Bl. f* 3-:-:

Gelijk zich niet anders verwachten liet van zulk een onderwerp en van zulk eene bekwame hand, dit Tafereel is voortreffelijk, en de vertaling viel in zeer goede handen. De geschiedenis is hier en daar opgesierd, maar op eene waardige wijze; en tegen iedere geschiedkundige misvatting wordt men bij de lezing verzekerd, niet alleen door de melding der Dichteresse, dat zij zich alleen ten opzigte van de schoone LAURA eene kleine afwijking van de geschiedenis heeft veroorloofd, maar ook door de aanwijzing telkens aan den voet der bladzijden, wat geschiedkundige daadzaak is, en vooral door de teregtwijzende aanteekeningen, achter het werk gevoegd; terwijl hetzelve, uitnemend dichterlijk gesteld, geenszins overladen is met sieraden der kunst, maar, als de meest onderhoudende roman, met het grootst vermaak gelezen wordt; althans zoo ging het ons. Hetgene wij intusschen verlangen zouden, en in welke verwachting wij ons zagen te leur gesteld, zijn eenige proeven der dichtstukken van den onsterfelijken Dichter; en wij twijfelen geenszins, of het verlangen naar dezelve wordt bij iederen lezer van Mevr. DE GENLIS' Tafereel evenzeer als bij ons opgewekt. In-

middels vinden wij hier den man, in zijne lotgevallen, zijne waarde, en zijne beminnelijke godsvrucht, naar het leven geteekend; en zijne standvastige liefde, waardoor hij niet minder, dan door zijne betooverende Godentaal, onsterfelijk werd en zijne LAURA onsterfelijk maakte, roert bij dit Tafereel de fijnste snaren van het hart. — Eene en andere meer uitvoerige episode, des Dichters vrienden betreffende, is even zeer als 'smans levensschets welkom, en even meesterlijk uitgewerkt.

De Dichter van de veertiende eeuw is bekend, en wordt nog meer nu bekend door dit romantisch verhaal: de Schrijfster biedt door hetzelve den grooten en waardigen man betamelijke hulde, en betaalt alzoo eenen pligt, waartoe groote, verdienstelijke mannen onbetwistbaar tot bij het laatste nageslacht zijn geregtigd; en als zich met zoo groote verdiensten en zoo veel roems zulk eene nederigheid paart, geeft het toebrengen van zoodanig eene hulde dubbel genot aan het hart.

„o Mijn deugdzame broeder!" (deze hem bijzonder karakteriserende woorden legt men hém hier in den mond, toen hij zijnen broeder GERARD gesteld wordt te ontmoeten in het klooster, dat geheel en al door de pest was uitgestorven) „wanneer wij beide ons aan den voet des troons van den opperften Regter bevinden, hoedanig zal dan uw roem den mijnen verduisteren, en hoe zeer overtreft gij mij hier reeds op aarde! Kom af, held der heilige menschheid! ik wijde mij geheel aan u. Gij, die den dood getrotseerd hebt, om vreemdelingen te troosten en te verzorgen. o! Niets is billijker, dan dat gij dezelfde hulp, in de armen van uwen broeder, vindt." — Hierbij behoort deze aanteekening: „Alles, wat ten aanzien van GERARD in dit werk gezegd wordt, is geschiedkundig waar; alleen de onverwachte zamenkomst der twee broeders in den nacht moet men als eene vinding beschouwen. Zie hier, hoe deze zaak, letterlijk, verhaald wordt in de brieven van PETRARCHA, en in zijne levensbeschrijving: „PETRARCHA was te *Padua*; op „eenen dag, dat hij, ten huize van den Bisschop ILDEBRANDIN CONTI, ter maaltijd genoodigd was, kwamen „aldaar twee Karthuizer monniken, die, zonder PETRARCHA te kennen, de edele en menschlievende daden van „GERARD, geestelijke in het Karthuizer klooster te *Montrieu*,

„*trieu*,

„ *trien*, verhaalden. Het klooster werd door de pest aangetast, en de prior ontvlugtte hetzelve, latende vier en dertig geestelijken, welke door deze verschrikkelijke kwaal waren aangestoken, en waarvan reeds eenige lagen te zieltogen, aan de zorg van eenige loontrekkende dienaars over. GERARD, die volkomen gezond was, wilde in het klooster blijven, in weêrwil van al de drangredenen des priors. Dan, deze laatste, die naar zijn vaderland wilde gaan, had reeds de kiem der ziekte onder de leden, en stierf op eene ellendige wijze, terwijl hij zich op weg bevond. GERARD was dus alleen, met eenen hond, overgebleven; hij verzorgde de zieken, en begroef de dooden. Al zijne medebroeders, zoowel als de oppassers, stierven aan de pest. Eenige struikroovers kwamen intusschen het klooster aanvallen; dan, hij wist hen, van de hoogte eens torens, door kracht van redenen, van het klooster te verwijderen. Tot belooning van deze menschlievendheid, vergunde hem de Paus, om, in al de onderscheidene kloosters van zijne orde, een zeker getal geestelijken te kiezen, en hij had de eer om dit klooster in stand te houden." — Bij dit verhaal was PETRARCHA hevig aangedaan, en stortte eenen vloed van tranen, waardoor de Karthuizer monniken ontdekten, wie hij was."

In zijnen *Virgilius*, welken PETRARCHA aan de Ambrosiaansche boekerij maakte, schreef hij het volgende: „ LAURA, die door hare deugd beroemd is geworden, en die het onderwerp mijner verzen gedurende eene reeks van jaren is geweest, zag ik voor de eerstemaal den 6den April 1327 in de kerk van *Sinte Clara* te *Avignon*. In dezelfde kerk, op denzelfden dag, en in hetzelfde uur van het jaar 1348, is dit licht verduisterd geworden, heeft deze zon de aarde, waarop zij schitterde, verlaten. Ik was te *Verona*, en ik was onkundig van mijn ongeluk. Op den 19den van de volgende maand ontving ik eenen brief van mijnen vriend LELIUS, die mij deze noodlottige tijding berigtte. Haar schoon en zuiver ligchaam werd in de kerk der Cordeliers begraven. Om deze onschatbare herinneringen aan de vergetelheid te onttrekken, en om mijne regtmatige droefheid te vereeuwigen, heb ik deze omstandigheden opgeschreven in een boek, dat ik onophoudelijk lees. Dit verlies, dat mij steeds in de gedachte is, leert mij, dat niets op deze aarde mij gelukkig

kan

kan maken, en dat het tijd is, dat ik afſtand doe van deze wereld, dewijl de zachte band, die mij aan dezelve bond, verſcheurd is. Ik hoop, onder den bijſtand des Hemels, dat deze afſtand mij niet moeijelijk zal vallen. Mijne ziel zal, wanneer ik aan het verledene denk, zich overtuigen, dat alles, waaraan ik mij hechtte, niets dan ijdelheid was; dat de hoop, waarmede dezelve zich voedde, bedriegelijk was; en dat de ontwerpen, die ik maakte, vernietigd zijn, en ſlechts mijn ongeluk hebben bewerkt."

PETRARCHA eindigde zijne loopbaan in zijne afgezonderde eenzaamheid te *Arqua*, in het jaar 1374; men vond hem dood in zijn boekvertrek, met zijn hoofd op een boek liggende. Op het gedenkteeken van marmer, voor den ingang der kerk te *Arqua*, werden de navolgende regels gegriffeld, die, zoo men zegt, uit 's mans eigene werken getrokken zijn:

Inveni requiem: ſpes et fortuna valete!
Nil mihi vobiscum est: ludite nunc alios.

Deze groote man werd te *Arezzo* geboren. Hij was een ſtandvastig Minnaar en een getrouw Vriend, een beroemd Dichter, een verſtandig Geleerde, en de onbaatzuchtigſte Letterkundige van zijne eeuw. Hij paarde aan zijne bekwaamheden godsdienſtige en deugdlievende gevoelens, die hij nimmer verloochend heeft.

Door het overnemen van deze bijzonderheden vlochten wij dan nu ook een enkel blaadje in den lauwerkrans voor hem en zijne LAURA, hetwelk wij bij onze Lezers niet behoeven te verontſchuldigen.

De Doos van Pandora. Met Platen. Te Amſterdam, bij C. L. Schleijer. 1819. *In gr. 8vo.* 235 *Bl. f* 2-18-:

Uit deze doos kan men niet veel goeds verwachten; wij zien er ook op het titelvignet veel uit vliegen, hetwelk niet zelden ſchitterende ellende geeft, terwijl het anker der hoop op den bodem ligt, en er niet uit wil. De verhalen, die men ons onder dezen titel aanbiedt, zijn echter beter dan die blinkende zaken, in zooverre dezelve leerzaam zijn; en, hoewel men ons juist geenen grooten dienst doet, met eene ech-

echte Pandora's doos van Duitschlands vruchtbaren bodem voor ons te ontbieden, kan men nog al tevreden zijn met de tegenwoordige gift; en is de verdere voorraad aldaar niet meer gevaarlijk, dan mogen wij lijden, dat de verzamelaar het werk, naar zijn voornemen, vervolgt, wanneer hij ons ook oorspronkelijke verhalen van vaderlandsche vernuften belooft. Hier ontvangen wij acht verhalen. 1) *Het lot Nommer* 99, door HARTWIG VON HUNDT-RADOWSKY, is eene, helaas! niet geheel onwaarschijnlijke proeve van menschelijke dwaasheid; het vermeldt plannen en twist over plannen, waartoe een lot in de loterij, een handvol vliegen alzoo of nog minder, aanleiding gaf. Gelukkig, dat de twist tot eene verbazend dwaze hoogte liep, en het lot met een *niet* uitkwam, waardoor dat verwenschte lot voor het minst geene gelieven verdierf, die de voorgestelde rijke winst vaneen te scheuren dreigde. 2) *Het Misverstand*, door A. F. E. LANGBEIN, vermeldt niets meer dan een grapje. Een lompe knecht van eenen Bisschop bragt de broek van zijne Hoogeerwaardigheid, om te lappen, in het Nonnenklooster van St. Agatha, in plaats van bij den kleermaker Agathus; en dit misverstand gaf aanleiding, dat eene schoone Nieuwelinge van het klooster gered, en door een huwelijk naar hare keuze gelukkig werd. 3) *De Redding*, door HELMINA VON CHEZY, *geb.* VON KLENCKE. Deze redding werd door eene verschijning uit de Geestenwereld bewerkstelligd, waarvan het bedrog genoegzaam in het oog valt; maar zij verblijdt den lezer, die in de geredde weduwe en haar lief kind belang stelt; zij verblijdt hem te meer, daar de losbol, wien het minder om Amalia, dan om hare inkomsten te doen was, door het spook, zoo hij meende, gewaarschuwd, niet slechts de weduwe, maar ook zijne dwaze Godverzakerij varen liet. 4) *Donna Urraca, of de Zelfopoffering der Liefde*, door CHR. NIEMEIJER, is eenigermate onwaarschijnlijk; en, daar wij de edelmoedige zelfopoffering der liefde bewonderen, wenschten wij wel, dat de Donna haar hart zoowel als hare hand, en de twee Koningrijken, aan eenen waardigen echtgenoot hadde mogen geven. Al deze verhalen hebben de verdienste, dat zij kort zijn; daardoor leest men dezelve dan ook met belangstelling; en deze verdienste heeft 5) *De Zilvermijn*, door WILHELMINE WILLMAR, minder, (het beslaat alleen wel 50 bladzijden) bij hetwelk ons ook de

Berg-

Berggeest, in zijne verschillende gedaanten, vooral die van *het witte paard*, niet bevalt, te meer, wijl dit spook niet vernatuurlijkt wordt, noch worden kan; maar de zedeles is goed; het waarschuwt tegen de verleiding van den rijkdom, en vertoont het vreesselijk strafgerigt over hoogmoed, dartelheid en verkwisting, van hetwelk eeniglijk de onschuld regtmatig verschoond werd. 6) *Twee Huwelijken voor één*, door E. L. METHUSALEM MULLER, gaat goed in de denkbeeldige wereld; het is een lief vertelsel van waardige broeders; terwijl echter hier de opoffering van eene schoone en geliefde minnares, ten gevalle van den beminden broeder, geene zoo groote zaak was, daar een even beminnelijk meisje, in welks bezit *de hoogste zaligheid, waarvoor de mensch op aarde vatbaar is*, gesmaakt werd, op hetzelfde oogenblik die opoffering vergoedde. 7) *Het rammelend Geraamte*, door K. L. LANGBEIN. Dit spook had, nog levend, een braaf meisje door valsche beloften en eeden bedrogen; maar de Nemesis volgde het in het graf, en de vloek trof hem daar, zoo als hij dien over zich had ingeroepen. Zonderling! Maar gelukkig, dat, toen de bedrogene, sinds gelukkig gehuwde, haar, „*ik vergeef het u*," uitsprak, geheel de vervloeking vernietigd was. Wij houden van geene spoken, ook niet in een verzierd verhaal. Laat de dooden maar rusten! Hunne gewaande verschijning zal geene braafheid en trouw bij den ondeugenden uitwerken, even weinig als eenig ander goed stichten. Luc. XVI: 31. 8) *Meester Hofman*, door KAREL STEIN, is een lief verhaal, en leert de belooning van eenvoudige, ongehuichelde deugd. — Zoodat door dit ALLERLEI, waarvan ons het eene meer, het andere minder behaagt, hetgene de Vertaler, of Uitgever, *de Doos van Pandora* gelieft te noemen, het spreekwoord gelogenstraft wordt, dat de jongen de ouden niet verbeteren.

Nederlandsche Muzen-Almanak. 1821. *Derde Jaar. Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 254 *Bl. f* 3-10-:

Almanak voor het Schoone en Goede. Voor 1821. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 184 *Bl. f* 1-10-:

No. 1. Is en blijft nommer een! Keurig, aanlokkend, van binnen zoowel, als van buiten. Met verschot van waarlijk

dich-

dichterlijke bijdragen, vooral ook van den Uitgever, die geene der minste leverde. FEITH, en BILDERDIJK en zijne Gade, en TOLLENS, en LOOTS, en... alwie verder, met roem en eere, de snaren tokkelt, offerden hier rijke en milde gaven. De treffend gelijkende en uitmuntend uitgevoerde portretten der beide laatstgenoemde verluisteren, nevens sommige andere plaatjes, dit Jaarboekje, dat onzen lof niet meer behoeft. Waartoe dus meer woorden gespild? Liever op een klein proefje den Lezer vergast; wij kiezen het *Recept voor lang Leven.*

„ Wat hebt ge toch daar voor gedaan?"
Zoo sprak ik zeekren grijsaard aan:
„ Ik zie u wandlen langs de straten,
„ Het hoofd om hoog, de kniën vast,
„ Zoo vlug nog als de flinkste gast,
„ Gezond en blozend uitermaten."
En lagchend ving de grijsaard aan:
„ Daar heb ik nooit iets voor gedaan,
„ Maar altijd veel er voor gelaten."

No. 2. De naam, de eerwaardige naam van N. SWART onder de voorrede, als verzamelaar en medewerker.... Waarlijk, veel eere voor eenen *Almanak!* — Gelukkig (gelijk trouwens te wachten was) is de inhoud van denzelven de beste verdediger van zulk eene zeldzaamheid, immers hier te lande. Die inhoud toch is onberispelijk — neen! hij is lofwaardig. De verhalen (met uitzondering, echter, naar *ons* gevoel, van *de noodlottige Bruiloft*, hetwelk wij althans alleen in handen van ouders wenschten) zijn welgeschreven. (In NAËMA vonden wij JEPHTA's gelofte als *doodvonnis* voorgesteld.) De dichtstukjes meestal geestig. De strekking van *het Nachtegaaltje* van LOOTS, fraai in zijne soort, is blijkbaar in de vier slotregels:

'k Geef dan roem op oude talen,
Ouden smaak ook vrolijk weg,
Mits men, bij de nachtegalen,
Mij mijn wildzang niet ontzeg.

Bijzonder belangrijk is het stukje over FRANS NAERE-BOUT, en keurig, ver boven de andere prentjes, het portretje van den grijzen Zeerob. — Het boekje is allezins bevallig en zindelijk uitgevoerd.

REGISTER

VAN DE

BOEKBESCHOUWING.

A.

B.

C.

C.

D.

Gen-

Nier-

R.

S.

Schou-

Ver-